ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ Ρ. ΡΑΓΚΑΒΗ

ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΣΔΟΝΗΣ
1895

Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ Τυπογραφείου τῆς Ἑστίας 1895—665.

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΜΕΤΑΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ ΕΙΣ ΑΘΗΝΑΣ

1.

Ὁδοιπορία καὶ ἄφιξις εἰς Ἀθήνας.

Ἀποφασισθέντος ὅτι τὴν 1 Δεκεμβρίου (π.) 1834 σταθερὰ πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος θ' ἀνεκηρύττοντο αἱ Ἀθῆναι, ἀφ' οὗ οἱ Ἀθηναῖοι ὑπεσχέθησαν νὰ χορηγήσωσι τῇ Κυβερνήσει δωρεὰν πάντα τὰ γήπεδα διὰ τὰ δημόσια καταστήματα, πολλαὶ τῶν ἀρχῶν ἤρχισαν μεταβαίνουσαι ἐκεῖ ἤδη πρὸ τοῦ τέλους τοῦ Νοεμβρίου. Εἷς δὲ τῶν τελευταίων ἀπῆλθεν ὁ ὑπουργός μου Ῥίζος μετὰ τῆς οἰκογενείας του, ὅστις καὶ ἐμὲ συμπαρέλαβεν εἰς τὴν συνοδείαν του. Ἐκ Ναυπλίου μετέβημεν εἰς Ἐπίδαυρον διὰ ξηρᾶς, τὸ πρῶτον καταλύσαντες εἰς Λιγουριόν, ὅπου διήλθομεν εὐθυμοτάτην ἑσπέραν χάρις εἰς τὴν ἀνεξάντλητον εὐφυΐαν τοῦ κ. Ῥίζου, ὅστις προὐκάλει καὶ τὸν συνοδοιποροῦντα γραμματέα τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐξωτερικῶν Πιττάρην εἰς διηγήσεις πλείστων ὅσων ἀστείων ἀνεκδότων καὶ εἰς ποιημάτων ἀπαγγελίαν.

Τῇ δ' ἐπαύριον εὕρομεν ἐν Ἐπιδαύρῳ μέγα πλοῖον ἱστιοφόρον τῆς Κυβερνήσεως, καὶ ἐπιβάντες, εἰσβιβάσαντες δὲ καὶ ὅλα τὰ ἀρχεῖα τοῦ τε ὑπουργείου τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τοῦ τῶν ἐξωτερικῶν, διότι ἀμφοτέρων προΐστατο τότε ὁ Κ. Ῥίζος, κατήχθημεν μετά τινων ὡρῶν οὐριοπλοΐαν εἰς τὸν Πειραιᾶ.

Ἦν δ' ἡ ἀκτὴ τοῦ περιφήμου ποτὲ λιμένος ἔρημος τότε ἀγρία, καὶ μόνον εἰς τὸν μυχὸν αὐτοῦ ἔνθα σήμερον προκύπτει ἡ μεγάλη ἀποβάθρα, ἵστατο ἐρείπιον ὑπερῴου καλύβης, ἣν ὁ Ἕλλην τελώνης διεδέχθη παρὰ τοῦ Ὀθωμανοῦ προκατόχου του. Εἰς αὐτὴν δὲ διὰ ξυλίνης κλονουμένης κλίμακος ἀνεῤῥιχήθημεν ἵνα καταλύσωμεν μέχρις οὗ μᾶς προμηθευθῶσιν οἱ ἵπποι οἱ μέλλοντες νὰ μεταφέρωσιν ἡμᾶς εἰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ καὶ ἀφ' οὗ, μετὰ δυσκολίας, οἱ λεγόμενοι ἵπποι, οἵτινες κατὰ τὸ πλεῖστον ἦσαν ἡμίονοι ἢ καὶ ὄνοι, εὑρέθησαν συλλεγέντες μακρόθεν, ἔμενεν ἔτι ἐπίπονον πρόβλημα εἰς αὐτοὺς καὶ ἡμᾶς· διότι τὸ ἀρχαῖον *Ἁλίπεδον*, τὸ ἐπὶ τῆς ἀκμῆς τῶν Ἀθηνῶν καὶ διὰ τῆς φιλοπονίας τῶν Ἀθηναίων εἰς ἔνφυτον *Πεδίον* μεταβληθέν, εἶχεν, ἐπὶ τῆς ἐκβαρβαρώσεως τῆς χώρας, μεταπέσει αὖθις εἰς τὴν πρώτην αὐτοῦ κατάστασιν καὶ τὰ κτήνη ἡμῶν διοδεύοντα αὐτὸ εἶχον σχεδὸν μεταβληθῆ εἰς ἱπποποτάμους, ἔχοντα ὕδωρ καὶ ἰλὺν μέχρι τῆς κοιλίας.

Ὅστις εἶδε τότε τὴν μικρὰν ἐκείνην καλύβην, ἣν κατῴκει ὁ ἐρημίτης τελώνης, ὁ μὴ ἔχων τί νὰ τελωνίσῃ, ἐπισκέπτεται δὲ σήμερον τὸ πλούσιον ἐπίνειον, τὴν πολύκροτον πόλιν τῆς μεγάλης βιομηχανίας, τὸ τελωνεῖον αὐτῆς τὸ εἰσπράττον κατ' ἔτος ἑκατομμύρια, ὁ διαβατεύσας διὰ τῶν δυσωδῶν ἐκείνων τελμάτων καὶ κινδυνεύσας νὰ πνιγῇ εἰς αὐτά, σήμερον δ' εἰς τὰς Ἀθήνας δι' ὡραίων ἁμαξῶν ἢ διὰ τοῦ σιδηροδρόμου ἐν μέσῳ πλουσίων ἀμπέλων καὶ φυτειῶν ὀχούμενος, δύναται μόνος νὰ εἴπῃ τί ἔπραξεν ἡ δουλεία διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τί ἡ Ἐλευθερία.

Τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς Ἀθήνας. Ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὅτε τὸ τελευταῖον τὰς εἶχον ἰδεῖ, σωρὸς ἐρειπίων κατοικουμένων, πλὴν τῶν Τούρκων, ὑπ' ὀκτακισχιλίων μόλις χριστιανῶν, εἶχον ἤδη ἀρχίσει νὰ δεικνύωσι τὰ πρῶτα συμπτώματα τῆς μελλούσης αὐτῶν ἀναπτύξεως. Οἱ πανταχόθεν τοῦ Ἑλληνισμοῦ συῤῥέοντες νέοι αὐτῶν κάτοικοι εἶχον ἀρχίσει ὁπωσοῦν εὐπρεπεῖς οἰκίας οἰκοδομοῦντες. Ἀλλ' εἰς τὴν θέαν αὐτῶν ᾐσθάνθην ὅ,τι ἡ σύζυγός μου εὐφυέστατα εἶπεν ὅτε ἔτη τινὰ μετὰ ταῦτα ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ὅτι αἱ

νέαι οἰκοδομαὶ ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν καὶ ἐπὶ τῆς κλιτύος αὐτῆς τῇ ἐφαίνοντο ὡς ἂν ἦσαν γονυπετεῖς πρὸ τοῦ ἐπιστέφοντος αὐτὰς Παρθενῶνος.

Τὴν οἰκογένειαν εὗρον ἐν Ἀθήναις ἐγκατεστημένην κατὰ τὴν *Πλάκα*, ἐντὸς τοῦ οἰκοπέδου ὃ ὁ πατήρ μου εἶχεν ἀγοράσει παρὰ τοῦ Κάλκου, καὶ εἶχεν ἀνεγείρει εἰς τὸ βάθος αὐτοῦ προσωρινά τινα δωμάτια πρὸς μέλλουσαν χρῆσιν τῶν ὑπηρετῶν. Ἐξ αὐτῶν δύω, ἡ μέλλουσα πλύσις καὶ ἡ ἀποθήκη, εἶχον διασκευασθῇ εἰς κοιτῶνας τῆς οἰκογενείας, τὸ δὲ μέλλον δωμάτιον τοῦ ὑπηρέτου, δεχθὲν τάπητα, καί τινα ἔπιπλα, ἐν οἷς καὶ τῶν ἀδελφῶν μου τὸ κύμβαλον τὸ κομισθὲν ἐξ Ὀδησσοῦ, καθωρίσθη εἰς αἴθουσαν τῆς ὑποδοχῆς, εἰς ἣν καὶ πάντες οἱ ἐν Ἀθήναις τότε ἐπίσημοι ἐγίνοντο δεκτοὶ εἰς ἐπίσκεψιν, καὶ μουσικὴ πολλάκις ἀντήχει, καὶ χοροῦ τινα βήματα τυχαίως ἐγίνοντο. Διὰ τὸν πατέρα μου ὅμως θέσις ἐκεῖ δὲν ἐπερίσσευε, καί, ἐννοεῖται, οὔτε δι' ἐμέ. Διὰ τοῦτο εἶχε μισθώσει ἓν πεπαλαιωμένον καὶ παντὶ ἀνέμῳ ἀναπεπταμένον δωμάτιον εἴς τινα ἑτοιμόρροπον καὶ παρακειμένην οἰκίαν καὶ ἐκεῖ συμπαρέλαβε καὶ ἐμέ, ἀφ' οὗ, τὰς δύω πρώτας ἡμέρας μετὰ τὴν ἄφιξίν μου, ἐξενίσθην παρὰ τῷ Κῳ Ἀναγνώστῃ Δεληγιάννῃ, συνοικήσας εἰς ἓν δωμάτιον μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ Πέτρου καὶ Ἰωάννου. Παρὰ τῷ πατρί μου δέ, εἰς μίαν γωνίαν μοὶ παρεσκευάσθη κλίνη, ἣν πολλάκις εἶχον ν' ἀμφισβητῶ κατὰ τῶν ἐπιτιθεμένων μυῶν.

Ἐν Ἀθήναις πρῶτός μου περίπατος ὑπῆρξε πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν, ἧς κατὰ τὰς προτέρας ἐπιδημίας μου δὲν μοὶ ἐπετρέπετο ὑπὸ τῶν Τούρκων ἡ εἴσοδος. Μὲ συνώδευσε δὲ καὶ ὡδήγησεν ἐκεῖ ὁ Πιττάκης, βοηθὸς διορισθεὶς τοῦ ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων Ρόσς, Ἀθηναῖος, ἐπί τινα χρόνον εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τῆς Κερκύρας σπουδάσας καὶ τρέφων θερμότατον ζῆλον ὑπὲρ τῶν ἀρχαιοτήτων, ὑπερβαίνοντα τὰς περὶ αὐτῶν γνώσεις του. Καὶ τὰ μὲν Προπύλαια δὲν ἐφαίνοντο πλὴν τῶν κιονοκράνων αὐτῶν, προεχόντων ὑπὲρ τὰς ἀποθήκας εἰς ἃς οἱ Τοῦρκοι τὰ εἶχον μεταβάλει· ὁ δὲ Παρθενὼν ἔφερεν ἐν τῷ κέντρῳ του τὸ ἐφυβρίζον αὐτὸν ὀθωμανικὸν προσκυνητή-

ριον, καὶ τὸ Ἐρέχθειον ἦν καὶ αὐτὸ κενὴ τότε, ἀλλὰ σκοτεινὴ πυριταποθήκη. Οὐχ ἧττον ὅμως ἡ Ἀκρόπολις μ' ἐνέπλησεν ὅτε τὴν εἶδον βαθυτάτου αἰσθήματος εὐλαβείας, καὶ μοὶ ἐφαίνετο ὡς ἂν τοὺς αἰῶνας προσαναβαίνων προσηρχόμην πρὸς τοὺς μεγάλους ἡμῶν προπάτορας. Ἔκτοτε δὲ ὁσάκις ἐδυνάμην νὰ ὑποκλέψω τινὰς στιγμὰς ἀπὸ τῶν ἐπισήμων ἐργασιῶν μου ἔσπευδον πάντοτε εἰς τὴν Ἀκρόπολιν.

Σχεδὸν εὐθὺς μετὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἄφιξίν μου, ἔφθασεν ἐκεῖ καὶ ὁ φίλος μου Κωνστ. Σχινᾶς μετὰ τῆς συζύγου του, τῆς θυγατρὸς τοῦ Σαβιγνύ. Κατ' ἀρχὰς ἐπί τινας ἡμέρας ἐξένισεν αὐτοὺς ἡ θεία μου Κα Γεράκη, ἥτις εἶχεν εὕρει καὶ μισθώσει ἰδίαν οἰκίαν. Εἶτα δὲ μετέβη τὸ νέον ζεῦγος εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Μοισίου ἐπὶ τῆς Πειραϊκῆς ὁδοῦ, ὅπου μετ' ὀλίγον ἠσθένησεν ἡ κυρία Σχινᾶ, ἐκ τυφοειδοῦς πυρετοῦ, καὶ μετακομισθεῖσα ἐντὸς τῆς πόλεως, παρὰ τὸν πύργον τοῦ Κυῤῥήστου, εἰς τὴν οἰκίαν Bell, ὀλίγας μόνον ἡμέρας ἐπέζησε. Μίαν δ' ἑσπέραν, ὅτε ἐχώρει ἐπὶ τὸ χεῖρον, ἐζήτησε παρ' ἐμοῦ ὁ Σχινᾶς νὰ μείνω πλησίον της, διότι εἰς τὰς στιγμὰς ἐκείνας τῇ ἦν ὀδυνηρὸν καὶ ἀνυπόφορον νὰ προσπαθῇ νὰ ἐκφράζηται ἄλλως παρὰ γερμανιστί. Οὕτω διενυκτέρευσα πλησίον τῆς κλίνης της, τὴν χεῖρά της ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἔχων εἰς τὴν χεῖρά μου· περὶ δὲ τὴν ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ἀπῆλθα ἐπὶ μίαν ὥραν εἰς τὴν οἰκίαν μου, καὶ ὅτε ἐπέστρεψα εἶχε παραδώσει τὸ πνεῦμα.

Κατόπιν δὲ τῆς κυβερνήσεως συνέῤῥευσε τάχιστα καὶ πᾶσα ἡ κοινωνία εἰς Ἀθήνας, ἐρημωθέντος σχεδὸν τοῦ Ναυπλίου. Ἡ μεγίστη δ' ἔτι τότε τῶν ἐν Ἀθήναις οἰκιῶν ἦν ἡ ἀπέναντι τοῦ ἡμετέρου γηπέδου τοῦ Προξένου τῆς Ῥωσσίας, Παπαῤῥηγοπούλου, ἀπὸ Τουρκικῆς μετασκευασθεῖσα καὶ εὐρυνθεῖσα, κατεχομένη δὲ τότε ὑπὸ τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας, τοῦ συγγενοῦς τῆς μητρός μου κ. Κατακάζη, ὅστις ἦν τότε καὶ ὁ πάντων τῶν ἐν Ἀθήναις φιλοξενώτατος. Ταχέως ὅμως ἠνέωξε τὰς αἰθούσας του καὶ ὁ πρόεδρος τῆς ἀντιβασιλείας, ἀρχιγραμματεὺς ἢ ἀρχικαγκελλάριος ἀπὸ τῆς ἐνηλικιότητος τοῦ Βασιλέως μετακληθείς, κόμης Ἄρμανσπεργ,

κατοικήσας εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Βλαχούτση, τὴν ἐν τοῖς μετέπειτα χρόνοις εἰς σχολεῖον τῶν τεχνῶν καὶ εἶτα εἰς δημοτικὸν σχολεῖον κορασίων χρησιμεύσασαν. Κεῖται δ' αὕτη ἐπὶ τῆς νῦν ὁδοῦ Πειραιῶς, ἥτις ἦν ἔτι ἀσχεδίαστος, ἐκτὸς καὶ μακρὰν τῆς πόλεως, ὥστε καὶ αἱ κυρίαι, διὰ τὴν εἰσέτι ἐντελῆ ἔλλειψιν ἁμαξῶν ἐν Ἑλλάδι, πολλάκις ἐπορεύοντο εἰς τὰς νυκτερινὰς τοῦ προέδρου προσκλήσεις, ἢ ἀπ' αὐτῶν ἐπέστρεφον, ἐν πλήρει στολῇ χοροῦ, ἐπὶ τῶν λεπτῶν πεδίλων μακρὰ φέρουσαι ὑποδήματα τῶν ἀνδρῶν των, ὑπὸ μέγα ἀλεξιβρόχιον στεγαζόμεναι, καὶ ἐπὶ πώλου ὄνου ὀχούμεναι. Ὅ,τι δὲ καὶ ἀκίνδυνοι δὲν ἦσαν αἱ ἐκδρομαὶ αὗται, τὸ ἀπέδειξεν ὁ στρατηγὸς Church, ὅστις ἐπιστρέφων ἐκ μιᾶς αὐτῶν ὀψὲ μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ἐπειδὴ φανὸς τότε ἔτι ἦν ἄγνωστον σκεῦος ἐν Ἀθήναις, ἡ δὲ σελήνη εἶχεν ἤδη σβέσει τὸν ἰδικόν της, ἔπεσε μετὰ τοῦ ἵππου του, ὡς ὁ ἀρχαῖος Κούρτιος ἐκεῖνος, εἰς χαῖνον στόμιον ὑδραγωγείου, καὶ ἐφ' ἱκανὸν ὑπὸ γῆν ἐπλανήθη πρὶν ἢ ἀνεύρῃ αὖθις τὴν εἰς τὸ ὕπαιθρον ἄνοδον.

Εἰς χορὸν μετημφιεσμένων ὃν ἔδωκεν ὁ Ἀντιβασιλεὺς κατὰ τὴν ἀποκρέω, (ἐν ἀρχαῖς τοῦ 1835), ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἡ Κα Κατακάζη συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ συνδυάσῃ ἀντίχορον μυθολογικόν· καὶ αὐτὴ μὲν ἐνεδύθη ὡς Δήμητρα, τὴν μίαν δὲ τῶν ἀδελφῶν μου συμπαρέλαβεν ὡς Ἀνθώ, τὴν δ' ἄλλην ὡς μίαν τῶν Χαρίτων. Ἀλλ' αἱ Ἀθῆναι δὲν παρεῖχον ἔτι τὰς δεούσας εὐκολίας πρὸς τοιαύτας μεταμφιέσεις. Οὕτως εἰς τὴν εἰς Ἄρτεμιν ὁρισθεῖσαν ὡραίαν θυγατέρα τοῦ προξένου τῆς Γαλλίας Καν Γάσπαρη (τὴν μετὰ ταῦτα Καν Τάσου), συμβουλευθεῖσάν με περὶ τῆς ἀναβολῆς τῆς Ἀρτέμιδος, ἐσύστησα χιτῶνα μὲν μήκους εὐσχημοτέρου τοῦ τῆς εὐζώνου θηρευτρίας, τὴν ἡμισέληνον δὲ ὑπὲρ τὸ μέτωπον, εἰς τὴν χεῖρα τόξον καὶ εἰς τὸν ὦμον φαρέτραν καὶ βέλη. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἐδυνήθη οὐδὲ νὰ προμηθευθῇ οὐδὲ νὰ κατασκευάσῃ τότε ἐν Ἀθήναις, καὶ περιωρίσθη εἰς τὴν ἀδαμαντοκόλλητον ἡμισέληνον ἐν τῇ μελαίνῃ της κόμῃ, καὶ εἰς τὴν τῆς Ἀρτέμιδος ἀξίαν μορφὴν καὶ παράστασίν της. Παρ' ἐμοῦ δ' ἐζήτησε νὰ μεταμφιεσθῶ εἰς Ζέφυρον. Καὶ ἐγὼ

μὲν ἠρνούμην τοῦτο· ἀλλ᾽ ὁ γαμβρός μου μὲ προέτρεπεν ἐπιμόνως, καὶ τὴν ἕξιν ἔχων νὰ πείθωμαι εἰς τὰς συμβουλάς του, διότι τὸν ἐθεώρουν ἐμπειρότερον ἐμοῦ εἰς τὰς κοινωνικὰς συνηθείας, ἐνέδωκα μέχρι τέλους καὶ ἐνεδύθην βραχὺν χιτῶνα αἰθερίως διαφανῆ, καὶ λευκὰ μεταξωτὰ πέδιλα ἀρχαϊκῶς περιδεδεμένα, καὶ εἰς τὰ νῶτα ποικιλόχροα πτερὰ ἐκ σύρματος καὶ λεπτοφυοῦς ὑφάσματος κεχρωματισμένου, ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ μου φιλοτεχνηθέντα· καὶ οὕτως ἤλκυον εἰς τὸν χορὸν πάντων τὴν προσοχήν, οὐ μόνον διὰ τῆς τοιαύτης αἰθερίας ἀναβολῆς μου, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον διὰ τῶν ζεφυρίων μου θερμηστρίδων δι᾽ ἃς οὐδεὶς ἐδύνατο πρὸς ἐμὲ ν᾽ ἁμιλλᾶται. Ἀλλ᾽ αὐτὴ μάλιστα ἡ προσοχὴ ἦν ἐναντία πρὸς τὰς διαθέσεις μου, καὶ συνησθανόμην πόσον ὀλίγον κατάλληλος ἦν ἡ μεταμφίεσις αὕτη εἰς σύμβουλον τοῦ ὑπουργείου τῆς ἐκπαιδεύσεως, δι᾽ ὃ παρεκάλεσα ἕνα τῶν ὑπασπιστῶν τοῦ Βασιλέως καὶ μοὶ ἀπέκοψε τὰ πτερά. Ὅτε δ᾽ ὁ Βασιλεύς, πλησιάσας με, μὲ ἠρώτησε τί ἔγιναν αὐτά, τῷ ἀπήντησα ὅτι τὰ κατέθεσα ἐνώπιον τῆς Α. Μ.

Εἰς ἕτερον δὲ χορὸν μετημφιεσμένων, τὸν τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας ἔλαβον μάγου σοβαρωτέραν ἐνδυμασίαν, ἥτις γενικῶς ἐπεκροτήθη. Ἦν δ᾽ ὁ πρέσβυς οὗτος ὁ κ. Ρουάν, ὅστις, καίτοι ὑπερεξηκοντούτης καὶ οὐχὶ νεαρὸς τὴν ὄψιν, ἐνυμφεύθη μετ᾽ ὀλίγον τὴν νεαρὰν θυγατέρα τοῦ Γεωργίου Ἀργυροπούλου, ἔγγονον τοῦ Αὐθέντου Καρατζᾶ, ἐν Γαλλίᾳ ἀνατραφεῖσαν, καὶ θελχθεῖσαν, ὡς κοινῶς ἐλέγετο, ὑπὸ τῆς κοινωνικῆς αὐτοῦ θέσεως μᾶλλον, ἢ ὑπὸ τῶν φυσικῶν του χαρίτων. Τὸ συνοικέσιον ὅμως τοῦτο μέχρι τέλους κακῶς ἀπέληξεν.

Ὅσον λοιπὸν ἀφελὴς καὶ ἂν ἦν ἔτι τότε ἡ Ἀθηναϊκὴ κοινωνία, αἱ διασκεδάσεις ὅμως καὶ αὐταὶ αἱ ταραχωδέστεραι δὲν ἔλειπον ἀπ᾽ αὐτῆς.

Πρὸ τῆς λήξεως δὲ τοῦ ἔτους 1834 ἀφίχθη εἰς Ἀθήνας ὁ Βασιλεὺς Λουδοβίκος, εὐδαίμων ὅτι ἔβλεπε τὸν υἱόν του κληθέντα ἵνα διοικήσῃ καὶ προαγάγῃ τὸν λαὸν ὑπὲρ οὗ αὐτὸς μεγαλόφρονα καὶ εὐγενῆ ᾐσθάνετο ἐνθουσιασμόν. Ἀφελῆ μέλανα ἐπενδύτην ἐξ

ἀναχρόνου περιβεβλημένον, καὶ τοῦτον ἐνίοτε κατὰ τὰς θερμὰς ὥρας ἀποδυόμενον καὶ ἐπὶ τῶν ὤμων ἐπὶ τὴν ἄκραν τῆς ῥάβδου του φέροντα ὡς τὸν κοινότερον περιηγητὴν ἢ μᾶλλον τὸν ἁπλούστατον πεζοπόρον Γερμανὸν φοιτητήν, τὸν ἀπήντησα πολλάκις μόνον πρὸς τὴν Ἀκρόπολιν ἢ εἰς τῶν Ἀθηνῶν τὰ περίχωρα βαίνοντα. Ἐφαίνετο δὲ τότε ἀφῃρημένος καὶ παραδεδομένος εἰς τὰς ἀναμνήσεις τῶν ἀρχαίων χρόνων, οὓς μετ᾽ ἀγάπης εἶχε μελετήσει καὶ ὑπὲρ πάντα ἄλλον ἐγνώριζε, καὶ ὧν ἐφαίνετο πολίτης ὁ ἴδιος.

Μετὰ τῶν ἀρχαιοπρεπῶν ἀρετῶν ὅμως συνεμίγνυε καὶ οὐκ ὀλίγον τὸ ἰδιότροπον ὁ ποιητὴς Βασιλεύς. Ἐπὶ τῆς ἀφίξεώς του, ὅτε ἐδέχθη τοὺς διπλωμάτας παρουσιασθέντας πάντας ἐν σώματι, παρευρέθην καὶ ἐγὼ εἰς τὴν παρουσίασιν ὡς βοηθὸς καὶ ὀπαδὸς τοῦ ὑπουργοῦ κ. Ῥίζου κατὰ τὴν συνήθειαν αὐτοῦ προσληφθείς. Ὅτε δ᾽ ἔφθασεν ὁ Βασιλεὺς ἐμπρὸς ἑνὸς Κυρίου, ὃν ὁ κ. Ῥίζος τῷ παρουσίασεν ὡς τὸν Ἱππότην Μοντάλβον, πρέσβυν τῆς Ἱσπανίας, «Ἱσπανίας, εἶπεν, Ἱσπανίας; Δὲν γνωρίζω Ἱσπανίαν», καὶ στρέψας τὰ νῶτα ἐπορεύθη πρὸς τὸ παράθυρον, καὶ τυμπανίζων ἐπὶ τοῦ ὑέλου διὰ τῶν δακτύλων του ἐπανελάμβανεν· «Ἱσπανίας; Δὲν γνωρίζω Ἱσπανίαν!» Τοῦτο δὲ διότι μεταξὺ Ἱσπανίας καὶ Βαυαρίας δὲν ὑπῆρχον διπλωματικαὶ σχέσεις. Ἡ σκηνὴ αὕτη ἐξήγειρε σκάνδαλον, ὁ πρέσβυς ἐξέλαβεν αὐτὴν ὡς ὕβριν, ἥτις τῷ ἐγίνετο ἐν τῇ αὐλῇ παρ᾽ ᾗ ἦν ἐμπεπιστευμένος, καὶ ὁ Βασιλεὺς Λουδοβίκος, συνειδὼς καὶ αὐτὸς κατόπιν τὸ ἄτοπον ἔδωκε τὴν ἐπαύριον ἐξηγήσεις καὶ ἐξιλέωσε τὸν προσβληθέντα πρέσβυν.

Ὅτι ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος ἦν θαυμαστὴς τοῦ καλοῦ καὶ εἶχεν ὑπὲρ αὐτοῦ εὐφλόγιστον τὴν καρδίαν ἀπεδείκνυον καὶ αἱ καλλιτεχνικαὶ συλλογαί του ἐν Μονάχῳ καὶ πλεῖστα ἄλλα, καὶ μικρὰν περὶ τούτου ἐπιμαρτυρίαν μοὶ ἔδωκε καὶ εἰς τὸν χορὸν ὃν τῷ ἔδιδεν ὁ πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας, εἰς ὃν εἶχε πρὸς τιμὴν τῆς Α. Μ. προσκαλέσει πᾶσαν τὴν κοινωνίαν τῶν Ἀθηνῶν. Ἐν ᾧ ἐχόρευον τὸν ἀντίχορον μετὰ τῆς νεωτάτης τότε Κ^{ας} Εὐφροσύνης Γεωργαντᾶ, τῆς εἶτα Κ^{ας} Δραγούμη, εἶδον τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας ἱστά-

μενον ἀπέναντι ἡμῶν καὶ ἡμᾶς ἀτενίζοντα, καὶ παρετήρησα εἰς τὴν κυρίαν μου ὅτι εἶχε τὴν τύχην νὰ ἑλκύσῃ τὴν Βασιλικὴν προσοχήν· ἐκείνη ὅμως διϊσχυρίζετο ὅτι ἀπατῶμαι, καὶ ὁ Βασιλεὺς ὅτι ἐμὲ ἠτένιζεν ὡς γνωρίζων με ἐκ Μονάχου, καὶ περὶ τούτου ἠμφισϐητοῦμεν μέχρι τοῦ τέλους τοῦ χοροῦ ὅτε ὁ Βασιλεύς, πρὶν ἢ ἐγκαταλείψωμεν τὴν θέσιν μας, μᾶς ἐπλησίασε. —Βλέπετε; μοὶ εἶπεν ἡ Κυρία. Δὲν σᾶς τὸ ἔλεγον; Ἀλλ' ὁ Μεγαλειότατος, ἀποταθεὶς πρὸς αὐτὴν γαλλιστί: —Κυρία, τῇ εἶπεν, ἔχετε ὡραίους ὀφθαλμούς· καὶ οὕτως ἐγὼ ἐκέρδησα. Εἰς χορὸν τοῦ μέλους τῆς Ἀντιϐασιλείας Κόϐελ, ἐπεκρότησε μετ' ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὸν **συρτόν**, εἰς ὃν εἶπεν ὅτι ἀνεγνώρισε τὸν ἀρχαῖον κύκλιον, καὶ ὃν ἔσυρεν ἡ τότε Κα Ζωὴ Μαυροκορδάτου (μετὰ ταῦτα δὲ Κα Ἀλμέϊδα) μετὰ τόσης ζωηρότητος, ὥστε ἔπεσεν εἰς τὸ τέλος λειπόθυμος.

Καὶ ὁ Διάδοχος δὲ τοῦ Βασιλέως Λουδοϐίκου, ὁ μετὰ ταῦτα Βασιλεὺς Μαξιμιλιανὸς ἐπεσκέφθη μετά τινα καιρὸν τὰς Ἀθήνας. Ὅτε δὲ παρουσιάσθην ἐνώπιόν του, μοὶ εἶπεν ὅτι εἶχεν ἀκούσει περὶ φιλολογικῶν ἔργων μου καὶ μ' ἠρώτησε περὶ αὐτῶν. Τότε ἐνόμισα καθῆκόν μου νὰ τῷ προσφέρω τι ἐκ τῶν ἐνόντων, δέσας ὁμοιομόρφως τὰ μέχρις ἐκείνου ἐκδοθέντα, πρωτότυπα ἢ μεταφράσεις. Ἐν ᾧ δ' ἦσαν παρὰ τῷ βιϐλιοδέτῃ, συνέταξα καὶ μακρὸν Γερμανικὸν ποίημα, δι' οὗ τὰ συνώδευσα, οὗ ὅμως ἀπώλεσα τὸ σχέδιον· καὶ παρεκάλεσα μὲν ἔπειτα νὰ γίνουν ἔρευναι ἐν Βαυαρίᾳ καὶ μοὶ πεμφθῇ, εἰ δυνατόν, ἀντίγραφον αὐτοῦ, ἀλλ' αἱ ἔρευναι ἀπέτυχον καὶ τὸ μόνον ὃ ἐξ αὐτοῦ ἐνθυμοῦμαι ἐστὶν ὁ πρῶτος στίχος:

«Sprössling der fürstlichen Eiche, die hoch in dem Lande des Teutchs prankt»

καὶ εἷς ἐκ τοῦ ἑπομένου, ἀναφερόμενος εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅτε ἔλεγε:

«Schön ist die Gegenwart wohl, doch schöner die Hoffnung der Zukunft.»

Εἰς τοῦ κ. Κατακαζῆ τὰς συναναστροφὰς ἀπήντων τότε ἢ μετ' ὀλίγον καλουμένας καὶ τὰς δύω νέας θυγατέρας τοῦ Καραϊ-

σκάκη, ὧν ἡ μὲν ἐνυμφεύθη ἔπειτα τὸν Χαράλ. Δεληγιάννην, ἡ δὲ τὸν Ἀνδρέαν Νοταρᾶν. Τούτων τὴν ἀνατροφήν, ἀπὸ τῆς ἐλεύσεως τοῦ Βασιλέως, εἶχεν ἀναδεχθῆ ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις, καὶ ἠθέλησε νὰ ἐμπιστευθῇ εἰς τὴν γραῖαν Γαλλίδα διευθύντριαν τοῦ πρώτου ἱδρυθέντος παρθεναγωγείου, Κ^αν Βολμεράνζ, εἰς ἐμὲ δ' ἰδίως ἐπέβαλε τῆς ἐπιτηρήσεως αὐτῶν τὸ καθῆκον. Ἡ δοθεῖσά μοι ὅμως αὕτη ἐντολὴ εἶχε τὰς δυσκολίας της, διότι αἱ νέαι κόραι, καὶ μάλιστα ἡ πρεσβυτέρα, ἐξανίσταντο κατὰ τῆς προθέσεως τοῦ νὰ εἰσέλθωσιν ὡς οἰκότροφοι εἰς σχολεῖον, διϊσχυριζόμεναι ὅτι εἰσὶ θυγατέρες ἥρωος, καὶ εἰς τοιοῦτον περιορισμὸν δὲν δέχονται νὰ ὑποβληθῶσιν. Ἐπειδὴ δέ, ὡς φαίνεται, τὰς τοιαύτας ἀτόπους ἰδέας ὑπεξέκαιε παρ' αὐταῖς, ἐξ ἰδιοτελείας, γραῖά τις θεράπαινα αὐτῶν, ἥτις ὠφελεῖτο ἐκ τῆς συντάξεώς των, πᾶσα λογικὴ προτροπὴ ἐναυάγει καὶ ἐγὼ ἀποτροπιαζόμενος τὸ νὰ μεταχειρισθῶ τὸν καταναγκασμόν, ἐπέτρεψα ἑκὼν ἄκων, κατ' ἄδειαν ἣν ἐζήτησα παρὰ τῆς κυβερνήσεως, νὰ ἐξακολουθήσωσι διαιτώμεναι καὶ διδασκόμεναι κατ' οἶκον, μέχρι τῆς ἀποκαταστάσεως ἀμφοτέρων.

2.

Ἐκδρομὴ εἰς Αἴγιον.

Μεγάλον πόθον, ἀλλ' ὀλίγον καιρὸν καὶ ὀλίγας ἀφορμὰς ἔχων ἵνα περιέλθω καὶ γνωρίσω ὅσον ἐνεδέχετο περισσότερον τὴν Ἑλλάδα κατὰ πάσας τὰς διευθύνσεις της, ἐδέχθην περὶ τούτους περίπου τοὺς χρόνους νὰ συνοδεύσω τὸν Ἰωάννην Δεληγιάννην ἐπισκεφθέντα τὴν ἀδελφήν του, Κ^αν Μελετοπούλου, εἰς Αἴγιον. Τῆς ὁδοιπορίας ταύτης τὰ καθέκαστα διαφεύγουσιν ἤδη τὴν μνήμην μου. Ἠξεύρω ὅμως ὅτι δὲν ἤμην εἰς αὐτήν, ὡς ὤφειλον, δι' ἀναγνώσεων προπαρεσκευασμένος, ὥστε, εἰ καὶ ἐπεχειρήσαμεν αὐτὴν διὰ ξηρᾶς, ἵνα ἴδωμεν τὴν Πελοπόννησον, δὲν ὠφελήθην ἐξ αὐτῆς

ὅσον ἔπρεπεν. Ἐξ Ἀθηνῶν μετέβημεν διὰ Μεγάρων εἰς Κόρινθον, ὅπου μᾶς ἐξένισεν ὁ κ. Γεωργαντᾶς Νοταρᾶς· ἐκεῖθεν δὲ δι' Ἀχλαδοκάμπου εἰς Τρίπολιν, καὶ διὰ Καλαβρύτων εἰς Μέγα Σπήλαιον. Τίς ἦν τοῦ ἔτους ἡ ἐποχὴ ἀγνοῶ ἤδη· ἠξεύρω δὲ μόνον ὅτι ἦτον ἡμέρα τις νηστήσιμος, διότι ἐνθυμοῦμαι τὴν ἔκπληξίν μου ὅτε εἶδον τὸ παρατεθὲν ἡμῖν οὐχὶ εὐτελὲς δεῖπνον, μὴ στερούμενον οὐδὲ κρεάτων οὐδὲ πλακούντων παντοίως ἐσκευασμένων. Καὶ οἱ μὲν μοναχοὶ ἀπέσχον φυσικῷ τῷ λόγῳ αὐτοῦ, ἀλλ' ἡ ταχύτης μεθ' ἧς παρεσκευάσθη μὲ εἶχεν ἐμβάλει εἰς ὑπονοίας, ἀδίκους δὲν ἀμφιβάλλω. Ἐν Αἰγίῳ ὁ κ. Μελετόπουλος εἶχε τὴν οἰκίαν του παρὰ τὴν ἀκτήν, ὑπὸ τὴν εὐρεῖαν πλάτανον ὑφ' ἣν οἱ ἐγχώριοι μυθολογοῦσιν ὅτι ἐστρατοπέδευσεν ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος, καὶ παρὰ τὴν πηγὴν ἥτις διὰ δώδεκα κρουνῶν προχέει γραφικώτατα τὸ ἄφθονον ὕδωρ της εἰς τὴν θάλασσαν. Ἡ θέσις αὕτη, ἡ θέα τοῦ ὡραίου Κορινθιακοῦ κόλπου καὶ τοῦ εἰς τὴν ἀντιπέραν κειμένου Παρνασσοῦ, τὰ ὡραῖα περίχωρα τοῦ Αἰγίου, μὲ κατέθελγον καὶ μ' ἐνθουσίων. Δυστυχῶς ὅμως ἐπελθών μοι δριμὺς πόνος ὀδόντος κατέστρεφε πᾶσάν μου τὴν ἀπόλαυσιν, καὶ μὲ εἶχεν ἐπί τινα χρόνον ὡς καὶ κλινήρη. Ἅμα δ' ἀναλαβών, ἐξέδραμον μετὰ τοῦ Ι. Δεληγιάννη διὰ λέμβου εἰς Πάτρας, εἰς ἃς τοσοῦτο μόνον ἐμείναμεν ὅσον νὰ ἰδῶ ὅτι καὶ ἡ πόλις αὕτη ἀνεπτύσσετο ὑπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἐλευθερίας, οὐδὲν δ' ἐκεῖ μοὶ συνέβη ἄξιον ἀφηγήσεως.

Ἐπεστρέψαμεν εἰς Αἴγιον ἵνα ἐπανέλθωμεν εἰς Ἀθήνας, καὶ συμπαραλαβόντες καὶ τὴν Κ^{αν} Μελετοπούλου, ἀπεπλεύσαμεν ἐπὶ μεγάλου τρεχαντηρίου. Ὁ ἄνεμος ἐσίγα, ἡ θάλασσα ἀντανακλῶσα ὡς κάτοπτρον τὴν χρυσῆν πανσέληνον δὲν ἐκινεῖτο εἰμὴ καθ' ὅσον ἡ νωθρὰ ἡμῶν κώπη τὴν ἔπληττε, καὶ ἀδρανὲς ἐκρέματο τὸ ἱστίον. Μετ' ὀλίγον δ' ἀπεκοιμήθημεν, καὶ ὡς ἡμεῖς καὶ οἱ ναῦται, διότι ἐκοιμᾶτο πᾶσα ἡ φύσις. Χαρμοσύνως δ' ἐξεπλάγημεν τὸ πρωΐ, ὅτε, ἀνοίξαντες τοὺς ὀφθαλμούς, εἴδομεν ἀλλοίαν ἀπέναντι ἡμῶν τὴν σκηνογραφίαν, καὶ ἐννοήσαμεν ὅτι διὰ νυκτὸς ἠγρύπνει κἂν ὁ ζέφυρος, καὶ μᾶς ἔφερεν ἀκατανοήτως, καὶ τῆς ἡσυχίας ἡμῶν φει-

δόμενος, μέχρι τῆς διὰ τὸ κάλλος καὶ τὴν εὐφορίαν αὐτῆς καὶ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις περιφήμου παραλίας, τῆς «μεταξὺ Κορίνθου καὶ Σικυῶνος». Ἀλλὰ καὶ τότε ἔτι τόσον ἠρέμα ἐχωροῦμεν, καὶ τόσον μᾶς εἵλκυεν ἡ ὡραιότης τῆς χώρας ἣν παρεπλέομεν, ὥστε ὁ κ. Δεληγιάννης καὶ ἐγὼ ἀπεβιβάσθημεν καὶ παρηκολουθοῦμεν πολλάκις τὸ πλοῖον πεζοί, ἢ μᾶλλον τὸ πλοῖον ἠκολούθει ἡμᾶς, διότι τὸ βῆμα ἡμῶν ἦν τοῦ ἰδικοῦ του ταχύτερον.

Ἀλλὰ καὶ πλέοντες, εἰ καὶ δὲν εἴχομεν σχεδὸν τὸ αἴσθημα ὅτι τὸ πλοιάριον ἡμῶν προὐχώρει, μᾶλλον δ᾽ ὅτι ἡ ξηρά, ὥς τις θεάτρων σκηνογραφία, ὀπισθοδρομοῦσα, ἐλαφρῶς ὀλισθαίνουσα, οὐχ ἧττον ἐφθάσαμεν τὸ ἑσπέρας εἰς τὸν Ἰσθμόν, καὶ εἰς Λουτράκιον ἐν καλύβῃ διανυκτερεύσαντες, τὴν ἐπιοῦσαν διὰ τοῦ Ἰσθμοῦ ἤλθομεν πρωὶ ἔτι εἰς Καλαμάκιον, καὶ ἐναυλώσαμεν πέραμα διὰ τὸν Πειραιᾶ. Εἶχε δὲ ἤδη ἐπιβιβασθῇ ἡ Κα Μελετοπούλου, καὶ ἐμέλλομεν καὶ αὐτὸς νὰ ἐπιβῶ, ὅτε προσελθὼν ξένος, μοὶ εἶπεν ὅτι, Γάλλος ὢν ὁδοιπόρος, προὐτίθετο ν᾽ ἀπέλθῃ εἰς Ἀθήνας, δὲν εὕρισκε δὲ πλοῖον, καὶ παρεκάλει ἂν ἠθέλομεν νὰ τῷ ἐπιτρέψωμεν νὰ ἐπιβῇ εἰς τὸ ἡμέτερον. Ζητήσας τότε τῆς Κας Μελετοπούλου τὴν ἄδειαν, τῷ εἶπον ὅτι γίνεται προθύμως δεκτός, καὶ οὕτως ἀπεπλεύσαμεν.

Ἀλλ᾽ ὁ Σαρωνικὸς κόλπος δὲν ἐδείχθη ἐπιεικὴς ὡς ὁ Κορινθιακός, καὶ ἅμα ἐξήλθομεν τοῦ λιμένος, μᾶς ὑπεδέχθη ὀρθὸς ἀπηλιώτης, ὅστις ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον ἐπιτεινόμενος, μᾶς ἐβίασε δι᾽ ὅλης τῆς ἡμέρας νὰ λοξοδρομῶμεν, οἱ πλεῖστοι σκληρῶς πιεζόμενοι ὑπὸ τῆς ναυτίας, χωρὶς οὐδαμῶς νὰ ἐρχώμεθα ἐγγύτερον εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον. Οὕτως ἔφθασεν ἡ νύξ, θυελλωδεστέρα ἔτι τῆς ἡμέρας, καὶ ὁ ἄνεμος ἔμενεν ἀντίπρωρος πάντοτε· ὥστε ὁ κυβερνήτης ἐνόμισε φρόνιμον καὶ ἀσφαλέστερον νὰ μὴ μείνῃ καὶ δι᾽ αὐτῆς ἐκτεθειμένος εἰς τὴν μανίαν τῶν ἀνέμων καὶ τῶν ὑδάτων, καὶ ἐλθὼν ἠγκυροβόλησεν μετὰ τοῦ ἡλίου τὴν δύσιν εἰς ὅρμον τινὰ τῆς Πελοποννήσου πολὺ μᾶλλον ἀπέχοντα τοῦ Πειραιῶς ἢ ὁ λιμὴν ἀφ᾽ οὗ ὡρμήθημεν. Τὸ μέρος ἦν ἔρημον καὶ γραφικῶς ἄγριον, κολπίσκοι ὑπὸ θαμνοφύτων λόφων περιβαλλόμενοι, εἰς ὧν ἕνα ἀπέβημεν, καὶ

πῦρ ἅψαντες, ἐδειπνήσαμεν ἐξ ἐφοδίων ἃ εἶχε μεθ' ἑαυτῆς ἡ Κα Μελετοπούλου, ἐκ προνοίας ἀναποφεύκτου κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους τοὺς προηγηθέντας ἐν Ἑλλάδι τῆς χρήσεως τοῦ ἀτμοῦ, καὶ ὅτε αἱ ἐλάχισται θαλασσοπλοΐαι ἐδύναντο εἰς Ὀδυσσείας νὰ παρατείνωνται. Μετὰ ταῦτα δ' ἐκοιμήθημεν εἰς τὰ στρώματα τῶν θάμνων ἃ ἡ φύσις μᾶς εἶχε παρασκευάσει, καὶ τὴν ἐπαύριον, ἅμα ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, ἀνήχθημεν, μόνον διότι, ὡς ὀρθῶς μᾶς ὑπέδειξεν ὁ κυβερνήτης, δὲν ἐπρόκειτο βεβαίως νὰ ἐγκατασταθῶμεν μονίμως ὅπου διενυκτερεύσαμεν. Ὁ ἄνεμος ἐν τούτοις, εἰ καὶ μεταβληθείς, εἶχεν ὅμως ὁπωσοῦν πραϋνθῇ, καὶ καθίστα πως τὰς λεξοδρομίας φορητοτέρας, ὥστε καὶ ὁ Γάλλος συνοδοιπόρος ἐπανέλαβε τὴν δύναμιν τοῦ λαλεῖν, ἧς τὸν εἶχε στερήσει τὴν προτεραίαν ὁ κυματισμός, καὶ μᾶς ἔλεγεν ὅτι ἡ ἐνασχόλησίς του ἦν ἡ φιλολογία, καὶ μᾶς ἐδείκνυεν αὐτογράφους πρὸς αὐτὸν ἐπιστολὰς τοῦ Λαμαρτίνου, ἂν καλῶς ἐνθυμοῦμαι, καὶ τοῦ Βίκτορος Οὔγου, καὶ ἄλλων τινῶν τῶν ἐν ταῖς Μούσαις συναδέλφων του. Ἐν ἄλλοις ἐρωτήσας καὶ μαθὼν παρ' ἐμοῦ ὅτι κατάγομαι ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, μεγάλως ἐξεπλάγη ἀκούσας νὰ ὁμιλῶ περὶ Εὐαγγελίου, καὶ μὲ ἠρώτησεν ἂν τὸ Εὐαγγέλιόν μου δὲν ἦν τὸ Κοράνιον, διότι ἐνόμιζεν ὅτι ἡ Κωνσταντινούπολις Τούρκους μόνον ἔχει καὶ ὄχι ἄλλους κατοίκους.

Ἐν τούτοις ὁ ἄνεμος ἐπέμενε πνέων βορειοανατολικῶς, ὡς ἂν ἐφύσα αὐτὸν πρὸς ἡμᾶς τὸ στόμιον τοῦ Πειραιῶς, ὁ δὲ πλοίαρχος μᾶς ὡμολόγησεν ὅτι τῷ ἦν ἀδύνατον νὰ φθάσῃ εἰς τὴν παραλίαν τῆς Ἀττικῆς, καὶ θὰ στρέψῃ τὴν πρῷραν πρὸς τὴν Αἴγιναν, ὅπου προσορμισθέντες νὰ περιμείνωμεν τὴν ἀλλαγὴν τοῦ καιροῦ. Τὸ κατ' ἐμὲ ἤκουσα τοῦτο μετ' εὐχαριστήσεως, χαίρων νὰ ἴδω τὴν ὡραίαν Αἴγιναν, καὶ ἐν πάσῃ περιστάσει προτιμῶν τοῦτο τῆς ματαίας θαλασσομαχίας, δι' ἧς ἀντὶ νὰ προβαίνωμεν, μᾶλλον ὀπισθοδρομοῦμεν. Πάντων δ' ἡμῶν ἐφαίνετο μᾶλλον ἐνοχλούμενος ἐκ τῆς θαλάσσης ὁ Γάλλος συνοδοιπόρος, καὶ τόσην εἶχεν ἐπιθυμίαν νὰ πατήσῃ στερεὸν ἔδαφος, ὥστε ἐκήρυξεν ὅτι, ἅπαξ ἀφιχθεὶς εἰς

Αἴγιναν, δὲν παραδίδεται πλέον εἰς τὸ ὕπουλον στοιχεῖον, ἀλλὰ θέλει μισθώσει ἵππον ἵνα μεταβῇ εἰς Ἀθήνας. Τοῦτο ἠκούσαμεν οὐχὶ ἄνευ ἐκπλήξεως ὑπὸ τοῦ λέγοντος ἑαυτὸν ἀνταποκριτὴν ἀκαδημαϊκὸν τῆς Γαλλίας. Εἰς Αἴγιναν τὴν ἑσπέραν καταπλεύσαντες ἐχωρίσθημεν ἀπὸ τοῦ μουστραφοῦς Γάλλου, ὅστις ἀγνοῶ ἂν ἐπέτυχε θαλασσίου ἵππου διὰ τὴν περαιτέρω ὁδοιπορίαν του. Ἐξενίσθημεν δὲ παρὰ τῷ ἡγουμένῳ τοῦ ἐν Αἰγίνῃ μοναστηρίου. Μετὰ δύω δ' ἡμέρας, οὐρίου πνεύσαντος τοῦ ἀνέμου, ἐπανήλθομεν εἰς Ἀθήνας.

3.

Ἀποκατάστασις τῆς ἀδελφῆς μου Εὐφροσύνης.

Ἡ Ἀντιβασιλεία ἀπό τινος τὴν προσοχὴν αὐτῆς στρέψασα καὶ πρὸς τὸ ναυτικὸν τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἐννοοῦσα τὴν ἀνάγκην τοῦ νὰ μορφώσῃ αὐτὸ κατὰ τὰ Εὐρωπαϊκὰ ὑποδείγματα, ἀποφεύγουσα δὲ νὰ καταφύγῃ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, πρὸς ἣν ἐδυσπίστει ἐν ὅσῳ ὑπερίσχυεν ἡ μερὶς τοῦ Μάουρερ καὶ τοῦ Ἄβελ, εἶχε ζητήσει διὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Σβεκίας Κου Εἰδενσταμ καὶ τοῦ προξένου αὐτῆς κ. Φάλβς νὰ τῇ πεμφθῶσι παρὰ τῆς δυνάμεως ταύτης ἱκανοί τινες ἀξιωματικοὶ τοῦ ναυτικοῦ, οἵτινες ν' ἀναλάβωσι τὸ ἔργον τῆς ὀργανώσεως, ἐγκριθείσης δὲ τῆς αἰτήσεως, ἀφίχθησαν οὗτοι, προϊστάμενον ἔχοντες τὸν Πλοίαρχον Κόμητα Ἀδόλφον Ῥόζεν, ἄνδρα συνετόν, πεπαιδευμένον, δραστήριον καὶ διαπρεπῆ κατὰ τοὺς τρόπους καὶ τὰ ἤθη. Οὗτος συνεδέθη διὰ στενῶν σχέσεων μεθ' ἡμῶν, ἐνυμφεύθη τὴν ἀδελφήν μου Εὐφροσύνην, μεθ' ὃ διωρίσθη διευθυντὴς τοῦ Ναυσταθμου, καὶ μεταβάντες ἐγκατέστησαν εἰς Πόρον. Πρὶν ἢ χωρισθῇ ἀφ' ἡμῶν, ἀνέθηκεν εἰς τὸν ὑπὸ τὰς διαταγάς του διατελοῦντα Σουηδὸν ἀξιωματικὸν καὶ ἔμπειρον ἀρχιτέκτονα Τσέβιτς τὴν διαγραφὴν τοῦ σχεδίου, καθ' ὃ ὁ πατήρ μου ἀνήγειρεν ἀμέσως τότε τὴν κατὰ τὴν Πλάκα ἡμετέραν οἰκίαν.

Ἐν Πόρῳ δ' ἐναυπήγησε τὰ πρῶτα πλοῖα τοῦ Ἑλληνικοῦ στόλου, ἀλλὰ μικρὰ ταῦτα καὶ ὡς ὁ ἴδιος ἐξετίμα καὶ μοὶ ἔλεγεν ὀλίγον χρήσιμα, διότι μάτην παρίστα εἰς τὴν κωφεύουσαν τότε κυβέρνησιν ὅτι ὁ καιρὸς τῶν ἱστιοφόρων εἶχε παρέλθει, ὅτι πᾶσα ὑπὲρ αὐτῶν δαπάνη ἦν τοῦ λοιποῦ μᾶλλον σπατάλη, καὶ ἔπρεπε μόνον διὰ ναυπηγίαν ἀτμοπλοίων νὰ καταβάλληται. Τέλος δέ, μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν τινῶν, φθόνος καὶ ζηλότυπος δυσμένεια τὸν ἐμάκρυνον τῆς ὑπηρεσίας τῆς Ἑλλάδος, ἣν κατὰ τὴν ὁμολογίαν καὶ αὐτῶν τῶν κατ' αὐτοῦ δυσμενέστερον διακειμένων, πολλαχῶς ὠφέλησε διὰ τῆς ἱκανότητος, τῆς πείρας του, καὶ τῆς ὑπ' οὐδενός ποτε οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἀμφισβητηθείσης ἀκεραιότητος τοῦ χαρακτῆρός του.

Ἐν Πόρῳ ἡ ἀδελφή μου ἀπέκτησε δύω τέκνα, τὸν **Γεώργιον** καὶ τὴν **Μαρίαν**. Ἀπελθόντα δὲ τὸν σύζυγόν της ἠκολούθησεν εἰς Σβεκίαν, ἀποσπασθεῖσα διὰ παντὸς ἀπὸ τῶν ἀγκαλῶν ἡμῶν, καὶ ἐγκατεστάθη εἰς Στοκχόλμην, ἧς τὸ δριμὺ κλίμα κατέστρεψε τὴν ὑγείαν της. Ἐκ τῶν τέκνων της ὁ μὲν Γεώργιος ἀνεδείχθη ἔπειτα διάσημος ζωγράφος, καὶ ἐγένετο μόνιμος πρόεδρος τῆς ἐν Στοκχόλμῃ ἀκαδημίας τῶν τεχνῶν, ἡ δὲ Μαρία ὑπανδρεύθη ἐν Σουηδίᾳ τὸν βαθύπλουτον εὐπατρίδην Δείξονα καὶ ἐγκατεστάθη ἐν Γοτεμβούργῃ.

Ὁ δ' ἕτερος τῶν γαμβρῶν μου, ὁ Ἐρρῖκος Σκήν, ἧττον πρακτικός, καὶ ζωηροτέραν μᾶλλον ἢ ἐμβριθεστέραν ἔχων τὴν φαντασίαν, εἰς πολλὰς ἐπεδόθη καὶ μεγάλας, ἀλλὰ μὴ ἐπὶ πείρας στηριζομένας ἀγρονομικὰς ἐπιχειρήσεις. Οὕτως ἀγοράσας, ἠθέλησε νὰ ἐκχερσώσῃ καὶ μεταβάλῃ εἰς πλουσίας ἀμπέλους καὶ εὔσκια δάση τὴν ἄφορον ἔρημον τοῦ Φαλλέως (τοῦ Βερχαμοῦ) μεταξὺ Φαλήρου, Ὑμηττοῦ καὶ Ἀθηνῶν, νὰ εἰσαγάγῃ διὰ μεγάλων μωρεοφυτειῶν σκωληκοτροφίαν καὶ μεταξουργίαν εἰς τὴν Κηφισίαν καὶ ὁμοίως καὶ εἰς τοὺς Ἀγγελοκήπους. Ταῦτα ὅμως κατέστρεψαν πᾶσαν τὴν περιουσίαν αὐτοῦ, συμπαρασύραντα καὶ τὴν τῶν γονέων του, εἰς βαρέα χρέη αὐτοὺς ἐμβαλόντα. Μετὰ πολλὰ δ' ἔτη ἐπέτυχε τὴν

θέσιν προξένου τῆς Ἀγγλίας εἰς Χαλέπιον, ὅπου ἡ ἀδελφή μου ἧς ἡ καρδία ἦν βωμὸς ἀγάπης καὶ ἀφοσιώσεως, προθύμως τὸν παρηκολούθησε, καὶ ἐκεῖ μετὰ μακρὰν διαμονὴν ἐτελεύτησεν.

Ἐκ δὲ τῶν τέκνων των ὁ μὲν πρωτότοκος υἱὸς Φῆλιξ ἠκολούθησε τὸν Λ. Γόρδωνα ὡς Γραμματεὺς αὐτοῦ εἰς Καναδὰν καὶ εἶτα διωρίσθη γραμματεὺς τῆς Γερουσίας ἐν Λονδίνῳ, ὁ δὲ νεώτερος Γεώργιος ἔγεινεν ἱερεὺς (διαμαρτυρόμενος).

4.

Ὑπηρεσία.

Ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ δ' ἡ περισσοτέρα προσπάθειά μου περιεστράφη ἀφ' ὅτου μετέβημεν εἰς Ἀθήνας εἰς τὰ περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς μέσης καὶ ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως. Ἡ ὑπόσχεσις τοῦ Κόμητος Ἀρμανσπέργου τοῦ νὰ ἐκδώσῃ αὐτὸν ὡς πρῶτον ἔργον ἐγκαινιάζον τὴν νέαν καθέδραν τοῦ βασιλείου ἀπεδείχθη ἀνυπόστατος καὶ ἐξηκολουθοῦμεν διαβουκολούμενοι δι' ὑπεκφυγῶν, αἵτινες μοὶ ἀπεδείκνυον ὅτι περὶ ἄλλα ἀσχολούμενος ὁ Κόμης, εἶχεν ἐντελῶς ἀποσπάσει ἀπὸ τοῦ ἀντικειμένου τούτου τὴν προσοχήν του. Τούτου ἕνεκα, ἵνα κἂν τὰ τότε ὑπάρχοντα σχολεῖα μὴ μένωσιν ἐντελῶς ἀνοργάνιστα, συνέταξα προσωρινόν τινα κανονισμὸν αὐτῶν, ὃν ἐξήγαγον ἐκ τοῦ γενικοῦ σχεδίου, καὶ τοῦτον, ὑποβληθέντα ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ ἐκύρωσε πομπωδῶς ἡ Ἀντιβασιλεία, τὴν 25 Μαρτίου 1835, ὡς δι' αὐτοῦ δῆθεν τὴν ἐθνικὴν ἑορτὴν ἀξίως πανηγυρίζουσα. Ὅπως δήποτε ὅμως, ἐπ' αὐτοῦ κἂν ἐστηρίζομεν τὴν σύστασιν καὶ ἄλλων σχολείων καθ' ὅσον ἡ ἵδρυσις αὐτῶν ἦν ἐφικτή. Ὡς πρὸς τὸν γενικὸν δ' ὀργανισμόν, ματαίας βλέπων πάσας τὰς προσπαθείας ἃς κατεβάλλομεν πρὸς κύρωσιν αὐτοῦ, ἀπεφάσισα νὰ καταφύγω εἰς μέτρον δι' οὗ ἐθυσίαζον ἣν εἶχον δικαίαν φιλοτιμίαν

τοῦ νὰ ἴδω ἐγκρινόμενον τὸ ἴδιον ἐμαυτοῦ ἔργον, καὶ ἀποβλέψας οὐχὶ εἰς ἐμοῦ ἀλλ' εἰς τοῦ σκοποῦ τὴν ἐπιτυχίαν, παρέστησα εἰς τὸν ὑπουργὸν κ. Ῥίζον, ὅτι ἂν προτείνῃ τὴν σύστασιν ἐπιτροπῆς πρὸς σύνταξιν νέου ὀργανισμοῦ, ἐλπὶς ὑπῆρχεν ἴσως νὰ δώσῃ τοῦτο νέαν ὦσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν, καὶ ἡ Ἀντιβασιλεία, ἐνδίδουσα εἰς τῆς ἐπιτροπῆς τὴν βαρύτητα, νὰ παραδεχθῇ τὸ ὑπ' αὐτῆς συνταχθησόμενον σχέδιον. Τὸ ἀνιδιοτελὲς τῆς προτάσεως ἀναγνωρίσας ὁ Κ. Ῥίζος καὶ ἐπαινέσας με διότι ἑκουσίως κατέλιπον εἰς ἄλλους τὴν τιμὴν ἔργου προϊόντος μακρῶν κόπων, καὶ ἀγανακτῶν δὲ καὶ διὰ τὴν ἀκηδείαν τῆς Ἀντιβασιλείας, ἐπρότεινε τὴν ἐπιτροπήν, συγκειμένην ἐξ ὧν μελῶν ἐγὼ τῇ ἐπρότεινα, περιέχουσαν δ' οὐ μόνον φίλους μου, οἷοι ἦσαν ὁ Σχινᾶς, ὁ Γεννάδιος, ἀλλὰ καί τινας μεμψιμοίρους τὸν χαρακτῆρα καὶ δυσμενῶς πρὸς ἐμὲ διακειμένους, ὡς τὸν Φαρμακίδην καὶ τὸν Μανούσην.

Κατ' ἀρχὰς ἐπὶ πολλὰς συνεδριάσεις ἡ ἐπιτροπὴ ἐπλανᾶτο εἰς κυκεῶνα προτάσεων καὶ ἀντιπροτάσεων, ἄνευ βάσεως καὶ ἄνευ ἑνότητος, καὶ τὸ ἔργον της οὐδόλως προώδευε. Τέλος δὲ παρετήρησέ τις ὅτι, ὡς ἐπληροφορήθη, ὑπῆρχεν ἤδη σχέδιόν τι συνταχθὲν ἐν τῷ ὑπουργείῳ καὶ ἐπρότεινε τοῦτο νὰ ληφθῇ ὡς βάσις τῆς ἐργασίας. Τοῦτο δὲ καὶ ἐγένετο, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦν ὅτι ἡ ἐπιτροπὴ παρεδέχθη σχεδὸν καθ' ὁλοκληρίαν, ὡς πρὸς τὰ οὐσιώδη, τὸν ὀργανισμόν μου, χωρὶς νὰ ἠξεύρῃ ὅτι ἦτον ἐμός, καὶ ἐπεράτωσεν εἰς ὀλίγας συνεδριάσεις τὴν πρὶν ἐπ' ἄπειρον παρατεινομένην ἐργασίαν της. Ἔχαιρον λοιπὸν ἐγὼ τότε, καὶ ἐνδομύχως ἐθριάμβευον, πεποιθὼς ὅτι ἡ πρότασις τῆς ἐπιτροπῆς ἀμέσως θὰ ἐκυροῦτο, καὶ ὅτι, εἰ καὶ θὰ ἐστερούμην αὐτὸς τῆς τιμῆς τοῦ ν' ἀναγνωρισθῶ ὡς ὁ ὀργανίσας τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλά, τὸ κυρίως σπουδαῖον, ὁ ὀργανισμὸς αὐτῆς θὰ ἐπετυγχάνετο, καὶ ἡ συνείδησις θὰ μὲ παρηγόρει ὅτι ἦν οὐχ ἧττον αὐτὸς ὁ ὃν ἐγὼ ἀπ' ἀρχῆς εἶχον ἐξεργασθῆ. Παρῆλθον ὅμως καὶ πάλιν ἡμέραι καὶ ἑβδομάδες καὶ μῆνες, καὶ ἡ ἀντιβασιλεία, εἰ καὶ ὤφειλεν ἐκ τῆς ὁμοφωνίας τῶν δύω σχεδίων νὰ πεισθῇ περὶ τῆς ὀρθότητος αὐτῶν,

ἀντέταττεν ἐντελῆ σιγὴν εἰς πάσας τὰς ἡμετέρας ὑπενθυμίσεις· ὥστε καὶ ἡ αὐταπάρνησίς μου ἔμενεν ἄνευ ἀποτελέσματος.

Τῇ 26ῃ Μαΐου τοῦ 1835 ὁ Βασιλεὺς ἐνῆλιξ κηρυχθείς, ἀνέλαβε τὰς ἡνίας, ἡ ἀντιβασιλεία ἔπαυσεν ὑπάρχουσα, ἀλλ' ὁ πρόεδρος αὐτῆς Ἀρμανσπέργης ἔμεινεν ὡς *Ἀρχιγραμματεὺς* τῆς ἐπικρατείας, σχεδὸν Βασιλικὴν ἐξασκῶν ἐξουσίαν, καὶ εἰς τὸν νέον Βασιλέα περισσοτέρας τιμὰς παρὰ δύναμιν ἀποδίδων, ὥστε εἰς τὴν σχολὴν ταύτην δυσκόλως ἠδύνατο νὰ ὡριμάσῃ τοῦ νέου ἡγεμόνος ἡ πεῖρα καὶ ἡ κρίσις.

Τότε ἀνενεώσαμεν τὰς προτάσεις ἡμῶν περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν σχολείων. Ἀλλ' ὁ Ἀρχιγραμματεύς, ὅστις ὡς πρὶν πᾶσαν τὴν δύναμιν εἰς χεῖράς του συνεκέντρου, ἐξηκολούθει ὡς τότε κωφεύων. Περὶ τὸν Σεπτέμβριον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἀπεφασίσθη ἡ σύστασις συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας, καὶ ὀργανικὸς νόμος συνετάχθη αὐτοῦ, ἀντιγραφείς, κατὰ μέγα μέρος, ὡς τότε συνήθως ἐγίνετο, ἐκ τῶν Βαυαρικῶν διατάξεων. Ἀνετέθη δ' εἰς ἐμὲ ἡ μετάφρασις τοῦ τε νόμου καὶ τοῦ κανονισμοῦ, δοθείσης μοι συγχρόνως τῆς ἐπαγγελίας ὅτι θὰ διωριζόμην εἷς τῶν ἐν τῷ ὀργανισμῷ μνημονευομένων εἰσηγητῶν, οἵτινες ἦσαν ἐκ τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων τῶν ὑπουργείων, καὶ ὧν ἔργον ἦν νὰ εἰσάγωσι καὶ ὑποστηρίζωσι τὰ ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως εἰς αὐτὸ παρουσιαζόμενα νομοθετήματα. Ἀλλ' ὅτε ἔγιναν οἱ διορισμοὶ τοῦ προσωπικοῦ, ἡ θέσις ἧς εἶχον αὐθορμήτως δώσει εἰς ἐμὲ τὴν ὑπόσχεσιν ὡς ἀμοιβὴν τῆς ἀνατεθείσης μοι ἐργασίας, ἐδόθη εἰς τὸν Γ. Βέλλιον, σύμβουλον τοῦ ὑπουργείου τῆς Δικαιοσύνης, εἰς ἐμὲ δ' ἔπεμψεν ὁ Κόμης Ἀρμανσπέργης τὸν Σκ. Σοῦτσον τὸν σχεδὸν οἰκεῖόν του γενόμενον διὰ τὴν σχέσιν του μετὰ τῶν Καντακουζηνῶν, νὰ μοὶ προτείνῃ νὰ μεταβῶ ὡς Σύμβουλος εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν (ἀποθανόντος τότε τοῦ συμβούλου Λαστὶκ) ἢ νὰ μετατεθῶ ὡς πρῶτος Γραμματεὺς εἰς τὸ Ἀνακτοβούλιον, τὸ Γραφεῖον ἐν ᾧ ἐσυζητοῦντο καὶ ἐπεκυροῦντο ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, πράγματι δὲ τότε ὑπὸ τοῦ ἀρχιγραμματέως Ἀρμανσπέργη, πᾶσαι αἱ ὑπουργικαὶ προτάσεις.

Ἀλλ' εἰς ταῦτα ἀπήντησα ὅτι ἀπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως δὲν θέλω ν' ἀποχωρήσω, διότι φρονῶ ὅτι ἐκ τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ τῆς μορφώσεως τοῦ Ἔθνους ἐξαρτᾶται τῆς Ἑλλάδος τὸ μέλλον. Ὅσον δὲ διὰ τὴν θέσιν ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἐξωτερικῶν, εἶχον καὶ ἕτερον λόγον ἵνα μὴ τὴν δεχθῶ καίτοι λίαν ἐπίζηλον οὖσαν, ὅτι εἰς αὐτὴν ἐξ ὑπηρεσίας δικαίωμα προβιβασμοῦ εἶχεν ὁ φίλος μου καὶ αὐτῆς κατὰ πάντα ἄξιος Πέτρος ὁ Δεληγιάννης, ὥστε δὲν ἤθελον ἐγὼ νὰ τὸν ἀποκλείσω. Περὶ δὲ τῆς ἐν τῷ Ἀνακτοβουλίῳ εἶπον ὅτι δέχομαι μὲν αὐτὴν εὐγνωμόνως, ἀλλὰ μόνον ἂν ἦν δυνατὸν νὰ διατηρῶ συγχρόνως καὶ τὴν ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἐν ᾧ ὑπηρέτουν, ἐπιτείνων καὶ διπλασιάζων τὴν ἐργασίαν μου. Ἤλπιζα δέ, ἂν μοὶ ἐχορηγεῖτο ἡ διπλῆ αὕτη ἐργασία, νὰ ἐνεργῶ ἐν τῷ Ἀνακτοβουλίῳ τὴν κύρωσιν τῶν ἔργων ἃ ἤθελον παρασκευάζει ἐν τῷ ὑπουργείῳ, καὶ ἰδίως νὰ κατορθώσω τὴν τοῦ ἀμελουμένου ὀργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως. Ἀλλ' ἡ πρότασίς μου δὲν ἐνεκρίθη καὶ οὕτως ἔμεινα εἰς ἣν θέσιν ἤμην καὶ πρίν.

Εἰς τὸ Συμβούλιον τῆς Ἐπικρατείας ὅμως, πλὴν τῶν ἐπισήμων εἰσηγητῶν, ἐδύναντο νὰ ἐμφανίζωνται εἰς αὐτὸ ὡς τοιοῦτοι καὶ οἱ ὑπουργικοὶ σύμβουλοι, ὁσάκις ἐλάμβανον τὴν ἐπὶ τούτῳ ἐντολὴν παρὰ τῶν ἁρμοδίων ὑπουργῶν. Ὑπὸ τὴν ἰδιότητα ταύτην παρέστην καὶ ἐγὼ ἐνίοτε καὶ ὡμίλησα εἰς τὸ συμβούλιον. Δὲν ἐνθυμοῦμαι δ' εἰς τίνα περίστασιν, ἀλλὰ περὶ μοναστηριακῆς ὑποθέσεως προκειμένου, εἴχομεν μάθει ὅτι ἡ ἀντιπολίτευσις προὐτίθετο νὰ μεταθέσῃ κακῇ πίστει τὸ ζήτημα εἰς ἀνοίκειον ἔδαφος· δι' ὃ ἀπεφασίσθη ὅτι ἔπρεπε νὰ ὑπεκφύγωμεν τὴν συζήτησιν. Συνώδευσα λοιπὸν τότε τὸν ὑπουργόν, ὡμίλησα κατὰ τὰ δόξαντα, καὶ ἡ θύελλα ἔμελλε ν' ἀντιπαρέλθῃ, ὅτε ὁ κ. Ῥίζος, εὐερεθίστου ὢν καὶ ζωηροῦ χαρακτῆρος, ἐπελάθετο τῶν ἀποφασισθέντων, καὶ ἐμπεσὼν εἰς τὴν παγίδα, ὡμίλησε μετ' ὀργῆς, ἐφείλκυσεν ἐφ' ἑαυτὸν τὴν ἄδικον τῆς ἀντιπολιτεύσεως προσβολὴν καὶ ὑπέστη ἧτταν. Εἰς ἄλλην δὲ συνεδρίασιν, ὡς ἐπίτροπος πεμφθεὶς ὁ Σκαρλάτος

Βυζάντιος ἵνα δικαιολογήσῃ τὸ ὑπουργεῖον διά τινα ληφθέντα μέτρα περὶ τῶν διαλυθέντων μοναστηρίων, προσεβλήθη βιαίως ὑπό τινων τῶν συμβούλων, καὶ ἰδίως τοῦ Θ. Κολοκοτρώνη· καὶ ἐπειδὴ τὴν ἀπάντησιν αὐτοῦ, ἀμυνομένου, ἐχαρακτήρισαν οὗτοι ὡς ὕβριν κατ' αὐτοῦ, ὁ Ἀρμανσπέργης ὅστις μῆνιν ἔτρεφε κατὰ τοῦ Βυζαντίου, ὡς ἐπιστηθίου φίλου τοῦ Σχινᾶ, τὸν ἔπαυσεν ἀμέσως, καὶ ὁ Ῥίζος δὲν εἶχε τὴν δύναμιν του νὰ ὑπερασπίσῃ αὐτὸν ὃν εἶχε πρῶτος φέρει εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, φοβηθεὶς τὴν ῥῆξιν ἣν τοῦτο ἤθελεν ἐπιφέρει· οὕτως ἐστερήθην ἐγὼ ἀγαπητοῦ φίλου ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, τὸ δὲ ὑπουργεῖον πολυτίμου λειτουργοῦ, καὶ ὁ Βυζάντιος ἔμενεν ἰδιωτεύων καὶ πενόμενος ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐν Ναυπλίῳ, μέχρις οὗ διεδέχθη ἀποθανόντα τὸν Κοκκώνην καὶ ἀποτυχόντα τὸν Χρυσοβέργην εἰς τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοτικῶν σχολείων.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ 1836 ὅτε συνέβη στάσις ἐν Ἀκαρνανίᾳ, ἐλθὼν πρὸς ἐμὲ ὁ Παν. Σοῦτσος, τότε Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας, καὶ λίαν τῷ Ἀρμανσπέργῃ ἀφωσιωμένος καὶ ὑπ' αὐτοῦ ἀγαπώμενος, μοὶ ἔφερε προκήρυξιν πρὸς τοὺς λαοὺς τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος Γερμανιστὶ ὑπὸ τοῦ Ἀρχιγραμματέως συνταχθεῖσαν, ἵνα τὴν μεταφράσω εἰς τὸ Ἑλληνικὸν καὶ εἰς τὸ Γαλλικόν. Ἐπειδὴ δὲ τὴν μετάφρασιν ἐπεράτωσα τάχιστα, καί, ὡς αὐτὸς ἔκρινεν, ἐπιτυχῶς, ἠθέλησε καὶ ἀγαθὴν ἔχων τὴν καρδίαν, ἐνόμισε δίκαιον, νὰ μὲ συμπαραλάβῃ ἵνα τὴν παρουσιάσω ἐγὼ αὐτὸς εἰς τὸν Ἀρμανσπέργην. Ἄλλως τε δὲ καὶ ἦν προφανὲς ὅτι δὲν ἦν ἐκεῖνος ὁ μεταφραστής, διότι Γερμανικὰ δὲν ἐγνώριζεν. Ὅτε δὲ μᾶς ἐδέχθη ὁ Ἀρχιγραμματεύς, λυπηρῶς διετέθην ὑπὸ τῶν ὑπερβολῶν μεθ' ὧν ὁ Π. Σοῦτσος τῷ ἐξεθείαζε τὸ ἔργον του ὡς ἀπαράμιλλον, καὶ ὡς ὑπερακοντίζον τὰς περιφημοτέρας προκηρύξεις τοῦ Ναπολέοντος. Μοὶ ἐφάνη δ' ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ἀρμανσπέργης ἐδέχετο τὴν κολακείαν μετὰ μειδιάματος εἰρωνικοῦ μᾶλλον ἢ ἰδιαρέσκου. Ὅτε δὲ μὲ ἠρώτησε καὶ ἐμὲ τί φρονῶ περὶ τῆς προκηρύξεως περιωρίσθην νὰ τῷ εἰπῶ ὅτι μοὶ φαίνεται σκόπιμος, καὶ ὅτι ἐπροσπάθησα νὰ τὴν μεταφράσω μετὰ πάσης ἀκριβείας.

Κατὰ δὲ τὸν Ἀπρίλιον (23) ἀπῆλθεν ὁ Βασιλεὺς ἵνα νυμφευθῇ, καὶ ὁ Ἀρμανσπέργης ἔμεινεν αὐτόχρημα Ἀντιβασιλεύς. Τότε ἀπηλπίσθημεν ὅτι ἦν δυνατὸν νὰ γίνῃ τίποτε μέχρις ἐπιστροφῆς τοῦ Βασιλέως περὶ ὀργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως, διότι τοσοῦτον σπουδαῖον μέτρον δὲν θὰ ἐτόλμα βεβαίως ὁ Ἀρμανσπέργης νὰ νομοθετήσῃ ἐπὶ ἀπουσίας καὶ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ ὑπερτάτου ἄρχοντος. Ἀλλ' οὐχὶ ἄνευ ἐκπλήξεως ἔβλεπον ὅτι διάφορα μέτρα, ἀφορῶντα τὴν ἐκπαίδευσιν, ἐνέκρινε κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, μετὰ πολλῆς εὐκολίας μάλιστα.

Ἓν ἐξ αὐτῶν ἀπέβλεπε τὴν Φιλεκπαιδευτικὴν Ἑταιρίαν. Ὁ πρῶτος τὴν περὶ αὐτῆς ἰδέαν συλλαβὼν ἦν ὁ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Γερμανοῦ ἱεραποστόλου Κόρκ, γαμβροῦ τοῦ Φιλαλήθους, διορισθεὶς διευθυντὴς τῶν δημοτικῶν σχολείων Ι. Κοκκώνης, μετ' ὀλίγων ἄλλων κατ' ἀρχὰς συνεννοηθείς, ὧν εἷς ἤμην καὶ ἐγώ. Κατ' εἰσήγησιν δ' αὐτοῦ ἀνεγνωρίσαμεν πάντες ὅτι λαὸς ἐλεύθερος ἵνα διατηρήσῃ τὴν θέσιν του μεταξὺ τῶν πεπολιτισμένων ἐθνῶν, καὶ ἀναδειχθῇ ἄξιος αὐτῆς ὀφείλει νὰ καλλιεργῇ τὴν παιδείαν. Ἀλλ' ἀναγνωρίζοντες τὴν τότε ἔτι, καὶ πιθανῶς ἐν μακρῷ μέλλοντι ἀνεπάρκειαν τῶν κυβερνητικῶν πόρων πρὸς τὴν πανταχοῦ τοῦ Ἑλληνισμοῦ διατήρησιν σχολείων δημοτικῶν, ὠργανίσαμεν ἑταιρίαν δι' ἧς ἰδιωτικαὶ συνεισφοραὶ θ' ἀνεπλήρωνον πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον τὴν ἔνδειαν τοῦ ταμείου, καὶ ἥτις θὰ συνεννοεῖτο μετὰ τῆς κυβερνήσεως διὰ τὸν καταλληλότατον τῶν σχολείων αὐτῆς ὀργανισμὸν καὶ διὰ τὴν διάδοσιν τῶν διδακτικῶν βιβλίων καὶ τῶν χρησίμων διὰ τὸν λαὸν ἀναγνωσμάτων. Ἡ σύστασις καὶ ὁ ὀργανισμὸς τῆς Ἑταιρίας ἐνεκρίθη διὰ Βασιλικοῦ Διατάγματος τῆς 28 Αὐγούστου 1836.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἡ Ἑταιρία ἐξαιρέτως ἐπέδιδε, τὸν κοινωφελῆ αὐτῆς σκοπὸν ἐξυπηρετοῦσα. Μία τῶν ἐπιτροπῶν αὐτῆς ἦν ἡ ἐπὶ τῶν βιβλίων, συγκειμένη ἐκ τοῦ κ. Σχινᾶ, τοῦ Θ. Φαρμακίδου καὶ ἐμοῦ, καὶ εἴχομεν ἀποφασίσει, πλὴν τῆς λοιπῆς ἐπιμελείας ἣν μᾶς ἐπέβαλλεν ἡ θέσις αὐτη, καὶ νὰ μεταφράσωμεν

ἐκ ξένων γλωσσῶν βιβλία εὐαρέστου ἀναγνώσεως καὶ τῶν ἠθῶν καταρτιστικά· καὶ τί μὲν ὁ Φαρμακίδης ἢ ἄν τι μετέφρασε δὲν ἐνθυμοῦμαι, ὁ δὲ Σχινᾶς ἐκ τοῦ Γαλλικοῦ μετεγλώττισεν εἰς διάλεκτον δυστυχῶς χυδαίαν μᾶλλον ἢ κοινὴν τὰ *Πασχαλινὰ αὐγά*, ἐγὼ δ' ἐκ τοῦ Γερμανικοῦ μετέφρασα τὴν μικρὰν *Ἠθικὴν τοῦ Κάμπε*, ἥτις ἐπὶ τῆς μετὰ ταῦτα ἀμελείας τῆς Ἑταιρίας εἰς ἰδιωτικὴν τυπογράφου κερδοσκοπίαν ἐγκαταλειφθεῖσα, ἔλαβε πρὸς ὄφελος αὐτοῦ, ὑπὲρ τὰς 20 ἐκδόσεις.

Ἀλλ' ἐπὶ μακρὸν δὲν ἔμεινεν εὐθυποροῦσα ἡ Ἑταιρία, ὥστε καὶ ὑπῆρξαν οἱ ἐκλαβόντες τὴν σύστασιν αὐτῆς ὡς πρόφασιν μᾶλλον ἢ ὡς εἰλικρινῆ πρόθεσιν. Ὁ γραμματεὺς αὐτῆς κ. Κοκκώνης, ὅστις καὶ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς συστάσεως αὐτῆς εἶχε λάβει, ἀνῆκεν εἰς τὴν μερίδα τῶν φιλορθοδόξων λεγομένων, ἥτις πολιτικῶς μὲν ἔκλινε πρὸς τὴν Ῥωσσίαν, ὑπὸ θρησκευτικὴν δ' ἔποψιν ὑπέβλεπεν ὑπόπτως τὸ πνεῦμα προσηλυτισμοῦ τῶν ὀπαδῶν ἀλλοτρίων ἐκκλησιῶν, καὶ ἰδίως ἐδυσπίστει πρὸς τὸ τῶν διαμαρτυρομένων ἱεραποστόλων. Ἡ φιλόθρησκος δ' αὕτη ἀνησυχία του ἐχώρει μέχρις ἀδίκου πολλάκις ὑπερβολῆς, ὥστε καὶ ζηλοτύπως ἐκάκιζε τὸ παρθεναγωγεῖον τοῦ Ἀμερικανοῦ Χὶλλ τὸ τοσούτου καλοῦ πρόξενον γενόμενον εἰς τὰς Ἀθήνας, ὅτε ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἄλλο ἐκπαιδευτικὸν θηλέων κατάστημα δὲν ὑπῆρχεν ἐν αὐταῖς, οὐδέποτε δὲ χρησιμεῦσαν εἰς ἐνεργείας προσηλυτισμοῦ. Ὁ κ. Κοκκώνης λοιπὸν διὰ τῆς ἐπιρροῆς ἣν ἐξήσκει ἐπὶ τῆς ἑταιρίας καὶ ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του καὶ ὡς πρῶτος αὐτῆς ἱδρυτὴς διεπράξατο τὴν ἐκλογὴν τοῦ κ. Ἀνδρέου Μεταξᾶ τοῦ ἀρχηγοῦ τῶν πολιτικῶν ὁμοφρόνων του εἰς τὴν θέσιν τοῦ προέδρου. Εἰς μίαν δὲ τῶν προσεχῶν συνεδριάσεων ἐξεπλάγην ἰδὼν συῤῥοὴν ἑταίρων οἵαν οὐδέποτε πρίν, καὶ ἐκεῖ ἐγερθεὶς ἐπρότεινεν ὁ Γραμματεὺς ὡς πρώτης ἀνάγκης τὴν σύστασιν, δαπάνῃ τῆς Ἑταιρίας, ἀνωτέρου παρθεναγωγείου ἐν Ἀθήναις. Οἱ πλεῖστοι τῶν ἑταίρων ἐπευφήμησαν ἀμέσως εἰς τὴν πρότασιν ὡς πατριωτικὴν καὶ ἀξίαν πάσης ὑποστηρίξεως, ἐγὼ ὅμως, ὅστις οὐδὲν ἐκ τοῦ σκοποῦ του ἐγνώριζον, καὶ ἂν τὸν ἤξευρον δὲν

θὰ τὸν ἐνέκρινον, διότι δὲν θὰ ἐνόμιζον αὐτὸν ἐπ' ὀρθῶν στηριζόμενον διδομένων, ἐγερθεὶς τὸ ἐπολέμησα διὰ μακρᾶς ἀγορεύσεως, ζητήσας νὰ καταδείξω ὅτι ἡ σύστασις τοιούτου παρθεναγωγείου πρῶτον μὲν θ' ἀπῄτει δαπάνας ἀποῤῥοφώσας πάντα τὰ εἰσοδήματα τῆς Ἑταιρίας, ἔπειτα δ' ὅτι θ' ἀπέστρεφεν αὐτὴν ἐκ τοῦ σκοποῦ δι' ὃν ἱδρύθη. Καὶ τὴν χρησιμότητα μὲν ὑπάρξεως ἐντελοῦς ἀνωτέρου παρθεναγωγείου οὐδόλως ἠρνήθην, ἐξ ἐναντίας μάλιστα ἀνήγγειλα ὅτι ἡ Κυβέρνησις προὐτίθετο τοιούτου τὴν ἵδρυσιν, καὶ ἐγὼ αὐτὸς ὅτι ἐγκρίσει τοῦ ὑπουργοῦ εἶχον ἤδη παρασκευάσει αὐτοῦ τὸν κανονισμόν, μεριμνήσει δὲ καὶ γράψει ἤδη εἰς Ἑλβετίαν ἵνα πληροφορηθῶ ἂν ἦν διαθέσιμος καὶ ἤθελε ν' ἀναλάβῃ αὐτοῦ τὴν διεύθυνσιν ἡ Κα Chef-d'Oeuvre, ἥτις ἄλλοτε μετὰ μεγίστης ἱκανότητος διηύθυνε τὸ αὐτοκρατορικὸν παρθεναγωγεῖον τῆς Ὀδησσοῦ, καὶ ἣν ἐγὼ ἐγνώριζον ὅτε ἐν τῷ καταστήματι ἐκείνῳ εἶχον ἀνατραφῆ καὶ αἱ ἀδελφαί μου. Κατέδειξα λοιπὸν ὅτι ἀφ' οὗ δημοσίᾳ δαπάνῃ προὐτίθετο ἡ Κυβέρνησις νὰ ἱδρύσῃ ἀνυπερθέτως τοιοῦτο κατάστημα, δὲν ἔπρεπεν ἡ Ἑταιρία, παρεκβαίνουσα τῆς δικαιοδοσίας της καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς συστάσεώς της, νὰ δαπανήσῃ πάντα της τὰ εἰσοδήματα εἰς αὐτό.

Ἀλλ' οἱ ὀπαδοὶ τοῦ γραμματέως καὶ τοῦ προέδρου, παρεσκευασμένοι ὄντες ἀνεκραύγασαν ὅτι ἀδιάφορον τοῖς ἦν τί διαλογίζεται ἡ Κυβέρνησις, ὅτι τῆς Ἑταιρίας ἡ ἐνέργεια ἦν ἀνεξάρτητος, καὶ ἐπὶ τοιούτοις λόγοις, εἰς οὐδεμίαν δ' ἀντιλογίαν προσέχοντες, ἐψήφισαν τοῦ σχολείου τὴν σύστασιν. Τότε δ' ἐγώ, ἐννοήσας τὴν πρόθεσιν, καὶ βλέπων τὴν Ἑταιρίαν παρεκβᾶσαν τοῦ ἀρχικοῦ της σκοποῦ, ἔπεμψα μετὰ τὴν συνεδρίασιν τὴν παραίτησίν μου εἰς τὸ προεδρεῖον, προθύμως αὐτὴν δεξάμενον.

Τὸ σχολεῖον λοιπὸν ἱδρύθη, χωρὶς νὰ κατορθώσῃ ὅ,τι οἱ ἱδρυταὶ προὐτίθεντο, τὴν κατάργησιν τοῦ παρθεναγωγείου τοῦ κ. Χίλλ, διότι ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν πολὺ ἐκείνου ἐλείπετο. Εἶχεν ὅμως ὡς ἀποτέλεσμα ὅτι ἡ Κυβέρνησις, ἀφ' οὗ μάλιστα ἐγὼ ἐξῆλθον τοῦ ὑπουργείου τῆς ἐκπαιδεύσεως, βλέπουσα τὴν Ἑταιρίαν πάντας τοὺς

πόρους αὐτῆς εἰς συντήρησιν ἀνωτάτου Παρθεναγωγείου ὥρισαν, ἐθεώρησεν ἑαυτὴν ἀπηλλαγμένην τῆς φροντίδος ταύτης καὶ οὐδέποτε πλέον ἐνέκυψεν εἰς αὐτήν. Ἦν δὲ καὶ τοῦτο ἓν τῶν πολλῶν, καὶ οὐχὶ τὸ ἐλάχιστον, παράδειγμα τῆς τότε κυβερνητικῆς ἀπερισκεψίας· διότι ἐν ᾧ ἡ Ἑταιρία τὸ ἀρχαῖον ὄνομα μόνον διατηροῦσα, ἐξετρέπετο ἐντελῶς τοῦ πρώτου σκοποῦ της, ἡ Κυβέρνησις παρῄτει εἰς ἰδιώτας τὴν διεύθυνσιν οὐ μόνον τοῦ κεντρικοῦ τούτου ἐκπαιδευτηρίου, ἀλλὰ πάσης τῆς γυναικείας ἐκπαιδεύσεως, καθ' ὅσον ἐπέτρεπε νὰ καταρτισθῇ αὐτὸ καὶ διδασκαλεῖον πρὸς μόρφωσιν δημοδιδασκαλισσῶν, ἃς αὐτὴ ὤφειλε νὰ προπαρασκευάζῃ. Καὶ τὸ περιεργότερον ὅτι, καίτοι παύσασα νὰ ἐπιτηρῇ αὐτό, ὡς κατάστημα αὐτῇ μὴ ἀνῆκον, οὐχ ἧττον τὰς δαπάνας τῆς συντηρήσεως αὐτοῦ ἐπρομήθευε. Ὅτε δὲ τῷ ὄντι ἀνὴρ γενναίως φιλόπατρις, ὁ Ἀρσάκης, ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ διατελῶν πασῶν τούτων τῶν περιστάσεων, ἀνήγειρε μετὰ μεγαλοπρεποῦς ἐλευθεριότητος τὸ πολυτελέστατον τοῦ παρθεναγωγείου μέγαρον, ἄλλους πόρους τοῦτο δὲν εἶχε πλὴν τῶν διδάκτρων τῶν ἰδιωτῶν, ἃ ἐπίσης θὰ εἶχεν ἂν ἦτο δημόσιον, καὶ πλὴν τῶν καταβολῶν αἵτινες ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐπεβάλλοντο εἰς τοὺς δήμους ἵνα πέμπωσιν εἰς αὐτὸ ὑποτρόφους προωρισμένας νὰ μορφωθῶσιν εἰς διδασκαλίσσας. Τὸ μόνον λοιπὸν ἔργον τῆς ἰδιωτικῆς ἑταιρίας ἦν τότε νὰ προΐσταται τοῦ διδασκαλείου τῶν γυναικῶν, ἐκπληροῦσα καθῆκον ὃ ἁρμοδία ἦν καὶ ὤφειλε νὰ ἐκπληροῖ ἡ κυβέρνησις· τοῦτο δὲ μέχρις οὗ ἐν μετέπειτα χρόνοις καὶ ὑφ' ἑτέρων φιλογενῶν πλούσιαι ἐγένοντο προικίσεις εἰς τὸ κατάστημα.

Τὴν Φιλεκπαιδευτικὴν δ' ἑταιρίαν, διατηρήσασαν μὲν τὸ ὄνομα, ἐντελῶς δ' ἀποστᾶσαν τοῦ σκοποῦ δι' ὃν τὸ πρῶτον συνέστη, ἀντικατέστησεν ἔπειτα ἄλλη, ἡ τῆς «Διαδόσεως τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων» καὶ αὐτὴ ὅμως περιορισθεῖσα εἰς τοὺς ἔξω ὁμογενεῖς.

Ἐν Πειραιεῖ, ἀνορυττομένων τῶν θεμελίων τοῦ Τελωνείου, εὑρέθησαν ἐκεῖ ἀξιόλογοι ἐπιγραφαὶ τῶν ἀττικῶν νεωρίων. Ἀμέσως δ' ἐπεδόθη εἰς ἀντιγραφὴν αὐτῶν ὁ Γενικὸς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτή–

των, ὁ Γερμανὸς Λουδ. Ῥόσς, ζητήσας, καὶ λαβὼν παρὰ τοῦ ὑπουργείου, ἵνα ἐπιδοθῇ εἰς τὴν μακρὰν ταύτην ἐργασίαν, ἄδειαν ἀποχῆς ἀπὸ τῆς λοιπῆς ὑπηρεσίας, εἰς ἣν τὸν ἀντικατέστησε κατὰ πᾶν τὸ διάστημα τοῦτο ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Ἀττικῆς κ. Πιττάκης. Παρερχομένου δὲ τοῦ χρόνου χωρὶς νὰ πεμφθῶσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τὰ πολύτιμα ταῦτα ἀντίγραφα ἃ ἀνυπομόνως περιεμένοντο, ἐζήτησε παρὰ τοῦ κ. Ῥόσς ὁ ὑπουργὸς δι᾽ ἐπισήμου ἐγγράφου ὃ ἐγὼ συνέταξα, νὰ μὴ ἀναβάλλῃ νὰ πέμψῃ αὐτὰ εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἂν ἐπερατώθη ἡ ἀντιγραφή των. Πρὸς μεγάλην δ᾽ ἔκπληξιν ἡμῶν ἐλάβομεν τὴν ἀπάντησιν ὅτι ἐπεράτωσε μὲν τὰ ἀντίγραφα, ἀλλ᾽ ὅτι τὰ ἔπεμψεν.... εἰς τὴν Ἀκαδημίαν τοῦ Βερολίνου. Εἰς ταῦτα τῷ ἀπηντήθη ὅτι τοιοῦτο δικαίωμα δὲν εἶχε, καθ᾽ ὃ ὑπάλληλος τῆς κυβερνήσεως, παρ᾽ ἧς ἔλαβε τὴν ἐντολὴν τῆς ἀντιγραφῆς, καὶ ἥτις, ἂν ἤθελε, ἐδύνατο αὐτὴ νὰ πέμψῃ τὰ ἀντίγραφα εἰς τὴν Ἀκαδημίαν, σχέσεις οὕτω συνδέουσα μετ᾽ αὐτῆς. Προσεκαλεῖτο δ᾽ ἄλλοτε νὰ μὴ πράξῃ τοῦτο, καὶ ἂν εἶχε καὶ δεύτερα ἀντίγραφα, νὰ πέμψῃ κἂν ταῦτα εἰς τὸ ὑπουργεῖον.

Ἀλλ᾽ ὁ κ. Ῥόσς, ἀγανακτήσας, ἔπεμψε τὴν παραίτησίν του, ἣν ὁ ὑπουργὸς κ. Ῥίζος ἀμέσως ἐδέχθη, ἐπιμείνας παρὰ τῷ κόμητι Ἀρμανσπὲργ ὅτι ἢ ὁ Ῥόσς ἢ αὐτὸς θέλει ἐξέλθει τῆς ὑπηρεσίας. Οὕτως ὁ λίαν πεπαιδευμένος μὲν ἀλλ᾽ ὀξύθυμος καὶ τῶν δημοσίων καθηκόντων του ἀτελῆ γνῶσιν ἔχων ἀρχαιολόγος, ἀπεσύρθη τῆς ὑπηρεσίας, ἀντικατασταθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Πιττάκη, καὶ ἔμεινε μόνον καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ.

Ὀλίγον δὲ μετὰ ταῦτα μοὶ ἐπρότεινεν ὁ κ. Πιττάκης νὰ συνεργασθῶμεν εἰς σύστασιν *Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας*, κατὰ τὸ ὑπόδειγμα τῆς Φιλεκπαιδευτικῆς, ἵνα διὰ συνδρομῶν ἰδιωτικῶν ὑποβοηθῶμεν εἰς τὴν ἐπίτασιν τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν, δι᾽ ἃς λίαν ἀνεπαρκεῖς ἦσαν τότε οἱ δημόσιοι πόροι. Τὴν πρότασιν αὐτοῦ ὀρθοτάτην καὶ λίαν εὐπρόσδεκτον θεωρήσας, συνέταξα ἀμέσως ἐγὼ τῆς Ἑταιρίας τὸν ὀργανισμόν, καὶ συμπαραλαβόντες καὶ τὸν Ν. Θεοχάρην, ἐπορεύθημεν οἱ τρεῖς ὁμοῦ εἴς τινων τῶν μᾶλλον φιλο-

μούσων τὰς οἰκίας, καὶ ἐλάβομεν καὶ αὐτῶν, πρὸ πάντων δὲ τοῦ ἐμοῦ ὑπουργοῦ, τοῦ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως κ. Ῥίζου, τὰς ὑπογραφὰς καὶ τὴν συγκατάθεσιν. Κατὰ τὸν Ἀπρίλιον δὲ τοῦ 1837, δοθείσης τῆς ἐγκρίσεως τῆς Κυβερνήσεως, συνῆλθον κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, εἰς τὸν οἰκίσκον ὅστις ἐχρησίμευε τότε εἰς ἀποθήκην ἀρχαιοτήτων, οἱ πρῶτοι ἱδρυταὶ τῆς Ἑταιρίας, καὶ ἐκεῖ, λαβὼν τὸν λόγον ὡς εἰσηγητὴς αὐτῆς καὶ ὡς σύμβουλος τοῦ ὑπουργείου τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐξέθηκα τὸν σκοπὸν καὶ τὴν ὠφέλειαν τῆς συστάσεως, καὶ ψηφοφορίας γενομένης, ἐξελέγησαν πρόεδρος μὲν ὁ κ. Ῥίζος, γραμματεὺς δ᾿ ἐγώ· καὶ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἐξηκολούθησα ἐπικυρούμενος εἰς τὴν θέσιν ταύτην, μέχρις οὗ, τὸ 1850, παρῃτήθην τῆς Ἑταιρίας δι᾿ οὓς λόγους ἀλλαχοῦ θέλω ἐκθέσει. Κατ᾿ ἔτος δέ, κατὰ τὴν 20ην Μαΐου ἐτελοῦμεν ἐν τῷ Παρθενῶνι γενικὴν συνεδρίασιν τῆς Ἑταιρίας, ἥτις ἀπέβαινεν εἰς δημοτελῆ ἐπιστημονικὴν ἑορτὴν τῶν Ἀθηναίων καὶ τῶν ἐπιδημούντων ξένων, καὶ ἐν αὐτῇ ὁ πρόεδρος (ἐν ὅσῳ πρόεδρος ἦν ὁ Ῥίζος) ἐπροοιμίαζε διὰ λόγου καλλιεπεστάτου, συνήθως τὴν σπουδαιότητα τῶν ἀρχαιολογικῶν ἐρευνῶν ἀφορῶντος, μετ᾿ αὐτὸν δ᾿ ἐγὼ ἐξέθετον τὰ ἐπὶ τοῦ ἔτους πεπραγμένα, προσπαθῶν καὶ τὴν ἐπιστημονικὴν σημασίαν τῶν γενομένων νὰ παραστήσω, ἵνα αἱ συνεδριάσεις αὗται, διδάσκουσαί πως τὸ πολὺ περικεχυμένον πλῆθος, κινῶσι συγχρόνως καὶ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτοῦ πρὸς τὰς ἀρχαιότητας καὶ τὸν τῆς Ἑταιρίας σκοπόν. Ὑπέβαλλε δὲ καὶ ὁ ταμίας τῆς Ἑταιρίας τὰ τῆς οἰκονομικῆς αὐτῆς καταστάσεως, ἅτινα δὲν ἦσαν πολὺ λαμπρά, πηγὴν ἔχοντα μόνον τὰς συνδρομάς, οὔσας 15 δραχμὰς κατ᾿ ἔτος δι᾿ ἕκαστον μέλος. Μετὰ μίαν ἑβδομάδα συνήρχετο αὖθις ἡ Ἑταιρία εἰς τὴν κάτω πόλιν, καὶ προέβαινεν εἰς τὰς ἀρχαιρεσίας διὰ τὸ προσεχὲς ἔτος, καὶ εἰς ἐκλογὴν ἐπιτροπῆς ἐξελεγκτικῆς τοῦ ἀπολογισμοῦ. Καί τοι δὲ γλίσχρους ἔχουσα τοὺς πόρους ἡ Ἑταιρία καθ᾿ ὃν καιρὸν ἐγραμμάτευον παρ᾿ αὐτῇ, πολλὰ ὅμως καὶ ἀνέσκαψε καὶ ἀνεστήλωσε καὶ προσέθηκεν εἰς τῶν Μουσείων τὰς συλλογάς, τῇ συνεργείᾳ καὶ ἐγκρίσει πάντοτε τοῦ Ἐφόρου τῶν ἀρ-

χαιοτήτων, διότι ἀνεξαρτήτου σώματος ἐπιστημονικοῦ ἀξιώσεις δὲν εἶχε, τῶν μελῶν αὐτῆς μόνον, κατὰ τὸν κανονισμόν, προσὸν ἐχόντων, τὴν ἐτησίαν 15 δραχμῶν αὐτῶν συνδρομήν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν ἑνὶ τῶν ἐτῶν μεταξὺ τῶν Συμβούλων ἐξελέγη ὁ κ. Ἄγγελος Γέροντας, πολίτης Ἀθηναῖος οὐχὶ μὲν μεταξὺ τῶν λογίων καταριθμούμενος, ἀλλ' ἔντιμος καὶ σεβαστός, καὶ διὰ τῆς ἐπιρροῆς του πολλοὺς τῶν συμπολιτῶν του εἰς τὴν Ἑταιρίαν δυνάμενος νὰ ἑλκύσῃ.

Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἤρξατο ὁ κ. Πιττάκης καὶ τῆς ἐκδόσεως τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐφημερίδος, εἰς ἣν καὶ ἐγὼ κατ' ἀρχὰς συνέπραξα, ἀπέστην ὅμως μετέπειτα, ἀποδοκιμάζων τὴν μεγάλην αὐτῆς ἀταξίαν. Ἀνέλαβε δὲ αὕτη καὶ μεγάλως ἐβελτιώθη ἐν μετέπειτα χρόνοις ὅτε ἤρξατο ἐκδιδομένη ὑπ' ἄλλους οἰωνούς.

Ἡμέραν τινὰ ὁ Κόμης Ἀρμανσπὲργ μοὶ ἐμήνυσε διὰ τοῦ ὑπουργοῦ κ. Ῥίζου, ὅτι, καθὰ ἐπληροφορήθη, ἐφοίτων παρὰ τῷ Ν Σκούφῳ, συντάκτῃ τότε τοῦ «Σωτῆρος», ἐφημερίδος ἀντιπολιτευομένης, καὶ ἐπιδιωκούσης τὴν ἕνωσιν τῶν δύω ἀντικυβερνητικῶν μερίδων, τῆς Γαλλικῆς καὶ τῆς Ῥωσσικῆς· καὶ ὅτι, ἂν θέλω νὰ μείνω εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, πρέπει νὰ παύσω ταύτας τὰς ἐπισκέψεις μου. Ἐγὼ δ' εἰς ἀπάντησιν τὸν παρεκάλεσα νὰ εἴπῃ εἰς τὸν Κόμητα, ὅτι ἡ συναναστροφή μου μετὰ τοῦ κ. Σκούφου, ὄντος ἀρχαίου φίλου τῆς οἰκογενείας μου, οὐδένα εἶχε πολιτικὸν χρωματισμόν· ἂν δ' ὁ Κόμης μὲ νομίζῃ ἱκανὸν νὰ προδίδω τὰ τῆς ὑπηρεσίας εἰς οἷον δήποτε, ἔχει δικαίωμα, καὶ καθῆκον μάλιστα, νὰ μὲ παύσῃ· τὰς σχέσεις μου ὅμως μετ' ἀρχαίου φίλου, ὅλως ξένας εἰς τὴν πολιτικὴν ὅτι δὲν θέλω ἐγκαταλείψει. Ὁ κ. Ῥίζος ἐνέκρινε τὴν ἀπάντησίν μου, καὶ ὁ Κόμης Ἀρμανσπὲργ δὲν μ' ἔπαυσε.

Ἐν τούτοις ἔβλεπον μετ' ἀπελπισίας ὅτι περὶ τοῦ ὀργανισμοῦ τῶν σχολείων οὐδὲ κἂν λόγος πλέον ἐγίνετο. Γνωρίζων δ' ὅτι τὸ σχέδιόν μου, περιλαμβάνον καὶ τὰ περὶ ἱδρύσεως Πανεπιστημίου, προσέκρουεν οὐ μόνον εἰς τὴν ἀδράνειαν τοῦ πανισχύρου ἀρχιγραμματέως, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους ἰσχυροὺς ἀντιπάλους, ἰδίως εἰς τὸν

μεμψίμοιρον χαρακτῆρα του παρὰ τῷ πρωθυπουργῷ Τρικούπη καὶ δι' αὐτοῦ παρὰ τῷ Ἀρμανσπέργη ἐπιῤῥοὴν ἐξασκοῦντος Θ. Μανούση, ὅστις γελοίαν ἔλεγε τὴν πρότασιν συστάσεως Πανεπιστημείου ὅτε οὐδὲ δημοτικὰ σχολεῖα εἴχομεν ἀρτίως κατηρτισμένα, ἐσκέφθην ὅτι ἔπρεπε ν' ἀλλάξω μέθοδον, καὶ νὰ ἐπιδιώξω βαθμηδὸν κἄν, ἀφ' οὗ δὲν τὸ κατώρθουν διὰ μιᾶς, τῆς προθέσεώς μου τὴν ἐπιτυχίαν.

Εἰς τοῦτο ἀφορμὴν μοὶ ἔδωκεν ὁ ἄρτι ἐκ Παρισίων ἀφιχθείς, αὐτοδίδακτος μὲν ἀλλ' εὐπαίδευτος νέος Κεφαλλήν, ὁ Σπ. Πήλικας, ἀρχίσας ἰδιωτικῶς ἐν τῷ Γυμνασίῳ σειράν τινα ἀγορεύσεων καὶ παραδόσεων περὶ ποινικοῦ νόμου. Ὁμοίως δὲ καὶ ὁ Γεώργιος Μαυροκορδάτος εἰς τὴν οἰκίαν του συνάγων εὐμαθεῖς νέους, ἐκ τῶν δικαστικῶν μάλιστα ὑπαλλήλων, ἐξήγει αὐτοῖς τὸν Γαλλικὸν νόμον. Ἐκ τούτων λοιπὸν ὠφεληθείς, ἀπετάθην ἰδιαιτέρως καὶ εἰς ἄλλους τινὰς τῶν παρ' ἡμῖν λογίων, ὡς τὸν Προβελέγιον, τὸν Δόσκον, τὸν Δομνάνδον, τὸν Περικλῆν Ἀργυρόπουλον, καὶ λαβὼν αὐτῶν τὴν συγκίνεσιν, πολὺ δ' ἐκλιπαρήσας προσωπικῶς καὶ τὸν Ἀρμανσπέργην, ὅστις κατ' ἀρχὰς μοὶ ἀντέλεγε, συνέταξα Β. Διάταγμα, προθύμως ὑπογραφὲν ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ κ. Ῥίζου, καὶ ἀναθέτον εἰς ἕνδεκα ἀνωτέρους δημοσίους λειτουργοὺς τὴν ἐντολὴν τοῦ νὰ διδάξωσι δημοσίως ἐπιστημονικὰ μαθήματα. Τὴν πρότασιν ταύτην εἶπεν ὁ Κόμης Ἀρμανσπέργης ὅτι προθύμως θέλει κυρώσει. Ἀλλ' ὅμως καὶ πάλιν ὁ καιρὸς παρήρχετο καὶ ἡ κύρωσις δὲν ἤρχετο, ἂν καὶ οὐδέποτε ἀπήντων αὐτὸν ἐγὼ χωρὶς καὶ προφορικῶς νὰ τῷ ὑπενθυμίζω αὐτὴν καὶ νὰ τὸν παρακαλῶ.

Τέλος τὴν τελευταίαν ἡμέραν τοῦ 1836 ἡ ὑπόσχεσις αἰφνιδίως, καὶ παρὰ πᾶσαν ἡμῶν προσδοκίαν, ἐξεπληρώθη. Δύω πολύφυλλα διατάγματα γερμανιστὶ γεγραμμένα ἐπέμφθησαν τῇ 31 Δεκεμβρίου παρὰ τοῦ Ἀρχιγραμματέως, ἀντιπροσωπεύοντος τότε τὸν ἀπόντα Βασιλέα, εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως. Ἐξ αὐτῶν τὸ ἓν ἦν ὀργανισμὸς τοῦ Πανεπιστημίου, τὸ δὲ ἕτερον τῶν δημοτικῶν καὶ ἑλληνικῶν σχολείων, ἐνεκλείοντο δ' ἐν-

τὸς ἑτέρου διατάγματος ὁρίζοντος νὰ μεταφρασθῶσι καὶ δημοσιευθῶσιν ἀνυπερθέτως καὶ μετὰ πάσης ταχύτητος δηλαδή, ἐννοεῖται, πολὺ ἀνωτέρας τῆς ἣν ἔθηκεν ἡ ἀντιβασιλεία εἰς τὸ νὰ τὰ ἐκδώσῃ. Ὁ ἔκτακτος οὗτος ζῆλος καὶ ἡ ἀσυνήθης σπουδὴ μᾶς ἐξέπληξε κατὰ πρῶτον. Ἀλλ' ἡ ἐξήγησις αὐτῆς δὲν ἐβράδυνεν. Εἰδήσεις ἐκ Γερμανίας ἀνήγγελλον ὅτι ὁ Βασιλεύς, νυμφευθεὶς τὴν Ἀμαλίαν, ἡγεμονίδα τῆς Ὀλδενβούργης, ἐπέστρεφεν εἰς τὸ κράτος του, ἀλλ' οὐδὲν προσέθετον περὶ τοῦ τί ὁ Βασιλεὺς προὐτίθετο ὡς πρὸς τὴν διατήρησιν ἢ μὴ τοῦ Κόμητος Ἀρμανσπέργη, ἐξ οὗ εἰς πολλὴν ταραχὴν ὁ Κόμης περιελθών, ἔσπευσε βροχηδὸν νὰ πέμψῃ εἰς πάντα τὰ ὑπουργεῖα οἷα δήποτε δῆθεν ὀργανιστικὰ διατάγματα, καυχώμενος ὅτι, ὡς ὁ Γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου τῆς ἐπικρατείας Παναγ. Σοῦτσος εἶπεν ἐν ἀγορεύσει ὑπὸ τοῦ Κόμητος ὑπαγορευθείσῃ, ὁ ἀρχιγραμματεὺς εἶχεν ἐντελῶς ὀργανίσει τὸ κράτος ἐπὶ τῆς ἀπουσίας τοῦ Βασιλέως, εἰς τοῦτον δ' ἔμενεν μόνον πλέον νὰ ἐπιθέσῃ τὸ *ἐπιστέγασμα*, αἰνιττόμενος τὸ Σύνταγμα, καὶ ἐπικρεμῶν τοῦτο ὡς ἀπειλὴν εἰς τὸν Βασιλέα, ἂν ἐσκέπτετο ν' ἀπομακρύνῃ τὸν Ἀρμανσπέργην.

Δύω τῶν πολλῶν τούτων Διαταγμάτων ἦσαν καὶ τὰ ἡμέτερα. Πρὸς ἐκτέλεσιν αὐτῶν ἐγώ, ὡς ἐκ τῶν καθηκόντων μου, ἀνέλαβον τὴν μετάφρασιν, καὶ ἵνα ταχύτερον χωρῇ, ὑπηγόρευον εἰς τὸν τότε ἐν τῷ ὑπουργείῳ ὑπηρετοῦντα Βλαχούτσην. Ἀλλὰ καθ' ὅσον προέβαινον, ἔβλεπον μετ' ἀπορίας οὐ μόνον ὅτι οἱ ὀργανισμοὶ οὗτοι οὐδὲν εἶχον τὸ κοινὸν πρὸς τοὺς ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου ὑποβληθέντας, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐν πλείστοις ἦσαν ἀνεφάρμοστοι διὰ τὴν Ἑλλάδα· ταχέως δ' ἀνεγνώρισα αὐτοὺς ὡς ἁπλῆν καὶ κατεσπευσμένην ἀντιγραφὴν τῶν Βαυαρικῶν κανονισμῶν, μετ' ἐλαχίστων μεταῤῥυθμίσεων, ἵνα φανῶσιν ὡς νέον νομοθέτημα δῆθεν.

Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν ἑπομένως ταύτην, ἐπεράτωσα μὲν τὴν μετάφρασιν ἐντὸς τῆς ἡμέρας, ἀλλὰ μετ' αὐτῆς ἐπορεύθην πρὸς τὸν ὑπουργὸν κ. Ῥίζον, καὶ τῷ παρέστησα ὅτι θὰ ἦν ἀνάξιον αὐτοῦ, μετὰ τόσους καταβληθέντας κόπους ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου

ἵνα ἐπὶ σπουδαίων βάσεων στηριχθῇ ἡ ἐκπαίδευσις ἐν Ἑλλάδι, νὰ ἐκδοθῇ διὰ τῆς ὑπογραφῆς του ἔργον οὕτως ἀπερίσκεπτον καὶ ὀλίγον ἀντιστοιχοῦν εἰς τὰς ἀνάγκας τῆς πατρίδος. Ἀναγνωρίσαντος δὲ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τὴν ὀρθότητα τῶν λόγων μου, συνέταξα ἀμέσως, κατὰ τὴν τότε τάξιν τῆς ὑπηρεσίας, καὶ ὁ ὑπουργὸς ὑπέγραψε καὶ ἔπεμψε πρὸς τὸν ἀρχιγραμματέα, ἔκθεσιν ἐν ᾗ ἀνεφέροντο αἱ οὐσιωδέστεραι τοῦ ἔργου ἀτέλειαι, καὶ οἱ λόγοι δι' οὓς δὲν ἐθεωρεῖτο ἡ ἐφαρμογὴ αὐτοῦ σκόπιμος. Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον εὐθὺς μᾶς ἐπέμφθη δεύτερον διάταγμα, σφοδρότατον, ἐν ᾧ ἐλέγετο ὅτι δὲν ζητοῦνται αἱ παρατηρήσεις τοῦ ὑπουργείου, ἀλλ' ἡ ἄνευ ἐλαχίστης ἀναβολῆς μετάφρασις καὶ δημοσίευσις τῶν ὀργανισμῶν.

Καίτοι δυσχεραίνων, ἀλλὰ πρὸς ἀποφυγὴν σκανδάλου, ἔπεμψεν ὁ κ. Ῥίζος τὴν μετάφρασιν εἰς δημοσίευσιν ἐν τῇ «Ἐφημερίδι τῆς κυβερνήσεως»· ἀλλ' οὐ μόνον δὲν ἐκοινοποιήθη αὕτη ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου εἰς τὰς ἀρχὰς πρὸς ἐκτέλεσιν, ἀλλὰ καὶ τὸ περιέχον αὐτὴν φύλλον ἐλήφθη φροντὶς νὰ μὴ πεμφθῇ εἰς οὐδεμίαν τῶν ἀρχῶν καὶ ἔμεινεν ἐν σωροῖς ἀχρήστοις ἀποτεταμιευμένον εἰς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ ὁ ὀργανισμὸς οὐδαμῶς ἐφηρμόσθη, περὶ οὗ ὅμως ἐντελῶς ἠδιαφόρει ὁ ἀρχιγραμματεύς, καθ' ὅσον πρὸς τὸν σκοπὸν ὃν ἐπεδίωκε τῷ ἤρκει ἡ τύπωσις.

Ἐν ᾧ δὲ οὕτως ἠσχολούμην περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δημοσίων μου καθηκόντων, ἐξηκολούθουν ἀφιερῶν τὰς περισσευούσας μοι στιγμὰς εἰς τὴν φιλολογίαν. Κατὰ τὴν πρώτην μου ἄφιξιν εἰς Ἀθήνας, δανεισθεὶς, νομίζω παρὰ τοῦ Θεοχάρους, ἀρχαίαν μονότομον ἔκδοσιν τοῦ Ἀριστοφάνους μεθ' ἑλληνολατινικῶν σχολίων, ἀνεγίνωσκον αὐτὸν μετ' ἐπιστασίας, καὶ ἠγωνιζόμην οὐ μόνον εἰς τὸ πνεῦμα τοῦ ποιητοῦ νὰ εἰσδύσω, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ μυστήριον τῆς προσῳδικῆς αὐτοῦ ἁρμονίας. Ἐκ τῆς μελέτης δὲ ταύτης προέκυψεν ἡ πεποίθησίς μου, ἢ μᾶλλον ἡ ἐπικύρωσις τῆς ἰδέας ἣν εἶχον πρὸ πολλοῦ χρόνου συλλάβει, ὅτι ἡ νεοελληνικὴ προσῳδία ὀλίγον διαφέρει τῆς ἀρχαίας ὡς πρὸς τὰς βάσεις αὐτῆς, τῶν το-

νισμένων συλλαβῶν ἐπεχουσῶν ἐν ταύτῃ εἰς τῶν στίχων τὴν προφορὰν ἣν θέσιν ἐπεῖχον αἱ μακραὶ ἐν ἐκείνῃ, καὶ ὅτι ἑπομένως ἐφικτὸν ἦν εἰς τὴν σημερινὴν ἡμῶν στιχουργίαν ν' ἀνακτήσηται τὰ ἐπισημότερα τῶν ἀρχαίων εἰς ἀχρηστίαν περιπεσόντων μέτρων ὡς τὸ τοῦ δακτυλικοῦ ἑξαμέτρου, καὶ ἔτι μᾶλλον τὸ τοῦ ἰαμβικοῦ τριμέτρου. Τοῦτο εἶχον καὶ πρὶν ἔτι ἀνεύρει ἐν σπανίοις τισὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἡμῶν δημοτικῶν ᾀσμάτων· ἔκτοτε δὲ πολλὴ καὶ ὑπ' ἐμοῦ καὶ ὑπ' ἄλλων ἐγένετο χρῆσις αὐτοῦ, ἀλλὰ δυστυχῶς καὶ κατάχρησις.

Περὶ τῆς γνώμης μου δὲ ταύτης, τῆς ἀφορώσης τὴν σχέσιν τῆς ἀρχαίας πρὸς τὴν νέαν προσῳδίαν, συνέταξα πραγματείαν ἣν ἔδωκα ὡς πρώτην συμβολὴν εἰς τὸ περιοδικὸν τὴν *Ἠώ*, τὸ τότε ἱδρυθὲν ὑπὸ τοῦ ἰατροῦ Νικολαΐδου τοῦ Λεβαδέως, τοῦ ἀρτίως διορισθέντος **παρέδρου** ὑπ' ἐμὲ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἐπικαλεσθέντος δὲ καὶ τὴν συνεργασίαν μου εἰς τὴν φιλολογικὴν ταύτην ἐπιχείρησιν.

Μετὰ τοῦτο δ' ἔδωκα εἰς τὴν *Ἠὼ* διήγημά τι, τὸ πρῶτον ὃ ποτὲ συνέταξα, ἐπιγραφόμενον «Αἱ φυλακαὶ ἢ ἡ κεφαλικὴ ποινή» καὶ περὶ τούτου συνέβη περίεργον, τὸ ἑξῆς· ὅτι μετά τινα ἔτη ὁ πολὺς ἐν Ἑλληνισταῖς Ἔλισσεν, ἐκ τῆς *Ἠοῦς*, ἢ ἐκ μεταγενεστέρας ἐκδόσεως αὐτοῦ γνῶσιν λαβὼν τὸ μετέφρασεν εἰς τὴν Γερμανικήν. Ἀλλ' εἴτε αὐτός, εἴτε ὁ ἐκδότης εἰς ὃν ἔπεμψε τὴν μετάφρασιν, ἀπατηθείς, ἐξέλαβεν αὐτὴν ὡς ἀφήγησιν ἀληθῶς συμβάσης δίκης, καὶ τὴν ἐξέδωκεν ἐν συλλογῇ «περιφήμων δικῶν», ἀνωνύμως μάλιστα, πρὸς μεγίστην μου ἔκπληξιν. Μετὰ ταῦτα ὅμως, ἐλθὼν ὁ Ἔλισσεν εἰς Ἀθήνας, καὶ γνωρίσας τὴν ἀπάτην εἰς ἣν ὑπέπεσε μοὶ ἐζήτησε συγχώρησιν δι' αὐτήν, πράξας τοῦτο ἔπειτα καὶ ἐντύπως.

Εἰς τὴν «Ἠῶ» δ' ἔπαυσα γράφων, μετ' οὐ πολύ, ὅτε δὲν ἐνθυμοῦμαι διατί, ὁ ἐκδότης μὲ προσέβαλε δι' αὐτῆς, τὸν ἀφιλοκερδῶς συνεργαζόμενον προϊστάμενόν του. Βραχὺ δὲ μετὰ ταῦτα ἔπαυσε καὶ τοῦ περιοδικοῦ τούτου ἡ ἔκδοσις.

Εἰς τὸ ὑπὸ τὴν ἐποπτείαν μου διατελοῦν δημόσιον, μετὰ ταῦτα δὲ Βασιλικὸν κληθὲν Τυπογραφεῖον, ἐξέδωκα τότε, ζητήσας καὶ λαβὼν τὴν ἔγκρισιν τῆς Κυβερνήσεως, τὴν δίτομον συλλογὴν τῶν μαθηματικῶν προβλημάτων, ἣν ἐν Μονάχῳ ἔτι εἴχομεν συντάξει ὁ Σκ. Σοῦτσος καὶ ἐγώ. Ἀλλ' ἐν μὲν τῇ Γερμανίᾳ ἡ ἀνάλογος συλλογὴ τοῦ Maïer Hirsch, ἣν ἡμεῖς ὡς βάσιν τοῦ ἡμετέρου ἔργου ἐλάβομεν διπλασιάσαντες σχεδὸν αὐτὴν διὰ πλείστων προσθηκῶν, εἰ καὶ ἀφθόνων ὄντων ἐκεῖ τῶν τοιούτων βοηθητικῶν βιβλίων, δὲν ἔπαυεν ὅμως ἀναδημοσιευομένη, διότι ἐθεωρεῖτο ὡς ἡ ἀρίστη πάντων ἐκείνων, ἀλλ' ἐν Ἑλλάδι τὸ μόνον τοῦτο τότε ὑφιστάμενον ἔμενε, καὶ ἐξηκολούθησε μένον ἄγνωστον εἰς σωροὺς μυοβρώτους καὶ σηπομένους, χωρὶς οὐδεμία νὰ δοθῇ εἰς αὐτὸ προσοχή. Τοῦτο δ' ἀποδοτέον καὶ εἰς τὸ ὅτι οὐδέποτε ἐγὼ ἠθέλησα ἢ εἰς τὰ ὑπουργεῖα ἢ εἰς ἰδιώτας, διδασκάλους ἢ ἄλλους ν' ἀποταθῶ, ἵνα ἐπιβληθῇ ἢ κἂν συστηθῇ τὸ βιβλίον εἰς ἐκπαιδευτήρια καὶ εἰς μαθητάς, ἀφελῶς ἐλπίζων ὅτι ἂν εἶχεν ἀξίαν ἔπρεπεν αὐτὴ ἀφ' ἑαυτῆς ν' ἀναγνωρισθῇ. Μόνον δ' ὅτε μετὰ ἔτη πολλὰ ἱδρύθη τὸ ***Πρακτικὸν*** λεγόμενον ***Λύκειον***, ἐνόμισα ἀναγκαῖον νὰ ἑλκύσω τὴν προσοχὴν τοῦ ἄρτι διορισθέντος διευθυντοῦ αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ εἰς τοιοῦτο κατάστημα ἀναποφεύκτου τούτου βοηθητικοῦ βιβλίου. Ἀλλ' ὁ κ. Διευθυντὴς μοὶ εἶπεν ὅτι αὐτό, καθ' ὅσον ἤξευρεν, ἦτο πολὺ ἀρχαῖον· εἰς ὃ ἐγὼ περιωρίσθην νὰ τῷ ἀπαντήσω ὅτι, καθ' ὅσον καὶ ἐγὼ ἤξευρον, ὁ Εὐκλείδης ἦτον ἀρχαιότερος. Τὸ βιβλίον δ' ἔμεινε χάρτης ἄχρηστος ὡς καὶ πρίν.

Κατὰ Μάϊον τοῦ 1835 τὸ Βασιλικὸν τυπογραφεῖον προσηρτήθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Οἰκονομικῶν, καὶ τὸν διευθυντὴν αὐτοῦ Ἀποστολίδην Κοσμητὴν ἀντικατέστησεν ὁ Βαυαρὸς Δρ Ἄνσελμος. Λίαν εὐνοούμενος ὑπὸ τῆς Ἀντιβασιλείας, ἔλαβε τὴν ἐξουσίαν ὡς καὶ νὰ δαπανᾷ ἀφειδῶς εἰς ὅ,τι ἔκρινεν ὠφέλιμον, ἐν ἄλλοις καὶ εἰς ἔκδοσιν βιβλίων ἃ ἐθεώρει κοινωφελῆ. Οὕτω πρῶτον μὲν ἐξέδωκεν τοῦ Σπ. Σκούφου τήν, ὡς πολλοὶ ἔκρινον, οὐχὶ ὅλως ἄμεμπτον μετάφρασιν περιλήψεως τοῦ Ν. Ἀναχάρσιδος εἰς ἕνα τόμον,

δοὺς ἀμοιβὴν 100 δρ. τὸ τυπογραφικὸν φύλλον διὰ τὸν μεταφραστήν· εἶτα δ' ἀνέθετο εἰς ἐμὲ τὴν μετάφρασιν, πρὸς 60 δρ. τὸ φύλλον, τοῦ Ῥοβινσῶνος καὶ τῆς Ἀνακαλύψεως τῆς Ἀμερικῆς τοῦ Κάμπε, καὶ αὕτη ἦν μέρος τῶν ὀλιγίστων φιλολογικῶν μου ἐργασιῶν ἐξ ὧν ποτέ τι ὠφελήθην χρηματικῶς.

Κατὰ τὸ ἔτος 1836 ἦλθεν ἐκ Βλαχίας, καὶ ἀποκατέστη εἰς Πειραιᾶ ὁ ποιητὴς Ἀθανάσιος Χρηστόπουλος. Ἅμα δ' ἤκουσα περὶ τῆς ἀφίξεώς του περιχαρὴς ἔγραψα ᾠδὴν πρὸς αὐτὸν («*Ἐπέρασ' ὁ χειμῶνας*») καὶ τῷ τὴν ἔπεμψα. Τὸν εἶδον δὲ μετὰ ταῦτα εἰς τοῦ Ῥίζου, καὶ ὅτε πρῶτον τῷ παρουσιάσθην, εἶπεν εἰς τὸν Ῥίζον ἀποτεινόμενος· «Μ' ἔστειλεν ἓν ποίημα εἰς τὸν Πειραιᾶ. Πολὺ νόστιμον ἦτο!» Ὑψηλός, οὐχὶ λίαν διακεκριμένης φυσιογνωμίας, μοὶ ἐφάνη ὀλίγον ἀνταποκρινόμενος εἰς τὰς προσδοκίας μου, ἥκιστα ποιητικῆς φύσεως καὶ ὡς ἐκθηλυνθεὶς ἐν Δακίᾳ. Ἡ ἀναγεννηθεῖσα Ἑλλὰς μικρὸν ἐφαίνετο ἐμπνέουσα αὐτῷ ἐνδιαφέρον, καὶ μετά τινας μῆνας ἐπέστρεψεν εἰς Δακίαν ὅπου ἀπεβίωσε κατὰ τὸ 1837.

5.

Ὁ βασιλεὺς νυμφευθείς.

Ἐντὸς δὲ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1837 ἀνηγγέλθη εἰς Ἀθήνας ὅτι ὁ Βασιλεὺς μετὰ τῆς νέας Βασιλίσσης ἀφίχθη εἰς Κέρκυραν, καὶ ὑποκώφως κατ' ἀρχάς, μετὰ ταῦτα δὲ καὶ λαμπρῶς διεδόθη ὅτι συνωδεύετο ὑπὸ ἀντικαταστάτου τοῦ Κόμητος Ἀρμανσπέργου. Ἐκυρώθη δ' ἡ εἴδησις μετ' οὐ πολύ, ὅτε ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν εἶδε τὸν Κόμητα μετὰ πυρετώδους ταχύτητος παρασκευαζόμενον εἰς ἀναχώρησιν. Εἰς τὴν οἰκίαν ἤμην τοῦ ὑπουργοῦ κ. Ῥίζου νοσοῦντος, ὅτε ὁ Ἀρμανσπέργης ἦλθε νὰ τὸν ἀποχαιρετήσῃ, καὶ νὰ τῷ ζητήσῃ συγχρόνως τὴν χάριν νὰ τῷ συντάξῃ ἐπιτάφιον τῆς ἀρτίως ἀποθανούσης ὡραίας θυγατρός του, τῆς Λουΐζης Καντακου-

ζηνοῦ. Προσελθὼν δ' αὐτῷ ὅτε ἀνεχώρει καὶ τὴν θέσιν καὶ τὴν λύπην αὐτοῦ αἰδεσθείς, τὸν ἀπεχαιρέτησα, καὶ ὁ ἴδιος εὐμενῶς μοὶ προσεῖπε. Πρὶν δ' ἀποπλεύσῃ τῷ ἔγραψα παρακαλῶν αὐτὸν ὅ,τι δήποτε καὶ ἂν τῷ εἶπον περὶ ἐμοῦ οἱ σκάνδαλα σπείροντες νὰ μὴ πιστεύσῃ ὅτι ποτέ τι ἔπραξα ἢ εἶπον κατ' αὐτοῦ, ἢ ἐν γένει μὴ συμβιβαζόμενον πρὸς τὰ καθήκοντα τῆς θέσεώς μου, καὶ τῷ ἔπεμψα τὴν ἐπιστολὴν εἰς Πειραιᾶ εἰς τὸ πλοῖον, ὅπου δὲν ἐδύνατο πλέον νὰ παρεξηγηθῇ ὡς ὑποβληθεῖσα ὑπὸ κολακείας. Ἡ δ' ἀληθὴς ἀφορμὴ αὐτῆς ἦν ἡ ἀγανάκτησις ἣν ᾐσθανόμην βλέπων πολλοὺς τῶν ἀρχαίων οἰκείων του καὶ κολάκων νομίζοντας ἀσφαλέστερον νὰ προσποιῶνται ὅτι οὐκ οἴδασι τὸν ἄνθρωπον.

Κατέπλευσε δὲ τὸ βασιλικὸν ζεῦγος εἰς Πειραιᾶ τὴν 2 Φεβρουαρίου καὶ ἔτυχε παρὰ τοῦ λαοῦ ἐνθουσιωδεστάτης ὑποδοχῆς. Ἡ ἡμέρα ἦν λαμπρά, ὁ ἥλιος στίλβων ὡς ἐν πλήρει ἔαρι, καὶ πάντες οἱ κάτοικοι καὶ ἔποικοι τῶν Ἀθηνῶν, μετρούμενοι ἤδη τότε κατὰ μυριάδας, εἶχον συῤῥεύσει εἰς τὸν λιμένα καὶ κατὰ τὴν ὁδόν, ἄνθη καὶ χλωροὺς κλάδους διὰ χειρῶν πανηγυρικῶς φέροντες. Καὶ ὁ μὲν Βασιλεὺς ἀνῆλθεν ἔφιππος, εἰς πολυτελὲς δὲ τέθριππον ἐκάθησεν ἡ Βασίλισσα, ἧς ἡ σπανία τότε καλλονὴ ἦν τῆς ἑορτῆς τὸ ὡραιότερον κόσμημα, ὥστε ὅτε τὴν εἶδον ἐξελθοῦσαν τῆς λέμβου, πολλοὶ εἶχον διὰ στόματος τὴν Ἀναδυομένην τῆς ἀρχαιότητος. Ἐγὼ δέ, ὡς πλεῖστοι ἄλλοι τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων, εἶχον κατέλθει ἔφιππος εἰς Πειραιᾶ, καὶ οὕτω συνώδευον τὴν βασιλικὴν ἄμαξαν, τὸ βλέμμα μὴ δυνάμενος ἱκανῶς νὰ βόσκω εἰς τῆς χαριεστάτης ἡμῶν ἀνάσσης τὰ θέλγητρα, καὶ φθονῶν τὸν ἀρχαῖόν μου σύντροφον Σκαρλάτον Σοῦτσον, ὅτι διὰ τῆς εὐνοίας τοῦ Ἀρμανσπέργου εἰς ὑπασπιστὴν τοῦ Βασιλέως διορισθείς, συνώδευε τὰς Αὐτῶν Μεγαλειότητας εἰς τὴν ὁδοιπορίαν των, καὶ ἤδη ἐκάθητο ἐν τῇ ἁμάξῃ, τῆς Βασιλίσσης ἀπέναντι. Παρὰ δὲ τῇ Α. Μ. ἐκάθητο ἡ μεγάλη κυρία αὐτῆς, ἡ Ἀγγλὶς Κα Βέλλη. Αὕτη δὲ ταχέως ἀπεπέμφθη τῆς αὐλῆς διὰ κουφότητα περὶ τὴν διαγωγὴν καὶ ἀντικατέστη ὑπὸ τῆς γραίας Nordenpflicht, ἣν εἶτα διεδέχθη

ἡ ἀξιοπρεπεστάτη καὶ διὰ τὴν Βασίλισσαν ἀξιόλογος Κα Πλυσκὼ ἐκ Μεκλεμβούργης.

Κατὰ τὸν Κεραμεικόν, περίπου περὶ τὴν θέσιν τῆς ἀρχαίας Πειραϊκῆς Πύλης, παρατεταγμένα τὰ κοράσια τοῦ σχολείου τῆς Κας Χίλλ, ἔψαλαν ὕμνον συνταχθέντα ὑπ' ἐμοῦ, ὃν ἐτόνισεν ὁ ἀρχιμουσικὸς τοῦ Βασιλέως κ. Ascher (Ἅπαντα, Α, σ. 27) ὡς εἶχε τονίσει καὶ τὸν ἕτερον ὃν εἶχον συντάξει κατὰ τὴν πρώτην ἔλευσιν τοῦ Βασιλέως τῆς Βαυαρίας (Αὐτ. 25). Καὶ ἕτερον δὲ ποιημάτιον ἐποίησα πρὸς τὴν Βασίλισσαν εἰς ἐπέτειον ἑορτήν της, ἀλλὰ τοῦτο ἀπώλεσα ἀνεπιστρεπτί, καὶ οὐδὲ λέξιν αὐτοῦ ἐνθυμοῦμαι.

Μετ' ὀλίγας δ' ἡμέρας παρουσιάσθησαν εἰς τοὺς Βασιλεῖς πάντες οἱ δημόσιοι ὑπηρέται. Τοὺς τῶν ὑπουργείων παρουσίαζεν ὁ ὑπουργὸς κ. Ῥίζος, ὅστις, ἀφ' οὗ πρῶτον τῶν ἄλλων παρουσίασεν ἐμὲ εἰς τὴν Βασίλισσαν, μοὶ ἀνέθηκεν ἐγὼ νὰ τῇ παρουσιάζω τοὺς λοιπούς, οὓς παρουσίαζεν ὁ ἴδιος εἰς τὸν Βασιλέα. Οὕτω λοιπόν, λέγων τὸ ὄνομα καὶ τὴν θέσιν ἑκάστου, ἀνήγγελλον συγχρόνως εἰς τὴν Βασίλισσαν, ἂν καὶ τίνα ξένην γλῶσσαν ὡμίλει ὁ παρουσιαζόμενος, ὅτε ἡ Α. Μ. τῷ ἀπέτεινε λέξεις τινὰς ἢ ἀπ' εὐθείας, ἢ δι' ἐμοῦ ὡς διερμηνέως. Μεταξὺ ἄλλων ἐφθάσαμεν καὶ εἴς τινα τῶν ὑπαλλήλων τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν, Χῖον τὴν πατρίδα, καὶ μόνην γλῶσσαν ὁμιλοῦντα τὴν Ἑλληνικήν. «Εἰπέτε τῷ Κυρίῳ», μοὶ εἶπεν ἡ Βασίλισσα, «ὅτι ἡ περίχωρος τῶν Ἀθηνῶν πολὺ μὲ ἤρεσε». Τὴν φράσιν ταύτην πιστῶς μετέφρασα· ἀλλ' ὁ ὑπάλληλος θορυβηθείς, καὶ ἐρυθρὸς γενόμενος ὡς καραβὶς ἔκλινε βαθέως, καὶ ἄλλο δὲν εὗρε ν' ἀποκριθῇ, εἰμὴ «Εὐχαριστῶ τὴν Μεγαλειότητά της». «Τί λέγει ὁ Κύριος;» μὲ ἠρώτησεν ἡ Βασίλισσα, καταστέλλουσα ἓν μειδίαμα. «Ὅτι εἶναι ὀλιγόδενδρα τὰ περίχωρα», ἀπήντησα ἵνα συγκαλύψω τοῦ συναδέλφου μου τὴν ὑπερβολικὴν ἀφέλειαν. Ἀλλ' ἡ Βασίλισσα, ἰδοῦσά με κατὰ πρόσωπον μετὰ παραδόξου καὶ σχεδὸν ἀστείας ἐκφράσεως, ἐπέμεινεν, ὅπερ πρὸς ὀλίγους ἄλλους εἶχε πράξει, νὰ τῷ ἀπευθύνῃ καὶ δευτέραν φράσιν, διατάξασά με νὰ τῷ ἀποκριθῶ ὅτι «ὁ ἐλαιὼν εἶναι

ὡραῖος, καὶ ἡ γυμνότης δὲν βλάπτει τὸ σχῆμα τῶν λόφων». Ταῦτα μετέφρασα, ὁ δὲ ὑπάλληλος, ἔξαλλος καὶ ἔτι βαθύτερον κλίνων «ὑπερευχαριστῶ τὴν Μεγαλειότητά της» ἐτραύλισε. — «Τί λέγει;» ἠρώτησεν ἡ Βασίλισσα, ἥτις προφανῶς εἶχεν ἐννοήσει τὴν ἀτέλειαν τῆς πρώτης διερμηνείας μου. — «Ταύτην τὴν φοράν, ἀπήντησα, πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι εὐχαριστεῖ τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα»· καὶ ἡ Βασίλισσα, γελάσασα, μετέβη εἰς τὰς περαιτέρω παρουσιάσεις.

Εἰς ἀντικατάστασιν τοῦ κόμητος Ἀρμανσπέργου ἔφερεν ὁ Βασιλεὺς μεθ' ἑαυτοῦ τὸν Ἱππότην Ῥουδχάρδον καὶ καταργήσας τὴν θέσιν τοῦ Ἀρχιγραμματέως (Chancelier de l'état), διώρισεν αὐτὸν πρωθυπουργὸν καὶ ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, τοῦ Ῥίζου μείναντος μόνον ὑπουργοῦ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν.

Ἐγὼ δέ, ἐπειδὴ ἐγίνωσκον ἐκ πείρας τὰ μεγάλα προσκόμματα ἅτινα παρενέβαλλεν εἰς τὴν διεξαγωγὴν τῶν ὑποθέσεων τὸ μέχρι τῆς στιγμῆς ἐκείνης ἐπικρατῆσαν σύστημα, καθ' ὃ τὰ ὑπουργεῖα εἶχον μόνον τὸ δικαίωμα τοῦ προτείνειν, ἡ δ' ἀρχιγραμματεία τὸ τοῦ διατάττειν, κυροῦν δὲ μόνον ὅσα ἤθελεν, οὔτε τὰ καθέκαστα τῆς ὑπηρεσίας ὡς τὰ ὑπουργεῖα γινώσκουσα, οὔτε τὰς ἀνάγκας αὐτῆς ἐπίσης ἐκτιμῶσα, καὶ πολλάκις τὰ σπουδαιότερα παρημέλει καὶ οὐδετέρου, ὡς συνέβαινεν ἡμῖν διὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως τὸν ὀργανισμόν, συνέταξα, ἀφ' οὗ ἡ ἀρχιγραμματεία ἐξέλιπε, καὶ ὑπέβαλον εἰς τὸν ὑπουργὸν κ. Ῥίζον σχέδιον κανονισμοῦ τῆς τοῦ ὑπουργείου ἁρμοδιότητος εὐρύ, τοῖς ὑπουργοῖς χορηγοῦν ἀνεξαρτήτου ἐνεργείας ἐλευθερίαν, καὶ ἀνάλογον πρὸς τὴν ἰδέαν τῆς εὐθύνης αὐτῶν. Ὥριζον δ' ἐν αὐτῷ ῥητῶς πάντα τὰ ἀντικείμενα ὅσα ἀπήτουν τὴν βασιλικὴν ὑπογραφήν, τῶν λοιπῶν ἐνεργουμένων ἀπ' εὐθείας καὶ ἀκωλύτως ὑπὸ τῶν ὑπουργῶν. Καὶ ὁ μὲν κ. Ῥίζος μετά τινας συζητήσεις παρεδέχθη τὴν πρότασιν καὶ τὸ σχέδιον, καὶ ἀνέλαβε νὰ ὑποστηρίξῃ αὐτὸ ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ. Ἀλλ' ὁ πρωθυπουργὸς ὅστις ὡς ὁ προκάτοχός του ἐξηκολούθει ἑαυτὸν ἀνώτερον τοῦ ὑπουργείου καὶ εἶδος major-dôme θεωρῶν, ἀντέστη,

πείσας καὶ τὸν Βασιλέα καί, κατὰ τὴν 11 Μαρτίου, ἐξεδόθη διάταγμα περιορίζον πᾶσαν τῶν ὑπουργῶν τὴν αὐτοτελῆ ἁρμοδιότητα εἴς τινας διορισμοὺς κλητήρων καὶ ἄλλα τοιαῦτα εὐτελῆ καθήκοντα.

Κατὰ δὲ τὴν 12 Ἀπριλίου μετατεθέντος τοῦ Ῥίζου εἰς τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας, ἀνετέθη τὸ ὑπουργεῖον τῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς τὸν κ. Ἀναστ. Πολυζωΐδην, ἀρχαῖον ἰδιαίτερον γραμματέα τοῦ Μαυροκορδάτου.

Μόλις δ' ἦλθεν ὁ νέος ὑπουργός, καὶ ἐπετέθην ἐγὼ αὖθις εἰς αὐτὸν ἵνα προκαλέσῃ τὴν ἔγκρισιν τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως, ὡς ὄντος τοῦ πρωτίστου ἀντικειμένου τῆς μερίμνης τοῦ ὑπουργείου οὗ προΐστατο. Ἵνα δὲ δώσω νέαν ὦσιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τοῦ νέου πρωθυπουργοῦ, ἐπρότεινα τῷ κ. Πολυζωΐδῃ τὴν σύστασιν πάλιν ἐπιτροπῆς, ἥτις νὰ συντάξῃ καὶ ὑποβάλῃ εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὸν κ. Ῥουδχάρδον ὁριστικὸν σχέδιον καταρτισθὲν ὑπ' αὐτῆς.

Ἀλλ' ἀντὶ τῆς παραδοχῆς τῆς προτάσεως ταύτης, μᾶς ἐπέμφθη διάταγμα, φέρον ἡμερομηνίαν τῆς 22 Ἀπριλίου, καὶ αὐτὴν τὴν ὑπογραφὴν τοῦ κ. Πολυζωΐδου, ὅστις οὐδ' εἰς τὴν σύνταξιν αὐτοῦ εἶχεν ἐργασθῆ, οὐδὲ κἂν εἶχεν ἐρωτηθῆ πρὶν τὸ ὑπογράψῃ, καὶ δι' αὐτοῦ ἀπεδίδετο μὲν ἔπαινος εἰς τὸ ὑπουργεῖον διὰ τοὺς καταβληθέντας ὑπ' αὐτοῦ ἀγῶνας ὑπὲρ τοῦ ὀργανισμοῦ τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεως, προσετίθετο δ' ὅτι ἐδίστασεν ὁ Βασιλεὺς νὰ ἐπικυρώσῃ τὸ ὑπὸ τοῦ Ἀρμανσπέργου ἐκδοθὲν διάταγμα, ὃ εὗρεν ἐν τοῖς ἀρχείοις τῆς ἀρχιγραμματείας. Ἵνα ὅμως μὴ ἀναβληθῇ περαιτέρω ἡ σύστασις τοῦ Πανεπιστημίου, ἠρύετο ἐκ τῆς ἡμετέρας προγενεστέρας προτάσεως τὰ ἀναπόφευκτα μέρη πρὸς προσωρινὸν αὐτοῦ ὀργανισμόν, ἀλλ' ἐπέφερε καὶ μεταῤῥυθμίσεις ὡς πρὸς τὸ προσωπικόν, προσθέτον φέρ' εἰπεῖν διὰ τὴν θεολογίαν τὸν Φαρμακίδην ὅστις οὐδέποτε ἠθέλησε νὰ διδάξῃ, διὰ τὴν φιλολογίαν τὸν Δούκαν, ὅστις οὐδέποτε ἐγκατέλιπε τὴν Αἴγιναν, δι' αὐτὴν καὶ τὴν αἰσθητικὴν τὸν Ἀλ. Σοῦτσον, ὅστις νὰ διδάξῃ οὐδὲ τοῦτο οὐδὲ ἄλλο τι ἐδύνατο, καὶ τὸν Θ. Μανούσην διὰ τὴν **παιδείαν**, δι' ἧς λέξεω

οὐδ' ὁ ἴδιος Μανούσης ἐννόησέ ποτε τί ἤθελε νὰ εἰπῇ τὸ διάταγμα· τὸ δ' ὑπουργεῖον ζητῆσαν περὶ τούτου διασαφήσεις, οὐδέποτε ἐδυνήθη νὰ λαβῃ αὐτάς, ὥστε ὁ Μανούσης ἐν ἀγνοίᾳ τῆς θέσεώς του, ἤρχισε τὸ πρῶτον διδάσκων στατιστικὴν ἢ πολιτογραφίαν, μετὰ ταῦτα μετέβη εἰς ἱστορίαν, καὶ τέλος ἠθέλησε νὰ συμπεριλάβῃ καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν! Οὐχ ἧττον ὅμως ἐγένετο τέλος ἡ ἔναρξις τοῦ Πανεπιστημίου, καὶ ἐγένετο πανηγυρικώτατα τὴν 3 Μαΐου, εἰς τὴν δι' αὐτὸ ἐνοικιασθεῖσαν οἰκίαν τοῦ Κλεάνθους, ὑπὸ τὴν Ἀκρόπολιν. Μεγίστη ἦν ἡ συῤῥοὴ τῶν ἀκροατῶν, καὶ ἔτι δὲ μείζων ὁ ἐνθουσιασμὸς κατὰ τὴν δοξολογίαν καὶ τὴν προσλαλιὰν τοῦ ἀρχιερέως, μεθ' ἣν ἐξεφώνησε λόγον μακρὸν καὶ σοφὸν ὁ πρῶτος ἀμέσως ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως διορισθεὶς Πρύτανις κ. Κωνστ. Σχινᾶς. Ἔκτοτε δ' ἤρξαντο καὶ αἱ παραδόσεις τινῶν τῶν καθηγητῶν, καὶ ἡ πρώτη ἡ τοῦ Ι. Σούτσου, διδάσκοντος τὴν πολιτικὴν οἰκονομίαν, ἐπέσυρεν ἄπειρον πλῆθος τακτικῶν ἢ ἐκτάκτων φοιτητῶν. Εἰς τὸν τότε δὲ μισθούμενον μικρὸν οἶκον δὲν ἤργησε ν' ἀντικαταστήσῃ τὸ νῦν λαμπρὸν μέγαρον ἡ ἐλευθεριότης φιλοπατρίδων ὁμογενῶν, ὡς πολλάκις εἶχον προειπεῖ εἰς τοὺς τὴν ἔλλειψιν πόρων προφασιζομένους. Καὶ εἰς τὸν κ. Πολυζωίδην ὅμως καὶ εἰς τὸν κ. Ῥουδχάρδον δὲν ἔπαυσα παριστῶν τὴν ἀνάγκην ἀρτίου ὀργανισμοῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως, ἔτι μείζονα γενομένην ἀφ' οὗ ἱδρύθη τὸ Πανεπιστήμιον. Πρὸς θεραπείαν δ' αὐτῆς ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ Ῥουδχάρδου ἡ μετάκλησις ἐκ Γερμανίας τοῦ σοφοῦ φιλολόγου καὶ ἀρχαιολόγου Βράνδη, εἰς ὃν ἐδόθη πᾶσα ἡ ἀπ' ἀρχῆς παρασκευασθεῖσα ὕλη, ἵνα συναρμολογήσῃ αὐτὴν καὶ ἐξαγάγῃ ὀργανισμὸν οἷον τὰ φῶτα καὶ ἡ πεῖρά του τῷ ὑπηγόρευον. Ἀλλὰ ὑπὲρ τὸ ἔτος ἔμεινεν ἐν Ἑλλάδι ὁ Βράνδης χωρὶς νὰ ἐγκριθῇ τις ὀργανισμός, καὶ ἔπειτα ἀπῆλθε, συμπαραλαβὼν τὰ δοθέντα αὐτῷ ἔγγραφα, καὶ ἔπειτα τὰ ἐπέστρεψε ὡς τὰ εἶχε λαβει μετὰ πολλῶν ἀτελῶν καὶ ἀτάκτων ἰδίων σημειώσεων, δι' ὧν οὐδόλως εἶχε προοδεύσει τὸ ἔργον. Μᾶς ἐπέμφθησαν δὲ πάντα ὡς ἄχρηστα εἰς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ ἐν αὐτοῖς ἦν καὶ ὁ πρῶτος ὀργανισμὸς ὁ ὑπ' ἐμοῦ

συνταχθείς· καὶ τότε ἐδυνήθην νὰ ἐννοήσω πόθεν προῆλθεν ἡ μὴ αὐτοῦ κύρωσις. Ὁ Κόμης Ἀρμανσπέργης εἶχε μικρὰς ἰδιοχείρους σημειώσεις εἰς τὰ μέρη ἃ ἀνέγνωσεν. Ἀλλ' αὗται περιωρίζοντο εἰς τὰς 4 πρώτας σελίδας τοῦ λίαν μακροῦ τούτου ἔργου; καὶ εἰς τὴν περαιτέρω αὐτοῦ ἀνάγνωσιν ποτὲ δὲν εἶχε χωρήσει.

Εἰς τοῦ Κου Brandis ἐγνώρισα τότε τὸν οἰκοδιδάσκαλον αὐτοῦ νέον Κούρτιον, ὅστις ἀνεδείχθη ἔκτοτε ὁ περίφημος ἐν Πρωσσίᾳ καθηγητὴς τῆς ἀρχαιολογίας. Ὡς φίλον δ' αὐτοῦ ἐγνώρισα καὶ τὸν τότε οἰκοδιδάσκαλον τοῦ πρέσβεως τῆς Ῥωσσίας Κατακάζη, ἔκτοτε δὲ διάσημον τῆς Γερμανίας ποιητὴν Geibel.

Ἐπὶ τῆς πρωθυπουργίας τοῦ Κ. Ῥουδχάρδου ἤρξατο ἐκδιδομένη ἡ ἡμιεπίσημος Ἑλληνογαλλικὴ ἐφημερὶς «ὁ Ἑλληνικὸς Ταχυδρόμος». Ἀνετέθη δὲ ἡ σύνταξις αὐτῆς εἰς ἐμέ, ἐπὶ ἐπιμισθίῳ 300 δρ. κατὰ μῆνα, καὶ βοηθὸς μοὶ ἐδόθη ὁ Πέτρος Δεληγιάννης, πάρεδρος τότε εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν, λαμβάνων καὶ αὐτὸς 150 δρ. ἐπιμίσθιον. Κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον ἡ ἀγγλίζουσα ἀντιπολίτευσις, κακίζουσα τοῦ Ἀρμανσπέργου τὴν ἀπομάκρυνσιν, ἐπετίθετο ἰσχυρῶς διὰ τοῦ κυριωτέρου ὀργάνου αὐτῆς, τῆς *Ἀθηνᾶς*, κατὰ τῆς Κυβερνήσεως, καὶ προσῆπτεν αὐτῇ ξενοκρατίαν ἕνεκα τῆς διατηρήσεως Βαυαρῶν εἰς τὰς δημοσίας θέσεις, καὶ ἰδίως ἕνεκα τῆς διαμονῆς τῶν Βαυαρικῶν στρατευμάτων ἐν Ἑλλάδι. Εἰς ταῦτα δ' ἐγὼ ἀπήντησα δι' ἄρθρου Γαλλιστὶ γεγραμμένου, ἐν ᾧ ἐδείκνυον ὅτι ξένοι ὀλίγιστοι πλέον ἔμενον ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, καὶ οὗτοι πρὸς ὄφελος αὐτῆς καὶ τῆς Ἑλλάδος, οἱ δὲ Βαυαροὶ στρατιῶται θὰ ἔμενον μόνον μέχρις οὗ καταλλήλως μορφωθεὶς καὶ ὀργανωθεὶς ὁ Ἑλληνικὸς στρατός, θὰ ἐδύνατο ἄνευ βλάβης ν' ἀντικαταστήσῃ αὐτούς. Ἀλλ' ὁ κ. Ῥουτχάρδος, ὅστις ἔβλεπεν ἑκάστοτε τὸ φύλλον πρὶν ἐκδοθῇ, ἀπαντήσας με καθ' ὁδόν, μ' ἐκάλεσε παρὰ τὴν ἅμαξάν του, καὶ μοὶ εἶπε ν' ἀποσύρω τὸ ἄρθρον τοῦτο, διότι τοιαύτην ὑπόσχεσιν περὶ τοῦ Βαυαρικοῦ στρατοῦ δὲν θέλει νὰ δώσῃ. Τῷ ἀπήντησα δ' ἀμέσως ὅτι ἀποσύρω μὲν βεβαίως τὸ ἄρθρον, κατὰ τὴν διαταγήν του, ἀλλὰ συγχρόνως ὅτι ζητῶ καὶ τὴν

ἄδειαν ν' ἀποσυρθῶ καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἀπὸ τῆς συντάξεως τῆς ἐφημερίδος, διότι, ἂν ἡ Κυβέρνησις δὲν προτίθεται ν' ἀποπέμψῃ τὸν ξένον στρατὸν ἅμα ἱκανῶς παρασκευασθῇ ὁ Ἑλληνικός, τὸ κατ' ἐμὲ δὲν ἔχω πῶς νὰ τὴν ὑπερασπισθῶ ἐναντίον τῶν ἐμῶν πεποιθήσεων.

Ὁ κ. Ρουδχάρδος ἠθέλησε νὰ μὲ ἀποτρέψῃ, ἀλλ' ἐπέμεινα, καὶ ὁ Π. Δεληγιάννης, μαθὼν παρ' ἐμοῦ τὰ διατρέξαντα, συμπαρῃτήθη καὶ αὐτός. Τῇ δ' ἐπαύριον ἦλθε πρὸς ἐμὲ ὁ κ. Bertrand καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι ἡ σύνταξις τοῦ ***Ταχυδρόμου*** εἰς αὐτὸν ἀνετέθη, ζητῶν μοι τὴν συνεργασίαν μου ἐπὶ ἁδροτέρῳ ἐπιμισθίῳ. Ὅτε δὲ τῷ ἐξήγησα ὅτι παρῃτήθην τῆς συνταξεως διότι αἱ ἀρχαί μου δὲν συνεβιβάζοντο μετὰ τῶν τότε πρεσβευομένων ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως, μοὶ ἀπήντησεν ὅτι ἦν μᾶλλον ἢ ἀφελὲς τὸ νὰ πιστεύῃ τις εἰς ἀρχάς, καὶ νὰ ἐπιμένῃ ὑπὲρ αὐτῶν, ἀπέναντι τῶν προσφερομένων μεγάλων ὠφελειῶν. Ἐπειδὴ δὲ ταῦτα μοὶ ἔλεγεν ἐν τῇ οἰκίᾳ μου, κατέστειλα τὰ ἐξεγερθέντα ἐντός μου αἰσθήματα, καὶ δὲν τὸν ἔρριψα ἐκτὸς τῆς θύρας μου. Ἔκλεισα ὅμως τὴν συνδιάλεξιν δι' ἀπολύτου ἀρνήσεως.

Ἦν δ' ὁ κ. Bertrand οὗτος Γάλλος τὸ γένος, ἐλθὼν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπὶ Βασιλέως Ὄθωνος, ὡς ἀνταποκριτής, νομίζω, Γαλλικῆς τινος ἐφημερίδος. Ὀλίγον δὲ πρὸ τῆς περιστάσεως ἣν ἀνέφερα εἶχεν ἐκδώσει Γαλλιστὶ δύω φυλλάδια, ἃ κατὰ παράκλησιν αὐτοῦ τῷ μετέφρασα καὶ ἐφ' ὧν ἐστηρίχθη ἡ παρὰ τοῖς κυβερνῶσιν ὑπόληψίς του. Ἐξήταζε δ' ἐν αὐτοῖς μετά τινος δεινότητος καὶ ὑπὸ φιλοσοφικωτέραν ἔποψιν τὰ τῆς Ἀνατολῆς, συμπεραίνων κατὰ τῆς Τουρκίας καὶ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, καὶ συνιστῶν τὴν ἐσωτερικὴν πολιτικὴν τῆς συγχωνεύσεως τοῦ Γαλλικοῦ καὶ τοῦ Ρωσσικοῦ κόμματος, ἧς κῆρυξ εἶχεν, ὡς προεῖπον, πρὸ ὀλίγου ἀναδειχθῆ ὁ Νικόλαος Σκοῦφος διὰ τοῦ «Σωτῆρος». Τὸν «Ταχυδρόμον» ἐξέδωκεν ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον ὁ κ. Bertrand μετ' οὐ μικρᾶς δεξιότητος. Ἐνυμφεύθη δὲ τὴν ἀδελφὴν Εὐφροσύνην τοῦ φίλου του Νικολάου Σκούφου, καὶ μετὰ ταύτης τὸν θάνατον τὴν σύζυγον τοῦ γυναικαδέλφου του

Παύλου, ἣν ἐχώρισεν ἀπὸ τοῦ ἀνδρός της. Μεταγενεστέρως δὲ διωρίσθη Γάλλος πρόξενος ἐν Συρίᾳ, καὶ ἐδείχθη τότε, ὡς παρὰ πλείστων ἔμαθον, φιλότουρκος καὶ μισέλλην! Καὶ ὁ Ν. Σκοῦφος δ᾽ αὐτὸς διεκρίνετο μὲν ἐπὶ καλλιεπείᾳ καὶ δεξιότητι εἰς τὴν σύνταξιν τῆς ἐφημερίδος του, δὲν ἀπεῖχεν ὅμως καὶ φιλοδοξίας· δι᾽ ὃ ὅτε ἀπῆλθεν ὁ Ἀρμανσπέργης, ὃν ἐπολέμησεν ὡς τὸν γαλλορωσσικὸν σύνδεσμον ὑποστηρίξας, ὠνειρεύθη ὅτι ἔφθασεν ἡ στιγμὴ τῆς εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἀνόδου του· καὶ ἐπὶ τοῦ γραφείου του εἶδον ἐγὼ αὐτὸς στύλον τινὰ ταλλήρων, ὃν ἔμαθον ὅτι εἶχε σωρεύσει ἐκεῖ διὰ φιλοδώρημα εἰς τὸν κλητῆρα, ὃν περιέμενε φέροντα τὸ τῆς εἰς ὑπουργὸν ἀναγορεύσεώς του δίπλωμα. Ἀλλ᾽ ὁ κλητὴρ δὲν ἦλθε καὶ τὰ τάλληρα δὲν ἐδόθησαν.

Ἀποθανούσης τῆς πρώτης γυναικός του τῆς ἐκ Σύρου διὰ τὴν καλλονήν της **Γενῆ δουνιὰν** (Νέον Κόσμον) ἀποκληθείσης, εἶχε λάβει εἰς δεύτερον γάμον τὴν νέαν Αἰκατερίναν Σπανοπούλου, ἥτις τραγικώτατον εἶχε τέλος. Τὸ πρωτότοκον τέκνον της πεσὸν ἐξ ἀπροσεξίας ἐξ ὑψηλοῦ παραθύρου ἐφονεύθη, καὶ ἔκτοτε ἡ δυστυχὴς μήτηρ παρεφρόνησε καὶ περιεφέρετο οἰκτρὸν θέαμα εἰς τὰς ὁδούς, ὅπου μίαν ἡμέραν, ἀπαντήσας ἐγὼ αὐτὴν ἀκολουθουμένην καὶ περιπαιζομένην ὑπὸ τῶν παιδίων τῶν δρόμων, τὴν συνώδευσα μετὰ σεβασμοῦ καὶ τὴν μετέφερα εἰς τὴν οἰκίαν της. Εἰς τὴν κατάστασιν δὲ ταύτην μετ᾽ οὐ πολὺ ἀπεβίωσε. Τοῦ θλιβεροῦ τούτου συμβάντος εἶχεν ἐν τῇ αὐτῇ οἰκογενείᾳ καὶ ἄλλο προηγηθῇ, ὃ καὶ ἐμὲ βαθέως ἐτάραξε. Τοῦ Ν. Σκούφου οἰκεῖος καὶ πολιτικὸς ὁμόδοξος ἦν ὁ ἰσάδελφος φίλος μου Κ. Σχινᾶς. Πρὸς αὐτὸν δὲ βαθεῖαν ὑπόληψιν καὶ τρυφερὰ φιλίας αἰσθήματα ἔτρεφεν ἡ ἀδελφὴ τῆς Κ[ας] Σκούφου, ἥτις ὅμως ὑπὸ αἰφνιδίου προσεβλήθη στηθικοῦ παθήματος. Ὅτε δ᾽ ἦν εἰς τὸν ἔσχατον κίνδυνον, ἐλθὼν πρὸς ἐμὲ ὁ Κ. Σχινᾶς, μοὶ εἶπεν ὅτι καίτοι γνωρίζων τὸ τέλος της ἐπικείμενον, ἀπεφάσισεν οὐχ ἧττον νὰ τὴν νυμφευθῇ, ἵνα πρὸ τοῦ θανάτου της ἐκπληρωθῇ ὅ,τι ὁ ἴδιος ἐγνώριζεν ὅτι ἦν τὸ ὄνειρον καὶ ἡ ἐπιθυμία τοῦ βίου της. Ὅσον παράδοξος καὶ ἂν ἦν ἡ πρότασίς του αὐτή,

ἦν ὅμως τοσοῦτον εὐγενής, ὥστε δὲν τὸν ἀπέτρεψα. Καὶ ἐγὼ μέν, ὡς καὶ οὐδεὶς πλὴν τῶν συνοίκων, δὲν παρευρέθην εἰς τὸν γάμον, διότι ἡ νύμφη ἦν κλινήρης καὶ ἡμιθανής. Μετ᾽ ὀλίγας δ᾽ ἡμέρας ἡ δυστυχὴς ἀπεβίωσεν. Ὁ δὲ Κ. Σγινᾶς μετὰ καιρὸν ἐνυμφεύθη εἰς τρίτον γάμον τὴν Κ^{αν} Βάλσα ἐκ Ῥουμανίας.

Ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ ἔτους ἐξέδωκα πρῶτον τόμον ποιημάτων παρὰ τῷ Ἀνδρέᾳ Κορομηλᾷ, εἰς οὗ τὴν προαγωγὴν ἐγὼ εἶχον τὴν τύχην μεγάλως νὰ συντελέσω. Ὅτε τὸ Βασιλ. Τυπογραφεῖον ἐν Ναυπλίῳ, καὶ εἶτα καὶ ἐν Ἀθήναις, ἐξηρτήθη ἐκ τοῦ ὑπουργείου τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ὁ Κορομηλᾶς ἦν ἐν αὐτῷ μελανωτὴς ἐκ μικροτάτου μισθαρίου ἀποζῶν. Γνωρίσας δ᾽ αὐτόν, ὅτε μοὶ ἔφερε διορθώσεις εἰς τὴν οἰκίαν, δραστήριον, ἐργατικὸν καὶ νοήμονα καὶ ἐπείσθην ὅτι αὐτοδίδακτος εἶχε μάθει καὶ τὴν στοιχειοθετικήν, τὸν ἐσύστησα κατὰ παράκλησίν του εἰς τὸν Νεόφυτον Δούκαν, θελήσαντα νὰ ἱδρύσῃ ἐν Αἰγίνῃ ἴδιον τυπογραφεῖον πρὸς ἔκδοσιν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων μετὰ τῶν ἰδίων παραφράσεων. Τοσοῦτο δ᾽ ηὐχαρίστησεν ἡ ἐργασία του τὸν σοφὸν ἐκδότην, ὥστε καὶ τὸν ἔπεμψεν εἰς Παρισίους νὰ τῷ ἀγοράσῃ νέα στοιχεῖα, καὶ ὅτε ἐπερατώθη ἡ πολύτιμος ἔκδοσις, ἣν ὁ γενναῖος πατριώτης διένειμε δωρεὰν εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ἑλλάδος, τότε ἐδωρήσατο καὶ τὸ εἰς αὐτὸν ἄχρηστον πλέον πιεστήριον εἰς τὸν στοιχειοθέτην του. Αὕτη ἦν ἡ πρώτη βάσις τῶν ἐπισήμων τυπογραφικῶν καταστημάτων τοῦ Κορομηλᾶ.

Ὅτε λοιπὸν ἦν αὐτοκέφαλος ἤδη, ἀνέλαβε τῶν ἐμῶν ποιημάτων τὴν τύπωσιν, ἐμοῦ τὸν χάρτην παρέχοντος, καὶ ἐμέλλομεν νὰ διανεμηθῶμεν ἐξ ἴσου τὰς εἰσπράξεις. Αὗται ὅμως δι᾽ ἐμὲ κἂν οὐδέποτε ὑπῆρξαν. Περιεῖχε δ᾽ ὁ τόμος οὗτος, μετὰ μακρὸν προοίμιον περὶ ῥωμαντικῆς καὶ κλασικῆς ποιήσεως, τὴν τραγῳδίαν «Φροσύνην», ἣν γράψας ἐν Γερμανίᾳ εἰς γλῶσσαν δημώδη, μετέπλασα ἔκτοτε κατὰ τὴν καθαρωτέραν τὴν τότε κοινῶς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ὁμιλουμένην. Δὲν ἀπήλλαξα ὅμως τὸ δρᾶμα ἐπὶ τῆς μεταποιήσεως αὐτοῦ πολλῶν μακρολογιῶν καὶ περιττολογιῶν, αἵτινες ματαίως τὸ ἐξέτεινον ἐξασθενοῦσαι αὐτό· ὥστε δὲν εἶχεν ἄδικον ὁ Βράνδις ὅτε,

ἐκδοὺς σύγγραμμα περὶ τῆς συγχρόνου Ἑλληνικῆς φιλολογίας, μετὰ μακρὰν ἀνάπτυξιν τοῦ «Ὁδοιπόρου» τοῦ Σούτσου ἀνέφερεν ἐν παρόδῳ καὶ τὴν «Φροσύνην» ὡς «*ρωμαντικόν*» τι ἔργον εἰς ὃ μικρὰν ἐφαίνετο ἀποδίδων ἀξίαν. Πρός τινα παρηγορίαν μου ὅμως ὀφείλω νὰ προσθέσω, ὅτι, καθὰ ἤκουσα, δὲν τὴν εἶχεν ἀναγνώσει. Πλὴν αὐτῆς δὲ περιεῖχεν ὁ τόμος καὶ τὸν «Δῆμον καὶ Ἑλένην», ποιητικὸν διήγημα εἰς τὴν δημώδη γεγραμμένον γλῶσσαν, τὸ προεκδοθὲν ἐν ἔτει 1832, καὶ ὃ μετέφρασεν ἐμμέτρως εἰς γερμανικὴν ὁ εἰς ἐμὲ ὅλως ἄγνωστος Βαρὼν Neumann ἐν Freiburg. Εἵποντο δὲ ἔπειτα καὶ λυρικά τινα, τὰ μὲν ἐν Γερμανίᾳ, τὰ δὲ ἐν Ἑλλάδι γραφέντα, τὸ πεζὸν διήγημα τὸ ἐπιγραφόμενον «αἱ Φυλακαὶ» καὶ ἡ πραγματεία, περὶ νέας προσῳδίας κατ' ἀντιπαράθεσιν πρὸς τὴν ἀρχαίαν.

Μεταξὺ τῶν λυρικῶν ἦν καὶ ἡ μετάφρασις τοῦ «Βουρκόλακα» τοῦ Γαίτου, καὶ ταύτην μίαν ἑσπέραν ἔψαλεν εἰς συναναστροφὴν τοῦ Ῥουδχάρδου ὁ διευθυντὴς τοῦ τυπογραφείου Ἄνσελμος, ὅστις ἦν βαρύτονος ἰσχυρός· ἐθαυμάσθη δὲ καὶ ἐχειροκροτήθη ἐνθουσιωδῶς ἡ μετάφρασις παρὰ τῶν οὐδὲ λέξιν αὐτῆς ἐννοούντων ἀκροατῶν, ὥς τι μέγα κατόρθωμά μου καὶ ὡς μέγας τίτλος συστάσεως δι' ἐμέ.

Ἐν ᾧ δ' ἐξεδίδετο ὁ τόμος, νέοι ἐθελονταί, παραστάσεις ἐπιχειρήσαντες εἰς τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον, καὶ μαθόντες περὶ τῆς «Φροσύνης», μοὶ τὴν ἐζήτησαν ἵνα τὴν ἀναβιβάσωσιν εἰς τὴν σκηνήν. Ἀλλ' ἐν ᾧ ἤδη ἐγυμνάζοντο εἰς αὐτήν, ἑσπέραν τινὰ παρουσιάσθη ἄγνωστός τις εἰς τὸ σπουδαστήριόν μου, ἀνὴρ τεσσαρακοντούτης περίπου, ταπεινὸς δὲ τὸ ἔνδυμα καὶ τοὺς τρόπους, καὶ εἰς τὴν ἐρώτησίν μου τί ἐπιθυμεῖ καὶ τί δύναμαι νὰ πράξω δι' αὐτόν,

— Ν' ἀπαγορεύσητε τὴν παράστασιν τῆς «Φροσύνης», μοὶ ἀπεκρίθη.

— Προθύμως, τῷ εἶπον, ἂν δύναται νὰ σᾶς εὐχαριστήσῃ, ἀλλὰ δύναμαι νὰ σᾶς ἐρωτήσω διατί δὲν θέλετε νὰ παρασταθῇ ἡ «Φροσύνη»;

— Διότι, μοὶ ἀπεκρίθη, εἰμὶ ὁ υἱός της.

— Ὁ υἱός της! ἀνέκραξα. Ἀλλὰ μὲ συγχωρεῖτε: εἰς τὴν τραγῳδίαν μου ἡ Φροσύνη πνίγνεται ἁγνὴ καὶ νέα παρθένος.

— Εἰς τὴν τραγῳδίαν σας ἴσως· ἀληθῶς ὅμως ἦτον σύζυγος τοῦ πατρός μου καὶ μήτηρ μου.

Καίτοι δὲ βεβαιώσας τὸν Κύριον τοῦτον, ὅστις ἐκαλεῖτο Δημήτριος, ὅτι ἐν τῷ δράματι οὐδὲν περιείχετο μὴ εὐσεβὲς πρὸς τὴν μνήμην τῆς μητρός του, οὐχ ἧττον ὅμως, ἐκτιμῶν καὶ σεβόμενος τὸ ὑπαγορεῦσαν αὐτὸν αἴσθημα, ἀπέσυρα τότε τὴν τραγῳδίαν. Παρεστάθη δ' ἐνίοτε μετὰ τὴν ἔκδοσίν της, ὅτε δὲν ἐξηρτᾶτο πλέον ἀπ' ἐμοῦ νὰ τὴν ἀποσύρω, καὶ ὅτε ὁ ἐνιστάμενος εἶχεν ἀποδημήσει τῆς Ἑλλάδος, ἢ ἴσως καὶ ἀπεθάνει. Οὐχὶ δὲ μόνον ὁ Δημήτριος ἦν υἱὸς τῆς Φροσύνης ἀλλὰ καὶ θυγάτηρ αὐτῆς ὑπῆρχεν ἡ Κα Μούση, ἥτις μετά τινα ἔτη ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, καὶ ἐκεῖ ὑπανδρεύσασα τὴν ὡραιοτάτην θυγατέρα της μετὰ τοῦ Γάλλου ἀρχιτέκτονος Couchot, παρηκολούθησεν αὐτὴν εἰς Λούγδουνον, ἔνθα καὶ ἀπεβίωσε πλήρης ἡμερῶν καὶ γενικῶς τιμωμένη.

Ἤρχισαν δ' αἱ πρῶται τῶν ἐθελοντῶν τούτων παραστάσεις ὅτε ὁ Ἰταλὸς Σανσάνης κατώρθωσε, προπωλήσας τὰ θεωρεῖα, ν' ἀνεγείρῃ θέατρον ἐν Ἀθήναις. Καὶ ἦν μὲν μικρὸν τοῦτο καὶ ἀτελὲς ἐν πολλοῖς, καὶ εἰς ἐσχατιὰν τῆς τότε πόλεως εἰς τὸ πέρας κείμενον ὁδοῦ βορβορώδους καὶ σκοτεινῆς, ἀλλ' ὅπως δήποτε ἦτο θέατρον. Ἀνεβίβαζε δ' εἰς αὐτὸ ὁ Σανσάνης θίασον Ἰταλικόν, οὗ ἡ πρώτη ἀοιδός, Ῥίττα Βάσσο καλουμένη, καὶ ὁ βαρύφωνος Πολλάνης κατενθουσίαζον τοὺς ἀπογόνους τοῦ Σοφοκλέους, ψάλλοντες τὴν Νόρμαν ἢ τὴν Λουκίαν· ἀλλ' ὑπῆρχον καὶ οἱ δυσφοροῦντες ὅτι, ὑπαρχούσης σκηνῆς, οὐδεμία ἐπιμέλεια ἐλαμβάνετο ἵνα καταρτισθῶσι καὶ Ἑλληνικαὶ παραστάσεις, καὶ ἀπαιτοῦντες χρηματικὴν πρὸς τοῦτο χορηγίαν τῆς κυβερνήσεως. Μαθηταὶ δὲ φιλότιμοι τοῦ γυμνασίου ἐπεχείρησαν, καίτοι ἀδίδακτοι, καὶ πάντων στερούμενοι, αὐτοὶ ἐν τούτοις ἐκ τῶν ἐνόντων νὰ πληρώσωσι τὸ ἐκ κυβερνητικῆς ακηδείας ἀφιέμενον κενόν, καὶ κατήρτισαν τὸν θίασον τῶν ἐθε-

λοντῶν, οὗ μία τῶν σπουδαιοτάτων ἐλλείψεων ἦν ὅτι ἐστερεῖτο παντάπασι γυναικῶν, διότι κατὰ τὰ τότε ἤθη καὶ τὰς εἰσέτι ἐν μέρει ἐπικρατούσας προλήψεις, οὐδεμία γυνὴ ἐτόλμα νὰ παρουσιασθῇ δημοσίως ἐπὶ σκηνῆς· ἀνεπλήρουν δὲ τὰ γυναικεῖα πρόσωπα, ὡς ἐπὶ Θέσπιδος, νεανίαι, οὐχὶ ὅμως, ὡς τότε, προσωπίδας φέροντες γυναικείας, ἀλλ' εἰς τὸ νεαρὸν καὶ γυναικῶδες τῆς ὄψεώς των θαῤῥοῦντες. Μεταξὺ δ' αὐτῶν διέπρεπεν ὁ ἔφηβος τότε Παράσχος, καὶ μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν πρωτηγωνίστει ὁ μετὰ ταῦτα καθηγητὴς τῆς Βοτανικῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ Θεόδωρος Ὀρφανίδης, ὅστις ἐπιτυχέστατα ὑπεκρίνετο τὸν Ἀλῆ Πασᾶν ἐν τῇ «Φροσύνῃ» μου.

Εἷς δὲ τῶν θερμοτέρων προμάχων τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου ἤμην καὶ ἐγώ, καθ' ὅσον ἐθεώρουν αὐτὸ καὶ εἰς ἐξευγενισμὸν καὶ ἀνύψωσιν τῆς ἐθνικῆς διανοίας καὶ εἰς πρόοδον τῆς φιλολογίας συντελεστικόν· δι' ὃ μετά τινα χρόνον καὶ ἐπισήμως ἐνεκρίθη καταρτισμὸς ἐπιτροπῆς πρὸς μόρφωσιν Ἑλληνικῆς σκηνῆς, καὶ εἰς ἐμὲ ἐδόθη ἡ προεδρεία αὐτῆς, καὶ ἐχορηγήθη πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον καὶ πίστωσις.

Ὑπῆρξε δ' ἡ πρώτη μου ἐπιμέλεια νὰ καταστήσω γνωστὸν τοῖς πᾶσιν αἰσθητὸν τὸν εὐγενῆ σκοπὸν τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ὑποκριτὰς νὰ ἐμπνεύσω σέβας πρὸς τὸ ἐπάγγελμα αὐτῶν, ὡς ἐθνικὸν ἐπιδιῶκον σκοπόν, καὶ τὴν φιλοτιμίαν ἐν αὐτοῖς νὰ ἐξεγείρω τοῦ νὰ θεωρῶσιν ἑαυτοὺς ὡς ὄργανα τῆς κοινῆς ἠθικοποιήσεως, δι' ὃ καὶ ἀντὶ ὑποκριτῶν **ἠθοποιοὺς** μετωνόμασα αὐτούς, καὶ τοῖς ἐδίδασκον ὅτι ὤφειλον νὰ τηρῶσιν ἄμεμπτον καὶ παραδειγματικὴν διαγωγὴν ὑπὲρ πάντα ἄλλον.

Ὑπὸ τὴν νέαν ταύτην ἔποψιν τοῦ σταδίου αὐτῶν θεωρουμένου, ἐδύνατο νὰ ὑπάρξῃ τις ἐλπὶς προσελεύσεως καὶ γυναικῶν καὶ νεανίδων εἰς σῶμα τὴν ἠθοποίησιν ἐπαγγελλόμενον καὶ ἐπιδιῶκον. Ἀλλὰ μάτην ἐπὶ πολὺ ἐζητήσαμέν τινα συγκατανεύουσαν νὰ δώσῃ τὸ πρῶτον παράδειγμα. Τέλος ἡμέραν τινά, ἐν ᾧ ἤμην ἐπὶ τῆς σκηνῆς, παρευρισκόμενος εἰς προγύμνασιν, παρουσιάσθη γραῖα ἐκ

Κωνσταντινουπόλεως, καὶ προσήγαγεν ἡμῖν θυγάτριον, φαινόμενον μόλις δωδεκαετές, τὴν ὄψιν κίτρινον, ἰσχνόν, ἄσχημον, τὴν φωνὴν ἔχον ὀξεῖαν καὶ ἥκιστα μελῳδικήν. Τὸ μόνον δ' αὐτοῦ πλεονέκτημα ἦν ὅτι ἤξευρέ τινα γράμματα, ὡς ἡ μήτηρ μοὶ εἶπεν. Ἡ κοινὴ τῶν μελῶν τῆς ἐπιτροπῆς κρίσις ἀπεφάνθη ὅτι πρέπει ν' ἀποβάλωμεν τὴν ὑποψήφιον. Ἐγὼ ὅμως ἄλλως ἀπεφάνθην, διότι ἐφρόνουν ὅτι, οἵα δήποτε, ἡ μικρὰ αὕτη κόρη ἦν πολύτιμος ὡς πρῶτον βῆμα καὶ ὡς παράδειγμα. Τὴν ἐδέχθημεν λοιπόν, καὶ τῇ ἐδώκαμεν ἑκατοντάδραχμον μηνιαίαν σύνταξιν καὶ διδάσκαλον. Κατ' ἀρχὰς πάντες οἱ ὑπὲρ αὐτῆς ἀγῶνες ἐφαίνοντο ἄφοροι· ἀλλὰ βαθμηδόν, ἀφ' οὗ περιεποιήθη πως τὴν ἐνδυμασίαν της, ἐβελτίωσε καὶ τὴν δίαιταν αὐτῆς, καὶ ἤρχισεν ὠφελουμένη ἐκ τῶν μαθημάτων τοῦ διδασκάλου καὶ ἐκ τῶν γυμνασίων ἐπὶ τῆς σκηνῆς, εἴδομεν μεταμόρφωσιν εἰς αὐτήν, τὸ σῶμά της ἀνεστηλώθη εὐθύτερον, ἐπὶ τῶν παρειῶν της στρογγυλοτέρων ἤδη ἀνέθαλε τὸ χρῶμα λευκότερον, καὶ ζωηροὶ ἔλαμπον οἱ ὀφθαλμοί της, ὧν τὸ κάλλος ἔμενεν ἀπαρατήρητον πρίν. Οὕτω τὴν ἀνεβιβάσαμεν εἰς τὴν σκηνήν, καὶ εἰς τὴν πρώτην παράστασιν εἰς ἣν ἐγνώσθη ὅτι γυνὴ ἠθοποιὸς θὰ παρίστατο, τὸ θέατρον παρ' ὀλίγον νὰ καταῤῥεύσῃ ἐκ τῆς συῤῥοῆς τῶν θεατῶν. Καὶ εἰς μὲν τὰς πρώτας παραστάσεις της λυπηρὰ ἦν ἡ δυσκινησία της καὶ τὸ δύσηχον τῆς φωνῆς της· κατ' ὀλίγον ὅμως καὶ ταῦτα ἐνέδωκαν, καὶ ἡ νεᾶνις, ἥτις εἶχεν ἡλικίαν ἀνωτέραν τῆς ἣν ἤλεγχε κατ' ἀρχὰς τὸ ἀνάστημά της, ἀνεδείχθη μέχρι τέλους ἠθοποιὸς ἀξία, ὡς ἐκ τῶν ἐνόντων, καὶ πολλοὺς ἔχουσα θαυμαστάς. Ὅτε δὲ μετὰ ἔτη τινὰ ἀπεσύρθη τοῦ θεάτρου, ὑπανδρεύθη αὐτὴν εἷς συνταγματάρχης τῆς χωροφυλακῆς.

Δὲν ἔμεινε δὲ ἡ πρώτη αὕτη ἀπόπειρα ἄνευ καρπῶν. Ἡ ἐπιτυχία τῆς πρώτης ἠθοποιοῦ, ὁ ἐνθουσιασμὸς ὃν ἡ παρουσία της διήγειρε καὶ τὰ ὑλικὰ κέρδη ἃ οὗτος ἐπέφερεν, εἵλκυσαν καὶ ἄλλας εἰς μίμησιν. Ὁ γαμβρός μου Σκὴν εἰς τὸν κῆπον ὃν εἶχεν ἐν Ἀμπελοκήποις (τοῖς *Κήποις* τῆς Ἀφροδίτης) εἶχεν ἱδρύσει μεταξουργεῖον, ἓν ἐκ τῶν πρώτων χρονολογικῶς ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἐν αὐτῷ

πολλὰ εἰργάζοντο πτωχὰ κοράσια ἐκ τοῦ χωρίου, διότι ὁ σκοπός του ἦν νὰ ἐκτείνῃ τὴν μεταξουργικὴν ἄσκησιν εἰς τὸν λαόν. Μεταξὺ δὲ τῶν κορασίων τούτων νέα τις Ἠπειρῶτις, Αἰκατερίνα τὸ ὄνομα, ἦν τόσον σπανίας ὡραιότητος, ὥστε πάντες οἱ φίλοι καὶ γνώριμοι τῆς οἰκογενείας ἐπεσκέπτοντο τὸ μεταξουργεῖον πρὸ πάντων ἵνα τὴν ἰδῶσιν. Ἐπιστρέφων δ' ἐγώ ποτε ἐξ ὁδοιπορίας εἰς τὴν Εὐρώπην, ὅτε τὸ πρῶτον ἐπεσκέφθην τὸ θέατρον, καὶ πρὸ τῆς παραστάσεως, ὡς πρόεδρος τῆς ἐπιτροπῆς, εἰσῆλθον εἰς τὰ παρασκήνια, τίς ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξίς μου ν' ἀπαντήσω ἐκεῖ τὴν ἄλλοτε ῥακένδυτον καὶ γυμνόποδα Αἰκατερίναν μεγαλοπρεπέστατα ὡς βασίλισσαν ἐστολισμένην, καὶ ἀκτινοβολοῦσαν ἐκ χρυσοῦ ἀποδεικνύοντος ἔτι μεῖζον τὸ κάλλος της. Ἐπὶ τῆς ἀπουσίας μου εἶχε στρατολογηθῆ εἰς τὸ θέατρον καὶ δὲν εἶχε μὲν ὡς ἠθοποιὸς τὰ πλεονεκτήματα ἃ ἡ μακροτέρα πεῖρα καὶ ὁ ἀνώτερος βαθμὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως ἔδιδον εἰς τὴν πρώτην ἡμῶν νεοσύλλεκτον, ἀλλὰ τὰ φυσικὰ θέλγητρά της τὴν εἶχον καταστήσει ἀγαπητοτέραν εἰς τὸ κοινόν, καὶ μέχρι τέλους ὑπανδρεύθη νέον ἰατρὸν ἐκ τῆς πατρίδος της καὶ μετέβη εἰς Ἰωάννινα.

Πολλαὶ δὲ καὶ ἄλλαι ἠκολούθησαν ταύτας, καὶ εἶχον ποικίλας τύχας, ἀναλόγως τῶν διαθέσεων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ τῆς τῶν ἀρχῶν μερίμνης καὶ ἐπιτηρήσεως. Ἐν τέλει οἱ θίασοι ἐπολλαπλασιάσθησαν ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε εἰς πολλὰς πόλεις τῆς Ἑλλάδος, τῆς Τουρκίας καὶ προσέτι τῆς Ῥουμανίας, ἢ μονίμως ἢ περιοδικῶς ἔδιδον ἑλληνικὰς παραστάσεις, χωρὶς ὅμως ποτὲ νὰ φθάσωσιν εἰς σχετικόν τινα βαθμὸν ἐντελείας, διότι ποτὲ περὶ αὐτοῦ δὲν ἐλήφθη σπουδαία κυβερνητικὴ μέριμνα, καὶ παρεβλέπετο πάντοτε ὅτι ἐδύναντο νὰ γίνωσι δραστήριον ὄργανον τῆς καλλιεργείας τῆς φιλολογίας, τῆς διανοητικῆς ἀναπτύξεως τῶν Ἑλλήνων, καὶ τῆς ἐφαπλώσεως τῆς ἐπιῤῥοῆς τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Οὐδέποτε δὲ καὶ ἔκτοτε ἔπαυσα μεριμνῶν ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνικοῦ θεάτρου. Ἐπὶ πλεῖστα δ' ἔτη οὐδὲν περὶ αὐτοῦ ἐγένετο, μέχρις οὗ ἐπελήφθη αὐτοῦ ἡ ἰδιωτικὴ πρόνοια τῆς Α. Μ. τοῦ Βασιλέως.

Κατ᾽ ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἔφθασεν εἰς Ἀθήνας ἐκ Ρουμανίας ἡ εὔπορος καὶ εὐγενῶς ἀνατεθραμμένη οἰκογένεια τοῦ Ἀλεξάνδρου Μαυροκορδάτου, ὁμωνύμου καὶ ἐξαδέλφου τοῦ ἐν Ἑλλάδι διακριθέντος. Καὶ ἡ μὲν σύζυγος αὐτοῦ ἦν ἡ Δομνίτσα Σμαράγδα, τὸ γένος Μουρούζη, υἱοὶ δέ, πρωτότοκος μὲν ὁ Γεώργιος, ὁ σοφὸς ἔπειτα τοῦ Γαλλικοῦ δικαίου καθηγητής, δευτερότοκος δὲ ὁ Δημήτριος, καὶ αὐτὸς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον διαπρέψας εἰς τὸν κλάδον τῆς Ἀνατομίας, ἧς ὀγκῶδες καὶ ἀξιόλογον ἐξέδωκε σύγγραμμα, πρῶτος νομοθετήσας τῆς ἐπιστήμης ταύτης τὴν ὀνοματολογίαν. Ἐμνηστεύθη δὲ τὴν ἐπίτιμον Κυρίαν τῆς Βασιλίσσης, τὴν Γερμανίδα Καν Wiesenthau, ἀλλ᾽ ἐκ στηθικοῦ παθήματος ἀπέθανεν ὅταν ἐπρόκειτο νὰ τελεσθῶσιν οἱ γάμοι του.

Ἐκ δὲ τῶν θυγατέρων πρωτότοκος ἦν ἡ ἐν Κωνσταντινουπόλει σεβαστὴ σύζυγος τοῦ σοφοῦ Στεφανοῦ Καραθεοδωρῆ, αἱ δὲ ἄλλαι τρεῖς ἦσαν ἡ Ζωή, ὑπανδρευθεῖσα ἐν Ἀθήναις τὸν φιλέλληνα Ἱσπανὸν συνταγματάρχην Κ. Ἀλμέϊδα, ἡ Εὐφροσύνη καὶ ἡ Αἰκατερίνη, πᾶσαι, μάλιστα δὲ ἡ νεωτάτη διὰ παντοίων προτερημάτων πεπροικισμέναι. Ἀλλ᾽ ἐγὼ οὐδόλως τότε διενοούμην νὰ νυμφευθῶ· καὶ ἂν τοῦτο ἦν, μείζονα κλίσιν θὰ ᾐσθανόμην πρὸς τὴν τρίτην τῶν θυγατέρων, δι᾽ ὃ ἀπέκρουσα τῆς μητρός μου τὴν πρότασιν. Καὶ ἡ μὲν Κα Εὐφροσύνη ἐνυμφεύθη μετέπειτα τὸν Ναύαρχον καὶ Ὑπουργὸν διατελέσαντα Κον Τομπάζην, ἡ δὲ Κα Αἰκατερίνη τὸν συνάδελφον ἄλλοτε καὶ φίλον μου Κ. Δόσιον.

Γ.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΣΚΗΝ

1.

Ἄφιξις.

Κατὰ τὴν ἀρχὴν τοῦ θέρους τοῦ 1838 συνέβη τι μεγάλην ἐξασκῆσαν ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τοῦ λοιποῦ βίου μου. Ἡ ἀδελφή μου Ραλλοῦ Σκὴν ἐπανῆλθεν ἐκ τῆς Ἀγγλίας μετὰ τοῦ ἀνδρός της, ὅστις ἐπιθυμῶν καὶ ἐλπίζων νὰ κινήσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς οἰκογενείας του ὑπὲρ τῶν ἐν Ἑλλάδι γεωπονικῶν ἐπιχειρήσεών του, αἵτινες ἕως τότε ἐνόμιζεν ὅτι μόνον ἐξ ἐλλείψεως κεφαλαίων δὲν ἐπετύγχανον, ἔπεισε τοὺς γονεῖς του, συμπαραλαβόντας καὶ τὰς τέσσαρας ἀδελφάς του, νὰ τὸν παρακολουθήσωσιν εἰς Ἀθήνας. Τὴν ἐπάνοδον τῆς ἀπό τινος ἀποδημούσης λίαν ἀγαπητῆς ἀδελφῆς μου, καὶ τὴν ἄφιξιν μεταξὺ ἡμῶν τῆς ἐξόχως διακεκριμένης οἰκογενείας τοῦ συζύγου της, ἠσπάσθην μετ' ἐξόχου χαρᾶς, διότι πάντα τὰ μέλη αὐτῆς διεκρίνοντο διὰ προτερημάτων τοῦ νοός, τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἀνατροφῆς καὶ παιδείας, ὁποῖα ἦσαν ἔτι σπάνια τότε ἐν τῇ παρ' ἡμῖν κοινωνίᾳ. Ὁ κ. Σκὴν (Skene) εἷς τῶν ἐπιστηθίων φίλων τοῦ Οὐαλτερσκότ, ἀφιερώσαντος εἰς αὐτὸν ἓν τῶν ποιημάτων του (τὴν Marmion) καὶ ὀνομαστὶ αὐτὸν περιλαβόντος εἰς τοὺς πρώτους στίχους τοῦ Δ' ᾄσματος, ἦν ἀνὴρ διὰ παντοίας παιδείας κεκοσμημένον ἔχων τὸν νοῦν, λίαν φιλόκαλος, εὔθυμος συγχρόνως καὶ ἐμβριθείς. Ἡ δὲ Κα Σκὴν ἐξεῖχε διὰ τοῦ χαρακτῆρός της τὴν εὐγένειαν καὶ τὴν ἀγαθότητα, καὶ αἱ θυγατέρες της διὰ πασῶν τῶν φυσικῶν καὶ ἐπικτήτων χαρίτων. Εἰ δὲ καὶ ἡ δευτέρα, Αἰκατερίνα (Καίτη) ἦν ἡ ὡραιοτέρα αὐτῶν, ἐπροτίμων ὅμως ἐγὼ τὴν τρίτην, Καρολίναν, εὑρίσκων αὐτὴν ὑπερέχουσαν κατὰ τὴν

καλλονὴν τῆς καρδίας καὶ τοῦ πνεύματος τὴν εὐγένειαν, δι' ὃ καὶ ὅλον τὸν καιρὸν ὅσον μοὶ κατέλειπεν ἡ ὑπηρεσία κατέτριβον παρὰ τῇ φίλῃ μου ἀδελφῇ, πρὸς ἣν ἔτρεφον πάντοτε τρυφερωτάτην ἀγάπην, καὶ παρὰ τῇ νέᾳ οἰκογενείᾳ της. Ἡ μετὰ ταύτης σχέσις μου ἔτι ἐπιμονώτερον μὲ ὥπλισε κατὰ τοῦ σχεδίου τῆς μητρός μου, τοῦ νὰ ζητήσῃ δι' ἐμὲ τὴν χεῖρα τῆς ὑποψηφίου της καὶ ἀνέτρεψεν αὐτὸ ἄρδην. Εἰς ἕνα τῶν ἐφίππων περιπάτων, διηγούμενος τὸ πρᾶγμα εἰς τὴν Καρολίναν, ἐξετράπην καὶ εἰς κακόλογόν τι λογοπαίγνιον, εἰπὼν ὅτι θέλουσι νὰ μὲ νυμφεύσωσιν, ἀφορῶντες εἰς τὰ πλουτη τῆς Κυρίας, but J dont care for her *raven hue* (*revenu*), διότι ἡ κυρία ἦν μελαγχροινή, δι' ὃ ἐγέλασε μὲν ἡ Καρολίνα, ἀλλὰ καὶ μ' ἐπέπληξε.

2.

Περιοδεία.

Τῇ δὲ 2 Ὀκτωβρίου τοῦ ἔτους τούτου ἄδειαν λαβὼν ἐπεχείρησα μετὰ τοῦ κ. Σκήν, τοῦ πατρός, ἐκδρομὴν διὰ τῆς Ἑλλάδος, ἣν αἱ ποικίλαι γνώσεις καὶ ὁ εὐτράπελος χαρακτὴρ τοῦ συνοδοιπόρου μου μοὶ καθίστων εὐαρεστοτάτην, καὶ ἐφ' ἧς, συνέκδημον ἔχων τὸν Παυσανίαν, ἐπροσπάθουν ν' ἀνευρίσκω τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα ἐν τῇ νέᾳ. Ὡδοιποροῦμεν δέ, ἐννοεῖται, ἔφιπποι, διότι τότε πλὴν τῶν ἰδίων ποδῶν, ἢ τῶν τοῦ ἵππου, ὄνου ἢ ἡμιόνου, ἄλλος τρόπος τῆς κατὰ ξηρὰν μεταβάσεως ἀπὸ τόπου εἰς τόπον ἐν Ἑλλάδι δὲν ὑφίστατο ἔτι. Καὶ ὁ μὲν κ. Σκὴν ἔβαινεν ἐπὶ ἰδίου ὡραίου ἵππου, ὃν ὁ γαμβρός μου, κακῶς ποιῶν, τὸν εἶχε πείσει ν' ἀγοράσῃ ἐπὶ τούτῳ, ἐγὼ δὲ καὶ ὁ συνοδεύων ἡμᾶς ὑπηρέτης ἐπὶ ἱππαρίων μεμισθωμένων. Οὐδόλως δὲ δυσηρεστούμην διὰ τὸν τρόπον τοῦτον τῆς ὁδοιπορίας, διότι οὕτως ἐβλέπομεν τὴν χώραν πολὺ ἐντελέστερον καὶ λεπτομερέστερον παρ' ἂν διὰ σιδηροδρόμου ἢ καὶ ἐφ' ἁμάξης τὴν διετρέχομεν. Ὁσάκις μᾶς ἐφαίνετο ὅτι ἦν τι ἄξιον ἐπισκέψεως,

ἐρείπιον ἢ ἐπιγραφή, ἐξετρεπόμεθα τῆς ὁδοῦ, ἱστάμεθα καὶ ἐπεζεύομεν ἵνα τὸ ἐπισκεφθῶμεν, καὶ πρὸ πάντων διεκόπτομεν συνεχέστατα τὴν πορείαν ἡμῶν ὁσάκις ἐφθάνομεν εἰς θέσεις ζωγραφικάς, ὧν ἐστι τοσοῦτον πλουσία ἡ Ἑλληνικὴ φύσις, καὶ ὁ κ. Σκὴν μετὰ μεγίστης ταχύτητος καὶ ἐκτάκτου φιλοκαλίας ἰχνογράφει τὸ τοπίον, προσημειῶν διὰ λέξεων τὰ χρώματα καὶ εἰς τὸ ἑσπερινὸν κατάλυμα, ἐν ὅσῳ εἶχεν εἰσέτι ζωηρὰν αὐτοῦ τὴν ἐνθύμησιν συνεπλήρου τὸ ἔργον του, ἑκάστοτε ὅσον ἦν ἀναπόφευκτον, ἐπιφυλαττόμενος νὰ ἐξεργασθῇ ἀκριβέστερον τὰ ὑδρογραφήματα μετὰ τὴν εἰς Ἀθήνας ἐπάνοδόν του. Οὕτως ὅτε μεθ' ἱκανὸν χρόνον ἐπανέκαμψεν εἰς Ἀγγλίαν, ἔφερε μεθ' ἑαυτοῦ ὑπὲρ τὰς δισχιλίας εἰκόνας θέσεων καὶ μνημείων Ἑλληνικῶν, καὶ ἠναγκάσθη ἐπὶ ἱκανὸν χρόνον νὰ καταλείψῃ ἐν Ἐδιμβούργῳ εἰς τὸ δημόσιον τὴν αἴθουσαν τῆς οἰκίας του, εἰς ἣν εἶχε καταθέσει αὐτάς, διότι πάντες οἱ τεχνογνῶσται καὶ οἱ περίεργοι ἀπήτουν νὰ τὰς ἐπισκεφθῶσι. Πλὴν δὲ τῆς ζωγραφίας ἠσχολεῖτο ἐν τοῖς ἑσπερινοῖς ἡμῶν καταλύμασι καὶ εἰς σύνταξιν ἀπομνημονευμάτων ὁδοιπορικῶν, ὧν μετὰ θάνατόν του εὑρέθησαν πολλοὶ τόμοι χειρόγραφοι οὐδέποτε δυστυχῶς ἐκδοθέντες.

Μετέβημεν δ' ἐξ Ἀθηνῶν, δι' Ἐλευθερῶν εἰς Πλαταιὰς καὶ Θήβας, καὶ ὑπερβάντες τὸ στενὸν τῆς Σφιγγός, εἰσήλθομεν εἰς τὸ πεδίον τῆς Κωπαΐδος, ἐπορεύθημεν πεζοὶ μέχρι Ἁλιάρτου (ὑπὸ τὸ χωρίον Μάζι) ἔνθα ἐν ἐρειπίῳ ἐκκλησίας κατέχοντι θέσιν ἀρχαίου ναοῦ εἶδον ἐπιγραφὴν 17 στίχων, ἀναφέρουσαν ***σύνοδος τῶν κυνηγῶν.*** Ἐκεῖθεν δὲ μετέβημεν εἰς Ὀρχομενὸν (Σκριποῦ), κατελύσαμεν ἐν τῷ μοναστηρίῳ περιέχοντι ἐρείπια τοῦ ναοῦ τῶν Χαρίτων, οὗ οἱ λίθοι ἐνομίζοντο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πεσόντες ἐκ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὰς ἐν αὐτοῖς περιέργους ἐπιγραφάς. Περιήλθομεν δὲ καὶ τὰ λείψανα τοῦ ***Θησαυροῦ τοῦ Μινύου*** ὁμοιοτάτου πρὸς τὸν τοῦ Ἀτρέως καὶ οὐ πολλάκις, λέγων καὶ γράφων, ἐπρότεινα τὴν ἀνασκαφὴν πρὸς ἐξιχνίασιν γενικοῦ συστήματος τοῦ παναρχαίου ἐκείνου ῥυθμοῦ, ἀλλ' οὐδέποτε εἰσηκούσθην, μέχρις οὗ τέλος ὁ φιλάρχαιος κ. Σχλεῖμαν, ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας καὶ ἰδίᾳ δαπάνῃ τὸν ἀνέ-

σκαψε, σπουδαῖα ἐν αὐτῷ λείψανα ἀνευρών. Περιήλθομεν δὲ καὶ τοῦ φρουρίου τὰ πολλὰ σωζόμενα λείψανα περὶ ὑψηλὴν τὴν ἀκρόπολιν, πρὸς ἣν φέρουσιν 93 βαθμίδες εἰς τὸν βράχον τετμημέναι, ἐνιαχοῦ ὅμως ἀκροσφαλεῖς καὶ ἐπικίνδυνοι εἰς ἀνάβασιν. Τὸ τεῖχος αὐτῆς ἐξετάσαντες εὕρομεν διατηροῦν 23 σειρὰς λίθων, ὧν ἕκαστος ἔχει 1 $^1/_2$ μέτρου μῆκος καὶ $^2/_3$ μ. ὕψος.

Ἐξ Ὀρχομενοῦ δὲ μετέβημεν εἰς Λεβαδίαν, καὶ φιλοξενηθέντες ὑπὸ τοῦ κ. Ἀντ. Γεωργαντᾶ, ἐπεσκέφθημεν τὸ ἄντρον τοῦ Τροφωνίου, τὰς πηγὰς τῆς Ἑρκύνης Λήθην καὶ Μνημοσύνην, τὸ φρούριον, τὸν Ἀγ. Ἠλίαν ἐπὶ τῶν λειψάνων τοῦ *ἡμιέργου ναοῦ τοῦ Διός*, οὗ μνημονεύει ὁ Παυσανίας, τὸ ἐπιγραφὰς περιέχον ἀρχαῖον τζαμίον, τὴν ἐκκλησίαν τῶν Ἁγίων Ἀναργύρων, ἄνω τῆς Ἑρκύνης, κατέχουσαν ἴσως τὴν θέσιν τοῦ ναοῦ τοῦ Ἀσκληπιοῦ, καὶ περιέχουσαν τὴν ἐπιγραφὴν ΑΘΑΝΙΧΑ (ἤτοι *Ἀθηνία*).

Μετὰ δύω δὲ ἡμέρας ἐπορεύθημεν εἰς Καπραιναν, τὴν ἀρχαίαν Χαιρώνειαν, ἧς ὑπέρκειται ὁ Πέτροχος ὀγκώδης βράχος ὁ ὑπὸ τοῦ Κρόνου καταποθείς, ἀπατηθέντος ὑπὸ τῆς Ῥέας, καὶ πιστεύσαντος ὅτι τρώγει τὸν Δία βρέφος. Ὀλίγον δ' ἐκτὸς τοῦ χωρίου παρήλθομεν βρύσιν ἐξ ἀρχαίων λίθων εἰς ὧν ἕνα καὶ ἀντέγραψα τὴν ἐπιγραφήν :

φλα) ΒΙΟΝ ΑΥΤΟΒΟΥΛΟΝ ΦΙΛΟCΟ
ΦΟΝ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟΝ ΦΛΑΒΙΟΣ ΑΥΤΟΒΟΥ
ΛΟC ΤΟΝ ΠΡΟC ΜΗΤΡΟC ΠΑΠΠΟΝ

Ὑπὲρ τὴν βρύσιν δ' ἐγείρεται τὸ θέατρον, μικρὸν ἀλλ' ὡραῖον, καὶ ὑπὲρ αὐτὸ λείψανα τῆς ἀκροπόλεως πολλαχοῦ καταφανῆ ἐκ λίθων συννόμων. Ὀλίγον δὲ περαιτέρω διήλθομεν ἔμπροσ τοῦ περιφήμου λέοντος τοῦ ἀνεγερθέντος ὑπὸ τοῦ Φιλίππου εἰς μνήμην τῆς μεγάλης αὐτοῦ νίκης, καὶ ὅστις κεῖται εἰς τεμάχια τεθραυσμένος ἐπὶ τοῦ ἐδάφους.

Μετὰ 2 $^1/_2$ ὥρας διήλθομεν διὰ τῆς Δαυλίδος (Δαυλίας σήμερον), πολλὰ διατηρούσης ἀρχαῖα λείψανα, καὶ εἰς τὴν ἐκκλησίαν ἀνέγνων ἐπιγραφὴν 36 στίχων τοῦ Αὐτοκράτορος Τραϊανοῦ. Κάμ-

ψαντες δὲ τὴν βορείαν ὑπώρειαν τοῦ Παρνασσοῦ, καὶ μακρόθεν τὸ φρούριον τῆς Πανοπέας (τὸν ἅγιον Βλάσιον) ἐφ' ὑψηλοῦ βλέποντες διήλθομεν ὑπὸ ἀποκρήμνους βράχους εἰς οὓς εἰσχωρεῖ τὸ βαθὺ σπήλαιον, τὸ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως εἰς κρυσφύγετον τῆς οἰκογενείας τοῦ Ὀδυσσέως καί, ὡς κοινῶς ἐνομίζετο, καὶ εἰς μυστικὸν αὐτοῦ θησαυροφυλάκιον χρησιμεῦσαν. Κατελύσαμεν δ' εἰς Βελίτσαν, τὴν ἀρχαίαν Τιθορέαν. Ταύτης τὰ σωζόμενα ἀρχαῖα τείχη ἀναρριχῶνται εἰς τοὺς βραχώδεις πρόποδας τοῦ Παρνασσοῦ, διατηροῦντα ὡραίους πύργους, ὧν εἷς ἔχει ἔτι 16 σειρὰς μεγάλων συννόμων λίθων, καὶ κατακλύζονταί πολλαχοῦ ὑπὸ χειμάῤῥου ὅστις ἐκαλεῖτο Καχάλης. Μεταξὺ δὲ πολλῶν ἐπιγραφῶν αὐτόθι διατηρουμένων, μία, χρόνων μεταγενεστέρων, τῶν τοῦ Αὐτοκράτορος Νέρβα, περιέχει τὸ ἀρχαῖον τῆς πόλεως ὄνομα.

Ἐκ Τιθορέας δὲ τὴν ἐπιοῦσαν παλινδρομήσαντες πρὸς Δαυλίδα, διήλθομεν διὰ τῆς περιφήμου **σχιστῆς ὁδοῦ** ἢ τῆς **Τριόδου**, ἔνθα ὁ Οἰδίπους λέγεται φονεύσας τὸν Λάϊον, καὶ ὑπερβάντες ἀρχαῖον τεῖχος, μέρος μὲν ἐκ πολυγωνίων, μέρος δ' ἐκ τετραπλεύρων λίθων συγκείμενον, καὶ λόφους ἀμπελοφύτους, ἐφ' ὧν κεῖται ἡ Ἀράχωβα, πρὸς τὰ δεξιὰ δ' ἔχοντες χιονοσκεπεῖς τὰς ἄκρας τοῦ Παρνασσοῦ, ἐφθάσαμεν περὶ τὸ ἑσπέρας εἰς Δελφοὺς (μετονομασθέντος ἐν μεσαιῶνι ***Καστρὶ*** ἔκ τινος μικροῦ ὀχυρώματος, οὗ λείψανα σώζονται εἰς τὸ ὄρος τὸ ἀντιπέραν), καὶ κατελύσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ξεναγοῦ Ἀναγνώστη Χαγνάδη. Τὸ χωρίον κεῖται ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ ὄρους, ὅπου ἦν ἡ ἀρχαία πόλις καὶ τὸ μαντεῖον. Τὴν ἑσπέραν δ' ἐκείνην καὶ τὴν ἐπαύριον κατετρίψαμεν ἐπισκεπτόμενοι τὰ ἐρείπια, πολυπληθέστατα ὄντα εἰ καὶ ὀλίγον καταφανῆ. Τινὰ τῶν σωζομένων τειχίων εἰσὶ πολυγωνίου ῥυθμοῦ, ἀποδεικνύοντα τοῦ πολίσματος καὶ τῆς αὐτόθι λατρείας τὴν ἀρχαιότητα, καὶ ἀνήκουσι πιθανῶς εἰς τοὺς 4 ναοὺς ὧν μνημονεύει ὁ Παυσανίας, τοῦ μὲν ὡς ἤδη ἐπ' αὐτοῦ ἐν ἐρειπίοις κειμένου, τοῦ δὲ ὡς ἄνευ ἀγαλμάτων, τοῦ τρίτου ὡς καθιερωμένου τῇ Προυσίᾳ Ἀθηνᾷ, καὶ τοῦ τετάρτου ὡς τῶν Ῥωμαίων Αὐτοκρατόρων. Τοῦ ναοῦ δὲ τοῦ

Ἀπόλλωνος τὴν θέσιν ἐπέχει ἡ μικρὰ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου, περιέχουσα Ῥωμαϊκὴν ἐπιγραφὴν του κοινοῦ τῶν Ἀμφικτυόνων καὶ τοῦ τῶν Ἀχαιῶν, καὶ ὀπίσω τῆς Ἐκκλησίας φύεται ἰσχυρὸν δένδρον δάφνης, βεβαίως ἀπόγονον τῶν ἀρχαίων τοῦ Θεοῦ δαφνώνων, διότι τὸ δένδρον τοῦτο καὶ οἱ θάμνοι κατὰ τὸ ῥεῦμα τῆς Κασταλίας εἰσὶν εἰς πολλῶν ὡρῶν ἀπόστασιν πέριξ αἱ μόναι ἀπαντώμεναι δάφναι. Καταῤῥέει δ' ἡ Κασταλία ἐκ πηγῆς ἐκκλησίδιον ἐχούσης τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου καὶ ἀναβρυούσης ἐξ ὑψηλοῦ βράχου σχιστοῦ ἐν εἴδει σπηλαίου, εἰς ὃν ἀνεῤῥιχήθημεν ἀνυπόδυτοι, ἀφ' οὗ ἐνεφορήθημεν ἐκ τοῦ ποιητικοῦ νάματος. Ὑπεράνω δὲ τοῦ ναοῦ σώζονται ἴχνη τοῦ ἀρχαίου σταδίου, καὶ ὁ περίβολος τῆς λέσχης, ὅλως, καθ' ὅσον φαίνεται ἐκτὸς τῆς γῆς, κεκαλυμμένος ὑπὸ ἐπιγραφῶν, ἃς δὲν εἶχον καιρὸν ν' ἀντιγράψω. Ὑπὸ δὲ τὸ χωρίον, εἰς τὴν θέσιν Παναγία, ἦν τὸ ἀρχαῖον Γυμνάσιον, διάφορα λείψανα διατηροῦν καὶ αὐτό, καὶ ἐν ἄλλοις ὡραίαν παράστασιν θύρας εἰς τὸν βράχον λελαξευμένης, καὶ κατάγλυφον σαρκοφάγον ἐκ τῶν ὡραιοτέρων ἐν Ἑλλάδι σωζομένων. Ἔτι δὲ βαθύτερον, εἰς τὸν πυθμένα τῆς χαράδρας, ῥέει μεταξὺ ἐλαιῶν ὁ χείμαρρος Πλεῖστος.

Ἀπήλθομεν δ' ἐκ Δελφῶν πεζοί, ἵνα ἔτι μᾶλλον ἀπολαύσωμεν τῆς θέας τῆς ἀγρίας ὡραιότητος τῆς βαθείας ἐκείνης κοιλάδος, ἧς τὰ ἀπότομα πλευρὰ καλύπτουσιν ἔτι αἱ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις περίφημοι Διονύσιαι ἄμπελοι. Ἐν ᾧ δ' ἐπορευόμεθα ἐπὶ τῆς νοτίας κλιτύος ἠκούσαμεν ἄνθρωπον, ὅστις μᾶς ἐκάλει χειρονομῶν ἐκ τῶν ἀντιπέραν λόφων, καὶ κατήρχετο τὸ ὄρος ἐρχόμενος πρὸς ἡμᾶς. Εἰ καὶ ὁ κ. Σκὴν ἔκρινε τὴν συνάντησιν ταύτην ὡς μᾶλλον ὕποπτον, ἀλλ' ἐκφυγῆς μὴ ὑπαρχούσης, ἐκαθήσαμεν εἰς τῆς ὁδοῦ τὸ χεῖλος, καὶ τὸν ἐπεριμείναμεν. Ὅτε δὲ ὑπερβὰς τὴν κοιλάδα, ἔφθασεν εἰς ἡμᾶς, εἴδομεν ὅτι εἶχεν εἰς τὰς χεῖρας οὐχὶ ὅπλον, ἀλλὰ καλάθιον, καὶ λαβὼν ἐξ αὐτοῦ μᾶς ἔδωκε δύω βότρυας σταφυλῆς ῥοδίτου, ἑκάστην ἔχουσαν μῆκος παιδίου σχεδόν, καὶ ὁμοιαζούσας βαρύτιμον ὁρμαθὸν πολυτίμων λίθων. Μετὰ θαυμασμοῦ

δεχθέντες αὐτάς, ἠθελήσαμεν διά τινος δόσεως κερμάτων νὰ ἐκφράσωμεν τὴν εὐγνωμοσύνην ἡμῶν, ἀλλ' ὁ φιλόξενος ἐκεῖνος ἄνθρωπος οὐδὲν ἠθέλησε νὰ δεχθῇ, εἰπὼν ὅτι ἐννοήσας ἡμᾶς ξένους, ἦν εὐτυχὴς νὰ μᾶς δώσῃ τὴν ἀπαρχὴν ἐκείνην τῶν προϊόντων του, καὶ εὐχηθεὶς ἡμῖν κατευόδιον, ἐπέστρεψε πάλιν ὅθεν εἶχεν ἔλθει. Προχωρήσαντες δὲ διέβημεν διὰ τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἠλίου, τῆς θέσεως τῆς συνόδου τῶν Ἀμφικτυόνων, ὅθεν λαμπρὰ ἐστὶν ἡ ἄποψις πρὸς Δελφοὺς ἀφ' ἑνός, πρὸς τὴν Φωκικὴν πεδιάδα ἀφ' ἑτέρου, καὶ συγχρόνως πρὸς τὴν Κρισσαίαν θάλασσαν· καὶ μετὰ μίαν ὥραν κατέβημεν εἰς τὴν ἀρχαίαν **Κρίσσαν**, τὴν νῦν **Χρυσόν**, ὡραῖον σύμφυτον χωρίον εἰς τοὺς πρόποδας τοῦ Παρνασσοῦ, ἐπίσης ὥραν ἀπέχον ἀπὸ τῆς θαλάσσης, καὶ τούτου ἐπεσκέφθημεν τὰ σχολεῖα, τὸ δημοτικὸν καὶ τὸ ἑλληνικόν.

Πρὸς δεξιὰν δ' εἶτα στραφέντες, μετ' ἄλλης ὥρας ὁδοιπορίαν διὰ τῆς ἐλαιοφόρου πεδιάδος, ἐφθάσαμεν εἰς τὰ Σάλωνα, σώζοντα λείψανα τοῦ ἀρχαίου Ἑλληνικοῦ τῆς Ἀμφίσσης φρουρίου καὶ τῶν Ἐνετικῶν αὐτοῦ προσοικοδομῶν. Ἐνταῦθα δὲ δεξιωθέντες ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ, τὴν ἐπαύριον ὑπὸ ῥαγδαίαν βροχὴν ἀνεῤῥιχήθημεν καὶ πάλιν κατέβημεν τὴν ὀλισθηρὰν δυτικὴν πλευρὰν τοῦ Παρνασσοῦ, μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Κόρακος, καὶ περὶ τὸ ἑσπέρας ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ὑπὸ τοῦ Ὀδυσσέως δοξασθὲν **Χάνι τῆς Γραβιᾶς**, τὴν ἀρχαίαν **Χαράδραν**, παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Βοιωτικοῦ Κηφισοῦ, αἰσθανόμενοι ὅτι εἴχομεν ἐφ' ἡμῶν αὐτῶν περισσότερον ὕδωρ ἀφ' ὅτι εἶχεν ἐκεῖνος εἰς τὴν κοίτην του. Εἰς τὸ πεινχρὸν δὲ χάνιον ἀνάψαντες μεγάλην πυράν, ἐξηράναμεν ὑπὲρ αὐτὴν ὅσα ἐνδύματα ἐδυνάμεθα εὐσχήμως ν' ἀποδυθῶμεν, καὶ μετὰ τῶν λοιπῶν ἔστημεν οἱ ἴδιοι παρὰ τὰς φλόγας, ὅτε ἠρξάμεθα ἀναπέμποντες ἀτμοὺς ὡς καπνοδόχοι ἀτμοκινήτου.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ ἀριστερῶς ἀφέντες λόφους ἐφ' ὧν εἴδομεν λείψανα τείχους, τοῦ τῆς ἀρχαίας Χαράδρας, ὑπερέβημεν τὰς πηγὰς τοῦ Κηφισοῦ εἰς θέσιν κατάφυτον, ἧς ἐπίσης ὑπερέχει κυκλώπειον τεῖχος, καὶ ὅθεν ὡραιοτάτη ἀνοίγεται ἄποψις τοῦ Παρνασσοῦ καὶ τῶν

συμφύτων ὑπωρειῶν τῆς Οἴτης. Διὰ δυσβάτου δὲ ὁδοῦ ὑπερβάντες τὸ χωρίον Δύω Βουνά, καὶ μετὰ ταῦτα τοὺς Κομποτάδες, ἀφίχθημεν τὸ ἑσπέρας ὑπὲρ τὸν Σπερχειὸν εἰς Λαμίαν, καὶ φιλοξενηθέντες ὑπὸ τοῦ κ. Τσιβανοπούλου, ἀφιερώσαμεν τὴν ἐπαύριον εἰς ἐπίσκεψιν τῶν ἐνδόξων Θερμοπυλῶν.

Τῇ δὲ 9ῃ τοῦ Ὀκτωβρίου μετέβημεν εἰς Στυλίδα, ἧς ἐπίσης ἐπεσκέφθημεν τὸ δημοτικὸν σχολεῖον, καὶ ἐκεῖθεν, ὑπὸ τὸν Ἀχινόν, τὴν Ῥάχιν, ἐφθάσαμεν εἰς Γορδίας, χωρίον σύμφυτον, ὑπὲρ ὃ φαίνονται τὰ ἐρείπια τῆς Κρεμαστῆς Λαρίσσης, εἰς ὃ καὶ διενυκτερεύσαμεν. Τῇ δ᾿ ἐπιούσῃ ἀπήλθομεν ἀπὸ βαθέος ὄρθρου εἰς ***Γουρουνοπουλιὰν*** θέσιν παραθαλάσσιον, ὅθεν πλοιάριον ἔμελλε νὰ μᾶς φέρῃ εἰς τὴν Εὔβοιαν. Ἀλλὰ μόνον μετὰ 2 ½ ὥρας ἀφίχθη, καὶ μετὰ πολλῆς δυσκολίας ἐπεβιβάσαμεν εἰς αὐτὸ τὸν ἵππον τοῦ κ. Σκήν, εἰς ὃ καὶ ἐγὼ ἐπιπόνως εἰργάσθην, καὶ κάθιδρος γενόμενος, φαίνεται ὅτι ἐπὶ τοῦ διάπλου, καίτοι μόλις μίαν ὥραν διαρκέσαντος, ἐκρύωσα ἀνεπαισθήτως, καὶ ἔλαβον τὰ σπέρματα ἀσθενείας, ἥτις μικρὸν μετὰ ταῦτα ἀνεπτύχθη σπουδαίως. Ἀπέβημεν δ᾿ εἰς τὴν θέσιν τῆς νήσου Εὐβοίας, τὴν καλουμένην Λιθάδα, ἀπέναντι κειμένην τῶν Λιχάδων νήσων, καὶ κατελύσαμεν εἰς τὸ παραθαλάσσιον καὶ περίφυτον χωρίον Λιψόν.

Τῇ δ᾿ ἐπιούσῃ διαβάντες δι᾿ Ὠρεοῦ, διατηροῦντος οὐκ ὀλίγα ἀρχαῖα λείψανα, εἴχομεν ἀπέναντι ἡμῶν τὴν ἄποψιν τῆς Θεσσαλικῆς Ἑστιαιώτιδος καὶ τοῦ Ὀλύμπου, καὶ δι᾿ ὡραίων καὶ πλουσίων πεδιάδων ἀφίχθημεν εἰς Ξηροχώρι, κείμενον ἐπὶ τοῦ ἀκρωτηρίου Ἀρτεμισίου, καὶ ἐκεῖθεν, κάμψαντες πρὸς μεσημβρίαν, καὶ ὁδοιποροῦντες δι᾿ ἀδιαλείπτου βροχῆς, κατελύσαμεν τὴν ἑσπέραν εἰς Κοκκινομηλιάν, μεταξὺ λόφων γραφικωτάτων· ἐκεῖ δ᾿ ᾐσθάνθην κατὰ πρῶτον τὴν προσβολὴν σφοδροῦ πόνου τῆς κεφαλῆς, ὃν μάτην ἤλπισα νὰ πραΰνω διὰ πόσεως τεΐου.

Τὴν δ᾿ ἐπαύριον, διὰ ποικίλων δασῶν καὶ λόφων ὁδοιπορήσαντες, ἐμείναμεν τὴν ἑσπέραν εἰς Ἀχμὲτ Ἀγᾶν, κτῆμα τοῦ ἀνεψιοῦ τοῦ Βύρωνος Ἄγγλου ἐποίκου Νοέλ. Καὶ αὐτὸν μὲν δὲν εὕρομεν

ἐκεῖ, ἀλλὰ τὸν σύντροφον αὐτοῦ Müller ὑποδεχθέντα ἡμᾶς, καὶ τὴν 13ην Ὀκτωβρίου ἀφίχθημεν εἰς Χαλκίδα, καὶ κατελύσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ τότε γραμματέως τῆς Νομαρχίας Δ. Φιλαρέτου. Καὶ ἐγὼ μέν, κακῶς ἔχων, κατεκλίθην ἀμέσως. Ἀλλ᾽ ἀκριβῶς τότε ὁ Κ. Φιλάρετος ἔλαβε διαταγὴν δι᾽ ἧς μετετίθετο ἀλλαχοῦ, ὥστε ἠναγκάσθη ν᾽ ἀναχωρήσῃ· ἀλλὰ μὲ ἀφῆκεν εἰς τὸ δωμάτιον καὶ τὰ ἔπιπλά του. Ὁ πυρετός μου ὅμως ἐλάμβανεν ἔντασιν, καὶ ὁ ἰατρὸς δὲν τὸν ἐθεώρει ἀκίνδυνον. Ὁ δὲ συνοδοιπόρος μου, ὁ κ. Σκήν, ἠναγκασμένος ὢν νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς Ἀθήνας, ἔγραψε καὶ μοὶ ἔπεμψαν ἐκεῖθεν τὸν ἀρχαῖον ὑπηρέτην ἡμῶν Νικολὴν Καλόγνωμον, καὶ ἀφείς με εἰς αὐτοῦ τὴν ἐπιμέλειαν, ἀνεχώρησεν.

Ἐξηκολούθησα δ᾽ ἐπικινδύνως νοσῶν ἐπί τινας ἔτι ἡμέρας καὶ ἐπὶ τῆς ἀναῤῥώσεώς μου εὗρον φιλόξενον περιποίησιν παρὰ πολλαῖς τῶν ἐν Χαλκίδι οἰκογενειῶν. Καίτοι δὲ κλονούμενος ἔτι ἐπὶ τῶν ποδῶν μου, ἀπεφάσισα ὅμως νὰ ὠφεληθῶ τῆς ἐπιστροφῆς τοῦ κ. Ι. Παπαῤῥηγοπούλου, προξένου τῆς Ῥωσσίας, καὶ τοῦ κ. Ἀνδρέα Παππαδοπούλου Βρετοῦ, ἵνα τοὺς συνοδεύσω, διότι τότε ἡ μεταξὺ Χαλκίδος καὶ Ἀθηνῶν ὁδοιπορία ἦν καὶ ἐπισφαλεστάτη. Ἀπήλθομεν λοιπόν, καὶ τὴν νύκτα κατελύσαμεν εἰς Ὠρωπόν, ἀνήκοντα τῷ κ. Παπαῤῥηγοπούλῳ· τὴν δ᾽ ἐπιοῦσαν ἐξηκολουθήσαμεν διὰ στενῶν καὶ συνδένδρων χαραδρῶν, αἵτινες μέγαν φόβον ἐνέπνεον εἰς τὸν Κ. Παππαδόπουλον. Δι᾽ ἐμὲ ὅμως πολὺ ἐπαισθητοτέρα ἦν ἡ βροχή, ἥτις εὐκόλως ἠδύνατο νὰ ἐπαναφέρῃ τὴν νόσον ἐξ ἧς μόλις εἶχον ἀπαλλαγῆ.

Ἐπ᾽ ὀλίγας στιγμὰς ἔστημεν ν᾽ ἀναπαυθῶμεν εἰς ἄλσος πυκνόν, καὶ ἐκεῖ προσελθὼν εἷς τῶν ὀπαδῶν ἡμῶν, μοὶ προσέφερε κύλικα (τάσι) πλήρη ῥητινίτου, καὶ ἀπήτησε παρ᾽ ἐμοῦ νὰ τὸ πίω, διότι ἄλλως, εἰς ἣν ἤμουν κατάστασιν καὶ ὡς εἶχεν ἡ ἀτμοσφαῖρα, ἐφρόνει ἀδύνατον νὰ μὴ πάθῃ δεινῶς ἡ ὑγεία μου. Καίτοι δὲ μὴ ἔχων πλήρη πεποίθησιν εἰς τὰς θεωρητικὰς γνώσεις τοῦ αὐτοσχεδίου Ἀσκληπιοῦ μου, παραδεχόμενος ὅμως ὅτι ἡ πεῖρά του ἦν ἀνωτέρα τῆς ἰδικῆς μου, ἔπραξα ὅ,τι ὁ Ἀλέξανδρος ἄλλοτε, καὶ κατέπια

ἀπνευστὶ τὸν οἶνον, δηλητήριον μὲν μὴ ὑποπτεύων, πεπεισμένος ὅμως ὅτι μετ᾽ ὀλίγον θὰ ἐκαθήμην ὡς ὁ Σιληνὸς ἐπὶ τοῦ ἵππου μου, καὶ ἴσως θὰ ἠναγκάζετο ὁ ἰατροσύμβουλός μου νὰ μὲ φέρῃ τέλος φοράδην εἰς Ἀθήνας. Ἀλλ᾽ οὐδὲν τούτων, καὶ ὑπέστην θαυμασίως τὸν οἶνον, ὃν κατὰ πρῶτον ἐπὶ ζωῆς μου ἀπεγευόμην. Ἐνήργησε δ᾽ οὗτος τοσοῦτον ἰαματικῶς ἐπ᾽ ἐμοῦ, ὥστε τὴν αὐτὴν ἑσπέραν ἔφθασα ὑγιὴς εἰς Ἀθήνας, καὶ ἅμα φθὰς καὶ ἐναγκαλισθεὶς τὴν οἰκογένειαν μου, εἶχον ἔτι δυνάμεις ὑπολοίπους ὥστε νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ τὴν οἰκογένειαν τῆς ἀδελφῆς μου καὶ τοῦ κ. Σκήν.

Ἦν δὲ κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦτον, 1838 1839, ἡ οἰκία τοῦ κ. Σκὴν ἓν τῶν κυριωτέρων κοινωνικῶν κέντρων τῶν Ἀθηνῶν, καὶ εἰς αὐτῆς τοὺς χοροὺς καὶ τὰς συναναστροφὰς συνήρχοντο καὶ ξένοι καὶ ἐγχώριοι, ἑλκυόμενοι ὑπὸ τῶν ἐξόχων τρόπων τοῦ Κυρίου καὶ τῆς Κυρίας Σκήν, πρὸς οὓς ἡμιλλῶντο καὶ οἱ τῆς ἀδελφῆς μου, οὐχ ἧττον δὲ καὶ ὑπὸ τῆς διαπρεποῦς χάριτος καὶ τῆς σπανίας ἀγωγῆς τῶν τεσσάρων νεαρῶν θυγατέρων, καὶ ἐπίσης ὑπὸ τῆς τότε διὰ τὰς Ἀθήνας ὀλίγον συνήθους μεγαλοπρεποῦς φιλοξενίας εἰς ἥν, ἴσως ἐπὶ τὸ νεανικώτερον, ὁ γαμβρός μου παρέσυρε τοὺς γονεῖς του.

3.

Εἰς Δακίαν. 1839.

Οἱ ἐμοὶ γονεῖς ἐν τούτοις, βλέποντες τὴν ἰσχυρὰν κλίσιν μου πρὸς τὴν τρίτην ἐκ τῶν θυγατέρων τοῦ κ. Σκήν, καὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ μοὶ δώσωσιν ἀφορμὴν πρὸς ὡριμωτέραν καὶ ψυχροτέραν σκέψιν, ἀπεφάσισαν ὅτι πρέπει νὰ ὁδοιπορήσω, καὶ ἐπειδὴ ἡ θεία μου Κυρία Γεράκη ἔμελλε νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν ἀδελφήν της, Κυρίαν Σούτσου, εἰς Βουκουρέστιον, διϊσχυρίσθη κατ᾽ εἰσήγησίν των, ὅτι εἶχεν ἀνάγκην τῆς συνοδίας μου, ὥστε ἀπεφασίσθη νὰ συναπέλθωμεν. Ἐθεώρησα δ᾽ ἐγὼ τοῦτο ὡς καθήκοντος ἐκπλήρωσιν, καὶ ζητήσας

ἔλαβον τὴν ἀναγκαίαν ἄδειαν παρὰ τῆς Κυβερνήσεως. Ἀπεπλεύσαμεν λοιπὸν ἐκ Πειραιῶς τῇ 7/19 Ἀπριλίου, ἡμέρᾳ Παρασκευῇ. Ἐν Σύρῳ δ' ἐμείναμεν δύω ἡμέρας παρὰ τῇ Κυρίᾳ Ἀρδουάν, ἥτις ἦν θυγάτηρ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ Ἰακώβου Ῥίζου Θεοδώρου, καὶ τῆς ἀδελφῆς τοῦ θείου μου Γεράκη, εἶχε δὲ νυμφευθῇ τὸν Γάλλον ἰατρὸν Ἀρδουάν, καὶ ἀνήχθημεν πάλιν τὴν κυριακὴν τὸ ἑσπέρας· τὴν δὲ νύκτα ἔπνευσε σφοδρὸς ὁ **Τσικνιὰς** ἀπὸ τῆς Τήνου, καὶ ἡ θάλασσα ἐγένετο κοίλη, πρὸς μέγαν φόβον τῆς συμπλεούσης μεθ' ἡμῶν Κυρίας Οὐϊλκινσών, γυναικὸς τοῦ ἐν Σύρῳ ἄγγλου προξένου, καὶ τῆς συγγενικῆς αὐτῆς οἰκογενείας Πείρσων. Τῇ ἐπαύριον δὲ τῆς γαλήνης ἐπανελθούσης, ἐξημερώθημεν ἀπέναντι τῶν ἐν ὑψηλῷ κειμένων μαστιχοχωρίων τῆς Χίου, παρήλθομεν πᾶσαν τὴν ἐπὶ μακρὸν παρατεινομένην νῆσον, ἀφ' οὗ εἴδομεν μακρόθεν τὸν πρὸς νότον ἀνοιγόμενον λιμένα αὐτῆς μετὰ τῆς πόλεως, ἥτις ἐν συμφύτῳ κειμένη μᾶς ἐφαίνετο κατὰ μέρος ἀναλαβοῦσα ἐκ τῆς ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως καταστροφῆς, καὶ μετὰ ταῦτα, βλέποντες πρὸς νότον μὲν τὴν Ἰκαρίαν καὶ Σάμον, πρὸς βοῤῥᾶν δὲ τὴν Λέσβον καὶ τὰ Ψαρά, ἐπλησιάσαμεν τέλος εἰς τὴν ὡραίαν καὶ σύνδενδρον παραλίαν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ εἰσεπλεύσαμεν εἰς τὸν κόλπον τῶν Βουρλῶν, ἀριστερῶς ἔχοντες τὴν ἀρχαίαν Φώκαιαν (ταῖς Φώκαις), καὶ δεξιῶς τὴν ποτὲ νῆσον τῶν Κλαζομενῶν. Ἀφ' οὗ δὲ προσήλθομεν εἰς τὴν ἐκεῖ σταθμεύουσαν Γαλλικὴν ναυαρχίδα καὶ παρεδώκαμεν ἃς διὰ τὸν ναύαρχον ἔφερε τὸ πλοῖον ἡμῶν ἐπιστολὰς ὡρμίσθημεν τέλος εἰς Σμύρνην περὶ τὰς 5 1/2 μ. μ.

Ἡ πόλις μοὶ ἐφάνη κατωτέρα τῶν προσδοκιῶν μου, ἐν ἐπιπέδῳ κειμένη, ἄνευ ἀπόψεως οἱασδήποτε. Ἐκ τῶν οἴκων δὲ πολλοὶ εἰσὶ μεγάλοι, τινὲς εὐρωπαϊκὸν ἔχοντες τὸν ῥυθμόν, ἀλλ' ἀτάκτως ἐπὶ στενῶν ὁδῶν, ὡς κατὰ τύχην ἐῤῥιμένοι. Ἡ ἐπὶ τὸ ἀσιατικώτερον ὑπόστεγος ἀγορὰ οὐδὲν μοὶ ἐφάνη ἔχουσα τὸ ἀξιοθέατον, οὖσα δὲ ἱκανῶς ῥυπαρά. Καὶ ἦν ἡ γενική μου ἐντύπωσις ὅτι ἡ Σμύρνη ἵστατο τότε κἂν εἰς τὸ μεταίχμιον μεταξὺ τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς βαρβαρότητος ἐξ ἴσου ἀμφοτέρων μετέχουσα. Ἀφ' οὗ δὲ ἐπε-

σκέφθην τὸν πρόξενον Κ. Ξένον, οἰκοῦντα εἰς τὴν *ὁδὸν τῶν Ῥόδων*, καὶ συνεξέδραμον μετ' αὐτοῦ εἰς κῆπόν τινα, ἀπεπλεύσαμεν τὴν αὐτὴν ἑσπέραν περὶ τὰς 9, τῆς θαλάσσης οὔσης γαληνιαίας.

Τῇ 11/23 Ἀπριλίου ἐξημερώθημεν ἀπέναντι τῆς Μυτιλήνης, ἥτις ἐλαιόφυτος, καὶ μακρόθεν καθαρῶς διεκρίνετο γραφικὰς ἔχουσα τὰς γραμμάς, καὶ εἰς τὴν μνήμην ἀνεκάλει τὸ ὄνομα τῆς Σαπφοῦς, τοῦ Περιάνδρου, τοῦ Τερπάνδρου, τοῦ Πιττακοῦ, τοῦ Ἀλκαίου. Περὶ δὲ τὴν 9ην εἴχομεν ἀπέναντι ἡμῶν τὸ *Κάστρον*, τὴν ἀρχαίαν Μήθυμνην, καὶ ἐνταῦθα τὸ πλοῖον ἡμῶν περιεστοίχισαν χαριέστατα πηδῶντες δελφῖνες ὡς ἂν ἤθελον νὰ μᾶς ἀναπαραστήσωσι τὸν μῦθον, καθ' ὃν εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν εἶχον μεταφέρει ἐκ Θράκης τὸ σῶμα καὶ τὴν λύραν τοῦ Ὀρφέως. Πρὸς τὰ δεξιὰ δ' ἡμῶν ἠνοίγετο ἐπὶ τῆς ἀκτῆς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας ὁ βαθὺς κόλπος τοῦ Ἀδραμυτίου.

Κάμψαντες δὲ περὶ τὰς 10 τὸ προέχον ἀκρωτήριον Μπαμπᾶ, οὗ τὴν κορυφὴν στέφει ὡραῖον χωρίον παρηλάσαμεν τὴν ταπεινὴν καὶ πετρώδη Τένεδον, ἧς ἐβλέπομεν τὴν πόλιν καὶ τὸ φρούριον, μετὰ δὲ τὴν χιονοστεγῆ Λῆμνον, ἥτις ἐφαίνετο εἰς τὰ βορειοανατολικά, ἐστράφημεν πρὸς ἀνατολάς, τὴν κατάφυτον καὶ πολύλοφον παραλίαν παραπλέοντες, καὶ μετὰ δύω ὥρας ἀνεκαλύπτομεν μακρόθεν τὴν Ἴδην χιόνα ἔχουσαν εἰς τὴν κορυφήν, καὶ ἐγγύτερον τὸν λόφον τῆς Ἀλεξανδρείας Τρωάδος, ὃν τοῦ κ. Σχλεῖμαν αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπέδειξαν ἔπειτα ὄντα αὐτὸν τὸν τοῦ Ἰλίου, καὶ ἐξετείνομεν τὸ βλέμμα ἐπὶ πᾶσαν τοῦ τρωϊκοῦ πεδίου τὴν ἔκτασιν. Ἐνταῦθα διεκρίνομεν ἄπωθεν ἀλληλοδιαδόχως τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σκαμάνδρου, τύμβον ὅστις μᾶς δείκνυται ὡς ὁ τάφος τοῦ Ἀχιλλέως, καὶ τὸ Σίγειον ἀκρωτήριον· εἶτα δὲ τὰ φρούρια τοῦ Ἑλλησπόντου οἰκοδομηθέντα διὰ Ῥώσσων μηχανικῶν, οἵτινες δὲν προέβλεπον τότε ὅτι θὰ ἦσαν αὐτοὶ οἱ πρῶτοι εἰς τὴν κατεδάφισιν αὐτῶν ἐνδιαφερόμενοι, κατόπιν δὲ τὴν πόλιν τῶν Δαρδανελίων, εἰς ἣν ἀνεκωχήσαμεν ἐπ' ὀλίγον ἵνα ἀποβιβάσωμεν καὶ ἐπιβιβάσωμεν

ἐπιβάτας. Πρὸ τῆς δύσεως δὲ τοῦ ἡλίου εἰσεπλεύσαμεν εἰς τὴν Προποντίδα, πνέοντος παγετώδους βορρᾶ.

Τῇ δὲ 12/24 τοῦ Ἀπριλίου, ἡμέρᾳ τετάρτῃ, ὁ ἥλιος ἀνατείλας εἰς οὐρανὸν νεφελώδη καὶ βροχερόν, μᾶς εὗρεν ἔτι ἐν τῇ Προποντίδι, περὶ τὴν Κύζικον· περὶ τὴν 11ην ὥραν ἐβλέπομεν τὰς νήσους τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τῇ δὲ 1η μετὰ μεσημβρίαν, ἀφ' οὗ παρήλθομεν τὴν ἁλιτενῆ παραλίαν τοῦ Ἁγίου Στεφάνου, εἰσεπλεύσαμεν εἰς τὸν Βόσπορον καὶ ἠγκυροβολήσαμεν.

Ὀθωμανοὶ ὑγειονομοφύλακες ἦλθον ἀμέσως νὰ ἐρευνήσωσι τὰ περὶ τῆς ὑγείας ἡμῶν, καὶ εὑρόντες ὅτι καλῶς εἴχομεν μᾶς ἐπέτρεψαν τὴν εἴσοδον εἰς τὴν πόλιν, ἥτις ἄλλοτε ἦν τὸ κατοικητήριον τῆς πανώλους· ἐγὼ δ' ἐσκεπτόμην ὅτι καὶ αὕτη καὶ πολλαὶ ἄλλαι βελτιώσεις καὶ πρόοδοι εἰς ἡμᾶς ὠφείλοντο, διότι ἡ Ἑλληνικὴ ἐπανάστασις ἠνάγκασε τὴν Τουρκίαν νὰ κατέλθῃ ἐκ τῆς βαρβάρου αὐτῆς μονώσεως, καὶ αἰσθανθεῖσα ὅτι τρωτὴ ἦν καὶ θνητή, νὰ προσφύγῃ εἰς τὴν Εὐρώπην ἐπὶ σωτηρίᾳ, καὶ νὰ γίνῃ πρὸς ταύτης τὰς παραινέσεις μᾶλλον εὐήκοος. Αἴσθημα δὲ θερμὸν διήγειρεν ἐντός μου ἡ μετὰ τοσαῦτα ἔτη πρώτη πάλιν ἐπίσκεψίς μου εἰς τὴν πόλιν τῆς γεννήσεως καὶ τῶν ὀνείρων μου, καὶ ὅτε, ἀποβὰς εἰς τὸ ὁρμητήριον τοῦ Γαλατᾶ, ἔβλεπον τὰ καταῤῥέοντα ἐκεῖνα καὶ ῥυπαρὰ ἐρείπια ἀντικαταστήσαντα τὴν ἄλλοτε μεγαλοπρεπῆ πόλιν τῶν Αὐτοκρατόρων, μοὶ ἐπήρχετο κατὰ νοῦν ὅτι, ὅτε ὡς παιδίον παρηκολούθουν τὸν ἐθνικὸν ἀγῶνα, ἄλλα ὠνειροπόλουν περὶ τῆς τύχης αὐτῆς, φανταζόμενος ὅτι ἡ Ἑλλὰς διὰ τῶν προόδων καὶ τῆς διαγωγῆς αὐτῆς, ἔπειθε τὴν Εὐρώπην νὰ παραδώσῃ εἰς χεῖρας αὐτῆς τὴν τύχην καὶ τὸν ἐκπολιτισμὸν πάσης τῆς Ἀνατολῆς.

Δέκα ἡμέρας ἐμείναμεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, εἰς δωμάτια παραχωρηθέντα ἐν Σταυροδρομίῳ τῇ θείᾳ μου ὑπὸ δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνος φίλης οἰκογενείας. Ἐγὼ δ' ἐπεσκέφθην τὸν Ἐμμ. Ἀργυρόπουλον, τότε ἐπιτετραμμένον ἡμῶν, τὸν Γρηγ. Παλαιολόγον, ὑπηρετοῦντα παρὰ τῇ πρεσβείᾳ, τὸν Στέφανον Καραθεοδωρῆν, ὅστις

μὲ κατέθελγεν ἀναγινώσκων μοι τὰ ἔργα, ἰδίως τὰ βουκολικά του, καὶ παρ' ᾧ εἶδον τὰ εἶτα ἐν τῇ κοινωνίᾳ διαπρέψαντα, τότε δὲ μικρά του παιδία (τὴν Σμαράγδαν, τὴν Εὐφροσύνην, τὴν Ἑλένην, τὴν Ζωήν, τὸν Ἀλέξανδρον καὶ τὸν Κωνσταντῖνον), καὶ ἐγνώρισα τὸν νέον αὐτῶν οἰκοδιδάσκαλον Τανταλίδην ἤδη ἀναθάλλοντα ποιητήν. Ὅτε δ' ἔδειξα τούτῳ τὸ ἐμὸν δοκίμιον τῆς μεταφράσεως τοῦ Α τῆς Ὀδυσσείας, καὶ τῷ ἐξήγησα τὴν ἰδέαν μου περὶ ἐφαρμογῆς τοῦ ἑξαμέτρου εἰς τὴν γλῶσσαν, παρεδέχθη αὐτὴν μετ' ἐνθουσιασμοῦ καὶ ἐπὶ τῇ προτροπῇ μου ἀπεφάσισε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν μετάφρασιν τοῦ Α τῆς Ἰλιάδος.

Συνοδίᾳ δέ, καὶ ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ κ. Παλαιολόγου καὶ τοῦ κ. Ι. Μαυροκορδάτου (ἀνεψιοῦ ἐπ' ἀδελφῇ τοῦ φίλου μου Κωνστ. Σχινᾶ) περιῆλθον πάσας τὰς ὡραίας θέσεις καὶ πάντα τ' ἀξιοθέατα τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἐν ἄλλοις τὸν Ἱππόδρομον μετὰ τῶν τριῶν ἐναπολειπομένων ἀρχαίων στηλῶν του, καὶ τῶν περιέργων αὐτοῦ Κινστερνῶν, τὴν ἀγοράν, πόλιν ἐν τῇ πόλει, ἐπίσης ποικίλην, ἀλλὰ καὶ οὐχ ἧττον ῥυπαρὰν ἢ ἐκείνην, καὶ πρὸ πάντων αὐτὸν τὸν Βόσπορον, τὸ κυριώτατον τῶν θαυμάτων τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Μετὰ συμπαθείας δ' ἀνεζήτησα καὶ ἐπανεῖδον καὶ μέρη διατηροῦντα τῆς παιδικῆς μου ἡλικίας προσφιλεῖς ἀναμνήσεις, οἷον τὸ Ἀρναούτκιοϊ ὅπου ἐγεννήθην, τὰ Θεραπεῖα, ὅπου διήγομεν, καὶ ἐν Φαναρίῳ τὴν οἰκίαν Κατσίκα ἐξ ἧς ἀπήλθομεν, καὶ ἀνεγνώρισα αὐτὴν ἐκ τῶν ἐν τῷ ἀπέναντι ἀρχαίῳ περιβόλῳ τῆς πόλεως ἐντετειχισμένων δύω τοῦ Θεοφίλου ἐπιγραφῶν, εἰς ἃς ὁ πατήρ μου εἶχεν ἐν τῇ βρεφικῇ ἡλικίᾳ μου ἐπιστήσει τὴν προσοχήν μου.

Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν ὁδηγήσασά με ἡ Κα Καραθεοδωρῆ δι' ἀκατίου εἰς τὸν Κιατχανέν, τὸν ὡραῖον περίπατον τῶν Ὀθωμανῶν ἰδίως τὰς Παρασκευάς, ἐκάγχαζεν ἀκούουσά με, ὁσάκις διηρχόμεθα πρὸ ἀνακτόρων ἢ ἄλλων δημοσίων καταστημάτων, νὰ λέγω εἰς τίνα χρῆσιν τὰ ὁρίζω, εἰς Ὑπουργεῖα, Βουλευτήριον, Πανεπιστήμιον, Βιβλιοθήκην, ὅτε ἡ Κωνσταντινούπολις ἤθελε

γίνει Ἑλληνική, καὶ μὲ ἠρώτα ὡς σπουδάζουσα, ἂν πάντες ἐν Ἑλλάδι ἢ ἂν μόνος ἐγὼ παρεφρόνουν. Ἐν ᾧ δὲ παρεπλέομεν ὡραίαν τινὰ καὶ σύνδενδρον θέσιν, δείξασά μοι ἡ συνοδοιπόρος μου Ὀθωμανὸν παρὰ τὴν ὄχθην εἰς τράπεζαν παρακαθήμενον, καὶ ὑπηρέτην ἕνα ἔχοντα παριστάμενον, «Ὁ Σουλτάνος» μοὶ εἶπεν. Ἦτον δὲ ἀληθῶς ὁ Μεχμέτης, ἀνὴρ εὐπρεπέστατος, ἢ μᾶλλον ὡραῖος τὴν ὄψιν, πυκνὸν ἔχων τὸν πώγωνα, καὶ ὡς κόρακος πτερὸν μέλανα, ἀλλ' ὡς ἦν επόμενον κατὰ τὴν ἡλικίαν του, εἰς τὴν τέχνην μᾶλλον ἢ εἰς τὴν φύσιν τὸ χρῶμα τοῦτο ὀφείλοντα. Ὡς δὲ παρηρχόμεθα, λαβὼν ὁ Σουλτάνος ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ ὀπαδοῦ του τηλεσκόπιον ἐσκόπευε τὸ ἡμέτερον ἀκάτιον, οὐδαμῶς γινώσκων ὅτι ἐνέκλειεν αὐτὸ τὴν σεβαστοτάτην καὶ ἐμφρονεστάτην τῶν ὑπηκόων του, καὶ τὸν φιλοδοξότερον τῶν πολεμίων του, ὅστις διέθετεν ἤδη τὴν κληρονομίαν του, οὐδ' ὑποπτεύων ὅτι αὐτὸς ἦν τὸ ἀντικείμενον τῆς ἡμετέρας συνδιαλέξεως. «Ἰδού, μοὶ ἔλεγεν ἡ κυρία Καραθεοδωρῆ, ὁ μέγας ἀναμορφωτὴς τῆς Ἀνατολῆς». Ἐγὼ δὲ «Μηδένα, ἀπεκρινάμην, πρὸ τοῦ τέλους μακάριζε», καὶ τῇ ἀντέταττον τὰς Ἑλληνικάς μου θεωρίας, ὧν δὲν ἀπέκρουε τὰς μετρίας καὶ τὰς ὀρθάς, διότι εἶχεν εὐγενῆ ὅσον τὴν διάνοιαν τόσον καὶ τὴν καρδίαν.

Ἓν δὲ τῶν ἀξιοθεάτων ἃ ἐπεσκέφθην ἐν Κωνσταντινουπόλει ἦν καὶ ὁ *Τεκές*, ἢ μοναστήριον τῶν περιστρεφομένων Δερβισῶν. Τῆς παραδόξου αὐτῶν λατρείας λόγος καὶ βάσις φαίνεται οὖσα ἡ πεποίθησις ὅτι, ἵνα ἀναβιβασθῇ τὸ πνεῦμα εἰς τὸν Θεόν, πρέπει νὰ ἀποσπᾶται ἀπὸ τῶν ἐπιγείων, καὶ τοῦτο θέλουσι νὰ ἐπιτυγχάνωσι διὰ τῆς σκοτοδινιάσεως ἣν ἐπιφέρει ἡ κατὰ μονότονον μουσικὴν μακρὰ καὶ βιαία περιστροφή. Ἐγὼ δέ, παριστάμενος εἰς τὴν θρησκευτικὴν ταύτην ἄσκησιν, ἀνελογιζόμην ὅτι πλησιέστερον τοῦ Θεοῦ ἐστὶν ὁ ἐρευνῶν αὐτοῦ τὰ πλάσματα, ἀπὸ τῶν ἔργων ἀνιὼν εἰς τὸν θεῖον ἐργάτην, καὶ θαυμάζων ὅτι τὰ πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησεν. Τὸ λογικὸν καὶ τὸ αἴσθημα, ὁ νοῦς καὶ ἡ καρδία, εἰσὶ τὰ δύο ἰδιάζοντα τῷ ἀνθρώπῳ προσόντα, τὰ αἴροντα αὐτὸν ὑπὲρ τὴν ἄλογον φύσιν.

Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν μοὶ ἔδωκεν ὁ Λογοθέτης Νικόλαος Ἀριστάρχης, (υἱὸς τοῦ ἀποκεφαλισθέντος ὑπὸ τῶν Τούρκων καὶ πατὴρ τοῦ διαδεχθέντος αὐτὸν Λογοθέτου Σταυράκη) τὸν ἵππον του, καὶ μετέβην εἰς *Βαλουκλί*, τὴν ἱερὰν πηγὴν πρὸς βοῤῥᾶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὴν ἐν μέσῳ δάσους καὶ κοιμητηρίου κειμένην, τὸ τουρκικὸν δ' ὄνομα φέρουσαν ἐκ τῆς παραδόσεως, καθ' ἣν εἰς τελευταίαν διαμαρτύρησιν κατὰ τῆς ἁλώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἰχθῦς ἐπὶ τῆς ἐσχάρας ἀκούσαντες τὴν θλιβερὰν εἴδησιν, ἀπεπήδησαν εἰς τὴν κρήνην τοῦ ἁγιάσματος καὶ πλέουσιν εἰσέτι ἡμίεφθοι εἰς αὐτό. Τὸ δὲ χωρίον ἀπολαμβάνει τοῦ σεβασμοῦ οὐ μόνον τῶν Χριστιανῶν ἀλλὰ καὶ αὐτῶν τῶν Ὀθωμανῶν.

Ὅτε δ' ἐπέστρεψα εἰς Φανάριον εὗρον τὴν οἰκογένειαν τοῦ Λογοθέτου ἐπιβιβασθεῖσαν εἰς βωδάμαξον, τὸ τότε ἔτι μόνον ἐν χρήσει ὄχημα ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἑτοίμην νὰ μεταβῇ καὶ αὐτὴ εἰς τὸ Βαλουκλί· δι' ὃ καὶ ἀμέσως στρέψας τοὺς χαλινούς, τὴν ἠκολούθησα ἐκ δευτέρου. Εἰς τὴν ἐπανάληψιν δὲ ταύτην τῆς ἐπισκέψεώς μου ἡ Κα Ἀριστάρχη μοὶ εἶπε περὶ τῆς πλουσίας μαρμαροκτίστου διασκευῆς τοῦ ἁγιάσματος, ὅτι ἀνῳκοδομήθη κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, ἀδείᾳ τοῦ Σουλτάνου, ὅπερ ἀπεδείκνυεν ὅτι ἀνεξίθρησκος ἐπιείκεια εἶχε διαδεχθῇ τοὺς πρὶν ἀντιχριστιανικοὺς αὐτοῦ καταδιωγμούς. Μοὶ ἐπήνει δὲ καὶ τὴν ἐλευθεριότητα τῶν προδαπανησάντων ὁμογενῶν, οἵτινες καὶ μέγα νοσοκομεῖον εἶχον ἐκεῖ που ἀνεγείρει. Ἐγὼ δ' ἐλυπούμην ὅτι ἀντὶ νοσοκομείου δὲν ἐφρόντισαν νὰ οἰκοδομήσωσι μᾶλλον ἐκπαιδευτήριον, ὅπερ ὅμως καὶ αὐτὸ δὲν παρέλειψαν νὰ πράξωσι μετὰ ταῦτα.

Μοὶ ἔμενεν ἔτι ἡ ἐπιθυμία νὰ ἰδῶ τὰ τζαμία, καὶ τὸ θαῦμα τῆς Βυζαντινῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα εἶχε τότε τὰς δυσκολίας του, διότι ἀπῃτεῖτο ἄδεια Σουλτανική, διδομένη διὰ φιρμανίου, τὸ δὲ φιρμάνιον ἠγοράζετο ἀντὶ ἁδρᾶς δόσεως χρημάτων, δι' ὃ καὶ δὲν ἐζητεῖτο εἰμὴ ὅτε πολλοὶ συνήρχοντο οἱ περίεργοι, ἐκ συμβολῆς τὴν ἀναγκαίαν ποσότητα προμηθεύοντες. Ἀλλὰ τότε ἄλλως διεξήχθη τὸ πρᾶγμα. Ἐπισκε-

πτόμενοι κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον τὴν Κωνσταντινούπολιν ὁ ἐν Λονδίνῳ ἀποκατεστημένος κ. Θωμᾶς Ῥάλλης μετὰ τῆς νέας καὶ ὡραίας συζύγου του, ἀνέλαβεν ἐκεῖνος ἐλευθερίως πᾶσαν τὴν δαπάνην, προσκαλέσας φιλοφρόνως πάντας τοὺς φιλοθεάμονας συμπατριώτας του, ἐν οἷς καὶ ἐμέ. Ἐπρόκειτο δὲ ν' ἀπέλθωμεν ἐκ τῆς οἰκίας τῆς Κ^ας^ Καραθεοδωρῆ· δὲν ἐνθυμοῦμαι δὲ διὰ τίνα παρεννόησιν, τινὲς τῶν προσκληθέντων, ἀντὶ νὰ ἔλθωσιν ἐκεῖ, διηυθύνθησαν κατ' εὐθεῖαν εἰς Κωνσταντινούπολιν, μηνύσαντες ὅτι ἐκεῖ θέλουσι περιμείνει· τοῦτο δὲ τοσοῦτον δυσηρέστησε τὴν Κ^αν^ Ῥάλλη, ὥστε ἐξεῤῥάγη εἰς δάκρυα. Οὐχ ἧττον διεπλεύσαμεν τὸ χρυσοῦν κέρας, καὶ εὑρόντες ἐκεῖ καὶ συμπαραλαβόντες τοὺς ἀνυπομονωτέρους ἡμῶν συντρόφους, κατηυθύνθημεν πρὸς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Πρὸ τῆς εἰσόδου αὐτῆς ἀντηλλάξαμεν τὰς ὑποδέσεις ἡμῶν ἀντὶ ὀθωμανικῶν παπουτσίων, καὶ οὕτως εἰσήλθομεν. Ἐμοῦ δὲ σφοδρῶς ἐπάλλετο ἡ καρδία, διότι ἀπὸ παιδίον ἀκόμη ἡ ἁγία Σοφία ἦν τὸ φαεινὸν ὄνειρόν μου, καὶ ὡς εἰσῆλθον ἰσχυρὰν μοὶ ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν ἡ μεγαλοπρέπεια τῶν διαστάσεων τοῦ ἀχανοῦς ναοῦ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, ὅτε, πρὸς ἄφατον ἔκπληξίν μου, ἄλλη μεγάλη πύλη ἠνοίχθη ἐμπρός μου καὶ εἶδον ὅτι τὸ κινοῦν τὸν θαυμασμόν μου, τὸ μέρος ὃ ἐξελάμβανον ὡς αὐτὸν τὸν ναόν, ἦν οὐχὶ ὁ ναός, ἀλλὰ μόνον ὁ πρόναος. Τοῦ ναοῦ ὁ ἀπέραντος σύμμετρος ἡμικυκλικὸς θόλος τοσοῦτον μὲ κατέπληξεν, ὥστε ἐπί τινας στιγμὰς διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν ὡς ἂν ἦν αὐτὸς ὁ θόλος τοῦ στερεώματος. Εἶτα δὲ περιέφερον τὰ βλέμματα εἰς πάσας τὰς γωνίας τοῦ ἐπιζήσαντος τούτου λειψάνου τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας ἐπιζητῶν ἐν αὐτῷ ἴχνη τῆς ἱστορίας, ἥτις συνεχίζει τὴν ἀρχαίαν μετὰ τῆς νέας Ἑλλάδος. Τὰ δὲ πενιχρὰ καὶ ἄκομψα κανδύλια, τὰ σήμερον ἀπὸ τοῦ θόλου κρεμάμενα εἰς μικρὰν ἀπὸ τὸ ἔδαφος ἀπόστασιν, καὶ πᾶσα ἡ ἐσωτερικὴ μετασκευὴ καὶ ἡ μετατροπὴ τοῦ ἄξονος πρὸς τὴν Μέκαν καὶ ἡ τῶν ψηφοθέτων εἰκόνων δι' ἀσβέστου ἐπίχρισις ὑπὸ τῶν κατακτητῶν ἀλγεινὴν μοὶ ἐνεποίουν ἐντύπωσιν. Εἰς μίαν ὅμως τῶν γωνιῶν ἰδὼν εἰκόνα ἀγγέλου, ἥτις ἐκ λήθης

δὲν εἶχεν ἐξαλειφθῆ, ἠρώτησα τὸν συνοδεύοντά με Ταντταλίδην μὴ ἦν ὁ φρουρὸς ἄγγελος τοῦ ἱεροῦ περιμένων ἐκεῖ τοῦ χρόνου τὸ πλήρωμα.

Ἐκεῖθεν δὲ μετέβημεν εἰς τὰ ἐπισημότερα τῶν ἐπιλοίπων τζαμίων, πάντα σχεδὸν ἔργα Βυζαντινῶν οἰκοδόμων, τὸν ἀρχικὸν τύπον τῆς ἁγίας Σοφίας μιμούμενα, ἀλλὰ μετ' ἀρρύθμων μεταρρυθμίσεων, ἃς ἐπέβαλον οἱ κατακτηταί. Οὕτω τὸ Νουρ-Ὀσμανιὲ στηρίζει τὸν θόλον ἐπὶ τεσσάρων ὀγκωδεστάτων καὶ δυσαναλόγων ἀκτηρίδων, τὸ δὲ τοῦ Σουλτὰν-Ἀχμέτ, εἰ καὶ ἐκείνου κομψότερον, ἀλλὰ πολὺ ἀπολείπεται τῆς χάριτος καὶ τοῦ ἀληθοῦς μεγαλείου τοῦ πρωτοτύπου αὐτοῦ. Εἰς γωνίαν δέ τινα τῆς αὐλῆς τοῦ πρώτου μᾶς ἔδειξαν παρερριμμένον σαρκοφάγον ἐκ πορφυρίτου ὃν μοὶ εἶπον ὅτι ἡ παράδοσις θεωρεῖ ὡς τὸν τάφον Κωνσταντίνου τοῦ Παλαιολόγου. Ἤδη δὲ μένει κενός, καὶ ἐστερημένος τοῦ πώματος.

Τῇ 24 δὲ Ἀπριλίου (6 Μαΐου), ἡμέρᾳ Δευτέρᾳ, ἀπεπλεύσαμεν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως ἐπὶ τοῦ Αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου «Φερδινάνδου», δυνάμεως 120 ἵππων, καὶ ἀφοῦ ἀνεκωχήσαμεν εἰς Θεραπεῖα, ἵνα συμπαραλάβωμεν καὶ τὴν Καν Γόρδωνος, ψυχροῦ ἀνέμου πνέοντος, εἰσεπλεύσαμεν περὶ τὰς 4 εἰς τὸν Εὔξεινον, ὅστις μᾶς ὑπεδέχθη κατὰ τὴν κυρίαν καὶ οὐχὶ τὴν εἰρωνικὴν σημασίαν τῆς ἐπωνυμίας του, διότι ἐκόπασεν ἀμέσως περίπου ὁ ἄνεμος, ὁ ἥλιος δύων ἐφαίνετο ὡς χρυσῆ νῆσος εἰς τὸν ὁρίζοντα, ὁ οὐρανὸς μετ' ὀλίγον ἐσπινθηροβόλει αἴθριος καὶ κατάστερος, καὶ ἡ θάλασσα γαληνιαία μᾶς ἐπέτρεψεν ἥσυχον ὕπνον.

Πρὶν δ' ἢ κατακλιθῶμεν προσῆλθε πρὸς ἐμὲ νέος ὃν δὲν ἐγνώριζον, εὐειδὴς καὶ εὔσωμος, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι ἦτο Βλάχος, ὅπερ ἤθελον γνωρίσει καὶ ἂν δὲν τὸ ἔλεγεν, ἐκ τῆς ὁπωσοῦν ἀνημμένης ἐνδυμασίας του, ἣν διετήρουν ἔτι τότε οἱ Ῥωμοῦνοι, τὸν ἀνατολικὸν αὐτῶν χαρακτῆρα μὴ εἰσέτι εἰς τὴν ἀξίωσιν Λατινικῆς καταγωγῆς θυσιάσαντες. Μοὶ προσέθηκε δ' ὅτι μετεῖχε καὶ Ἑλληνικοῦ αἵματος καὶ ὁ συγγενὴς αὐτοῦ Ἐλπιδης ὅτι ζῇ ἐν Ἀθήναις. Ἀφ' οὗ δὲ μοὶ ἐζήτησε πληροφορίας περὶ νέας τινὸς Ἑλ-

λινοβλαχίδος, ἥτις πρὸ ὀλίγου εἶχε νυμφευθῆ ἐν Ἀθήναις, καὶ μοὶ διηγήθη τινὰ περὶ τῶν πρὸς αὐτὴν σχέσεών του, ἀπέληξεν εἰπών μοι ὅτι κατῴκει περὶ τὸ Γαλάτσιον καὶ ὠνομάζετο **Κούζας**. Οὗτος ἦν ὁ μετὰ ταῦτα ἡγεμονεύσας.

Τῇ δ' ἐπαύριον, πρὸς τ' ἀριστερὰ ἔχοντες μακρὰν ἀκτὴν ἀλιτενῆ καὶ μονότονον, τὰ Θρακοβουλγαρικὰ τενάγη, περὶ τὰς 10 ἀφίχθημεν εἰς Βάρναν πόλιν 16 χιλιάδων κατοίκων, ἄχαριν αὐτὴν καὶ τὰ πέριξ, καὶ δύω ὥρας ἐκεῖ διαμείναντες, χωρὶς οὐδὲν περίεργον νὰ ἰδῶμεν, ἀνήχθημεν πάλιν. Περὶ τὴν μεσημβρίαν δὲ εἴδομεν εἴς τινων μιλίων ἀπόστασιν προέχοντας ἐκ τῆς θαλάσσης τοὺς ἱστοὺς ναυαγίου ὡς ἂν ἤθελεν ὁ Εὔξεινος νὰ μᾶς δείξῃ καταφανέστερον τὴν ἀξίαν τῆς εὐμενείας του, καὶ τί ἐδύνατο καθ' ἡμῶν ἡ ὀργή του ἂν ἐξεγείρετο. Πλεύσαντες δὲ τὸ ἐπίλοιπον τῆς ἡμέρας, καὶ πᾶσαν τὴν νύκτα, εἰς ἀπόστασιν οὐχὶ μεγάλην τῆς ἀλιτενοῦς ἀκτῆς, περὶ τὰς 7 $^1/_2$ τῆς ἐπαύριον—26 Ἀπριλίου (8 Μαΐου)—εἴδομεν αἴφνης τὸ θαλάσσιον ὕδωρ ἀπὸ κυανοῦ γενόμενον κίτρινον, καὶ ἐνοήσαμεν ὅτι πλησιάζομεν εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ μεγάλου ποταμοῦ, ἐκτείνοντος τὴν ἐπιῤῥοὴν καὶ τὴν ἰλύν του μακρὰν εἰς τὸ πέλαγος.

Εἰσεπλεύσαμεν λοιπὸν διὰ τοῦ στομίου τοῦ Σουλινᾶ εἰς τὸν Δούναβιν· ὁ θαλάσσιος σάλος ἔπαυσε, καὶ ᾐσθανόμην μετ' ἀγαλλιάσεως ὡς ἂν οὐχὶ ἡμεῖς ἐπλέομεν, ἀλλ' ὅτι ἡ γῆ ὑφ' ἡμᾶς ἤρχετο εἰς προϋπάντησιν ἡμῶν. Καὶ ἦν μὲν ἡ γῆ αὕτη ἥκιστα χαρίεσσα, ἀπέραντος ἔκτασις καλαμώνων πρὸς πάσας τὰς διευθύνσεις, μετὰ μεμονωμένης ποῦ καὶ ποῦ τινος καλύβης, ἐντὸς τῆς ἰλύος πεπηγμένης, καὶ κατεχομένης ὑπὸ κοζάκου, ἐλεεινοῦ φύλακος τῶν τελμάτων ἐκείνων. Ἀλλ' ὅ τι λίαν παραδόξως διέκοπτε τὴν μονοτονίαν ταύτης τῆς θέας, ἦσαν ἱστοὶ καὶ κολπούμενα ἱστία πλοίων πανταχοῦ καὶ πολλάκις ἀντιπρώρως διασταυροῦντα τὴν ἀχανῆ πεδιάδα, καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον πλέοντα ἐπ' αὐτῆς ὡς ἂν ἦτον ὑγρὸν πεδίον. Προήρχετο δὲ τὸ παράδοξον τοῦτο φαινόμενον ἐκ τοῦ ὅτι πλοῖα παντοίας, καὶ τῆς μεγίστης χωρητικότητος, εἰσέπλεον

καὶ ἐξέπλεον εἰς τὸν γιγαντιαῖον ποταμόν, ἀκολουθοῦντα τὰς ποικίλας καμπὰς τῶν διαφόρων αὐτοῦ βραχιόνων, ὧν τὸν ῥοῦν οἱ καλαμῶνες ἀπέκρυπτον.

Οὕτως ἐφ' ἱκανὸν πλεύσαντες ἐφθάσαμεν εἰς Γαλάτσιον τῆς Ῥωμανίας, ὅπου ἐπί τινας ἡμέρας ἐμείναμεν ὑπὸ κάθαρσιν, πάσης περιποιήσεως ἀπολαύοντες, διότι ἀρχηγὸς τῶν λοιμοκαθαρτηρίων τῶν ἡγεμονιῶν, ὑπὸ τῆς Ῥωσσίας διορισθεὶς κατὰ δικαίωμα ἀποδοθὲν αὐτῇ μετὰ τὸν πόλεμον, ἦν αὐτὸς ὁ ἐξάδελφός μου κ. Ν. Μαῦρος. Ἀφιέρουν δὲ τότε τὰς ὥρας τῆς οὕτω ἐπιβεβλημένης μοι ἀργίας εἰς ἐξακολούθησιν ποιήματός τινος ὃ εἶχον ἀρχίσει ἐν Ἀθήναις, δὲν ἐνθυμοῦμαι ἂν τῆς «Παραμονῆς» ἢ τοῦ «Λαοπλάνου». Ἐκ Γαλατσίου δὲ μετέβημεν εἰς Ἰβραΐλαν, καὶ ἀφ' οὗ ἐφιλοξενήθημεν ὑπὸ τοῦ διοικητοῦ, ἀπήλθομεν διὰ ταχυδρομικῆς ἁμάξης, καὶ διελάσαντες τὰ λιπαρὰ πεδία ἅτινα εἰσὶ προσχώσεις τῆς ἰλύος τοῦ Δουνάβεως, κατελύσαμεν τὸ ἑσπέρας εἴς τι μοναστήριον κείμενον ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, καὶ τὴν ἐπαύριον πρὸ τῆς μεσημβρίας ἐφθάσαμεν εἰς Βουκουρέστιον, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἐξαδέλφου μου κ. Μαύρου.

Ἦν δ' ἡ οἰκία αὕτη μία τῶν μεγίστων καὶ ἐπιδεικτικωτάτων τότε τῆς Βλαχικῆς πρωτευούσης, διότι ὁ κ. Μαῦρος καὶ πλούτου ηὐπόρει καὶ θέσιν κατεῖχεν ἐπίσημον, ὡς γενικὸς διευθυντὴς τῶν λοιμοκαθαρτηρίων τῶν δύο Δακικῶν ἡγεμονιῶν ὑπὸ τῆς Ῥωσσικῆς κυβερνήσεως ἐγκατεστημένος. Ἦν δὲ ἀνὴρ εὐγενέστατος, πολυμαθής, κοινωνικῶς εὐάρεστος, καὶ πολλὴν πεῖραν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν πραγμάτων κεκτημένος, τιμώμενος δὲ καὶ ἀγαπώμενος ὑπὸ πάντων, δι' ὃ ἡ οἰκία του ἦν κοινὸν κέντρον τῆς ἀνωτάτης συναναστροφῆς. Σύζυγός του δ' ἦν ἡ ἀγχινουστάτη καὶ παντοίως διακεκριμένη ἐξαδέλφη μου Σεβαστή, καὶ πλὴν τῶν τεσσάρων μικρῶν κορασίων των ἡ οἰκογένεια περιελάμβανε καὶ τὴν μητέρα τῆς Κας Μαύρου, ἀδελφὴν τῆς μητρός μου Καν Μαρ. Σούτσου, ἥτις διὰ τὴν ἐμβρίθειαν καὶ τὴν γλυκύτητα τοῦ χαρακτῆρός της ἦν ἐν γενικῇ ὑπολήψει. Ἦν δ' ἐγκατεστημένος ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ ὁ ἐξάδελφός μου (ἀδελφὸς τῆς Κας Μαύρου) Κωνσταντῖνος Σοῦτσος,

ἀνὴρ σπανίας εὐφυΐας ὑπὸ τοῦ Κυκλὲφ καὶ τῶν Ῥώσσων μεγάλως ἐκτιμηθείς, καὶ εἷς ἐκ τῶν πρώτων συνεργασθεὶς μετ᾽ αὐτῶν εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ πολιτικοῦ κανονισμοῦ τῶν ἡγεμονιῶν. Ὁ τότε ἡγεμὼν ὅμως, Ἀλέξανδρος Γκίκας, δὲν διετίθετο τότε λίαν εὐμενῶς πρὸς αὐτὸν ὡς σχέσεις ἔχοντα μετὰ τῶν ἀντιπολιτευομένων. Ἑσπέραν τινὰ εἰς τὴν συναναστροφὴν ἑνὸς τῶν ὑπουργῶν, ἐν ᾧ συνωμίλουν μετὰ τοῦ ἐξαδέλφου μου, προσελθὼν ὁ ἡγεμὼν μοὶ εἶπεν ὅτι πολὺ ὁμοιάζω αὐτόν. «Ὡς νὰ μὴ ἤρκει εἷς Κ. Σοῦτσος εἰς τὴν ὑψηλότητά σας, τῷ ἀπήντησα, ἰδοὺ ἤδη τὸν ἔχετε καὶ διπλοῦν».

Τοῦ ἐξαδέλφου μου τούτου θλιβερὰ ὑπῆρξεν ἡ μετέπειτα τύχη. Οὐ πολὺ μετὰ τὸν χρόνον ἐκεῖνον, ἡ χαριεστάτη καὶ νεωτάτη του σύζυγος ἐπὶ τοῦ δευτέρου της τοκετοῦ ἀπεβίωσεν· ὁ ἴδιος δὲ εἰς χαρτοπαιξίαν ἐπιδοθεὶς ἀπώλεσε πᾶσαν τὴν μεγάλην περιουσίαν του, καὶ μετ᾽ ὀλίγον καὶ τὴν ὑγείαν καὶ τὴν ἀκοήν του, ὥστε καὶ αὐτὴ ἡ ἐξαίρετος εὐφυΐα, εἰ μὴ σβεσθεῖσα, τοὐλάχιστον ὠχρίασε, καὶ σχεδὸν ἀποστὰς τῆς κοινωνίας, ἔμεινεν ἄχθος εἰς τὰ παιδία του, ἀναγκαζόμενα νὰ τὸν διατηρῶσι, μέχρις οὗ ἀπεβίωσεν.

Ὁ ἡγεμὼν Ἀλέξανδρος Γκίκας ἦν ἐν γένει ἀνὴρ προσηνέστατος, καὶ πρὸς ἐμὲ προσηνέχθη φιλικώτατα καθ᾽ ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐν Ῥωμανίᾳ διαμονῆς μου. Τὴν πρώτην Κυριακὴν τὸν ἐπεσκέφθην μετὰ τοῦ κ. Μαύρου εἰς τὴν αὐλήν, καὶ μετὰ τὴν παράταξιν τῶν στρατευμάτων καὶ τὴν μουσικὴν συμφωνίαν, ἥτις κατὰ τὴν ἐθιμοταξίαν ἐτελεῖτο κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην, μὲ παρέλαβεν εἰς τὸ ἰδιαίτερόν του δωμάτιον ἵνα παρευρεθῶ εἰς τὴν ἀστυνομικὴν ἔκθεσιν ἣν τῷ ὑπέβαλλεν ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐσωτερικῶν. Ἄλλην δ᾽ ἡμέραν, πληροφορηθέντες ὅτι ἡ ἡγεμονικὴ ἅμαξα τὴν προτεραίαν τὸ ἑσπέρας εἶχεν ἐμπέσει εἰς βόθρον ἐπισκευαζομένης ὁδοῦ, καὶ ὁ ἡγεμὼν ἐσώθη ὡς ἐκ θαύματος, ἀπήλθομεν αὖθις ὁ κ. Μαῦρος καὶ ἐγὼ εἰς τὸ παλάτιον ἵνα τῷ ἐκφράσωμεν τὴν συμπάθειαν ἡμῶν, καὶ εὕρομεν ἐκεῖ μεγίστην συῤῥοὴν πάντων τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχόντων, οἵτινες, ὡς καὶ ὁ κ. Μαῦρος, ἐξέφραζον τὰς συμπαθείας των. Προσελθὼν δὲ καὶ ἐγώ, εἶπον τῷ ἡγεμόνι ὅτι, ἀφ᾽ οὗ

οὕτως αἰσίως ἐσώθη, εὐτυχὲς νομίζω ὅτι ἡ Ὑψηλότης του καὶ οὐχὶ ἄλλος ἦν ὁ ἐμπεσὼν εἰς τὸν βόθρον. Ἐκπλαγεὶς δ' ὁ ἡγεμών, μὲ ἠρώτησε διατί. — « Διότι, τῷ εἶπον, τώρα βεβαίως ἡ Ἀστυνομία θὰ προνοήσῃ ὅπως κλεισθῇ ὁ βόθρος ἢ ὅπως καταστῇ ἀκίνδυνος ». — Ἀληθέστατον, ἀπεκρίθη· καὶ στραφεὶς πρὸς τὸν κ. Μαῦρον, « ἰδού, προσέθηκεν, ἀληθὴς πολίτης τῶν δημοκρατικῶν Ἀθηνῶν ».

Ὅτι δὲ δὲν ὠργίσθη διὰ τὴν παῤῥησίαν μου ταύτην, τὸ ἀπέδειξε καλέσας με μετὰ δύω ἡμέρας εἰς πολυτελὲς γεῦμα. Ἀριστερῶς τοῦ ἡγεμόνος ἐκάθητο κυρία τις ἄγνωστος εἰς ἐμέ, καὶ παρ' αὐτῇ ὁ ἐξάδελφός μου Κ. Μαῦρος, ὅστις τοσοῦτον θερμῶς τὴν ἐπεριποιεῖτο, ὥστε ἐκίνησε τὴν περιέργειάν μου, καὶ ἠρώτησα τὴν παρ' ἐμοὶ καθημένην νύμφην τοῦ Ἡγεμόνος, τὴν ὡραιοτάτην Μαριτσίκαν, τὸ γένος Βακαρέσκου, τίς ἦν ἡ Κυρία πρὸς ἣν ὁ κ. Μαῦρος τόσον περιπαθῶς προσεφέρετο. Ἀνακαγχάσασα δ' ἐκείνη, « Πῶς ; δὲν τὴν γνωρίζετε ; » μοὶ εἶπεν. « Ἀλλ' εἶναι ἡ ἀδελφὴ τοῦ ἡγεμόνος, ἡ πρώτη σύζυγος τοῦ κ. Μαύρου, ὅστις ἐνυμφεύθη τὴν ἐξαδέλφην σας ἀφ' οὗ διεζεύχθη αὐτῆς, καὶ ἤδη τῇ προσφέρει ἐρωτικὴν θεραπείαν ».

Ὅτε δ' ἀνεχώρουν τοῦ Βουκουρεστίου, μοὶ προσέφερεν ὁ ἡγεμὼν τὴν εἰκόνα του ἐν ὡραίᾳ μεγάλῃ λιθογραφίᾳ καὶ ὑπέγραψεν αὐτὴν δι' ἐμέ.

Εἶπον ὅτι ἡ Μαριτσίκα, σύζυγος τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ ἡγεμόνος, ἦν ὡραιοτάτη. Ἔπρεπε νὰ εἰπῶ ἡ ὡραιοτέρα τοῦ ὡραίου, τοῦ καλλιγύναικος Βουκουρεστίου. Ἦν δ' αὕτη καὶ μία τῶν φιλτέρων φίλων τῆς ἐξαδέλφης μου Κας Μαύρου, ἣν συνεχέστατα ἐπεσκέπτετο. Ὁ κ. Μαῦρος εἶχεν οὐ μακρὰν τοῦ Βουκουρεστίου ὡραιοτάτην ἐξοχήν, τὴν ***Μόραν Δομνιάσκαν***, κειμένην ἐν μέσῳ πυκνῶν δασῶν καὶ παρὰ ῥυάκιον καταῤῥέον εἰς εὐρεῖαν δεξαμενήν. Ἐκεῖ, ὅτε μετέβημεν ἐπί τινας ἡμέρας, ἦλθε καὶ ἡ Κα Μαριτσίκα καὶ ἔμεινεν ὅλην τὴν ἡμέραν, καὶ αὐτὴν καὶ τὴν σύντροφόν της Καν Σουλτάναν Ῥωσέττη (τὴν μετὰ ταῦτα Καν Βεντούρα), ἀδελφὴν τοῦ ἐν Πέρα-Χώρᾳ συναδέλφου μου Σκαρλάτου Ῥωσέττη, συνώδευσα εἰς

ἔφιππον ἐκδρομὴν εἰς τὰ πέριξ. Οὕτως ἐσχετίσθην τόσῳ μᾶλλον μετὰ τῆς Κας Γκίκα, καθ' ὅσον καὶ ἡ μήτηρ μου ἦν ἄλλοτε ἐπιστήθιος τῆς μητρός της φίλη. Μοὶ ὑπεσχέθη δὲ νὰ μοὶ δείξῃ καὶ τὸ ἴδιον αὐτῆς κτῆμα, τὴν περὶ τὸ Βουκουρέστιον κειμένην Κολεντίναν, ἣν ἀμυδρῶς ἀνεπόλουν ἐκ τῆς παιδικῆς ἡλικίας μου· δι' ὃ μίαν ἡμέραν, ὅτε ἐγευμάτιζον παρὰ τῷ Κῳ Ῥωσσέτῃ, τῷ πατρὶ τοῦ Σκαρλάτου, ἦλθεν ἡ ἰδία μετὰ τὸ γεῦμα νὰ μᾶς παραλάβῃ πρὸς τοῦτο· καὶ αὐτὴ μὲν ἐπροπορεύθη ἐν τῇ ἁμάξῃ της μετὰ τῆς Κας Σουλτάνας, μεθ' ἧς τὴν συνέδεε στενοτάτη φιλία, ἐγὼ δὲ μετὰ τοῦ Κου καὶ τῆς Κας Ῥωσέττη, καὶ τῆς ὡραίας αὐτῶν νεωτέρας θυγατρὸς Κλεοπάτρας εἱπόμεθα.

Σπεύσασα δὲ προηγήθη ἡμῶν ἡ πρώτη ἅμαξα τοσοῦτον, ὥστε ἡ Κυρία Γκίκα εἶχε καταβῇ πρὶν ἢ φθάσωμεν καὶ ὅτε ἤλθομεν καὶ ἡμεῖς, μᾶς ἐνεφανίσθη θέαμα ἀληθῶς ἐξαίσιον, καὶ ἴσως οὐχὶ ἐντελῶς ἀπρομελέτητον. Ἐν ᾧ ὀπίσω τοῦ δάσους πρὸς ὃ ἐχωροῦμεν ἀνέτελλε λαμπρὰ ἡ πανσέληνος, ἐκ τῆς βαθείας σκιᾶς αὐτοῦ προέκυψε λευχείμων ἡ νύμφη καὶ δέσποινα τῶν μερῶν ἐκείνων, περιαυγαζομένη ὑπὸ τῶν ἀκτίνων, αἵτινες ἀντενακλῶντο εἰς ζωηροτέρας λάμψεις ἐκ τῆς λυτῆς χρυσῆς κόμης της. Ποτὲ θεατρικὴ σκηνὴ δὲν μοὶ παρουσίασε μαγευτικωτέραν ἐμφάνισιν. Ἀφ' οὗ δὲ μᾶς ἐπέδειξε τὰ διάφορα μέρη τῆς ἐπαύλεως αὐτῆς, καὶ μᾶς προσέφερε τὸ ἐνώπιον ἡμῶν ἀμελχθὲν γάλα τῶν δαμάλεων, παρέλαβε κατὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἐμὲ εἰς τὴν ἅμαξάν της ἀντὶ τῆς Κυρίας Ῥωσέττη. Ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις δ' ἔτι διατελῶν ἃς ἡ σκηνὴ ἐκείνη ἀπετέλεσεν ἐπ' ἐμοῦ, τῇ ὡμολόγησα, ὅτε εἴμεθα μόνοι, τὴν χαράν μου διότι ἐν ᾧ εἶναι τοσοῦτον ὡραία, ὥστε ἐφάμιλλον δὲν ἔχει καμμίαν ἐν τῇ πατρίδι της, μανθάνω συγχρόνως (τὸ εἶχον ἀκούσει παρὰ τῆς ἐξαδέλφης μου) ὅτι διακρίνεται πασῶν τῶν ὁμογενῶν της κατὰ τὴν ἁγνότητα τῶν ἠθῶν. Ὅταν ἐπανέλθω εἰς τὴν Ἑλλάδα, προσέθηκα, καὶ ἐπαναφέρω τὴν μνήμην μου εἰς τοὺς τόπους τούτους, ὅπου οὐ μικρὰ ἐπικρατεῖ (ἐπεκράτει κἂν τότε) κοινωνικὴ ἔκλυσις, οὐδ' ὑπάρχει οἰκογένεια ἄνευ ἀλλεπαλλήλων διαζυγίων,

μετ' ἀγαλλιάσεως θὰ βλέπω ὑπεράνω τούτου τοῦ ζοφεροῦ ὁρίζοντος ἀκτινοβολοῦντα ἕνα ἀστέρα, καὶ τοῦτον τὸν λαμπρότερον πάντων ὅσοι ἔθελξαν ἐνταῦθα τὴν ὅρασίν μου. — «Τοῦτο, μοὶ ἀπεκρίθη, δὲν δέχομαι, ὅτι εἶναι ὁ πάντων λαμπρότερος ἢ καὶ ἐκ τῶν ὁπωσοῦν λαμπρῶν· περὶ ἑνὸς ὅμως δύνασθε νὰ εἶσθε βέβαιος, ὅτι θέλετε τὸν ἀκούει πάντοτε ἀκτινοβολοῦντα ὡς μέχρι τοῦδε, καὶ δὲν θέλετε μάθει ποτὲ ὅτι τὸν ἠμαύρωσεν ὁ ζοφερὸς ὁρίζων, ὡς τὸν περιγράφετε. Ἀλλὰ μὴ ῥίπτετε καὶ τὸν λίθον κατὰ τῶν γυναικῶν τῆς Δακίας. Ἐπαινετὴ μὲν δὲν εἶναι ἡ διαγωγή των, ἀλλὰ συγγνωστὴν καθιστᾷ αὐτὴν μέχρι τινὸς ἡ διαγωγὴ τῶν ἀνδρῶν αὐτῶν»· καὶ τὴν διαγωγὴν ταύτην μοὶ περιέγραψε διὰ μελανωτάτων χρωμάτων. — «Ὑπάρχουσιν ὅμως καὶ ἐξαιρέσεις, τῇ εἶπον· φέρ' εἰπεῖν ὁ ὑμέτερος σύζυγος». — «Εἷς ἐκ τῶν χειροτέρων», μοὶ ἀπήντησε, καὶ ἐξετάθη εἰς λεπτομερείας, ἃς δὲν πρέπει καὶ δὲν θέλω νὰ ἐπαναλάβω.

Ἐν τούτοις εἴχομεν εἰσέλθει εἰς τὴν πόλιν, καὶ ὅτε διηρχόμεθα ἐμπρὸς μεγάλης οἰκίας, ἡ Κυρία Γκίκα διέταξε τὴν ἅμαξαν νὰ σταθῇ, καὶ ἔπεμψε τὸν ὑπηρέτην της νὰ ἐρωτήσῃ πῶς διάγει ὁ Κ. Βιβέσκος, εἷς τῶν εὐγενεστέρων καὶ πλουσιωτέρων ἀρχόντων τῆς Βλαχίας, ὃν θερμῶς μοὶ ἐπῄνεσε, καὶ ὅστις ἐτύγχανε τότε νοσῶν. Ὁλόκληρον δ' ἔτος νομίζω δὲν εἶχε παρέλθει μετὰ τὴν ἐπιστροφήν μου εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅτε ἔμαθον ὅτι ἡ Κυρία Μαριτσίκα Γκίκα, διαζευχθεῖσα τὸν σύζυγόν της Κωνσταντῖνον Γκίκαν, ἀδελφὸν τοῦ ἡγεμόνος, καὶ παραλαβοῦσα καὶ τὰ ἐξ αὐτοῦ παιδία της, ἐνυμφεύθη τὸν κ. Βιβέσκον, τὸν μετὰ ταῦτα ἡγεμόνα τῆς Βλαχίας γενόμενον, οὗ ἡ πρώτη σύζυγος, διανοητικῶς ἀσθενήσασα, ἤ, ὡς οἱ ἀντιπολιτευόμενοι τῷ ἡγεμόνι διέδιδον ἔπειτα, χωρὶς ν' ἀσθενήσῃ, κατεκλείσθη εἰς φρενοκομεῖον, τὰ δὲ τέκνα της ἠκολούθησαν τὸν πατέρα των, καὶ ἀνεγνώρισαν τὴν νέαν μητέρα. Ὅτε ταῦτα ἔμαθον εἶπον εἰς ἐμαυτὸν ὅτι καὶ ὁ ἠθικὸς κόσμος διέπεται, ὡς φαίνεται, ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἀμεταβλήτων νόμων ὑφ' ὧν καὶ ὁ ὑλικός, καὶ ὅτι ὡς εἰς τοῦτον οὕτω καὶ εἰς ἐκεῖνον, δὲν ὑπάρχει ἄστρον μὴ δῦον ἢ μὴ θαμβούμενον.

Ἐκ δὲ τῶν γνωρίμων τῆς παιδικῆς ἡλικίας μου εἶδον αὖθις τὴν Αἰκατερίνην Φωκᾶ, Κυρίαν τότε εἰς κάλλος ὡριμάσασαν, σύζυγον τοῦ Μιχαὴλ Γκίκα, ἑτέρου ἀδελφοῦ τοῦ Αὐθέντου. Εἰς αὐτῆς ὁδηγηθεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Μαύρου, τὴν εὗρον κλινήρη, καὶ ἅμα παρουσιάσθην, μοὶ εἶπεν ὅτι ἀσχολεῖται περὶ τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν, ὡς θέλω ἰδεῖ, ἂν πλησιάσω εἰς τὴν τράπεζάν της. Πορευθεὶς δ' ἐκεῖ εὗρον τὰς μεταφράσεις τοῦ πατρός μου χειρογράφους καὶ ὑπὸ τῆς χειρὸς τοῦ ἰδίου γεγραμμένας. Θαυμάζων διὰ τὴν σύμπτωσιν ταύτην, ἥτις δὲν ἠξεύρω ἂν δὲν ἦτο καί πως παρεσκευασμένη, καθεσθεὶς δὲ παρὰ τὴν τράπεζαν, ἐφυλλολόγουν μετὰ πλείστου ἐνδιαφέροντος τὸ φυλλάδιον, ἐν ᾧ ὁ ἐξάδελφός μου, παρὰ τὴν κλίνην τῆς ὡραίας κυρίας, θερμῶς τὴν περιεποιεῖτο. Ὅταν δ' ἐξήλθομεν, εἴδομεν εἰς τὸν ἀντιθάλαμον τὰς μικρὰς θυγατέρας της, ὧν ἡ μία μετὰ ταῦτα ἐνυμφεύθη τὸν Ῥῶσσον πρίγκηπα Μασσάλσκην, καὶ ἀφ' οὗ ἀπ' αὐτοῦ ἐχωρίσθη, μετωνομάσθη «Δώρα δ' Ἴστρια».

Ἄλλη δ' ἀρχαία φίλη ἣν ἐπανεῦρον ἦν ἡ Αἰκατερίνη Καρακάση, ἥτις αὐξήσασα εἰς ἐξαίσιον ὡραιότητα, εἶχε νυμφευθῆ τὸν Ῥῶσσον ἀξιωματικὸν Ὀδοβέσκον, καὶ ὑπῆρξεν ἀγαπητοτάτη τῷ ἡγεμόνι Γκίκᾳ. Εὗρον δ' αὐτὴν χήραν ἤδη, κατοικοῦσαν μετὰ τῶν ἀδελφῶν της εἰς ἐσχατιὰν ἔξω τοῦ Βουκουρεστίου, ὥστε ἅπαξ μόνον τὴν εἶδον.

Ἕνα μῆνα διήρκεσεν ἡ ἐν Βουκουρεστίῳ διαμονή μου· περὶ δὲ τὸ τέλος αὐτῆς, ἀφίχθη αὐτόθι καὶ ὁ Περικλῆς Ἀργυρόπουλος, ἐξάδελφος καὶ αὐτὸς τῆς Κας Μαύρου, διότι ἡ μήτηρ του ἦν Σούτσου, ἀδελφὴ τοῦ πατρός της. Μετέβαινε δ' αὐτὸς εἰς Ἰάσιον, εἰς ἐπίσκεψιν, ὡς ἔλεγε, τῶν ἐκεῖ συγγενῶν του, καὶ ἀπεφασίσθη νὰ συνοδοιπορήσωμεν, διότι καὶ ἐγὼ εἶχον ἄκρατον ἐπιθυμίαν νὰ ἰδῶ τὴν ἐκεῖ ἐγκατεστημένην ἀδελφὴν τοῦ πατρός μου, τὴν Καν Αἰκατερίναν Γκίκα. Συνεφωνήσαμεν ἐπομένως καὶ συναπήλθομεν διὰ μιᾶς τῶν τότε ἐν κοινῇ χρήσει ὁδοιπορικῶν ἁμαξῶν, αἵτινες ἐλέγοντο **Βρίτσκαι** μὴ ἀνηρτημέναι εἰς ἐλατήρια

καὶ ἄνωθεν ἔχουσαι θολωτὸν ἐξ ὑφάσματος καὶ ἡμικυλινδρικὸν ἐπιστέγασμα.

Εἰς τὸ Φωξάνιον, τὸ μεθόριον μεταξὺ Βλαχίας καὶ Μολδαυίας, εἰς τοῦ διοικητοῦ, πρὸς ὃν ἐπορεύθημεν καὶ ὃν κατ' οἶκον δὲν εὕρομεν, εἴδομεν ἐπὶ τῆς τραπέζης του εἰκονογραφίαν οὐχὶ ἐκ τῶν σεμνοτέρων, ὃ ἐθεωρήσαμεν ὡς ἔνδειξιν τῶν ἠθῶν τῆς χώρας ἣν διετρέχομεν καὶ τῶν διεπόντων αὐτήν. Ἐλθὼν δὲ μετ' ὀλίγον ὁ οἰκοδεσπότης, μᾶς ὑπεδέχθη περιποιητικώτατα, καὶ μᾶς παρέθηκε γεῦμα. Διανυκτερεύσαντες δ' ἔπειτα ἐντὸς τῆς βρίτσκας, τὴν ἐπαύριον, ἄϋπνοι, συντετριμμένα ἔχοντες τὰ ὀστᾶ, νήστεις, διότι οὐδ' ἴχνος ξενοδοχείου ὑπῆρχε καθ' ἅπασαν τὴν ὁδόν, ἐστενάζομεν ἀνυπόμονοι πρὸς τὸν προσεχῆ ἡμῶν σταθμόν, ὅστις μᾶς ὑπέσχετο πάντα τὰ ἐπίγεια ἀγαθὰ καὶ πάσας τὰς ἀναπαύσεις. Ἦν δ' αὐτὸς τὸ Τεκούτσιον, ἡ ἐξοχικὴ κατοικία τῆς θείας τοῦ κ. Ἀργυροπούλου, κυρίας Σχινᾶ, τὸ γένος Σούτσης, ἥτις ἦν ἑπόμενον νὰ μᾶς δεχθῇ εἰς ἀνοικτὰς τὰς ἀγκάλας, ἂν ὅμως καὶ ἀνοικτῶν τῶν χειρῶν περὶ τούτου εἶχεν ὁ ἀνεψιὸς τὰς ἀμφιβολίας του, κατεχόμενος ὑπό τινων προλήψεων ὡς πρὸς τοῦ θείου του τὴν ἐλευθεριότητα.

Εἰς τοιαύτας διαθέσεις διατελοῦντες, ἐφθάσαμεν περὶ μεσημβρίαν εἰς Τεκούτσιον, καὶ ἀπέβημεν εἰς τὴν θύραν τοῦ κ. Σχινᾶ. Εἰς τὴν αἴθουσαν δὲ εἰς ἣν εἰσήλθομεν, ἀμφότεροι ἄγνωστοι, εὕρομεν τὴν οἰκοδέσποιναν, κυρίαν εὐγενεστάτην τοὺς τρόπους, εἰς ἣν ἐγώ, βλέπων τὸν δισταγμὸν τοῦ συνοδοιπόρου μου, παρέστησα αὐτὸν ὡς ἀνεψιόν της, καὶ εἶδον ἀληθῶς, ὡς ἐπροσδόκουν, μετὰ στοργῆς ἀνοιγείσας τὰς ἀγκάλας της. Μόνον δὲ μακρὸν μετὰ τὴν ἔκχυσιν τῆς συγγενικῆς συγκινήσεως παρουσίασεν ἀμοιβαίως καὶ ἐμὲ ὁ Κ. Ἀργυρόπουλος, καὶ τότε ἐγενόμην ἐπίσης δεκτὸς μετὰ περιχαροῦς δεξιώσεως, ὡς υἱὸς φίλης οἰκογενείας. Μετ' ὀλίγον δ' εἰσῆλθε καὶ ὁ κ. Σχινᾶς, ἀδελφὸς τοῦ ἐν Ἑλλάδι στενωτάτου φίλου μου Κωνσταντίνου, καὶ μᾶς ὑπεδέχθη μετ' ἐνθουσιασμοῦ, πρὸ πάντων διότι ἐφαντάζετο ὅτι βλέπει ἐν ἡμῖν, εἰς τὴν ἐρημίαν ἐκείνην ἐν ᾗ διέμενεν, ἀντιπροσώπους τοῦ μεγάλου κόσμου, μεμυη-

μένους εἰς πάντα τὰ μυστήρια τῆς πολιτικῆς· δι' ὃ καὶ πολυπραγμονῶν μᾶς ἐξήταζε τί μελετᾷ ὁ Σουλτάνος, τί διανοεῖται ὁ Μεχμὲτ Ἀλῆς, τίνες εἰσὶν αἱ μυστικαὶ διαθέσεις τῶν μεγάλων δυνάμεων. Ἐγὼ δέ, μεταξὺ προσπαθῶν νὰ ἱκανοποιῶ τὴν περιέργειάν του περὶ πάντων τούτων, ὡς ἂν ἤμην ὁ μυστικοσύμβουλος πάντων τῶν ἡγεμόνων, ᾐσθανόμην τὴν πεῖναν ἰσχυρῶς νύσσουσάν με· δι' ὃ καὶ ἀφ' οὗ ἐξέθηκα συγκεχυμένην τινὰ θεωρίαν περὶ τῆς θέσεως τῆς Αἰγύπτου καὶ τῶν ἀντιθέτων συμφερόντων τῶν διαφόρων δυνάμεων ὡς πρὸς αὐτήν, τῷ ἐζήτησα συγγνώμην ὅτι μένω ἐκεῖ πολιτικὰ βαττολογῶν, καὶ λησμονῶν ὅτι ἦν ἴσως ἡ ὥρα ἐκείνη τοῦ γεύματός του, καὶ ἐπομένως ὅτι καιρὸς δι' ἡμᾶς ν' ἀναχωρήσωμεν. Ταῦτα δὲ λέγων ἔῤῥιψα πλάγιον βλέμμα πρὸς τὸν συνοδοιπόρον μου, ὃν εἶδον ἕτοιμον νὰ διαῤῥαγῇ ὑπὸ μόλις συνεχομένου γέλωτος. Ὁ δὲ κύριος Σχινᾶς ἐνόμισεν ἀναγκαῖον ν' ἀποκριθῇ ὅτι δὲν ἦν ἀκόμη καιρὸς τοῦ γεύματος, καὶ ἂν δὲν βιαζώμεθα ν' ἀναχωρήσωμεν ὅτι ἐδυνάμεθα καὶ νὰ συγγευθῶμεν. Ἀπεκρίθην δ' ἐγὼ τότε ὅτι δὲν βιαζόμεθα μέν, ἀλλά, καίτοι μὴ γευθέντες ἀπὸ τῆς χθές, δὲν πεινῶμεν διόλου, καὶ δὲν θέλομεν νὰ ἔχωμεν τὴν ἀδιακρισίαν νὰ τοὺς ταράξωμεν. Ἐπὶ τούτοις δ' ἐπέστρεψεν εἰς τὴν αἴθουσαν ἡ ἐπὶ τῶν πολιτικῶν συζητήσεων ἐξελθοῦσα Κα Σχινᾶ, καὶ τῇ ἐπανέλαβον ὅτι εἰ καὶ ὁ Κος Σχινᾶς εὐηρεστεῖτο νὰ μᾶς προσκαλῇ νὰ μείνωμεν εἰς τὸ γεῦμα, ἡμεῖς προὐτιθέμεθα ν' ἀναχωρήσωμεν. Τότε ὅμως ἡ πρόσκλησις ἐπανελήφθη ὑπὸ τῆς Κυρίας μετ' ἐγκαρδίου καὶ ἀνυποκρίτου προθυμίας, ὥστε ἠναγκάσθημεν νὰ ἐνδώσωμεν· ὅτε δ' ἐμείναμεν ἐπὶ στιγμὴν μόνοι, ὁ συνοδοιπόρος μου μὲ ηὐχαρίστησε διὰ τὴν ἔκβασιν τῆς διπλωματίας μου μεθ' ὅλης τῆς θερμότητος τοῦ κενοῦ του στομάχου.

Μέχρις οὗ τὸ γεῦμα παρασκευασθῇ ὁ κ. Σχινᾶς εἶχε καιρὸν πολλάκις νὰ ἐπαναλαβῃ τὰς πολιτικὰς συζητήσεις του· ἀλλὰ λίαν εὐαρέστως διέκοψεν αὐτὰς ἡ ἐκ νέου παρουσία τῆς οἰκοδεσποίνης, καὶ ἐξ ἑτέρου δωματίου ἀρθεῖσα μελῳδικὴ φωνὴ ᾀδούσης νεάνιδος,

ἥτις μετ' ὀλίγον καὶ παρουσιάσθη ἡμῖν. Ἦν δ' ἡ ὡραία θυγάτηρ τῆς οἰκίας, Μαρία, ἥτις τότε μὲν ἦν μεμνηστευμένη Ῥῶσσον συνταγματάρχην, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα, μὴ τελεσθέντος τούτου τοῦ συνοικεσίου, ἐνυμφεύθη τὸν ἐν Ἀθήναις καθηγητὴν Γεώργιον Μαυροκορδάτον.

Τὸ γεῦμα εὕρομεν ἄριστον, καὶ ἄξιον τῶν προσπαθειῶν ἃς εἶχον καταβάλει ὑπὲρ αὐτοῦ. Ἀλλὰ μετὰ τὸ πέρας αὐτοῦ, τότε μάλιστα ἐπέπεσεν ἐφ' ἡμᾶς ὁ κ. Σχινᾶς, ἀπαιτῶν ὡς δικαιωματικῶς πλέον νὰ τῷ εἴπωμεν πάντα τὰ ἀπόῤῥητα τῆς πανταχοῦ διπλωματίας. Ἡμεῖς ὅμως ἑνὸς πρὸ πάντων εἴχομεν χρείαν, ὀλίγου ὕπνου μετὰ τὸ καλὸν δεῖπνον, καὶ μετὰ τὴν ἄγρυπνον νύκτα, ἧς ἄλλη ὁμοία μᾶς περιέμενε. Βλέπων λοιπὸν ἐγὼ τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ συνοδοιπόρου μου σχεδὸν κλειομένους ἐν ᾧ ἐξέθετε τοὺς σκοποὺς καὶ τὸ σχέδιον τοῦ ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, ὑπεδύθην αὖθις τὸν διπλωματικὸν χαρακτῆρά μου, καὶ ἀπετάθην πρὸς τὸν κ. Ἀργυρόπουλον, λέγων αὐτῷ ὅτι ὁ κ. Σχινᾶς βεβαίως συνηθίζει νὰ κοιμᾶται μετὰ τὸ γεῦμα, ἡμεῖς δὲ λησμονοῦμεν τοῦτο παρασυρόμενοι ὑπὸ τοῦ ἐνδιαφέροντος τῆς εὐαρέστου συνδιαλέξεως. Καὶ ὁ μὲν κ. Σχινᾶς ἠρνήθη ὅτι αὐτὸς κοιμᾶται, ὑπώπτευσεν ὅμως ὅτι ἡμεῖς ἴσως ἔχομεν ἀνάγκην τινὸς ἀναπαύσεως, ὅπερ ἐγὼ δὲν ἠρνήθην ἐντελῶς, ὥστε καὶ τῆς Κας Σχινᾶ ἐλθούσης εἰς ἐπικουρίαν, μᾶς ἐδόθη δωμάτιον ὅπου χαίροντες ἀπεσύρθημεν, καὶ ἐκοιμήθημεν σχεδὸν μέχρι τῆς ἑσπέρας, ὅτε ἐπέβημεν πάλιν τῆς βασανιστικῆς ἡμῶν βρίτσκας, καὶ ἀπεχαιρετήσαμεν εὐγνωμόνως τὴν ἀγαθὴν καὶ φιλόξενον οἰκογένειαν.

Ὡδοιποροῦμεν δὲ δι' ἵππων ταχυδρομικῶν, ὧν ὀκτώ, τόσον ἰσχνοὶ καὶ τόσον μικροί, ὥστε μόλις ἀντεστοίχουν πρὸς τοὺς δύω εὐτραφεῖς καὶ ῥωμαλέους ἄλλων μερῶν, ἦσαν ἐζευγμένοι εἰς τὸ ὄχημα ἡμῶν διὰ σχοινίων, ἢ μᾶλλον σπάγκων λεπτοτάτων. Τούτου τὰς συνεπείας ᾐσθάνθημεν τὴν ἐπαύριον. Ἐν ᾧ διετρέχομεν κοιλάδα γυμνὴν καὶ ἔρημον αἴφνης ἐστάθημεν, καὶ προκύψαντες νὰ γνωρίσωμεν τούτου τὸν λόγον, εἴδομεν ὅτι οὔτε ἵππους εἴχομεν

πλέον, οὔτε ἡνίοχον. Ὅτε δὲ μᾶς ἐξηγήθη τὸ συμβάν, ἐμάθομεν ὅτι κοπέντων τῶν σχοινίων, οἱ ἐμπρόσθιοι ἵπποι ἀπέδρασαν πρὸς τοὺς παρακειμένους λόφους, ὁ δὲ ἡνίοχος, λύσας τοὺς λοιπούς, ἔτρεχε μετ' αὐτῶν ἵνα συλλάβῃ τοὺς φυγάδας, ὅπερ μεθ' ἡμίσειαν περίπου ὥραν κατώρθωσεν. Διὰ τοῦτο περὶ τὴν μεσημβρίαν μόνον εἰσελάσαμεν εἰς Ἰάσιον.

Ἐνταῦθα διηυθύνθημεν ἀμέσως εἰς τοῦ Προξένου τῆς Ἑλλάδος Κου Μάνου, ἀδελφοῦ τοῦ γαμβροῦ τοῦ Κ. Ἀργυροπούλου. Καὶ δὲν εὕρομεν μὲν αὐτὸν οἴκαδε· ἀλλά, κατὰ παραγγελίαν του, ὄντος προειδοποιημένου, ἐτύχομεν πάσης δεξιώσεως· καὶ ἐν ἄλλοις νεᾶνις Βοημὶς (Κατσιβέλλα), καλὴ τὴν ὄψιν, μᾶλλον δὲ ἡ εὐσταλὴς τὴν ἀναβολήν, προσέδραμεν ἀμέσως φέρουσα τῶν ποδῶν νιπτῆρα. Ἀλλ' ἐγὼ ἀφεὶς τὴν περιποίησιν ταύτην εἰς τὸν συνοδοιπόρον μου, ἐχωρίσθην ἀπ' αὐτοῦ ἵνα σπεύσω πρὸς τὴν θείαν μου, τὴν Κυρίαν Αἰκατερίνην Γκίκα, ἀδελφὴν τοῦ πατρός μου, ἣν ὡς ἄλλην μητέρα ἠγάπων, καὶ ἥτις ἔτρεφεν ἀνάλογα στοργῆς αἰσθήματα πρὸς ἐμέ. Ἔμαθον δὲ μετ' ὀλίγας ἡμέρας ὅτι ὁ σκοπὸς τῆς ὁδοιπορίας τοῦ Κ. Ἀργυροπούλου, ὃν ἐπιμελῶς ἔκρυπτεν, ἦν νὰ νυμφευθῇ τὴν θυγατέρα τῆς Κυρίας Ῥαδοκάνου, ὅπερ καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐξετέλεσεν.

Ἡ δὲ θεία μου μὲ παρέλαβεν εἰς τὴν οἰκίαν της, εἰς ἣν συνῴκει μετὰ τοῦ μόνου μείναντος υἱοῦ της, τοῦ Ἰωάννου, διότι ὁ μὲν πρωτότοκος Νικόλαος, εἶχεν ἤδη ἀποθάνει παιδίον ἐν Στεφανοπόλει, ἡ δ' ἐξαδέλφη μου, ἡ χαριεστάτη καὶ φιλτάτη μοι Κορνηλία, ὑπανδρευθεῖσα ὃν περιπαθῶς ἠγάπα νέον Ἰβραϊλόην, ἀπεβίωσε καὶ ἐκείνη ἐννέα ἡμέρας μετὰ τὸν γάμον της, θλίψιν ἀπαρηγόρητον ἀφεῖσα εἰς τὴν μητέρα της καὶ οὐχ ἧττον εἰς ἐμέ, ὅστις ἀπὸ τῆς ἐν Βενετίᾳ συνεντεύξεως δὲν τὴν εἶχον ἰδεῖ πλέον, ἀλλ' οὐδέποτε εἶχον παύσει θερμῶς αὐτὴν ἀγαπῶν. Εὗρον δὲ τὴν θείαν μου καὶ ἐν Μολδαυίᾳ, ὡς πανταχοῦ ὅπου ποτὲ διέμενε, διὰ τὴν σπανίαν της φρόνησιν, τὴν γλυκύτητα τοῦ ἤθους της καὶ τὰ παντοῖά της προτερήματα, τὸ ἀντικείμενον γενικῆς ἀγάπης καὶ σεβασμοῦ τῆς

κοινωνίας, καὶ αὐτοῦ τοῦ τότε ἡγεμονεύοντος Μιχαὴλ Στούρζα, πρὸς ὃν καὶ μὲ ὡδήγησεν εἰς ἐπίσκεψιν. Κατῴκει δ' ὁ Αὐθέντης ἐκτὸς τοῦ Ἰασίου, εἰς τὴν Σοκόλαν, ἰδιόκτητον αὐτοῦ ἔπαυλιν, ἣν πολυτελέστατα εἶχε διασκευάσει. Εἰς τὴν ἐπίσκεψιν ταύτην κατ' ἀρχὰς μᾶς ὑπεδέχθη ἡ νέα ἡγεμονίς, θυγάτηρ τοῦ ἐν Κωνσταντινουπόλει τότε μεγάλως ἰσχύοντος Βογορίδου, ἔχουσα παρ' ἑαυτῇ τὴν ἀρχαίαν παιδαγωγόν, ἤδη δὲ κυρίαν τῆς αὐλῆς της, τὴν σύζυγον τοῦ Γάλλου ἀκαδημαϊκοῦ Φ. Λεβᾶ (Ph. Lebas) εἰς διάστασιν διατελοῦσαν πρὸς τὸν ἄνδρα της. Ἡ *Κερὰ ἢ Κυρία Δόμνα*, ὡς ἐλέγοντο ἄλλοτε τῆς Δακίας αἱ ἡγεμονίδες, δειλὴ τὴν συμπεριφορὰν καὶ ἄπειρος τῶν κοινωνικῶν τρόπων, μᾶς ἐδέχθη οὐχ ἧττον φιλοφρονέστατα· μετ' ὀλίγον δ' ἦλθε καὶ ὁ ἡγεμών, ἀνὴρ ζωηρὸς καὶ εὐφυής, καὶ μετὰ πολλὰς φιλικὰς ἐνδείξεις πρὸς τὴν θείαν μου καὶ εὐγενεῖς πρὸς ἐμὲ δεξιώσεις, ἀναχωροῦντας μᾶς προσεκάλεσε διὰ τὴν ἐπαύριον εἰς τὸ γεῦμά του. Τοῦτο δ' ἐξέπληξε μεγάλως τὴν θείαν μου ὡς λίαν ἀσυνήθης ἐξαίρεσις, διότι, ὡς μοὶ εἶπεν ὅτε ἀνεχωρήσαμεν, ὁ Αὐθέντης, εἰδήμων τῶν ἠθῶν τῆς πατρίδος του, ἦτο λίαν ζηλότυπος καὶ ποτὲ δὲν προσεκάλει τινὰ ὅπου θὰ παρευρίσκετο ἡ ἡγεμονίς. Ἐγὼ δ' ἀπήντων ὅτι προφανῶς ὁ Αὐθέντης μὲ ἔκρινεν ὡς ἀκίνδυνον, δι' ὅ, ἀντὶ νὰ τὸν κακίζω, ἐξ ἐναντίας τῷ ἤμην εὐγνώμων, καθ' ὅσον μοὶ ἀπέδιδε πλήρη δικαιοσύνην. Οὐχ ἧττον ὅμως ἡ θεία μου ἐξηκολούθει μὴ παραδεχομένη ὅτι θὰ συνεγευματίζομεν μετὰ τοῦ Ἡγεμόνος καὶ τῆς Ἡγεμονίδος.

Ἐν τούτοις ὅσον καὶ ἂν ἐδυσπίστει, τὴν ἐπιοῦσαν, ὅτε ἤγγιζεν ἡ ὥρα, ἠναγκάσθη νὰ ἑτοιμασθῇ καὶ παρήγγειλε τὴν ἄμαξαν. Ἀλλὰ πρὶν ἢ αὕτη ζευχθῇ, εἴδομεν ἱππέα τῆς ἡγεμονικῆς σωματοφυλακῆς ἀπὸ ῥυτῆρος ἐλαύνοντα πρὸς τὴν οἰκίαν ἡμῶν. Ἡ θεία μου μοὶ τὸν ἔδειξε γελῶσα, καὶ μοὶ εἶπε «Θὰ ἰδῇς τί θέλει ὁ ἱππεύς». Τῷ ὄντι δὲ μετὰ μίαν στιγμὴν ὑπηρέτης ἔφερεν ἡγεμονικὴν ἐπιστολήν, ἐκφράζουσαν τὴν λύπην τοῦ Αὐθέντου διότι ἀσθενούσης τῆς Ἡγεμονίδος, δὲν ἐδύνατο νὰ μᾶς δεχθῇ εἰς τὸ γεῦμα! Ἡ

θεία μου ἐθριάμβευεν· ἡ πρόῤῥησίς της ἐπαλήθευσε κατὰ γράμμα. Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον, ἰδοὺ πάλιν ὁ αὐτὸς ἱππεύς, καὶ νέα ἐπιστολὴ τοῦ Αὐθέντου, προσκαλοῦντος διὰ τὴν ἐπιοῦσαν τὴν θείαν μου μετὰ τοῦ νέου υἱοῦ της Ἰωάννου καὶ μετ' ἐμοῦ αὖθις εἰς τὸ γεῦμα. Τότε ἐμὸς ἦτον ὁ θρίαμβος, καθ' ὅσον νέα ἀναίρεσις τῆς προσκλήσεως δὲν ἦλθε, καὶ ἀληθῶς ἐπορεύθημεν. Ναί, ἐπορεύθημεν, εὕρομεν τράπεζαν διὰ . . . . τέσσαρας μόνον δαιτυμόνας ἡτοιμασμένην, καὶ ὅτε παρεκαθήσαμεν ὁ Αὐθέντης μᾶς ἐζήτησε συγγνώμην διότι ἡ ἡγεμονίς, ὀδονταλγοῦσα, δὲν ἐδύνατο νὰ παρευρεθῇ, δι' ὃ ἡ θεία μου, τὰ χείλη της δάκνουσα καὶ τὸν γέλωτα δυσκόλως καταστέλλουσα, ἀπήντησεν ὅτι βαθέως λυπεῖται. Μᾶς ἀπεζημίωσεν ὅμως ὁ ἡγεμὼν διὰ τῆς ὁμιλίας του, πλήρους εὐφυίας καὶ χάριτος.

Μετέβην δ' ἔπειτα ἐπὶ μίαν ἡμέραν εἰς τὴν ὡραίαν ἐξοχὴν τῆς θείας μου, τὴν παρὰ τὸ Ἰάσιον, καὶ ἐκεῖθεν, ὑπὸ τῆς ἰδίας συνοδευόμενος ἀπῆλθον εἰς Γαλάτσιον, ἵνα ἐπιβιβασθῶ διὰ τὴν ἐπιστροφήν μου εἰς τὴν Ἑλλάδα, διότι ἐπλησίαζεν εἰς τὴν λῆξίν της ἡ δίμηνος ἄδειά μου. Κατελύσαμεν δὲ τὴν ἑσπέραν εἰς αὐτὴν τὴν οἰκίαν τοῦ Κ^ου^ Σχινᾶ, εἰς ἣν πρό τινος εἶχον φιλοξενηθῆ, ἥτις ὅμως ἦν ἤδη τότε κενὴ τῶν κατοίκων της, ἐπανελθόντων εἰς Ἰάσιον.

Τὴν δ' ἐπαύριον, ἀποχαιρετίσας τὴν φιλτάτην μου θείαν, ἣν δὲν ἐπέπρωτο νὰ ἰδῶ πλέον ἔκτοτε, ἐπεβιβάσθην εἰς τὸ Αὐστριακὸν ἀτμόπλοιον.

Τὸν Εὔξεινον εὕρομεν ἀληθῶς ἄξενον, δηλαδὴ θυελλώδη καὶ δεινῶς σαλευόμενον. Οὐχ ἧττον ὅμως καὶ ἡ δυσάρεστος αὕτη ἡμέρα εἶχε τὸ εἰδύλλιόν της. Ἐπὶ τοῦ καταστρώματος, παρὰ τὸν τοῖχον τοῦ πλοίου καθήμενος, ἀλλ' οὐδὲν εὑρίσκων τὸ ἐπαγωγὸν οὐδ' εἰς τὴν μελαγχολικὴν θέαν τῶν κοίλων κυμάτων, τῶν ἐχθρικῶς ἡμᾶς προσβαλλόντων, οὐδ' εἰς τὴν συναναστροφὴν τῶν συμπλεόντων Ῥουμούνων Ἰουδαίων, οὐδ' εἰς αὐτὴν τὴν τῶν Κυριῶν των, αἵτινες ὡραῖαι μὲν ἦσαν, ἀλλὰ μοὶ ἐλύπουν τὰ ὦτα διὰ τῆς ἀηδῶς διεστραμμένης Γερμανικῆς ἣν ὡμίλουν, περιωρίσθην ἀναπαύσας τὸ βλέμμα ἐπὶ νέας καὶ ὡραίας Γερμανίδος, ἥτις, ὑπὸ τοῦ

σάλου καταπεπονημένη ἔκειτο ἐκτάδην εἰς χαρίεσσαν θέσιν ἐπὶ τοῦ καταστρώματος. Ἦν δ' ὡς ἤκουσα ἡ νεᾶνις ἐκ Βιέννης μεταπεμφθεῖσα ὡς παιδαγωγὸς παρὰ τῇ οἰκογενείᾳ ἑνὸς τῶν τότε πρεσβευτῶν ἐν Κωνσταντινουπόλει. Πλησίον δ' αὐτῆς κατέκειτο, ἐκ τῆς αὐτῆς αἰτίας ἀναμφιβόλως, νέος Ἄγγλος, οὐδεμίαν λέξιν Γερμανικὴν ἠξεύρων, ὡς καὶ ἡ ὁμοιοπαθὴς αὐτῷ οὐδεμίαν ἤξευρεν ἀγγλικήν. Τούτου ἕνεκα ἀδυνάτου οὔσης πάσης προφορικῆς συνεννοήσεως μετὰ τῆς γείτονός του, παρετήρησα διὰ κλοπιμαίων βλεμμάτων ἃ ἔῤῥιπτον ἐπ' αὐτῶν ὅτι κατὰ τῶν κωφαλάλων τὸ σύστημα ἐπειρῶντο τοιαύτης διὰ τῆς ἐπαφῆς τοῦ ἄκρου τῶν ποδῶν. Μετ' ὀλίγον ὁ Ἄγγλος, τὸν θαλάσσιον ἀέρα τραχὺν εὑρίσκων, κατῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνά του. Τὸ παράδειγμα δὲ φαίνεται ὅτι ἐκρίθη ἀξιομίμητον καὶ ὑπὸ τῆς ναυτιώσης Γερμανίδος, ἥτις ἐπίσης ἀπῆλθε τάχιστα εἰς ἀνάπαυσιν. Οἱ κακεντρεχεῖς ὅμως νέοι ἀξιωματικοὶ τοῦ πλοίου παρεξήγησαν τὴν φυσικὴν ταύτην τῶν συμβάντων ἀλληλουχίαν ἢ σύμπτωσιν, καὶ ἔπεμψαν ἕνα τῶν παίδων τοῦ πλοίου νὰ δηλώσῃ εἰς τὴν ὁδοιπόρον ὅτι ἀλλαχοῦ ἦν τῶν κυριῶν τὸ δωμάτιον. Καὶ αἱ μὲν ἀνακαλύψεις τοῦ παιδὸς πολλοὺς διήγειραν ἐν αὐτοῖς ψιθυρισμούς, καὶ κατεσταλμένα μειδιάματα. Ἐμὲ δ' ἐνόμιζον ἐν πλήρει ἀγνοίᾳ τοῦ σκανδάλου, διότι δὲν ἀντελήφθησαν ὅτι εἰς ἣν κατεῖχον θέσιν ἤμην ἀπ' ἀρχῆς μάρτυς τοῦ ὅλου δράματος, καὶ εἶδον ἄνωθεν διὰ τῆς ὑελίνης θυρίδος τὴν νέαν δακρυῤῥοοῦσαν ὅτε κατὰ τὴν διαβιβασθεῖσαν αὐτῇ ἐντολὴν εἰσῆλθεν εἰς τὸν κοιτῶνα τῶν κυριῶν. Τὸ δὲ μάλιστα ἐκπλῆξάν με ἦν ὅτι εἰς τὸ γεῦμα τὴν εἶδον νὰ ἐπανέλθῃ καὶ ὅλως ἀταράχως νὰ καταλάβῃ τὴν θέσιν της.

Τῇ ἐπαύριον, μόλις ὑπέφωσκε, καὶ εἰσεπλεύσαμεν εἰς τὸν Βόσπορον, ὅπου εἰς τὸ ἀτμόπλοιον προσέπλευσεν ἡ τὴν παιδαγωγὸν περιμένουσα οἰκογένεια, καὶ μήτηρ καὶ θυγατέρες ἐναγκαλισθεῖσαι αὐτήν, τὴν παρέλαβον εἰς τὴν λέμβον των. Ἐγὼ δ' ἀποβὰς εἰς Σταυροδρόμιον, κατῴκησα παρὰ τῷ προσκαλέσαντί με κ. Ἐμμανουὴλ Ἀργυροπούλῳ, τῷ ἡμετέρῳ ἐπιτετραμμένῳ.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἀπὸ τῆς τελευταίας ἐκεῖθεν διαβάσεώς μου, μεγάλη εἶχεν ἐπέλθει μεταβολή. Ἐν ᾧ ἤμην ἔτι ἐν Βλαχίᾳ εἶχε φθάσει ἡ εἴδησις τοῦ θανάτου τοῦ Μαχμούτ, τοῦ ἀγρίως δραστηρίου Σουλτάνου, ὅστις πρῶτος εἶδε τὸ Ὀθωμανικὸν οἰκοδόμημα ἐκ βάθρων σεισθὲν ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, καὶ ἐλπίσας ἀφ' ἑνὸς μὲν ν' ἀνατρέψῃ πάντα τὰ ἐσωτερικὰ προσκόμματα εἰς ἃ προσέκρουεν ἡ παντοδυναμία του, ἀφ' ἑτέρου δὲ νὰ ἑλκύσῃ τὰς συμπαθείας καὶ τὴν ὑποστήριξιν τῶν μεγάλων Δυνάμεων, διδων δεῖγμα ὅτι ἠσπάσατο τὸν Εὐρωπαϊκὸν πολιτισμόν, προέβη εἰς τὴν βαρβαρωτέραν τῶν πράξεων ἐξ ὅσων ἀφηγεῖται ἡ ἱστορία, τὴν θηριώδη δολοφονίαν τρισμυρίων Γενιτσάρων. Μικρὸν μετὰ τὴν ἄφιξίν μου ἐτελέσθη ἡ ἐγκαθίδρυσις τοῦ νέου Σουλτάνου Ἀβδοὺλ Μετζίτ, ἧς ἡ τελετὴ συνίστατο εἰς τὴν τοῦ ξίφους περίζωσιν ἐν τῷ προσκυνήματι τῷ κατὰ τὴν θέσιν Ἴππη. Μετ' αὐτὴν δ' ὁ νέος Σουλτάνος, ἐν πλήρει παρατάξει, ἔφιππος χωρῶν ἔξωθεν τοῦ κατὰ ξηρὰν τείχους τῆς πόλεως, εἰσήλασε διὰ τῆς Πύλης τῆς Ἀδριανουπόλεως, καὶ ἐπορεύθη εἰς τὰ Ἀνάκτορα. Ἐκτὸς τῶν τειχῶν, καὶ ἄνω τοῦ Ἱππίου, εἶχον στηθῆ πολλαὶ σκηναὶ διὰ τὸ διπλωματικὸν σῶμα καὶ τοὺς ἐπισημοτέρους τῶν ἐν τέλει, οἵτινες ἔπρεπε νὰ παρευρεθῶσιν εἰς τὴν παρέλασιν καὶ ἐκεῖ ἐπορεύθην καὶ ἐγὼ ἐν στολῇ καὶ ἔφιππος μετὰ τῆς Ἑλληνικῆς πρεσβείας, καθ' ὅλον τὸ διάστημα κατ' ἐμέ, μετὰ νεανικῆς ἴσως ἀκρισίας, διαλογιζόμενος ὅτι ἂν ἡ Ἑλλὰς ἔδιδεν εἰς τὴν Εὐρώπην τρανώτερα δείγματα ἀναπτύξεως, δὲν θὰ ὑπῆρχεν ἀφορμὴ νὰ παραστῶ εἰς ὅσα τότε ἔβλεπον.

Πρὸ τῶν διπλωματικῶν δὲ σκηνῶν εἰς ἃς εἰσηρχόμην εἶδον δύω γέροντας, οἵτινες συναντηθέντες προσεφώνησαν ἀλλήλους γαλλιστὶ διὰ τῶν λέξεων «Mon Prince». Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῆς ἐνδυμασίας ἐξέλαβον αὐτοὺς ὡς ἐγχωρίους, καὶ ἴσως καὶ Ἕλληνας, αἱ δὲ προσφωνήσεις των προσέβαλλον τὰ εἰς Ἑλληνικὴν δημοκρατικὴν ἀφέλειαν τραφέντα ὦτά μου, ἠρώτησα καὶ ἔμαθον ὅτι ὁ μὲν ἦν ὁ πρίγκηψ (βεηζαδὲς) Τηλέμαχος Χαντζερῆς, διερμηνεὺς τότε τῆς

Ῥωσσικῆς πρεσβείας, ὁ δὲ ὁ κ. Βογορίδης, ἡγεμὼν τῆς Σάμου, κατὰ τὸν ἀρτίως τότε εἰσαχθέντα τῆς νήσου ἐκείνης ὀργανισμόν.

Τῆς σουλτανικῆς πομπῆς προεπορεύετο βάρβαρος μουσικὴ ἐφίππων τυμπανιστῶν· εἵποντο δὲ καθ' ἑκατοντάδας οἱ αὐλικοὶ καὶ οἱ μεγιστᾶνες, καὶ ἐν μέσῳ αὐτῶν ἐσόβει ὁ Σουλτάνος, νέος τὴν ὄψιν μεμαραμένος, ἰσχνός, καὶ ἤπιον μέν, ἀλλὰ μελαγχολικὸν ἔχων τὸ βλέμμα, ὃ ἐγὼ ἀπέδιδον, κατὰ τὴν ἐμὴν φαντασίαν, εἰς τὸ ὅτι δῆθεν ἔμφροντις ἐνέβλεπεν εἰς τὸ ἐπισφαλὲς μέλλον τῆς δυναστείας του. Ἀμέσως δὲ κατόπιν του ἵππευε, μεταξὺ τῶν ὑπουργῶν καὶ ἐπισημοτέρων σατραπῶν, ὁ ἀρχιευνοῦχος τοῦ γυναικωνίτου, τερατώδης ὄγκος μελαίνων σαρκῶν, ὃν ἔφερεν ἵππος ἔχων σχεδὸν διαστάσεις ἐλέφαντος. Προηγεῖτο δὲ καὶ εἵπετο τὸ τακτικὸν ἱππικόν, συγκείμενον ἐκ κακῶς ἐνδεδυμένων καὶ ἀνυποδήτων πολλάκις ἀνδρῶν, ὧν οἱ ἵπποι ἐβάδιζον ὡς δυσανασχετοῦντες καὶ διαμαρτυρόμενοι κατὰ τῆς ἀτελῶς ἐπιβαλλομένης αὐτοῖς εὐρωπαϊκῆς τάξεως. Τοιοῦτος ἦτο τότε ὁ ἀρτισύστατος τακτικὸς στρατὸς τῆς Αὐτοκρατορίας.

Ἀφ' οὗ δὲ παρῆλθεν ἡ παράταξις, ἀναβὰς ἐγὼ τοῦ ἵππου μου, ἐπλανήθην μεταξὺ μεγάλου συῤῥέοντος πλήθους, καὶ μακρυνθεὶς ἀπώλεσα τὴν Ἑλληνικὴν πρεσβείαν. Εὐτυχῶς ὅμως ἀπαντήσας τὴν γαλλικὴν προσηρτήθην εἰς τὰς τάξεις αὐτῆς, καὶ οὕτω κατέβημεν εἰς Ἵππιον, ὅθεν, περιελθόντες τὸ χρυσοῦν κέρας, διὰ τοῦ Κιατχανέ, ἐπεστρέψαμεν εἰς τὸ Σταυροδρόμιον.

Κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας εἶχε φθάσει εἰς Κωνσταντινούπολιν, προερχομένη ἐκ Βλαχίας μετὰ τῆς οἰκογενείας της, ἡ Κυρία Ῥοξάνδρα Σούτσου, σύζυγος τοῦ Κωνσταντίνου, ἀδελφοῦ τοῦ πρώην ἡγεμόνος Μιχαὴλ Σούτσου, μεταβαίνουσα εἰς Ἀθήνας, ὅπου τῇ ἐνεργείᾳ τῆς θείας μου Κας Γεράκη εἶχεν ἀῤῥαβωνίσει τὴν πρωτότοκον θυγατέρα της Σμαράγδαν μετὰ τοῦ νομομαθοῦς Δημητρίου Σούτσου, τοῦ τότε εἰσαγγελέως παρὰ τῷ Ἀρείῳ Πάγῳ. Μετὰ τῆς οἰκογενείας δὲ ταύτης συνεφιλοξενήθην ἐπί τινας ἡμέρας εἰς τὴν λαμπρὰν οἰκίαν τοῦ τότε Μεγάλου Λογοθέτου Νικολάου Ἀρι-

στάρχου, ὅστις ἔκτακτον ἐπιῤῥοὴν ἐξήσκει ἐπὶ τῶν Τούρκων, καὶ πολλῶν ἀγαθῶν ἀπελάμβανεν· οὐχ ἧττον ἐν τῇ καρδίᾳ του ἔμενεν Ἕλλην, καὶ μοὶ εἶπέ ποτε ὅτι ἂν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις συγκατένευε νὰ τὸν διορίσῃ πρέσβυν της (διότι ἄλλως ἐστερεῖτο παντὸς πόρου ἡ οἰκογένειά του) θὰ ὑπεδύετο ἀμέσως τὴν Ἑλληνικὴν ὑπηκοότητα. Εἰς τὴν μεγαλοπρεπῆ ταύτην οἰκίαν καθ' ἑκάστην παρετίθετο συμπόσιον, καὶ ἀνὰ πᾶσαν ἑσπέραν ἦν συναναστροφὴ καὶ χορός.

4.

Ἐπιστροφὴ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Μετὰ τῆς οἰκογενείας δὲ τῆς Κ[ας] Σούτσου συναπῆλθον καὶ ἐγὼ ἐπιστρέφων εἰς τὴν Ἑλλάδα, καὶ κατεπλεύσαμεν εἰς Σύρον, ἔνθα κατὰ τὰς τότε διατάξεις, εἴχομεν νὰ ὑποστῶμεν πολυήμερον κάθαρσιν. Ἐπὶ τοῦ κατὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν δὲ μεθ' ἡμῶν εἰσπλέοντος Γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου εἶδον ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τὸν Ἄγγλον ἥρωα τοῦ ἐν τῷ Εὐξείνῳ ἐπεισοδίου, ὅστις ἀναγνωρίσας με μὲ ἐχαιρέτισεν.

Ἡ κάθαρσις, ἡ πανταχοῦ τοῦ πεπολιτισμένου κόσμου σχεδὸν πλέον ἐκλιποῦσα, καὶ πλὴν ἐν ἐκτάκτοις περιστάσεσιν ὑπὸ ἄλλων προφυλακτικῶν μέτρων ἀντικατασταθεῖσα, ἦν τότε ἐν πλήρει ἰσχύϊ, τὴν συγκοινωνίαν στενοχωροῦσα καὶ παρακωλύουσα, καὶ ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ τὴν ἐν τῷ ἄλλῳ διάταξιν τοῦ καθαρτηρίου πυρὸς ἀναπολοῦσα. Δι' ἐμὲ ὅμως ἡ ἐν Σύρῳ ἐκείνη οὐδὲν εἶχε τὸ δυσάρεστον, διότι περὶ ὀλίγου πάντοτε ἐποιησάμην τὴν ὑλικὴν τρυφήν, ἥτις στερήσεις συνεχέστερον ἢ ἀπολαύσεις παρουσιάζει, καὶ διότι μ' ἐνεψύχου ἡ ἐλπὶς ὅτι ὅπως δήποτε τάχιστα πάλιν θὰ ἔβλεπον τὰς ἀγαπητάς μου Ἀθήνας, ἐν τούτοις δὲ εἶχον τὴν εὐάρεστον συναναστροφὴν τῆς οἰκογενείας Σούτσου, καὶ βιβλία καὶ ἐργασίαν δι' ἃς στιγμὰς ἔμενον μόνος.

Ἤμην δὲ παρὰ τῇ Κᾳ Σούτσου τὴν τετάρτην ἢ πέμπτην ἡμέραν μετὰ τὴν ἐγκατάκλεισιν ἡμῶν, ὅτε ἀνηγγέλθη ἡ ἐξ Ἀθηνῶν ἄφιξις τοῦ μέλλοντος γαμβροῦ, τοῦ Δημητρίου Σούτσου, ὅστις εἰς τὴν νύμφην καὶ τοὺς συγγενεῖς αὐτῆς ἦν ἔτι ἄγνωστος ἄλλως, πλὴν ἐκ τῆς κοινῆς φήμης καὶ ἐκ τῶν συστάσεων τῆς θείας μου. Προκειμένης λοιπὸν τῆς πρώτης συνεντεύξεως ἐφρόντισεν ὁ διευθυντὴς τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου καὶ ἐτέθη τράπεζα ἐγκαρσία ἐντὸς τῆς θύρας τοῦ δωματίου, ὡς προτείχισμα προωρισμένον νὰ προλάβῃ τὸν κίνδυνον μὴ ἡ ὁρμὴ τῶν πρώτων αἰσθημάτων ῥίψῃ τοὺς μελλονύμφους εἰς τὰς ἀγκάλας ἀλλήλων, κατὰ σκανδαλώδη παράβασιν πασῶν τῶν ὑγειονομικῶν διατάξεων.

Ἀλλ' οἱ φόβοι του ἦσαν μάταιοι. Εἴτε ἕνεκα τοῦ ὀχληροῦ τούτου μεσοτοίχου καὶ τῆς οὐχ ἧττον ὀχληρᾶς παρουσίας πάντων τῶν μελῶν τῆς οἰκογενείας, προσέτι δὲ καὶ ἐμοῦ, καὶ τοῦ ἐπιστάτου τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου, εἴτε διότι ἡ αὐστηρότης τῶν δικαστικῶν καθηκόντων τοῦ Κ. Σούτσου εἶχε συνηθίσει αὐτὸν νὰ δεσπόζῃ ἑαυτοῦ, νὰ συνέχῃ ἀξιοπρεπῶς τὰ αἰσθήματά του, ἢ καὶ νὰ βλέπῃ τὰς σχέσεις τοῦ βίου ὑπὸ τὴν θετικὴν καὶ δικανικὴν αὐτῶν μόνον ἔποψιν, οὐδὲν ἴχνος συγκινήσεως ἐδήλωσεν ἐν τῇ συμπεριφορᾷ του, εἶπεν ὀλίγα, τόπους κοινούς, ἀφῆκεν ἐπὶ τῆς τραπέζης ἓν ἀδαμάντινον δακτυλίδιον, καὶ μετὰ βραχυτάτην ἐπίσκεψιν ἀποχαιρετίσας ἀπῆλθε καὶ ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας, ὅπου ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν καθηκόντων του, καὶ ὅπου εἶπεν ὅτι θέλει περιμένει τὴν ἄφιξίν των.

Καὶ ἡ νύμφη ὅμως πολὺ ὁμιλητικωτέρα καὶ αἰσθημάτων ἐπιδεικτικωτέρα δὲν ἐφάνη, ὅπερ βεβαίως ἐξηγεῖτο διὰ τῆς ἐμφύτου εἰς τὸ ὡραῖον φῦλον αἰδοῦς, καὶ τῆς φυσικῆς εἰς τὴν θέσιν της συστολῆς. Ἀλλὰ μόλις ἐξῆλθε τοῦ δωματίου ὁ νυμφίος, καὶ ἐξεῤῥάγη ἐκείνη εἰς δάκρυα καὶ δὴ καὶ εἰς κοπετούς, οὐχὶ ἐξ ὑπερβολικῆς θλίψεως διότι μόλις ἰδοῦσα τὸν μέλλοντα φίλον τῆς καρδίας της, αὖθις τὸν ἐχωρίζετο, ἀλλὰ κηρύττουσα ὅτι δὲν τὸν θέλει, ὅτι ἀδύνατον νὰ συγκατατεθῇ εἰς τοῦτον τὸν γάμον. Ὁμολογητέον δὲ

ὅτι ὁ Κ. Σοῦτσος ὡραῖος ἀληθῶς δὲν ἦτον· ἐξ ἐναντίας μάλιστα δὲν ἐδυνάμην οὐδ᾽ ἐγὼ ν᾽ ἀρνηθῶ ὅ,τι πάντες ἀνεγνώριζον, ὅτι ἦτον ἄσχημος· ἴσως δ᾽ ἀνάλογα κεντρόφυγα αἰσθήματα ν᾽ ἀνέτελλον καὶ εἰς αὐτοῦ τὴν καρδίαν, ἀποσβύνοντα τοὺς περιπαθεῖς λόγους πρὶν ἢ ἀναβῶσιν εἰς τὰ χείλη του, διότι, θυγάτηρ πατρὸς μὲν ἀληθῶς ὡραίου, μητρὸς ὅμως ἧς αἱ πολλαὶ ἠθικαὶ ἀρεταὶ μόναι ἐξηγόραζον τὴν ἀσχημίαν της, εἶχεν ἡ νέα Σμαράγδα τοὺς πυρώδης μὲν ὀφθαλμοὺς τοῦ πατρός της, ἀλλὰ κατὰ πάντα τὰ ἄλλα ἐμήτριζε.

Καίτοι δ᾽ οὐχὶ κατὰ πολλὰ ἔτη πρεσβύτερος αὐτῆς, ἔλαβον ὅμως τότε πλησίον της συμβούλου θέσιν, καὶ ἠγωνιζόμην νὰ τὴν πείσω, ὅτι δὲν πρέπει ν᾽ ἀφορᾷ εἰς τὴν σωματικὴν καλλονὴν τοῦ ἀνδρὸς εἰς ὃν θὰ παραδώσῃ τὴν τύχην της, ἀλλ᾽ εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ εἰς τὸν ἐμβριθῆ καὶ ἔντιμον αὐτοῦ χαρακτῆρα, καὶ εἰς τὴν θέσιν ἣν ἡ ἱκανότης καὶ ἡ ἀρετή του τῷ κατέκτησαν ἐν τῇ κοινωνίᾳ καὶ ἐν τῇ κοινῇ ὑπολήψει, καὶ προσέθετον ἐν πάσῃ πεποιθήσει ὅτι ὑπὸ ταύτας τὰς ἐπόψεις οὐδεὶς δύναται νὰ τεθῇ ὑπεράνω τοῦ νυμφίου της. Ἀλλὰ ταῦτα πάντα δὲν τὴν ἔπειθον, καὶ ἐπέμενε πεισματωδῶς εἰς τὴν ἄρνησίν της, ὥστε ἡ ἀδελφή της Σεβαστή, συνετωτέρα καίτοι νεωτέρα αὐτῆς τῇ εἶπεν ὅτι προσφέρεται πρόθυμος αὐτὴ νὰ τὴν ἀντικαταστήσῃ μᾶλλον παρὰ ν᾽ ἀφήσῃ νὰ γνωσθῇ ἡ σκανδαλώδης παλιμβουλία. Οὔτε τοῦτο ὅμως ἐπέφερεν ἀποτέλεσμα, καὶ μόνον ἀφ᾽ οὗ ἐπεστρέψαμεν εἰς Ἀθήνας ἐπεμβάντες οἱ γονεῖς, καὶ ὁμιλήσαντες αὐστηρῶς τὴν ἠνάγκασαν νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν διαταγήν των. Τίνας καρποὺς εὐζωΐας ἐπέφερεν ὁ οὕτω γενόμενος γάμος οὐδὲν εἶχον δικαίωμα νὰ διερευνήσω· ἵνα δὲ συμπεράνω τὸν λόγον περὶ τῆς οἰκογενείας τοῦ Κ. Σούτσου, προσθέτω μόνον ὅτι ἡ δευτέρα ἀδελφὴ Σεβαστὴ ὑπανδρεύθη μετ᾽ ὀλίγον τὸν χηρεύσαντα ἐκ πρώτου γάμου μετὰ τῆς νέας Κοπανίτσα Παναγιώτην Σοῦτσον, τὸν ποιητήν· ἡ τρίτη, Εὐφροσύνη, τὸν νέον Μαυρομιχάλην, ὅστις ἐν Βουκουρεστίῳ, πεσὼν ἐκ τοῦ ἵππου, ἐφονεύθη· ἡ τετάρτη δέ, Σοφία, οὖσα ἐξόχου ὡραιότητος, ἀπέθανεν ἐν Ἀθή-

ναις μόλις δεκαπενταετής. Ὁ υἱὸς δὲ Γρηγόριος ἔζησεν ἐν Βουκουρεστίῳ ἐν εὐπορίᾳ καὶ ἐν κοινῇ ἀγάπῃ καὶ ὑπολήψει.

Κατ' ἰδίαν δ' ἐν τῷ δωματίῳ μου εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον, εἰς οὗ τὸν τοῖχον ἐχάραξα ἀναχωρῶν Γαλλικούς τινας στίχους περιληφθέντας εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἀπάντων (Τομ. Α'. Σελ. 473), ἠσχολούμην εἰς ἀνάγνωσιν ἰδίως τοῦ Ὁμήρου, καὶ εἰς ἐπιθεώρησιν μεταφράσεως τῆς Ῥαψῳδίας Α τῆς Ἰλιάδος, ἣν ὁ Τανταλίδης ἐξεργασθεὶς κατὰ ζῆλον τοῦ ἐμοῦ Α τῆς Ὀδυσσείας, μοὶ ἔδωκεν ὅτε τὸ τελευταῖον διῆλθον διὰ Κωνσταντινουπόλεως, ἵνα φέρω τὰς παρατηρήσεις μου ἐπ' αὐτῆς. Εἶχε δὲ πολλῶν τοιούτων ἀνάγκην ὑπὸ τὴν προσῳδικὴν ἔποψιν, διότι αὕτη ὡς νεωτερισμὸς εἰς τὴν ἡμετέραν νέαν φιλολογίαν ἦν ὀλίγον οἰκεία εἰς τὸν ἄλλως πολυμαθῆ καὶ φιλόκαλον φίλον μου.

Ἀλλὰ πλὴν τῆς φιλολογίας, ἕτερον ἀντικείμενον πολὺ σπουδαιότερον μὲ ἀπησχόλει συγχρόνως. Ὁ Αἰγυπτιακὸς πόλεμος, ἡ ἐκστρατεία τῶν Γάλλων εἰς τὴν Συρίαν, ἦσαν νέα κεφαλὴ ἀναφυεῖσα τῆς Ἀνατολικῆς Ὕδρας. Ἐνόμιζον ἑπομένως ὅτι σπουδαιότατοι ἦσαν οἱ χρόνοι ἐκεῖνοι διὰ τοὺς Ἕλληνας οἵτινες οὐδεμίαν ἔπρεπε νὰ παραμελῶσι περίστασιν ἂν ἤθελον νὰ ἰδῶσι πραγματοποιούμενα τὰ προσφιλῆ ὄνειρά των, πρὸ πάντων δ' ὅτι ὤφειλον ν' ἀναιρῶσι πάσῃ δυνάμει τὴν τότε ἐν Εὐρώπῃ ἐπικρατοῦσαν πρόληψιν, ὅτι εἰργάζοντο οὐχὶ ὑπὲρ ἑαυτῶν, ἀλλ' ὡς ξένα, ὡς τῆς Ῥωσσίας νευρόσπαστα, δι' ὃ κακῶς κατ' αὐτῶν διετίθεντο αἱ δυτικαὶ δυνάμεις. Ὑπὸ τῶν ἰδεῶν τούτων κατεχόμενος, ἔγραψα μακρὰν ἐπιστολὴν πρὸς τὸν Βασιλέα Ὄθωνα, ἐν ᾗ ἐξέθετον τί εἶδον καὶ τί ἤκουσα ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ὑπέβαλλον τὰς ἐπὶ τῆς θέσεως τῶν πραγμάτων σκέψεις μου. Ἐπέδωκα δ' αὐτὴν τῷ Νομάρχῃ τῶν Κυκλάδων, ὅστις τὴν διεβίβασεν ἀσφαλῶς.

Ὅτε δ' ἔφθασα εἰς Ἀθήνας, ὁ Βασιλεύς, εἰς ὃν παρουσιάσθην, ηὐδόκησε νὰ μοὶ εἴπῃ ὅτι ἔλαβε τὴν ἐπιστολήν μου, καὶ τὴν παρέδωκεν εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν, εἰς οὗ τὴν δικαιοδοσίαν ἀνῆκε τῶν γραφομένων μου ἡ ἐκτίμησις. Ἤκουσα δὲ τοῦτο μετὰ

τινος ἀπορίας, διότι ἓν ἐκ τῶν γραφομένων μου, καὶ τὸ κεφάλαιον ὅλων τῶν σκέψεων ἦν ὅτι, ἐπειδὴ ἡ Γαλλία ἦν ἡ τότε πρωταγωνιστοῦσα ἐν Ἀνατολῇ, ἵνα χορηγηθῇ ἐγγύησις ἀπέναντι αὐτῆς ὅτι ἡ Ἑλλὰς δὲν ὑπηρετεῖ Ῥωσσικὰ συμφέροντα, κατεπεῖγον ἦν νὰ γίνῃ ἀνυπερθέτως ἀλλαγὴ τοῦ ἡμετέρου Ὑπουργείου, ὃ ἐν γένει ἐθεωρεῖτο ὡς τὰ τῆς Ῥωσσίας φρονοῦν. Ἡ εἰς αὐτὸ τοῦτο τὸ Ὑπουργεῖον λοιπὸν παραπομπὴ τῆς ἐπιστολῆς μου ἤλεγχεν ἢ δυσπιστίαν τοῦ Βασιλέως ὑπολαβόντος ἴσως ὅτι ἔγραφον ὑπὸ ἔμπνευσιν φατριαστικήν, ἤ, τὸ ἔτι πολὺ πιθανώτερον, ὅτι ἡ Α. Μ. δὲν εἶχεν ἀναγνώσει τὴν ἐπιστολήν, καὶ προφανὲς μοὶ ἦν ὅτι ἐματαιοπόνησα γράψας, καὶ ἐμὲ μόνον ἔβλαψα, χωρὶς τὸ ἐθνικὸν συμφέρον κατ' ἐλάχιστον νὰ ὠφελήσω. Ὅτι δ' ἐκ τῶν δύω τούτων ὑποθέσεων ἡ δευτέρα ἦν ἡ ἀληθής, καὶ ὅτι αἱ πολιτικαὶ θεωρίαι μου οὐ μόνον ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ἀλλὰ καὶ ὑπ' οὐδενὸς τῶν ὑπουργῶν ἀνεγνώσθησαν, ἔλαβον προφανῆ μετ' ὀλίγον ἀπόδειξιν.

Πρὸ πολλοῦ ὁ Ἰάκ. Ῥίζος μοὶ ἔλεγεν ὅτι ἐξεπλήττετο πῶς, ἐν ᾧ ὁ υἱός του Δημήτριος, ὅστις ὑπηρέτει τότε εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν, εἶχεν ἤδη λάβει τὸ χρυσοῦν παράσημον τοῦ Σωτῆρος, εἰς ἐμέ, οὗ εὐηρεστεῖτο νὰ ἐξαίρῃ τὰς ὑπηρεσίας ὡς πολὺ ἀνωτέρας καὶ ἀρχαιοτέρας (τοῦτο δὲ ἦσαν βεβαίως), οὐδὲ εἶχε δοθῆ παράσημον. Καὶ ἐγὼ μὲν τότε τῷ ἀπήντησα ὅτι, ἐκτελῶν ἃ εἶχον ὑπαλλήλου καθήκοντα, οὐδὲν νομίζω ὅτι ἔπραξα ἄξιον παρασήμου· ἀλλ' ὁμολογῶ ὅτι ἡ περὶ ἐμοῦ ἐπιεικὴς κρίσις τοῦ σεβαστοῦ ἀνδρὸς μ' ἐκολάκευεν ὑπὲρ πάσας δημοσίας διακρίσεις, διότι ὁ χαρακτήρ του ἦν εὐθύς, καὶ ἤξευρον ὅτι δὲν ἔλεγεν ὅ,τι δὲν ἐφρόνει. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ τότε, οὐδὲ ποτὲ ἐν τῷ πολιτικῷ μου σταδίῳ ἐπεζήτησα παράσημα, ἢ τὸ ἐλάχιστον ἔπραξα πρὸς ἀπόκτησιν αὐτῶν, πολλάκις μάλιστα καὶ τὸ ἐναντίον, διὰ τοῦτο ὅτε, οὐ πολὺ μετὰ τὴν ἐπιστροφήν μου ἔλαβον κοινοποίησιν Βασιλικοῦ Διατάγματος δι' οὗ μοὶ ἀπενέμετο ὁ ἀργυροῦς σταυρός, τόσῳ μᾶλλον ἐξεπλάγην, καθ' ὅσον ὁ ἀπονέμων μοι αὐτὸ Ὑπουργὸς ἦν ὁ Κ. Γ. Γλαράκης, ὅστις ἀτομικῶς ἥκιστα εὐμενῶς διέκειτο πρὸς ἐμέ, καὶ προσέτι ἦν

ὁ μάλιστα ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἀντιπροσωπεύων τὴν Ῥωσσικὴν πολιτικήν, ἣν ἐγὼ ἐν τῇ ἐπιστολῇ μου ἔλεγον ἀσύμφορον κατὰ τὰς τότε περιστάσεις. Ἱκανῶς προφανὴς ἀπόδειξις εἶνε τοῦτο, ὅτι ἡ ἐπιστολή μου δὲν εἶχεν ἀναγνωσθῇ.

Περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον ἦλθε πρὸς ἐμὲ εἷς κατώτερος ὑπάλληλος τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν, Χαράλαμπος Χριστόπουλος καλούμενος, καταγόμενος δ' ἐξ Ἀνδριτσαίνης τῆς Πελοποννήσου, εἰς ἣν πόλιν ὁ πρὸ ὀλίγου ἀποβιώσας συμπολίτης του Νικολόπουλος, ὑπάλληλος τῆς ἐν Παρισίοις δημοσίας βιβλιοθήκης, εἶχε κληροδοτήσει τὴν ἰδίαν αὐτοῦ πλουσιωτάτην βιβλίων συλλογήν. Μὲ παρεκάλεσε λοιπὸν ὁ κύριος Χριστόπουλος νὰ ἐνεργήσω ἵνα αὐτὸς πεμφθῇ εἰς Παρίσια πρὸς παραλαβὴν τοῦ πολυτίμου κληροδοτήματος, καὶ τοῦτο κατώρθωσα ἄνευ πολλῆς δυσκολίας. Μνημονεύω δὲ τῆς περιστάσεως ταύτης, διότι ἐν μετὰ ταῦτα χρόνοις εἰς στενωτέρας σχέσεις διετέλεσα μετὰ τοῦ κυρίου Χριστοπούλου.

Συνειδὼς λοιπὸν ὅτι ἡ πρὸς τὸν Βασιλέα εἰσήγησίς μου ἐκείνη εἶχε παντάπασι ναυαγήσει, ἀλλὰ τοὺς χρόνους θεωρῶν ὡς τῆς ὑπερτάτης σπουδαιότητος διὰ τὸν Ἑλληνισμόν, διενοήθην ὅτι τὴν ἣν ἐθεώρουν ὡς ἀκηδίαν τῶν δημοσίων ἀρχῶν, ἔπρεπε μετ' ἰδίων μου φίλων συνεννοούμενος, νὰ δοκιμάσω ν' ἀναπληρώσω δι' ἰδιωτικῶν ἐνεργειῶν. Συνεννοήθην λοιπὸν μετά τινων τῶν ὁμοφρόνων καὶ ὁμηλίκων μου καὶ ἐκρίναμεν ὅτι τότε, ὅτε ὁ νέος Σουλτάνος δὲν εἶχεν ἔτι στερεωθῇ εἰς τὸν θρόνον του, καὶ εἶχε ν' ἀντιπαλαίσῃ κατὰ τῶν ἐξ Αἰγύπτου δυσχερειῶν, ἦν καιρὸς νὰ ἐξεγερθῶσιν οἱ ἔτι δοῦλοι ὁμογενεῖς καὶ νὰ ἐπιδιώξωσι τὴν ἀνεξαρτησίαν των. Ἐν τῇ νεανικῇ δ' ἡμῶν ἀκρισίᾳ καὶ ἀνυπομονησίᾳ ἐφρονοῦμεν ὅτι ἔπρεπε νὰ ἐπισπευσθῇ ἡ ἀρχὴ κἂν τοῦ τοιούτου κινήματος, οὗ ἡ ἔκβασις ἔπειτα θ' ἀνετίθετο εἰς τὸν Θεὸν καὶ εἰς τὰς μεγάλας δυνάμεις. Ἐστηρίζομεν δὲ τὰς βλέψεις ἡμῶν εἰς τὸν περὶ πᾶσαν θυσίαν πρόθυμον πατριωτισμὸν τῶν ἔξω ὁμογενῶν, περὶ οὗ μᾶς ἐβεβαίουν πλεῖστοι ἐκεῖθεν προερχόμενοι καὶ μεθ' ἡμῶν μετὰ πλείστου ζήλου συνεννοούμενοι.

Ὅτι δὲ πρὸς τοιαύτην γιγαντιαίαν ἐπιχείρησιν ἀπητοῦντο καὶ πόροι χρηματικοὶ δὲν εἴχομεν τὴν ἀφέλειαν νὰ τὸ ἀγνοῶμεν· ὑπῆρχον δὲ καὶ οἱ τὴν πεῖραν, —δὲν θέλω νὰ ὑποθέσω οἱ τὸ συμφέρον— ἔχοντες νὰ μᾶς τὸ ὑπενθυμίζωσιν. Ἐνομίζομεν δὲ ὅτι οὐδὲ οὗτοι ἐλλείπουσιν. Οὕτως ὁ Περικλῆς Ἀργυρόπουλος, εἷς τῶν ἑταίρων, ὑπέσχετο γενναίαν τοῦ συγγενοῦς του Ἡγεμόνος Καρατζᾶ συνεισφοράν, ἥτις ὅμως οὐδέποτε ἐδόθη, ἴσως διότι ἀφορμὴ δὲν ὑπῆρξε. Μεταξὺ δ' ἄλλων ὁ γαμβρός μου Σκὴν μ' ἐβεβαίου ὅτι ὑπ' ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς μεγάλης ἐκείνης ἰδέας καταληφθείς, πείσας δὲ καὶ τὸν πατέρα του, ἐπέστειλεν εἰς Ἀγγλίαν ἵνα τῷ πεμφθῇ πᾶσα ἡ μεγάλη πατρική του περιουσία, ἣν ἅμα ἐλθοῦσαν ἤθελεν ἀφιερώσει εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἡμετέρου σχεδίου, εὐτυχὴς λογιζόμενος ἂν συνετέλει εἰς αὐτοῦ τὴν εὐόδωσιν. Ἂν δὲ ταῦτα ἦσαν κοῦφαι ἐλπίδες καὶ ὄνειρα, ἐγὼ ἐντελῶς τὸ ἠγνόουν.

Πρὸς τελικὴν λοιπὸν διαῤῥύθμισιν τῆς καθ' ἡμᾶς ἐπειγούσης ἐπιχειρήσεως, ἐγώ, μετὰ τοῦ φίλου μου Σαμουρκάση, καὶ τοῦ συνεταίρου Εὐθυμίου Οἰκονομίδου, Θεσσαλοῦ δικηγόρου, τοῦ εἶτα ἐκδότου τοῦ «Φάρου τῆς Ὄθρυος» καὶ τοῦ «Φάρου τοῦ Ὀλύμπου», μετέβην ἐπί τινας ἡμέρας εἰς Καισαριανήν, συμπαραλαβὼν καὶ γεωγραφικοὺς πίνακας τῶν μεθορίων ἐπαρχιῶν, καὶ ἐκεῖ ἐν ἀνέσει, καὶ μακρὰν ὑπόπτων βλεμμάτων, ὡρίζομεν τὰ σημεῖα τῆς εἰσελάσεως, καὶ διεγράφομεν τὰ στρατηγικὰ ἡμῶν σχέδια. Ὅτε δ' ἐπεστρέψαμεν εἰς Ἀθήνας, συνέταξα ἐγὼ οὐ μόνον τοῦ σχεδίου τούτου τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὰς λεπτομερείας, ἀλλὰ καὶ τὰς προκηρύξεις ἃς οἱ ἐπαναστᾶται ἔμελλον νὰ ἐκδώσωσιν ἀντιποιούμενοι τὴν ἰδίαν ἐλευθερίαν καὶ δεχόμενοι ἐπ' ἰσονομίᾳ καὶ τοὺς Τούρκους καὶ πάντας τοὺς ἄλλους ὅσοι θὰ συγκατένευον εἰς τὴν μετ' αὐτῶν συμπολιτείαν. Προσέτι δ' ἐσχεδίασα καὶ τὸν ὀργανισμὸν τῶν ἐγερθησομένων ἐπαρχιῶν καὶ τὸν στρατιωτικὸν καὶ διοικητικὸν αὐτῶν κανονισμόν, ὡς καὶ τὸν τῆς οἰκονομικῆς διαχειρίσεως καὶ τῶν πόρων αὐτῶν. Τὰ σχέδια ταῦτα ἐνεκρίθησαν ὑπὸ τῶν συναδέλφων μου καὶ τὰ χειρόγραφα αὐτῶν ἔκρυψα τότε ἐντὸς μεγάλων τόμων τῆς βι-

βλιοθήκης μου, καὶ σώζονται ἔτι μεταξὺ τῶν χειρογράφων μου.

Ἀλλ' αἱ προπαρασκευαί μου καὶ περαιτέρω ἐχώρησαν. Πεποιθὼς ὅτι τὸ σπουδαῖον ἔργον δὲν ἔπρεπε ν' ἀναβάλληται, ὅτι δὲ διὰ τὰς πρώτας δαπάνας ὑπῆρχον οἱ πόροι ἐκεῖνοι οὓς μᾶς ὑπέσχοντο, ἐγὼ δὲ μὴ θέλων νὰ ἐπιβαρύνω αὐτοὺς δι' ἐμαυτὸν οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον, πάντα τὰ ἔπιπλα τοῦ δωματίου μου, ὧν τινα μὲν εἶχον ἀγοράσει ἐκ τῶν μισθῶν μου, ἄλλα δὲ μοὶ εἶχον χαρισθῆ ὑπὸ τῆς μητρός μου, ἐπώλησα μυστικῶς εἰς διαφόρους περὶ τῶν σχεδίων ἡμῶν γινώσκοντας, ἰδίως τὸ γραφεῖόν μου καὶ τὴν πρὸ αὐτοῦ καθέδραν εἰς τὸν Δημήτριον Ῥίζον, καὶ ἤθελον διὰ τοῦ προϊόντος τῆς πωλήσεως ν' ἀγοράσω ἵππον καὶ ὅπλα, τὰ δὲ λοιπὰ νὰ λάβω ὡς ἐφόδια, καὶ οὕτως, ἐν ἀγνοίᾳ τῶν γονέων μου ν' ἀναχωρήσω, καί, διανυκτερεύσας ἐν Κηφισίᾳ παρὰ τῇ ἀδελφῇ μου, χωρὶς οὐδεμίαν ὑπόνοιαν νὰ δώσω τῶν διαβημάτων μου, τὴν ἐπαύριον νὰ διευθυνθῶ εἰς Θεσσαλίαν, ὅπου καὶ ἕτεροι τῶν ἡμετέρων ἔμελλον νὰ πορευθῶσιν, ὁ πάντων δ' ἐπισημότατος ὁ τὰ στρατιωτικὰ τοῦ κινήματος ἰδίως ἀναλαβὼν νὰ διευθύνῃ ὑπολοχαγὸς Βεΐκος, τοῦ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως διαπρέψαντος Λάμπρου ὁ υἱός, μετὰ σώματος ἐθελοντῶν ὃ ἔμελλε νὰ στρατολογήσῃ, ἢ μᾶλλον ὃ ἔλεγεν ὅτι εἶχεν ἐστρατολογημένον.

Ἀλλ' ἐν ᾧ τὸ κατ' ἐμὲ τὰ πάντα ἦσαν ἡτοιμασμένα, περιέμενον δὲ μόνον νὰ μοὶ ἀναγγελθῇ ἡ στιγμὴ καθ' ἣν θ' ἀνεχώρει ὁ Βεΐκος, ἵνα αὐθημερὸν ἀνταλλάξω τὰς ἕδρας μου ἀντὶ ἵππου καὶ τὸ γραφεῖόν μου ἀντὶ πυροβόλου, παραιτηθῶ τῆς ὑπηρεσίας καὶ ζητήσω τὴν ἄμεσον ἐκπλήρωσιν τῶν ὑποσχέσεων τοῦ γαμβροῦ μου, ἐλθὼν ὁ Σαμουρκάσης μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι ὁ Βεΐκος προσκληθεὶς νὰ ὁρίσῃ τὰ τῆς ἐκστρατείας του, ἀπήντησεν ὅτι ἀξιωματικὸς ὤν, δὲν ἐδύνατο νὰ καταλείψῃ τὰς τάξεις του, καὶ ἐπέμεινεν εἰς ταύτην καὶ εἰς ἄλλας προφάσεις. Ὅτε δὲ καὶ ὁ ἴδιος ἔσπευσα νὰ τὸν ἰδῶ καὶ νὰ τῷ παραστήσω πόσον τὸ καθῆκον ὃ ἀνεδέχθη πρὸς τοὺς δούλους ἡμῶν ὁμογενεῖς ἐστὶν ἀνώτερον τῶν πειθαρχικῶν καθηκόντων τῆς ὑπηρεσίας ἃ οὕτως ἀπροσδοκήτως ἤδη ἐπεκαλεῖτο,

μοὶ ἐπανέλαβεν ἐκεῖνος ἐπιμόνως τὴν ἄρνησίν του. Συγχρόνως δὲ καὶ ὁ Περικλῆς Ἀργυρόπουλος μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι φροῦδαι ἀπέβησαν αἱ ἀπὸ τοῦ Καρατζᾶ προσδοκίαι ἡμῶν· δὲν δύναμαι νὰ εἰπῶ ἂν ὀρθῶς ἢ μὴ ὑπώπτευσα τότε ὅτι ἀγγλικαὶ ἐνέργειαι, ἄγνωστοι εἰς ἡμᾶς κατίσχυσαν τῶν ἀποφάσεων τινῶν τῶν ἑταίρων, καὶ ἐπέφερον τὴν ματαίωσιν τοῦ ἐπιχειρήματος. Βαθεῖαν δὲ μοὶ ἐνέπνευσε λύπην ὁ πρῶτος οὗτος καρπὸς πικρᾶς πείρας οὗ ἐγευόμην.

Μετὰ τὴν ἀπόσβεσιν τοῦ πατριωτικοῦ μου τούτου ὀνείρου, ἥτις μοὶ ἐφάνη ὡς ἂν μέρος τῆς ὑπάρξεώς μου μοὶ ἀφήρεσεν, ἐπανέλαβον μετὰ νέας δραστηριότητος τὰς φιλολογικὰς ἐργασίας ἀφ' ὧν τὰ ἐπαναστατικὰ σχέδια μὲ εἶχον μέχρι τινὸς ἀποσπάσει. Συνίσταντο δ' αὗται κατὰ πρῶτον καὶ κυρίως εἰς τὴν σύνταξιν Γαλλοελληνικοῦ λεξικοῦ, ἣν πρὸ δύω ἤδη ἐτῶν εἶχον ἀναλάβει μετὰ δύω φίλων συνεργατῶν, τοῦ Α. Σαμουρκάση καὶ Νικολαΐδου τοῦ Λεβαδέως.

Εἰς τὴν ἠθικὴν καὶ διανοητικὴν ἀναγέννησιν τῆς Ἑλλάδος, εἰς ἣν καθῆκον ἡμέτερον ἐνομίζομεν πάσῃ δυνάμει νὰ ἐργαζώμεθα, ὡς τὸ συντελεστικώτατον ἐθεωροῦμεν τὴν ἐκ τῶν ξένων γλωσσῶν εἰσαγωγὴν εἰς τὴν ἡμετέραν φιλολογίαν τῶν κυριωτέρων συγγραμμάτων τῶν ἐν τῇ πεφωτισμένῃ Εὐρώπῃ διαδιδόντων τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων τὴν ἀνάπτυξιν. Πλὴν δὲ τούτου, καὶ ἡ θέσις ἣν ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἀρχίσει καταλαμβάνουσα μεταξὺ τῶν ἐλευθέρων τῆς Εὐρώπης ἐθνῶν ἔπλαττεν αὐτῇ ἀνάγκας καὶ σχέσεις, ὧν αἱ νέαι κοινωνίαι παρεῖχον τὰ πρότυπα. Διὰ πάντα ταῦτα κατεπείγουσαν ἐκρίναμεν τὴν ὕπαρξιν λεξικοῦ παραβάλλοντος τὴν Ἑλληνικὴν πρὸς μίαν οἵαν δήποτε τῶν πλουσιωτέρων εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, καὶ ὁρίζοντος ὅσον ἐνῆν ἀκριβέστερον τὴν κυριολεξίαν καὶ τὴν φρασεολογίαν. Τὸ ἔργον δὲ τοῦτο ἐνομίσαμεν προσέτι ἀναγκαῖον ἵνα τεθῇ τις φραγμὸς εἰς τοὺς ξενισμοὺς καὶ τὰς ἀδεξίους ἐπινοήσεις νεολογισμῶν, αἵτινες ὁσημέραι ἐπληθύνοντο διαστρέφουσαι διὰ τῶν πολυπληθῶν, οὐχὶ δὲ πάντοτε καὶ δεξιῶν καὶ πεπαιδευμένων μετα-

φραστῶν τὴν περὶ τοῦτο μάλιστα ἐπιμελείας χρῄζουσαν Ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἵνα μὴ καταισχύνῃ τὴν καταγωγήν της. Μεταξὺ τῶν ξένων γλωσσῶν ἐξελέξαμεθα τὴν Γαλλικὴν καὶ ὡς τὴν μᾶλλον γνωστὴν καὶ εἰς τοὺς τρεῖς συνεργάτας καὶ ὡς τὴν ἐξ ἧς ἐγίνοντο αἱ ἀσυγκρίτως πλεῖσται τῶν μεταφράσεων. Ἄλλως τε τὸ λεξικόν, ἅπαξ συνταχθέν, ἅπαξ δηλαδὴ τῆς Ἑλληνικῆς προσμετρηθείσης πρὸς μίαν τῶν πλουσίων νέων γλωσσῶν, καὶ τῶν ὅρων εὑρεθέντων πρὸς ἔκφρασιν τῶν λέξεων αὐτῆς καὶ τῶν φράσεων, ἡ μετατροπὴ αὐτοῦ εἰς λεξικὸν πάσης ἄλλης γλώσσης ἦτον ἁπλῆ μόνον πλέον ὑλική, καὶ οὕτως εἰπεῖν χειρουργικὴ ἐργασία, διότι πρὸς τοῦτο ἤρκει ἡ ἁπλῆ ἀντικατάστασις τῆς μιᾶς ξένης γλώσσης ἀντὶ τῆς ἄλλης, ὁποία εὑρίσκεται ἑτοίμη ἐν τοῖς ἀμοιβαίοις λεξικοῖς αὐτῶν. Ἀληθὲς ὅτι ὑπῆρχεν ἤδη ἀρχαιότερον Γαλλοελληνικὸν λεξικόν, τὸ τοῦ Τσαρίκογλου· ἀλλ' ὅστις γνωρίζει ἐκεῖνο, ἠξεύρει ὅτι ἦν ὡς ἂν δὲν ὑπῆρχεν, καὶ εἰς οὐδεμίαν τῶν ἀναγκῶν ἀνταπεκρίνετο δι' ἃς ἐπεχειρήσαμεν τὸ νέον ἔργον, δι' ὃ καὶ οὐδόλως μᾶς ἐχρησίμευσεν εἰς αὐτό.

Ὡς βάσιν τῆς ἐργασίας ἡμῶν ἐλάβομεν τὸ λεξικὸν τοῦ Λαβύ, ὃ διηρέσαμεν εἰς πολλὰ τμήματα, διανεμηθέντες αὐτὰ οὕτω μεταξὺ ἡμῶν, ὥστε ν' ἀσχολώμεθα καὶ οἱ τρεῖς συγχρόνως εἰς μέρη οὐχὶ πολὺ ἀπέχοντα ἀπ' ἀλλήλων. Εἴχομεν δὲ συγχρόνως ὑπ' ὄψει καὶ τὸ λεξικὸν τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας· τὸ δὲ πρώτιστον πρόβλημα ἡμῶν ἦν, ὅπου ἡ ὁμιλουμένη Ἑλληνικὴ ἐστερεῖτο δοκίμου ἐκφράσεως ἀντιστοιχούσης πρὸς τὴν Γαλλικήν, ν' ἀναζητῶμεν ἀνάλογον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις συγγραφεῦσι, καὶ ὅταν τὴν εὑρίσκωμεν, ταύτην νὰ παραδεχώμεθα. Τοῦτο δ' ἀπῄτει βαθείας μελέτας καὶ ἐρεύνας, καὶ χρόνον πολύν. Εἴχομεν δ' ἀπ' ἀρχῆς ἀποφασίσει ὅτι ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν θὰ συνηρχόμεθα τὸ ἑσπέρας, καὶ θὰ συνεζητοῦμεν ἀπὸ κοινοῦ τὴν ἐργασίαν ἑκάστου, ὅπερ καὶ κατ' ἀρχὰς ἐγένετο, ἀλλὰ μετὰ τὰς πρώτας συνεδριάσεις παρετήρησα τοῖς συνεργάταις μου ὅτι αἱ συνεντεύξεις αὗται δὲν δύνανται νὰ ἐξακολουθήσωσι, διότι τόσαι ἦσαν καὶ τοσοῦτον ἐπίμονοι καὶ μακραὶ αἱ

συζητήσεις, ὥστε ἀριθμητικῶς τοῖς ὑπελόγισα ὅτι πολλὰ ἔτη ἀπῃτοῦντο ἵνα φθάσωμεν εἰς πέρας ποτέ. Ἐπαναλαβόντες δὲ δὶς ἢ τρὶς ἔτι τὴν ἀπόπειραν, εἴδομεν ὅτι ἀληθῶς ἔπρεπε ν' ἀπόσχωμεν τῆς ἀπὸ κοινοῦ ταύτης ἐργασίας, καὶ περιωρίσθημεν εἰς τὴν ἀπόφασιν τοῦ νὰ ὑποβάλλῃ ἕκαστος ἡμῶν εἰς τοὺς λοιποὺς μόνας ὅσας ἔχει ἀπορίας, νὰ τυπωθῇ δ' ἐν ἀρχῇ τοῦ λεξικοῦ πίναξ τῶν χωρίων ἃ ἑκάτερος εἰργάσθη, ὥστε ἐπὶ τούτοις καὶ μόνοις καὶ νὰ εὐθύνηται.

Ὁ ἐκ τῶν τριῶν ἐντελέστερον γινώσκων τὴν Ἑλληνικήν, ἧς καὶ διδάσκαλος εἶχε χρηματίσει, ἦν ὁ Νικολαΐδης δι' ὃ καὶ αἱ κυριολεξίαι αὐτοῦ ἦσαν πάντοτε αἱ ἐπιτυχέστεραι. Ἀλλ' ἐκ τῆς ἐργασίας του διεῖδον ὅτι ἐστερεῖτο μεθόδου περὶ τὸ συντάττειν, καὶ λογικῆς συναρμολογίας τῶν ἐξηγήσεων. Κατὰ ταῦτα δ' ὑπερεῖχε πολὺ ἐκείνου ὁ Σαμουρκάσης· τὸ κατ' ἐμὲ ἤθελον νὰ βαδίζω μεταξὺ τῶν δύω, προσπαθῶν νὰ μιμοῦμαι ὅ,τι παρ' ἑκατέρῳ ἐθεώρουν ἀξιομίμητον. Κατὰ τὸν αὐτὸν δὲ χρόνον ἐξέδωκα καὶ μονότομον ὀγκώδη Γαλλικὴν Χρηστομάθειαν, καὶ μετέφρασα διὰ τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα τὴν ἐπίτομον Ἑλληνικὴν ἱστορίαν τοῦ Γολδσμίθ, ἣν ὅμως ἐν δευτέρᾳ ἐκδόσει ἐξέτεινα μετατρέψας αὐτὴν ἐντελῶς εἰς πρωτότυπον, διότι ἠρύσθην ἐκ τῶν ἀρχαίων πηγῶν, οὐχ ἧττον διετήρησα αὐτῇ τὸ ὄνομα τοῦ Γολδσμίθ.

Ἄλλη δὲ φιλολογικὴ ἐργασία, εἰς ἣν ἐπεδιδόμην ὅταν ἀνεπαυόμην ἐκ τῆς λεξικογραφίας καὶ τῶν διδακτικῶν συγγραμμάτων, ἦν ἡ ποίησις, καὶ κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐπεράτουν τὸν «Λαοπλάνον» καὶ τὴν «Παραμονήν».

Ἐπὶ τῆς ἐπανόδου μου ἡ ἀδελφή μου καὶ ἡ οἰκογένεια τοῦ συζύγου της διέτριβον εἰσέτι ἐν Κηφισίᾳ. Καὶ ἐκεῖ δέ, καὶ ἀφ' οὗ ἐπέστρεψαν εἰς τὴν πόλιν, τοὺς ἐπεσκεπτόμην σπανιώτατα, διότι οἱ γονεῖς μου, ἰδίως ἡ μήτηρ μου, ἐπεθύμουν θερμῶς νὰ διαλύσω σχέσιν, πλὴν ἄλλων, προσκρούουσαν κατὰ τὴν γνώμην των καὶ εἰς θρησκευτικὸν κώλυμα. Προσέτι καὶ ἡ Κα Σκήν, ἡ μήτηρ, μοὶ παρετήρησεν ὅτι, εἰ καὶ διαβλέπει τὰ αἰσθήματά μου πρὸς τὴν

θυγατέρα της, ἐπειδὴ ὅμως ἡ ἐκκλησία αὐτὴ ἀντιτάττεται εἰς τὴν ἕνωσιν ἡμῶν, καὶ ἑπομένως καὶ οἱ γονεῖς μου δὲν τὴν ἐγκρίνουσι, νομίζει ἀναγκαῖον νὰ καταστήσω σπανιωτέρας τὰς ἐπισκέψεις μου. Τότε καὶ ἐγὼ ἐθεώρησα ὡς καθῆκον νὰ μὴ δίδω ἀφορμὴν εἰς σκάνδαλον δυνάμενον νὰ βλάψῃ σεβαστὴν οἰκογένειαν, καὶ νὰ μὴ ὑποθάλπω αἴσθημα ἀδιέξοδον. Ἀλλ᾽ ἡ φιλόστοργος ὀξυδέρκεια τῆς μητρός μου ταχέως διεῖδε πόσον ὀδυνηρὰ μοὶ ἦν ἡ αὐταπάρνησις αὕτη, ὥστε καὶ τὴν ὑγείαν μου ἤδη ἠπείλει. Ἐν μιᾷ λοιπὸν ἑσπέρᾳ, ὅτε μόνος κεκλεισμένος ἐν τῷ δωματίῳ μου, ἄνευ ἄλλου φωτὸς πλὴν τοῦ τῆς σελήνης, περιεπάτουν εἰς θλιβερὰς σκέψεις παραδεδομένος, εἰσῆλθεν πρὸς ἐμέ, καὶ περιβαλοῦσά με εἰς τὴν ἀγκάλην της, ἠρώτησεν ἂν ἀληθῶς τὸ αἴσθημά μου ἦν τοσοῦτον ἰσχυρόν, ὥστε ἐξ αὐτοῦ νὰ ἐξαρτᾶται ἡ εὐτυχία μου, καὶ νὰ θέλω εἰς αὐτὸ πᾶσαν ἄλλην σκέψιν νὰ θυσιάσω. Φιλήσας δὲ τρυφερῶς ἐγὼ τότε τὰς χεῖράς της, τῇ εἶπον ὅτι οὐδὲν θέλω πράξει παρὰ τὴν θέλησίν της, ἀλλ᾽ ὅμως ὅτι ἡ θυσία τοῦ αἰσθήματος, ἥτις μοὶ ἐπιβάλλεται, ἔσται ἡ δυστυχία ὅλης μου τῆς ζωῆς.

Τότε ἡ μήτηρ μου, μετ᾽ αὐταπαρνήσεως ἧς μόνον καρδία ὡς ἡ ἐδική της ἦτον δεκτική, βίαν ἐπιβάλλουσα εἰς αὐτὴν τὴν ἄκαμπτον αὐστηρότητα τῶν θρησκευτικῶν της ἀρχῶν, μοὶ εἶπεν ὅτι τὰ πάντα θυσιάζει εἰς τὴν εὐτυχίαν μου· εἰ καὶ θεωρεῖ δὲ πάντοτε τὴν νύμφευσίν μου μετὰ τῆς Καρολίνας Σκὴν ὡς πολλὰ ἔχουσαν τὰ ἄτοπα, καὶ ὡς δυναμένην νὰ ἔχῃ ἐπιβλαβεῖς συνεπείας διὰ τὸ μέλλον μου, ἐπειδὴ ὅμως ὁ γάμος τῆς ἀδελφῆς μου ἐτελέσθη εἰς τὴν ἐκκλησίαν μόνον τῶν διαμαρτυρομένων καὶ οὐχὶ καὶ εἰς τὴν ὀρθόδοξον, διὰ τοῦτο, θεωροῦσα τὴν περίστασιν ταύτην ὡς θρησκευτικῶς ἐλαφρυντικήν, δὲν ἀντιτείνει πλέον, καὶ μοὶ δίδει τὴν ἄδειάν της.

Μετὰ δακρύων ἐνηγκαλίσθην τὴν μητέρα μου, καὶ ἔσπευσα ἀμέσως, ὑπὸ τῶν γλυκυτέρων ἐλπίδων πτερούμενος, εἰς τοῦ κ. Σκήν, ὅπου ἡ ἐμφάνισίς μου εἶχε λόγον νὰ τοὺς ἐκπλήξῃ ὡς συμβὰν σπάνιον, καὶ οὐχ ἧττον ἡ χαρὰ ἡ ἀπαστράπτουσα ἀπὸ τῶν

ὀφθαλμῶν μου. Ηὔξησα δὲ τὴν ἔκπληξιν ὅτε ἐζήτησα νὰ ὁμιλήσω τὴν Καρολίναν κατὰ μόνας. Γενικὴ δ᾽ ἀγαλλίασις μὲ ὑπεδέχθη ὅτε μετά τινα λεπτὰ ἐπανελθοῦσα ἐκείνη, ἀνήγγειλεν εἰς τὴν μητέρα της τῆς μητρός μου τὴν συγκατάθεσιν. Ὁμιλῶ δὲ περὶ μόνης τῆς μητρός μου, διότι ὁ πατήρ μου, ὅστις ἦν ὅλως ἀγαθότης καὶ ὅλος ἐπιείκεια, οὐδέποτε ἀνθίστατο εἰς ὅτι ἡ μήτηρ μου ἀπεφάσιζεν.

Ἔκτοτε δ᾽ ἤρχισα καθ᾽ ἑκάστην πάλιν νὰ φοιτῶ εἰς τοῦ κ. Σκὴν καὶ συνδιεσκεπτόμεθα περὶ τοῦ μέλλοντος βίου ἡμῶν, καὶ πρὸ πάντων μία ἐλήφθη μεγάλη ἀπόφασις ἡ ἑπομένη. Μεταξὺ ἄλλων ἀπόψεων ὑφ᾽ ἃς ἡ Καρολίνα ἐσπούδαζε τὴν χώραν ἣν κατῴκει καὶ ἥτις ἔμελλε νὰ γίνῃ πατρίς της, ἦν καὶ ἡ θρησκευτική. Πολλὰ ἀναγνοῦσα τῆς ἐκκλησιαστικῆς ἱστορίας, ἐπεσκέπτετο καὶ τὰς ἐκκλησίας, καὶ ἐζήτει νὰ ἐμβαθύνῃ εἰς τὸν νοῦν καὶ τὸν λόγον τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιαστικῶν διατάξεων. Οὕτως ἐπείσθη ὅτι ἡ ἀρχαία χριστιανικὴ ἐκκλησία, ἡ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ εὐσεβῶν εἰς μέγαν βαθμὸν κινοῦσα, οὐδεμία ἄλλη ἐστὶν ἢ αὐτὴ ἡ ὀρθόδοξος Ἑλληνική, καὶ οὕτω συνέλαβε τὴν πρόθεσιν νὰ καταταχθῇ εἰς αὐτήν, ἀλλὰ τοῦτο μόνον μετὰ τὸν γάμον της, ὅτε θὰ ἦν κυρία τῶν πράξεών της, ἵνα μὴ προσκρούσῃ εἰς τῶν γονέων της τὰς θρησκευτικὰς ἕξεις ἐν ὅσῳ διετέλει ὑπὸ τὴν σκέπην των.

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, οὓς καταριθμῶ μεταξὺ τῶν εὐδαιμονεστέρων τοῦ βίου μου, δύω ἐνθυμοῦμαι μικρὰ ἐπεισόδια.

Τὸ πρῶτον ἦν πρόσκλησις τῆς Δουκίσσης τῆς Πλακεντίας, τῆς γνωστῆς πλουσίας, ἰδιοτρόπου καὶ εὐφυοῦς χήρας τοῦ Barbé Marburg, ἥτις εἶχεν ἐκλέξει ὡς πατρίδα της τὴν Ἑλλάδα. Ἡμέραν τινά, μόλις ἀνέτελλεν ὁ ἥλιος, ἔστη πρὸ τῆς οἰκίας μου ἡ ἄμαξα τῆς επισήμου ξένης, προπαραλαβοῦσα καὶ τὸν κ. Ι. Μ. Σοῦτσον, τὸν Δ. Βουδούρην καὶ τὸν ζωγράφον Κ. Μαργαρίτην. Μετὰ δύω δ᾽ ὡρῶν ἁμαξοπορίαν ἐφθάσαμεν εἰς Πεντέλην, ὅπου ἡ Δούκισσα πολλὰς εἶχεν ἀρχίσει οἰκοδομάς, ἀλλ᾽ οὐδεμίαν ἐπεράτου, ἐκ τῆς προλήψεως ὅτι ἡ συντέλεσις αὐτῶν θὰ ἦν τὸ σύνθημα

του θανάτου της, καὶ μίαν ἐξ αὐτῶν προσδιώριζεν εἰς μηνιαίαν ἄμισθον κατοικίαν τῶν ἐν Ἀθήναις νεονύμφων. Εἰς ἄλλης δὲ τὰ μέχρι τινὸς περατωθέντα μέρη, κειμένης ὑπὸ λόφον εἰς ὃν ἔδωκε δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον τί Ἑβραϊκὸν ὄνομα, τὴν κορυφὴν αὐτοῦ προσδιορίσασα εἰς θέσιν του τάφου της, κατῴκει ἡ ἰδία τὸ θέρος καὶ ἐδέχετο τοὺς ξένους αὐτῆς. Ὅτε ἐφθάσαμεν, ἡ Δούκισσα ἐκοιμᾶτο ἔτι, ὥστε ἠναγκάσθημεν νὰ ἐπιβάλωμεν ὑπομονὴν εἰς τὴν ὄρεξιν ἣν ᾐσθανόμεθα, καθ' ὃ ὁδοιπορήσαντες ἄνευ προγεύματος, νισσομένην δ' ἔτι καὶ ὑπὸ του ζωηροῦ τῶν ὀρέων ἀέρος. Τέλος ἐξύπνησε, καὶ μαθοῦσα περὶ τῆς ἀφίξεως ἡμῶν, διέταξε νὰ μᾶς παρατεθῇ ἀνὰ ἓν ποτήριον ἐκ τοῦ διαυγεστάτου Πεντελησίου ὕδατος, εἰς ὃ ἀπέδιδε μεγάλας ὑγιεινὰς ἰδιότητας, ἐπιτρέψασα νὰ ἐνστίψωμεν, ἂν ἠθέλομεν, καὶ ὀλίγας λεμονίου σταγόνας. Οὕτω περιεμείναμεν τὴν ὥραν τοῦ προγεύματος, ὅτε καὶ φιλοφρονέστατα μᾶς ὑπεδέχθη κατὰ πρῶτον ἡ ξενοδόχος ἡμῶν. Μᾶς εἰδοποίησεν ὅμως ὅτι, καθ' ἣν ἔχει πεῖραν, ἐπιβλαβέστατα ἐνεργεῖ ἐπὶ τῆς ὑγείας ἡ διπλῆ ἐν τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἑστίασις, δι' ὃ καὶ λιτὸν μᾶς παραθέτει τὸ πρόγευμα. Ἦν δ' ἀληθῶς λιτώτατον, καὶ τὸ πεντελήσιον ὕδωρ ἀπετέλει τὸ σπουδαιότερον μέρος αὐτοῦ. Ἀλλ' ἄφθονον μᾶς ὑπεσχέθη τὸ γεῦμα, προσαναγγείλασα ἡμῖν μετὰ χαρᾶς ὅτι ὁ ὑπηρέτης της, ἀπὸ πρωΐας διατρέχων τὸ ὄρος, εἶχε φονεύσει ἕνα λαγωόν, ὅστις ἔμελλε νὰ μᾶς παρατεθῇ. Καὶ ἐγὼ μὲν πρὸς τὸν Κ. Σοῦτσον ἐμεμψιμοίρουν ὅτι ἔπρεπε δι' ὅλης τῆς ἡμέρας νὰ νηστεύσωμεν, ἀρκούμενοι εἰς τὴν ἐλπίδα ὅτι τὸ ἑσπέρας θὰ ἐντρυφήσωμεν εἰς τὸ γεῦμα, ἔστω περιέχον καὶ τὸν λαγωόν· ἀλλ' ἑκόντες ἄκοντες ὠφείλομεν νὰ ὑποκύψωμεν εἰς τὸ ἐπικλωσθὲν ἡμῖν, διότι ἐκεῖ ἤμεθα εἰς τὴν ἔρημον, οὐδ' ἀκρίδας κἂν ἔχουσαν οὐδὲ μέλι ἄγριον, οὐδ' ἄλλα τρόφιμα πλὴν ἐκείνων ἃ ἡ Δούκισσα ἐταμίευε κατὰ τὰς ὑγιεινὰς θεωρίας της περὶ τῆς διανομῆς αὐτῶν. Ἐπιβαλόντες λοιπὸν σιωπὴν εἰς τὴν φωνὴν τοῦ στομάχου, διηνύσαμεν τὴν ἡμέραν συνδιαλεγόμενοι μετὰ τῆς πολυμαθοῦς καὶ ἀγχίνου ἡμῶν ξενοδόχου, καὶ ἐξετάζοντες καὶ ἐπαινοῦντες, οἱ μὲν ἐκ πεποιθή-

σεως, οἱ δὲ ἐξ ἀβροφροσύνης τὸ σχέδιον, ὃ ἔφερε μεθ᾽ ἑαυτοῦ ὁ κ. Μαργαρίτης, μεγάλης εἰκόνος οὐδέποτε ἐκτελεσθείσης, προτιθεμένης δὲ νὰ παραστήσῃ τὸν θάνατον τοῦ Σωκράτους. Ἐπί τινας δὲ ὥρας περιετρέξαμεν τοὺς πέριξ λόφους, τὴν πεῖναν ἡμῶν λησμονοῦντες καὶ παρηγοροῦντες. Τέλος ἔφθασε καὶ ἡ ἐπίσημος στιγμὴ καθ᾽ ἣν ἐκλήθημεν εἰς τὴν τράπεζαν, εὐαρεστότατα ἐστρωμένην ὑπὸ ἀναδενδράδα πρὸ τῆς οἰκίας. Καὶ ζωμὸς μὲν δὲν ὑπῆρχε διότι ἡ Δούκισσα τὸν ἀπεδοκίμαζεν ὑπὸ ὑγιεινὴν πάντοτε ἔποψιν. Τὸ πρῶτον δ᾽ ὃ παρετέθη, ἦσαν τὰ περισσεύματα τῆς ὄρνιθος ἧς εἴχομεν ἀπογευθῆ τὸ πρωὶ ἕκαστος ἡμῶν ἀνὰ ἓν τεμάχιον μικροσκοπικόν. Ἐπειδὴ δὲ οὐδεὶς ἐνόμισεν ἀναγκαῖον νὰ ἐγγίσῃ αὐτά, ὅτε τὸ γεῦμα μᾶς περιέμενεν, ἐδόθησαν εἰς τὴν Λεύκαν, μεγάλην κύνα παραλυτικήν, μίαν ἐκ τῆς ἡμισείας δωδεκάδος ἣν ἔτρεφεν ἡ Δούκισσα, καὶ ἐγνωρίσαμεν ὅτι ἐκ φιλοφροσύνης πρὸς ἡμᾶς τῇ ἐδίδοντο τὰ πρωϊνὰ ἡμῶν ἀποφάγια, διότι τὸ ὀρεσίβιον θηρίον περιπολοῦν ἀπειλητικῶς τὴν τράπεζαν, ἂν δὲν ἔτρωγε τὴν ὄρνιθα, θὰ ἔτρωγε τὰς κνήμας ἡμῶν. Μετὰ ταῦτα ἦλθεν ὁ λαγώς, τὸ προϊὸν τῆς θήρας τοῦ ὑπηρέτου, εἰς μέλαιναν καρύκην σκευασθείς, καὶ κατετμήθη ἐπιτηδείως ὑπὸ τῆς Δουκίσσης εἰς ὀκτὼ ἢ δέκα τεμάχια, ὅσοι εἴμεθα οἱ συνδαιτημόνες· εἰς ἐμὲ δ᾽ ἔλαχεν . . . ἡ κάτω σιαγὼν τοῦ ζώου! Μετὰ ταῦτα ἠρωτήθην ἐκ δύω μικρῶν ὑδροπεπόνων, οἵτινες ἐκόσμουν τὴν τράπεζαν, ἂν προτιμῶ μέρος τοῦ λευκοῦ ἢ μέρος τοῦ ἐρυθροῦ. Τὸ ἀληθὲς ἦν ὅτι πρὸς τὸ χρῶμα ἠδιαφόρουν, καί, ὡς ἐλίμωττον, τοὺς ἐπροτίμων ἀμφοτέρους, καὶ οὐχὶ μέρος αὐτῶν, ἀλλὰ τὸ ὅλον· ὠνόμασα ὅμως μηχανικῶς τὸν ἕνα καὶ λαβὼν ὅ,τι μοὶ ἐδόθη, στιγμιαίως τὸ κατεβρόχθισα. Τότε ἡ Δούκισσα, ἐπιτείνουσα τὴν φιλοξενίαν της, μᾶς ἠρώτησεν ἂν δὲν θέλωμεν ἴσως καὶ ὀλίγον γλύκισμα, καὶ πάντων σιγησάντων καταφατικῶς, εἶπε τῇ παρ᾽ αὐτῇ τρεφομένῃ Κα Καψάλη, ἥτις ἔπειτα ἐγένετο ἡ Κα Σκουζέ, νὰ φέρῃ τὸ σκεῦος εἰς ὃ ἐνόμιζεν ὅτι ἔμενεν εἰσέτι ὀλίγη ῥοδοζάχαρις. Μᾶς εἰδοποίησεν ὅμως ὅτι ἐπιβλαβὲς εἰς τὴν ὑγείαν ἦν μετὰ τὸ γεῦμα πᾶν γλύκισμα, καὶ διὰ τοῦτο μᾶς

ἔδωκεν εἰς ἕκαστον ἀνὰ ἓν γλυκοῦ κοχλιάριον. Τοῦτο ἦν τὸ ἀνυπομόνως περιμενόμενον γεῦμα, μεθ' ὃ ἐπανελήφθησαν αἱ συνδιαλέξεις. Ἀλλ' ἐπ' αὐτῶν ᾐσθανόμην τὸν νοῦν πιεζόμενον ὑπὸ τοῦ στομάχου, καὶ ἐξεγειρόμενον ὑπ' αὐτοῦ. Καί τοι κατοικοῦσα τὴν Ἑλλάδα, συνεπάθει, ἐξ ἰδιοτροπίας μᾶλλον, ἡ Δούκισσα πρὸς τοὺς Τούρκους, καὶ ἤρχιζε νὰ χλευάζῃ τὰς ἰδέας ἃς ἐγώ, ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν τῶν προσφάτων ἐνεργειῶν μου, ἐξέφραζον περὶ τῆς ποτὲ ἀπελευθερώσεως πάντων τῶν χριστιανῶν. Τῇ ἀπήντησα δὲ μετὰ πάσης τῆς δραστηριότητος τοῦ πατριωτισμοῦ συμμαχοῦντος μετὰ τῆς πείνης, καὶ παρ' ὀλίγον θὰ ἐπήρχετο ῥῆξις, ἀτοπωτάτη ἐκ μέρους μου ὡς ξενιζομένου, ἂν δὲν μᾶς ἀνηγγέλλετο ὅτι ἦν ἑτοίμη ἡ ἅμαξα πρὸς ἐπιστροφὴν καὶ μᾶς περιέμενε. Πεζοὺς δ' ἀπελθόντας μέχρις οὗ κατέβημεν τοὺς λόφους μᾶς συνώδευσεν ἡ Δούκισσα ἔφιππος, καὶ ἐκεῖ ἀποχαιρετήσαντες αὐτὴν ἐπέβημεν τῆς ἁμάξης. Μόλις δ' ἀφιχθέντες εἰς τὸ πρῶτον χωρίον, τὸ Χαλάνδριον, ἐστάθημεν, ἐκρούσαμεν εἰς τὸ καπηλεῖον, κλειστὸν ἤδη διότι εἶχεν ἐπέλθει ἡ νύξ, καὶ ἠγοράσαμεν μέγαν μέλανα ἄρτον καὶ τυρόν, ἃ διανεμηθέντες κατεβροχθίσαμεν, ὡς φοβούμενοι μὴ ἐξ ἀσιτίας φθάσωμεν νεκροὶ εἰς Ἀθήνας. Ὅτε δ' ἀφίχθημεν ἔσπευσα ἐγὼ ἀμέσως εἰς τῆς κυρίας Σκήν, καὶ ὅτε διηγήθην τὰ παθήματά μου, μοὶ ἡτοιμάσθη εὐθὺς δεῖπνον ἐκ τοῦ προχείρου.

Τὸ δ' ἕτερον ἐπεισόδιον ἦν ὅτι μίαν ἑσπέραν, τὴν προτεραίαν τοῦ γάμου μου, ἐπέστρεφον περὶ τὸ μεσονύκτιον ἀπὸ τῆς οἰκίας τῆς πενθερᾶς μου, ἥτις ἦν ἡ τοῦ Κ. Καλλιγᾶ εἰς τὴν πλατεῖαν τοῦ Συντάγματος, καὶ ὅτε ἔφθασα εἰς τὸ πέρας τῆς νῦν καλουμένης ὁδοῦ τῆς Νίκης, ὅπου τρεῖς ὁδοὶ συναντῶνται, εἶδον ἐν τῷ σκότει ἄνθρωπον κρεμάμενον ἀπὸ τοῦ παραθύρου τοῦ ἄνω δόμου τῆς οἰκίας τοῦ παντοπώλου Σκάγιαννη, καὶ προφανῶς ἐπιχειροῦντα ν' ἀνοίξῃ αὐτὸ διὰ ῥήξεως. Ὡς φαίνεται δέ, μὲ εἶδε καὶ ἐκεῖνος διότι ἀμέσως ἐπήδησε κατὰ γῆς ἀπὸ τοῦ ὕψους ἐκείνου, ἀλλ' ἀντὶ νὰ φύγῃ, ἠκολούθησεν ἐπὶ τὰ βήματά μου πρὸς τὴν στενὴν καὶ σκοτεινὴν ὁδόν, ἣν εἶχον νὰ διέλθω ὀπίσω τῆς οἰκίας ἐκείνης.

Τοῦτο παρατηρήσας ἐστράφην πρὸς τὴν πρὸ τῆς οἰκίας εὐρυτέραν (τὴν ὁδὸν Νικοδήμου) καὶ ἀμέσως εἶδον καὶ αὐτὸν στραφέντα, εἰς δὲ τὸν μόνον φανὸν ὅστις ἐφώτιζεν ἐκεῖ τὸ στόμιον τῶν τριῶν ὁδῶν, διέκρινα λάμπον μαχαιρίδιον εἰς τὴν χεῖρά του. Τότε ἐπετάχυνα τὸ βῆμα, καὶ κατόπιν ἤκουσα σπεύδοντα καὶ αὐτόν· τέλος δ' ἤρχισα νὰ τρέχω, καὶ τὸ αὐτὸ ἔπραξε καὶ ἐκεῖνος διώκων με, μέχρις οὗ φθὰς πρὸ τῆς οἰκίας τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας, ἀνέβην τινὰς ἐξωτερικὰς βαθμίδας, καὶ ἀκούσας ὅτι ὁ διώκων με εἶχε σταθῇ ἐκωδώνουν μεθ' ὁρμῆς. Ἀμέσως δὲ καὶ μοὶ ἤνοιξεν ὁ θυρωρός, θαυμάζων τί θέλω τοιαύτην ὥραν· ὡς δὲ τῷ ἐξήγησα ὅτι ἐδιωκόμην ὑπ' ἀνθρώπου μαχαιροφόρου παραμονεύοντός με ὑπὸ τὴν ἀναβάθραν, κατέβη μετ' ἐμοῦ καὶ ἀμέσως ἠκούσαμεν τὸν νυκτοκλέπτην τραπέντα εἰς φυγήν. Τότε ἠθέλησα νὰ ἐξακολουθήσω τὴν ὁδόν μου κατὰ τὴν ἐναντίαν διεύθυνσιν, δυνάμενος καὶ οὕτω διὰ περιστροφῆς νὰ φθάσω εἰς τὴν οἰκίαν μου· ἀλλ' ὁ θυρωρὸς ἐπέμεινε νὰ μὲ συνοδεύσῃ μέχρις οὗ ἐφθάσαμεν πρὸ τῆς θύρας γείτονός μου τινὸς ξυλουργοῦ. Ἰδὼν δὲ φῶς δι' αὐτῆς, καὶ ὅτι ὁ ξυλουργὸς δὲν ἐκοιμᾶτο εἰσέτι ἔκρουσε τὴν θύραν, καὶ μὲ παρέδωκεν εἰς τούτου τὴν συνοδίαν. Ἅμα δ' ἐπροχωρήσαμέν τινα βήματα, εἴδομεν εἰς τὴν μικρὰν πλατεῖαν, τὴν πρὸ τῆς οἰκίας μου, ἄνθρωπον ὅστις παρεφύλαττε, καὶ ἦν ὁ αὐτὸς κακοῦργος ὅστις μ' ἐγνώριζε πιθανῶς, καὶ ἤξευρεν ὅτι ἐκεῖ διηυθυνόμην, δι' ὃ καὶ ὅτε ἔφυγον ἀπὸ τῆς θύρας τοῦ πρέσβεως, μὲ προέλαβε διὰ τῆς ὁδοῦ ἣν κατ' ἀρχὰς προὐτιθέμην ν' ἀκολουθήσω. Ὡς δὲ καὶ τότε εἶδεν ὅτι δὲν εἶμαι μόνος, συνοδεύομαι δ' ὑπ' ἀνθρώπου ἔχοντος λύχνον, ἐτράπη φεύγων μετὰ σπουδῆς, καὶ οὕτως ἐπέστρεψα εἰς τὴν οἰκίαν μου ἀβλαβής.

5.

Ἡ νύμφευσίς μου.

Τὰ τοῦ μελετωμένου γάμου μου διετηροῦντο ἀπόῤῥητα, διότι οὐδεμίαν εἶχον ἀμφιβολίαν ὅτι ἡ κοινωνία θὰ τὸν ἀπεδοκίμαζε καὶ ἴσως καὶ θὰ τὸν ἐκώλυε. Μόνον δὲ πρὸς τὸν φιλικώτατα πρός με διακείμενον πρόεδρον τῆς Ἱερᾶς Συνόδου, Κύριλλον τὸν Ἀργολίδος, ἐνεπιστεύθην περὶ αὐτοῦ, τὴν ἐκτίμησίν του καὶ τὴν ἄδειαν τῆς ἐκκλησίας ἐπικαλούμενος. Ὁ δὲ σεβαστὸς ἀρχιερεὺς ἀπεφάνθη ὅτι ἐπειδὴ ὁ γάμος τῆς ἀδελφῆς μου, εἰς ξένην ἐκκλησίαν τελεσθείς, δὲν ἐνεγράφη εἰς τὴν ἡμετέραν, ἀγνοεῖται ὑπ' αὐτῆς, καὶ αὐτὸς οὐδεμίαν θὰ εἶχεν ἔνστασιν νὰ μοὶ δώσῃ τὴν αἰτουμένην ἄδειαν, ἂν ὁ ἐκκλησιαστικὸς κανὼν δὲν ἀπέτρεπε τὴν μεθ' ἑτεροδόξων συζυγίαν. Καὶ ἦν μὲν ὁ κανὼν οὗτος ἐκ τῶν καθ' ἑκάστην ἀθετουμένων, καὶ ὧν τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν δὲν ἀπεδέχετο πλέον ἡ σύγχρονος ἡμῶν κοινωνία, ἀλλὰ τὴν ἄντικρυς ἀθέτησιν αὐτοῦ ὤφειλον ν' ἀποφύγωσιν αἱ ἐκκλησιαστικαὶ ἀρχαί· δι' ὃ καὶ νὰ ἐπιτρέψῃ μὲν τὴν τέλεσιν τοῦ γάμου δὲν ἐδύνατο ἐπισήμως, ἀλλ' οἰκονομῶν τὴν δυσχέρειαν, μοὶ ὑπηνίξατο ὅτι θὰ εὑρίσκετο ὁ ἱερεὺς ὅστις ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἀρχῶν νὰ ἱερουργήσῃ.

Κατὰ τὴν ὁρισθεῖσαν λοιπὸν ἑσπέραν παρευρέθησαν εἰς τῆς Κας Σκήν, νομίζω ἐκεῖ γευματίσαντες, ὁ κ. Δομνάνδος, σοφὸς καθηγητὴς τῆς φυσικῆς ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, καὶ φίλος τῆς οἰκίας, καί, ἂν καλῶς ἐνθυμῶμαι, ὁ Περικλῆς Ἀργυρόπουλος, γυναικάδελφος τοῦ Α. Μαυροκορδάτου, ὁ μετ' ἐμοῦ ἐν Δακίᾳ συνοδοιπορήσας, συνεργάτης μου πολλάκις ἐν φιλολογίᾳ, ἐπίσης εἷς τῶν σχετικωτέρων τοῦ οἴκου τῆς Κας Σκήν. Μετ' ὀλίγον δ' ἐπῆλθεν ὁ διαμαρτυρόμενος ἱερεὺς Κ. Χίλλ· καὶ τότε ἡ Κα Σκὴν ἀνήγγειλεν εἰς τοὺς παρόντας ξένους, πρὸς μεγίστην αὐτῶν ἔκπληξιν, τὸν προκείμενον γάμον τῆς θυγατρός της Καρολίνας μετ' ἐμοῦ, καὶ τοὺς παρεκάλεσε νὰ παραμείνωσι μάρτυρες. Ἀφ' οὗ δ' ἐπε-

ρατώθη ἡ τελετὴ κατὰ τοὺς διαμαρτυρομένους, ἀπεσύρθη ὁ Κ. Χίλλ, πολλὰ ἡμῖν αἴσια εὐχηθείς, καὶ μετ' ὀλίγον εἰσήχθη ὁ ὡς ὁ πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου μοὶ προεῖπεν, εὑρεθεὶς (οὐχὶ ὑπ' ἐμοῦ) ἱερεύς, καὶ ἐγένετο καὶ ἡ ὀρθόδοξος ἱεροτελεστία. Ὀλίγον δὲ μετὰ τοῦτο ἤρξαντο προσερχόμενοι καὶ ἕτεροί τινες τῶν φίλων τῆς οἰκίας προσκεκλημένοι, οἵτινες ἐπίστευον μόλις τὰ ὦτα καὶ τοὺς ὀφθαλμούς των ὅτε τοῖς ἀνηγγέλλετο ὅτι εἶχον νὰ συγχαρῶσι τοὺς νεονύμφους. Ἡ συναναστροφὴ ἐν τούτοις ἐλάμβανεν ὄψιν εὔθυμον, καὶ πάντες ἐκ καρδίας ηὔχοντο τὴν νύμφην, ἐν τῇ νυμφικῇ αὐτῆς στολῇ διαπρέπουσαν ἐπὶ κάλλει, ὅτε ἀνηγγέλθη τὸ δεῖπνον. Τότε δ' ὠφελούμενοι ἡμεῖς ἐκ τοῦ θορύβου τῆς μεταβάσεως εἰς τὸ ἑστιατόριον, ὑπεκλέφθημεν, ἡ Καρολίνα ἐνεδύθη τὰ ὁδοιπορικά, καὶ συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ εἰς ἐμὲ ἀφωσιωμένου κλητῆρος τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Παναγιώτη Σαμουράκη, μετέβημεν εἰς ξενοδοχεῖον τοῦ Πειραιῶς, ὅθεν τὸ πρωῒ ἀπεπλεύσαμεν εἰς Ναύπλιον.

Ἐκεῖ δι' ἐπιστολῆς ὑπ' ἐμοῦ προειδοποιηθείς, μᾶς περιέμενεν ὁ Σπ. Σκοῦφος, μέλος ὢν τότε τοῦ αὐτόθι δικαστηρίου, καὶ μᾶς παρέλαβε παρ' ἑαυτῷ εἰς τὴν ἀρχαίαν μου κατοικίαν, τὴν οἰκίαν τοῦ Ἀναγνώστη Δεληγιάννη, οὗ τὴν θυγατέρα Εὐφροσύνην εἶχε νυμφευθῇ. Ἐν ᾧ δ' εἰσηρχόμεθα διὰ τῆς πυλίδος τῆς προσθαλασσίου, μᾶς ἀπήντησεν ὁ λοχαγὸς τῆς χωροφυλακῆς Γενοβέλης, παλαιὸς γνώριμος, καὶ ἐνόμισεν ὅτι ἠστειευόμην εἰπὼν αὐτῷ ὅτι ἡ Καρολίνα μὲ συνοδεύει μόνη ἄνευ τῶν γονέων της, καὶ ἔτι μᾶλλον ὅτε ὡς ἐξήγησιν τούτου τῷ ἀνήγγειλα ὅτι ἦτο σύζυγός μου. Ἐπείσθη δὲ μόνον ὅτε τὸν προσεκαλέσαμεν εἰς τοῦ κυρίου Σκούφου καὶ συνεγευμάτισε μεθ' ἡμῶν.

Δύω δ' ἡμέρας ἀφ' οὗ ἀφίχθημεν, μετεκαλέσαμεν ἱερέα τινά, εἰς ὃν εἶχε πέμψει ὁδηγίας ὁ ἅγιος Ἀργολίδος, καὶ ἐβαπτίσθη ὑπ' αὐτοῦ παρουσίᾳ καὶ τῆς κυρίας Σκούφου, ἡ Καρολίνα ὑπὸ τὸ ὄνομα Χριστίνα, ὃ εἶχεν ἤδη καὶ πρότερον.

Προσκληθέντες δὲ μετὰ τοῦτο ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Καλλέργη,

διετρίψαμεν ἐν Ἄργει εἰς τὴν οἰκίαν αὐτοῦ ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας, καὶ ἐπεσκέφθημεν τότε τὰς πηγὰς τῆς Λέρνης ἐφ' ἁμάξης μετὰ τῆς κυρίας Καλλέργη, καὶ μετὰ τῶν τότε μικρῶν παιδίων της, τοῦ μετὰ ταῦτα παθόντος τὰς φρένας Ἐμμανουήλ, καὶ τοῦ ἔπειτα γραμματέως πρεσβείας Ἰωάννου.

Ὅτε δ' ἐπανήλθομεν εἰς Ναύπλιον, εὗρον ἐπιστολὰς ἐν αἷς μοὶ ἐλέγετο ὅτι τὸ ἀπροσδόκητον ἄκουσμα τῆς νυμφεύσεώς μου κακῶς ἤχησε παρὰ τῇ κοινωνίᾳ, καὶ ὁ ὑπουργὸς τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως Ν. Θεοχάρης ὅτι ἀπόφασιν εἶχε νὰ μὲ παύσῃ.

Ταῦτα, καὶ ἡ προσεχὴς ἔκπνευσις τῆς ἀδείας μου ἐπέσπευσαν τὴν ἐπάνοδον ἡμῶν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα συνῳκήσαμεν μετὰ τῶν γονέων μου εἰς τὴν ἐν Πλάκᾳ οἰκίαν ἡμῶν. Καὶ ἐπί τινα μὲν χρόνον ἐξηκολούθησα εἰσέτι φοιτῶν εἰς τὸ ὑπουργεῖον, εἰ καὶ ἔβλεπον ὅτι σχεδὸν οὐδόλως εἰς ἐμὲ ἀπετείνετο ὁ Ὑπουργός, ἀλλὰ μᾶλλον εἰς τὸν Πάρεδρον Ι. Νικολαΐδην. Οὗτος μὲ εἶχεν ἄλλοτε καταγγείλει εἰς τὸν Ὑπουργὸν ὅτι δὲν τῷ δίδω ἐργασίαν, διότι τῷ ὄντι εἰς αὐτὴν ἐπήρκουν καὶ μόνος πληρέστατα, προσέτι δ' ἤξευρον καὶ ὅτι τοῦ Παρέδρου ἡ ἀπειρία ἔβλαπτε μᾶλλον ἢ ὠφέλει. Ἤδη ὅμως πλέον δὲν εἶχεν ἀφορμὴν νὰ παραπονῆται.

Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν φαίνεται ὅτι ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἀνθίστατο εἰς τὴν παῦσίν μου, μέχρις οὗ εὑρεθῇ ἄλλη τις θέσις κατάλληλος δι' ἐμέ. Τέλος μοὶ ἐκοινοποιήθη διάταγμα μεταθέσεως εἰς τὴν διεύθυνσιν τοῦ Β. Τυπογραφείου, καὶ ὁ κ. Νικολαΐδης προὐβιβάσθη εἰς Σύμβουλον.

Ἡ μετάθεσις αὕτη φυσικῷ τῷ λόγῳ ἰσχυρῶς μὲ ἐλύπησε, διότι ἀπὸ ὑπηρεσίας ἣν ἐθεώρουν ὡς τοσοῦτον ἐνδιαφέρουσαν τὴν ἐθνικὴν πρόοδον, ὥστε δὲν ἠθέλησα ν' ἀνταλλάξω αὐτὴν πρὸς τὴν τῆς διευθύνσεως τοῦ κεντρικοῦ γραφείου τῆς Ἀντιβασιλείας, μετέβαινον εἰς ἐντελῶς παθητικὴν καὶ πάσης σπουδαιότητος στερουμένην. Ἐζήτησα τούτου ἕνεκα ἀκρόασιν παρὰ τῷ Βασιλεῖ καὶ παρουσιασθεὶς Τῷ παρέστησα ὅτι, ἀφ' οὗ ἐν τῷ Ὑπουργείῳ ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἠσχολήθην εἰς τὸν ὀργανισμὸν τῆς ἐθνικῆς παιδεύσεως, κατα-

δίκη εἰς ἀπραξίαν ἣν ὁ τοιοῦτος διορισμός μου εἰς διεύθυνσιν ἁπλῶς τεχνικοῦ καταστήματος. Ἡ καταδίκη δ' αὕτη δὲν ἐνόμιζον ὅτι ἦν ἀναγκαῖον νὰ μοὶ ἐπιβληθῇ διότι ἐν τῷ Ὑπουργείῳ διηύθυνον τὸν κλάδον οὐχὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἀλλὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως, τὸν δὲ γάμον μου προεγνώριζεν αὐτὸς ὁ πρόεδρος τῆς Ἱερᾶς Συνόδου καὶ δὲν εἶχεν ἄλλο εἰς αὐτὸν ν' ἀντιτάξῃ, ἢ ὅτι ἦτο μικτός, οἷοι καθ' ἑκάστην ἐτελοῦντο ἄνευ ἐνστάσεων. Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς ξηρῶς καί ψυχρῶς μοὶ ἀπήντησεν ὅτι ἂν δὲν ἤμην εὐχαριστημένος ἐκ τῆς νέας μου θέσεως, ἠδυνάμην νὰ παραιτηθῶ! Ἐκ τούτου ἐνόησα ὅτι ἀμετάτρεπτος ἦν ἡ ἀπόφασις, ληφθεῖσα κατ' ἐπίμονον εἰσήγησιν τοῦ ὑπουργοῦ, καί, συσκεφθεὶς καὶ μετὰ τῆς συζύγου μου, ἐπροτίμησα νὰ δεχθῶ τὴν προσφερομένην μοι διεύθυνσιν, περιμένων εὐνουστέρας περιστάσεις.

Κατὰ τοῦ προτείναντος δὲ τὴν παῦσίν μου ὑπουργοῦ οὐδαμῶς ἐμεμψιμοίρουν, διότι κατενόουν ὅτι προϊστάμενος τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, δὲν ἠδύνατο νὰ παρίδῃ τὴν φαινομένην, καὶ ὑπὸ τῶν τὰς περιστάσεις ἀγνοούντων ὡς παράβασιν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων ἐκτιμωμένην διαγωγήν μου. Καὶ ὅμως ὅτε μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἐνυμφεύθη ὁ κ. Θεοχάρης τὴν ὡραίαν ἑπτανησίαν κυρίαν Βούλου, κακοήθης δέ τις ἐτοιχοκόλλησε κατ' αὐτοῦ ὡς γέροντος, νομίζω, σάτυραν περὶ ἧς ἤκουσα μετ' ἀποστροφῆς, εἴς τινα συναναστροφὴν ἐν τῇ Αὐλῇ ἐλθὼν πρός με ὁ τότε διευθυντὴς τῆς Ἀστυνομίας κ. Πετροκόκκινος, μ' ἔλαβε κατὰ μέρος, καὶ μὲ ἠρώτησε μή τι γνωρίζω περὶ τῆς σατύρας ἐκείνης, ὅπερ ὑπεδείκνυεν ὑπόνοιαν μὴ ἐγώ, ὡς δῆθεν μνησικακῶν κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ, ἤμην τῆς αἰσχρότητος ἐκείνης ὁ αὐτουργός. Ἀλλ' εἰς τὰς πρώτας λέξεις τῆς ἀπαντήσεώς μου διϊδὼν τὴν ἀγανάκτησίν μου διὰ τὴν βδελυγμίαν ἥτις μοὶ ἀπεδίδετο, μοὶ ἐζήτησε συγγνώμην δικαιολογηθεὶς ὅτι ἐκ καθήκοντος καὶ μόνον ἵνα μὴ ὑποληφθῇ παραλιπών τι τῶν ὅσα ἡ ὑπηρεσία του τῷ ἐπέβαλλε προέβη εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην καὶ ἀπεμακρύνθη λίαν ἐστενοχωρημένος.

Τὴν νέαν δ' ὑπηρεσίαν μου, καίτοι μὴ θεωρῶν αὐτὴν λόγου

τινὸς ἀξίαν, ἀνέλαβον οὐχ ἧττον μετὰ ζήλου, διότι τοῦτο ἐφ' οἵας δήποτε δημοσίας λειτουργίας ἐθεώρησα πάντοτε ὡς καθῆκον. Γραμματέα δὲ καὶ ἔμπειρον ἀρρωγὸν ἔχων τὸν Δ. Φιλάρετον, ἠσχολήθην εἰς τὸ νὰ γνωρίσω ἀκριβῶς τὰ ἔργα καὶ τὰς ἀνάγκας τοῦ Βασ. τυπογραφείου, νὰ τακτοποιήσω τὸ λογιστικόν, ὥστε νὰ ἐκλίπῃ πᾶσα ἀφορμὴ καταχρήσεων, καὶ νὰ περικόψω τὰς περιττὰς δαπάνας. Ἐκ τῶν ἐργασιῶν μου δ' ἐξήγαγον μετά τινας μῆνας τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ κατάστημα τοῦτο, χρήσιμον ἄλλοτε πρὶν ἢ ἄξια λόγου ἰδιωτικὰ τυπογραφεῖα ἀναπτυχθῶσιν, ἀπέβαινεν, ἀφ' ὅτου πολλὰ ἄλλα ὑφίσταντο αὐτοῦ ἐφάμιλλα, οὐ μόνον περιττόν, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν βιομηχανίαν ἐπιβλαβές, καὶ εἰς τὸ δημόσιον ματαίως δαπανηρόν, ἕνεκα τῆς ἐμμίσθου διευθύνσεως καὶ τῆς ἄλλης πολυτελείας, χωρὶς οὔτε τὴν τήρησιν τῆς ἐχεμυθίας περισσότερον νὰ ἐγγυᾶται παρὰ τὰ καταστήματα ὧν ὁ διευθυντὴς δύναται ἐν ἀνάγκῃ αὐτὸς καὶ νὰ στοιχειοθετῇ ἅτινα προσάγονται μυστικὰ ἔγγραφα, οὔτε εἰς ἔκδοσιν πολυδαπάνων βιβλίων νὰ συντελῇ, διότι οὐδ' ἡ κυβέρνησις ἀνελάμβανε τοιαῦτα, οὐδ' αὐτὸ ἦν πρὸς τοιαύτας ἐκδόσεις κατηρτισμένον. Τὰ συμπεράσματα δὲ ταῦτα συνῆψα εἰς ἔκθεσιν μετὰ λογιστικῶν πινάκων, ἥν, ζητήσας ἀκρόασιν παρουσίασα εἰς τὸν Βασιλέα, προσπαθήσας νὰ τῷ ἀποδείξω ὅτι συνέφερεν ἡ κατάργησις τοῦ τυπογραφείου, καὶ ὅτι, ἂν ἤθελεν, ὠφελιμώτερον θὰ ἦν νὰ δώσῃ τὸν τίτλον Βασιλικοῦ τυπογράφου εἰς ἰδιώτην τινὰ τυπογράφον, ὡς δίδει τὸν τοῦ Β. ὀδοντοϊατροῦ. Ὁ Βασιλεὺς ἐγέλασε διὰ τὴν παράθεσιν ταύτην, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι πρώτην φορὰν ἀκούει ἀρχηγὸν δημοσίου καταστήματος συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς καταργήσεως αὐτοῦ. «Τὸ ἐναντίον θὰ ἔλεγον ἴσως, ἀπεκρίθην εἰς τὴν Α. Μ., ἂν ἐπρόκειτο περὶ ἰδίου ἐμοῦ συμφέροντος· ἀλλὰ πρόκειται περὶ τοῦ δημοσίου». Ὁ Βασιλεὺς ἔλαβε τὴν ἔκθεσιν καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι θὰ τὴν ἐξετάσῃ· ἀλλ' οὐδὲν ἐξ αὐτῆς προῆλθε τότε, μόνον δὲ κατ' Ἰούνιον τοῦ 1843 ἐξεδόθη διάταγμα, ἐπιφέρον συμφώνως πρὸς τὰς παρατηρήσεις μου, οἰκονομίας τινὰς εἰς τοῦ καταστήματος τὴν διεύθυνσιν.

Συγχρόνως δὲ μετὰ τῆς ἐν τῷ τυπογραφείῳ ὑπηρεσίας, ἐξηκολούθουν ἐργαζόμενος καὶ εἰς ποίησιν, πρὸ πάντων δ' εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ λεξικοῦ, εἰς ὃ μακρὰς ὥρας τῆς τε ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ἀφιέρουν, ἐν ᾧ ἡ νέα μου σύζυγος ἐκάθητο πλησίον μου εἰς ἐργόχειρόν τι ἀσχολουμένη, καὶ γελῶσα ὁσάκις μ' ἔβλεπε στενοχωρούμενον εἰς εὕρεσιν τῆς Ἑλληνικῆς λέξεως τῆς ἀντιστοιχούσης εἰς τὴν Γαλλικήν, καὶ προσπαθοῦντα νὰ ἐκφράσω αὐτὴν διὰ σχημάτων, ὡς ἂν ἤλπιζον ὅτι θὰ βοηθήσωσι ταῦτα τὴν μνήμην μου. Ἐντὸς δὲ τοῦ ἔτους τούτου καὶ ἐπερατώθη τοῦ λεξικοῦ ἡ σύνταξις, διαρκέσασα τέσσαρα ἔτη· καὶ τοσαύτη ἦν τῆς Καρολίνας ἡ χαρὰ ὅτε μ' εἶδεν οὕτως ἀπαλλαγέντα τῆς δουλικῆς ταύτης ἐνασχολήσεως, καὶ ἀποδοθέντα εἰς τὴν κοινωνίαν τῶν ἀνθρώπων καὶ ἑαυτῆς, ὥστε καθ' ἣν στιγμήν, ἀφεὶς τὸν κάλαμον, εἶπον «ἐτελείωσα!» ἐπήδησε καὶ ἐκάθησεν ἐπὶ τῆς τραπέζης, καὶ συνάξασα ἀπεκόμισεν ἀπ' αὐτῆς πάντα τὰ βαρέα λεξικὰ καὶ ἄλλα βιβλία, ἅτινα εἰς λόφους αὐτὴν ἐκάλυπτον, καὶ ὤμοσεν ὅτι δὲν θὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ πλέον ποτὲ ν' ἀσχοληθῶ εἰς λεξικογραφίαν.

Ἀνέλαβε δὲ τὴν ἔκδοσιν τοῦ ἔργου ὁ Γκαρβολᾶς, καὶ ἐπεράτωσεν αὐτοῦ τὴν τύπωσιν εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους, δοὺς εἰς ἕκαστον ἐξ ἡμῶν ἀνὰ 4000 δραχμῶν· ἀλλ' εἰς ἐμὲ μόλις τὰς ἐπλήρωσε, καὶ ἐλθὼν μοὶ ἐζήτησε καὶ ἔλαβε παρ' ἐμοῦ ὀπίσω εἰς δάνειον μέρος αὐτῶν ἱκανόν. Πρὶν δ' ἢ μοὶ ἀποδώσῃ αὐτὸ ἐχρεωκόπησε, καὶ οὐ μόνον τὰ χρήματα ἐκεῖνα ἀπώλεσα, ἀλλὰ προσέτι καὶ ἀριθμόν τινα σωμάτων τοῦ παρὰ τῷ Κορομηλᾷ δημοσιευθέντος δευτέρου τόμου τῶν ποιημάτων μου, ἃ εἶχον καταθέσει εἰς τὸ Βιβλιοπωλεῖον τοῦ Γκαρβολᾶ πρὸς πώλησιν· ἵνα δ' ἐξαντλήσω τὰ περὶ τοῦ λεξικοῦ, ἀπομνημονεύω προσέτι ὅτι μετά τινα ἔτη, ἀφ' οὗ ἀπεβίωσαν ὅ τε ἐκδότης αὐτοῦ Γκαρβολᾶς καὶ ὁ συνεργάτης ἡμῶν Σαμουρκάσης, ὁ Βαρβάτης, ἄλλοτε ἐν Ὀδησσῷ συμμαθητής μου, ἤδη δὲ μικρὸν ἔχων τυπογραφεῖον ἠθέλησε νὰ ἐπιχειρήσῃ μετὰ τοῦ Νικολαΐδου ἔκδοσιν τοῦ ἔργου ἐκείνου, πιθανῶς ἐξαντληθέντος, νέαν καὶ ὡς διϊσχυρίζετο διωρθωμένην, ἐζήτησε δὲ καὶ τὴν συνερ-

γασίαν μου, πρὸς ὃ μοὶ ἔπεμψε τὸ πρῶτον φύλλον μετὰ μεγίστου ἀριθμοῦ διορθώσεων καὶ μεταρρυθμίσεων ἃς εἶχεν ἐπιφέρει ὁ Νικολαΐδης. Ἀλλὰ σημειώσας ἐπὶ τοῦ φύλλου τούτου οὐ μόνον τὰς ἐλλείψεις ὅσαι ἔμενον, ἀλλὰ καὶ τὰ πολυάριθμα σφάλματα ἃ κατ' ἐμὲ αἱ ὑποτιθέμεναι διορθώσεις προσέθετον, ἀπέπεμψα αὐτό, καὶ ἠρνήθην τὴν σύμπραξιν. Τότε ἐξέδωκαν ἐκ συνεργασίας ὁ Βαρβάτης καὶ ὁ Νικολαΐδης λεξικὸν νέον, μεταρρυθμισθὲν ἐκ τοῦ ἀρχαίου, καὶ ὀγκωδέστερον μέν, ἀλλ' ἐκείνου κατὰ μέθοδον καὶ ἀκριβολογίαν λειπόμενον κατ' ἐμέ.

Ἀναλογιζόμενος δὲ κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνους ὅτι πρὸς πλουτισμὸν καὶ μόρφωσιν τῆς ἐθνικῆς φιλολογίας δὲν ἤρκει μόνον πολλὰ νὰ γράφωνται, ἀλλ' ἔπρεπε καὶ τρόπος νὰ ἐξευρεθῇ ἵνα ἐκδίδωνται τὰ ἐκδόσεως ἄξια, διότι ἄνευ τούτου θὰ ἔπαυον καὶ νὰ γράφωνται, ἐσκέφθην περὶ συστάσεως Ἑταιρίας, ἣν τῶν ***Φιλοβίβλων*** ἐκάλεσα, καὶ ἤθελον αὐτὴν οὕτω συντεταγμένην, ὥστε τὰ μέλη σχεδὸν εἰς οὐδεμίαν θυσίαν ὑποβαλλόμενα, οὐχ ἧττον ἰσχυρῶς νὰ συντελῶσιν εἰς τὸν προτιθέμενον σκοπόν. Ἤθελον δηλαδὴ νὰ συνίσταται ἑκάστου αὐτῶν ἡ ὑποχρέωσις οὐχὶ εἰς καταβολὴν χρηματικῆς συνεισφορᾶς, ὡς παρὰ ταῖς λοιπαῖς ἑταιρίαις, ἀλλὰ μόνον εἰς τὴν ἀγορὰν κατ' ἔτος βιβλίων ἀξίας 30 δραχμῶν φιλολογικῶν ἢ ἐπιστημονικῶν (οὐχὶ διδακτικῶν τῶν σχολείων), ἐκδιδομένων κατ' ἔγκρισιν ἐπιτροπῆς ἥτις θὰ ἐξελέγετο ὑπὸ τῆς Ἑταιρίας, καὶ εἰς ἣν θὰ ἐναπέκειτο νὰ προσδιορίζῃ καὶ τὴν τιμὴν δι' ἣν αὐτὰ θὰ ἐδίδοντο εἰς τὰ μέλη. Οὕτως ἐφρόνουν ὅτι οὐ μόνον ἐν Ἀθήναις, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ ὅπου Ἕλληνες ζῶσι, κατὰ χιλιάδας ἐδύναντο νὰ γραφῶσι μέλη ἑταιρίας ὠφελούσης τήν τε ἀνάπτυξιν τῆς φιλολογίας καὶ αὐτὰ τὰ μέλη, τὰ δι' ἀνεπαισθήτου ἐτησίας δαπάνης, οὕτω τὰς βιβλιοθήκας αὐτῶν δι' ἐγκρίτων συγγραμμάτων πλουτίζοντα. Οὕτως οἱ συγγραφεῖς δοκίμων βιβλίων πολλοὺς ἔχοντες ἐξησφαλισμένους συνδρομητάς, θὰ ἐπεδίδοντο προθυμότατα εἰς τὸν πλουτισμὸν τῆς φιλολογίας.

Ταῦτα διαλογισθείς, συνέταξα κανονισμὸν τῆς Ἑταιρίας, συγ-

κείμενον ἐξ ἄρθρων 26, νομίζω, καὶ ἐκδοὺς αὐτὸν διὰ τοῦ λιθογραφείου οὗ προϊστάμην, τὸν ἔδειξα εἴς τινας τῶν περὶ τὰ γράμματα ἀσχολουμένων γνωρίμων μου, καὶ πολλῶν ἐκ τῶν πρωτευόντων ἔλαβον τὴν ἔγκρισιν καὶ τὴν ὑπογραφήν.

Ἔσφαλον ὅμως μεγάλως περιορισθεὶς εἰς τοῦτο καὶ μόνον, καὶ περιμείνας νὰ λάβῃ τὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐνεργείας ἄλλος τις ἀντ' ἐμοῦ, διότι δὲν ἤθελον νὰ φαίνωμαι εἰς πάσας τὰς τοιαύτας ἐπιχειρήσεις, ὡς εἰς τὴν ἀρχαιολογικήν, εἰς τὴν φιλεκπαιδευτικὴν ἑταιρίαν καὶ εἰς ἄλλας, πρῶτος ἐξανιστάμενος.

Ἀλλὰ δυστυχῶς οὐδὲν παρ' οὐδενὸς ἐγένετο, καὶ ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις εἰς ἄλλα σπουδαῖα περισπώμενος παρέβλεψα τοῦτο εἰς ἔτι δὲ νεωτέρας ἐποχὰς πολλάκις ἐπανέλαβον περὶ αὐτοῦ, εἰς τὰς ἐφημερίδας, τὴν «Εὐνομίαν» καὶ τὸν «Αἰῶνα» διὰ μακροῦ γράψας καὶ ἄλλα ἐνήργησα ἵνα προκαλέσω τινῶν τὴν πρωτοβουλίαν ἢ τὴν σύμπραξιν, ἀλλὰ πάντα ταῦτα ἐναυάγησαν.

Τὸ πρῶτον θέρος ἀφ' οὗ ἐνυμφεύθην, διηνύσαμεν εἰς Κηφισίαν, ἐνοικιάσαντες τὴν οἰκίαν Κούρτη. Τότε δ' ἐλθὼν πρὸς ἐμὲ ὁ Ἀνδρέας Κορομηλᾶς, μοὶ ἐζήτησε νὰ συντάξω δι' αὐτὸν Ἑλληνικὴν Χρηστομάθειαν διὰ τὰ Ἑλληνικὰ σχολεῖα. Καὶ τῷ εἶπον μὲν ὅτι δι' αὐτὴν ὤφειλε ν' ἀποταθῇ εἰς ειδικωτέρους γραμματικούς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπέμενε ζητῶν μοι τοῦτο ὡς χάριν, ἐνέδωκα, καὶ ἡ Χρηστομάθεια αὕτη, τρίτομος συνταχθεῖσα διὰ τὰς τρεῖς τῶν σχολείων τάξεις, ἐνεκρίθη ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου, κατ' αἴτησιν καὶ ἐνέργειαν τοῦ ἐκδότου, διότι ἄλλη δὲν ὑπῆρχε πλὴν τῆς ἀπηρχαιωμένης, δυσευρέτου καὶ ἀκαταλλήλου τοῦ Πατούσα, καὶ τῆς δωδεκατόμου καὶ πολυδαπάνου τοῦ Κομητᾶ, καὶ ἐπωλήθη εἰς χιλιάδας ἀντιτύπων, ἐξ ὧν ἐγὼ τὴν μόνην εἶχον εὐχαρίστησιν τοῦ νὰ ἰδῶ ὅτι μεγάλως ὠφελήθη ὁ ἐκδοὺς αὐτήν, καί, ὡς ἠσμενιζόμην νὰ πιστεύω, καὶ ἡ σπουδάζουσα νεολαία.

Εἶχον ἀρχίσει δ' ἐν τούτοις τὰ δημόσια λαμβάνοντα σπουδαίαν στροφήν. Ἡ μερὶς τῶν δυσηρεστημένων, εἰς ἣν ἀνῆκον ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ οἱ ἑκάστοτε ἀπολυόμενοι ὑπουργοί, καὶ ἣν συνεδαύλιζον

συνήθως καὶ αἱ ξέναι πρεσβεῖαι, ὧν οἱ ὀπαδοὶ δὲν μετεῖχον τῆς κυβερνήσεως, ἐπέγραφεν ἐπὶ τῆς σημαίας της ὡς πρῶτον σύνθημα τὸ *Σύνταγμα*, λέξιν μαγικήν, ἥτις ἐξήγειρε τὴν φαντασίαν τῶν νέων, ἔθελγε τοὺς λογίους, καὶ συνεκίνει τὸν λαόν, ἀπὸ τοῦ 1830 ἤδη ἠχοῦσα εἰς τὰ ὦτα αὐτοῦ ὡς συνώνυμος τῇ ἀπεριορίστῳ ἐλευθερίᾳ. Εἶχε δ' ἤδη, ὡς εἴδομεν, ἐπισείσει αὐτὴν εἰς τὸν Βασιλέα, μόλις ἀναλαμβάνοντα τὰς ἡνίας, ὁ Παναγιώτης Σοῦτσος, ἐν τῇ Γερουσίᾳ ὡς φόβητρον ἐὰν ἐμελέτα ν' ἀποπέμψῃ τὸν Ἀρμανσπέργ, οὗ προστατευόμενος ἦν ὁ Σοῦτσος. Παρὰ του νεαροῦ καὶ μόλις εἰς τὸν θρόνον προσελθόντος Βασιλέως ἀπῄτει ὅτι ἐπὶ ἔτη δὲν ἔπραξεν ὁ πανίσχυρος Ἀντιβασιλεύς.

Οὕτως ἡ ἀντιπολίτευσις ἐν ὀνόματι τοῦ συντάγματος ὁσημέραι ηὔξανε καὶ ἀπέβαινεν ἀπειλητική· αἱ πλεῖσται τῶν ἐφημερίδων μετ' αὐτῆς συνετάσσοντο, αἱ δὲ κυβερνητικαί, ὡς συνήθως συμβαίνει, ἦσαν ἀσθενεῖς καὶ ὡς μίσθιαι ὑπεβλέποντο. Καὶ οἱ συνετώτεροι δ' ἔβλεπον τότε ὅτι καὶ δίκαιον καὶ ἀναπόφευκτον ἀπέβαινε νὰ δοθῶσι φιλελευθερώτεροι θεσμοί, θεωροῦντες τὴν Ἑλλάδα ὥριμον, ἵνα διδαχθῇ τὴν αὐτοκυβέρνησιν, καὶ ὑπὸ δυστυχημάτων ἀπειλουμένην ἂν εἰς τὰς κοινὰς εὐχὰς ἀντετάττετο ἐπίμονος ἄρνησις.

Ἡ δραστηριωτέρα δὲ μερὶς ἐν τῇ ἀντιπολιτεύσει ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ κόμητος Ἀρμανσπέργ ἦν ἡ Ἀγγλική, καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας ὁτὲ μὲν ἐνέπνεε καὶ καθωδήγει αὐτήν, ὁτὲ δὲ διεβίβαζεν εἰς τὴν κυβέρνησίν του καὶ ὑπεστήριζε παρ' αὐτῇ τὰς ἀξιώσεις της. Διὰ τοῦτο ὁ τότε παρὰ τῇ Αὐλῇ τοῦ Λονδίνου διατελῶν Ἕλλην πρέσβυς κ. Α. Μαυροκορδάτος, αἰτησάμενος ἄδειαν κατὰ προτροπὴν τῆς Ἀγγλικῆς κυβερνήσεως, ἦλθε φέρων εἰς τὸν Βασιλέα τὰς συμβουλὰς αὐτῆς περὶ ἀναγκαίων μεταῤῥυθμίσεων. Αἱ προτάσεις αὗται βαρεῖαι δὲν ἦσαν, διότι περιωρίζοντο εἰς σύστασιν Βουλῆς ἀντιπροσώπων, ἐχούσης κυρίως μόνον οἰκονομικὴν δικαιοδοσίαν· πάντες δ' οἱ ἀνιδιοτελεῖς, οἱ μετριοπαθεῖς καὶ μὴ φατριάζοντες, ἀνεγνώριζον τὴν ἀναπόφευκτον ἀνάγκην τῆς μεταῤῥυθμίσεως ταύτης, πρὸς κατευνασμὸν κἂν τῆς ὑπερτάτως ἠρεθισμέ-

νης κοινῆς γνώμης. Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς καίτοι ἀναθεὶς τότε εἰς τὸν Μαυροκορδάτον τὴν πρωθυπουργίαν, ἐδίσταζε καὶ ἐχρονοτρίβει, ἐκ χαρακτῆρος, διότι πάντοτε καὶ ἐν πᾶσιν ἦν ἐφεκτικός, μὴ ἀρκούμενος εἰς τὸ καλὸν καὶ ἐπιδιώκων τὸ κρεῖττον, μόνον δ' ἀποφασίζων ὅταν ὅπως δήποτε ἐβιάζετο.

Ἐγὼ δὲ τότε ἐκ πηγῆς βεβαίας μαθὼν ὅτι ὁ Χρηστίδης, ὅστις ἦν τότε ἐν Κωνσταντινουπόλει πρέσβυς, ἀπεφασίσθη νὰ κληθῇ ὡς μέλος τοῦ ὑπουργείου, ἔσπευσα, ὡς εἰς ἀρχαῖόν μου διδάσκαλον, καὶ προσέτι στενὴν σχέσιν μετ' ἐμοῦ συνδέσαντα μετὰ τὴν ἐν Πέρᾳ Χώρᾳ ὑπηρεσίαν μου, νὰ τῷ γράψω ἀναγγέλλων τοῦτο αὐτῷ, καὶ συγχρόνως νὰ τῷ ἐκθέσω τὴν εἰκόνα τῶν τότε πραγμάτων ὡς τὴν ἔβλεπον, καὶ ὅτι ἡ κοινὴ γνώμη, ἑπομένη τῇ ἀντιπολιτεύσει, ἐζήτει ἐπιμόνως σύνταγμα, ἡ μόνη δὲ σωτηρία ὅτι κατ' ἐμὲ θὰ ἦτο νὰ δώσῃ αὐτὸ ὁ Βασιλεὺς χωρὶς νὰ περιμείνῃ νὰ τῷ ἁρπαγῇ, καὶ θὰ ἐδύνατο τοῦτο ἀκινδύνως δεχόμενος τοῦ Μαυροκορδάτου τὰς μετρίας προτάσεις. Τὸ πᾶν ὅμως ὅτι ἦν τεθειμένον ἐπ' ἀκμῆς ξυροῦ, διότι ὁ Βασιλεὺς εἰς τὰ προτεινόμενα ἀντέτασσεν ὡς πάντοτε καὶ ἐν πᾶσι τὴν δύναμιν τῆς ἀδρανείας. Προσέθετον δὲ ὅτι θρόνος καὶ ἔθνος θὰ ἐσώζοντο ἀπ' ἀνατροπῶν μόνον ἂν ἔσπευδεν ὁ Βασιλεὺς νὰ πράξῃ τὸ ἑαυτῷ καὶ κοινῇ συμφέρον, καὶ συμπεραίνων προέτρεπον τὸν Χρηστίδην, ὅταν ἔλθῃ, νὰ προτείνῃ ὡς ὅρον τῆς εἰσόδου του εἰς τὸ ὑπουργεῖον τὴν παραδοχὴν τῶν προτάσεων τοῦ Μαυροκορδάτου, ἢ ἄλλων ἀναλόγων ἐκείναις. Εἰς τὴν ἐπιστολήν μου ταύτην ἀπήντησεν ὁ Χρηστίδης ἀναγνωρίζων τὴν ὀρθότητα τῶν παρατηρήσεών μου. Μετ' ὀλίγον δὲ καὶ προσκληθεὶς τῷ ὄντι, ἦλθε, καὶ ἐν ᾧ ἔμενεν ἐπὶ 20, νομίζω, ἡμέρας εἰς τὸ λοιμοκαθαρτήριον ἐν Πειραιεῖ, ἀπηρχόμην ἐκεῖ καθ' ἑκάστην, καὶ διὰ μακρῶν συνδιελεγόμεθα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος· ὁ δὲ Χρηστίδης τοσοῦτον μετ' ἐμοῦ συνεφώνει, ὥστε ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, ὅτε τῷ εἶπον ὅτι ὁ Βασιλεὺς διώρισε τὸν Ι. Ῥίζον ὑπουργὸν τῶν ἐκκλησιαστικῶν, ἰσχυρῶς ἠγανάκτησεν ἐπὶ τῇ σπουδῇ τοῦ Ῥίζου τοῦ νὰ δεχθῇ τὴν θέσιν ταύτην χωρὶς πρὶν νὰ συνεννοηθῶσιν ἀμ-

φότεροι περὶ τῶν προτάσεων, ἃς ἔπρεπε νὰ θέσωσιν ὡς ὅρους τῆς παραδοχῆς των.

Ἐν τούτοις δ' ὁ Μαυροκορδάτος, ἀπελπισθεὶς ἐκ τῶν ἀντιστάσεων ἃς ἀπήντα παρὰ τῷ Βασιλεῖ, καὶ πιθανῶς καταῤῥαδιουργούμενος ὑπὸ τῶν ἄλλων φατριῶν, ἀπεφάσισε νὰ δώσῃ τὴν παραίτησίν του. Τοῦτο δὲ μαθὼν ἐγώ, ἔσπευσα πρὸς αὐτὸν διαμένοντα τότε ἐπίσης ἐν Πειραιεῖ, καί, εἰ καὶ οὐδέποτε εἶχον χρηματίσει ἐκ τῶν ἀτομικῶν ἢ πολιτικῶν φίλων του, ἐπροσπάθησα παντὶ τρόπῳ νὰ τὸν ἀποτρέψω, παριστῶν αὐτῷ ὅτι δι' ἐπιμονῆς μόνον ἐδύνατο νὰ σώσῃ, εἰς τὴν περίστασιν ταύτην, τὰ πράγματα, ὅτι δ' εἶχον καὶ τὴν ὑπόσχεσιν τοῦ Χρηστίδου ὅτι προθύμως θὰ συνεννοεῖτο μετ' αὐτοῦ καὶ θὰ συνειργάζετο. Ὁ Μαυροκορδάτος ὅμως δὲν ἐνέδωκε, διϊσχυρισθεὶς ὅτι ματαίως κατέβαλε πᾶσαν δυνατὴν προσπάθειαν ἵνα πείσῃ τὸν Βασιλέα, καὶ ἐνόησεν ὅτι δὲν δύναται νὰ ὠφελήσῃ, διότι δὲν ἀπολαμβάνει τῆς ἐμπιστοσύνης του.

Ὅτε δ' ἔφθασεν ἡ ἡμέρα τῆς ἐξόδου τοῦ κ. Χρηστίδου ἀπὸ τοῦ λοιμοκαθαρτηρίου, περιττὸν ἐνόμισα νὰ καταβῶ καὶ τότε εἰς τὸν Πειραιᾶ, καθ' ὅτι μάλιστα προσκεκλημένος ἐγευμάτιζον παρὰ τῷ πρέσβει τῆς Γαλλίας κ. Πισκατόρῃ. — «Τί ὑποθέτετε ὅτι πράττει τὴν στιγμὴν ταύτην ὁ κ. Χρηστίδης,» μὲ ἠρώτησεν ὁ πρέσβυς ὅτε ἐκαθήσαμεν εἰς τὴν τράπεζαν. — «Ὑποθέτω, τῷ ἀπήντησα, ὅτι παραιτεῖται, διότι μέχρι τοῦδε ἔλαβεν ἤδη βεβαίως ἀκρόασιν παρὰ τῷ Βασιλεῖ, καὶ τῷ ἐξέθηκε τὰς ἀρχὰς ἃς ἀναγκαῖον νομίζει νὰ ἐφαρμόσῃ ἐν τῇ Κυβερνήσει, ἀναλόγους πρὸς ὅσας εἶχε προτείνει καὶ ὁ κ. Μαυροκορδάτος. Φοβοῦμαι ὅτι ὁ Βασιλεὺς δὲν ἐνέδωκε καὶ ἑπομένως ὅτι ὁ κ. Χρηστίδης παρῃτήθη. Καὶ χθὲς ἔτι μοὶ ἔλεγεν ὅτι σταθερῶς εἶχε τὴν τοιαύτην ἀπόφασιν, οὕτω μόνον ἐλπίζων νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν ἰσχυρογνωμοσύνην τοῦ Βασιλέως, δυναμένην ἐν τοῖς παροῦσι ν' ἀποβῇ ὀλεθρία εἰς τὰ δημόσια καὶ εἰς τὸν Βασιλέα αὐτόν». — «Ἔχετε πληρέστατα δίκαιον, μοὶ εἶπεν ὁ κ. Πισκατόρῃ, καὶ ἐγὼ νομίζω ὅτι πιθανώτερον παρῃτήθη».

Ἀμέσως δὲ μετὰ τὸ πρόγευμα ἐπορεύθην εἰς τὴν συνοικίαν

Νεάπολιν ὅπου εἶχε προσωρινῶς καταλύσει ὁ Χρηστίδης. Τὸν εὗρον δ᾽ ἐπανελθόντα ἐκ τῶν ἀνακτόρων. Ὄρθιος ἐν τῷ μέσῳ εὐρείας αἰθούσης, ἧς τὰ ἀνάκλιντρα καὶ τὰς ἕδρας πέριξ κατεῖχον πλεῖστοι ἐπίσημοι φίλοι του ἀτομικοὶ ἢ κομματικοί, οἷον ὁ Ἀναγνώστης Δηλιγιάννης, ὁ Χριστακόπουλος καὶ ἄλλοι, ἠγόρευε πρὸς αὐτούς. Εἰσελθὼν δὲ σχεδὸν ἀπαρατήρητος τὸν ἤκουσα λέγοντα περίπου τοιαῦτα: «Τί ἐνόμισεν ὁ Μαυροκορδάτος, ὅτι αὐτὸς θὰ διευθύνῃ κατὰ θέλησιν τὴν Ἑλλάδα, ὅτι δὲν ὑπάρχουσιν ἄνθρωποι μετ᾽ αὐτόν; Ναί, Κύριοι, ἐδέχθην τὸ ὑπουργεῖον. Ἦτο θέλησις τοῦ Βασιλέως, καὶ εἰς τὸν Βασιλέα ὀφείλομεν ὑποταγήν»· καὶ ἄλλα πολλὰ κατὰ τὴν τοιαύτην ἔννοιαν. Ἐγὼ δέ, ἅμα ταῦτα ἀκούσας, ἐξῆλθον τῆς θύρας ἡσύχως, καὶ χωρὶς οὐδεὶς εἰς ἐμὲ νὰ προσέξῃ, καὶ ἐπανῆλθον εἰς τὴν οἰκίαν μου, οὐδ᾽ ἐπέστρεψα πλέον νὰ ἰδῶ τὸν Χρηστίδην.

6.

Ὑπουργεῖον Ἐσωτερικῶν.

Οὕτω παρῆλθον μῆνες μέχρις οὗ ἑσπέραν τινὰ μοὶ ἐμήνυσεν ὁ Χρηστίδης νὰ μεταβῶ εἰς ὃ διηύθυνεν ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν, διότι εἶχε νὰ μοὶ ὁμιλήσῃ. Ἔσπευσα δ᾽ ἀμέσως νὰ ὑπακούσω, καὶ ἅμα φθὰς ἐκεῖ εἰσήχθην εὐθὺς εἰς τὸ γραφεῖόν του. Χαιρετίσας δ᾽ αὐτὸν «Κύριε Ὑπουργέ, τῷ εἶπον, ἦλθον κατὰ τὴν διαταγήν σας». Ἐκεῖνος δέ, χωρὶς νὰ ἐγείρῃ τοὺς ὀφθαλμούς του ἀπὸ τοῦ χάρτου τῶν Ἀθηνῶν, ἐφ᾽ οὗ ἐμελέτα τὸ σχέδιον τῆς πόλεως, βλέπων με διὰ τῆς σκολιᾶς διευθύνσεως τοῦ ἑνὸς ἐξ αὐτῶν, διότι ἦν παραβλώψ. «Αἴ, μοὶ εἶπε, Κύριε Ῥαγκαβῆ, παρωργισμένος εἶσαι κατ᾽ ἐμοῦ; —«Παρωργισμένος, Κύριε Χρηστίδη, ἀπεκρίθην, παντάπασι· ἀλλὰ τεθλιμμένος δι᾽ ὑμᾶς, διότι κατεστρέψατε καὶ ὑμᾶς αὐτόν, καί, φοβοῦμαι, τὴν Ἑλλάδα». —«Μὴ μερίμνα, μοὶ εἶπε, μὴ ἔχε τοιούτους φόβους». —«Δυστυχῶς τοὺς ἔχω, Κύριε Ὑπουργέ, ἀπήν-

τησα. Ἐδύνασθε δι' εὐτόλμου ἐπιμονῆς, ν' ἀναγκάσητε τὸν Βασιλέα νὰ πράξῃ ὅ,τι θὰ τὸν ἔσωζε, καὶ πιθανῶς θὰ ἐπείθετο ἂν σᾶς ἔβλεπε τοιαύτην πεποίθησιν ἔχοντα, ὥστε νὰ προτιμήσητε νὰ μείνητε μακρὰν τῶν πραγμάτων, ἵνα μὴ ἐκθέσητε τὴν ἠθικήν σας εὐθύνην. Τώρα, ἀφ' οὗ οὐδ' ὑμεῖς ἀντέστητε, τὸν ἐνισχύσατε ἐν τῇ ἐπιμονῇ του, καὶ προβλέπω ὅτι τὰ πράγματα θὰ κορυφωθῶσιν εἰς ἀνατροπήν τινα, ἥτις καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ ὑμᾶς δύναται νὰ φέρῃ εἰς τὸ χεῖλος τῆς καταστροφῆς». — «Εἶσαι, ἀπεκρίθη, ἐκτὸς τῶν πραγμάτων καὶ δὲν τὰ γνωρίζεις· αἱ ὑποψίαι σου εἰσὶν ἐντελῶς μάταιαι, καὶ ἐλάβομεν ὅλα τὰ μέτρα. Ἀλλὰ δι' ἄλλο σ' ἐκάλεσα, νὰ σ' ἐρωτήσω ἂν θέλῃς νὰ μὲ βοηθήσῃς εἰς τὰς ἐργασίας μου». Εἰς ταῦτα τῷ ἀπήντησα ὅτι, καθ' ὃ ὑπάλληλος, καὶ οὐδεμίαν ἔχων ὡς ἐκεῖνος εὐθύνην, ἤμην τόσον προθυμότερος νὰ ὑπηρετήσω ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπὸ τὰς διαταγάς του, καθ' ὅσον ἐν τῷ Τυπογραφείῳ οὐδὲν χρήσιμον ἔπραττον. Τὸν παρεκάλεσα δὲ νὰ μοὶ εἴπῃ εἰς τίνα ὑπηρεσίαν μὲ προσδιορίζει. «Δὲν ἔχω, μοὶ ἀπεκρίθη, ἀνθρώπους εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Εἶναι ὅλοι ἀμαθεῖς καὶ ἀνίκανοι». Ἀλλ' ἐγὼ τῷ ἀνέμνησα τινὰς τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, τινὰς τῶν Συμβούλων, εἰς οὓς ἡ κρίσις αὕτη, κατ' ἐμέ, δὲν ἐφηρμόζετο, διότι καὶ μακρὰν πεῖραν καὶ γνώσεις ἤξευρον ὅτι εἶχον. — «Ὤχ, ἀδελφέ! ἀνέκραξε. Δὲν μ' ἀφίνεις μὲ τὰς γνώσεις καὶ μὲ τὴν πεῖράν των! Εἶναι ὅλοι ξυλοσχίσται, σοὶ λέγω (διότι ὁ κ. Χρηστίδης εἶχε πολλάκις τὸν λόγον ὑπὲρ τὸ δέον δραστήριον). Δὲν ἔχω οὔτε ἕνα ἱκανὸν νὰ μοὶ συντάξῃ ἕνα νόμον. Σὲ θέλω νὰ σὲ προσλάβω ὅπως μοὶ συντάττῃς τοὺς νόμους». — «Πρῶτον, τῷ ἀπεκρίθην, Κύριε Ὑπουργέ, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ φρονῶ ὅτι ἀδικεῖτε πολλοὺς ἐκ τῶν ὑφ' ὑμᾶς δημοσίων λειτουργῶν μὴ ἐκτιμῶν αὐτοὺς κατ' ἀξίαν. Δεύτερον ὅ,τι ζητεῖτε παρ' ἐμοῦ θὰ ἐφαίνετο ἴσως βαρὺ καὶ εἰς τὸν Λυκοῦργον ἢ τὸν Σόλωνα. Ὁ νόμος πρέπει νὰ γίνηται ἐκ τῶν ὑστέρων, ἐκ τῆς ἀκριβοῦς γνώσεως πασῶν τῶν περιστάσεων, αἵτινες ἔχουσι δι' αὐτοῦ νὰ κανονισθῶσιν. Ἀναθέσατέ μοι ἕνα κλάδον, καὶ θέλω σᾶς ὑποβάλει, ἀφ' οὗ τὸν

μελετήσω, τὰ ἀναγκαῖα πρὸς κανονισμὸν αὐτοῦ νομοσχέδια. Ἄλλως, ἵνα συντάττω τοὺς νόμους τοὺς ἀφορῶντας πάντας τοὺς κλάδους, ἀναγκαῖον νὰ τίθενται ἀλληλοδιαδόχως ἑκάστου κλάδου τὰ εἰς τὸν νόμον ἀναφερόμενα ἀρχεῖα εἰς πλήρη διάθεσίν μου». — «Τοῦτο καὶ θὰ διατάξω νὰ γίνῃ, εἶπε, διότι ἐξ αὐτῶν τῶν ἐνστάσεών σου βλέπω πόσον ἐννοεῖς τί ἀπαιτεῖται εἰς τῶν νόμων τὸν καταρτισμόν». «Ἀφ' οὗ ἐπιμένετε, τῷ ἀπήντησα, θέλω δοκιμάσει· ἀλλ' εὐαρεστηθῆτε νὰ μοὶ εἴπῆτε τίνων νόμων ἔχετε μᾶλλον κατεπείγουσαν ἀνάγκην, καὶ ἀπὸ τίνων ἐπιθυμεῖτε ν' ἀρχίσω».

Τότε μοὶ ὑπηγόρευσε καὶ ἔγραψα κατάλογόν τινα δέκα ὡς δώδεκα νομοσχεδίων, καὶ ὡς τὰ ἀμέσου ἀνάγκης μοὶ ὑπέδειξε πρῶτον τὸ περὶ ὀργανισμοῦ ἐθνοφυλακῆς, καὶ δεύτερον τὸ περὶ ἀποξηράνσεως τῶν ἑλῶν. Τῷ ὑπεσχέθην λοιπὸν ν' ἀρχίσω εὐθὺς εἰς αὐτὰ ἀσχολούμενος, ἀπήτησα ὅμως μίαν συνθήκην, τὸ ν' ἀπαλλαγῶ τοῦ Β. Τυπογραφείου, ὅπου μάτην θὰ κατέτριβον χρόνον ὃν εἶχον ἤδη ὠφελιμώτερον ν' ἀσχολήσω.

Τοῦτο προθύμως ἐδέχθη ὁ κ. Χρηστίδης, καὶ διὰ διατάγματος μετὰ δύω ἢ τρεῖς ἡμέρας ἐκδοθέντος, δὲν ἐνθυμοῦμαι εἰς τίνα ἀνατιθεμένης τῆς διοικήσεως τοῦ Β. Τυπογραφείου, διωρίσθην Σύμβουλος παρὰ τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἐσωτερικῶν, συνεργάτας ἔχων καὶ ὑπαλλήλους τὸν μετὰ ταῦτα ἐν Ἀλεξανδρείᾳ ἀποθανόντα Ἠλίαν Καλαμογδάρτην, καὶ τὸν Λιανοσταφίδαν, τὸν νυμφευθέντα τὴν θυγατέρα τοῦ Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, ἧς τὴν προῖκα τὸν ἔβλεπον ἐφ' ἱκανὸν ἐπιδιώκοντα ἀπὸ τοῦ παραθύρου τοῦ γραφείου ἡμῶν, ἀνοιγομένου ἐπὶ τὸν κῆπον τοῦ πατρός της.

Ἡ θέσις μου ἐν τῷ ὑπουργείῳ, ὡς γενικοῦ νομοθέτου, εἶχέ τι τὸ ἀνώμαλον καὶ τὸ οὐχὶ λίαν εὐάρεστον, διότι ἔπρεπε νὰ ἐπεμβαίνω εἰς τὰς ἐργασίας πάντων τῶν συναδέλφων μου. Ὀφείλω δ' εἰς αὐτῶν τὴν ἐπιείκειαν ὅτι ἀνταπεκρίθησαν πάντες εἰς τὸν πόθον καὶ τὴν προσπάθειάν μου τοῦ νὰ μὴ τοὺς δυσαρεστήσω, καὶ προθύμως, κατὰ τὴν δοθεῖσαν αὐτοῖς διαταγήν, μοὶ παρεχώρουν πᾶν μέρος τῶν ἀρχείων αὐτῶν οὗ ἐδεόμην διὰ τὴν ἐργασίαν μου. Πρω-

τος δὲ πάντων ὁ σύμβουλος κ. Σπυρίδων Ἀντωνιάδης μοὶ παρέσχε πᾶσαν τὴν ὕλην τὴν ἀφορῶσαν τὰς ἀπ' ἀρχῆς τῆς καθιδρύσεως τῆς Βασιλείας ἐνεργείας πρὸς σύστασιν πολιτοφυλακῶν ἢ ἐθνοφυλακῆς, ὅλον ὄρος ἐγγράφων, ὧν ἡ ἀνάγνωσις μόνη ἀπήτει καιρὸν ἀτελεύτητον. Πλὴν δὲ τούτων ἐπρομηθεύθην ὀργανισμοὺς ξένων ἐθνοφυλακῶν, καὶ ἰδίως τῆς Πρωσσικῆς διὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Πρωσσίας, καὶ οὕτως ἐπεδόθην μετὰ πάσης ἐπιμελείας εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ περὶ ἐθνοφυλακῆς νόμου, ὃν πρὸ παντὸς ἄλλου ἐπεθύμει ὁ κ. Χρηστίδης, καὶ περὶ οὗ συνεχῶς μὲ ἠρώτα μετ' ἀνυπομονησίας ἂν προχωρῇ καὶ ἂν πλησιάζῃ νὰ καταρτισθῇ.

Τέλος μίαν ἡμέραν τῷ ἀνήγγειλα ὅτι ὁ νόμος συνετάχθη, καὶ ἦν ἕτοιμος ἵνα τῷ ὑποβληθῇ· μοὶ ἐζήτησε δὲ νὰ τῷ τὸν φέρω μετ' ὀλίγον εἰς τὸ ἰδιαίτερόν του δωμάτιον, ὃν ἐντὸς τοῦ ὑπουργείου, ὅπου ἐδυνάμεθα ἀνενοχλήτως νὰ τὸν συζητήσωμεν. Ἀμέσως δ' ἀπὸ τοῦ πρώτου ἄρθρου ἤρχισε ζωηρὰν συζήτησιν, ἀμφισβητῶν γενικὰς ἀρχάς, ἃς ἡ πεῖρα εἶχε πρὸ πολλοῦ ὁρίσει εἰς τὰ ἄριστα ὠργανισμένα κράτη, καὶ ζητῶν μοι λόγον περὶ διατάξεων, ἃς δῆθεν παρέλειψα, ἀλλὰ περὶ ὧν τῷ ἔλεγον ὅτι κατωτέρω ἐν οἰκείᾳ θέσει εἶχον ἀφιερώσει αὐταῖς ἰδιαίτερα ἄρθρα ἢ καὶ ὅλα κεφάλαια.

Οὕτως ἡ ἐπεξεργασία ἐχώρει βραδύτατα, καὶ ἤρχιζα ἀπελπιζόμενος ὅτι ποτὲ θὰ περατωθῇ, διότι τὸ μόλις ἀποφασιζόμενον ἀνετρέπετο σχεδὸν ἀμέσως πάλιν ὑπὸ νέων καὶ οὐχ ἧττον ἀβασίμων τοῦ κ. Χρηστίδου ἐνστάσεων. Ἀλλὰ μετὰ τὰ δύω ἢ τρία πρῶτα ἄρθρα τὸ κακὸν βαθμηδὸν ἐκόπασε, καὶ εὐχαρίστως ἀντελαμβανόμην ὅτι, πεισθεὶς βεβαίως περὶ τῆς μεθόδου καὶ τῆς προσοχῆς μεθ' ἧς συνέταξα τὸ νομοσχέδιον, ὁ ὑπουργὸς πολὺ ἀραιοτέρας μοὶ ἀπηύθυνε παρατηρήσεις, καὶ μέχρι τέλους καὶ ἔπαυσεν ὅλως αὐτάς, ὥστε ἡ ἀνάγνωσις ἐχώρει γενναίως.

Ἀλλ' οὐχ ἧττον ἡ μεγάλη αὕτη εὐκολία τοῦ κ. Ὑπουργοῦ, τόσον ἀντίθετος πρὸς τὴν ἀρχικήν του διάθεσιν, μοὶ ἐφάνη ὁπωσοῦν παράδοξος, καὶ ἐπὶ σπουδαίας τινὸς διατάξεως διακόψας τὴν ἀνάγνωσιν, ἐστράφην νὰ ἰδῶ τίνα αὕτη ἀπετέλεσεν ἐπ' αὐτοῦ ἐντύ-

πωσιν. Καὶ τί εἶδον;.... ὅτι ἐκοιμᾶτο ὁ κ. Χρηστίδης! Τότε ἐσιώπησα· ἀλλὰ τὴν αὐτὴν στιγμὴν «Λέγε, Λέγε», μοὶ εἶπεν.— «Ἀλλὰ κοιμᾶσθε, Κύριε Ὑπουργέ», τῷ ἀπήντησα.—«Λέγε καὶ ἀκούω», ἐπανέλαβε. Ν' ἀκούῃ καὶ νὰ μὴ λέγῃ ἦτον ὁ ἄριστος τῶν συνδυασμῶν. Ἑπομένως ἐξηκολούθησα. Ἀλλ' ἀφ' οὗ προέβην εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάγνωσιν τινῶν ἄρθρων, χωρὶς οὐδεμία νὰ μοὶ γίνῃ ἐπ' αὐτῶν παρατήρησις, τὴν σιωπὴν τοῦ ἀκροατοῦ μου διέκοψεν αἴφνης εἷς ἦχος, πρὸς ὃν στραφεὶς εἶδον ὅτι ὁ κ. Χρηστίδης ἔῤῥεγχε. Τότε ἐντελῶς ἐσίγησα. Ὅτε δὲ μετ' ὀλίγον ἀφυπνίσθη πάλιν ἀφ' ἑαυτοῦ, τῷ εἶπον ὅτι νομίζω περιττὸν νὰ ἐξακολουθήσω ὑπὸ τοιούτους οἰωνούς.—«Καλόν, μοὶ ἀπεκρίθη. Ἄφες μοι τὸ νομοσχέδιον νὰ τὸ ἀναγνώσω μόνος μου, καὶ σὲ εἰδοποιῶ πότε νὰ τὸ συζητήσωμεν.

Ἔκτοτε, ὁσάκις ἂν τὸν ἠρώτησα, μοὶ ἔλεγε πάντοτε ὅτι θὰ μὲ εἰδοποιήσῃ, μέχρις οὗ μίαν ἡμέραν μοὶ εἶπεν ὅτι δὲν ἠξεύρει τί ἔγινε τὸ νομοσχέδιον, ὅτι τὸ ζητεῖ πανταχοῦ καὶ δὲν τὸ εὑρίσκει. Οὗτος δ' ἦν ὁ νόμος, ὃν τοσοῦτον κατεπειγόντως κατ' ἀρχὰς ἐζήτει, καὶ ὃν μοὶ κατέδειξεν ὡς τὸν ἀναγκαιότατον πάντων δι' ὧν τὴν σύνταξιν προσέλαβεν ἰδιαίτερον σύμβουλον εἰς τὸ ὑπουργεῖον! Περὶ αὐτοῦ οὐδεὶς πλέον λόγος ἐγίνετο μέχρι τῆς καταλύσεως τοῦ ὑπουργείου εἰς ὃ ἀνῆκεν ὁ κ. Χρηστίδης. Μετὰ δὲ τὴν γ' Σεπτεμβρίου (1843) εὑρὼν τὸ ἔργον μου ὁ διάδοχός του Ῥήγας Παλαμίδης ὅπου ἐκεῖνος τὸ εἶχεν ἀπολέσει, καὶ ἀγνοῶν πῶς καὶ ὑπὸ τίνος συνετάχθη, ἔσπευσε νὰ τὸ ἐκδώσῃ ὡς νόμον τοῦ κράτους.

Ἐγὼ δέ, μετὰ τὸν περὶ ἐθνοφυλακῆς, ἤρχισα ἐξεργαζόμενος τὸν περὶ ἀποξηράνσεως τῶν ἑλῶν νόμον, ὃν ὁ κ. Ὑπουργὸς μοὶ εἶχε σημειώσει ὡς τὰ δευτερεῖα ἐπέχοντα κατὰ τὴν σπουδαιότητα. Οὗτος, ὅτε ὑπεβλήθη εἰς τὸν κ. Ὑπουργόν, καίτοι μὴ λίαν μακρός, ἐγένετο ἀντικείμενον ἀνεξαντλήτων διασκευῶν καὶ μετασκευῶν. Παρενεβάλλοντο εἰς τὰ ἄρθρα διατάξεις ἃς ἐγὼ εἶχον ἐν ἄλλοις ἄρθροις εὐρυθμότερον περιλάβει, τὸ τέλος ἐγένετο ἀρχὴ καὶ ἡ ἀρχὴ τέλος, καὶ ἀφ' οὗ τὰ πάντα ἀνετρέποντο καὶ συνεχέοντο,

εὑρίσκετο ὅτι ἡ πρώτη διασκευὴ ἦν ἡ εὐμεθοδεστέρα, καὶ ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας πολλὰ διεγράφοντο καὶ μετεγράφοντο· πρὸ πάντων δὲ ἀμηχανῶν ἔβλεπον παρεγγραφομένας διατάξεις ξένας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νόμου, μέχρις οὗ ἐνόησα ὅτι ὁ κ. Χρηστίδης ἤθελεν ἄλλον νόμον παρ' ὃν μοὶ ἐζήτησεν, οὐχὶ δηλαδὴ περὶ ἀποξηράνσεως ἑλῶν, ἀλλὰ περὶ κανονισμοῦ τῶν ποταμίων ὀχθῶν! Τοῦτο ἀνακαλύψας, παρεκάλεσα τὸν κ. Ὑπουργόν, ὅστις τὸ συνωμολόγησε, νὰ μοὶ ἐπιτρέψῃ νὰ συντάξω νέον νόμον, ὅστις καὶ ἐκυρώθη.

Ἦν δ' ἀληθῶς διὰ τοὺς ἀνωτέρους ὑπαλλήλους τοῦ ὑπουργείου ἀνυπόφορος ὁ τρόπος καθ' ὃν ἠξίου νὰ ἐργάζηται ὁ κ. Χρηστίδης· διότι τῷ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα νὰ συγκαλῇ εἰς συμβούλιον πάντας τοὺς συμβούλους τοῦ ὑπουργείου, καὶ ἐν αὐτῷ νὰ συζητῇ τοὺς γενικωτέρους κανονισμούς, καὶ αὐτὰ τὰ νομοσχέδια ἃ ἐγὼ συνέταττον. Συνῆγε δὲ τὸ συμβούλιον τοῦτο περὶ τὴν ἑνδεκάτην τῆς νυκτός, πολλάκις περὶ τὸ μεσονύκτιον, καὶ τὸ πλεῖστον τῶν συνεδριάσεων παρήρχετο εἰς ματαιολογίας εὐνοήτους, διότι ἕκαστος τῶν ἀνωτέρων ὑπαλλήλων, ἰδίαν εἰδικότητα ἔχων, ἦν ξένος εἰς πάντα τὰ ἐκτὸς αὐτῆς συζητούμενα. Εἶχε δ' εἰς τὴν βιβλιοθήκην του δὲν ἠξεύρω τίνα συλλογὴν τῆς Γαλλικῆς νομοθεσίας μεθ' ὅλων πραγματειῶν ἐν εἴδει σχολίων, καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν, ἐπὶ ἀντικειμένων παρεμπιπτόντων, ἤθελε πολλάκις σελίδας ν' ἀναγινώσκωμεν ἐκ τῆς συλλογῆς· ὅτε δ' ἐγὼ (διότι οἱ ἄλλοι ὀλιγώτερον ἐτόλμων) τῷ παρετήρουν ὅτι ταῦτα εἰσὶν ὅλως ξένα εἰς τὸ προκείμενον, καὶ ὅτι ματαίως σπαταλῶμεν τὸν χρόνον, ἀπήντα ὅτι ὅλα εἰσὶν ἀναγκαῖα, καὶ δὲν βλάπτει ὅ,τι μανθάνομεν, ὡς ἂν εἴχομεν συνέλθει ἐπὶ σκοπῷ διδασκαλίας. Ἀληθῶς δ' ηὐχαριστεῖτο εἰς τὰς ἀναγνώσεις ταύτας, διότι ἦν φιλομαθής, οὐδέποτε δὲ τακτικῶς σπουδάσας, καὶ ἤκουε ταῦτα τότε κατὰ πρῶτον· ἀλλ' αἱ ὑποθέσεις τοῦ ὑπουργείου δὲν προώδευον, καὶ οὐδέποτε τὰ συμβούλια ταῦτα ἔφερόν τι ἀποτέλεσμα.

Κατὰ ταύτην τὴν ἐποχὴν ἢ μᾶλλον πρότερον ἔτι, ὀλίγον μετὰ τὴν νύμφευσίν μου, ὁ γαμβρός μου Ἐῤῥίκος, ὅστις εἶχε περισσοτέ-

ραν τὴν δύναμιν τῆς πρωτοβουλίας ἢ τῆς ἐσκεμμένης ἐπιμονῆς, μοὶ ἐπρότεινε ν' ἀναλάβω ὡς ἀξίαν πολλοῦ λόγου καὶ γενικοῦ ἐνδιαφέροντος τὴν εἰς Γαλλικὴν γλῶσσαν ἔκδοσιν τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀνευρισκομένων ἐπιγραφῶν καὶ ἄλλων ἀρχαιοτήτων. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐγὼ ἐτρόμαξα πρὸς τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεως, εἰπὼν αὐτῷ ὅτι πολὺ αὐτῆς ἠλαττοῦντο αἱ δυνάμεις μου· οὐχ ἧττον τὸ ἔργον μοὶ ἐφάνη ἐπίζηλον, καὶ δελεασθεὶς ἐπειράθην αὐτοῦ. Καθ' ὅσον δὲ προύχώρουν, ηὔξανε καὶ ἡ προθυμία μου, καὶ τέλος ἐπεδόθην εἰς αὐτὸ ἐκθύμως, ἀφιέρωσα αὐτῷ πάσας τὰς ἀνέτους μου ὥρας. Πολλάκις τρὶς καὶ τετράκις τῆς ἡμέρας *ἀνηρχόμην εἰς τὴν Ἀκρόπολιν* πρὸς ἀντιγραφὴν ἢ ἐξέλεγξιν ἐπιγραφῶν, καὶ τέλος ἐγκρινάσης τῆς κυβερνήσεως, ἐπὶ προτάσει τοῦ διευθυντοῦ τῶν Οἰκονομικῶν κ. Τισαμενοῦ, τὴν ἀνέξοδον τύπωσιν αὐτοῦ ἐν τῷ Β. Τυπογραφείῳ, ὡς ἄλλοτε τὸ αὐτὸ εἶχεν ἐγκριθῇ διὰ τοῦ κ. Ῥὸς τὴν λατινιστὶ δημοσιευθεῖσαν συλλογήν, ἤρχισα τὴν ἔκδοσιν τοῦ πρώτου τόμου τῶν Antiquités Helléniques ἐν ἔτει 1842. Ἐδημοσιεύετο δὲ κατὰ τεύχη ἐκ τεσσάρων φύλλων ἕκαστον εἰς μόνα 400 ἀντίτυπα, καὶ τὰ πλεῖστα αὐτῶν ἐστέλλοντο εἰς τὴν Εὐρώπην, κυρίως εἰς τὸν ἐν Γαλλίᾳ βιβλιοπώλην A. Durand. Ἑκατὸν ἀντίτυπα δύω τῶν τευχῶν τούτων παρέλαβε παρ' ἐμοῦ ὁ Ἐμμ. Ἀργυρόπουλος, ἀπερχόμενος εἰς Παρισίους, ἵνα τὰ δώσῃ εἰς τὸν βιβλιοπώλην, ἀλλὰ τὰ ἐλησμόνησεν ἢ τὰ παρέῤῥιψε, καὶ οὐδέποτε ἔφθασαν εἰς τὸν πρὸς ὃν ὅρον των, ὥστε οὕτως ἐκ τῶν 400 σωμάτων τὰ 100 κατεστράφησαν, καὶ ἡ διανομὴ περιωρίσθη κυρίως εἰς τὴν Γερμανίαν, χωρὶς ὅμως σχεδὸν ποτέ, ἕνεκα τῶν τότε δυσκόλων σχέσεων μετὰ τῆς Εὐρώπης, ἴσως καὶ ἕνεκα ἀμελείας ἢ ἀπειρίας μου, νὰ λάβω ὑλικόν τι ὄφελος ἐκ τῆς δημοσιεύσεως ταύτης, ἧς ἠξεύρω ὅτι ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις, ὅτε σχεδὸν ἦτον ἐξηντλημένη, σώματα ἐπωλήθησαν πρὸς 150 φρ. ἕκαστον, καὶ ἐζητοῦντο δι' ἀνωτέρας τιμῆς, ἀλλὰ δὲν εὑρίσκοντο. Καὶ ὁ μὲν πρῶτος τόμος περιελάμβανε μόνον πρὸ τοῦ Εὐκλείδου ἐπιγραφάς. Τὸν δὲ δεύτερον διπλασίως ὀγκωδέστερον ἐκείνου τὰς ἕως τότε

ἀνεκδότους ἐπιγραφὰς περιέχοντα, τὰς ἀπὸ τῶν χρόνων ἐκείνων μέχρι τῶν Ῥωμαϊκῶν, ἐξειργάσθην καὶ ἐξέδωκα 11 ἔτη μετὰ ταῦτα· εἰς τοῦ τρίτου δ' ἔκδοσιν δὲν προέβην, ὡς προὐτιθέμην, προσκρούσας εἰς ἀντενεργείας καὶ εἰς δυσμενεῖς διαθέσεις αὐτοῦ τοῦ διευθυντοῦ τῶν ἀρχαιοτήτων, ἐπιλαθομένου ὅ,τι ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ πρώτου τόμου εἶχον γράψει ἀποπλύνων αὐτὸν τῶν ἠθικῶν μομφῶν ἃς ὁ Βοίκχιος ἐν τῷ C. I. G εἶχεν ἐπ' αὐτὸν ἐπιῤῥίψει. Ἐπειδὴ δὲ οὐ μόνον ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι, εἰς ἣν ἄλλοτε καὶ ἐγὼ εἶχον συνεργασθῇ, πρώτιστον θέμα προέθετο (ἔτος 1855–1856) νὰ ἐλέγχῃ ὅσας ἐνόμιζεν ἢ διετείνετο ὅτι εὕρισκεν ἐν τῷ ἔργῳ μου ἀνακριβείας ἢ ἀτελείας, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἐπειδή, ὡς οἱ φύλακες τῆς Ἀκροπόλεως μοὶ ὡμολόγησαν, εἶχον λάβει διαταγὴν νὰ μοὶ ἀποκρύπτωσι τὰς ἀνευρισκομένας ἐπιγραφάς, ἃς πρὸς τοῦτο ἀνέτρεπεν ἐντὸς τῶν χωμάτων, ἢ συνέῤῥιπτεν εἰς λίθων σωρούς, ἀπέσχον ἀπὸ τοῦ τοιούτου δι' ἐμὲ λίαν δυσαρέστου ἀγῶνος, καὶ ἔπαυσα τὸ ἔργον μετὰ τοῦ δευτέρου τόμου. Ἡ ἀποχή μου αὕτη μικρὰν βεβαίως ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν ἐν Εὐρώπῃ καὶ οὐχὶ μεγαλειτέραν ἐν Ἑλλάδι.

Τὴν 10 Ὀκτωβρίου 1842 ἐγεννήθη ὁ πρῶτος υἱός μου, εἰς ὃν ἠθέλομεν νὰ δοθῇ Ἑλληνικὸν ὄνομα· ἡ σύζυγός μου ὅμως ἐπεθύμει αὐτὸ προσέτι σύντομον καὶ εὔηχον, δι' ὃ καὶ ἐξελέξατο τὸ τοῦ Κλέωνος, εἰς τὰς ἱστορικὰς ἐνστάσεις μου ἀντειποῦσα ὅτι πρέπει ὁ νέος Κλέων νὰ προσπαθήσῃ ν' ἀπαλλάξῃ τὸ ὡραῖον τοῦτο ὄνομα τῆς μομφῆς, ἣν προσέτριψεν αὐτῷ ὁ ἀρχαῖος. Ἀνάδοχος δὲ τοῦ παιδίου προσελήφθη ὁ ἐξάδελφός μου Ν. Μαῦρος, ἐπισκεπτόμενος τότε τὰς Ἀθήνας μετὰ τῆς συζύγου του Σεβαστῆς (τὸ γένος Σούτσου) καὶ τῶν τριῶν μικρῶν θυγατέρων του, Μαρίας, Ἀλεξάνδρας καὶ Παυλίνας.

Ὁ κ. Μαῦρος ἦν ἀνὴρ εὐφυέστατος, λόγιος καὶ φιλογενής· ἐκ περιστάσεων δὲ μείνας ἐν τῇ ξένῃ καὶ ὑπηρετῶν τὴν Δακίαν, ὅπου οὐ μικρὸν πλοῦτον συνεκομίσατο. Ἐν Βουκουρεστίῳ ἐκέκτητο πλουσίαν νομισματικὴν συλλογήν, ἣν ἐκληροδότησεν ἔπειτα εἰς τὸ

Δακικὸν Μουσεῖον, διότι μέγα μέρος αὐτῆς εἶχε συγκομίσει ἐκ Δακικῶν ἀνασκαφῶν· μετ' αὐτῆς δ' εἶχε καὶ πολυάριθμα καὶ πολυδάπανα βιβλία περὶ νομισματικῆς, ἃ ἐδωρήσατο εἰς τὴν δημοσίαν τῆς Ἑλλάδος Βιβλιοθήκην.

Ἐπὶ τῆς ἐν Ἀθήναις διατριβῆς του, ἐν τῷ ἔαρι τοῦ ἔτους 1843, θέλων νὰ περιέλθῃ μέρη τινὰ τῆς Ἑλλάδος, μοὶ προέτεινε καὶ προθύμως ἐδέχθην νὰ τὸν συνοδεύσω. Ἔφιπποι, φυσικῷ τῷ λόγῳ, διετρέξαμεν τὴν Βοιωτίαν μέχρι Φωκίδος, καὶ ἐπεσκέφθημεν τοὺς Δελφούς· ὅτε δὲ διηρχόμεθα τὰς πολλαχοῦ δυσβάτους ἀνοδίας, ἀστείως μεμψιμοιρῶν ὁ ἐξάδελφός μου ὑπετονθόριζε σαρκαστικῶς: «Δρόμος δημόσιος καὶ βασιλικός». Ἡ πρωτίστη του προσπάθεια ἀπέβλεπε τὴν ἀπόκτησιν νομισμάτων, καὶ πάντα χωρικὸν ἢ ἄλλον ὃν ἀπηντῶμεν καθ' ὁδόν, τὸν προσεφώνει διὰ τῶν λέξεων: «Ἀδελφέ, ἔχεις *γιουλάφια;*» (μαθών, δὲν ἠξεύρω πῶς, ὅπερ ἐγὼ ἠγνόουν, ὅτι οὕτως εἰς ἐκεῖνα τὰ μέρη ὠνόμαζεν ὁ λαὸς τὰ ἀρχαῖα νομίσματα). Ὁ δὲ *ἀδελφός*, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐκ ῥυπαροῦ βαλαντίου ἢ ἐκ τῆς γωνίας τοῦ μανδυλίου του ἐξῆγέ τινα *γιουλάφια*, καὶ ὁ ἐξάδελφός μου, καλὰ ἢ κακά, τὰ ἠγόραζε πάντα ἀντί τινων κερματίων, ἐν ᾧ, ἴσως ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πωλοῦντος ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀγοράζοντος, μεταξὺ αὐτῶν περιείχοντο ἐνίοτε καὶ σπάνια καὶ πολύτιμα. Ἡμέραν τινὰ ἀφίχθημεν εἰς τὸ Δίστομον περὶ τὴν μεσημβρίαν, καὶ ἐκεῖ, εἰς τὸ καπηλεῖον εἰς ὃ κατελύσαμεν, ἀπέτεινεν ὁ κ. Μαῦρος τὴν συνήθη φράσιν εἰς πολλοὺς τῶν περιϊσταμένων ἐκ τῶν ἐγχωρίων· γραία δέ τις μεταξὺ αὐτῶν εἶπεν ὅτι ἔχει *γιουλάφια* καὶ ἀπελθοῦσα, ἐπέστρεψε μετ' ὀλίγον φέρουσα εἰς τὴν ἐμπροσθέλλαν της ὁλόκληρον θησαυρὸν ἀργυρῶν νομισμάτων, ὃν ἐξεκένωσεν ἐνώπιον ἡμῶν ἐκπληττομένων. Μᾶς εἶπε δὲ ὅτι πρό τινων ἡμερῶν σκάπτουσα εἰς τὴν ἄμπελόν της ἐκτύπησε διὰ τῆς σκαπάνης καὶ ἔθραυσε πήλινον ἀγγεῖον, ἐξ οὗ ἐξέρρευσαν πάντα τὰ νομίσματα ταῦτα. Ἦσαν δὲ ἀρίστης διατηρήσεως, καλῶν ἐποχῶν, καί τινα ὡς νομίζω σπάνια. Πλήρης ἐνθουσιασμοῦ ἔδωκεν ὁ ἐξάδελφός μου τῇ γραίᾳ ὅ,τι αὐτὴ ἐζήτησε, καὶ

ἔλαβε πᾶσαν τὴν συλλογήν, μὴ συγκατατιθέμενος οὐδὲ ἓν μόνον νόμισμα εἰς ἐνθύμησιν νὰ μοὶ παραχωρήσῃ, ἂν καὶ ἦσαν πολλὰ ὅμοια, οἷον πολλοὶ Ἀριαράθαι.

Ἀλλὰ τὰ νομίσματα μόνα δὲν εἵλκυον πᾶσαν τὴν προσοχήν του. Ὅτε ἐν Χαιρωνείᾳ ἐπεσκέφθημεν τὸν περίφημον λέοντα τοῦ Φιλίππου, συνέλαβε τὴν ἰδέαν νὰ τὸν ἀνορθώσῃ δι' ἰδίας δαπάνης, καὶ κατὰ τὴν ἀναχώρησίν του ἐξ Ἑλλάδος μοὶ παρήγγειλε νὰ τῷ πέμψω τοῦ ἔργου σχέδιον καὶ προϋπολογισμόν. Εἰς τίνα τῶν ἀρχιτεκτόνων ἀνέθηκα τὴν ἐργασίαν δὲν ἐνθυμοῦμαι, ἀλλ' ὁ προϋπολογισμὸς αὐτοῦ ἀνήρχετο εἰς 30,000 δρ. ποσότητα ἀνωτέραν τῆς ἣν ἤθελε νὰ δαπανήσῃ, καὶ διὰ τοῦτο ἢ διὰ τίνα λόγον ἀγνοῶ, περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως δὲν ἐγένετο πλέον λόγος μέχρι τοῦ θανάτου του.

Ἐπὶ τοῦ ἔτους τούτου ἦλθον εἰς Ἀθήνας δύω ξένοι, ὁ Γάλλος μηχανικὸς Βιλλερουά, ὅστις πρὸς γενικὸν θαυμασμὸν ἐξήσκει τὴν τότε ἐφευρεθεῖσαν **δαγεροτυπίαν**, καὶ πρὸς μεγάλην ἡμῶν χαρὰν ἐδαγεροτύπησε τὸν πατέρα μου, διαστρέψας ὅμως τὸ πρόσωπόν του δι' οἰκτροῦ μορφασμοῦ. Ὁ δ' ἄλλος ἦν ὁ Βέλγος Ῥοβέρτης ἄνευ ἐπαγγέλματος, καὶ ἐπρότειναν σύστασιν Ἑταιρίας πρὸς κατασκευὴν ζαχάρεως ἐκ σεύτλων. Πολλοὶ ἐδυσπίστουν πρὸς αὐτούς, ὡς τυχοδιώκτας αὐτοὺς ἐκλαμβάνοντες, μόνον σκοπὸν ἔχοντας νὰ ἐκμεταλλευθῶσι τὴν εὐπιστίαν τῶν ἀφελεστέρων. Ἀλλὰ μεταξὺ τῶν ἐνθουσιωδῶν αὐτῶν συνηγόρων ἦν ὁ σύγγαμβρός μου πρέσβυς τῆς Σουηδίας κ. Ἔϊδενσταμ, ὅστις καὶ ἔπεισε τὴν κυβέρνησιν νὰ δεχθῇ τὰς προτάσεις των καὶ νὰ παραχωρήσῃ αὐτοῖς γαίας εἰς Καινούριον τῆς Φθιώτιδος, ἡμᾶς δὲ παρώρμησεν ἀνεξετάστως νὰ λάβωμεν μετοχὰς καὶ νὰ προκαταβάλωμεν τινὰς χιλιάδας δραχμῶν, ἐξ ὧν μᾶς ὑπέσχετο πολλαπλάσια κέρδη. Καὶ αἱ μὲν δραχμαὶ ἐδόθησαν, τὰ δὲ κέρδη δὲν ἦλθον· παρῃτήθη δ' ἐκ τῶν συνεταίρων ἐγκαίρως ὁ Βιλλερουά, ὁ δὲ Ῥοβέρτης ὑπέσχετο τεράστια, ἰδίως ἀφ' οὗ ἀνεκάλυψεν, ὡς ἐκήρυττεν, ὅτι οὐ μόνον ἐκ τῶν σεύτλων, ὧν δαπανηρὰ ἐστὶν ἡ καλλιέργεια, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ῥιζῶν

τοῦ ἀκαλλιέργητα πεδία καὶ τραχείας ῥάχεις ὀρέων πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος αὐτοφυῶς καλύπτοντος ἀσφοδέλου θὰ παρῆγεν ἐξαίρετον ζάχαριν. Καὶ ὅτι μὲν ἡ ἀνακάλυψις αὕτη θὰ ἦτον πηγὴ ἀμέτρου πλούτου καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τοὺς μετόχους τῆς Ἑταιρίας, οὐδεὶς εἶχεν ἀμφιβολίαν· τινὲς ὅμως τῶν δυσπιστοτέρων ἐδίσταζον ἂν πρέπει νὰ θεωρήσωσιν αὐτὴν τὴν ἀνακάλυψιν ὡς ἀλήθειαν ἢ ὡς ἀγυρτείαν, καί, πρὸς καθησύχασιν τῆς συνειδήσεώς των, ἀπεφάσισαν νὰ πέμψωσιν ἐπιτροπήν, ἥτις νὰ ἐρευνήσῃ τὰ τοῦ καταστήματος ἐπιτοπίως, καὶ ἐξελέξαντο πρὸς τοῦτο τὸν γέροντα κτηματίαν Κομπατήν, τὸν φίλον του Σαμουρκάσην καὶ ἐμέ. Ἐδείχθη δὲ πλήρης χαρᾶς ὁ Ῥοβέρτης διὰ τοῦτο, καὶ ἀνέλαβεν αὐτὸς νὰ μᾶς φέρῃ εἰς τὸ κατάστημα, καὶ ἐμὲ ἰδίως παρέλαβεν εἰς τὸ ἁμάξιόν του, ὃ ἐδιφρηλάτει ὁ ἴδιος, ἐλαύνων αὐτὸ μετὰ καταπληκτικῆς καὶ ἐπικινδύνου ταχύτητος ἐπὶ τῶν ἀνοδιῶν καὶ φαράγγων τοῦ Κιθαιρῶνος· ὅπου δ' ἔβλεπεν ἀσφοδέλου λειμῶνας δὲν ἐδύνατο νὰ συνέχῃ τὴν ἔκφρασιν τῆς ἀγαλλιάσεώς του, διότι ὅλους ἔμελλεν ἐντὸς ὀλίγου νὰ τοὺς μεταβάλῃ εἰς ζάχαριν, καὶ ἀπὸ ζαχάρεως εἰς χρυσόν.

Εἰς τὸ Καινούριον (τὸ ἀρχαῖον Θρόνιον) εἴδομεν ἐν τῷ πεδίῳ καὶ παρὰ τὴν θάλασσαν τὰ μεγάλα καταστήματα ἃ ἡ Ἑταιρία εἶχεν ἀνεγείρει, ἴσως ὑπὲρ τὸ δέον μεγάλα δι' ἐπιχείρησιν ἧς εἰσέτι, πρὶν τοὐλάχιστον ἀνακαλυφθῇ ἡ χρῆσις τοῦ ἀσφοδέλου, ἀμφίβολος ἦν ἡ ἐπιτυχία, καὶ ἐκεῖ κατελύσαμεν εἰς εὐπρεπὲς δωμάτιον οἱ δύω, (διότι ὁ κ. Κομπατὴς ἔφθασε τὴν ἐπαύριον), μετὰ νέου καθολικοῦ ἱερέως ἐκ Σύρου, ἀρίστου συντρόφου καὶ ἥκιστα φανατικοῦ, εἰς βαθμὸν ὥστε, ὅτε ἠθέλησα ν' ἀκονίσω τὸ ξυράφιόν μου, μοὶ προσέφερε πρὸς τὴν χρῆσιν ταύτην τὴν ἱερὰν σύνοψίν του.

Ἡ τράπεζα τοῦ κ. Ῥοβέρτη, εἰς ἣν παρεκάθηντο καὶ οἱ ἀνώτεροι τῆς Ἑταιρίας Βέλγοι ὑπάλληλοι μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, ἠφθόνει πάντων τῶν ἐπιχωρίων προϊόντων τῆς γῆς καὶ θαλάσσης, καὶ πολλῶν ξένων, ἐν οἷς διέπρεπε καὶ ὁ καμπανίτης, τοὺς συνδαιτυμόνας ἐκτάκτως εὐφραίνων, εἰς ἐμὲ δ' ἀδιάφορος, διότι οἶνον

δὲν ἔπινον. Τὴν δ' ἐπαύριον περιέφερεν ὁ κ. Ῥεβέρτης τὴν ἐπιτροπὴν ἐπὶ τοῦ δίφρου του διὰ τῶν φυτειῶν τῶν σεύτλων, αἵτινες μοὶ ἐφάνησαν ὀλίγαι καὶ μᾶλλον παρημελημέναι. Ἀντέταξεν εἰς τὴν παρατήρησίν μου ταύτην ὅτι ἦσαν μόνον πρὸς δοκιμήν, καὶ μᾶς ἐπέδειξε τῷ ὄντι τινὰ σεῦτλα ἐξαισίου μεγέθους.

Ἀλλὰ ταῦτα ἤδη ὀλιγώτερον ἐνδιέφερον. Τί τὰ σεῦτλα, ὅτε ἦτον ὁ ἀσφόδελος. Αὐτοῦ ἔπρεπε νὰ ἴδωμεν τ' ἀποτελέσματα. Μᾶς ἔφερε λοιπὸν ὁ κ. Ῥεβέρτης εἰς ἀποθήκην, ἐν ᾗ μᾶς ἔδειξε μετὰ σεβασμοῦ ἀγγεῖα ἐν σειρᾷ κατατεθειμένα, καὶ μᾶς ἐξήγησεν ὅτι περιέχουσι τὸν πολύτιμον ὀπὸν τῆς ῥίζης τοῦ ἀσφοδέλου, καταλλήλως παρεσκευασμένον, καὶ ἤδη ἐκεῖ περιμένοντα τὸ τελευταῖον σύμπτωμα τῆς ἐκσακχαρώσεως, τὴν κρυστάλλωσιν. Θὰ ἐπροτιμῶμεν βεβαίως ἂν καὶ ἡ λοιπὴ παρασκευὴ ἐγίνετο πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν· ἀλλά, τούτου μὴ ὄντος, περιεμένομεν κἂν ἀνυπομόνως τὴν προσδοκωμένην κρυστάλλωσιν. Τῷ ὄντι δέ, τὴν τρίτην ἡμέραν μετὰ τὴν τῆς ἀφίξεως ἡμῶν, ἀλαλαγμὸς θριάμβου μᾶς ἀφύπνισεν, καὶ ὁ κ. Ῥεβέρτης εἰσώρμησεν εἰς τὸ δωμάτιον, κράζων «ἡ κρυστάλλωσις, ἡ κρυστάλλωσις!» καὶ μᾶς ἔφερε πρὸς τὴν ἀποθήκην ὅπου ἐτελέσθη τὸ θαῦμα. Ἐκεῖ δέ, μετὰ πολλῶν προφυλάξεων ἠνέωξεν ἓν τῶν ἀγγείων, ἐβύθισε μάχαιραν εἰς τὸν μέλανα καὶ πυκνὸν ὀπόν, καὶ ἀποσύρας αὐτὴν μᾶς ἔδειξεν εἰς τὴν ἄκραν κρυστάλλιον μικρόν, ἀλλὰ τόσον μικρόν, ὥστε ἐγὼ δὲν τὸ ἔβλεπον· μᾶς ἔλεγε δ' ὅτι ἡ μικρότης ἦν ἀδιάφορος, διότι τὸ μικρὸν βαθμηδὸν γίνεται μέγα, πρὸς τοῦτο δ' ἀπαιτεῖται μόνον ἠθικὸς καιρός, ὡς ἐξεφράζετο, οὕτω καλῶν ὅ,τι ἄλλοι λέγουσι καιρὸν ὑλικόν. Ἡμεῖς ὅμως, μὴ ἔχοντες οὔτε ἠθικὸν οὔτε ὑλικὸν καιρὸν περισσότερον ἐκεῖ νὰ δαπανήσωμεν, ἐπεστρέψαμεν εἰς Ἀθήνας, καὶ εἰς τὴν συνελθοῦσαν Ἑταιρίαν εἴπομεν ὅτι πολλὰ μὲν καὶ καλὰ εἴδομεν οἷον οἰκοδομήματα, μεγάλα τινὰ σεῦτλα, οὐχὶ ὅμως καὶ κρυστάλλωσιν τοῦ ἀσφοδέλου ἀναμφισβήτητον, καὶ ταύτην κατετάξαμεν μεταξὺ τῶν λοιπῶν χρηστῶν ἐλπίδων τῆς Ἑταιρίας. Αἱ ἐλπίδες ὅμως αὗται, φεῦ! δὲν ἐπραγματοποιήθησαν, ὁ κ.

Ῥοβέρτης ἐζήτησε παρὰ τῆς Κυβερνήσεως ἀντὶ σεύτλων νὰ σπείρῃ σῖτον εἰς τὴν εὔφορον γῆν τοῦ Θρονίου, καὶ μὴ λαβὼν τὴν ἄδειαν ταύτην, ἀπῆλθε τῆς Ἑλλάδος ἐν ἀγνοίᾳ τῶν ἑταίρων του, προτιμῶν νὰ θυσιάσῃ μᾶλλον τὴν ἠθικήν του ὑπόληψιν παρὰ τὸν *ἠθικόν* του καιρόν, καὶ ἀδιαφορῶν δι' ἡμᾶς ἂν ἀπωλέσαμεν τὰ ὑλικὰ ἡμῶν κεφάλαια.

Τῇ τελευταίᾳ ἡμέρᾳ τοῦ ἔτους 1843 ἀπέκτησα καὶ δεύτερον υἱὸν εἰς ὃν ἐδόθη τὸ ὄνομα *Ἀριστίων*.

Ἐπειδὴ ἐκ τῶν ἐπιτυχεστέρων παρὰ τῇ κοινῇ γνώμῃ θεμάτων τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἦν τότε ἡ κατακραυγὴ κατὰ τῶν Βαυαρῶν, ὁ Χρηστίδης ἀτόπως ἐνδίδων εἰς αὐτήν, ἀπέπεμψε τὸν ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἱκανώτατον Βαυαρὸν σύμβουλον ἐπὶ τοῦ κλάδου τῶν δημοσίων ἔργων κ. Γεβχάρδον, καὶ ἀνέθηκε τὴν ὑπηρεσίαν αὐτοῦ εἰς ἐμέ, ἐντελῶς στερούμενον τῶν προσόντων ἐκείνου, οὐχ ἧττον ὅμως πάντων τῶν λοιπῶν ἐν τῷ ὑπουργείῳ πάλιν καταλληλότερον διὰ τὴν θέσιν ταύτην, διότι εἶχον καὶ γνώσεις μαθηματικὰς καὶ χωρογραφικάς. Ὑπάλληλον δ' εἶχον τὸν ἐν Γερμανίᾳ σπουδάσαντα χρηστὸν Ἰωάννην Δεληγιάννην, ὅστις μετὰ ταῦτα μετέβη εἰς τὸ διοικητικὸν στάδιον.

Ἀληθὲς δ' ὅμως ἦν ὅτι καὶ πολλοὶ τῶν Βαυαρῶν ἦσαν τῆς ἐσχάτης ἀμαθείας καὶ μόνον κατὰ χάριν διοριζόμενοι. Προκειμένου περὶ ἀποξηράνσεώς τινος ἐν Ἤλιδι, εἶχον καλέσει εἰς Ἀθήνας τὸν ἐκεῖ ταύτην ἐπιτετραμμένον Βαυαρὸν νομομηχανικόν. Συζητῶν δὲ μετ' αὐτοῦ τὰ περὶ τοῦ σχεδίου, ἔτυχε νὰ τῷ εἰπῶ ὅτι δύω κατὰ κορυφὴν γωνίαι ἦσαν ἴσαι πρὸς ἀλλήλας. Ἀλλὰ τοῦτο τὸν ἐξέπληξε καὶ τῷ ἐφαίνετο μὴ ἀποδεδειγμένον. Καὶ ὅμως ἦτο διωρισμένος καὶ μισθοδοτούμενος νομομηχανικός!

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

1.

Στάσις τῆς Τρίτης Σεπτεμβρίου.

Τὰ δημόσια δ' ἔβαινον ἣν ὁδὸν εἶχον προειπεῖ τῷ κ. Χρηστίδῃ. Περὶ συντάγματος ὁ Βασιλεὺς πάντοτε ἐσκέπτετο, ἀλλὰ πάντοτε δὲν ἀπεφάσιζε, καὶ εἰς τοὺς ἐνίοτε αὐτῷ τοῦτο ὑπενθυμίζοντας ἀπήντα ὅτι τὸ ἀντικείμενον ἀπαιτεῖ ἐμβριθῆ μελέτην. Μεταξὺ δὲ τῶν ὑπενθυμιζόντων δὲν ἦτον οὔτε ὁ Πρωθυπουργὸς Κ. Κριεζῆς, ὅστις δὲν ἔβλεπε πρὸς τί νὰ χαλκεύσῃ ἑαυτῷ δεσμόν, οὔτε ὁ Χρηστίδης, ὅστις ἀφ' ὅτου ἦν ἐν τῷ ὑπουργείῳ, καὶ ἴσχυεν ἐν αὐτῷ, ἐνόμιζε περιττὴν πᾶσαν περαιτέρω μεταβολήν. Ὠφελεῖτο δ' ἐκ τούτου ἡ ἀντιπολίτευσις, προστάτις τῶν συνταγματικῶν ἐλευθεριῶν κηρυττομένη, καὶ τὸν Βασιλέα ἀντισυνταγματικὸν διαβάλλουσα. Περίεργον δ' ὅτι, πλὴν τῆς Ἀγγλικῆς Πρεσβείας, ἥτις ἀπὸ τῆς ἀπελεύσεως τοῦ Ἀρμανσπέργου, ἦν πάντοτε δυσμενὴς πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸν Βασιλέα, ὑπεστήριζε τοὺς ἐν ὀνόματι τοῦ συντάγματος ἀντιπολιτευομένους καὶ ἡ Ῥωσσική. Οὗτος δ' ὁ ὑπὲρ τῶν φιλελευθέρων θεσμῶν ζῆλος τοῦ προϊσταμένου αὐτῆς κ. Κατακάζη προήρχετο, ὡς μετέπειτα ἐβεβαίουν οἱ μεμυημένοι, ἐκ τῆς ἐλπίδος, ἥν, ὡς φαίνεται, οὗτος διέτρεφεν ὅτι, στάσεως καὶ ἀνατροπῆς προκαλουμένης, θὰ ἐξεβάλλετο ὁ Βασιλεὺς Ὄθων, καὶ θ' ἀντικαθιστᾶτο εἰ οὐχὶ ὑφ' ἡγεμόνος ὀρθοδόξου, τοὐλάχιστον ὑπὸ ἔχοντος διάδοχον ὅστις νὰ δεχθῇ τὸ ὀρθόδοξον δόγμα.

Τῷ ὄντι δ' ἦν καὶ αὕτη μία τῶν διαρκῶν δυσχερειῶν τῆς Ἑλλάδος. Τὸ Βασιλικὸν ζεῦγος ἦν ἄτεκνον, ὁ δ' ἀδελφὸς τοῦ Βασι-

λέως Ἀδαλβέρτος, ὁ κατὰ τὰς συνθήκας ἐπίδοξος διάδοχος τοῦ θρόνου, ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν τοῦ ἐν Βαυαρίᾳ καθολικοῦ κόμματος διατελῶν, ἠρνεῖτο νὰ εἰσέλθῃ εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, οὐ μόνον τότε, ἀλλὰ καὶ ὅτε ἤθελε κληθῇ εἰς τὸν θρόνον, διϊσχυριζόμενος ὅτι ἡ ὑποχρέωσις ἀπέβλεπε μόνον τὰ τέκνα του. Τοῦτο διέθετε κατὰ τοῦ Βασιλέως μετὰ τῶν συνταγματικῶν καὶ τοὺς φιλορθοδόξους, μετὰ τῶν Ἀγγλιστῶν καὶ τοὺς Ῥωσσίζοντας, ἀλλὰ προσέτι καὶ αὐτοὺς τοὺς μετριοπαθεστέρους τοὺς εἰς τὸ μέλλον ἀφορῶντας μετ' ἀνησυχίας.

Ἓν τῶν κέντρων τῆς ἀντιπολιτεύσεως εἶχε καταστῆ τότε καὶ ἡ οἰκία τοῦ πρώην ἡγεμόνος τῆς Μολδαυΐας, κατ' ἐκεῖνον δὲ τὸν χρόνον συμβούλου τῆς ἐπικρατείας κ. Μιχαὴλ Σούτσου, εἰς ὃ συνέτρεξε καὶ μικρόν τι ἄσημον ἄλλως καθ' ἑαυτὸ ἐπεισόδιον.

Ἡ ἐκ Ῥωσσίας ἄρτι ἀφιχθεῖσα νύμφη τοῦ κ. Σούτσου, τὸ γένος Ὀβρέσκοφ, ἰδοῦσα, εἰς τὸν πρῶτον βασιλικὸν χορὸν εἰς ὃν παρέστη, τὴν ὑπὸ πάντων θαυμαζομένην ἐνδυμασίαν τῆς βασιλίσσης, περικεκοσμημένην πᾶσαν διὰ ῥόδων, ὧν ἕκαστον εἶχεν εἰς τὴν καρδίαν ἀνὰ ἕνα ἀδάμαντα, ἐνεφανίσθη εἰς τὴν ἀμέσως ἑπομένην συναναστροφὴν φέρουσα ἐντελῶς ὅμοιον ἔνδυμα. Τοῦτο γενικὴν εἵλκυσε προσοχήν, ἀλλ' ἐξήγειρε καὶ ἰσχυρὰν δυσαρέσκειαν τῆς βασιλίσσης, ἥτις φύσει ἦν εὐερέθιστος, καὶ εἰς τὰς ὁρμάς της οὐχὶ πάντοτε μικρότητός τινος ἀπηλλαγμένη. Προσελθοῦσα λοιπὸν πρὸς τὸν πρώην ἡγεμόνα, τῷ εἶπε δυσμενῶς πως:

— «Ἡ νύμφη σας δὲν ἐπεσκέφθη πάσας τὰς κυρίας τῆς Αὐλῆς μου».

Ὁ δὲ Κος Σοῦτσος συγχισθεὶς ὑπὸ τῆς αἰφνιδίας ἀποστροφῆς καὶ ἰδίως ὑπὸ τοῦ τόνου αὐτῆς, ὑπετραύλισεν ὅτι ἡ νύμφη του ἐπεσκέφθη τὴν Μεγάλην Κυρίαν, οὐχὶ δὲ τὰς ἄλλας διότι δὲν ὁμιλεῖ Ἑλληνικά, καὶ ἐκεῖναι δὲν ὁμιλοῦσι ξένας γλώσσας.

Τοῦτο οὔτε ἱκανὸς οὔτε ἀκριβὴς λόγος ἦτο, καὶ ἡ βασίλισσα ξηρῶς τῷ ἐπανέλαβεν ὅτι ἀπαιτεῖ νὰ παρουσιασθῇ ἡ νύμφη του εἰς πάσας τῆς Αὐλῆς τὰς κυρίας.

Τότε ὁ Κος Σοῦτσος, θυμωθεὶς, ὡς δὲν ὤφειλεν, ἦλθε πρὸς τὴν νύμφην του, τὴν ἔλαβεν ἐκ τῆς χειρὸς, καὶ ἐπισήμως βαδίζων τὴν ἔφερεν ὅπου ἐκάθηντο αἱ δύω Κυρίαι τῆς Αὐλῆς. Χωρὶς δ' οὐδὲ βλέμμα νὰ ῥίψῃ ἐπ' αὐτάς.

— Κατὰ διαταγὴν τῆς Βασιλίσσης, ταῖς εἶπε, σᾶς παρουσιάζω τὴν νύμφην μου.

Καὶ παρῆλθε μετ' αὐτῆς.

Τοῦτο ηὔξησε μόνον τὴν ὀργὴν τῆς βασιλίσσης, ἥτις τὴν ἐπαύριον ἔπεμπε τὸν Αὐλάρχην Κον Σκαρλάτον Σοῦτσον νὰ εἴπῃ τῷ Κῳ Μιχαὴλ Σούτσῳ ὅτι ὁ τρόπος αὐτοῦ ἦν λίαν ἀνοίκειος. Ἀλλ' ἐκ τούτου λίαν ὀργισθεὶς ὁ πρώην ἡγεμών, ἔπεμψεν αὐθημερὸν τὴν παραίτησίν του ἀπὸ τοῦ Συμβουλίου τῆς Ἐπικρατείας.

Ἔκτοτε ἡ οἰκία του κατέστη τὸ κέντρον τῶν δυσηρεστημένων καὶ ἀντιπολιτευομένων, ἐν οἷς διεκρίνοντο ὁ γαμβρός του Ζωγράφος, ὁ Καλλέργης, καὶ πλεῖστοι ἄλλοι, οἱ μὲν ἀπεγνωσμένοι θεσιθῆραι, οἱ δὲ εἰλικρινεῖς μὲν ἀλλ' ἄπειροι πατριῶται, οἱ μὴ ἐνοροῦντες ὅτι στάσις θὰ ἐπέφερεν οὐχὶ βελτίωσιν ἀλλὰ καταστροφήν, ἐν γένει οἱ τοῦ Ῥωσσικοῦ, ἔτι καὶ τότε **Ναπικοῦ** λεγομένου κόμματος.

Κατὰ τὴν δευτέραν τοῦ Σεπτεμβρίου μετὰ μεσημβρίαν ἐπιστρέφοντες ἐκ περιπάτου, ἡ σύζυγός μου καὶ ἐγώ, ἀπηντήσαμεν ἐν τῇ ὁδῷ τοῦ Αἰόλου τὸν καθηγητὴν τοῦ Πανεπιστημίου καὶ φίλον ἡμῶν κ. Γεώργιον Μαυροκορδάτον, ὅστις μᾶς ἠρώτησεν ἐὰν ἐμάθομεν τὰ συμβάντα τῆς προτεραίας νυκτός, ὅτι δηλαδὴ ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς συῤῥεύσαντες περὶ τὰ ἀνάκτορα, ἐζήτησαν διὰ κραυγῶν Σύνταγμα παρὰ τοῦ Βασιλέως. Τῷ ἀπεκρίθην ὅτι ἡ εἴδησις αὕτη μὲ ἐκπλήττει καὶ δὲν μοὶ φαίνεται πιθανή, καθ' ὅσον οὐδ' ἐν τῇ οἰκίᾳ μου, ἥτις πολὺ δὲν ἀπεῖχε τῶν ἀνακτόρων οὐδὲν ἤκουσα, οὐδ' ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἐσωτερικῶν, ὅπου δι' ὅλης τῆς ἡμέρας εἰργάσθην, εἰ καὶ τὰ πνεύματα ἦσαν ἀνάστατα καὶ τεταραγμένα, οὐδεὶς οὐδὲν τοιοῦτο ἐγνώριζεν.

Ἐξώρας δὲ τὴν νύκτα ἐκείνην εἴχομεν ἤδη κατακλιθῆ, ὅτε

ἠκούσαμεν ταραχὴν ἀσυνήθη εἰς τὰς ὁδούς, πολλῶν ἀνθρώπων ταχέως διερχομένων. Ἀνοίξαντες δὲ τὸ παράθυρον, εἴδομεν μεταξὺ ἄλλων σπεύδοντα τὸν ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἐσωτερικῶν συνεργάτην μου Ἠλίαν Καλαμογδάρτην, καὶ τὸν ἠρωτήσαμεν τί συμβαίνει. Ἀναβὰς δ' ἐκεῖνος πρὸς ἡμᾶς, μᾶς εἶπεν ὅτι ὁ λαὸς καὶ ὁ στρατὸς εἶχον συνέλθει ὑπὸ τὰ ἀνάκτορα καὶ ἐζήτουν σύνταγμα, ἤτοι ἀκριβῶς αὐτὸ ἐκεῖνο ὃ ὁ Γ. Μαυροκορδάτος εἶχεν ἀναγγείλει ὡς γενόμενον τὴν προτεραίαν, ὅπερ ἀποδεικνύει ὅτι τὸ σχέδιον ἦν κατὰ πάσας τὰς λεπτομερείας του προμεμελετημένον καὶ οὐχὶ κἂν ἀπόῤῥητον, μόνη δ' ἡ ἀστυνομία ἢ τὸ ἠγνόει ἢ δὲν εἶχε τὴν ἱκανότητα οὐδὲ κἂν νὰ δοκιμάσῃ νὰ τὸ προλάβῃ. Καὶ ὁ μὲν Καλαμογδάρτης ἀμέσως μᾶς ἀφῆκεν, ἐπειγόμενος νὰ φθάσῃ εἰς τὴν σκηνὴν τοῦ δράματος, οὗ μοὶ ὡμολόγησεν ὅτι δὲν ἦν οὐδ' αὐτὸς ἀμέτοχος. Ἐπανελθὼν δ' ὁ ὑπηρέτης μου, ὅστις ἐπίσης ἐξῆλθεν εἰς τὰς ὁδοὺς ὅπως πληροφορηθῇ περὶ τῶν συμβαινόντων, μοὶ εἶπεν ὅτι πρὸ τῶν Ἀνακτόρων συνηγμέναι χιλιάδες λαοῦ ἐκραύγαζον «ζήτω τὸ σύνταγμα», ὡς τῷ ὄντι αἱ κραυγαί των ἀντήχουν μέχρι τῆς οἰκίας ἡμῶν· περιίστατο δὲ καὶ ὁ στρατὸς ὅλος, χωρὶς οὐδὲν νὰ ἐπιχειρῇ κατὰ τοῦ λαοῦ, περιοριζόμενος δὲ μόνον εἰς τὸ νὰ κράζῃ «Ζήτω ὁ Βασιλεύς».

Ἡ διαγωγὴ αὕτη τοῦ στρατοῦ, ὡς ὁ ὑπηρέτης μοὶ τὴν ἀνήγγελλε, μεγάλως μ' ἐχαροποίησε, διότι ἀπεδείκνυε παρ' αὐτῷ ἀκριβῆ ἐκτίμησιν τοῦ καθήκοντος. Ἐνδυθεὶς λοιπὸν ταχέως, ἔσπευσα καὶ ἐγὼ πρὸς τὴν πλατεῖαν τῶν Ἀνακτόρων. Καθ' ὁδὸν δ' ἀπήντησα τὸν Μιχαὴλ Σχινᾶν, φίλον καὶ οὐ μόνον φιλολογικόν, ἀλλὰ καὶ πολιτικὸν θαυμαστὴν τοῦ ἄκρου Ῥωσσόφρονος Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων, καὶ αὐτὸν ἕνα τῶν ἐνθερμοτέρων ὀπαδῶν τοῦ ῥωσσικοῦ κόμματος. Μοὶ ἐπανέλαβε δὲ καὶ οὗτος διὰ φωνῆς ὀργίλης, ὅτι τὸ ἔθνος θὰ βιάσῃ τὸν Βασιλέα ἐντὸς τῆς νυκτὸς αὐτῆς ἐκείνης νὰ ὑπογράψῃ τὴν σύγκλησιν συνελεύσεως πρὸς καταρτισμὸν συντάγματος καὶ ἀλλαγὴν ὑπουργείου. — «Ἀλλὰ τὸ ὑπουργεῖον τίς ἡ ἀνάγκη ν' ἀλλάξῃ; τῷ εἶπον. Καὶ οἱ σημερινοὶ ὑπουργοὶ τὸ σύν-

ταγμα θέλουσι καὶ δυσανασχετοῦσι διότι ὁ Βασιλεύς, ὅστις ἐπίσης ἀναγνωρίζει τὴν ἀνάγκην αὐτοῦ, ἀργεῖ νὰ τὸ δώσῃ». — «Αὐτοὶ οἱ κακοῦργοι νὰ μείνωσιν εἰς τὸ ὑπουργεῖον; Ὄχι, Κύριέ μου, αὐτὴν τὴν νύκτα θὰ διωχθῶσι», μοὶ ἀπεκρίθη, καὶ ἐμακρύνθη δρομαίως. Οἱ *κακοῦργοι* δὲ περὶ ὧν ἔλεγε ἦσαν ὁ ναύαρχος Κριεζῆς, εἷς τῶν εὐγενεστέρων χαρακτήρων τοῦ ἀγῶνος, ὁ ἐμὸς Χρηστίδης καὶ οἱ σύντροφοί των· ὁ δὲ κ. Μιχ. Σχινᾶς διωρίσθη ὑπουργὸς τῶν Ἐκκλησιαστικῶν τοῦ πρώτου συνταγματικοῦ ὑπουργείου.

Ἐλθὼν δ' εἰς τὴν πλατεῖαν εὗρον τὰ πράγματα κατά τι διαφέροντα ἀφ' ὅ,τι ὁ ὑπηρέτης μου μοὶ τὰ εἶχεν εἰπεῖ· δηλαδὴ ὁ στρατὸς παρασυρθεὶς ὑπὸ τῶν ἀρχηγῶν του εἰς παραγνώρισιν τῆς θέσεώς του ὡς ὀργάνου τῆς ἐκτελεστικῆς δυνάμεως, οὐ μόνον δὲν ἔκραζε «Ζήτω ὁ Βασιλεύς», ἀλλ' ἦν ὁ πρωταγωνιστὴς τοῦ ἐπαναστατικοῦ τούτου δράματος. Ἡσυχία ὅμως καὶ ἡμερότης πολλὴ ἐπεκράτει μεταξὺ ὅλων τῶν χιλιάδων αἵτινες ἐπλήρουν τὴν πλατεῖαν, καὶ περιέμενον τὴν ἀπόφασιν τοῦ Βασιλέως, ἐν ᾧ ἡ στρατιωτικὴ μουσικὴ ἐπαιάνιζε διασκεδάζουσα τὸν λαόν.

Ἐν τούτοις μικρὰ κίνησις παρὰ τὴν πύλην τῶν ἀνακτόρων ἀνήγγειλεν ὅτι ἔκτακτόν τι ἐκεῖ συνέβαινε. Πλησιάσας δὲ εἶδον ὅτι τὸ διπλωματικὸν σῶμα ἠθέλησε νὰ εἰσέλθῃ πρὸς τὸν Βασιλέα, ἀλλ' ἡ εἴσοδος τῷ ἀπηγορεύθη ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Καλλέργη, εἰπόντος τῷ Αὐστριακῷ κ. Πρόκες, ὅστις ἦν ἐπὶ κεφαλῆς τῶν πρέσβεων ὡς ὁ πρεσβύτερος, ὅτι αὗται ἦσαν ὑποθέσεις ἀφορῶσαι τὸ ἐσωτερικόν, καὶ εἰς ἃς οἱ ξένοι δὲν εἶχον ν' ἀναμιγῶσιν. Οὐχ ἧττον ὁ Κ. Καλλέργης, φρούραρχος, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, ὢν τότε τῶν Ἀθηνῶν, εἶχε θεαθῆ μετὰ τὸ μεσονύκτιον ἐξελθὼν τῆς οἰκίας τοῦ κ. Κατακάζη, καὶ πιθανὸν ἐνομίζετο ὅτι ὅ,τε πρέσβυς τῆς Ῥωσσίας καὶ ὁ τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐκ προοιμίων ἐγνώριζον ὅτι ἔμελλε νὰ τοῖς ἀπαγορεύσῃ τὴν εἴσοδον.

Ἀλλ' ὁ Βασιλεύς, μετά τινας δισταγμούς, ὧν ἄνευ οὐδέν ποτε ἔπραττε, περὶ τὴν πρωΐαν, ὑπέγραψε τήν τε σύγκλησιν τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως καὶ τὴν μεταβολὴν τοῦ ὑπουργείου, καὶ περὶ τὴν

ἀνατολὴν τοῦ ἡλίου ὁ στρατὸς εἰρηνικῶς καὶ ἐν τάξει ἐπέστρεψεν εἰς τοὺς στρατῶνάς του, καὶ ὁ λαὸς διελύθη καὶ ἡ πόλις ἐπανέλαβε τὴν συνήθη αὐτῆς ὄψιν. Φαίνεται δ' ὅτι ἢ ἄνευ ὁδηγιῶν εἶχεν ἐνεργήσει ὁ Κατακάζης ἢ ὅτι τὸ ἀποτέλεσμα δὲν ἀνταπεκρίθη εἰς ὅ,τι ὑπέσχετο εἰς τὴν αὐλήν του, κατὰ πολλῶν τὸν διϊσχυρισμόν, ὅτι ὁ Βασιλεὺς θ' ἀνθίστατο εἰς τὴν στάσιν καὶ θὰ ἐκηρύττετο ἔκπτωτος. Ὅπως δήποτε μετεκλήθη ἀμέσως ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεώς του, καὶ περιπεσὼν εἰς δυσμένειαν, οὐδέποτε πλέον ἐπανῆλθεν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν.

Τὴν ἐπαύριον τῆς νυκτὸς ταύτης ἐπορεύθην εἰς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ εὗρον ἤδη τὸν Ῥήγαν Παλαμήδην διάδοχον τοῦ Χρηστίδου, ὅστις ἠναγκάσθη νὰ κρυβῇ πρῶτον καὶ εἶτα ν' ἀποδημήσῃ. Ὑπῆρξε δὲ πρώτη φροντὶς τῆς νέας κυβερνήσεως ν' ἀποβάλῃ πάντας ἀπολύτως τοὺς ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ Βαυαρούς, στερουμένη οὕτω πολλῶν ἐμπείρων δημοσίων λειτουργῶν, πρὶν ἢ ἄλλους μορφώσῃ, ὅπερ καὶ δὲν ἠδύνατο, διότι τότε ἤρξατο καὶ ἐπὶ πολὺ ἐξηκολούθησεν ἐπιτεινομένη, γενικὴ τῶν δημοσίων πραγμάτων ἔκλυσις. Ἐγὼ δ' ἐξηκολούθουν ἣν εἶχον καὶ ἐπὶ Χρηστίδου ὑπηρεσίαν. Ὁ δ' ὑπ' ἐμὲ ὑπηρετῶν, ἀλλ' ἤδη ἀνωτέραν τῆς ἐμῆς ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἐπιῤῥοὴν κτησάμενος Ἠλίας Καλαμογδάρτης, ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τῆς μεταβολῆς ὡς ἱδρυούσης ἀκαταστρόφως τῆς Ἑλλάδος τὴν ἐλευθερίαν καὶ τὸ μεγαλεῖον, μ' ἐπειθανάγκασε νὰ γράψω Ὠδὴν εἰς τὴν Γ' Σεπτεμβρίου (Ἅπαντα, Α', Σελ. 92). Ἀσθενήσας δ' ἐκ τοῦ στήθους ὁ χρηστὸς νέος, μετέβη σχεδὸν ἀμέσως τότε εἰς Ἀλεξάνδρειαν, ὅθεν καὶ δύω ποιημάτια μοὶ ἔπεμψεν ἐκδοθέντα εἰς τὴν «Πανδώραν» καὶ μετὰ μικρὸν ἀπεβίωσε.

Μία τῶν ἀσχολιῶν μου τότε ἐν τῷ ὑπουργείῳ ἦν ἡ μελέτη τοῦ ζητήματος κατασκευῆς σιδηροδρόμου, τοῦ πρώτου ἐν Ἑλλάδι, μεταξὺ Ἀθηνῶν καὶ Πειραιῶς. Τοῦτον ἐπρότεινε ν' ἀναλάβῃ ὁ Ἰταλὸς Φεράλδης, καὶ ἐγὼ θερμῶς ὑπεστήριζον τὴν ἰδέαν, κρίνων αὐτὴν ὡς γενναῖον βῆμα προόδου. Ἀλλ' ὁ ὑπουργός, ἵνα πεισθῇ περὶ τῆς ἀνάγκης τοιούτου ἔργου, ἐγκατέστησεν ἀστυνομικὸν

ὑπάλληλον εἰς τὴν Πειραϊκὴν ὁδόν, τὴν ἐντολὴν ἔχοντα ν' ἀριθμῇ καὶ ἀναγράφῃ τὸν ἀριθμὸν τῶν διερχομένων αὐτὴν ἁμαξῶν, ἱππέων ἢ πεζῶν, ἵνα πεισθῇ ἂν ὑπῆρχεν ἀνάγκη αὐξήσεως τῆς συγκοινωνίας.

Τῆς μεταβολῆς πρῶτον ἔργον ἦν ἡ σύγκλησις τῆς ἐθνικῆς συνελεύσεως, ἥτις ἠνεώχθη διὰ Βασιλικοῦ λόγου τῇ 18 Νοεμβρίου, διελύθη δὲ τῇ 18 Μαρτίου 1844 μετὰ τὴν ἐνώπιον αὐτῆς ὁρκωμοσίαν τοῦ Βασιλέως εἰς τὸ ὑπ' αὐτῆς κανονισθὲν **Σύνταγμα**, μετριοπαθέστερον ἢ ὅ,τι προσεδοκᾶτο ἐκ συνελεύσεως προκυψάσης ἐκ στάσεως. Ὠφείλετο δὲ τοῦτο εἰς τὸ ὅτι τὸ κόμμα τὸ ἐξεγεῖραν τὴν στάσιν δὲν εἶχεν ἱκανὴν ἐπιῤῥοὴν ὥστε νὰ φέρῃ καὶ τῆς ἐκλογῆς του ἀντιπροσώπους, καὶ οἱ ἐκλεγέντες ἀντεπροσώπευον τοῦ λαοῦ καὶ οὐχὶ φατρίας τὰς ἀξιώσεις. Καθιερώθη δ' ἡ ***γενικὴ ψηφοφορία*** τῇ ἐπιμόνῳ ἐνεργείᾳ τοῦ πρέσβεως τῆς Γαλλίας Πισκατόρη, ὅστις, ὅτε ἐψηφίσθη, μετὰ θριαμβευτικῆς χαρᾶς ἀνέκραξε «Τὸ κατωρθώσαμεν». Πλὴν δὲ τοῦ συντάγματος, ἐξέδωκεν ἡ Συνέλευσις καὶ 18 ψηφίσματα, ὧν τὸ 6' ἀπέβλεπεν εἰς τὸ ν' ἀντικαταστήσῃ εἰς πάσας τὰς δημοσίας θέσεις αὐτόχθονας ἀντὶ τῶν τέως κατεχόντων τινὰς ἐξ αὐτῶν ἑτεροχθόνων. Τὸ μέτρον τοῦτο ὑπεστήριξε πρῶτος ὁ Σπύρο-Μήλιος, ὅστις, καίτοι ἑτερόχθων, οὐδόλως ὅμως ὑπ' αὐτοῦ προσεβάλλετο. Καὶ ὁ Βασιλεὺς δὲ μετ' ἀξιοκατακρίτου δειλίας δὲν ἐπροσπάθησε νὰ τὸ ἀποκρούσῃ, καὶ νὰ τὸ καταδικάσῃ ὡς ἀπαισίως διχάζον τὸ ἔθνος εἰς δύω ἐχθρὰ στρατόπεδα, καὶ διὰ νομοθετήματος τὴν πλεονεξίαν καθιεροῦν. Ἐν αὐτῷ πρὸς τοῖς ἄλλοις ὡρίζετο, ὅτι οἱ μετὰ τὰ 1827 ἐλθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα μόνον μετὰ παρέλευσιν δύω ἐτῶν, δηλαδὴ ἀπὸ τοῦ 1846 ἐδύναντο νὰ καθέξωσι δημοσίαν θέσιν ἄλλην πλὴν προξενικῆς καὶ διδασκαλικῆς. Εἰς τὴν κατηγορίαν δὲ ταύτην καὶ ἐγὼ ὑπηγόμην. Δι' ὃ καὶ μίαν ἡμέραν, ὅτε ἐπορεύθην εἰς τὸ ὑπουργεῖον, μ' ἐκάλεσεν ὁ κ. Ῥήγας Παλαμήδης καὶ μοὶ εἶπε περίπου τάδε: «Γνωρίζετε τὰ ὑπὸ τῆς Συνελεύσεως ψηφισθέντα περὶ τῶν ἑτεροχθόνων. Αὗται εἰσὶν αἱ λυπηραὶ συνέπειαι τῶν ἐπαναστάσεων. Τὸ διάταγμα

περὶ ἀπομακρύνσεως ἡμῶν ἐκ τῆς ὑπηρεσίας ἠναγκάσθην συμφώνως πρὸς τὸ ψήφισμα νὰ ὑπογράψω πρὸ πολλῶν ἡμερῶν. Τὸ εἶχον κατάκλειστον εἰς τὸ συρτάριόν μου, μὴ θέλων νὰ σπεύσω εἰς τὴν ἐκτέλεσιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ τὰ παιδία εἰς τὸ γραφεῖον (ἐννοῶν τοὺς συναδέλφους μου ὑπαλλήλους) δὲν μ' ἀφίνουν ἥσυχον, καὶ ἀπαιτοῦσι νὰ σᾶς τὸ κοινοποιήσω. Δὲν δύναμαι πλέον νὰ τοῖς τὸ ἀρνηθῶ». Καὶ οὕτω μοὶ ἔδωκε τὴν παῦσίν μου, ἣν σιωπῶν ἔλαβον καὶ ἀπῆλθον.

Ὅταν ἦλθον εἰς τὴν οἰκίαν μου, ἡ σύζυγός μου, εἰς ἣν ἀνέφερα τὸ ἀναγγελθέν μοι, τὸ ἐδέχθη μετὰ καρτερίας ἣν ἐθαύμασα, καθ' ὅσον καὶ τὰ χρηματικὰ ἡμῶν εἶχον κάκιστα. Ἡ προίξ της εἶχε μείνει εἰς χεῖρας τοῦ ἀδελφοῦ της καὶ γαμβροῦ μου, καὶ οὐδ' ἐλπὶς ὑπῆρχεν ἀνακτήσεως αὐτῆς. Μετὰ πολὺν δὲ χρόνον μόνον, ὅτε ἡ φιλτάτη μου ἀδελφή, ἥτις εἶχεν εὐγενὲς τὸ αἴσθημα καὶ ἀγγελικὴν τὴν καρδίαν, ἔλαβε τὴν μερίδα τῆς μητρικῆς της κληρονομίας, μᾶς τὴν ἔπεμψεν ὅλην εἰς ἀπότισιν τοῦ ἡμίσεος ὀφλήματος τοῦ ἀνδρός της. Ἐγὼ δ' αὐτὸς οὐδὲν σχεδὸν εἶχον τότε πλὴν τοῦ μισθοῦ μου, ὅστις ἐξέλιπε, καὶ οὐδὲν μᾶς ἐναπελείπετο ἢ νὰ τρεφώμεθα ὑπὸ τῶν γονέων μου μεθ' ὧν συνῳκοῦμεν. Μικρὰν δέ τινα χρηματικὴν ἀμοιβὴν πορίζόμενος μετ' ὀλίγον ἐκ Γαλλικῆς τινος ἐφημερίδος τῆς Σμύρνης, ἧς τὴν ἀλληλογραφίαν μοὶ ἐπρομήθευσεν ὁ κ. Ἔϊδενσταμ, σπουδαιότερα δέ τινα ἐξ ἀλληλογραφίας τῶν «Ἐωθινῶν Χρονικῶν» τοῦ Λονδίνου, ἣν ὤφειλον τῷ πρεσβυτέρῳ γυναικαδέλφῳ μου Γουλιέλμῳ, δείξαντος πάντοτε εὐεργετικὸν καὶ φιλάδελφον πρὸς ἡμᾶς ζῆλον, διὰ τούτων τῶν ἔργων καὶ ἄλλων αὐτοῖς ἀναλόγων, κατώρθωσα νὰ ἔχω αὖθις πόρον ἴσον σχεδὸν πρὸς τὸν ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ μισθόν, μετὰ τῆς συναισθήσεως ὅτι εἰργαζόμην πολὺ τελεσφορώτερον ὑπὲρ τοῦ δημοσίου καλοῦ παρ' ἂν ἔγραφον νόμους οὓς οἱ ὑπουργοὶ δὲν ἀνεγίνωσκον ἢ δὲν ἐνόουν, ἔχων προσέτι καὶ καιρὸν περισσότερον, ὃν ἀφιέρουν εἰς φιλολογικὰς ἢ ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας.

2.

Πανεπιστήμιον.

Κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον μετακληθεὶς ἦλθεν ὁ Κωλέττης ἐκ Παρισίων, ὅπου διέμενεν ὡς πρέσβυς, καὶ ἐξελέγη μέλος, ἓν τῶν ἐπισημοτέρων, τῆς ἐθνοσυνελεύσεως. Ὡς δὲ πάντες ἔσπευδον πρὸς ἐπίσκεψίν του, τὸν ἐπεσκέφθην, εἷς τῶν πρώτων, καὶ ἐγώ, διότι καὶ σέβας πολὺ ἔτρεφον πρὸς αὐτόν, καὶ ὡς τὸν μεγαλοφυέστερον τῶν ἡμετέρων πολιτικῶν ἀνδρῶν τὸν ἐθεώρουν, καὶ εὐγνώμων τῷ ἤμην δι' ἃ πάντοτε μοὶ ἔδειξε φιλίας καὶ εὐνοίας αἰσθήματα. Ἰδίως δ' ἐπίστευον ὅτι ὁ Κωλέττης ἦν ὁ ὑπὲρ πάντας τοὺς πολιτευομένους Ἕλληνας τὴν ἰδέαν μέλλοντος μεγαλείου τῆς Ἑλλάδος θερμότερον ἐνστερνιζόμενος καὶ αὐτὴν τελικὸν ἔχων σκοπὸν πάσης τῆς πολιτείας του.

Ὡς δὲ μὲ εἶδε, μετὰ πολλοῦ ἐνδιαφέροντος μὲ ἠρώτησε τίνα θέσιν κατεῖχον, καὶ μετ' ἀπορίας καὶ λύπης ἤκουσεν ὅτι ἀπεπέμφθην συνεπείᾳ τοῦ νόμου περὶ ἑτεροχθόνων· τῷ διηγήθην δὲ προσέτι ὅτι, εἰς ἀρχαιολογικὰς μελέτας ἰδίως ἐγκύψας, εἶχον ζητήσει τὴν ὑπὸ τοῦ νόμου τοῖς ἑτερόχθοσι μὴ ἀπηγορευμένην θέσιν καθηγητοῦ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἀντὶ τοῦ παραιτηθέντος καὶ ἀναχωρήσαντος Λ. Ῥόσς, ἀλλ' ὁ ὑπουργὸς κ. Τρικούπης ὅτι μοὶ τὴν ἠρνήθη, εἰπὼν ὅτι τὴν διδασκαλίαν τοῦ κλάδου τούτου ἀνέθηκεν εἰς τὸν Θ. Μανούσην, ὅστις ὅμως εἶχεν ἄλλην ἰδίαν ἕδραν. Ἐν τῷ διατάγματι οὗ συνεπείᾳ ὁ Μανούσης εἶχε διορισθῇ καθηγητής, ὅτε τὰ πάντα ἐγίνοντο διὰ διαταγμάτων ἐχόντων νόμου ἰσχύν, ἡ ἕδρα ἥτις τῷ ἀνετέθη ἐκ πρωτοβουλίας τῆς Ἀντιβασιλείας ἄνευ προτάσεως ὑπουργικῆς, ἐλέγετο ἐν τῷ γερμανικῷ κειμένῳ *der Litteratur*, ἐν δὲ τῇ ἀπέναντι ἐκείνου γεγραμμένῃ Ἑλληνικῇ μεταφράσει, ἥτις ἐθεωρεῖτο ὡς ἐπίσης ἔγκυρος καὶ ἐπίσημος, τῆς *Πολιτείας*. Μάτην τὸ ὑπουργεῖον ἐζήτησε τὴν διόρθωσιν τοῦ σφάλματος ἢ τὴν ἐξήγησιν τοῦ αἰνίγματος. Ἀπάντησιν οὐδεμίαν ἔλαβε,

ὡς τοῦτο τότε πολλάκις συνέβαινε, καὶ ὁ κ. Μανούσης αἰωρούμενος μεταξὺ τῶν δύω ἀντιφατικῶν ὁρισμῶν τῆς ἕδρας του, κατέφυγεν εἰς ἄλλον τρίτον, καὶ ὁτὲ μὲν ἐδίδασκεν ἱστορίαν, ὁτὲ δὲ στατιστικὴν ἢ πολιτειογραφίαν, ὡς τὴν ὠνόμασεν.

Ἐκ ταύτης λοιπὸν τῆς ἀμφιβόλου θέσεως θέλων νὰ τὸν ἀπαλλάξῃ ὁ κ. Τρικούπης, ὅστις εὐνούστατα διέκειτο πρὸς αὐτόν, τῷ ἀνέθηκε καὶ τὴν διδασκαλίαν τῆς ἀρχαιολογίας, ἅμα αὕτη ἐχήρευσε διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Λ. Ῥόσς.

Ἀλλ' ὁ κ. Κωλέττης ἔκρινεν ὅτι τοῦτο δὲν ἦν ἐν τάξει, καὶ τὴν 6 Αὐγούστου (1844) διορισθεὶς πρωθυπουργὸς μετὰ συναδέλφων τοῦ Κίτσου Τσαβέλα, τοῦ Ἀνδρ. Μεταξᾶ καὶ τοῦ Βάλβη, καὶ ἀναλαβὼν τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν, προσωρινῶς δὲ καὶ τὸ τῶν ἐξωτερικῶν καὶ τὸ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, μοὶ ἔπεμψε μίαν ἑσπέραν τὸν Ι. Νικολαΐδην (Λεβαδέα), σύμβουλον τότε παρὰ τῷ ὑπουργείῳ τούτῳ, ἵνα συνδιαλεχθῇ μετ' ἐμοῦ περὶ τοῦ διορισμοῦ μου. Εἶπον δ' αὐτῷ ὅτι, καὶ ἄλλοτε ἐν Μονάχῳ μαθήματα τοῦ Θειρσίου ἀκούσας, καὶ ἔκτοτε ἐπεδόθην κατ' ἰδίαν εἰς ἀρχαιολογικὰς μελέτας, θεωρῶν αὐτὰς ἀναγκαιοτέρας εἰς τὸν Ἕλληνα ἢ εἰς πάντα ἄλλον· διὰ τοῦτο δὲν ἐδίσταζον ν' ἀναδεχθῶ τὴν διὰ τῆς ἀποχωρήσεως τοῦ Ῥὸσς κενωθεῖσαν καθέδραν. Ὁ δὲ κ. Νικολαΐδης συγχαρείς με διὰ τοῦτο, μοὶ προσέθηκεν ὅτι ὑπάρχει ἀφορμὴ ἵνα καταστῶ διπλασίως ὠφέλιμος, διότι ἡ θέσις τῶν μαθηματικῶν τοῦ γυμνασίου συνέπεσε νὰ χηρεύῃ τότε, καὶ δὲν εὑρίσκετο ὁ ἱκανὸς ἵνα καταλάβῃ αὐτήν, ὥστε ἠδυνάμην καὶ ταύτην τὴν διδασκαλίαν ν' ἀναδεχθῶ. Πρὸς ταῦτα δὲ τῷ εἶπον ὅτι μέχρι τῆς εὑρέσεως ἀντικαταστάτου τοῦ ἐλλείποντος καθηγητοῦ προθύμως θ' ἀνεδεχόμην νὰ διδάξω καὶ τὰ μαθηματικὰ εἰς τὸ Γυμνάσιον.

Μετὰ δύω ἡμέρας ἐπανῆλθεν ὁ κ. Νικολαΐδης, ἀλλ' ἡ γλῶσσά του ἦν ὁπωσοῦν ἀλλοία· διότι μοὶ εἶπεν ὅτι ἡ ὑπόθεσίς μου ἐπερατώθη καὶ εἶχε τὴν εὐχαρίστησιν νὰ μοὶ ἀναγγείλῃ ὅτι διορίζομαι καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν εἰς τὸ Γυμνάσιον, ἔχων τὴν ἄδειαν

νὰ διδάσκω καὶ τὴν ἀρχαιολογίαν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ἀλλ' ἐγώ, θεωρῶν εἰς ταῦτα πρότασιν καὶ ἐπιθυμίαν αὐτοῦ τοῦ κ. Νικολαΐδου, εἰς ἣν πρὶν ἢ ἐνδώσῃ ὁ κ. Κωλέττης, ἤθελε ν' ἀκούσῃ καὶ τὴν ἐμὴν γνώμην, τῷ ἀπήντησα ὅτι ἀπατᾶται θεωρῶν τὴν ὑπόθεσιν περατωθεῖσαν, καθ' ὅσον τὰ προτεινόμενα κατ' οὐδένα τρόπον δὲν δέχομαι. Εἰς τὰ μαθηματικὰ ἐνέκυψα ἄλλοτε, ὅτε ἐσπούδαζον τὰ στρατιωτικά, καὶ ἤμην δυνατὸς εἰς αὐτά, ἀλλὰ τὰ παρημέλησα ἔκτοτε· καὶ δύναμαι μὲν εἰσέτι, καὶ δέχομαι προθύμως, μέχρις οὗ εὑρεθῇ ὁ κατάλληλος διδάσκαλος, ν' ἀναπληρώσω αὐτὸν εἰς τὸ γυμνάσιον, ἵνα μὴ ἀδικηθῇ ἡ σπουδάζουσα νεολαία, οὐχὶ ὅμως καὶ ν' ἀναδεχθῶ τακτικῶς καθέδραν διότι δὲν ἐπαγγέλλομαι. Ὁ κύριος σκοπός, τῷ προσέθηκα, δι' ὃν πρέπει νὰ μοὶ δοθῇ καὶ δι' ὃν θέλει γίνει δεκτὴ παρ' ἐμοῦ θέσις καθηγητοῦ ἔσται, οὐχὶ νὰ ὠφεληθῶ, ἀλλὰ νὰ ὠφελήσω ἐάν, καὶ καθ' ὅσον δύναμαι. Ἢ λοιπὸν διορίζομαι εἰς τὸ πανεπιστήμιον καθηγητὴς τῆς Ἀρχαιολογίας, εἰς ἣν ἐπ' ἐσχάτων ἰδίως ἐνέκυψα, καὶ ἀναδέχομαι ἐκ περισσοῦ καὶ τὸ ἔκτακτον βάρος τῆς προσωρινῆς διδασκαλίας τῶν μαθηματικῶν, ἢ μένω ἰδιώτης ὡς μέχρι τοῦδε, καὶ δὲν δέχομαι τίποτε.

Ταύτην λαβὼν ὁ κ. Νικολαΐδης τὴν ἀπόκρισιν εἰς τόνον ὅστις τὸν ἔπειθε περὶ τοῦ ἀμετακλήτου αὐτῆς, ἀνεχώρησε, καὶ μετὰ δύω ἡμέρας μοὶ διεκοινώθη ὁ διορισμός μου ὡς *Καθηγητοῦ τῆς Ἀρχαιολογίας εἰς τὸ Ἑλληνικὸν Πανεπιστήμιον.*

Ἀνυπερθέτως ἤρχισα παρασκευαζόμενος, καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας ἐποιησάμην ἔναρξιν τῶν παραδόσεων περὶ Ἱστορίας τῆς ἀρχαίας καλλιτεχνίας, ἥτις δὲν ἐδιδάσκετο πλέον ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ ἀπὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Ῥόσς.

Εἰς τὴν ἐναρκτήριον παράδοσιν δὲν ἐπορεύθην ἄνευ συγκινήσεως. διότι κατὰ πρῶτον ἔμελλον νὰ ὁμιλήσω ἐν δημοσίῳ, καὶ περὶ ἀντικειμένου σοβαροῦ, ἀπαιτοῦντος ὑπέρ τι καὶ ἄλλο βαθείας γνώσεις καὶ θετικάς. Εἶχε δὲ συῤῥεύσει καὶ πολυάριθμον ἀκροατήριον, κατὰ μέγα μέρος ἐκ περιέργων συγκείμενον, καὶ οὐκ ὀλίγων δια-

τεθειμένων εἰς χλεύην μᾶλλον ἢ εἰς ἐπιείκειαν πρὸς τὸν ἐναρχόμενον καὶ πρωτόπειρον. Δὲν συνετέλει δὲ πολὺ εἰς καθησύχασίν μου, ὅτι μεταξὺ τῶν ἀκροατῶν ἔβλεπον καί τινας ὧν ἐγνώριζον τὴν δυσμένειαν, καὶ ὅτι παρῆσαν ἐν προκαταλήψει καὶ ἐπὶ προμεμελετημένῳ σκοπῷ κατακρίσεως. Τοιοῦτοι δ᾽ ἦσαν ἰδίως οἱ καθηγηταὶ κκ. Φαρμακίδης καὶ Μανούσης, ὧν ἐκεῖνος μὲν εἶχεν ἐν γένει τὸν χαρακτῆρα ὀξὺν καὶ φιλόψογον, οὗτος δε, καὶ φύσει δύστροπος ὤν, μοὶ προσῆπτεν ἐν ταὐτῷ, ἐνδομύχως μὲν ὅτι κατέλαβον τὴν καθέδραν ἣν εἶχε προσθέσει εἰς τὴν ἰδικήν του ἵνα διορθώσῃ αὐτῆς τὴν ἀνωμαλίαν, εἰς τὸ προφανὲς δέ, ὅτι δὲν ἤμην τῆς τάξεώς των, οὐδὲ τῆς ὕλης ἐξ ἧς κατασκευάζονται οἱ σοφοὶ καὶ οἱ καθηγηταί, ἀλλ᾽ ἐν λησμονῶν, ὅτι ὁ κατασκευάσας καὶ αὐτὸν εἰς καθηγητὴν ἤμην κατὰ μέρος ἐγὼ αὐτός, ὅτε ὡς σύμβουλος προϊστάμην τοῦ κλάδου τῆς ἐκπαιδεύσεως καὶ ἐνήργησα τὰ τῆς ἱδρύσεως τοῦ Πανεπιστημίου καὶ τὰ τοῦ διορισμοῦ του.

Ὅπως δήποτε ἐγνώριζον ὅτι καὶ ἐκεῖνος καὶ ἄλλοι τινὲς παρῆσαν ἐκεῖ μόνον ἵνα ταμιεύσωσιν εἴ τι ἄτοπον ἀκούσωσιν ἐκπίπτον τῶν χειλέων μου, καὶ τὸ δημοσιεύσωσιν ἐλέγχοντες τὴν κυβέρνησιν διὰ τὴν ἄτοπον ἐκλογήν της. Καὶ αὐτὴ δ᾽ αὕτη ἡ πεποίθησις, ὅτι ἀνεπιεικῶς ἐπιτηροῦμαι, ἦν φύσεως ὥστε νὰ μὲ ταράξῃ καὶ νὰ προκαλέσῃ τὰ ἄτοπα ἃ παρ᾽ ἐμοῦ περιέμενον. Εἰς τοῦτο δὲ προσέτι συνετέλει καὶ ἡ περὶ τὴν μέθοδον τοῦ ὑλικοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας πρωτοπειρία μου, διότι ἔφερον μετ᾽ ἐμαυτοῦ σημειώσεις τόσον κακογράφους καὶ συγκεχυμένας, ὥστε, μετ᾽ ὀλίγον, ἐνώπιον τοῦ ἀκροατηρίου ἐνόησα ὅτι μὲ θορυβοῦσι μᾶλλον ἢ ὅτι μὲ ὁδηγοῦσι, καὶ ἠναγκάσθην, ἐγκαταλείπων αὐτάς, νὰ ἐμπιστευθῶ εἰς τὴν μνήμην μου καὶ εἰς ἀπροπαράσκευον καὶ αὐτοσχέδιον λόγον. Τοῦτο ὅμως, ἀντὶ νὰ μὲ βλάψῃ, μὲ ὠφέλησε πολὺ μᾶλλον, διότι ἤρχισα ὁμιλῶν ἐκ καρδίας, καὶ ἔβλεπον ὅτι ὁ λόγος μου εἰς τὰς καρδίας ὁμοίως ἀποτεινόμενος εἵλκυεν ἤδη τὴν προσοχήν, ἔφερεν ἀποτέλεσμα καὶ ἐθέρμαινε τὸ ἀκροατήριον, ἐκραγὲν ἐπὶ τέλους εἰς ῥαγδαίας χειροκροτήσεις. Μετὰ χαρᾶς δ᾽ εἶδον τὴν

ἐπαύριον ὅτι οἱ ἐπικριταί μου οὐδὲν ἕτερον εὗρον νὰ ψέξωσι δημοσίως, πλὴν ὅτι μεταξὺ τῶν νεωτέρων πηγῶν μου ἀνέφερα δὲν ἐνθυμοῦμαι καὶ τίνα Γερμανὸν ἀρχαιολόγον, ὅστις δὲν ἦτον, εἶπον, ἄξιος τοιαύτης μνείας.

Καὶ ἐπί τινα μὲν ἔτι χρόνον ἐπέμεινα διδάσκων κατὰ σημειώσεις, ἃς εἶχον καταρτίσει δι' ὅλην τὴν σειρὰν τοῦ μαθήματος· ἀλλὰ μέχρι τέλους, καθ' ὅσον ἡ ἕξις καὶ ἡ πεποίθησις εἰς ἐμαυτὸν ηὔξανεν, ἐμάκρυνα αὐτὰς ἐντελῶς καὶ ἠρχόμην εἰς τὴν παράδοσιν ἑλίσσων μικρὰν λωρίδα χάρτου εἰς τοὺς δακτύλους μου, ἐφ' ὧν ἦν ἁπλῶς σημειωμένη ἡ σειρὰ τῶν ἀντικειμένων, περὶ ὧν προὐτιθέμην νὰ πραγματευθῶ, καὶ ηὐτοσχεδίαζον πάντοτε, πρὸς μείζονα εὐχαρίστησιν καὶ ἐμοῦ καὶ τῶν ἀκροατῶν μου. Αὕτη ἦν ἐπὶ μακρὸν ἡ μόνη σχεδὸν καὶ ἀναλλοίωτος τοῦ βίου μου ἐνασχόλησις, καὶ πᾶσαν κατέβαλλον ἐπιμέλειαν πρὸς αὔξησιν καὶ τελειοποίησιν τῶν ἀρχαιολογικῶν γνώσεών μου, καὶ ἵνα ὦ ἐνήμερος ὅσον ἐνῆν εἰς τὰ περὶ ἀρχαιότητος ἐν Εὐρώπῃ δημοσιευόμενα.

Περὶ δὲ τὰ δημόσια ὀλίγον ἢ οὐδόλως ἠσχολούμην, μὴ θέλων νὰ πολυπραγμονῶ ἐν οὐ δέοντι εἰς ὅ,τι δὲν ἀπέβλεπεν οὐδ' ἐμὲ οὐδὲ κἂν τὴν Ἑλλάδα, καθ' ὅσον ἐπὶ τῆς μακρᾶς ὑπουργείας τοῦ Κωλέττου τὰ τῆς κυβερνήσεως ἔβαινον ὁμαλῶς, καὶ οὐδὲν ζήτημα προήχθη ἐξάπτον τὸν εἰλικρινῆ πατριωτισμόν, οὐδὲ κἂν χορηγοῦν ἱκανὴν τροφὴν εἰς τῶν φατριῶν τὴν ἀντιπολίτευσιν. Καὶ μὲ ἤλεγχε μὲν πολλάκις ὁ Κωλέττης ὅτι καὶ ἐγὼ καὶ οἱ ὡς ἐμὲ δὲν μεταβαίνομεν εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐκεῖ νὰ κατοικήσωμεν ἐπί τινα χρόνον καὶ νὰ πολιτογραφηθῶμεν, ἵνα ἐκεῖθεν ἐκλεγώμεθα βουλευταί, καὶ καταρτισθῇ οὕτως ἡ Βουλὴ ἐκ κρειττόνων στοιχείων· ἀλλ' ἐκ τῆς ὀρθοτάτης παραινέσεως ταύτης ἐγὼ οὐδόλως ἐδυνάμην νὰ ἐπωφεληθῶ, διότι καὶ αἱ περιστάσεις τῆς οἰκογενείας μου καὶ ἡ θέσις μου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ μ' ἐκώλυον.

Ἔκτοτε ἔτη τινὰ παρῆλθον μετὰ σπανίων συμβάντων ἀξίων ἀπομνημονεύσεως. Ἅπαξ, κατὰ τὰς θερμὰς ἡμέρας τοῦ θέρους, πρὸς ἀναψυχὴν τῆς συζύγου μου, ἐπὶ τῶν διακοπῶν μετέβημεν εἰς

Αἴγιναν, καὶ ὁ ναύαρχος Κανάρης εὐηρεστήθη νὰ μᾶς παραχωρήσῃ τὴν οἰκίαν του δι' ὅσον χρόνον ἐκεῖ ἐμείναμεν.

Δεινὴ δὲ συμφορὰ ἐπῆλθε καθ' ἡμῶν κατὰ τὰ 1846 ὅτε πρῶτον ἔπιον τὸ ποτήριον τῆς ἀληθοῦς καρδιοβόρου θλίψεως. Ὁ θάνατος κατὰ πρῶτον ἔκρουσεν εἰς τὴν θύραν μας. Ἐπιστρέφων μίαν ἡμέραν ἐκ τοῦ Πανεπιστημίου, εὗρον τὸν δεύτερόν μου υἱόν, τὸν μικρὸν τριετῆ Ἀριστίωνά μου κοιμώμενον εἰς τὴν κλίνην του, καὶ ἔχοντα περιδεδεμένην τὴν κεφαλήν. Ἔμαθον δὲ παρὰ τῆς Καρολίνας ὅτι παίζων εἰς τὴν αὐλήν, ὠλίσθησε, καὶ ἐκτύπησε τὴν κεφαλὴν εἰς τὴν λιθόστρωσιν, μεθ' ὃ τῷ ἐπῆλθεν ἔμετος, καὶ ἔκλαιεν ὡς ἂν ἐπόνει σφοδρῶς, πρὸ ὀλίγου δὲ μόνον ἐπραΰνθη καὶ ἀπεκοιμήθη. Τὸ πρᾶγμα ἐθεωρήθη ὡς ὀλίγου λόγου ἄξιον καὶ ἐκ τῶν συνεχέστατα συμβαινόντων· ἀλλ' ἐλαφρά τινα συμπτώματα ἀδιαθεσίας ἐξηκολούθει διατηρῶν ὁ Ἀριστίων, καὶ μετά τινας ἡμέρας ἠσθένησεν. Ἡ μήτηρ του τὸν κατέκλινε, καὶ μετεχειρίσθη τὰ εἰς τοιαύτας περιστάσεις χρήσιμα θεραπευτικὰ μέσα ὧν εἶχε τὴν πεῖραν. Τὴν ἑσπέραν ἐκείνην, ἀφ' οὗ ἐπανέλαβε τὰ ἰατρικά, ἐμείναμεν εἰς τὴν αἴθουσαν ἐκτὸς τοῦ δωματίου του συνδιαλεγόμενοι καὶ ἀναγινώσκοντες μέχρι τοῦ μεσονυκτίου, καὶ τότε ἀπήλθομεν νὰ κοιμηθῶμεν. Ἀλλ' ἡ Καρολίνα μοὶ εἶπεν ὅτι θέλει νὰ μείνῃ ἀκόμη ὥραν τινὰ παρὰ τῷ ἀσθενεῖ. Μόλις δὲ μία ὥρα παρῆλθε, καὶ εἰσελθοῦσα πρὸς ἐμέ, μὲ ἀφύπνισε καὶ μοὶ εἶπεν· «Ἂν θέλῃς ἀκόμη νὰ ἰδῇς τὸν υἱόν σου ζῶντα, ἐγέρθητι». Ἔντρομος ἀνέστην ἔῤῥιψα ἓν ἔνδυμα εἰς τοὺς ὤμους μου, καὶ μεταβὰς παρὰ τὴν κλίνην τοῦ φιλτάτου μου τέκνου, τὸ εὗρον παλαῖον πρὸς τὸν θάνατον. Ἀμέσως ἐξυπνήσαμεν τοὺς ὑπηρέτας καὶ τοὺς ἐπέμψαμεν εἰς ἀναζήτησιν ἰατροῦ. Μόλις δὲ περὶ τὰς δύω ἦλθεν ὁ κ. Πάλλης, καὶ ἔγραψε συνταγήν· ἀλλὰ πρὶν ἢ ἔλθουν τὰ ἰατρικὰ ὁ γλυκύς μου Ἀριστίων ἐξέπνευσεν, ὡς στρουθίον ἀποκοιμηθέν, εἰς τὰς ἀγκάλας ἡμῶν καὶ εἰς τὰς τοῦ ἰατροῦ. Ἐπειδὴ δὲ εἰς τὸ αὐτὸ δωμάτιον, καὶ πλησίον τῆς μικρᾶς κλίνης τοῦ Ἀριστίωνος ἦν καὶ ἡ κλίνη τοῦ ἀδελφοῦ του Κλέωνος, ἐγείραμεν ἀμέσως μετὰ δακρύων ἐκεῖθεν τὸν προσ-

φιλῆ μας νεκρόν, καὶ τὸν μετεφέραμεν εἰς ἄλλο δωμάτιον. Σπαραξικάρδιον δ' ἦτον ὅτε τὸ πρωὶ ἐξυπνήσας ὁ Κλέων, τετραετὴς τότε, καὶ ἀποβλέψας πρὸς τὴν κλίνην τοῦ ἀδελφοῦ του, ἰδὼν δ' αὐτὴν κενήν, ἠρώτησε πρώτην ἐρώτησιν· «Ποῦ εἶναι ὁ Ἀριστίων;» Τῷ εἶπε δὲ ἡ μήτηρ του ὅτι ἐπειδὴ ἠσθένει, διέταξεν ὁ ἰατρὸς καὶ τὸν μετεκόμισαν ἀλλαχοῦ, εἰς ἄλλην πόλιν. — «Εἰς τὰ σκοτεινά;» εἶπε θαυμάζων ὁ μικρὸς Κλέων, καὶ ἡ ἀφελὴς αὕτη λέξις ὡς μάχαιρα εἰσῆλθεν εἰς τὴν καρδίαν μου, καὶ ἐρρίφθην ἐκτὸς τοῦ δωματίου κλαίων ἀπαραμυθήτως. Δι' ὅλης δὲ τῆς ἡμέρας ὁ Κλέων πληρῶν τεμάχια χαρτίου ἀτάκτων γραμμῶν, ἔλεγεν ὅτι γράφει ἐπιστολὰς εἰς τὸν ἀδελφόν του, καὶ μᾶς τὰς ἔδιδε νὰ τῷ τὰς πέμψωμεν. Τὰ χαρτία ταῦτα ἐναπέθεσα εἰς τὸν τάφον τοῦ ἀγαπητοῦ Ἀριστίωνος, οὗ ἡ εἰκὼν μένει μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης κεχαραγμένη εἰς τὴν καρδίαν μου, ὡς ἡ τῆς ἀγαθότητος καὶ γλυκύτητος.

Αὕτη τῆς τύχης ἡ προσβολὴ ὑπῆρξε φοβερὰ διὰ τὴν καρδίαν μου, ἔτι ἄπειρον ἕως τότε ἀληθοῦς καὶ βαθείας θλίψεως. Φιλοξενηθέντες δὲ μετὰ τὸν ἐνταφιασμὸν ὑπὸ τοῦ κ. Ἔιδενσταμ ἐμείναμεν ἡ Καρολίνα καὶ ἐγὼ ἐπί τινα χρόνον εἰς Κηφισσίαν, ἐκπληττόμενοι διὰ τὴν παροῦσαν ἡμῶν κατάστασιν, καὶ ὅτι ἐδυνάμεθα νὰ ζῶμεν ὅταν ἐθραύσθη εἷς τῶν φιλτάτων κρίκων, οἵτινες μᾶς συνεῖχον εἰς τὴν ζωήν.

Κατὰ δὲ τὸ ἑπόμενον ἔτος, ἀφ' οὗ συνῆλθον ὁπωσοῦν ἠθικῶς, ἐπιδοθεὶς πάλιν εἰς τὴν φιλολογίαν, συνέταξα τὴν πολιτικὴν κωμῳδίαν «*Τοῦ Κουτρούλη τὸν γάμον*», καὶ ἐξέδωκα αὐτόν, ἐν ἀγνοίᾳ πάντων, ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον *Χρηστοφάνους Νεολογίδου*, αἰνιττόμενον τὴν ἐν νέῳ λόγῳ ἀπομίμησιν τοῦ Ἀριστοφάνους. Ἀπέβλεπε δὲ ἡ ἀπομίμησις οὐχὶ εἰς ὅ,τι ὁ ἀθάνατος ποιητὴς ἔχει ἀμίμητον, τὴν δαιμόνιον κωμικὴν εὐφυΐαν καὶ ποιητικὴν μεγαλοφυΐαν του, ἀλλ' εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τύπον τῶν ἀριστουργημάτων αὐτοῦ, πρὸς ὃν ἤθελον νὰ ἐξοικειώσω τὸ ὀλίγον ἀναγινῶσκον αὐτὰ κοινὸν τῆς Ἑλλάδος. Σκοπός μου δὲ προσέτι ἦν καὶ ν' ἀποδείξω

ἐν αὐτῇ διὰ μακρῶν παραδειγμάτων ἣν ἐν ἰδίᾳ πραγματείᾳ εἶχον προαναπτύξει θεωρίαν, ὅτι ἡ σημερινὴ ἡμῶν γλῶσσα ἠδύνατο νὰ ποιῆται χρῆσιν πάντων σχεδὸν τῶν μέτρων ἃ παρεδέχετο ἡ ἀρχαία ποίησις, καὶ ὅτι τὰ κυριώτερα ἐξ αὐτῶν διετήρησεν ἐν παραδόσει, ἰδίως τὸ ἐπισημότερον πάντων τῶν δραματικῶν, τὸ ἰαμβικὸν τρίμετρον μετ᾽ ἀναγκαίας τομῆς. Παρῆλθεν ὅμως καὶ τὸ μικρὸν τοῦτο ἔργον ἀπαρατήρητον οὐ μόνον διότι βεβαίως πολλῆς δὲν ἦν ἄξιον προσοχῆς, ἀλλὰ καὶ διότι μικρᾶς ἠξιοῦντο κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πάντα τὰ παρ᾽ ἡμῖν ἐκδιδόμενα, πλὴν τῶν διδακτικῶν τῶν ἐπιβαλλομένων τοῖς παιδίοις ὑπὸ τῶν διδασκάλων, ἢ καί τινων νομικῶν, χρησίμων τοῖς ὑπηρέταις τῆς Θέμιδος καὶ τοῖς διαδίκοις.

Μικρὸν μετὰ τὴν ἔκδοσιν τοῦ βιβλιαρίου τούτου, φέρων αὐτὸ εἰς τὸν κόλπον μου, ἀπῆλθον ἡμέραν τινὰ εἰς τοῦ Ἰακώβου Ῥίζου, τοῦ θείου μου, καί, ὅτε ἀνεχώρουν, ἐπιτηδείως χωρὶς οὐδεὶς νὰ μὲ ἰδῇ, τὸ ἀφῆκα εἰς μίαν γωνίαν τοῦ γραφείου του. Ὅτε δὲ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐπέστρεψα πάλιν νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ, μὲ ἠρώτησεν ἂν ἔτυχε νὰ ἰδῶ ἓν παραδοξότατον δραμάτιον ὃ εὗρεν ἐπὶ τοῦ γραφείου του, χωρὶς νὰ ἠξεύρῃ τίς τὸ τῷ ἔπεμψε, καὶ μοὶ ἀνεγίνωσκε χωρία ἐξ αὐτοῦ, καγχάζων θορυβωδῶς. Ἐγὼ δὲ οὐδὲν ὡμολόγησα, καὶ τὸν ἀφῆκα μετὰ ταῦτα μόνον νὰ μάθῃ τίς ἦν ὁ γελοιογράφος εἰς ὃν ὤφειλε τὸ δῶρον ἐκεῖνο. Ἓν ἀντίτυπον δ᾽ ἔπεμψα ἀνωνύμως καὶ εἰς τὸν κ. Ζωχιόν, ἐκδίδοντα τότε δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνα ἐφημερίδα, καὶ τιμῶντά με κατ᾽ ἐκείνην τὴν ἐποχὴν διὰ τῆς φιλίας του ἧς, ἀγνοῶ διατί, μ᾽ ἐστέρησεν ἔπειτα. Μετά τινας δ᾽ ἡμέρας ὁ κ. Ζωχιὸς μοὶ ἔπεμψε τὴν κωμῳδίαν, γράφων μοι ὅτι ἔλαβε τὸ ἔργον τοῦτο ἠγνόει παρὰ τίνος παρακαλοῦντος νὰ ποιήσηται μνείαν αὐτοῦ εἰς τὰς στήλας του· ἐπειδὴ δ᾽ ὁ ἴδιος δὲν ἦν λίαν τρίβων περὶ τὴν ποίησιν, μοὶ ἐζήτει νὰ τὸ ἀναγνώσω, καὶ νὰ γράψω μικρὰν ἐπιφυλλίδα περὶ αὐτοῦ. Ἡ θέσις μου ἀπέβαινε δύσκολος, καὶ ὁπωσοῦν ἀστεία· ἀλλὰ δὲν ἠρνήθην, καὶ τῷ ἔπεμψα μακρὰν ἐπίκρισιν, ἢ μᾶλλον αὐστηροτάτην κατάκρισιν τοῦ ἔργου τοῦ παρα-

βαίνοντος, ὡς διϊσχυρίσθην, πάντας τοὺς κοινοὺς καὶ πασιγνώστους κανόνας καὶ τῆς στιχουργίας καὶ τῆς δραματικῆς. Τὴν κατάκρισιν δὲ ταύτην ὁ κ. Ζωχιός, εἰς ἐμὲ πληρέστατα πιστευθείς, κατεχώρισε μετὰ πάσης προθυμίας εἰς τὴν ἐφημερίδα του.

Τῆς κωμῳδίας ταύτης μετά τινα ἔτη ἐδημοσίευσεν ὁ κ. Σάνδερς, ὁ ἐκ νέας Στρελίτσης, Γερμανικὴν μετάφρασιν ἔμμετρον, ἀλλ' ἀτελῆ ἕνεκα τῶν εἰς ξένον δυσκαταλήπτων ἰδιωτισμῶν καὶ λεπτοτήτων τῆς νεοελληνικῆς. Τούτου ἕνεκα, εἰς μετὰ ταῦτα χρόνους, ἠναγκάσθην τὴν ἄδειάν του λαβών, νὰ ἐκδώσω νέαν ἐμὴν μετάφρασιν. Διὰ τοὺς χοροὺς δὲ τῆς κωμῳδίας συνέταξε μουσικὴν ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐν Παρισίοις Ὠδείου (Conservatoire) κύριος A. Danhauser, ἐκδοθεῖσαν ἐν Βερολίνῳ.

Πλὴν δὲ τούτου τοῦ ἔργου, τὰς περισσευούσας στιγμάς μου ἐκ τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν καὶ εἰς ἄλλα ἔτι κατέτριβον τῆς ἐλαφρᾶς φιλολογίας. Ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου τοῦ 1847 ὁ ποτὲ συμμαθητής μου Γρ. Καμπούρογλους ἵδρυσε περιοδικὸν τερπνῆς καὶ ὠφελίμου ἀναγνώσεως. Ἵνα δὲ καταστήσῃ αὐτὸ ποικιλώτερον καὶ πληρέστερον τῶν προηγηθέντων, τῆς «Ἴριδος», τοῦ «Ἐρανιστοῦ», τῆς «Ἠοῦς», τῷ ἔδωκε μείζονα ἔκτασιν, τὸ ἐκόσμησε δι' εἰκονογραφιῶν καὶ ἀπέβλεψεν εἰς ὕλην πρωτότυπον καὶ πλουσίαν πολλοὺς προσλαβὼν συνεργάτας. Ἀπετάθη δὲ καὶ εἰς ἐμέ, ὅστις καὶ τὸ ὄνομα **Εὐτέρπη** τῷ ἔδωκα ὡς καὶ ἣν ἔφερε πάντοτε ἐπιγραφὴν ἐκ Διοδώρου τοῦ Σικελιώτου. Πολλὰ δὲ καὶ ἔγραψα ἐν αὐτῷ, καὶ ξένων μυθιστορημάτων μεταφράσεις, ὡς τὸν «Πλοίαρχον Πάμφιλον» τοῦ Ἀλ. Δυμᾶ, καὶ τοὺς «Ἱππότας τοῦ Στερεώματος», τοῦ Παύλου Φεβάλ, καὶ πρωτότυπα διηγήματα, καὶ ἔμμετρά τινα, οἷον μύθους καὶ ἐξ ἐπιστημῶν περίεργα.

Κατὰ τὸν Αὔγουστον ($^{9}/_{21}$) τοῦ 1847 μετὰ βαρυθυμούσης καρδίας συνώδευα εἰς τὸν τάφον του ἕνα τῶν σπουδαιοτέρων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς ἀναγεννηθείσης Ἑλλάδος, τὸν τότε πρωθυπουργεύοντα καὶ πρόεδρον τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας, ἧς ἐγὼ ἤμην γραμματεύς, τὸν Ἰωάννην Κωλέττην. Καὶ προΐστατο μὲν εἰσέτι

μέχρι τῆς τελευταίας ἡμέρας του πανισχύρως τοῦ Γαλλικοῦ κόμματος, ὅτε δυστυχῶς ἡ Ἑλλὰς εἰσέτι διεσχίζετο εἰς κόμματα ἐξωτερικά· ἀλλὰ καθ' ἣν εἰς διαφόρους περιστάσεις ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ τὸν γνωρίσω, ἐξετίμων αὐτὸν ὡς καρδίαν ἔχοντα θερμῶς πατριωτικήν, εὐρεῖαν διάνοιαν, μείζονα εὐφυΐαν, καὶ χαρακτῆρα ἀνδρικώτερον ἢ πάντες οἱ πολιτικοὶ αὐτοῦ ἀντίπαλοι. Ἐπὶ τῆς τελευταίας ὑπουργείας του (1844—1847) εἶχε νὰ παλαίσῃ ἰδίως κατὰ τῆς Πύλης ἐν τῇ ὑποθέσει τοῦ Ὀθωμανοῦ πρέσβεως Μουσούρου, ὅτε ἐπέπληξεν αὐτὸν ὁ Βασιλεὺς διότι ἠρνήθη ἐπικύρωσιν διαβατηρίου εἰς ὑπασπιστὴν βασιλικόν· προσέτι δὲ καὶ κατὰ τῆς δυστροπίας τοῦ Ἄγγλου πρέσβεως εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Πασιφίκου.

3.

Ἐκδρομή.

Κατὰ δὲ τὸν Σεπτέμβριον 1848 ὁ πρέσβυς τῆς Αὐστρίας κ. Πρόκες, ὅτε ἡμέραν τινὰ τὸν ἐπεσκεπτόμην, μοὶ ἐπρότεινεν ἂν θέλω νὰ συναπέλθωμεν εἰς ὀλιγοήμερον περιοδείαν κατὰ τὴν Πελοπόννησον. Ἐδέχθην δ' ἐγὼ τοῦτο μετὰ πολλῆς προθυμίας, καὶ ὡς γενικὸν σχέδιον διεγράψαμεν ὅτι θέλομεν διέλθει διὰ τοῦ κέντρου τῆς Πελοποννήσου, καὶ ἐπισκεφθῆ τὴν Ὀλυμπίαν, προσπαθοῦντες ὅσον ἐνδέχεται ν' ἀποφεύγωμεν τὰς γνωστὰς καὶ πολυφοιτήτους ὁδούς, καὶ ὅρον ἔχοντες νὰ ἐπισκεπτώμεθα πάντα τ' ἀρχαῖα λείψανα ὅσα ἔκειντο ἐπὶ τῆς ἡμετέρας διευθύνσεως ἢ παρ' αὐτήν.

Τὰ καθέκαστα τῆς ὁδοιπορίας ταύτης δὲν θέλω ἐκθέσει ἐνταῦθα, διότι τὰς ἐπ' αὐτῆς ἀρχαιολογικάς μου παρατηρήσεις καὶ τὰ ἐπιστημονικὰ αὐτῆς πορίσματα συνέταξα εἰς μακρὸν ὑπόμνημα Γαλλιστί, καὶ ἔπεμψα αὐτὸ εἰς τὴν Γαλλικὴν Ἀκαδημίαν τῶν Ἐπιγραφῶν, ἧς ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τῆς ἐκδόσεως τοῦ πρώτου τόμου τῶν Ἑλληνικῶν ἐπιγραφῶν ἤμην ἤδη μέλος ἀντεπιστέλλον· ἡ δ' Ἀκα-

δημία ἐξέδωκε τὴν πραγματείαν ταύτην εἰς τὴν συλλογὴν τῶν *Ὑπομνημάτων τῶν ξένων λογίων* (mémoires des savants étrangers). Ὅ,τι δ' οὐχ ἧττον μ' ἐκολάκευσε καὶ μὲ ἐξέπληξεν ἦν ὅτι μετὰ τοῦ κειμένου ἔκρινεν οὐχὶ ἀναξίας δημοσιεύσεως καὶ εἰκόνας τινὰς τοπίων, ἃς ἐν τῷ ἐνθουσιασμῷ μου ἐνώπιον τινῶν τῶν ὡραιοτέρων ἢ τῶν τοπογραφικῶς περιεργοτέρων θέσεων τῆς Πελοποννήσου, εἶχον ὅπως δήποτε χαράξει εἰς τὸ χαρτοφυλάκιόν μου καὶ προσαρτήσει εἰς τὸ ὑπόμνημα.

Τινὰς ὅμως περιστάσεις τῆς ὁδοιπορίας περὶ ὧν, ὡς ξένων εἰς τὴν ἐπιστήμην, δὲν γίνεται λόγος ἐν τῇ ἀρχαιολογικῇ ἐκθέσει μου δὲν θέλω ν' ἀφήσω ἀμνημονεύτους.

Ἐξ Ἀθηνῶν ἀνεχωρήσαμεν τῇ 2 Ὀκτωβρίου ἐφ' ἁμάξης, συνοδευόμενοι καὶ ὑπὸ τῆς Κας Πρόκες μέχρι Ἐλευσῖνος, ὅπου μετὰ τὸ πρόγευμα ἡ μὲν σύζυγος τοῦ πρέσβεως ἀποχαιρετήσασα ἡμᾶς, ἐπέστρεψεν εἰς Ἀθήνας, ἡμεῖς δ' ἔφιπποι ἐξηκολουθήσαμεν τὴν ὁδοιπορίαν εἰς Μέγαρα. Παρηκολούθει δὲ τὸν κ. Πρόκες καὶ ὁ νέος παιδαγωγὸς τῶν τέκνων του κ. Σβὰβ (Schwab) καὶ εἷς τῶν ὑπηρετῶν του, ὅστις ὥρας τινὰς προπορευόμενος πάντοτε, παρεσκεύαζε τὰ τοῦ ἑσπερινοῦ ἡμῶν καταλύματος.

Διὰ Μεγάρων καὶ τοῦ Ἰσθμοῦ διηυθύνθημεν πρὸς τὴν Κόρινθον, καὶ ἐκεῖθεν παρὰ τὸν κόλπον ἐξακολουθήσαντες ἐπεσκέφθημεν τὰ ἐρείπια τῆς Πελλήνης, καὶ τὸ ἑσπέρας, ἀφιχθέντας εἰς Τρίκκαλα, μᾶς ὡδήγησεν ὁ προύχων τοῦ τόπου Ἀνδρέας Νοταρᾶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ δημάρχου Σπύρου Δούζουλα, ὅπου κατελύσαμεν. Ἦν δὲ τοῦ Νοταρᾶ ἡ σύζυγος ἡ δευτέρα θυγάτηρ τοῦ Καραϊσκάκη, αὕτη ἐκείνη ἣν μετὰ τῆς ἀδελφῆς της ἐπετρόπευον ἐγὼ ἄλλοτε, ὅτε καὶ διεκρίνετο ἐπὶ χάριτι καὶ ἠρέσκετο ἐπὶ κομψοπρεπείᾳ ἐν τῇ κοινωνίᾳ τῶν Ἀθηνῶν. Ἤδη δ' εὕρομεν αὐτὴν οὐδέν, ὡς ἄλλοτε, φέρουσαν τοῦ συρμοῦ, ἀλλὰ πολυτελῆ βαρεῖαν καὶ ποδήρη γοῦναν ὡς πρέπει εἰς σεβασμίαν οἰκοδέσποιναν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις, σεμνὴν ὡς Πηνελόπην, ἀλλὰ καὶ τοὺς τρόπους μᾶλλον δειλήν, καὶ σχεδὸν μὴ τολμῶσαν νὰ ἐγείρῃ πρὸς ἡμᾶς τὸ βλέμμα ἢ ν' ἀνοίξῃ τὰ χείλη

της. Τῇ δ' ἐπαύριον, ὅτε ἐπανήλθομεν εἰς τοῦ κ. Νοταρᾶ ἵνα τὸν ἀποχαιρετίσωμεν, ἡ κυρία μᾶς ἐμήνυσεν ὅτι ἀσθενεῖ καὶ δὲν τὴν εἴδομεν πλέον.

Ἐκ Τρικκάλων πρὸς τὰ τραχέα καὶ μεγαλοπρεπῶς γραφικὰ Ἀροάνια ὄρη χωροῦντες, διηυθύνθημεν παρὰ ταῖς ὄχθαις τοῦ Στυμφάλου καὶ τοῦ Φενεοῦ εἰς Σόλον, ἔνθα μᾶς ἐξένισεν ὁ κ. Σολιώτης, υἱὸς τοῦ Νικολάου Σολιώτου, τοῦ πρώτου ὅστις κατὰ τὰ 1821, ἀφ' οὗ ἠγέρθη ἡ σημαία τῆς ἐλευθερίας ἐν Λαύρᾳ, συνεπλάκη μετὰ Τούρκων καὶ ἔδωκε τὸ σύνθημα τῆς ἐπαναστάσεως. Κεῖται δ' ὁ Σόλος ἂν οὐχὶ ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Νωνάκριδος, ἀλλ' οὐχὶ μακρὰν αὐτῆς, καὶ ἐκεῖθεν ἀπεφασίσαμεν νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὴν περὶ τὰς δύω ὥρας ἀπέχουσαν πηγὴν τῆς Στυγός, καὶ ἐλάβομεν ὑελίνην φιάλην ἣν ὁ κ. Σβὰβ ἐκρέμασε περὶ τὴν ὀσφύν του ὑποσχόμενος εἰς τὸν ἡμέτερον ἀμφιτρύωνα νὰ τῷ φέρωμεν ἐν αὐτῷ ὕδωρ ἐκ τῆς πηγῆς τῶν καταχθονίων. Ἀλλ' ὁ κ. Σολιώτης μᾶς ἐβεβαίου ὅτι τοῦτο ἦν ἀδύνατον, διότι κατὰ Παυσανίαν τὸ ὕδωρ τῆς Στυγὸς ἔθραυε πᾶν ἀγγεῖον πλὴν ἂν ἦν κατεσκευασμένον ἐξ ὄνυχος ὄνου.

Ἀπὸ Σόλου ἐτράπημεν πρὸς νότον, καὶ διήλθομεν κοιλάδα κατάφυτον. Ἀλλ' εἰς τὸν μυχὸν αὐτῆς ἠναγκάσθημεν ν' ἀφιππεύσωμεν, διότι εὑρέθημεν ἀπέναντι ἀγρίων καὶ ἀβάτων κρημνῶν, οἵτινες σχεδὸν κάθετοι κατέρχονται ἐπὶ χιλιάδας ποδῶν, ἐνώπιον αὐτόχρημα Ἑλληνικῆς Ἑλβετίας. Μακρόθεν δ' εἴδομεν κάθετον γραμμὴν μέλαιναν ἥτις ἦν ἡ ἐκ τῆς κορυφῆς ὡς βροχὴ καταῤῥέουσα Στὺξ καὶ ἐνοήσαμεν τὴν καταχθόνιον ὑπόληψιν ἣν αὕτη εἶχε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, καὶ ἧς μέρος διετήρησε μέχρι τοῦδε. Ὅτε ἠθελήσαμεν ν' ἀναῤῥιχηθῶμεν μέχρις αὐτῆς, ὁ νέος βοσκὸς ὅστις μᾶς ἐδόθη ὡς ὁδηγὸς ἐπροσπάθησε νὰ μᾶς ἀποτρέψῃ, λέγων ὅτι τὸ μέρος ἐκεῖνο εἶνε κατοικία **ἀερικῶν καὶ Νεραΐδων**, ὅτι εἶναι **Διότοπος** (τὴν λέξιν πιθανῶς ἐκλαμβάνων παράγωγον τοῦ **διαβολότοπος**). Ἡμεῖς ὅμως, ἀνώτεροι καὶ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων προλήψεων, προέβημεν θαῤῥούντως, καὶ ἑκὼν ἄκων προηγήθη ὁ

ὁδηγός, ὃν κατὰ πόδας ἠκολούθει ὁ κ. Σβάβ, ἡμεῖς δ' εἱπόμεθα ὀλίγον μετ' αὐτούς. Ἡ ὁδὸς ἔβαινε παρὰ τοὺς πρόποδας, βαθμηδὸν ἀνιοῦσα πρὸς τοῦ ὄρους τὰ ὑψηλότερα. Ἀλλ' οἱ πρόποδες ἦσαν καὶ οὗτοι λόφοι, πολλάκις τραχεῖς, ἐρειδόμενοι εἰς τοῦ ὄρους τὴν ῥάχιν, δι' ὃ ἠναγκαζόμεθα νὰ διατέμνωμεν αὐτοὺς ἀναβαίνοντες καὶ καταβαίνοντες ἀλληλοδιαδόχως αὐτῶν τὰ πλευρά. Τοῦτο ἦν δυσάρεστον καὶ κοπιαστικόν, δι' ὃ καὶ ἀποταθεὶς πρὸς ἐμὲ ὁ κ. Πρόκες, μοὶ εἶπεν ὅτι οἱ ὁδηγοὶ οὗτοι εἰσὶν ἀγροῖκοι καὶ ἀμαθεῖς, καὶ τοῦ κοινοτέρου νοὸς στερούμενοι, καὶ ἀντὶ ν' ἀναβοκαταβαίνωμεν οὕτω τὰ δύσβατα ἐκεῖνα ὕψη, ὧν ἕκαστον εἶχε διαστάσεις μικροῦ ὄρους σχεδὸν καὶ αὐτό, ἁπλούστερον θὰ ἦν ἕνα ἐξ αὐτῶν ν' ἀναβῶμεν μέχρι τῆς κορυφῆς, δι' ἧς ἐρείδεται εἰς τὴν πλευρὰν τοῦ ὄρους αὐτοῦ, καὶ ἐκεῖθεν ν' ἀκολουθήσωμεν, ὑπεράνω τοῦ κυματισμοῦ τῶν προπόδων, γραμμὴν ἥτις ἔσται εὐθεῖα καὶ ἄπονος.

Καὶ ταῦτα λέγων ὁ κ. Πρόκες, ἐτράπη πρὸς τὴν διεύθυνσιν ἣν συνίστα ἐγκαταλείψας τὸν ὁδηγόν. Ἐγὼ δέ, καὶ ἵνα μὴ ἀποσκιρτήσω ἀπὸ τοῦ σεβαστοῦ μου συνοδοιπόρου, καὶ διότι πλείστην εἶχον ἐμπιστοσύνην εἰς τὴν ὁδοιπορικὴν ἐμπειρίαν τοῦ ἐπισήμως *Ἀνατολικοῦ* (d'Osten) ἐπονομασθέντος ἀνδρὸς ἕνεκα τῶν ἐν Ἀνατολῇ περιηγήσεών του, ἠκολούθησα αὐτὸν ὅπου μὲ ὡδήγει. Καὶ ἀληθῶς μετ' ἀνάβασιν οὐκ ὀλίγον μακρὰν ἀφίχθημεν ὑπεράνω τῶν λόφων, καὶ ἠρχίσαμεν ἐκεῖθεν τὴν εὐθεῖαν, ἀλλὰ πάντοτε ἀνιοῦσαν νὰ τέμνωμεν πρὸς τὴν ἀπέναντι ἡμῶν ὡς μέλαιναν κάθετον γραμμὴν ἐπὶ τῶν ἐρυθρῶν βράχων φαινομένην πηγὴν τῆς Στυγός. Ἡ ὁδὸς ὅμως αὕτη ἣν ἐπενοήσαμεν δὲν εἶχε μὲν ἀναβάσεις καὶ καταβάσεις, ἀλλ' ὡς ταχέως εἴδομεν, ἦν πολλάκις σχεδὸν ἄβατος, διότι τὸ ὄρος εἶχε τὴν κλίσιν λίαν ἀπότομον. Καθ' ὅσον δὲ προὐβαίνομεν πρὸς τὰ ἄνω καὶ οἱ λόφοι ἐξέλειπον, ὑπὸ τοὺς πόδας ἡμῶν ἐβυθίζοντο κρημνοὶ εἰς ἀχανῆ βαθη, ὡς κρημνοὶ ὑψοῦντο καὶ ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν ἡμῶν, τὸ δὲ ἔδαφος συνέκειτο ἐκ χυτῶν λιθαρίων, ἅτινα εἰς πᾶν βῆμα ἐνέδιδον, καὶ ἐκυλίοντο εἰς τὴν ἄβυσσον. Εἴς τινα ἀπόστασιν τὸν Κ. Πρόκες ἀκολουθῶν, συνεχῶς

ἐδίσταζον ποῦ νὰ θέσω τὸν πόδα, ἵνα μὴ ἀκολουθήσω τὰ καταῤῥέοντα λιθάρια, ἤλλαζον διεύθυνσιν, διεσκέλιζον χάσματα ὅπου τοῦτο ἔβλεπον ἐφικτόν, καὶ πάντα κίνδυνον ὃν κατώρθουν νὰ ὑπερπηδήσω διεδέχοντο ἄλλοι μείζονες. Τέλος ἔφθασα εἰς μέρος ὅθεν περαιτέρω νὰ προβῶ δὲν ὑπῆρχεν ἐλπίς. Εἰς πλάτος τόσον, ὥστε ἀδύνατον μοὶ ἦν νὰ τὸ ὑπερβῶ δι' ἑνὸς ἅλματος, ὁ βράχος οὐδεμίαν εἶχεν ἐξοχὴν εἰς ἣν νὰ στηρίξω τὸν πόδα ἄνευ φόβου τοῦ νὰ κατακυλισθῶ εἰς βάθος χιλιάδων ποδῶν· θάμνος δ' οὐδ' ὁ ἐλάχιστος ἐφύετο πέριξ, ὥστε νὰ προσπαθήσω κἄν, ἀπ' αὐτοῦ ἐξαρτώμενος νὰ ῥιφθῶ εἰς τὸ ἀπέναντι χεῖλος τοῦ χάσματος· τὸ δὲ δεινότερον, ὅτι οὐδ' ὀπίσω ἐδυνάμην νὰ στραφῶ, διότι, ἵνα φθάσω μέχρι τοῦ σημείου ἐκείνου εἶχον κινδυνεύσει πολλάκις, καὶ ἡ ἐπιστροφὴ ἐδύνατο νὰ μοὶ ἀποβῇ ὀλεθρία· ἔμενον λοιπὸν ἐκεῖ ἐν ἀμηχανίᾳ, καὶ παρ' ὀλίγον νὰ μὲ καταλάβῃ σκοτοδινία, ἥτις θὰ μὲ κατεκρήμνιζεν ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ἐλπίδος σωτηρίας.

Ἐν τούτοις ὁ κ. Πρόκες, μὴ βλέπων με νὰ τὸν παρακολουθῶ, ἐστράφη καὶ ἐφώναξε πρὸς ἐμέ· ἀλλ' ἀκούσας καὶ ἰδὼν τὴν ἐπισφαλεστάτην μου θέσιν, ὠχρίασε, καὶ ἤρχισε μεγαλοφώνως νὰ καλῇ τὸν ὁδηγόν. Μετά τινα δὲ λεπτὰ ἠκούσαμεν τοῦτον μακρόθεν ἀποκρινόμενον, καὶ τέλος τὸν εἴδομεν ὡς δορκάδα πηδῶντα ἐπὶ τῶν κρημνῶν καὶ πρὸς ἡμᾶς διευθυνόμενον. Ὅτε δ' ἔφθασε πλησίον, μὲ ἠρώτησε τί μ' ἔφερε εἰς τ' ἄβατα ἐκεῖνα μέρη, καὶ ἂν ἐκεῖ ἀνέβην τὸν ἄφευκτον ζητῶν θάνατον. Ἔπειτα δὲ στηρίξας τὸν ἕνα του πόδα εἰς μικράν τινα ἀλλὰ στερεὰν τοῦ βράχου προεξοχήν, ἐκτείνας δὲ πρός με τοὺς δύω του στιβαροὺς βραχίονας, μ' ἔλαβεν ἐκ τῶν δύω χειρῶν, μοὶ ἐδίδαξε ποῦ νὰ θέσω τὸν ἕνα μου πόδα εἰς τὴν αὐτὴν λιθίνην βάσιν, προστατευόμενον ὑπὸ τοῦ ἰδικοῦ του, καὶ οὕτω τότε, ἰσχυρῶς συρόμενος ὑπ' αὐτοῦ ὑπερεπήδησα τὸ ὑπ' ἐμὲ χαῖνον βάραθρον, καὶ ἐπάτησα εἰς ἔδαφος σχετικῶς ὁμαλώτερον. Ἐκεῖ μᾶς περιέμενεν ὁ κ. Πρόκες, ὅστις τρέμων ὅλος καὶ ἄφωνος, παρίστατο μετὰ τεταμένων τῶν ὀφθαλμῶν εἰς τὸ συγκινητικὸν μικρὸν δρᾶμα, οὗ λίαν ἀμφίβολος ἦν ἡ ἔκβασις. Ἅμα δ' εἶ-

δεν αὐτὸ αἰσίως λυθέν, ἐκήρυξεν ὅτι δὲν δύναται καὶ δὲν θέλει νὰ προβῇ περαιτέρω, καὶ κατ' ἐντολήν του μᾶς ἔφερεν ὁ ὁδηγὸς εἰς οὐ πολὺ ἀπέχουσαν ἀσφαλεστέραν τινὰ θέσιν, ἔνθα ἐπὶ λίθου ἐπιπέδου, ἔχοντος περίπου τὰς διαστάσεις τραπέζης, ἐκαθήσαμεν ἀμφότεροι ἵνα συνέλθωμεν ἐκ τῆς σφοδρᾶς ἡμῶν συγκινήσεως. Μετὰ ταῦτα δ' ἐτράπημεν τὴν ὁδὸν τῆς ἐπιστροφῆς, ἀσφαλεστέραν τῆς ἣν εἴχομεν ἀναβῇ, διότι αὐτὴν μᾶς κατέδειξεν ὁ ἤδη οὐχὶ πλέον τοσοῦτον περιφρονητὸς καὶ ἀγροῖκος εἰς τὸν κ. Πρόκες φαινόμενος ὁδηγός. Εἰς ταύτην δ' ἡμᾶς αὐτὸς καταθείς, ἐπέστρεψεν εἰς τὸν συναναβάτην του κ. Σβάβ, ὃν εἶχεν ἀφήσει νὰ περιμένῃ εἰς τὸν πυθμένα βαθείας χαράδρας.

Ἄνευ δ' ἄλλου συμβάντος, ἀλλὰ μεθ' ὑποτρέμοντος βήματος, κατήλθομεν ἤδη τὸ ὄρος, παρατηροῦντες πρὸς ἀλλήλους ὅτι τόσον ἄδικον δὲν εἶχεν ὁ ὁδηγὸς λέγων ὅτι τὴν Στύγα φρουροῦσιν ἀεξικὰ ἀποδιώκοντα τοὺς τολμῶντας τὴν ἀνάβασιν. Εἰς τὴν πεδιάδα δ' εὑρόντες τοὺς ἵππους ἡμῶν ὅπου τοὺς εἴχομεν καταλίπει, ἐπέβημεν αὐτῶν, καὶ ἐπεστρέψαμεν εἰς τὴν πόλιν, ἄνευ τοῦ κ. Σβὰβ καὶ τοῦ ὁδηγοῦ, οὓς καὶ μάτην περιεμείναμεν ἐπὶ ὥρας. Ἀνήσυχος τέλος γενόμενος, ἐξῆλθον ἐγὼ εἰς ἀναζήτησιν αὐτῶν, καὶ ἀναβαίνων τοὺς πέριξ λόφους, ὅθεν ἐδυνάμην μακρὰν νὰ βλέπω, καὶ κράζων ν' ἀκούωμαι, περιεσκόπουν πάσας τοῦ ὄρους τὰς στενωποὺς καὶ ἔκραζον μεγαλοφώνως· ἀλλ' οὐδεμία ἦν ἀκρόασις. Ἄπρακτος λοιπὸν μετὰ μακρὰν προσδοκίαν, ἐπέστρεψα εἰς τὴν οἰκίαν, καὶ ἐκαθήσαμεν εἰς τὸ δεῖπνον κατηφεῖς καὶ οὐδεμίαν ὄρεξιν ἔχοντες νὰ ἐκτείνωμεν τὴν χεῖρα εἰς τὰ παρατιθέμενα, διότι ὁ κίνδυνος ὃν διετρέξαμεν μᾶς ἐφόβιζε περὶ τῆς τύχης τοῦ ἡμετέρου συνοδοιπόρου, ὅτε ἀλαλαγμοὶ ἀντήχησαν καὶ εἰσῆλθεν ὁ Σβάβ, συνοδευόμενος ὑπὸ πολλῶν χωρικῶν, οἵτινες ἦσαν ἐν γνώσει τῆς ἡμετέρας ἀνησύχου ἀνυπομονησίας.

Μᾶς διηγήθη δ' ὁ κ. Σβὰβ ὅτι ἡ τοσαύτη ἀργοπορία του προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι αὐτὸς δὲν παρητήθη τοῦ σχεδίου τοῦ ν' ἀναρριχηθῇ μέχρι τῆς πηγῆς, καὶ ἠνάγκασε τὸν εἰς τοῦτο οὐχὶ λίαν

πρόθυμον ὁδηγὸν νὰ τὸν φέρῃ μέχρις αὐτῆς. Ἀνῆλθε δὲ δυσκόλως μέν, ἀλλ' ἐπιτυχῶς, καὶ ἐκάθησεν εἰς τὸ σπήλαιον τὸ δυνάμενον νὰ θεωρηθῇ ὡς αὐτὴ ἡ πηγή, διότι ἐκεῖ πρὸ τοῦ στομίου αὐτοῦ τὸ πρῶτον συγκεντροῦται τὸ ἄνωθεν δίκην βροχῆς εἰς σταγόνας καταλειβόμενον ὕδωρ, ἐκεῖθεν δὲ ῥέον ἄλλοτε μὲν ὡς ἀφρώδης χείμαρρος ἄλλοτε δ' ὡς καταῤῥάκτης διὰ κρημνῶν μέχρι τῆς κοιλάδος, ἔνθα ἑνοῦται μετὰ τοῦ διασχίζοντος αὐτὴν ποταμοῦ. Ἐκεῖ λοιπὸν ὁ κ. Σβὰβ ἔπιεν ἐκ τοῦ ὕδατος τῆς Στυγὸς καὶ ἐπλήρωσεν αὐτοῦ τὴν φιάλην του, περιπαίζων τὸν Παυσανίαν, καὶ θριαμβεύων πασῶν τῶν προλήψεων τῶν ἀρχαίων καὶ νέων. Ἀλλ' ὅτε ἐστράφη ἵνα καταβῇ ἐκ τοῦ σπηλαίου, παραπατήσας κατεκυλίσθη κατὰ κρημνοῦ ὑπὲρ τοὺς εἴκοσι πόδας ὕψος ἔχοντος, καὶ ὁ ὁδηγὸς δὲν εἶχεν ἀμφιβολίαν ὅτι τὰ ἀερικὰ καὶ αἱ Νεράϊδες εἶχον εἰς τοῦτο τὴν χεῖρά των. Καὶ εὐτυχῶς μὲν ἡ πτῶσίς του πλευράν του οὐδεμίαν δὲν ἔθραυσεν, ἔθραυσεν ὅμως εἰς τρίμματα τὴν φιάλην του, τὴν Στυγίου ὕδατος πλήρη, καὶ ὁ κ. Σολιώτης ἐκίνει τὴν κεφαλὴν ὡς ἂν ἔλεγε: «Βεβαίως, ἀφ' οὗ ἡ φιάλη σας δὲν ἦτον ἐξ ὀνείου ὄνυχος! Δὲν σᾶς τὸ εἶπεν ὁ Παυσανίας;»

Τῇ δ' ἐπιούσῃ $^{8}/_{20}$ Ὀκτωβρίου ἀναχθέντες ἐκ Σόλου, καὶ τὴν ἀντιπέραν αὐτοῦ ὑψηλὴν πλευρὰν τῶν Ἀροανίων, ὅθεν προῤῥέει ἡ Στύξ, ἀναβάντες, κατελύσαμεν τὴν μεσημβρίαν εἰς τὸ Μέγα Σπήλαιον, καὶ ἐπεσκέφθημεν τὴν ἐν αὐτῷ μικρὰν ἀλλὰ κατάκοσμον ἐκκλησίαν, ἧς αἱ θύραι καὶ αἱ εἰκόνες φέρουσιν ἐπιγραφὰς τῶν Κομνηνῶν αὐτοκρατόρων, ὁ δὲ μυχὸς αὐτοῦ ἔχει ἐν τῷ βράχῳ τετμημένον ἀρχαῖον βωμόν, πιθανῶς τῶν Νυμφῶν. Κατήλθομεν δὲ καὶ εἰς τὸν οἰνῶνα, ὅπου ὁ *Σταμάτης* πίθος ἐγκλείων, ἢ δυνάμενος νὰ ἐγκλείσῃ 7000 *βότζας* οἴνου ἐστὶν ὁ ἐν τῇ ὀρθοδοξίᾳ ἐφάμιλλος τοῦ περιφήμου τῆς Ἑϊδελβέργης. Ἐν τῇ ἀποθήκῃ εἴδομεν ἀτάκτως συνεῤῥιμμένα πολλὰ ἔντυπα καὶ χειρόγραφα, ἃ μετὰ τὴν ἡμετέραν ἐπίσκεψιν διηρεύνησε καὶ διήρμοσεν εἰς βιβλιοθήκην ὁ σοφὸς Οἰκονόμος ὁ ἐξ Οἰκονόμων. Προσκληθέντες δέ, παρεκαθήσαμεν εἰς πρόγευμα μετὰ τοῦ ἡγουμένου καὶ προηγουμένων, ὧν οἱ

πλεῖστοι ἦσαν ἄνδρες γραμμάτων, καὶ ἐπὶ μὲν τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος ἐπρομάχησαν ἔνοπλοι τῆς Μονῆς των καὶ τῶν οἰκογενειῶν αἵτινες ὡς εἰς ἀσφαλὲς φρούριον εἶχον εἰς αὐτὴν καταφύγει, ἤδη δὲ προΐσταντο σχολείου ὃ εἶχον ἱδρύσει ἐντὸς τῆς μονῆς πρὸς ἐκπαίδευσιν τῶν ἀπαιδεύτων ἐκ τῶν ἀδελφῶν. Οὕτω δὲ οἱ ἀμαθεῖς, ὧν τινες καὶ μᾶς ὑπηρέτουν εἰς τὴν τράπεζαν, δὲν ἔζων βίον ἀργίας, ἥτις ἐστὶν ἡ μήτηρ τῶν κακιῶν, ἀλλ' ἐδιδάσκοντο ὅπως καὶ ὅ,τι ἐνῆν. Πλὴν δὲ τούτου καὶ ἠσχολοῦντο εἰς τὴν καλλιέργειαν τῶν εὐρέων κτημάτων τῆς μονῆς, ἥτις ἄλλους γεωργοὺς καὶ ποιμένας δὲν ἔχει πλὴν αὐτῶν τούτων τῶν μοναχῶν.

Ἐκεῖθεν δ' ἀπήλθομεν πρὸς τὰ Καλάβρυτα, ἔνθα κατελύσαμεν τὸ ἑσπέρας εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Φωτίλα, υἱοῦ ἑνὸς τῶν μᾶλλον διακεκριμένων πολιτικῶν ἀνδρῶν τῆς Πελοποννήσου ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως. Προὐτιθέμεθα δέ, πρὸς δυσμὰς ἐκεῖθεν χωροῦντες, νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὴν Ὀλυμπίαν, ἧς πλησίον πρὸ ἐτῶν αὐτὸς ὁ κ. Πρόκες εἶχεν ἀνασκάψει τὸν τάφον τοῦ Οἰνομάου, καὶ εὕρει ἐν αὐτῷ χαλκῆν περικεφαλαίαν.

Ἀλλ' ἐν ᾧ μετὰ τὸ δεῖπνον ἐσυζητοῦμεν μετὰ τῶν φιλοξενούντων ἡμᾶς τὰ περὶ τῆς περαιτέρω ὁδοιπορίας, καὶ ἰδίως περὶ τῶν ἐρειπίων ἃ κατὰ τὴν ὁδὸν ἡμῶν θ' ἀπηντῶμεν, ἔφθασε τὸ ἐξ Ἀθηνῶν ταχυδρομεῖον καὶ ἐκόμισε τῷ κ. Πρόκες ὀγκώδη τῆς πρεσβείας αὐτοῦ φάκελλον. Μόλις δ' ἀνοίξας αὐτόν, καὶ περιτρέξας τὰς πρώτας γραμμὰς τοῦ κυριωτέρου ἐγγράφου, ἔγινε κάτωχρος καὶ ἔμεινεν ὡς ἐμβρόντητος. Παρακαλέσας δὲ νὰ μᾶς ἀφήσωσι μόνους, μοὶ ἐγνωστοποίησεν ὅτι φοβεραὶ τῷ ἦλθον εἰδήσεις ἐπαναστάσεως ἐκραγείσης ἐν Βιέννῃ, καὶ φόνου τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Στρατιωτικῶν ὑπὸ τῶν ἐπαναστατῶν. Ἡ κατάπληξις, ἡ θλίψις, ἡ ἀμηχανία του ἦσαν ἀπερίγραπτοι, καὶ ἔκρινεν ἀναγκαῖον νὰ διακόψῃ τὴν ὁδοιπορίαν του καὶ νὰ ἐπανέλθῃ ὅσον τάχιον εἰς Ἀθήνας.

Ἀλλ' ἐγώ, βλέπων πόσον ἦτο τεθορυβημένος, τὸν ἀπέτρεψα ἀπὸ τούτου, εἰπὼν ὅτι εἰς ἣν διετέλει ψυχικὴν κατάστασιν, ἔπρεπε μᾶλλον νὰ ζητήσῃ διάχυσίν τινα τῆς θλίψεως καὶ ἀντιπερισπα-

σμὸν κατὰ τῶν δεινῶν ἐντυπώσεων αἵτινες τὸν κατεῖχον, ἐν ᾧ ἐν Ἀθήναις ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν θὰ εἶχεν ἀφορμὰς ἀναξέσεως τῶν πληγῶν του, καὶ προσέτι θὰ ὑπεβάλλετο εἰς τὴν δυσάρεστον ἀνάγκην τοῦ νὰ δίδῃ εἰς τοὺς συναδέλφους του καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς ἐξηγήσεις ἐπὶ συμβάντων ὧν οὐδὲ τὰς περιστάσεις οὐδὲ τὴν ἔκβασιν ἀκριβῶς ἐγνώριζεν ἢ τῷ ἦν δυνατὸν νὰ προΐδῃ, καὶ φρόνιμον ἴσως δὲν ἦν πρὸς ἄλλους νὰ σχολιάζῃ.

Ὁ κ. Πρόκες, σκεφθεὶς ἐπί τινας στιγμάς, μοὶ εἶπεν ὅτι ἐνδίδει εἰς τοὺς λόγους μου, ἀναγνωρίζων αὐτοὺς ὡς ὀρθούς, καὶ ἀποφασίζει νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὴν ὁδοιπορίαν, ἀλλά, περιστέλλοντες αὐτήν, ν' ἀφήσωμεν πρὸς τὸ παρὸν τὴν ἀπέχουσαν Ὀλυμπίαν, καὶ περιορισθῶμεν εἰς τὸν ἐν Βάσαις ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος, ὡς τὸ ἔσχατον σημεῖον αὐτῆς.

Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν ἑπομένως ἀπήλθομεν ἐκ Καλαβρύτων, πρὸς νότον, καί, ἀφ' οὗ μετ' ὀλίγον, ἐχαιρέτησα μετὰ συγκινήσεως τὸ Μοναστήριον τῆς Λαύρας, ὅπου ὁ Γερμανὸς ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας ἐκήρυξε πρῶτος τὴν πολιτικὴν ἀνάστασιν τῆς Ἑλλάδος, διηυθύνθημεν διὰ τοῦ κέντρου τῆς Ἀρκαδίας εἰς Φιγάλιαν, καὶ ἐπὶ μακρὸν ἐντρυφήσαντες εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ ἐξαισίου αὐτῆς ναοῦ, παρηκολουθήσαμεν εἶτα τὸν Πάμισον, καὶ διὰ τῆς Μεσσηνιακῆς Εἴρας, διὰ τῆς Μεγαλοπόλεως, τῆς Ἀλέας, τοῦ Ἄργους καὶ τῶν Μυκηνῶν, χωρίων ὧν μνείαν ποιοῦμαι ἐν τῇ ἄνω μνημονευθείσῃ πραγματείᾳ μου, ἀφίχθημεν εἰς Ναύπλιον, καὶ ἐπεβιβάσθημεν δι' Ἀθήνας, συμπλέουσαν ἔχοντες περίφημόν τινα ὁδοιπόρον Γερμανίδα, τὴν Κυρίαν Han-Hans, ἥτις, ὡς διηγεῖτο, εἶχε περιέλθει μέγα μέρος τῆς Ἀσίας πεζῇ.

4.

Ἐπιστροφὴ εἰς Ἀθήνας.

Μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν ἡμῶν εἰς Ἀθήνας συνέβη ἡ τὴν εἰρήνην τῆς Ἑλλάδος διακινδυνεύσασα ἀπόπειρα δολοφονίας κατὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Τουρκίας Μουσούρου ὑπὸ τοῦ Ναδίρη, ἀνδρὸς λογίου μέν, παραχθέντος δ' ὑπὸ τετυφλωμένου πατριωτισμοῦ μετὰ τὸ ἐπεισόδιον τῆς ὑπὸ τοῦ Βασιλέως εἰς τὸν πρέσβυν ἐκφρασθείσης δυσαρεσκείας διὰ τὴν ἄρνησιν διαβατηρίου εἰς τὸν Γαρδικιώτην. Ἀλλ' αἱ εἰς τὴν Τουρκίαν δοθεῖσαι διαβεβαιώσεις περὶ τοῦ ὅτι ἡ Ἑλληνικὴ Κυβέρνησις ἦν ἀμέτοχος εἰς τὸ ἔγκλημα τοῦτο, καὶ ἡ εἰλικρινὴς τοῦ ἐνόχου καταδίωξις καὶ ἡ καταδίκη αὐτοῦ, ἀπεσόβησαν τὸν ἐκ τοῦ ἄφρονος τολμήματος προκληθέντα κίνδυνον. Μετὰ τὴν ἔκπνευσιν δὲ τῆς ποινῆς του ὁ Ναδίρης ἤνοιξε βιβλιοπωλεῖον, καὶ ἐνυμφεύθη τὴν θυγατέρα τοῦ κ. Γ. Βλαχούτση.

Τὴν $^{15}/_{27}$ Νοεμβρίου ἡμέραν Δευτέραν 1ην ὥραν τῆς πρωίας ἡ Καρολίνα ἔτεκεν υἱὸν βαπτισθέντα ὑπὸ τῆς Κας Μαρίας Γ. Μαυροκορδάτου καὶ ὀνομασθέντα Ἀλέξανδρον. Νέος δὲ φοβερὸς κεραυνὸς ἐνέσκηψεν ἐπὶ τὴν ἐμὴν οἰκογένειαν κατὰ τὸ ἐπιὸν ἔτος 1849. Τὸ θέρος αὐτοῦ διηρχόμεθα τὰς διακοπὰς ἐν Κηφισιᾷ, παρὰ τῷ κ. Εἰδενστάμ, οἰκοῦντες τὰ πρόσγαια αὐτοῦ δωμάτια, ὅπου οὐχὶ μόνον μυῶν καὶ γαλῶν, ἀλλὰ καὶ ὄφεων εἴχομεν συνεχεῖς ἐπισκέψεις, ἀλλ' ὅπου οὐχ ἧττον, ἂν δὲν ἐφέρομεν εἰς τὴν καρδίαν τὴν ἄκανθαν τῆς ἀναμνήσεως τοῦ θανατου τοῦ Ἀριστίωνος, θὰ ἤμεθα λίαν ηὐχαριστημένοι ἐκ τοῦ λιτοῦ βίου ὃν διήγομεν.

Συνίστατο δ' ἡ οἰκογένεια τότε ἐκ τοῦ πρωτοτόκου Κλέωνος, ἑπταετοῦς ἤδη καὶ μετὰ τὸ κενὸν ὃ μᾶς ἀφῆκεν ὁ ἀγαπητὸς Ἀριστίων, εἵπετο ὁ Χαρικλῆς τετραετὴς οὗτος, καὶ τὸν κοινὸν θαυμασμὸν διὰ τῆς ἐκτάκτου καὶ ἀγγελικῆς καλλονῆς του ἑλκύων. Μετ' ἐκεῖνον δ' ἤρχοντο ὁ Ἀριστείδης καὶ ὁ Ἀλέξανδρος.

Πρὸ τῶν παραθύρων ἡμῶν διήρχετο αὖλαξ εἰς ἣν συνεχῶς ὑπὸ

τῶν κηπουρῶν διωχετεύετο τὸ νομαδικὸν Κεφαλάριον, καὶ ὁ ῥύαξ αὐτοῦ διέχεε ζωὴν καὶ δρόσον ὑπὸ τὰ ὑψηλὰ καὶ σύσκια δένδρα· δι' ὃ καὶ ὁ κ. Εἰδενστὰμ συνέλαβε τὴν ὀλεθρίαν ἰδέαν νὰ σκάψῃ ἐκεῖ λεκάνην πρὸς λουτῆρα τῶν παιδίων ὁσάκις τὸ ὕδωρ διήρχετο. Εἰς θερμὴν λοιπόν τινα ἡμέραν, ὅτε τὸ ὕδωρ εἰς μικροὺς καταῤῥάκτας προχεόμενον, ἐπλήρωσε τὴν λεκάνην, διαυγὲς καὶ ψυχρόν, μᾶς ἐπῆλθεν ἐν ἀπαισίᾳ στιγμῇ ἡ ἰδέα νὰ λούσωμεν πρὸ τοῦ γεύματος ἐν αὐτῷ τὸν Χαρικλῆν, ὅστις εὔθυμος ἔπαιζε πέριξ ἡμῶν. Τὸ παιδίον, συνήθως εὐπειθὲς καὶ γλυκύ, τὴν φορὰν ταύτην ἐξανέστη, καὶ ἤρχισε νὰ κλαίῃ σφοδρῶς καὶ ν' ἀνθίσταται, ὥστε διὰ βίας σχεδὸν ἡ τροφὸς τὸ ἐξέδυσεν· αἱ δὲ φωναί του ἐδιπλασιάσθησαν ὅταν τὸ ἐβύθισαν εἰς τὸ κατάψυχρον ὕδωρ. Ἡμεῖς δ' ἀπὸ τοῦ παραθύρου τὸ ἐνεθαῤῥύνομεν, καὶ ἐθαυμάζομεν, ὅταν τὸ ἐγύμνωσαν, τὴν ὡραιότητά του, ἀναπολοῦσαν τὴν τῶν ἀρχαίων ἀγαλμάτων τοῦ ἔρωτος.

Ἐν τούτοις εἶχε σημάνει ὁ κώδων τοῦ γεύματος, καὶ μόλις ἐνδυθεὶς ὁ Χαρικλῆς, καὶ ὅλος τρέμων ἔτι ἐκάθησεν εἰς τὴν τράπεζαν. Τοῦτο ὑπῆρξεν ὁ θάνατός του! Ἡ χώνευσις, παρακωλυθεῖσα, ὡς φαίνεται,- ἐκ τοῦ ψύχους ὃ εἶχε καταλάβει τὸ σῶμα πᾶν καὶ τὸν στόμαχον, ἐπέφερε τὸ ἑσπέρας σφοδρὸν πυρετόν, ὅστις τὴν δευτέραν νύκτα ἐκορυφώθη ἐπικινδύνως. Τὴν ἡμέραν ἐκείνην συνέπεσε ν' ἀναβῇ εἰς Κηφισίαν, καί, διερχόμενος, νὰ ἐπισκεφθῇ τὸν κ. Εἰδενστὰμ ὁ φίλος του γέρων ἰατρὸς Θεοφιλᾶς. Καὶ ἰδὼν μὲν τὸν κίνδυνον, ἐπείσθη κατὰ παράκλησιν ἡμῶν νὰ διανυκτερεύσῃ παρ' ἡμῖν· ἀλλ' ἀφοῦ παρήγγειλε τὰ δέοντα, ἀπεσύρθη εἰς τὸ δωμάτιον ὃ τῷ εἶχε παρασκευασθῇ, καὶ ἐκεῖ ἐκοιμήθη δι' ὅλης τῆς νυκτός, ἐν ᾧ κατ' αὐτὸν τὸν ἴδιον, ἡ ἀσθένεια ἦν τυφοειδὴς πυρετός, καὶ ἡ σωτηρία τοῦ ἀσθενοῦς ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῆς στιγμῆς καθ' ἣν θὰ τῷ ἐδίδετο τὸ ἰατρικόν.

Ἐννοήσαντες ἐκ τούτου ὅτι εἰς τὴν ἡλικίαν του δὲν εἶχε πλέον τὴν εἰς τοιαύτας περιστάσεις ἀπαιτουμένην δραστηριότητα, προσεκαλέσαμεν ἐξ Ἀθηνῶν τὸν ἰατρὸν ἡμῶν κ. Α. Πάλλην, ὅστις

ἐλθὼν ἀμέσως, ἀνεγνώρισε τὴν ἀσθένειαν ὡς κινδυνωδεστάτην, καὶ ἀπήτησε τὴν μετακόμισιν τοῦ παιδίου εἰς Ἀθήνας. Ἐξετελέσθη δὲ αὕτη τὴν ἐπαύριον ἀπὸ πρωίας διὰ δύω ἁμαξῶν, αἵτινες βραδυποροῦσαι ἐφαίνοντο ὡς νεκρὸν μᾶλλον ἐκφέρουσαι. Πολύτιμος δ' ἦν δι' ἡμᾶς ἡ παρουσία τοῦ ἀγαθοῦ κ. Πάλλη, ὅστις οὐδὲ στιγμὴν ἀφ' ἡμῶν μακρυνόμενος, προὐνόει ὡς ἰατρὸς καὶ παρηγόρει ὡς φίλος.

Κατεθέσαμεν δὲ τὸν φίλτατον Χαρικλῆν εἰς μίαν τῶν γωνιῶν τοῦ δωματίου τῆς ὑποδοχῆς, ὡς τὸ ὑγιεινότερον μέρος τῆς οἰκίας, καὶ ἐκεῖ παρὰ τὸ προσκεφάλαιόν του ἐμένομεν πάσας τὰς ἡμέρας καὶ διενυκτερεύομεν. Προϊόντος τοῦ χρόνου ὁ ἰατρὸς ἔβλεπε καὶ μᾶς ἀνήγγελλε βελτίωσιν τῆς καταστάσεώς του, καὶ ἐπήρχοντο ὑφέσεις τοῦ πυρετοῦ, καθ' ἃς τὸ παιδίον ἀνεκάθητο καὶ ὡμίλει. Ἀλλ' ἐνθυμοῦμαι τίνα ᾐσθάνθην συνοχὴν καρδίας ὅτε ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, φυλλολογῶν τὰς εἰκόνας τῆς Γερμανικῆς Illustrirte Zeitung ἣν τῷ εἶχον δώσει πρὸς διασκέδασιν, ἀπήντησε μίαν αὐτῶν παριστῶσαν ἐκφοράν, καὶ διὰ φωνῆς, ἥτις ἔτι ἀντηχεῖ εἰς τὴν καρδίαν μου, μοὶ εἶπεν· «Ὁ θάνατος περνᾷ!»

Τὴν αὐτὴν δ' ἑσπέραν ἐλθὼν ὁ ἰατρὸς καὶ ἐξετάσας τον, μοὶ εἶπεν ὅτι τὸν θεωρεῖ σωθέντα καὶ εἰσελθόντα εἰς περίοδον ἀναῤῥώσεως. Ἀλλ' ἐν ᾧ πλήρεις χαρᾶς ἀπεσύρθημεν μετὰ τοῦ κ. Πάλλη εἰς τὴν παρακειμένην αἴθουσαν, καὶ συνδιελεγόμεθα, ἀφήσαντες τὸ παιδίον ὑπὸ τὴν φρούρησιν τῆς τροφοῦ του, αἴφνης τὸ ἠκούσαμεν ἐκπέμπον ὀξείας κραυγάς, καὶ εἰσωρμήσαμεν ἔντρομοι. Ὁ ἰατρὸς ἐπλησίασεν ὠχρός, εὗρεν ὅτι ἡ κοιλία του εἶχε διὰ μιᾶς πρισθῆ, καὶ ἄπελπις μᾶς ἀνήγγειλεν ὅτι ἐπῆλθε θανατηφόρος διάτρησις τῶν ἐντέρων. Μετ' ὀλίγας δὲ στιγμὰς ὁ ἀγγελόμορφος Χαρικλῆς ἡμῶν παρέδιδε τὸ πνεῦμα εἰς τὰς ἀγκάλας μας. Κεῖται δὲ τεθαμμένος πλησίον τοῦ ἀδελφοῦ του, παρὰ τὴν νοτιοδυτικὴν πλευρὰν τοῦ νεκροταφείου, ὅπου οἱ δύω παρ' ἀλλήλους τεθειμένοι ἐπιτάφιοι λίθοι εἰσὶ τὸ μνημεῖον τὸ ἐνδεικνύον τὸ τέρμα τοῦ πρώτου ἀμερίμνου καὶ ἀλύπου ἡμίσεως τοῦ σταδίου τοῦ βίου μου.

Πρὸς ἀνακούφισιν τῶν ψυχικῶν πόνων οἵτινες μᾶς κατέθλιβον, ἀπεφασίσαμεν ἥ τε σύζυγός μου καὶ ἐγὼ νὰ ἐπιχειρήσωμεν μικρὰν ἐκδρομήν που, ν' ἀλλάξωμεν ὁρίζοντα καὶ τὰ περιστοιχοῦντα ἡμᾶς ἀντικείμενα, καὶ οὕτως ἀπήλθομεν τὴν 2 Ὀκτωβρίου εἰς Ὠρωπόν, ὅπου κατελύσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Παππαρρηγοπούλου. Τὸ δ' ἑσπέρας, καταβάντες εἰς τὴν παραλίαν, ἀνήψαμεν μέγα πῦρ, ὃ ἰδὸν πλοιάριον ἐκ τῆς ἀντιπέραν παραλίας καὶ ἐννοῆσαν τὸ σημεῖον, κατέπλευσε τὸ πρωὶ καὶ παραλαβὸν ἡμᾶς, μᾶς διεβίβασε διὰ τοῦ πορθμοῦ εἰς Ἐρέτριαν, ἔνθα κατελύσαμεν παρὰ τῇ Κυρίᾳ Κοτζιᾷ, ἥτις οὐ μόνον παντοίως μᾶς ἐπεριποιήθη, ἀλλὰ καὶ μοὶ ἐδώρησε μικρὸν ἀρχαῖον ἀγγεῖον καὶ χαλκοῦν *Πτολεμαίου* νόμισμα ἐκ τῶν εὑρεθέντων ἐν τοῖς θεμελίοις τῆς οἰκίας της. Ἐκεῖ δ' ἀπήντησα καὶ τὸν ποτὲ ὑπ' ἐμοῦ ἐκ Μονάχου πρὸς σωτηρίαν του ἀποπεμφθέντα μικρὸν Ἀνδρέαν Κοτζιᾶν, ἔφηβον ἤδη, ἀλλ' ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν οὐχὶ λίαν διακεκριμένον. Ἀφ' οὗ δὲ μᾶς ἐφιλοξένησε καὶ ὁ κ. Δομεστίνης, ἀρχαῖος ἀνώτερος ὑπάλληλος, διὰ λέμβου, ἣν αὐτὸς καὶ εἷς συγγενής του ἀνέλαβον νὰ διευθύνωσιν ὡς ἐρέται, παρὰ τὴν ἀκτὴν πλέοντες, ἵνα ἀποφύγωμεν τὴν τραχεῖαν καὶ ἐπικίνδυνον ***Κακὴν Σκάλαν*** (***Καλὴν ἀκτὴν*** τῶν ἀρχαίων), μᾶς ἔφερον εἰς Ἀλιβέρι, ὅθεν ἔφιπποι ἀπήλθομεν εἰς τὸ χωρίον *Στύρα*, ὡραίαν ἔχον τὴν θέσιν, περίεργον δὲ διὰ τὰς ἐν τῷ ὑπερκειμένῳ ὄρει τῆς Ὄχιος ἀρχαιοτάτας οἰκοδομάς, εἰς ὧν τὴν ἐπίσκεψιν μὲ συνώδευσεν ὁ δημοδιδάσκαλος Μικρός. Ἐκ Στύρων δὲ κατέβημεν εἰς τὴν τερπνὴν καὶ λεμονόφυτον πόλιν Κάρυστον. Αὐτῆς δὲ παραλαβὼν ἐγὼ τὸν φιλομαθῆ καὶ λόγιον δημοδιδάσκαλον Βιολέττην, μετέβην μετ' αὐτοῦ εἰς τὴν κατὰ τὰ ἀνατολικὰ τῆς νήσου κειμένην περιεργοτάτην θέσιν τῆς Ἀρχαμπόλεως, καὶ περὶ ταύτης ὡς καὶ τῆς λοιπῆς ὁδοιπορίας εἴ τι εἶχον τὴν ἀρχαιολογίαν ἐνδιαφέρον ἐξέθηκα εἰς ὑπόμνημα, ὃ πεμφθὲν εἰς τὴν Γαλλικὴν Ἀκαδημίαν ἐξεδόθη εἰς τὸν Γ' τόμον τῆς ἐν Παρισίοις Συλλογῆς τῶν ὑπομνημάτων τῶν ξένων λογίων. Ἐκ Καρύστου δ' ἐπεστρέψαμεν πρὸς βορρᾶν πάλιν, καὶ διενυκτερεύσαμεν ἐν Δύστῳ, ὑπ' ἀρχαῖον φρού-

ριον κειμένῳ ἐν μέσῳ εὐρέος ἕλους, δι' ὅλης δὲ τῆς νυκτὸς δὲν ἐκλείσαμεν ὀφθαλμόν, περιβομβούμενοι ὑπὸ μυριάδων τερατωδῶς μεγάλων κωνώπων, στεντόριον σαλπιζόντων καὶ ἀνδρεῖον δόρυ τρεφόντων, καθ' ὧν δ' οἱ χωρικοὶ ἀμύνονται, κοιμώμενοι ἐντὸς μικρῶν σκηνῶν ἑρμητικῶς πανταχόθεν κλειομένων. Τὸ πρωὶ δέ, ἀνυπόμονοι ν' ἀπαλλαγῶμεν τῆς βασάνου ταύτης καὶ μὴ περιμείναντες τὸν ἥλιον, ἐξηκολουθήσαμεν τὴν ὁδὸν ἡμῶν πρὸς τὴν Χαλκίδα. Ἐκεῖ δὲ μᾶς ὑπεδέχθη ἡ ἐξαδέλφη μου (ἡ νεωτέρα θυγάτηρ τοῦ Ἰακώβου Ῥίζου) Εὐφροσύνη σύζυγος τοῦ Νάκου, ὅστις τότε μὲν ἦν νομαρχιακὸς ταμίας ἐν Χαλκίδι, μετ' ὀλίγον ὅμως ἀπελύθη, προσαφθείσης αὐτῷ ἀταξίας εἰς τοὺς ὑπολογισμούς του. Ἀνεγνωρίζετο δ' ὅτι αἱ ἐλλείψεις του προῆλθον οὐχὶ ἐκ καταχρήσεως, ἀλλ' ἐξ ἀσυγγνώστου ἀκηδείας ἀποτελέσματος τῆς οἰνοποσίας, ἥτις μέχρι τέλους κακῶς καὶ λυπηρῶς ἐν ἐλεεινότητι καὶ τὸν βίον αὐτοῦ κατέστρεψε.

Μετὰ διήμερον δὲ διαμονὴν ἐν Χαλκίδι, ἐπέβημεν περὶ τὰς 4 μετὰ τὸ μεσονύκτιον μεγάλης λέμβου τοῦ Β. Ναυτικοῦ, ἣν ὁ ἐκεῖ σταθμεύων πλοίαρχος Τσαμαδὸς εὐηρεστήθη νὰ θέσῃ εἰς τὴν διάθεσιν ἡμῶν, καὶ δέκα εὔρωστοι ναῦται ὑπ' αὐτοῦ κυβερνώμενοι, καὶ ἐναγωνίως κωπηλατοῦντες, μόλις κατώρθωσαν νὰ ὑπερνικήσωσι τὸν ἐναντίον ἡμῶν κατ' ἐκείνην τὴν ὥραν δίκην χειμάῤῥου ῥέοντα Εὔριπον, καὶ μᾶς ἀπεβίβασαν εἰς τὴν ἀπέναντι ὄχθην τῆς Αὐλίδος, ὅθεν, ἀναβάντες τοὺς περιμένοντας ἡμᾶς ἵππους διηυθύνθημεν πρὸς Ἀθήνας. Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἤρχισε βροχή, καὶ ηὔξησεν εἰς ῥαγδαίαν, διαρκέσασαν ἀνελλιπῶς διὰ πάσης τῆς ἡμέρας. Καὶ διεκόψαμεν μὲν τὴν πορείαν ἐπὶ δύω ὥρας παρὰ τῷ Σκ. Σούτσῳ ἐν Δεκελίᾳ, ἀλλ' ὅτε τὴν νύκτα ἐφθάσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν, ἤμεθα διάβροχοι μέχρι τοῦ δέρματος, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ἦν ὅτι τὴν ἐπαύριον καὶ ἡμεῖς ἀμφότεροι, καὶ ὁ συνοδεύων ἡμᾶς ὑπηρέτης καὶ τῶν ἵππων ὁ ὁδηγός, πάντες συγχρόνως κατελήφθημεν ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ, ὅστις ἐπὶ μακρὸν χρόνον μᾶς ἐβασάνισε.

Κατὰ τὸ ἔτος 1843 τοῦ Ἰ. Ῥίζου πεμφθέντος ὡς πρέσβεως εἰς

Κωνσταντινούπολιν, ἀντικατέστησεν αὐτὸν ὡς πρόεδρος τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας ὁ Ι. Κωλέττης. Καὶ ἐχώλαινε μὲν αὕτη, διότι ὁ ὑπὲρ αὐτῆς ζῆλος ἐχώρει ἐλαττούμενος, τὰ μέλη αὐτῆς δὲν ἦσαν πολλά, καὶ οὐ σπανίως καθυστέρουν τὰς συνδρομάς των. Ἀλλ' οὐχ ἧττον δι' ἐγκυκλίων καὶ δι' ἄλλων ἐνεργειῶν προὐκαλοῦντο συνδρομαί, γενναῖαι ἐνίοτε, ὡς ἡ τοῦ Δουκὸς de Luynes ἐκ 4000 φράγκων, καὶ ἕτεραι πολύτιμοι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀποστολαί, οἷα ἡ τῶν προπλασμάτων τῶν γλυφῶν τοῦ Παρθενῶνος, κατατεθειμένων νῦν ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ τῶν τῆς ζωοφόρου τοῦ ναοῦ τῆς Νίκης, ἐναποτεθέντων εἰς τὴν ἀρχαίαν θέσιν αὐτῶν.

Προσέτι δέ, κατ' εἰσήγησίν μου, ὁ πεπαιδευμένος πλοίαρχος Παλάσκας ὑπελόγισεν ἐν σοφῇ πραγματείᾳ τὰς γραμμὰς τοῦ ἡλιακοῦ ὡρολογίου Ἀνδρονίκου τοῦ Κυῤῥήστου, καὶ εἰργάσθη εἰς τὴν ἐγκατάστασιν τῶν ὡροδεικτῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν των θέσιν· ἀλλ' ἡ λίαν ἐνδιαφέρουσα αὕτη ἐργασία ἔμεινεν ἀτελής, εἰ καὶ δὲν ἔπαυον συνιστῶν τὴν συντέλεσίν της ὑπὸ τῆς Ἐφορείας τῶν Ἀρχαιοτήτων, ἀφ' ἧς ἐξηρτᾶτο.

Μετὰ δὲ τοῦ Κωλέττου τὸν θάνατον ἐξελέγη Πρόεδρος τῆς Ἑταιρίας ὁ Μανσόλας. Ἐγὼ δέ, μὴ ὡς πρὸς τὴν παρακμὴν αὐτῆς ἀπατώμενος, ἐσκέφθην περὶ μεταῤῥυθμίσεως τοιαύτης τοῦ ὀργανισμοῦ αὐτῆς, ὥστε νὰ δύναται νὰ ὑφίσταται καὶ ὅτε ἐστερεῖτο πόρων, μέχρις οὗ αἰσιώτεραι περιστάσεις θὰ παρουσιάζοντο. Κατὰ σχέδιον λοιπὸν ὃ ὑπέβαλον εἰς τὴν ψήφισιν τῆς Ἑταιρίας, καὶ ὃ ἐνεκρίθη ὑπ' αὐτῆς καὶ ἐκυρώθη καὶ διὰ διατάγματος, θὰ διῃρεῖτο ἔκτοτε ἡ Ἑταιρία εἰς ***Σύλλογον βουλευομένων*** μελῶν, ἀριθμοῦ ὡρισμένου, μετὰ ξένων ***ἀντεπιστελλόντων*** μελῶν, ἐπίσης ὡρισμένου ἀριθμοῦ, καὶ ἐκ μελῶν ***συντελῶν***, ἀριθμοῦ ἀορίστου, μόνην ὑποχρέωσιν ἐχόντων νὰ καταβάλλωσι συνεισφοράν τινα ἐτησίως. Τῶν βουλευομένων μελῶν μικρός τις ἀριθμὸς ὡρίσθη νὰ ἐκλεγῇ ὑπὸ πάσης τῆς Ἑταιρίας, τὰ δὲ λοιπά, ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, βαθμηδόν, ὑπὸ τῶν προεκλεχθέντων, ὡς προσὸν ἔχοντα τὴν ἔκδοσιν

σπουδαίου τινὸς ἀρχαιολογικοῦ ἢ ἱστορικοῦ συγγράμματος αὐτῶν.

Οὕτω, καὶ πόρων ἐλλειπόντων, ἐδύναντο τὰ βουλευόμενα μέλη, ἕνεκα τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῶν εἰδικότητος, νὰ γίνωνται χρήσιμα διὰ τῶν ἀρχαιολογικῶν μελετῶν των. Προσέτι δ' ἤλπιζον ὅτι ὁ σύλλογος τῶν βουλευομένων μελῶν ἐδύνατο, συμπράττων μετὰ τῆς Φυσικοϊστορικῆς Ἑταιρίας, ν' ἀποτελέσῃ τὴν πρώτην βάσιν τῆς ἐθνικῆς Ἀκαδημίας, ἧς τὴν ἵδρυσιν οὐδέποτε ἔπαυσα θεωρῶν ὡς τῆς πρώτης ἀνάγκης, καὶ πολλάκις ἐπρότεινα, χωρὶς ποτὲ νὰ δοθῇ εἰς τὰς προτασεις μου προσοχή.

Ὅτε δὲ ἦλθεν ἡ ἐποχὴ τῆς πρώτης ἐκλογῆς, μερίς τις εἰς τῶν ἰσοβιων θέσεων τὸν σφετερισμὸν ἀποβλέψασα, καὶ κύριον ὄργανον ἔχουσα τὸν σύμβουλον τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Κ. Μάλουκαν, εἰσήγαγε, παρὰ πασας τὰς ἐνστάσεις μου καὶ παρὰ τὸν κανονισμόν, ἐκλογεῖς μὴ ὄντας μέλη τῆς Ἑταιρίας, καὶ δι' αὐτῶν τὴν ψηφοφορίαν θολώσασα, εἰσήγαγεν εἰς τὸν πρῶτον τοῦ Συλλόγου πυρῆνα μέλη οὐχὶ πάντα τὴν ἀπαιτουμένην ἔχοντα ἐπιστημονικὴν βαρύτητα καὶ παιδείαν. Ἐπέμειναν δὲ νὰ δώσωσι ψήφους καὶ εἰς ἐμέ· ἀλλ' ἐγὼ παρεκάλεσα ν' ἀπόσχωσι τούτου, μὴ ὑποπτευθῇ πρὸς βλάβην τοῦ ἔργου ὅτι ἐπρότεινα τὸν νέον ὀργανισμὸν ἐπὶ σκοπῷ τοῦ νὰ περιληφθῶ ἐν τῷ Συλλόγῳ τῶν ἰσοβίων βουλευομένων. Μετὰ ἓν ἔτος εἶπον, ἂν τὰ ἤδη ἐκλεχθέντα Βουλευόμενα μέλη μὲ κρίνωσιν ἄξιον νὰ μὲ συμπεριλάβωσιν ὡς συνάδελφόν των, ἔσται τοῦτο τιμὴ δι' ἐμέ, καὶ δὲν θέλω βεβαίως τὴν ἀρνηθῆ. Ἀλλ' αἱ ἐνστάσεις μου δὲν ἴσχυσαν καὶ ἐξελέγην μετὰ τῶν ἄλλων. Ὅτε δ' ὁ Πρόεδρος Κ. Ῥίζος διωρίσθη πρέσβυς εἰς Κωνσταντινούπολιν, τότε ἐξελέγη ὑπὸ τῶν διατιθέντων ἤδη τὰς ψήφους τοῦ Συλλόγου ὁ Κ. Γλαράκης, ἀνὴρ λόγιος μέν, ἀλλ' ἥκιστα εἰδικός, καὶ τὸν σκοπὸν τῆς μεταῤῥυθμίσεως τῆς Ἑταιρίας οὐδόλως ἐννοήσας. Ἐγὼ δ' ἐξηκολούθησα γραμματεύων.

Πολὺ δὲ μετὰ τὴν ἐπάνοδον ἡμῶν ἐκ τῆς εἰς Πελοπόννησον ἐκδρομῆς δὲν ἔμεινεν εἰς Ἀθήνας ὁ κ. Πρόκες. Ἡ Αὐστριακὴ κυβέρνησις, ἀφ' οὗ ἀνέκυψεν ἐκ τῆς ἐπαναστάσεως, εἴτε διότι ἠθέλησε

νὰ μεταβάλῃ τὴν ἐν Ἑλλάδι πολιτικήν της, ἧττον ἀναμιγνυμένη εἰς αὐτῆς τὰ ἐσωτερικά, εἴτε ἔχουσα ἀνάγκην τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ κ. Πρόκες ἐν Γερμανίᾳ, ἔνθα ζωτικώτερα ἐκινοῦντο τότε δι' αὐτὴν ζητήματα, μετεκάλεσε καὶ μετέθεσεν αὐτὸν εἰς Βερολῖνον, ἔπειτα εἰς Φραγκφόρτην καὶ τέλος ἔπεμψε πρεσβευτὴν εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ὁ κ. Πρόκες ἦν ἀνὴρ ἱκανώτατος, φιλότιμος, πολλὴν ἔχων τὴν δραστηριότητα καὶ τὴν πρωτοβουλίαν, ἀλλὰ τὴν φαντασίαν ὑπερβαίνουσαν τὴν κρίσιν, ὥστε καὶ ἐν Ἀθήναις οὐ σπανίως πράγματα παρεῖχεν εἰς τὴν κυβέρνησιν, ἐν δὲ Κωνσταντινουπόλει, ὡς φερώνυμος *Ἀνατολικὸς* (d'Osten), ἐδείχθη λίαν φιλότουρκος. Ὅσον ὅμως καὶ ἂν τὸν ἠσχόλει ἡ πολιτικὴ δὲν τὸν ἀπέσπα ἐντελῶς καὶ ἀπὸ τῶν πρώτων φιλολογικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν κλίσεών του, καὶ ἰδίως ἐνέκυπτεν εἰς τὴν νομισματικήν, ὥστε κατήρτισε μέχρι τέλους συλλογὴν ἣν οἱ κληρονόμοι του ἐπώλησαν ἐν μετέπειτα χρόνοις 400,000 Μάρκων εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου. Πολλὰ ἀνέκδοτα ἑλληνικὰ νομίσματα τῆς πολυτίμου του ταύτης συλλογῆς ἐδημοσίευσεν εἰς τὸ τέλος τοῦ πρώτου τόμου τῶν ἐμῶν Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων, τὸν περατωθέντα ἐν ἔτει 1842. Ἀλλ' αἱ σπουδαῖαι γνώσεις του δὲν τὸν ἀπήλλαττον πάντοτε καὶ ἀστείων τινῶν περιπετειῶν. Μίαν ἡμέραν, καθ' ἣν μοὶ ἐπεδείκνυε διαφόρους νεωστὶ ἀποκτηθέντας θησαυρούς, μοὶ ἐπρότεινε νὰ ἐπισκεφθῶμεν ὁμοῦ τὸν ἐν Πειραιεῖ ὁρμοῦντα Ἄγγλον πλοίαρχον, ὅστις ἐλέγετο κεκτημένος ἐκλεκτὰ νομίσματα. Ἐδέχθην λοιπὸν προθύμως καὶ κατέβημεν εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ πλοιάρχου, ὅστις προθύμως μᾶς ἔδειξεν ὅ,τι εἶχεν ἐξαίρετον καὶ ἐν ἄλλοις ἐξῆρε τὸ κάλλος καὶ τὴν σπανιότητα δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον τίνος σπανιωτάτου νομίσματος. Ὁ δὲ Κ. Πρόκες παρετήρει καὶ ἐθαύμαζεν αὐτό· τέλος δ' ὡμολόγησε καὶ τὴν ἄκρατόν του ἐπιθυμίαν τοῦ νὰ τὸ ἀποκτήσῃ εἰς συμπλήρωσιν μέρους τῆς συλλογῆς του, καὶ προσέφερε νὰ τὸ ἀγοράσῃ. Ἀλλ' ὁ πλοίαρχος ἀπήντησεν ὅτι τοιοῦτος θησαυρὸς δὲν πωλεῖται, καὶ οὐδὲ διὰ πεντακόσια φράγκα δὲν θὰ τὸ παρεχώρει. «— Ἔστω, πεντακόσια φράγκα, ἀνέκραξεν ὁ κ. Πρό-

κες. Σᾶς τὰ προσφέρω». — «Λυποῦμαι ὅτι δὲν δύναμαι νὰ τὰ δεχθῶ, ἀπήντησεν ὁ Ἄγγλος. Καὶ ἠξεύρετε διατί; διότι θὰ σᾶς ἔκλεπτον τὰ 490. Τὸ νόμισμα δὲν εἶναι γνήσιον, ἀλλ' ἁπλοῦν ἐκμαγεῖον!»

Καὶ τοῦ Γάλλου δὲ ἐπιτετραμμένου, τοῦ κ. Θουβενέλ, μετεβλήθη κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ἡ τύχη. Ὁ κύριος οὗτος ἐλθὼν κατὰ τὰ 1845 εἰς Ἀθήνας ὡς γραμματεὺς τῆς Γαλλικῆς πρεσβείας, ἧς προΐστατο ὁ κ. Πισκατόρης, μοὶ εἶχε φέρει συστατικόν, δὲν ἠξεύρω πλέον ἂν ὑπὸ τοῦ κ. Lebas ἢ ἄλλου τινὸς μέλους τῆς Γαλλικῆς Ἀκαδημίας. Ὅτε δ' ὁ κ. Πισκατόρης προὐβιβάσθη εἰς πρεσβευτὴν εἰς Μαδρίτην, ἔμεινεν ὁ κ. Θουβενὲλ ἐπιτετραμμένος μέχρι τοῦ διορισμοῦ ἄλλου πρέσβεως, ἐπαύθη δ' ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὸν ἀντικατέστησεν ὁ κ. Ῥεϋνεβάλλ, ὅστις ὅμως καὶ αὐτὸς ἐπαύθη πρὶν ἢ ἔλθῃ εἰς Ἀθήνας, τότε δ' ἀνετέθη προσωρινῶς εἰς τὸν κ. Θουβενὲλ πάλιν ἡ διεύθυνσις τῆς πρεσβείας, καὶ ἔπειτα τῷ ἐδόθη ὁ βαθμὸς τοῦ ἐπιτετραμμένου. Ἀλλ' ἡ ἐπαναστατικὴ λαῖλαψ εἶχεν ἀφαιρέσει ὑπὸ τοὺς πόδας τοῦ νέου διπλωμάτου τὴν βάσιν ἐφ' ἧς ἐστηρίζετο. Ἐν μιᾷ δὲ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰανουαρίου 1849 ἀπηντήθημεν καὶ συνεπεριπατήσαμεν πρὸς τὰ Πατήσια, καὶ καθ' ὁδὸν μοὶ ἐξέφραζε τὴν ἀπελπισίαν του διότι συνετρίβη τὸ στάδιόν του μόλις ἀρξάμενον. «Ἐδυνάμην, μοὶ εἶπε, μετὰ τὰς καλὰς περὶ ἐμοῦ μαρτυρίας αἵτινες ὑπάρχουσι παρὰ τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐξωτερικῶν, νὰ ἐλπίσω ὅτι μετά τινα χρόνον ἤθελον φθάσει εἰς τὸ τέρμα τῆς φιλοδοξίας μου, θὰ προὐβιβαζόμην εἰς ἀρχηγὸν πρεσβείας παρά τινι μικρᾷ αὐλῇ ἴσως τῆς Γερμανίας. Ἀλλ' ἤδη ταῦτα πάντα φροῦδα, καὶ δὲν δύναμαι ἄλλο νὰ περιμένω ἢ τὴν προσεχῆ παῦσίν μου καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς θέσεως τοῦ γραμματέως. Ἐδῶ λήγει ὁ πολιτικός βίος μου. Παρεκάλεσα ἤδη τὸν φίλον μου κ. Γεώργιον Σταῦρον, διοικητὴν τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης, νὰ μοὶ δανείσῃ ποσότητά τινα, δι' ἧς θέλω ἐπιστρέψει εἰς Παρισίους, καὶ προσπαθήσει ν' ἀνοίξω ἐκεῖ ἐργαστήριόν τι, βιβλιοπωλεῖον, ἢ εἴτι ἄλλο διὰ νὰ ζήσω».

Τοιαύτας ἀπογνώσεως λέξεις μοὶ ἔλεγεν· ἀλλ' ἀκριβῶς μετὰ μίαν ἑβδομάδα τὸ ταχυδρομεῖον ἔφερε..... τὸν προβιβασμὸν τοῦ κ. Θουβενὲλ εἰς ἔκτακτον ἀπεσταλμένον καὶ πληρεξούσιον ὑπουργὸν ἐν Ἀθήναις! Ὅτε δὲ ἐπῆγα νὰ τὸν συγχαρῶ διὰ τοῦτο, μοὶ ἐξήγησεν ὅτι ὁ συγγενής του Cuvilier Fleury, ὅστις ἦν εἷς ἐκ τῶν συντακτῶν τῆς «Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων», καὶ ἴσχυε παρὰ τοῖς ἀνθρώποις οὓς ἡ ἐπανάστασις ἔφερεν εἰς τὰ πράγματα, συνηγόρησεν ὑπὲρ αὐτοῦ, ὥστε οὐ μόνον δὲν ἐπαύθη, ἀλλὰ καί, ἐπειδὴ εἰς τὸν Γαλλικὸν ὀργανισμὸν δὲν ὑπῆρχεν ἡ θέσις ἐπιτετραμμένου, τὸν διώρισαν ἀμέσως πρέσβυν. Ὡς τοιοῦτος δὲ ἐδείχθη λίαν ὑπηρετικὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἰδίως κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Πασιφίκου, ὅτε ἐβοήθει τὸν ἀπεσταλμένον τῆς Γαλλίας Gros, καὶ συνέταττεν αὐτὸς τὰ διπλωματικὰ ἔγγραφα τοῦ ἀνικάνου εἰς σύνταξιν αὐτῶν ἡμετέρου ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν κ. Λόντου, δι' ὃ καί, εὐγνωμονῶν ὁ Βασιλεύς, στενῶς τὸν ἐσύστησεν εἰς τὴν Γαλλικὴν κυβέρνησιν. Ἐκ τῆς συστάσεως δὲ ταύτης μετετέθη ὁ κ. Θουβενὲλ εἰς Βαυαρίαν, καὶ εὗρεν ἐκεῖ θερμὴν δεξίωσιν. Εἶτα δὲ μετακληθεὶς εἰς Παρίσια, ὑπηρέτησε παρὰ τῷ ὑπουργείῳ ὡς διευθυντὴς τοῦ διπλωματικοῦ κλάδου καὶ κατόπιν ἐπρέσβευσεν ἐν Κωνσταντινουπόλει, μεθ' ὃ ἀπέθανεν ἐν Γαλλίᾳ ὑπουργὸς ὢν τῶν ἐξωτερικῶν.

Καὶ τρίτη δ' ἄλλη μεταῤῥύθμισις ἐπῆλθε σχεδὸν συγχρόνως εἰς τὸ ἐν Ἀθήναις διπλωματικὸν σῶμα, ὁ διορισμὸς τοῦ κ. Λύονς εἰς Ἑλβετίαν, καὶ ἡ ἀντικατάστασις αὐτοῦ διὰ τοῦ κ. Οὐάϊς, μεταβολὴ ἥτις ηὐχαρίστησε τὴν Αὐλὴν καί, πλὴν τῶν ἀγγλιζόντων πολιτικῶν, πάντα τὰ ἄλλα κόμματα καὶ προσέτι πάντας τοὺς ἐκτὸς τῶν κομματων, ὅσοι ἐφρόνουν ὅτι τοῦ Λύονς ὁ βίαιος χαρακτὴρ καὶ ἡ ἐκ συστήματος καταφορὰ αὐτοῦ κατὰ τοῦ Βασιλέως ἔβλαπτε τὴν Ἑλλάδα, καὶ αὐτῆς τῆς Ἀγγλίας τὴν ἐπιῤῥοὴν εἰς τὴν χώραν ταύτην ἠλάττου. Ἀφ' ὅτου ὁ Βασιλεὺς ἀπεμάκρυνε τῆς Ἑλλάδος τὸν κενόδοξον, ἀλλὰ τοῦ Λύονς ἰδιαίτερον φίλον καὶ ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοὴν αὐτοῦ διατελοῦντα Ἀρμανσπέργην, τὰ πάντα εἰς τὰς ὄψεις τοῦ Λύονς μετεβλήθησαν ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἐγένοντο ἐκ λευκῶν

μέλανα. Ἀκάθεκτος τὰς ὁρμὰς ἀλλὰ τὸν χαρακτῆρα εἰλικρινής, κατήντησε βαθμηδὸν νὰ πιστεύῃ ὁ ἴδιος ὅ,τι ἔγραφεν εἰς τὴν κυβέρνησίν του, καὶ νὰ ἐμπνεύσῃ καὶ εἰς τὴν περὶ αὐτὸν συνασπισθεῖσαν Ἑλληνικὴν ἀντιπολίτευσιν τὰς πεποιθήσεις ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἦν ὁ κακὸς τῆς Ἑλλάδος δαίμων, καὶ ὅτι μετ' αὐτοῦ οὐδεμία ὑπῆρχεν ἐλπὶς σωτηρίας. Πολλάκις τὰς πρωΐας τὸν ἀπήντων συμπεριδιαβάζοντα εἰς τὸ πρὸ τῆς πρεσβείας πιπερεῶν ἄλσος καὶ ζωηρῶς συνδιαλεγόμενον μετὰ τοῦ ἀπέναντι αὐτοῦ οἰκοῦντος πρέσβεως τῆς Τουρκίας Μουσούρου, ὅστις ὑπεστήριζε τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος δυσμένειάν του, εἰ καὶ ἦν Ἕλλην καὶ αὐτός, τοῦ σταδίου του ἀρξάμενος ὡς γραμματεὺς τοῦ ὑγειονομείου μιᾶς τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου, νομίζω τῆς Τήνου. Τότε καὶ κοινῇ συνεργείᾳ του ἐτέθησαν αἱ βάσεις τῆς πολιτικῆς, δι' ἧς ἡ Ἀγγλία δυσμενῶς κατὰ τῆς Ἑλλάδος διατεθεῖσα, οὐκ ὀλίγον ἔβλαψεν αὐτήν, καὶ τοῦ πολυπλόκου ἀνατολικοῦ προβλήματος ἐδυσχέρανε τὴν λύσιν. Ἡ ἀνάκλησις λοιπὸν τοῦ κ. Λύονς, ὡς μεταβολὴ τῆς ἀγγλικῆς ἐξωτερικῆς πολιτικῆς ἐκληφθεῖσα, πολὺ πολλοὺς εὐηρέστησε, καὶ οὐχ ἧττον τὴν Αὐλήν, διὰ μνήμης ἔχουσαν ὅτι ἂν ὁ κ. Λύονς ἀπὸ πλοίαρχος ἔγινε πρέσβυς, ὤφειλε τοῦτο εἰς τὸν Βασιλέα. Παρὼν ἤμην εἰς Βασιλικὸν χορὸν ὅτε ἡ Βασίλισσα πλησιάσασα τὸν ἀνακαλούμενον διπλωμάτην καὶ περὶ τῆς νέας αὐτοῦ θέσεως διαλεγομένη, τῷ εἶπε μετ' εἰρωνικῶς χαιρεκάκου ἀστεϊσμοῦ, ὅτι θέλει ἔχει τοῦ λοιποῦ τὴν λίμνην τοῦ Λεμάννου διὰ τοὺς ναυτικούς του ἐξελιγμούς. Ἐγνώριζον δ' ἐγὼ τότε τὴν θέσιν τῆς κοινῆς γνώμης μετ' ἀκριβείας καὶ ἀπρολήπτως, διότι εἰ καὶ μακρὰν ἤμην πάσης πολιτικῆς ἐνεργείας καὶ οὐδὲν συμφέρον μὲ συνέδεε μετ' αὐτῆς, ἀλλ' ἐπεσκόπουν αὐτὴν ἐπιμελῶς δι' ἃς ἔπεμπον ἀνταποκρίσεις εἰς τὰ «Ἑωθινὰ Χρονικὰ» προσπαθῶν δι' αὐτῶν νὰ ἐπανορθῶ τὴν διαστροφὴν τῶν εἰς Ἀγγλίαν μεταδιδομένων ἰδεῶν περὶ Ἑλλάδος.

Δὲν ἤργησαν ὅμως καὶ ἡ Αὐλὴ καὶ ἡ κοινωνία νὰ ἐννοήσωσιν ὅτι ἡ χαρά των ἐπὶ τῇ μεταβολῇ ἦν πρόωρος, διότι ἂν ὁ κ. Λύονς ἦν ὁρμητικός, ὁ διάδοχος αὐτοῦ ἦν φύσει στρυφνὸς καὶ μεμψίμοιρος,

καὶ ὅπου ἐκεῖνος ἀναφανδὸν ἔπληττε, φρονῶν, ἀδίκως μὲν ἴσως, ἀλλ' ἄνευ ὑστεροβουλίας ὅτι ἀμύνεται ἢ ὅτι ὠφελεῖ, οὗτος ἔδακνε λανθάνων καὶ χαιρεκάκως, ὡς καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἔλαβον μετὰ καιρὸν ἀφορμὴν ἐξ ἰδίας πείρας νὰ τὸ γνωρίσω. Ἀλλ' αἱ πρῶταί μου σχέσεις μετὰ τοῦ Κ. Οὐάϊς ἦσαν φιλικώταται, καὶ ἐτερπόμην καὶ ὠφελούμην συνδιαλεγόμενος μετ' αὐτοῦ, διότι ἦν ἀνὴρ παιδείας καὶ φιλοτέχνης, αὐτὸς δοὺς τὰ σχέδια τῶν τοιχογραφιῶν αἵτινες κοσμοῦσι τὸ νέον Βουλευτήριον τοῦ Λονδίνου, καὶ συγγράψας βιβλίον περὶ δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὃ μοὶ ἐδάνεισεν εἰς ἀνάγνωσιν. Καὶ ἀπὸ μὲν τῆς συζύγου του ἥτις ἦν ἀνεψιὰ τοῦ Μεγάλου Ναπολέοντος, ἦν διεζευγμένος, εἶχε δὲ μεθ' ἑαυτοῦ τὴν ἀδελφήν του, γυναῖκα σεβαστὴν καὶ λίαν εὐχάριστον, καὶ τὴν θυγατέρα της νέαν χαριεστάτην, ἥτις μετὰ ταῦτα ἐμόνασε, διότι πᾶσα ἡ οἰκογένεια ἦτο καθολική. Ἐγὼ δὲ συνεχῶς τὰς ἑσπέρας διηρχόμην μόνος μετ' αὐτῶν καὶ τοῦ Κου Οὐάϊς ἐντὸς τῶν δωματίων των. Ἔτρεφε δὲ καὶ πρὸς τὴν κλασσικὴν ἀρχαιότητα ὁ πρέσβυς ἐνθουσιασμόν, ὥστε καὶ μία τῶν πρώτων ἐφέσεών του, ὅτε ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, ἦν νὰ ἰδῇ εἰς αὐτῶν τὴν σκηνὴν παριστωμένην τὴν Ἀντιγόνην τοῦ Σοφοκλέους μετὰ τῶν χορῶν ὡς ἐτόνισεν αὐτοὺς ὁ Μενδελσών. Τὴν εὐχήν του δὲ ταύτην πολλάκις μοὶ ἐξέφρασε, κακίζων πως καὶ τὴν Ἑλληνικὴν κυβέρνησιν ὅτι τοιαύτη ἰδέα δὲν τῇ ἐπέρχεται.

Ἐγὼ δέ, καὶ ἐκτιμῶν τὸν τοιοῦτον κλασσικὸν ἐνθουσιασμόν του, καὶ μὴ θέλων νὰ ἐκληφθῇ ὑπὸ τοῦ ξένου, ὅτι καὶ ἀκούοντες παρ' ἄλλων τὴν τοιαύτην πρότασιν ἐδυνάμεθα νὰ μένωμεν ἀδιάφοροι, ἀνταπεκρίθην θερμῶς εἰς αὐτήν. Ἀλλὰ πλὴν τῶν ἄλλων δυσχερειῶν, ἃς ἐξ ἐθνικῆς φιλοτιμίας δὲν τῷ ὡμολόγουν, τῷ ἀνέφερα μίαν, καὶ αὐτὴν οὐχὶ μικράν, ὅτι ὁ Μενδελσὼν ἐτόνισε τοὺς χοροὺς τοῦ Σοφοκλέους κατὰ τὴν ἀρχαίαν τῶν λέξεων προσῳδίαν, ἥτις ὅμως μετεβλήθη διὰ τῶν αἰώνων, οὖσα ἴσως τὸ μόνον, τοὐλάχιστον τὸ κυριώτερον μέρος τῆς ἀρχαίας προφορᾶς τὸ ἀλλοιωμένως ἔχον παρ' ἡμῖν· ἑπομένως αἱ συνθέσεις ἐκεῖναι τοῦ Γερμανοῦ

μελοποιοῦ τῷ εἶπον ὅτι δὲν θὰ ἐφηρμόζοντο εἰς τοὺς στίχους τοῦ ποιητοῦ, ἂν δὲν ἠθέλομεν ὅλως παρατόνως καὶ γελοίως δι' Ἕλληνας ἀκροατὰς νὰ ἠχήσωσιν ἐπὶ τῆς Ἑλληνικῆς σκηνῆς. Τῷ προσέθηκα δ' ὅτι ἄλλη θεραπεία τότε δὲν ὑπῆρχεν ἢ τὸ νὰ γίνῃ ἡ καὶ ἄλλως, διὰ τὴν κατάληψιν τῶν πλείστων ἐκ τῶν θεατῶν ἀναπόφευκτος μετάφρασις τῆς τραγῳδίας εἰς τὴν σήμερον ὁμιλουμένην, οὕτως ὥστε καὶ εἰς τοὺς χοροὺς ὡς καὶ εἰς τὸν διάλογον, διατηρουμένων ἀκριβῶς τῶν ἀρχαίων μέτρων, ν' ἀντικαταστήσωσι τὰς ἀρχαίας μακρὰς θέσεις αἱ παρ' ἡμῖν τετονισμέναι, καθ' ὃ σύστημα ἐγὼ αὐτὸς εἶχον πρεσβεύσει καὶ ἐκθέσει ἄλλοτε ἐν ἰδίᾳ πραγματείᾳ περὶ τῆς σχέσεως τῆς ἀρχαίας προσῳδίας πρὸς τὴν παρ' ἡμῖν. Ταῦτα ἀκούσας καὶ συζητήσας μετ' ἐμοῦ ὁ κ. Οὐάϊς μετ' ἐμβριθείας ἀνδρὸς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας κατόχου, μ' ἐνεψύχωσε νὰ ἐπιχειρήσω τὸ ἔργον ὃ τῷ κατεδείκνυον ὡς ἀναγκαῖον, καὶ διὰ τοῦτο μετέφρασα τότε τὴν Ἀντιγόνην εἰς τὴν καθ' ἡμᾶς. Περὶ τῆς ἐργασίας δὲ ταύτης ἀκούσασα ἡ Κυρία Θεῖλε (Thiele), σύζυγος τοῦ ἐπίσης τὴν Ἑλληνικὴν φιλολογίαν καλλιεργοῦντος πρέσβεως τῆς Πρωσσίας, εὐηρεστήθη νὰ μοὶ φέρῃ ἐκ Γερμανίας καὶ μοὶ δωρήσῃ τὴν μουσικὴν τοῦ Μενδελσῶνος. Καὶ ἐγὼ μὲν ἐπεράτωσα τὴν μετάφρασιν, ἀλλ' οὐχ ἧττον τὸ δρᾶμα δὲν ἐδιδάχθη, ἕνεκα τῶν πολλῶν δυσκολιῶν ἃς ἀνωτέρω αἰνίττομαι, ἤτοι τῆς ἐλλείψεως ἠθοποιῶν ἱκανῶν διὰ τοιαύτην παράστασιν καὶ θεάτρου κεκτημένου πόρους. Μόνον δὲ τὰ κοράσια παρθεναγωγείου τινός, τοῦ τῆς Κας Σουρμελῆ, γυμνασθέντα, ἔψαλαν Ἑλληνιστὶ τινὰς τῶν χορῶν τῆς Ἀντιγόνης εἰς τὰς ἐξετάσεις των· ὅτε δ' ἤμην ἐν Ἀμερικῇ (κατὰ τὸ 1867), τότε ἐδιδάχθη, ὡς ἀνέγνων εἰς τὰς ἐφημερίδας, ἡ Ἀντιγόνη εἰς τὸ θέατρον τοῦ Ἡρῴδου, ἀλλ' οἰκτρότατα καὶ ἄνευ τῶν χορῶν· ὁ δὲ τότε θεατρώνης, ὅστις δήποτε, μετετύπωσε πρὸς τοῦτο εἰς ἰδιαίτερον φυλλάδιον τὴν μετάφρασίν μου, χωρὶς νὰ νομίσῃ ἀναγκαῖον οὐ μόνον νὰ ζητήσῃ τὴν ἄδειάν μου, ἀλλ' οὐδὲ κἂν νὰ εἴπῃ ἐπὶ τοῦ φυλλαδίου ἢ εἰς τὰ θεατρικὰ προγράμματα ὅτι ἐγὼ ἤμην ὁ μεταφραστής!

Καὶ ἄλλη τις ἀπόπειρα παραστάσεως τῆς Ἀντιγόνης ἐγένετο μετὰ πολὺν χρόνον, ἥτις οὐχ ἧττον ἀπέτυχε. Κατὰ τὸ 1875 ὅτε ἤμην ἐν Γερμανίᾳ μοὶ ἔγραψεν ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Βρασιλίας ὅτι ἐμελέτα νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Ἑλλάδα μετὰ ἓν ἔτος, καὶ μοὶ ἐζήτει νὰ τῷ ὑποδείξω τὸ καταλληλότατον δρομολόγιον ἵνα ἐν ἐλαχίστῳ χρόνῳ ὅ,τι πλεῖστα ἰδῇ. Τὴν μέλλουσαν λοιπὸν ἐπίσκεψιν τοῦ φιλέλληνος καὶ σοφοῦ ἡγεμόνος ἔσπευσα ν' ἀναγγείλω εἰς Ἀθήνας καὶ ἐγνωμάτευσα ὅτι δεξίωσις δι' αὐτὸν πολυτελεστέρα καὶ τοῖς φρονήμασιν αὐτοῦ μᾶλλον συνᾴδουσα δὲν ἐδύνατο νὰ τῷ γίνῃ παρ' ἂν ἤθελε διεσκευασθῇ καταλλήλως τὸ θέατρον τοῦ Ἡρώδου κατὰ τὸν ἀρχαῖον ῥυθμόν, καὶ εἰς αὐτὸν παρασταθῇ ἡ Ἀντιγόνη κατὰ τὴν μουσικὴν τοῦ Μενδελσῶνος, λαμβανομένων ἐκ πάντων τῶν ἐν Ἀθήναις Ἑλληνικῶν θεατρικῶν θιάσων τῶν ἀρίστων προσώπων, καὶ καλῶς καταρτιζομένου καὶ ἐν τῷ Ὠδείῳ ἐγγυμναζομένου χοροῦ, πρὸς ὃν ὑπῆρχεν ὁλοκλήρου ἔτους καιρός. Ἐπρότεινον δὲ τὸ οὕτω καταρτισθὲν ἀρχαῖον ἐκεῖνο θέατρον νὰ μείνῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον, καὶ ἅπαξ ἑκάστου μηνὸς νὰ διδάσκηται ἐν αὐτῷ ὑποχρεωτικῶς μετάφρασις ἀρχαίου τινὸς δράματος, ὅπερ κατ' ἐμὲ θὰ ἐκίνει ἀναμφιβόλως τὴν προσοχὴν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ξένων. Ἀλλ' εἰ καὶ πολλάκις καὶ πρὸς πολλοὺς ἔγραψα καὶ ἀνέπτυξα τὰς προτάσεις ταύτας, οὐδ' ἡ ἐλαχίστη ἐδόθη προσοχὴ εἰς αὐτάς, καὶ δὲν ἐξετελέσθησαν.

Τὸ δύσκολον δὲ καὶ δυσμενὲς τοῦ χαρακτῆρος τοῦ κ. Οὐάϊς ἐδείχθη μάλιστα μετ' οὐ πολὺ ἐπὶ ὑποθέσεως προελθούσης ἐκ συμβάντος καθ' ἑαυτὸ δυσαρέστου καὶ κατακριτέου, ἄλλως ὅμως παιδαριώδους, ὃ πᾶς ἄλλος θὰ ἐσυμβίβαζεν ἐντὸς μιᾶς ὥρας μετὰ τῆς ἀστυνομίας. Ἐκεῖνος ὅμως ἐξ ἐπιμόμφου χαιρεκακίας σκαιῶς ὑποστηριχθείσης καὶ ὑπὸ τοῦ τότε πρωθυπουργοῦντος Παλμερστῶνος, ἐκορύφωσεν αὐτὸ εἰς ζήτημα μεγάλων διπλωματικῶν διαστάσεων, ἥκιστα τιμῶν τὴν Ἀγγλίαν, διακινδυνεῦσαν δὲ τὴν ὕπαρξιν τῆς Ἑλλάδος καὶ τὴν εἰρήνην τῆς Εὐρώπης.

Κατὰ τὴν νύκτα τῆς μεγάλης Παρασκευῆς τοῦ ἔτους 1848

παιδία τινὰ κακῶς ἀνατεθραμμένα, ἀφ' οὗ παρηκολούθησαν τὸν ἐπιτάφιον ἀπῳκισμένου τινὸς ἐκκλησιδίου τοῦ δυτικοῦ μέρους τῆς πόλεως πρὸς τὸν Κεραμεικόν, κατ' ἔθιμον πάσης κατακρίσεως ἄξιον, ἐπικρατοῦν δ' ἔτι τότε εἴς τινας πόλεις τῆς ἔτι ὑποδούλου Ἑλλάδος, καὶ ὃ δὲν ἔπρεπε ν' ἀνέχεται τῶν Ἀθηνῶν ἡ ἀστυνομία, ἀλλὰ σήμερον εὐτυχῶς ἐκλιπὸν ἐκ πάσης τῆς Ἑλλάδος, **ἔκαυσαν** εἰς τῆς ἐκκλησίας τὸν περίβολον τὸν **Ἑβραῖον**, ἤτοι ξύλον τι περιβεβλημένον ῥάκη, καὶ ὑποτιθέμενον ὅτι παριστᾷ τὸν σταυρώσαντα τὸν Χριστόν· ἔπειτα δὲ ἐν τῇ παιδαριώδει ἐξάψει των, ἐν ᾧ ὅλα ὁμοῦ διήρχοντο πρὸ τῆς παρακειμένης οἰκίας Ἰσπανοῦ τινος Ἰουδαίου, Δὸν Πασιφίκου καλουμένου, ἔρριψαν λίθους καὶ ἔθραυσάν τινας τῶν ὑέλων αὐτῆς, καὶ ἄλλας ἴσως τινὰς ζημίας ἐπέφερον ἀτακτήσαντα, μέχρις οὗ γνῶσιν λαβοῦσα τῶν συμβάντων ἡ ἀστυνομία, ἐπῆλθε καὶ διεσκέδασε τὸν ταραχοποιὸν ὅμιλον, φυλακίσασα καί τινα τῶν παιδίων. Ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἤρκεσεν· ὁ δόλιος Ἰουδαῖος, ἀξιῶν ὅτι εἶναι **προστατευόμενος** τῆς Ἀγγλίας, ἐν ᾧ τοιαύτην ἰδιότητα ὁ νόμος δὲν ἀνεγνώριζεν, εὗρεν ἀξιόλογον κέρδους εὐκαιρίαν ἣν ἔσπευσε νὰ ἐκμεταλλευθῇ, διϊσχυρισθεὶς ὅτι πολλῶν ἑκατοντάδων χιλιάδων ζημίαν ὑπέστη, καὶ ὁ κ. Οὐάϊς μισῶν τὴν τότε Ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν, ἣν ἐθεώρει γαλλίζουσαν, παρεδέχθη τὸν διϊσχυρισμὸν αὐτοῦ, καὶ προθύμως ἀναλαβὼν τὴν ὑπεράσπισιν τῶν ὑποτιθεμένων δικαιωμάτων του, προὐκάλεσε κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ἀτομικῶς κατὰ τοῦ Βασιλέως πάντας τοὺς κεραυνοὺς τῆς ἀγγλικῆς διπλωματίας· ἓν δὲ τῶν ἐπιχειρημάτων του ἦν ὅτι μεταξὺ τῶν λεηλατησάντων (διότι εἰς τοῦτο ἐξώγκωσε τῶν ὑέλων τὴν θραῦσιν) τὴν οἰκίαν τοῦ ἀξιοτίμου προστατευομένου τῆς Βασιλίσσης ἦσαν καὶ τὰ τέκνα τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν. Καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἀπεδείχθη· ἀλλὰ καὶ ἀληθὲς ἂν ἦτον, οὐδεμίαν σπουδαιότητα θὰ εἶχε, καθ' ὅσον βεβαίως ὁ στρατηγὸς Τζαβέλλας δὲν ἔπεμψε τὰ μειράκιά του ἵνα λαφυραγωγήσωσι τὸν Ἰουδαῖον, οὐδὲ κἂν τῆς ἀνατροφῆς των ἐδύνατο νὰ θεωρηθῇ πολὺ ὑπεύθυνος ἐκεῖνος, ὅστις ἥρως μὲν ἦτον ἐν πολέμῳ, ἀλλ' ὀλίγον μετέχων τῆς λε-

πτῆς ἀγωγῆς εἰς βαθμὸν ὥστε δὲν ἤξευρε νὰ γράφῃ ἄλλο παρὰ τὸ ὄνομά του.

Ὁ Ἰουδαῖος Πασίφικος τοιαύτην εὑρὼν ἀφορμὴν πλουτισμοῦ δὲν ἠμέλησε νὰ ἐκμεταλλευθῇ αὐτήν, καὶ διϊσχυρίζετο ὅτι ἡ οἰκία του ἦν πολυτελεστάτη καὶ ἡγεμονικῶς διεσκευασμένη, οἵα οὐδεμία ὑφίστατο τότε ἐν Ἀθήναις, ὅτι δ' ἐντελῶς κατεστράφη καὶ ἐγυμνώθη, δι' ὃ πολλαπλῆν τῷ ὤφειλεν ἀποζημίωσιν ἡ Ἑλλάς. Ταῦτα ὁ κ. Οὐάϊς χωρὶς νὰ ἐξετάσῃ κατὰ πόσον ἦσαν ἀληθῆ ἢ ψευδῆ, μετὰ τοιούτου πάθους ὑπεστήριζε παρὰ τῇ κυβερνήσει του, ὥστε ἔπεισε τὸν Λόρδον Παλμερστῶνα νὰ προβῇ μέχρι τέλους, τῷ 1850, εἰς τὸ καταναγκαστικὸν μέτρον ἀποκλεισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν λιμένων διὰ τοῦ στόλου τοῦ ὑπὸ τοῦ ναυάρχου Πάρκερ διοικουμένου. Καὶ ἐγὼ μὲν οὐδόλως εἶχον ν' ἀναμιγῶ εἰς πᾶσαν τὴν λυπηρὰν ὑπόθεσιν ταύτην· ἀλλὰ τὴν πρόληψιν καὶ τὴν καταδρομὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος τοσοῦτον εὕρισκον ἀδικαιολόγητον, ὥστε ἠλάττωσα τὰς συνεχεῖς ἐπισκέψεις εἰς τὸν πρὶν φίλον μου πρέσβυν.

Κατ' ἐκείνους πέριπου τοὺς χρόνους διαλυθείσης τῆς ἑταιρίας τοῦ φιλολογικοῦ περιοδικοῦ συγγράμματος τῆς Εὐτέρπης, ἧς ἡ ἀποκλειστικὴ σύνταξις καὶ ἰδιοκτησία ἔμεινεν εἰς τὸν κ. Καμπούρογλουν, ἀντικατέστη ἐκείνη ἡ ***Πανδώρα***, σπουδαιοτέρα καὶ ἐν ἄλλοις καὶ ἐπιστημονικὴν ὕλην προτιθεμένη νὰ παρέχῃ, καὶ τὴν διεύθυνσιν καὶ σύνταξιν αὐτῆς ἀνελάβομεν ὁ Ν. Δραγούμης, ὁ Κ. Παππαρρηγόπουλος, καὶ ἐγώ· ὅπερ ὅμως δὲν μ' ἐκώλυε νὰ γράφω ἐνίοτε καὶ εἰς τὴν «Εὐτέρπην». Τὴν ὑλικὴν δὲ καὶ οἰκονομικὴν διαχείρισιν τοῦ περιοδικοῦ εἴχομεν ἐπαφήσει εἰς τὸν κ. Δραγούμην, ὅστις καὶ μετὰ τρία ἔτη ἀνέλαβε μόνος τὴν ἐπιχείρησιν, καὶ ἔκτοτε ἡμεῖς ἐκτάκτως μόνον ἐδίδομεν ἄρθρα εἰς αὐτήν.

Καὶ διὰ τῆς «Πανδώρας» δὲ ὡς καὶ διὰ τῆς «Εὐτέρπης» ἐδημοσίευσα διάφορα διηγήματα, ὧν τινα τοιαύτην εἶχον τὴν ἀρχήν. Ἐκλέγων ἐκ διαφόρων ξυλογραφημάτων ἃ μᾶς ἐπέμποντο ἐκ Παρισίων συνεδύαζον αὐτὰ κατὰ τὸ δυνατὸν καὶ προσεπάθουν νὰ ἐφεύρω μῦθον καὶ νὰ συντάξω κείμενον εἰς αὐτὰ ἐφαρμοζόμενον, ὥστε εἰρ-

γαζόμην έντελῶς ἀντιστρόφως τῶν ζωγράφων, οἵτινες συνθέτουσι συμπλέγματα κατὰ δεδομένον κείμενον.

Τὰ διηγήματα ταῦτα, λαβὼν παρ' ἐμοῦ τὴν ἄδειαν, συνέλεξε μετὰ ταῦτα καὶ ἐξέδωκεν εἰς τρεῖς τόμους ὁ τότε τυπογραφεῖον ἐν Ἀθήναις κεκτημένος καὶ μετὰ τοῦ Ν. Λεβαδέως τὸ λεξικὸν ἡμῶν ἀποτυπώσας Κωνστ. Βαρβάτης. Μεγάλως δ' ἐξεπλάγην ὅτε μετά τινα χρόνον μοὶ εἶπέ τις ὅτι παρὰ τῷ Wilberg, τῷ τότε Γερμανῷ βιβλιοπώλῃ τῶν Ἀθηνῶν, εἶδε πωλουμένην τῶν διηγημάτων τούτων μετάφρασιν γαλλικήν. Ἀπελθὼν δ' εἰς τοῦ βιβλιοπώλου, εὗρον ἀληθῶς καὶ ἠγόρασα τὴν μετάφρασιν, συνισταμένην εἰς δύω τόμους παχεῖς, καὶ τετυπωμένους πυκνότατα. Ἔφερε δὲ ὡς ὄνομα τοῦ μεταφραστοῦ Tourgar. Ἀλλὰ γράψας πρὸς τοῦτον, ἔλαβον πολλὰς ἀλλεπαλλήλους ἐπιστολάς του, ἐξ ὧν ἔμαθον ὅτι τὸ ἀληθὲς ὄνομά του ἦν Groutar, ὅτι ἦν Βέλγος, καθολικὸς ἱερεύς, ὅπερ σὺν ἄλλοις οὐκ ὀλίγον συνετέλεσεν εἰς τὴν καταστροφὴν τῶν μικρῶν μου διηγημάτων, διότι, εἰ καὶ θαυμάσιον ἦν, τότε μάλιστα, ξένος οὐδέποτε τὴν Ἑλλάδα ἐπισκεφθείς, τοσοῦτον νὰ γνωρίζῃ τὴν νέαν Ἑλληνικήν, ἐν πολλοῖς ὅμως παρηννόει καὶ οἰκτρῶς παρεξήγει ὅ,τι ἐγὼ εἶχον γράψει. Προσέτι δέ, καὶ τὸ χείριστον, εἰ καί, μὰ τὴν Ἄρτεμιν, πάντα τὰ διηγήματα ταῦτα δύναμαι νὰ ἐγγυηθῶ τοῖς μὴ ἀναγνοῦσιν αὐτά, ὅτι οὐδὲν ἔχουσι τὸ μὴ έντελῶς σεμνὸν κατά τε τὴν λέξιν καὶ κατὰ τὴν διάνοιαν, ἡ πεφοβισμένη ὅμως ἱερατικὴ τοῦ μεταφραστοῦ μου συνείδησις ἐξηγείρετο συνεχῶς, καὶ μοὶ περιέκοπτεν ὅλα μακρὰ χωρία, καὶ ἄλλα παντοίως διέστρεφεν, ὥστε ἔλεγον ἄλλ' ἀντ' ἄλλων.

Ἠσθάνθην λοιπὸν τὴν ἀνάγκην, ἀφ' οὗ ἑκόντα ἄκοντα μ' ἔφερεν εἰς τὸ προφανὲς καὶ μὲ παρουσίασεν εἰς τὸ κοινὸν τῆς Εὐρώπης, νὰ ἐμφανισθῶ εἰς αὐτὸ μᾶλλον ὁ κολοιὸς οἱοσδήποτε ἤμην, παρὰ κεκαλυμμένος ὑπὸ ξένα ταῶνος πτερά· διὸ καί, ἅμα εὗρον διαθεσίμους στιγμάς, ἀνεθεώρησα καὶ μετεποίησα τὴν μετάφρασιν, καὶ ὅτε μετὰ ταῦτα διητώμην ἐν Παρισίοις ἀνέλαβεν ὁ Didier καὶ ἐδημοσίευσε τὸ μακρότερον τῶν διηγημάτων τούτων, τὸν Αὐ-

θέντην τοῦ Μωρέως. Ἀλλ᾽ εἴτε διότι ἐφειδωλεύθη ὡς πρὸς τὰς ἀγγελίας καὶ τὰ λοιπὰ μέσα τῆς διαδόσεως νεοεκδότων βιβλίων, εἴτε διότι αὐτὸ δὲν ἐκρίθη ἔχον ἀξίαν τινά, διέφυγε σχεδὸν ἐντελῶς τὴν προσοχήν· ἄλλο δὲ διήγημα, καίτοι ὑποσχεθεὶς δὲν ἐδημοσίευσεν ὁ Didier, καὶ μόνον μεταγενεστέρως ὑπ᾽ ἄλλους οἰωνοὺς τινὰ μετεφράσθησαν.

Πολὺ δὲ πρὸ τούτου ὁ αὐτὸς Αὐθέντης τοῦ Μωρέως εἶχε μεταφρασθῆ καὶ Γερμανιστὶ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ βιβλιοθηκαρίου τῆς Γοτίγκης Ἔλισσεν, αὐτοῦ ἐκείνου, ὅστις, ὡς ἀπεμνημόνευσα ἀνωτέρω εἶχε μεταφράσει καὶ τὰς ***Φυλακάς***, καὶ ἐξεδόθη δ᾽ ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰς τὴν «Μεσαιωνικήν του Βιβλιοθήκην», καὶ ἔπειτα καὶ ἰδιαιτέρως μεθ᾽ ἱστορικῶν σχολίων, ἀλλ᾽ ἐπίσης μετ᾽ οὐκ ὀλίγων παρεννοήσεων, ὥστε ἠναγκάσθην κατόπιν ἄλλην καὶ τούτου Γερμανικὴν μετάφρασιν ἐγὼ αὐτὸς νὰ ἐξεργασθῶ.

5.

Ὁδοιπορία εἰς Ἀγγλίαν.

Πρὸς ἀντιπερισπασμὸν τῆς ἀπαραμυθήτου θλίψεως, ἥτις κατεῖχε τὴν σύζυγόν μου καὶ ἐμὲ διὰ τὴν στέρησιν τοῦ προσφιλοῦς ἡμῶν Χαρικλέους, ἀπεφασίσαμεν τὸ αὐτὸ ἐκεῖνο ἔτος (1850) νὰ μεταβῶμεν εἰς Ἀγγλίαν πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς οἰκογενείας Σκήν, ἥτις πρὸ πολλοῦ ἤδη εἶχεν ἐπιστρέψει ἐκεῖ ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος.

Ἐπετάχυνα ἑπομένως ὀλίγον τὰ μαθήματα καὶ πρὸ τῶν διακοπῶν τῇ $^{16}/_{28}$ Μαΐου, ἡμέρᾳ τρίτῃ, κατὰ τὰς 6 $^{1}/_{2}$ μ. μ. ἀπεπλεύσαμεν ἐκ Πειραιῶς διὰ τοῦ αὐστριακοῦ ἀτμοπλοίου Kübeck μετὰ συνοδοιπόρων τοῦ Ῥάδου, Χρηστίδου, Κοκκώνη, Μάμουκα καὶ ἄλλων, καὶ διηυθύνθημεν, κατὰ τὸ τότε δρομολόγιον τῆς ἀτμοπλοΐας, τὸ πρῶτον εἰς Σύρον. Μέχρι Σουνίου εἴχομεν αἴθριον τὸν οὐρανὸν καὶ λείαν τὴν θάλασσαν. Ἀλλ᾽ ἅμα τὸ ἀκρωτήριον κάμψαντες ἀπηντήσαμεν ἄνεμον ἐναντίον, καὶ κυματισμόν, ὅστις ἡμᾶς,

τὴν Καρολίναν μάλιστα, κακῶς ἀνεχομένην τὴν θάλασσαν, σφοδρῶς ἠνώχλησε μέχρι Σύρου. Ἀφιχθέντες δ᾽ ἐκεῖ τὴν ἐπαύριον, κατὰ τὰς 6 ½ τῆς πρωΐας, ἐφιλοξενήθημεν ὑπὸ τοῦ συνοδοιπορήσαντος ἡμῖν Νομάρχου κ. Ῥάδου. Τὴν δὲ μεσημβρίαν ἀκριβῶς, ἐπιβιβασθέντες εἰς τὸ μέγα καὶ εὐπρεπὲς ἀτμόπλοιον τοῦ Λούδ, τὴν «Africa» ἀπεπλεύσαμεν μετ᾽ ἰσχυροῦ μέν, ἀλλ᾽ οὐρίου ἀνέμου πρὸς Τεργέστην, ἔχοντες Ἕλληνας καὶ ξένους, γνωστοὺς καὶ ἀγνώστους μεθ᾽ ἡμῶν πλέοντας, καὶ διήλθομεν πλησιέστατα τῆς Σερίφου, ἥτις καὶ αὐτή, ὡς αἱ πλεῖσται νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἔξωθεν φαίνεται, καὶ εἰς ἡμᾶς ἐφάνη ἄκαρπος ὅλως καὶ ἄδενδρος, ἀλλ᾽ ἐν τῷ κέντρῳ περιέχει καλλονὰς φυσικὰς ἀοράτους τοῖς παραπλέουσι.

Κοπάσαντος δὲ βαθμηδὸν τοῦ ἀνέμου, ἐπῆλθε γαληνιαία ἡ νὺξ καὶ αἰθρία, ὅταν ἤδη μακρόθεν διεκρίνομεν τὰς ἀκτὰς τὰς Πελοποννήσου· περὶ δὲ τὴν 10ην ἐν ᾧ πάντες οἱ ἐπιβάται ἐκοιμῶντο πλέον, ἐγὼ καθήμενος εἰς τὸ παράθυρον τοῦ κοιτῶνός μου, ἔβλεπον εἰς λαμπρότατον φῶς τῆς σελήνης τὸν Μαλέαν, τὴν Σκύλλαν ταύτην τῶν νέων θαλασσοπόρων, εἰρηνικῶς προέχοντα εἰς τὴν ἀκύμαντον θάλασσαν, ἐν ᾧ ἀφόβως καὶ τοσοῦτον πλησίον τὸν περιεπλέομεν, ὥστε μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἐδυνάμην νὰ τὸν ἐγγίσω διὰ τῆς χειρός.

Μετὰ τοῦτο δὲ διαπλεύσαντες τὸν πορθμὸν τῶν Κυθήρων, ἐξημερώθημεν τὴν *Π'μπτην* (18/30) πρὸ τῆς Κορώνης, καὶ ἐπὶ θαλάσσης ἀκινήτου, καὶ δίκην καθρέπτου στιλβούσης διέβημεν μεταξὺ Ἐλαφονήσου καὶ Μεθώνης, ἣν περὶ τὰς 7 εἴδομεν ἐν εὐφόρῳ πεδιάδι κειμένην, μετὰ δ᾽ ἡμίσειαν ὥραν τὴν Πύλον (τὸ Ναβαρίνον) μακρόθεν διακρίνοντες, προσεπλεύσαμεν περὶ ὥραν 1.40 εἰς Ζάκυνθον, ἣν μετὰ συγκινήσεως ἐπανέβλεπον, ἐνθυμούμενος τὴν πρώτην κάθοδόν μου εἰς τὴν πατρίδα, καὶ διὰ πάσης τῆς μιᾶς ὥρας καθ᾽ ἣν ἐν τῷ λιμένι ἐμείναμεν δὲν ἔπαυον θαυμάζων τὴν καλλονὴν τῶν παμποικίλων λόφων, οἵτινες ἀμφιθεατροειδῶς περιστέφουσι τὴν πόλιν, κομψῶς κατιοῦσαν εἰς τὴν παραλίαν. Μόλις δ᾽ ἀνεκωχήσαμεν, καὶ πλεῖστα πλοιάρια περιεκύκλωσαν διὰ μιᾶς

τὸ πλοῖον ἡμῶν, πλήρη καρπῶν καὶ ἀνθέων, ἃ μετὰ ζωηροτάτων κινημάτων καὶ προσφωνήσεων μᾶς ἐπρόσφερον εἰς ἀγορὰν οἱ προσπλέοντες.

Ἀπὸ τῆς 5ης δ᾽ ὥρας μέχρι τῆς 7 $^1/_2$ διεπλεύσαμεν τὸ μεταξὺ τῆς μεγαλοπρεποῦς ὀρεινῆς καὶ τραχείας τὴν ὄψιν Κεφαλληνίας καὶ τῆς Ἰθάκης διάστημα, καὶ ὅτε εἴδομεν τὸν κολπίσκον τοῦ ὑγειονομείου, εἰς αὐτὸν ἢ μᾶλλον εἰς τὸν μετ᾽ αὐτὸν ἐζήτουν νἀναγνωρίσω τὸ μέρος ὅπου νηχόμενος ἐξεβράσθη ὁ Ὀδυσσεύς.

Ἡ νὺξ δ᾽ ἐπῆλθεν ὅτε ἐπλέομεν ἀπέναντι τῆς Λευκάδος, ἣν ἀφίνομεν εἰς ἀπόστασίν τινα πρὸς τὰ δεξιά, καὶ ἡ σελήνη ἀντηνακλᾶτο ἐπὶ τῆς στιλπνῆς καὶ ἀκινήτου ἐπιφανείας τῆς θαλάσσης μέχρι τῶν τριῶν μετὰ τὸ μεσονύκτιον, ὅτε ἠγκυροβολήσαμεν εἰς τὸν λιμένα τῆς Κερκύρας, μεταξὺ αὐτῆς καὶ τῆς νήσου **Βιδίου**, ἔνθα ἔβλεπον τὸ ἀλιτενὲς καὶ ὑψηλὸν φρούριον, ὃ μοὶ ἐνεποίει τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἠγέρθη ἐκεῖ ὑπὸ τῶν Ἄγγλων εἰς δεῖγμα κυριότητος μᾶλλον ἢ προστασίας.

Ἐμείναμεν δ᾽ ἐν τῷ λιμένι τὸ πλεῖστον τῆς ἐπαύριον, θαυμάζοντες τὴν λαμπρὰν φύσιν τῆς νήσου, καὶ τὰ πέριξ ἡμῶν ἐν ἡμικυκλίῳ αἰρόμενα ὄρη εὐθαλῆ καὶ κατάφυτα, ἐν ᾧ ἡ ἀπέναντι αὐτῶν, εἰς ἐλαχίστην ἀπόστασιν, ξηρὰ καὶ γυμνὴ Ἠπειρωτικὴ ἀκτὴ τῶν Ἁγίων Τεσσαράκοντα καὶ τοῦ Βουθρωτοῦ μοὶ ἐφαίνετο ὡς τὴν διαφορὰν τῆς τύχης τῶν δύω χωρῶν ἐμφαίνουσα, ταύτης μὲν καταπιεζομένης καὶ ἐρημουμένης ὑπὸ ζυγὸν δυσφόρητον, ἐκείνης δὲ ὑπ᾽ εὐρωπαϊκὴν προστασίαν ἀναπτυσσομένης. Τὸ ὑψηλότερον ὅμως ὄρος τῆς Κερκύρας ἐκαλύπτετο κατ᾽ ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀπὸ τῆς κορυφῆς μέχρι τοῦ ἡμίσεως ὕψους του ὑπὸ βαρέων συννέφων, ἅτινα ἤστραπτον καὶ ἐβρόντων. Καὶ εἰς τοῦτο δ᾽ ἐφανταζόμην ὅτι ἔβλεπον, ὡς τότε τὰ πράγματα ἔκλινον, συμπλήρωσίν τινα τῆς ἀλληγορίας.

Κατὰ τὴν ὥραν 3.20 μ. μ. ἀνήχθημεν καὶ παρεπλεύσαμεν τὰς πρὸς τὰ δεξιὰ ἡμῶν βραχώδεις ἀκτὰς τῆς Χιμάρας, ἐφ᾽ ὧν ἐβλέπομεν ἐπικρεμάμενα σπάνιά τινα καὶ ἐλεεινὰ χωρία χωρὶς νὰ

διακρίνωμεν πῶς καὶ πόθεν ἦτο δυνατὸν νὰ κοινωνῶσι μετ' ἀλλήλων καὶ μετὰ τῆς ἐνδοτέρω χώρας. Παρελάσαντες δὲ τ' Ἀκροκεραύνια, ἐνυκτώθημεν ἐν πλήρει πελάγει, ὅπου ἐπαύσαμεν βλέποντες τὴν Ἤπειρον, ἀλλὰ δὲν ἐβλέπομεν ἔτι τὴν Ἰταλίαν.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ ἀνατέλλων ὁ ἐαρινὸς ἥλιος, ἀντανεκλᾶτο ἐπὶ τοῦ κοιμωμένου Ἀδρίου, ὅστις πανταχόθεν μᾶς περιεκύκλου, χωρὶς οὐδαμοῦ νὰ φαίνηται στερεά. Μετ' ὀλίγον δ' ἀπηντήσαμεν μέγα πλοῖον ἱστιοφόρον πολεμικόν, πλησίστιον, οὗ πάντα τὰ ἱστία ἐκρέμαντο ἀδρανῆ πρὸς λύπην βεβαίως αὐτοῦ, χαρὰν δ' ἡμετέραν, διότι οὐδ' ἡ ἐλαχίστη πνοὴ ζεφύρου ἐτάραττε τὸν ἀέρα. Ὡς δὲ μᾶς εἶδεν, ὕψωσε Ῥωσσικὴν σημαίαν· ἡμεῖς δὲ ταχέως παρελθόντες ἀνεγνωρίσαμεν ἐν αὐτῷ τὸν πάρωνα, ἐν ᾧ πρὸ δύω ἑβδομάδων εἶχεν ἀποπλεύσει ἐκ Πειραιῶς ἡ φίλη ἡμῶν Κυρία Λίντζ, σύζυγος τοῦ γραμματέως τῆς Ῥωσσικῆς πρεσβείας, ἥτις καὶ πρὸ δύω ἑτέρων ἑβδομάδων πολλὴν πιθανότητα δὲν εἶχε νὰ φθάσῃ.

Παρεπλεύσαμεν δὲ βαθμηδὸν τὴν ἡμέραν ἐκείνην πᾶσαν τὴν δαλματικὴν παραλίαν, ἐπὶ τοσοῦτον ἀταράχου θαλάσσης, ὥστε μᾶς ἐφαίνετο ὡς ἂν ἡμεῖς ἠκινητοῦμεν καὶ ἂν αὐτῆς αἱ χῶραι ἔπλεον πρὸς ἡμᾶς, τὸ Κάταρον, ἡ Ῥαγούσα, τὸ Σπαλάτον ἢ Παλάτιον τοῦ Διοκλητιανοῦ εἰς τὰ Σάλωνα· καὶ ὁ πλοῦς ἡμῶν ὡραῖος ἐξηκολούθησε διὰ τῶν Δαλματικῶν νήσων. Οὕτω διήλθομεν πλησιέστατα τῆς πρώτης αὐτῶν ἐκ νότου, τῆς Ἀόστης, πάσης καταφύτου, οἵα καὶ ἡ ἑπομένη, καὶ εἰσήλθομεν ἔπειτα εἰς τὸν εὐρὺν πορθμόν, τὸν μεταξὺ τῆς στερεᾶς καὶ τῆς μεγαλονήσου Λίσσης ἐχούσης καὶ ὁμώνυμον πόλιν ὠχυρωμένην, καὶ καλουμένης Ἴσσα ἐν τῇ ἀρχαιότητι. Ἀφ' οὗ δὲ καὶ ἄλλην παρηλάσαμεν νῆσον, τὴν *Ἰγκορονάται*, ἐκ πολλῶν συγκειμένην λόφων μαστοειδῶν, ἐνυκτώθημεν παρὰ τὴν *μεγάλην νῆσον* (Isola grossa), ἥτις τὸν αὐτὸν ἔχει σχηματισμόν, οὖσα ὅμως ταπεινοτέρα, καί, κατὰ τὴν ἐπωνυμίαν της, εἰς μέγα μῆκος ἐκτεινομένη.

Τὴν δ' ἐπιοῦσαν, ἐξημερωθέντες ἀπέναντι τῆς πυκνῶς συνῳκουμένης παραλίας τῆς Ἰστρίας, εἴδομεν ἀλληλοδιαδόχως μακρόθεν

τὴν ἐπὶ ὡραίου καὶ συνδένδρου ἀκρωτηρίου γραφικῶς ἐπικαθημένην πόλιν *Πιράνου* μετὰ τῆς ἀκροπόλεως αὐτῆς, ἔπειτα τὴν νῆσον καὶ πόλιν Ἀμουίαν, τὸ ἀκρωτήριον καὶ τὴν ἐν τῷ κόλπῳ πόλιν Καποδίστριαν, καὶ εἰς τὰς 9.20 ἠγκυροβολήσαμεν εἰς *Τεργέστην*, ἣν ἔβλεπον ἐκ δευτέρου, ἀλλ' εἰς ἣν κατὰ πρῶτον προσέπλεον.

Ἡ κατὰ μέγα μέρος Ἑλληνικὴ αὕτη πόλις, ἐκτεινομένη γραφικῶς εἰς τοὺς πρόποδας λόφων καταφύτων, οἵτινες ἀμφιθεατροειδῶς τὴν περιλαμβάνουσι, καὶ ᾠκοδομημένη κατ' εὐρωπαϊκὴν εὐκοσμίαν, ἔχει πολλὰς ὡραιοτάτας οἰκοδομάς, ἐξ ὧν τὸ παγκόσμιον φήμην ἔχον κατάστημα τῆς Ἑταιρίας Λόϋδ ἦν τότε ἡ μεγαλοπρεπεστάτη. Καταλύσαντες δ' εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ *Μέλανος ἀετοῦ*, ὅπου εὕρομεν σύνοικον καὶ ξεναγὸν τὸν τότε γραμματέα τοῦ Προξενείου κ. Φραγκούδην, ἐδέχθημεν τὰς ἐπισκέψεις τοῦ προξένου Μαντζουράκη καὶ τοῦ κ. Γεπχάρτ, τοῦ τέως διευθυντοῦ τῶν δημοσίων ἔργων ἐν Ἀθήναις, ὅστις εἶχεν ἀποβληθῇ ὡς ἑτερόχθων κατὰ τὸν σεπτέμβριον τοῦ 1843, καὶ τὴν θέσιν του εἶχον ἐγὼ διαδεχθῇ, μέχρις οὗ μετ' ὀλίγον ἀπελύθην ὁ ἴδιος διὰ τὴν ἰδίαν αἰτίαν.

Τῇ δ' ἐπαύριον ἀπεπλεύσαμεν εἰς Βενετίαν ἐπὶ τοῦ ἀτμοκινήτου «Ἀρχιδουκὸς Φερδινάνδου» μετὰ πολυαρίθμων συνεπιβατῶν, καὶ οὐρίου μὲν ἀλλὰ σφοδροῦ ἀνέμου, ὅστις, κατὰ τὸν εἴσπλουν, ἐκ πλαγίου πνέων ἰσχυρῶς μᾶς ἐνώχλησε.

Ἐπὶ δύω δ' ἡμέρας ἐνδιετρίψαμεν ἀποθαυμάζοντες τὴν ἀναδυομένην ταύτην Ἀφροδίτην τῶν πόλεων, καὶ ἐγὼ ἀφιέρουν πάσας ἡμῶν τὰς στιγμὰς εἰς τὸ νὰ ξεναγῶ τὴν σύζυγόν μου διὰ πασῶν τῶν διωρύγων, γεφυρῶν, πλατειῶν, τῶν ἐκκλησιῶν καὶ μεγάρων αὐτῆς, ὧν εἶχον γνῶσιν καὶ πεῖραν ἐκ τῆς πρώτης ἐπιδημίας μου.

Ἤμην δὲ καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἀκόρεστος εἰς τὴν θέαν τοῦ Ἁγίου Μάρκου, τοῦ δυτικοῦ τούτου ἀδελφοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὃν ὅτε κατὰ πρῶτον εἶχον ἰδεῖ δὲν ἤμην ἱκανῶς παρεσκευασμένος ἵνα τὸν ἐκτιμήσω δεόντως. Ἀφ' οὗ δ' ἐπεσκέφθημεν καὶ τὸν ναύσταθμον μετὰ τῶν Ἑλληνικῶν αὐτοῦ λεόντων, καὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς παλα-

τίοις καὶ ταῖς ἐκκλησίαις ζωγραφικῶν ἀριστουργημάτων ὅσα μᾶς ἐπέτρεπεν ἡ βραχυτάτη ἡμῶν διαμονή, ἀνεχωρήσαμεν τὴν Τετάρτην 24 Μαΐου (5 Ἰουνίου) καὶ τὴν πλατεῖαν διώρυγα διαπλεύσαντες διὰ μεγάλης λέμβου ἐκ τῶν τότε καλουμένων *λεωφόρων* (omnibus), ἐπεβιβάσθημεν περὶ τὰς 6 $^1/_2$ εἰς τὸν σιδηρόδρομον, τὸν πρῶτον οὗ πεῖραν ἐλάμβανον ἀφ' ὅτου ὁ σιδηρόδρομος εἶχεν ἐφευρεθῆ.

Μετὰ τὴν διὰ τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς πανεπιστήμιον περίφημον *Πάδουαν*, καὶ τὴν γραφικωτάτην *Βικεντίαν*, ἐφθάσαμεν κατὰ μεσημβρίαν εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Ἀθέσιος ποταμοῦ (Etsch. Adige) χαριέστατα κειμένην Βερόνναν, εἰς ἥν, ὅτε κατηρχόμην εἰς Ἑλλάδα, εἶχον μόλις διαμείνει ἐπὶ δύω ὥρας. Τῆς νῦν δ' ἀφίξεώς μου ἠθέλησα νὰ ὠφεληθῶ ἵνα γνωρίσω τὴν ἀρχαίαν πατρίδα τοῦ Κατούλλου, τοῦ Κορν. Νέπωτος, τοῦ Βιτρουβίου καὶ τοῦ Πλινίου, τὴν πόλιν εἰς ἣν κατέφυγεν ὁ Δάντης διωχθεὶς ἐκ Φλωρεντίας. τὴν καθέδραν τοῦ Ἐρούλου Ὀδοάκρου καὶ τοῦ αὐτὸν νικήσαντος Ὀστρογότθου Θεοδωρίχου (489), ἐξαρχικὴν δὲ πόλιν ἀφ' ὅτου (553) ὁ στρατηγὸς τοῦ Ἰουστινιανοῦ Ναρσῆς ἐξεδίωξε τοὺς Γότθους ἐξ Ἰταλίας. Ἀφ' οὗ δὲ οἱ Λογγοβάρδοι (572) ἐξετάθησαν εἰς Ἰταλίαν, μέχρι Καρόλου τοῦ Μεγάλου, ἔγινεν ἐπὶ Πεπίνου ἡ Βερόννα ἡ πολιτικὴ πρωτεύουσα πάσης τῆς Ἰταλίας, μέχρις οὗ ἐδημοκρατήθη τῷ 1201. Αἱ δ' ἔπειτα τύχαι αὐτῆς ἤλλασσον ὑπὸ ***Ἐξελῖνον***, τῷ 1262 ὑπὸ ***Σκαλίγερον***, τῷ 1389 ὑπὸ ***Βισάντιον*** τοῦ Μεδιολάνου, τῷ 1405 ὑπὸ ***Καράραν*** τῆς Παδούης, ἔπειτα ὑπὸ τὴν Βενετίαν· τῷ 1797 ὅτε ἀνεκηρύχθη δημοκρατία ***ἔνθεν τῶν Ἄλπεων*** (cisalpine), τῷ 1815 ὅτε ἐγένετο μέρος τῆς Λογγοβαρδοβενετίας ὑπὸ τὴν Αὐστρίαν, καὶ τὸ 1822 ἕδρα τοῦ Συνεδρίου τοῦ ἀποφασίσαντος περὶ τῆς τύχης τῆς Ἑλλάδος.

Ταῦτα μόλις εὗρον καιρὸν νὰ σημειώσω ἐν τῷ ξενοδοχείῳ τῶν ***Δύω πύργων*** ὅπου κατελύσαμεν, δι' ὅλης δὲ τῆς ἐπιλοίπου ἡμέρας περιετρέχομεν τὴν πόλιν, ἐπισκεπτόμενοι τὰ μνημεῖα αὐτῆς, ἰδίως τὰ ῥωμαϊκά, ἐν οἷς προέχει τὸ ἐπὶ Ἀντωνίνων ἀνεγερθὲν λίθινον

ῳοειδὲς ἀμφιθέατρον, ἔχον μῆκος μὲν 462 πλάτος δὲ 367 μέτρων καὶ διατηροῦν ἔτι 45 σειρὰς ἑδωλίων διὰ κλιμακίδων κατὰ κερκίδας διαιρουμένων, εἰς ἃ ἐδύναντο 25 χιλιάδες θεατῶν νὰ καθίσωσιν, 75 δὲ χιλιάδες νὰ σταθῶσιν ὄρθιοι. Ἄλλας δ' ἀρχαιότητας ἐπεσκέφθημεν τὴν ἐπὶ Τίτου κτισθεῖσαν πύλην, ἥτις ἤδη καλεῖται arco dei Leoni, καὶ τὴν ἑτέραν ἐπὶ Γαληνοῦ, τὴν λεγομένην Porta de Borsuri, καὶ ἀψίδας γεφύρας ἀρχαίας ἐπὶ τοῦ Ἀθέσιος, καὶ θέατρον ὃ εἶχεν ἀρχίσει τότε πρῶτον ἀνασκαπτόμενον. Προσήλθομεν δὲ καὶ εἰς τὸν τάφον τῆς ὑπὸ τοῦ Σαικεσπείρου δοξασθείσης Ἰουλιέττης, ἐξ οὗ ἐλάβομεν εἰς ἐνθύμημα μικρὸν λιθάριον. Δύω δὲ τῶν ἐκκλησιῶν, ἡ μητροπολιτικὴ καὶ ἡ τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου, ἔχουσι γραφὰς τοῦ περιφήμου Παύλου, ὅστις νέαν δόξαν προσέθηκεν εἰς τὴν παλαιὰν τῆς πατρίδος του (Paolo Veronese).

Τῇ δ' ἐπαύριον, πέμπτην, 25 Μαΐου (6 Ἰουνίου), ἅμαξαν μισθώσαντες καὶ ταχυδρομικοὺς ἵππους, ἀνεχωρήσαμεν περὶ τὰς 8 π. μ. καὶ προσανέβημεν πρὸς βοῤῥᾶν τὸν ῥοῦν τοῦ Ἀθέσιος, διὰ μακρᾶς κοιλάδος, ἣν ποικίλλουσι λόφοι, δάση, ἄλση, ἀρχαῖα φρούρια καὶ χωρία ἐν ἀταξίᾳ γραφικωτάτῃ, ἐν ἄλλοις ἡ πόλις Ἄλα, ἥτις ἦν ἔπειτα μεθόριος μεταξὺ Αὐστρίας καὶ Ἰταλίας. Εἶτα δὲ διήλθομεν δι' ἐπισήμου πόλεως τῆς **Ῥοβεράδου**, καὶ ἐμείναμεν διὰ τὸ γεῦμα εἰς τὴν ὡραίαν **Τριέντην**· ἀλλ' ἐξ ἀμφοτέρων τούτων σχεδὸν οὐδὲν εἴδομεν διότι ἥ τε σύζυγός μου καὶ ἐγὼ κατελήφθημεν εἰς διάστημα ἡμισείας ὥρας ἀπ' ἀλλήλων ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ, οὗ τὰ σπέρματα εἶχον ἐμμείνει ἐν ἡμῖν, φαίνεται, ἀπὸ τῆς εἰς Εὔβοιαν ἐκδρομῆς ἡμῶν, καὶ ἀνεπτύχθησαν τότε εἰς τοῦ Ἀθέσιος τὰς ἀναθυμιάσεις. Κατελύσαμεν δὲ τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ χωρίον *Σαλιοῦρν*.

Τὴν δὲ Παρασκευήν, ἀπὸ τὰς 6 $^{1}/_{2}$ τὸ πρωί, ἐξηκολουθήσαμεν πάντοτε τὴν παραποταμίαν μέχρι τῆς ἐπισήμου πόλεως Βότσεν, ἣν πολλὰ κοσμοῦσι μεγαλοπρεπῆ καὶ ἰδιωτικὰ καὶ δημόσια οἰκοδομήματα, καὶ ἐκεῖ μᾶς ἐγκατέλιπεν ὁ Ἄθεσις, ἐγκλίνων πρὸς δυσμάς, ἡμεῖς δ' εἰσήλθομεν εἰς τὴν κοιλάδα τοῦ Ἐϊσενάχ, ἔχουσαν

μείζονας ἔτι τῆς πρώτης καὶ μεγαλοπρεπεστέρας τὰς κάλλονας, καθ' ὅσον προχωρεῖ πρὸς τὰ ὄρη. Μείναντες δὲ διὰ τὸ πρόγευμα εἰς τοῦ Βότσεν τὴν ὡραίαν πολίχνην Βρίζεν, ἥτις, ἂν καὶ μικρά, ἔχει μεγάλας οἰκίας, καὶ ἔνθα, τὸ τότε σπάνιον, εὕρομεν καὶ ἐφημερίδας, τὸ ἑσπέρας ἐμείναμεν εἰς Στέρζιγγεν, ὑπὸ τοὺς πρόποδας τοῦ χιονοσκεποῦς τὰς κορυφὰς ἔχοντος Βρεννερ, κλάδου τῶν Ἄλπεων· καὶ εὕρομεν καὶ ἐνταῦθα, ὡς εἰς πάσας ταύτας τὰς γερμανικὰς μικρὰς πόλεις, τὸ ξενοδοχεῖον ἄριστον, καθάριον καὶ εὐρύχωρον.

Τὸ Σάββατον δέ, ἀναχθέντες περὶ τὰς 6, εἰσήλθομεν εἰς λαμπρὰν ὁδόν, τὸν Βρέννερ βαθμηδὸν καὶ ὁμαλώτατα ἀναβαίνουσαν, μέχρις ὑπ' αὐτὰς αὐτοῦ τὰς λευκὰς κορυφάς. Καταῤῥάκτας ἐβλέπομεν πανταχόθεν καταφερομένους καὶ ἀφρίζοντας, μέλανα δάση ἐνδύοντα τὰ πλευρὰ τῶν ὀρέων, καὶ χλόην πανταχοῦ ὑπ' ἀνθέων κατάσπαρτον, καὶ εἰς τοὺς πρόποδας καὶ εἰς πάντα τὰ ὕψη κατοικίας γραφικώτατα ἐπικαθημένας.

Ὑπερβάντες δὲ τὸ ὄρος, εἴμεθα περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς Ἰνσβρούκην, τὴν πρωτεύουσαν τῆς Τυρολίας, κειμένην εἰς εὔφορον πεδιάδα, τὴν ἀρχὴν τῆς κοιλάδος τοῦ Ἴννου, περιστοιχιζομένην ὑπὸ ὀρέων, ὧν τὰ πρὸς βοῤῥᾶν ὑπέρκεινται ὑψηλὰ αὐτῆς τῆς πόλεως. Μετὰ τὰς μικρὰς δὲ πόλεις ἃς μέχρι τότε εἴχομεν διέλθει μᾶς ἐφάνη αὐτὴ εὐρυάγυιος, ἔχουσα μεγαλοπρεπεῖς οἰκοδομὰς καὶ πλούσια ἐργαστήρια, καὶ τὸ ξενοδοχεῖον zum Oestreichischen Hoff, ἔνθα κατελύσαμεν ἐνεποίησεν εἰς ἡμᾶς τὴν ἐντύπωσιν ὅτι ἦν ἄξιον ἡγεμόνων. Ἐν ἄλλοις ἐπεσκέφθημεν τὴν μητροπολιτικὴν ἐκκλησίαν, ἔχουσαν ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κύτους αὐτῆς τὸν τάφον τοῦ Αὐτοκράτορος Μαξιμιλιανοῦ (1510—1530), ἐκ μελανολίθου κατεσκευασμένον, περικεκοσμημένον δ' ὑπ' ἀναγλύφων ἐκ λευκοῦ μαρμάρου τῆς Καράρας, τὰς πράξεις τοῦ Αὐτοκράτορος παριστώντων, ἔργων δὲ τοῦ ἐγχωρίου *Κολούνα*, καὶ ἀρίστων μὲν τὴν σύνθεσιν καὶ τὴν λεπτουργίαν, ἀλλ' οὐχί, ὡς μοὶ ἐφάνη, πάντοτε καὶ τὴν ἀκρίβειαν τῆς διαγραφῆς. Περιλαμβάνεται δ' ὁ τάφος ὑπὸ χαλκοῦ κιγκλιδώματος, λίαν ἐντέχνως ἐξειργασμένου. Πέριξ δέ, κατὰ τὰς

τρεῖς πλευρὰς τοῦ ναοῦ, ἵστανται 28 ὀρειχάλκινοι καὶ ἀνώτεροι τοῦ φυσικοῦ μεγέθους ἀνδριάντες, τοὺς συγγενεῖς παριστῶντες τοῦ Μαξιμιλιανοῦ καὶ ἄλλους ἱστορικοὺς ἄνδρας, ἐν οἷς τὴν προσοχήν μου εἵλκυσαν μάλιστα ὁ Θεοδώριχος Rex Gothorum, κατὰ τὴν ἐπιγραφήν, ὁ Γοδεφρεῖδος Βουλλιών, ὁ πρῶτος τῶν Ἀψβούργων, ἡ Μαργαρίτα τῶν Κάτω Χωρῶν. Περίεργα δ' εἰσὶ πάντα ταῦτα τὰ ἔργα καὶ διὰ τὴν προσωπικὴν ὁμοιότητα, καὶ διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐνδυμασίας. Εἰς τὸν ἀριστερὸν δὲ τοῖχον τῆς ἐκκλησίας ἐστὶν ἐντετειχισμένον μνημεῖον τοῦ ἥρωος τῶν Τυρολῶν Ἀνδρέου Ὄφφερ, συγκείμενον ἐξ ἀνδριάντος ὀλίγον βαρέος, βαίνοντος ἐπὶ ὡραίου ἀναγλύφου παριστῶντος αὐτοῦ τὸ κατόρθωμα, καὶ εἰς τὸν ἀπέναντι τοῖχον ἄλλο ὅμοιον μνημεῖον εἰς τιμὴν τῶν τοῦ Ὄφφερ συναγωνιστῶν. Εἰς ὑπερῷον δὲ παρεκκλήσιον ἐστὶ τεθαμμένος ὁ ἀρχιδοὺξ Φερδινάνδος μετὰ τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Φιλιππίνης, κόρης τοῦ Δουκὸς τῆς Αὐγούστης, καὶ ἐπὶ τῶν τάφων αὐτῶν κεῖνται μαρμάρινα τὰ ἀγάλματά των, ὑπὲρ δὲ τὸν τοῦ Δουκὸς ἵσταται ὁμοίωμα αὐτοῦ ἐν πλήρει πανοπλίᾳ. Περιέχει δὲ τὸ παρεκκλήσιον καὶ πολλὰ ἄλλα χαλκᾶ ἱστορικὰ ἀγαλμάτια, ἔργα τοῦ αὐτοῦ καλλιτέχνου ὅστις ἔγλυψε καὶ τὰ ἐπὶ τῶν τάφων.

Εἰς δὲ τὴν ἀρχαίαν τῆς πόλεως ἀγορὰν διατηροῦνται οἰκίαι πανάρχαιοι, μία τοῦ ἔτους 1510, ἔχουσαι περιέργους καὶ ἀρχαϊκὰς τὰς προσόψεις, καὶ τὰς ὀροφὰς λίαν κατακλινεῖς καὶ δι' ἐπιχρύσων κεράμων κεκαλυμμένας. Νέον δὲ λόγου ἄξιον οἰκοδόμημα ἐστὶ τὸ Φερδινάνδιον Μουσεῖον, πολλὰς καὶ ποικίλας συλλογὰς περιέχον.

Τὴν *Κυριακὴν* δ' εἰς τὰς 5 $^1/_2$ ἀναχωρήσαντες, ἀφ' οὗ ἐπί τινα χρόνον παρηκολουθήσαμεν τὴν ὡραίαν κοιλάδα τοῦ Ἴννου, κατελίπομεν αὐτὴν εἰς Schwarz, καὶ ἠρχίσαμεν τὴν μακράν, ἀλλὰ γραφικωτάτην καὶ μεγαλοπρεπεστάτην ἀνάβασιν τοῦ Κάτσενβεργ, ἔχοντες ἑκατέρωθεν χιονοσκεπεῖς τὰς ὑψηλοτέρας κορυφάς. Στραφέντες δὲ πρὸς τὴν ἀπέναντι πλευράν, εἰσήλθομεν εἰς μακρὰν καὶ ὑψηλὴν κοιλάδα, τὴν Ἄχενταλ (Achenthal), περιέχουσαν τὴν

χαριεστάτην λίμνην Ἀχενσέε, καὶ περὶ τὰς 2 ½ ἐγευματίσαμεν παρὰ τὸ εἰς τὸ πέρας τῆς λίμνης καὶ εἰς ὄχθην ποταμίου κείμενον ὁμώνυμον τῇ κοιλάδι μέγα χωρίον, οὗ αἱ οἰκίαι εἰσὶ πᾶσαι κατὰ τὸν Ἑλβετικὸν ῥυθμὸν ᾠκοδομημέναι. Τῆς θέσεως αὐτοῦ τερπνοτέραν οὐδ' ἡ ποιητικωτέρα γραφὶς δύναται νὰ ἐπινοήσῃ. Ἡ φύσις τῶν Ἄλπεων παρίστατο εἰς ἡμᾶς τότε εἰς τὴν ὑπερτάτην αὐτῆς καλλονήν. Εἰς τὰς κορυφὰς ἔπιπτε χιών· ἀλλά, κατωτέρω, παντα τὰ ὄρη καὶ αἱ πεδιάδες καὶ αἱ ῥάχεις, ὅπου δὲν ἐκαλύπτοντο ὑπὸ παντοίων δένδρων, ὅπου δὲν διεῤῥέοντο ὑπὸ ποταμῶν καὶ καταῤῥακτῶν, διεποικίλλοντο ὑπὸ μυριάδων ἀνθέων, ἰδίως ὑπὸ ποικιλοχρόων ἴων, καὶ ὡμοίαζον ἐντέχνως πεφυτευμένους κήπους, ἢ μᾶλλον τάπητας καταστίκτους.

Τὴν δὲ 6ην ὥραν μ. μ. ἀφίχθημεν εἰς τὰ Βαυαρικὰ σύνορα, ὅπου μόνον εὐγενῶς μᾶς ἠρώτησαν ἂν δὲν ἔχωμεν κανὲν λαθρεμπόρευμα, καὶ ἐπὶ τῇ ἀρνήσει ἡμῶν μᾶς ἐπέτρεψαν τὴν εἴσοδον.

Μετὰ μεσημβρίαν δὲ διήλθομεν διὰ πυκνῶν καὶ ἀγρίων δασῶν, δι' ὧν ὅμως, περὶ τὰς 4, εἴδομεν αἴφνης μετά τινος ἀπορίας διελισσομένας ὁδοὺς περιπεποιημένας καὶ χαλικοσκεπεῖς. Μᾶς ἐξηγήθη δὲ ὁ λόγος μετ' οὐ πολύ, ὅτε ἐφθάσαμεν εἰς ὃ αὗται ἔφερον νυκτερινὸν ἡμῶν κατάλυμα, εἰς τὰ μεταλλοῦχα λουτρὰ τοῦ Κρέϋθ (Kreuth). Ἐκεῖ, εἰς θέσιν ἄλλως ἔρημον, ἧς ὑπέρκεινται χιονοσκεπεῖς αἱ κορυφαὶ τῶν ὀρέων, κεῖται ὑπὸ τὴν σκιὰν τῶν δασῶν, καὶ περιῤῥεόμενον ὑπὸ καταῤῥακτῶν, πάγκαλον κατάστημα, αἰθούσας ἔχον μεγαλοπρεπεῖς πρὸς συνεντεύξεις καὶ συναλλαγάς, καὶ πάντα ἐγκλεῖον τὰ ἀξιοθέατα τοῦ πολιτισμοῦ Ἦτο δὲ κτῆμα τοῦ ἡγεμόνος Καρόλου, ἀδελφοῦ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου τῆς Βαυαρίας, καὶ ὁ μεγαλόδωρος ἰδιοκτήτης παρεῖχεν ἐκεῖ δι' ὅλου τοῦ Ἰουλίου ἑκάστου ἔτους ἄμισθον φιλοξενίαν εἰς πάντας τοὺς θέλοντας τῶν λουτρῶν νὰ ποιήσωνται χρῆσιν δημοσίους λειτουργοὺς μετὰ τῶν οἰκογενειῶν αὐτῶν.

Τῇ δ' ἐπαύριον περὶ τὰς 8 ἀναχθέντες ἐφθάσαμεν μετ' οὐ πολὺ εἰς Τεγενσέε (Tegensee), χωρίον κείμενον παρὰ τὴν ὁμώνυμον

λίμνην, τῆς Ἀχενσέε μικροτέραν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν οὐχ ἧττον ὡραίαν, καὶ ἐπεσκέφθημεν τὸ παλάτιον τοῦ πρ. Καρόλου ἔχον εἰς μεγαλοπρεπῆ δωμάτια σπανίας τινὰς εἰκόνας, καὶ προγευθέντες εἰς τὴν πολίχνην Ὀλτσκὶρχ (Holzkirch), ἐφθάσαμεν μ. μ. περὶ τὰς 5 $^1/_2$ εἰς Μόναχον διὰ τοῦ προαστείου Ἄου (Au), ὅπου διεκρίναμεν τὴν καλλιτεχνῆ, ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου οἰκοδομηθεῖσαν γοτθικὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἔχουσαν λαμπρὰ ποικίλα ὑαλία ἐκ Βαυαρικῶν ἐργοστασίων.

Ἐν Μονάχῳ δὲ καταλύσαντες εἰς τὸ ξενοδοχεῖον Maulica, ἐμείναμεν τέσσαρας ἡμέρας, πολλῶν τυχόντες περιποιήσεων παρά τε τῷ Θειρσίῳ καὶ παρὰ τοῦ τότε πρέσβεως ἐκεῖ τῆς Ἑλλάδος κ. Σχινᾶ. Ἀμέσως τὴν πρώτην ἡμέραν ἀπὸ πρωίας κατὰ τὴν ἐνάτην ἤδη ὥραν ἔχοντες μεθ' ἡμῶν καὶ τὸν ὀκταετῆ υἱόν μου Κλέωνα, ἐπεσκέφθημεν τὸν Θείρσιον, ὅστις μᾶς ὡδήγησεν εἰς τὴν Γλυπτοθήκην, καὶ μᾶς ἐπέδειξε μεθ' ἑρμηνειῶν τὰ Αἰγινητικὰ μάρμαρα, τὸν Φαῦνον καὶ τῶν λοιπῶν τὰ μᾶλλον ἀξιοθέατα, μεθ' ὃ περιήλθομεν τὴν Πινακοθήκην. Οἴκαδε δὲ μᾶς περιέμενεν ὁ κ. Σχινᾶς, ὃν ἐπισκεφθέντες μ. μ. περιήλθομεν διὰ τῆς ἁμάξης του τὸν Ἀγγλικὸν καὶ τὸν Βασιλικὸν κῆπον, τὰς καταγράφους τούτου στοάς, καὶ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Λουδοβίκου, ἣν κοσμεῖ ἡ τὴν δευτέραν παρουσίαν παριστῶσα εἰκὼν τοῦ Κορνηλίου, καὶ τὴν ἑσπέραν εἰς συναναστροφὴν παρὰ τῷ Θειρσίῳ, ἀπηντήσαμεν τὸν ποτὲ ἐν Ἑλλάδι ὑπηρετήσαντα Κον Στάγγελ, μετὰ τῆς συζύγου του τὸ γένος Βαλτινοῦ, τὸν Θηβαῖον ζωγράφον Βρυζάκην, καὶ τὸν Κάρολον υἱὸν τοῦ Θειρσίου, ἰατρὸν τότε. Μᾶς ἐπέδειξε δ' ὁ Θείρσιος καὶ ζωγραφικὰ ἔργα τοῦ ἄλλου του υἱοῦ Λουδοβίκου ἐν Ῥώμῃ τὴν τέχνην σπουδάζοντος, καὶ προσέτι μᾶς ὡδήγησε διὰ τοῦ ἰδιαιτέρου του ἐκλεκτοῦ ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου.

Τὴν δευτέραν δ' ἡμέραν ὁ ζωγράφος Βρυζάκης μὲ ἔφερεν εἰς τοῦ κ. Παῤῥησιάδου, πρώην σχολάρχου ἐν Γαλατζίῳ, ὅστις πεπαιδευμένος, καὶ μεγάλην κεκτημένος βιβλιοθήκην, εἶχε τὴν φιλογενῆ πρόθεσιν, ἥτις δυστυχῶς καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐξετελέσθη, τοῦ

νὰ κληροδοτήσῃ αὐτὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐπεσκέφθημεν δ' ἔπειτα καὶ μετ' αὐτοῦ τὴν ἐπισημοτέραν τῶν ἐν Μονάχῳ ἐκκλησιῶν, τὴν τῆς Παναγίας (Frauenkirche), καὶ ἄλλας τινάς, ὅτε καὶ καθ' ὁδὸν ἀπήντησα τὸν φίλον μου Ζέντνερ (Zentner) τὸν ἐν τῷ στρατιωτικῷ σχολείῳ συμμαθητήν μου διατελέσαντα καὶ ἔπειτα δ' ἐν Ἀθήναις λοχαγὸν καὶ διευθυντὴν τοῦ ἀρτισυστάτου σχολείου τῶν τεχνῶν. Εἰς τὰς αἰθούσας δὲ τῆς ἐκθέσεως τῆς καλουμένης Bazar, μᾶς περιήγαγε πάλιν ὁ Θείρσιος, ἐξηγήσας ἡμῖν πολλὰ ἀρχαῖα καὶ ἐθνολογικὰ ἀντικείμενα, καὶ τὴν προσοχὴν ἡμῶν ἑλκύσας καὶ εἰς συγχρόνων τεχνιτῶν ἐξαιρέτους εἰκόνας. Ἐκεῖθεν δὲ μᾶς ἔφερεν εἰς τὸ ἐν τοῖς Ἀνακτόροις ἱδρυμένον καὶ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ διεύθυνσιν ἀνατεθειμένον ἰδιαίτερον βασιλικὸν ἀρχαιολογικὸν Μουσεῖον (Antiquarium), ὅπου πολλὰ περίεργα μᾶς ἔδειξεν, ἐν ἄλλοις μικρὸν χαλκοῦν ἀγαλμάτιον, ὃ αὐτὸς πρῶτος ἀνεγνώρισεν ὡς παριστῶν τὸν **δισκοβόλον** τοῦ Μύρωνος, προσέτι ἓν περίεργον ἀργυροῦν ἀγγεῖον κατάγλυφον, οὗ ἐπίσης ὁ ἴδιος ἐξέδωκε τὴν ἐξήγησιν, καὶ ἄλλα διάφορα. Μετὰ μεσημβρίαν δ' ἀπεπειράθημεν νὰ ἴδωμεν τὸ νέον Ἀνάκτορον τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου, καὶ τοῦτο μὲν δὲν ἐδυνήθημεν· ἀλλ' ἀπήντησα ἐκεῖ μετὰ χαρᾶς τὸν βασιλικὸν ὑπασπιστὴν κ. Deatze, αὐτὸν ἐκεῖνον ὃν εἶχον γνωρίσει ἐπὶ τῆς πρώτης ἀφίξεώς μου εἰς Μόναχον, καὶ ὅστις μετὰ ταῦτα διηύθυνε τὴν ἐκδρομὴν ἡμῶν εἰς Ἀμεργάου. Μετέπειτα δ' ἐπεσκέφθημεν τὰς εἰκόνας τοῦ Βρυζάκη εἰς τὴν οἰκίαν του, καὶ ἀφ' οὗ ἠκούσαμεν τὴν μουσικὴν εἰς τὸν Βασιλικὸν κῆπον, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Θειρσίου ἀπήντησα τὸν διάσημον ζωγράφον Rule.

Τὴν δὲ τρίτην ἡμέραν, εὐθὺς ἀπὸ πρωίας μετέβημεν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ἵνα ἰδῶ τὰ ἐκεῖ τεταμιευμένα γύψινα ἐκμαγεῖα τῶν ἀριστουργημάτων τῶν ξένων μουσείων, καὶ εἶτα εἰς τὸ πανεπιστήμιον ἔνθα ἤκουσα τὸν Lassow ὁμιλοῦντα περὶ τῶν Αἰγινητικῶν ἀγαλμάτων καὶ τῆς ἐποχῆς τοῦ Περικλέους ὡς πρὸς τὴν τέχνην, καὶ ἐκεῖθεν ἐπεσκέφθην ἐκ δευτέρου τὴν γλυπτοθήκην ἵνα μᾶλλον ἐμπεριστατωμένως παραβάλω ὅσα ἤκουσα παρὰ τοῦ καθηγητοῦ,

εἰ καὶ τὰ ῥηθέντα δὲν μοὶ ἐφάνησαν ἐξόχως προσοχῆς ἄξια. Μετὰ δὲ τὸ πρόγευμα μετέβην μετὰ τῆς συζύγου μου εἰς τὴν νεόδμητον τῶν ἀνακτόρων πτέρυγα, ἧς ἐθαυμάσαμεν τὴν αἴθουσαν τοῦ θρόνου, ἔχουσαν ἐν τῷ μέσῳ δρόμον ἐκ κολοσσιαίων χαλκῶν ἐπιχρύσων ἀνδριάντων τῶν ἡγεμόνων, ἐκτὸς δὲ προθαλάμους μεθ' ὡραίων τοιχογραφιῶν ἐκ τῆς ἱστορίας Καρόλου τοῦ Μεγάλου καὶ Φρειδερίκου τοῦ Ἐρυθροπώγωνος, καὶ τῶν ἐπισημοτέρων Βαυαρικῶν μαχῶν. Εἰς ἰδιαίτερον δὲ θάλαμον εἴδομεν τὴν συλλογὴν τῶν καλλονῶν τοῦ παραιτηθέντος Βασιλέως Λουδοβίκου, ἤτοι τῶν ὁμοιογραφιῶν πασῶν τῶν νεανίδων παντοίων ἐθνῶν, ἃς ἔκρινεν ὡς καλὰς τὴν ὄψιν ὁ ἀκάματος θαυμαστὴς τοῦ καλοῦ Λουδοβίκος. Ἐν αὐταῖς εἴδομεν διαπρέπουσαν καὶ τὴν Ἑλληνίδα Αἰκατερίνην ἢ Ῥόζαν Βότζαρη, πρὶν μὲν κυρίαν τῆς τιμῆς τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας, μετὰ ταῦτα δὲ σύζυγον τοῦ στρατηγοῦ Καρατζᾶ. Ἐν ἄλλαις δ' εἴδομεν κατ' ἔκτακτον τῆς τύχης εὔνοιαν καὶ τὴν εἰκόνα τῆς περιβοήτου ἠθοποιοῦ Λόλλας Μοντὰζ ἣν ἐξαιρέτως ἐθαύμαζεν ὁ εὐαίσθητος Βασιλεύς. Ὁ εἰς τὸν θρόνον διαδεχθεὶς αὐτὸν παραιτηθέντα υἱός του Μαξιμιλιανὸς ἐνόμισε πρέπον ν' ἀφαιρέσῃ ἐν ἀγνοίᾳ τοῦ πατρός του ἀπὸ τὴν συλλογὴν τὴν πολυθρύλητον ταύτην Φρύνην. Ἀλλά, κατὰ τὴν προτεραίαν τῆς ἡμετέρας ἐπισκέψεως, συνέπεσεν ὁ βασιλεὺς Λουδοβίκος νὰ ἐπιθυμήσῃ νὰ ἐπανίδῃ τὰς ὡραίας του, καὶ ἀμέσως ἔσπευσαν νὰ κρεμάσωσιν εἰς τὴν θέσιν της τὴν τῆς τελευταίας του φίλης, ὥστε ἡ ἔξωσις αὐτῆς ἐκ τοῦ συνεδρίου τῶν καλλονῶν νὰ μείνῃ ἄγνωστος εἰς τὸν θαυμαστήν της. Οὕτως ηὐτυχήσαμεν νὰ ἰδῶμεν καὶ ἡμεῖς αὐτήν, καὶ ἐθαυμάσαμεν μᾶλλον τοῦ Λουδοβίκου τὴν ἰδιοτροπίαν παρὰ ταύτης τὴν καλλονήν. Εἰς τὸν κάτω δὲ ὄροφον τῶν ἀνακτόρων μᾶς ἐδείχθησαν τοιχογραφίαι κατὰ τὴν Ὀδύσσειαν, καὶ τοῦ Ῥόδμαν αἱ Ἑλληνικαὶ τοπιογραφίαι, αἵτινες ἔκτοτε μετηνέχθησαν εἰς τὴν πινακοθήκην. Ἀπὸ δὲ τῶν Ἀνακτόρων μετέβημεν εἰς τὴν μικρὰν μὲν ἀλλ' ὡραίαν πινακοθήκην τοῦ Λεϋχτεμβέργ, ὅπου εἴδομεν διαπρέποντα ἕνα Ῥαφαῆλον καί τινας ἐξαισίους Τιτιανοὺς καὶ Πάλμας. Γευθέντες

δὲ παρὰ τῷ Θειρσίῳ, ὡδηγήθημεν, περὶ τὰς 4, ὑπ᾽ αὐτοῦ εἰς τὴν ἀπέναντι τῆς οἰκίας του ὑπὸ τοῦ Βασιλέως Λουδοβίκου ἐγερθεῖσαν πολυτελῆ καὶ κατάχρυσον *Βασιλικήν*, Βυζαντινοῦ ῥυθμοῦ ἐκκλησίαν, καὶ μετὰ ταῦτα εἰς τὴν τοῦ προαστείου *Ἄου*. Εἶτα δὲ μετέβημεν εἰς τὸ θέατρον, ἔνθα ἐδιδάσκετο δρᾶμα ὁ Graf Armand, καὶ περατωθείσης τῆς παραστάσεως πρὶν ἔτι δύσῃ ὁ ἥλιος, παρεμείναμεν τὴν ἑσπέραν πάλιν παρὰ τῷ Θειρσίῳ, καὶ ἐκεῖ συναντήσας τὸν βιβλιοπώλην Franz συνδιελέχθην μετ᾽ αὐτοῦ περὶ τῆς τύχης τοῦ πρὸ ὀκτὼ ἐτῶν ἐκδοθέντος πρώτου τόμου τῶν *Ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων* μου. Ὁ δὲ μ᾽ ἐνεθάρρυνεν εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς ἐκδόσεως.

Τὴν δὲ τετάρτην ἡμέραν τῆς ἐν Μονάχῳ διαμονῆς ἡμῶν, μετ᾽ ἐπισκέψεις εἰς τὴν Κ^αν^ Στέγγελ, τὸν Θείρσιον, τὸν ἱερέα καὶ τὴν ἐκκλησίαν ἡμῶν καὶ τὸν κ. Σχινᾶν, συναπήλθομεν μετὰ τούτου εἰς τὸ χυτεῖον τοῦ χαλκοῦ, εἰς ὃ ὁ Βασιλεὺς Λουδοβίκος εἶχε διατάξει μεγαλοβούλως τὴν ἐκ τῶν ὀθωμανικῶν πυροβόλων τοῦ Ναυαρίνου χύσιν ὀβελίσκου διὰ τοὺς ἐν τοῖς Γαλλικοῖς πολέμοις πεσόντας Βαυαρούς, προσέτι καὶ κολοσσοῦ τῆς Βαυαρίας οὗ καὶ εἴδομεν ἄρτι χυθέντα τὸν ἕνα γιγαντιαῖον βραχίονα. Ἐπεσκέφθημεν δ᾽ ἔπειτα καὶ τὴν Στοὰν τῆς Φήμης (Ruhmeshall) Ἑλληνικὴν τὸν ῥυθμόν, ἧς ἐμπρὸς ἐπρόκειτο νὰ στηθῇ ἡ Βαυαρία, καὶ ἣν δι᾽ ὡραίων γλυφῶν ἐκόσμησεν ὁ περίδοξος Schwanthaler. Ἔπειτα δὲ μεταβάντες εἰς τούτου τὸ ἐργοστάσιον, ἐθαυμάσαμεν τὰ προπλάσματα τοῦ ἀετώματος τῆς ἐν Ῥεγενσβούργῃ Βαλχάλλας, τέλος δ᾽ ἐπεσκέφθημεν καὶ τὸ ἐργοστάσιον τοῦ ἐπισήμου ζωγράφου Καουλβάχ.

Ἐγευματίσαμεν δὲ εἰς τὸ ξενοδοχεῖον. Ἐκεῖ δ᾽ ἐνῷ ἐκαθήμεθα εἰς τὴν κοινὴν τράπεζαν ἀπέναντι ἡμῶν ἔχοντες μέγαν καθρέπτην, εἶδον εἰς αὐτὸν εἰσερχομένην διὰ τῆς θύρας, εἰς ἣν τὰ νῶτα ἐστρέφομεν, κυρίαν παρακολουθουμένην ὑπὸ νεάνιδος καὶ νεανίου, καὶ ἡ θέα αὐτῆς διήγειρέ πως ἐν ἐμοὶ ἀρχαίας ἀναμνήσεις τῆς παιδικῆς ἡλικίας· δι᾽ ὃ καὶ ὅτε τὸ πρῶτον ὁ ὑπηρέτης ὁ περιφέρων τὰς πα-

ροφίδας ἦλθε πρὸς ἐμέ, τὸν ἠρώτησα ἂν ἡ κυρία ἐκείνη, ἥτις εἰς μεμακρυσμένην γωνίαν εἶχε καθίσει, ἦτον ἴσως ξένη· ὁ δὲ καταφατικῶς ἀπαντήσας, ἐμακρύνθη. Ὅτε δὲ πάλιν ἐπανῆλθε, τὸν ἠρώτησα ἐκ νέου πόθεν ἔρχεται ἡ Κυρία αὕτη, καὶ μοὶ ἀπήντησεν ὅτι ἐκ Βουκουρεστίου. Τότε, ἅμα ἀπεγεύθημεν, ἠγέρθην, καὶ πλησιάσας εἰς τὸ μέρος εἰς ὃ εἶχεν ἐγερθῇ καὶ ἐκείνη, τῇ ἔτεινα τὰς δύω χεῖρας, πρὸς μεγάλην της ἔκπληξιν. Ἀλλ' ὅτε τὴν ἠρώτησα ἂν δὲν ἦτον ἡ Αἰκατερίνη Καρακάση, μ' ἀνεγνώρισεν ἀμέσως, καὶ μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἀμοιβαία χαρὰ διότι μετὰ τοσούτων ἐτῶν παρέλευσιν, ἀφ' ἧς ἐποχῆς παιδία εἴχομεν συζήσει ὡς ἀδελφοί, ἀπηντώμεθα πάλιν ἐν τῇ ξένῃ τόσον ἀπροσδοκήτως. Ἐκαλεῖτο δὲ τότε ἡ ἀρχαία φίλη μου Κυρία Ὀδοβέσκου, καὶ ὁ νέος καὶ ἡ νεάνις ἦσαν τέκνα της, ἃ ἔφερεν εἰς Παρισίους διὰ τὴν ἀνατροφήν των.

Μετ' ἐπίσκεψιν δ' ἐμοῦ εἰς τὸν κ. Stranz, ὑπασπιστὴν τοῦ βασιλέως καὶ ἀδελφὸν τῆς Κας Καρπούνη, μετέβημεν κατ' ἐκείνην τὴν ἑσπέραν εἰς τὸ θέατρον καὶ ἐκεῖθεν εἰς τοῦ Θειρσίου, πρὸς ἀποχαιρετισμὸν καὶ συνηντήθην παρ' αὐτῷ μετὰ τοῦ Forschhammer, τοῦ ἐπισήμου ἀρχαιολόγου, ὅστις εἶχε προηγηθῇ τοῦ Ῥόσς ὡς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν Ἑλλάδι. Εἶχε δὲ σύστημα καὶ ἀρχὴν ἱκανῶς παράδοξον τὰ πάντα νὰ ἐξηγῇ διὰ τοῦ ὕδατος, καὶ εἰς πάντα σχεδὸν τὰ μνημεῖα πηγὰς νὰ βλέπῃ ἢ φρέατα, εἰς ὃ ἐγώ, καὶ ἐν τῇ συναντήσει ταύτῃ, δὲν τῷ ἀπέκρυψα ὅτι ἐντελῶς δὲν ἠδυνάμην νὰ συμφωνήσω.

Τῇ δ' ἐπομένῃ ἡμέρᾳ ἣν εἴχομεν ὁρίσει πρὸς ἀναχώρησιν, μετέβην ἀπὸ πρωίας εἰς τὴν δημοσίαν βιβλιοθήκην, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι τοῦ νὰ κατορθώσω τι ὑπὲρ τῆς ἡμετέρας. Ὁ Θείρσιος ὅμως εἰς ὃν τὴν προτεραίαν εἶχον ὁμιλήσει περὶ τούτου, μὲ εἶχεν ἀπελπίσει, εἰπών μοι ὅτι ὁ διευθυντὴς τοῦ καταστήματος Lichtenthaler ἦν ἐκ τῶν βιβλιοσκωλήκων ἐκείνων, οἵτινες ἐκ χαρτίου τρέφονται, ὅτι συνάγει καὶ ὅσα καθ' ὁδὸν ἀπαντᾷ ἐσχισμένα τεμάχια ἐντύπου χαρτίου, καὶ ποτὲ δὲν θὰ συγκατατεθῇ οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον νὰ μᾶς παραχω-

ρήσῃ. Οὐχ ἧττον ἐπέμεινα ν' ἀποπειραθῶ, καὶ ἀφ' οὗ κατεσπευσμένως εἶδον τοὺς εἰς τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο κατάστημα τεταμιευμένους θησαυροὺς σπανίων βιβλίων καὶ Ἑλληνικῶν χειρογράφων καὶ Λατινικῶν, ἐζήτησα νὰ γνωρίσω καὶ τὸν Διευθυντήν. Καὶ ἀμέσως μὲν εὗρον αὐτὸν οἷον ὁ Θείρσιος μοὶ τὸν περιέγραψεν· ἀλλ' ἀναμνήσας αὐτῷ ὅτι ὁ πλοῦτος τῆς παιδείας, δι' ὃν ἡ Εὐρώπη καυχᾶται σήμερον, ὀφείλεται τῇ Ἑλλάδι, καὶ ὅτι δίκαιον ἦν εἰς αὐτὴν ἀναστᾶσαν καὶ λιμώττουσαν διὰ τὴν τροφὴν δι' ἧς προήγαγε τὰ λοιπὰ ἔθνη εἰς σοφίαν καὶ πολιτισμόν, νὰ παραχωρήσωσιν αὐτῇ ἐκ τῶν περισσευμάτων των ἄχρηστά τινα αὐτοῖς, μετὰ μακροὺς λόγους ἐθριάμβευσα τέλος καὶ τὸν ἔπεισα νὰ μοὶ προτείνῃ τὴν προσφορὰν εἰς τὴν ἡμετέραν βιβλιοθήκην τῶν πολυαρίθμων διπλῶν τῆς Βαυαρικῆς, εἰπών μοι ὅτι ἀρκέσει πρὸς τοῦτο νὰ τῷ ἀπευθύνω ἐπίσημον αἴτησιν. Ἀλλ' ἐνταῦθα ἠγείρετο δυσκολία. Ἐντολὴν οὐδεμίαν εἶχον οὐδ' ἰδιότητά τινα, ὢν ἁπλοῦς καθηγητής, ἵν' ἀποτείνω τοιαύτην αἴτησιν ἐπισήμως. Σπεύσας ἑπομένως οἴκαδε, ἔγραψα ἀμέσως δύω ἐπιστολάς, τὴν μὲν εἰς τὸν Κ. Τυπάλδον, τότε διευθυντὴν τῆς ἐν Ἀθήναις Βιβλιοθήκης, τὴν δὲ εἰς τὸν Κ. Βενδλάνδ, ἰδιαίτερον γραμματέα τοῦ Βασιλέως, ἵνα πεμφθῇ ὅσον τάχιον ἐξ Ἑλλάδος ἡ τοιαύτη αἴτησις. Ἀλλ' αἱ ἐπιστολαί μου εἶχον τὴν κακὴν τύχην πολλῶν ἄλλων, ἂν ὄχι καὶ χειροτέραν, τοῦ νὰ κατατεθῶσιν εἰς αἰώνιον λήθην εἴς τι τῶν ἀρχείων κιβώτιον. Ἀφ' οὗ δ' ἐπεσκέφθην τοὺς ΚΚ. Σχινᾶν καὶ Ὀδοβέσκον, εἰς τὰς 10 $^1/_2$ ἀπήλθομεν διὰ τοῦ σιδηροδρόμου, συνοδευθέντες εἰς τὸν σταθμὸν ὑπὸ τοῦ κ. Πρέσβεως, τοῦ Θειρσίου, τοῦ Παῤῥησιάδου, καὶ τῶν καλλιτεχνῶν Βρυζάκη καὶ Κόσσου.

Τὴν πρώτην νύκτα κατελύσαμεν εἰς Βαμβέργην, καὶ ἐκεῖθεν τὴν ἐπαύριον ἀπήλθομεν δι' ἀτμοκινήτου, ἐφ' οὗ συνεδέσαμεν γνωριμίαν μετὰ τοῦ Βαυαροῦ στρατηγοῦ Parsival. Ἀποβάντες δ' εἰς Schweinfurth, ἐξηκολουθήσαμεν ἐφ' ἁμάξης μέχρι Βυρτεμβέργης, πόλεως ἧς ἐντύπωσιν μᾶς ἐνεποίησαν πολλαὶ ἀρχαιοπρεπεῖς τὴν ὄψιν οἰκίαι καὶ ἀρχαῖαί τινες ἐκκλησίαι, εἰς ὧν τὴν μίαν τὴν

ἐν Neustadt εἴδομεν κώδωνα τῆς ιε' ἑκατονταετηρίδος. Ποταμοπλοοῦντες δὲ καὶ τὴν μετὰ ταῦτα ἡμέραν (δευτέραν) ἐπὶ τοῦ Μείνου, παρεπλεύσαμεν τὴν Ἀσαφενβούργην, ἔχουσαν μέγα ἀνάκτορον, καὶ ἄλλην, λησμονῶ τίνα, εἰς ἣν ὁ Βασιλεὺς Λουδοβίκος ᾠκοδόμησεν οἶκον κατὰ σχέδιον τῆς Πομπηΐας, εἶτα τὴν ἐπίσημον πόλιν Ἀνάου, ἐν ᾗ παρετηρήσαμεν παλαιὰν ἐκκλησίαν, μεγάλην ἔχουσαν μελανὴν στέγην κατιοῦσαν σχεδὸν μέχρι τοῦ ἐδάφους, καὶ ἀνεκαλύψαμεν καὶ τὴν οἰκίαν εἰς ἣν ἀνετράφη ὁ γαμβρός μου Σκήν, περὶ δὲ τὰς 7 $^1/_2$ ἀφιχθέντες εἰς Φραγκφόρτην, κατελύσαμεν εἰς Pariserhof, ὅθεν εἴχομεν ἄποψιν ἐπὶ τῆς Zeile, τῆς ἐμπορικωτέρας ὁδοῦ τῆς πόλεως.

Τὴν ἐπισημοτάτην δὲ ταύτην πόλιν περιτρέξαντες μετὰ ξεναγοῦ, ἐπεσκέφθημεν τὴν στρογγύλην ἐκκλησίαν τοῦ Παύλου, τόπον τῶν ἀρχαίων συνεδριάσεων τῆς Διαίτης, καὶ παρ' αὐτῇ τὸ νέον καὶ μεγαλοπρεπὲς Χρηματιστήριον· ἔπειτα δέ, παρὰ τῇ ἀρχαίᾳ ἐκκλησίᾳ *τῶν Ῥωμαίων* (den Römen), οἰκίαν ὑπέρυθρον, ὀλίγον ἐπιφανῆ, μεγάλα δὲ παράθυρα ἔχουσαν, καὶ Αὐτοκρατόρων εἰκόνας ἐπὶ τῶν τοίχων ἐπιγεγραμμένας, διότι ἐν αὐτῇ ὁ Αὐτοκράτωρ ἐξελέγετο, καὶ διελθὼν διὰ τῆς πλατείας, ἧς ἡ βρύσις ἔρρεε τότε οἶνον, ἀπήρχετο νὰ στεφθῇ εἰς τὴν Μητρόπολιν (τὴν Domkirche), ἐκκλησίαν βαρεῖαν τὸν ῥυθμὸν καὶ ἀρχαιοφανῆ, ἔχουσαν μέγαν πύργον, ὅστις ἔμεινεν ἡμιτελής. Εἶτα δ' ὡδηγήθημεν πρὸ τῆς μετρίας τὴν ὄψιν οἰκίας εἰς ἣν ἐγεννήθη καὶ ἔγραψε πολλὰ τῶν ἀριστουργημάτων αὐτοῦ ὁ Γαίτης, καὶ πρὸ τῆς ἑτέρας, ἧς μᾶς ἐδείχθη ὡς περίεργος ὁ ἐξώστης, διότι ἐξ αὐτοῦ ὡμίλησε κατὰ πρῶτον ὁ Λουθῆρος πρὸς τὸν λαόν, οὗ ἕνεκα καὶ ἡ προτομὴ αὐτοῦ ἐστὶν ἐκεῖ που πλησίον ἀνατεθειμένη. Πλαγίως δὲ τῆς κεντρικῆς ὁδοῦ (Zeile) διήλθομεν πρὸ τῆς οἰκίας τῶν Ῥοτσίλδων, καὶ τοῦ Ἀρχείου εἰς ὃ κατῴκει ὁ αὐτοκρατορικὸς ἐπίτροπος Ἰωάννης, ἀδελφὸς τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Αὐστρίας.

Τὴν τρίτην δὲ τὸ πρωῒ διὰ σιδηροδρόμου μετέβημεν ἐν μιᾷ ὥρᾳ εἰς Μαγεντίαν (Mainz) συνοδοιπόρον ἔχοντες λίαν εὐγενῆ καὶ

εὐάρεστον Βέλγον, τὸν Κ. House ἐκ Γέντης, ἀδελφὸν τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῆς δημοσίας παιδεύσεως. Ἐκεῖθεν δέ, τὸν Μεῖνον (Mein) διαβάντες, ἐπεραιώθημεν εἰς τὸ ἀντιπέραν Βιβερίχ, ὅπου ὅμως, διά τι συμβὰν λάθος, μόνον κατὰ τὰς 10 $^1/_2$ ἐπεβιβάσθημεν εἰς ἀτμόπλοιον, ἵνα καταπλεύσωμεν τὸν Ῥῆνον. Εἴχομεν δὲ λαβει εἰσιτήρια εἰς τὸ πλοῖον Ὀλλανδικῆς τινος ἑταιρίας· ἀλλ᾽ ἀγνοοῦντες ὅτι ὑπῆρχον διάφοροι ἑταιρίαι ἀντίζηλοι, καὶ καταδολιευθέντες ὑπὸ τοῦ γραφείου τῆς ἑταιρίας τῆς Κολωνίας, εἰσήλθομεν εἰς ἀτμόπλοιον αὐτῆς, τὸ καλούμενον Σίλλερ, καὶ ὥραν τινὰ μετὰ τὸν ἀπόπλουν, ἐλθὼν ὁ οἰκονόμος τοῦ πλοίου, μᾶς ἐζήτησε τὸν ναῦλον, πρὸς πολλὴν ἡμῶν ἔκπληξιν· ὅτε δὲ τῷ ἐδείξαμεν τὰ εἰσιτήρια ἐξωφλημένα, μᾶς εἶπεν ὅτι τοῦτο δὲν τὸν ἀφορᾷ, διότι τὰ εἰσιτήρια ἐκεῖνα δὲν ἦσαν τῆς ἑταιρίας, καὶ εἰς πάσας τὰς διαμαρτυρήσεις ἡμῶν ἔμεινε κωφεύων, καὶ μόνον προτείνων, ἂν ἠθέλομεν, νὰ μᾶς ἀποβιβάσῃ εἴς τι τῶν παρακειμένων χωρίων, ὅπου νὰ περιμείνωμεν τὸ τὴν ἐπαύριον διερχόμενον πλοῖον τῆς Ὀλλανδικῆς ἑταιρίας. Ἀλλ᾽ ἡμεῖς εἰς τοῦτο μὴ δυνάμενοι νὰ συναινέσωμεν ἀπετίσαμεν ἐκ δευτέρου τὸν οὐ μικρὸν ναῦλον· ὅτε δ᾽ ἀφίχθημεν τὴν ἑσπέραν εἰς Κολωνίαν, βοηθείᾳ τοῦ ἐκεῖ Ἑλληνικοῦ Προξένου ἀπηυθύναμεν πρὸς τὴν ἑταιρίαν αἴτησιν περὶ ἀποδόσεως τοῦ ναύλου, διότι οἱ ὑπάλληλοι αὐτῆς δι᾽ ἀπάτης μᾶς ἐπεβίβασαν εἰς τὸ πλοῖόν των. Τῆς ἀναφορᾶς ὅμως ταύτης ἀκόμη περιμένομεν τὴν ἐνέργειαν, ἢ κἂν τὴν ἀπάντησιν.

Τὸ ἐπεισόδιον τοῦτο μᾶς συνεκίνησε, καθ᾽ ὅσον ἐτάραξε τοῦ βαλαντίου ἡμῶν τὴν ἰσοῤῥοπίαν. Ἀλλὰ ταχέως ἐπέφερεν ἀντιπερισπασμὸν εἰς τὰς δυσαρέστους ταύτας ἐντυπώσεις τὸ ἐξαίσιον ἐνώπιον ἡμῶν ἀναπτυσσόμενον πανόραμα τῶν φυσικῶν καλλονῶν ἃς διεπλέομεν, τῶν κατά τε τὸ ὕψος καὶ τὸ σχῆμα παμποικίλων λόφων, οὓς ἐνδύουσι ἄλση καὶ ἄμπελοι, καὶ ἐφ᾽ ὧν γραφικώτατα ἐπικάθηνται παντοῖα ἐρείπια μεσαιωνικά, ὥστε νομίζει τις ὅτι ὡς ἐν ὀνείρῳ διαπλέει τὴν Γερμανικὴν ἀρχαιότητα. Ἐπὶ μιᾶς τῶν νήσων μᾶς ἐδείχθη κατοικία σχήματος ἀλλοκότου, ἡ εἰς ἣν ὁ Σίλ-

λερ θέτει τὴν σκηνὴν τοῦ Ἱππότου Τογενβούργ. Παρὰ τῇ ἀκτῇ δ' αἴρεται ὁ ἀπόῤῥωξ βράχος τῆς γερμανικῆς Σειρῆνος Λορελάϊ. Καὶ πλεῖστα δὲ παρεπλεύσαμεν ἐπὶ τῶν ὄχθων ὡραῖα κατῳκημένα χωρία καὶ πολίχνια, ἐν οἷς ὡς διαπρεπέσταται εἵλκυσαν τὴν προσοχὴν ἡμῶν αἱ πόλεις τῆς Κοβλεντίας καὶ τῆς Βόννης.

Κατεπλεύσαμεν δ' εἰς Κολωνίαν, ἥτις ἦν τὸ κέντρον τῆς ἀτμοπλοϊκῆς συγκοινωνίας ἀπὸ τοῦ ὠκεανοῦ εἰς τὰ σπλάγχνα τῆς Εὐρώπης καὶ τ' ἀνάπαλιν. Ἐκεῖ δ' ἐπεσκέφθημεν, ὡς πάντες οἱ περιηγηταί, τὴν μεγίστην ἐκκλησίαν, ἔχουσαν μῆκος μὲν 350', πλάτος δὲ 250', πέντε κύτη κατὰ μῆκος, τρία κατὰ πλάτος καὶ 9 εἰσόδους, προσέτι δὲ καὶ πύργον, ὅστις θεωρεῖται ὡς ἓν τῶν θαυμάτων τῆς νέας Εὐρώπης. Ἔμενε δ' οὗτος, ἕνεκα τοῦ ὕψους ὃ ἔμελλε νὰ λάβῃ, ἐκ 582', ἀσυντέλεστος δι' αἰώνων, μέχρις οὗ, πολὺ μετὰ ταῦτα, συνεπλήρωσεν αὐτὸν ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας.

Τὴν τετάρτην δέ, διὰ τοῦ σιδηροδρόμου τὸ πρωῒ ἀπελθόντες, διήλθομεν διὰ τῆς Aix la Chapelle (Aquae Sintinae), ἔνθα εἴδομεν τὸ ἀνάκτορον Καρόλου τοῦ Μεγάλου, καὶ εἶτα, τὸ ὄρος ἀναῤῥιχηθέντες διὰ μηχανῆς ῥυμουλκούσης ἡμᾶς ἐκ τῆς κορυφῆς, εἰσήλθομεν εἰς τὸ Βέλγιον διὰ Vervier, καὶ ἀφ' οὗ μίαν ὥραν ἐκεῖ ἐμείναμεν, διότι ἦν σταθμὸς τελωνιακός, διὰ τῆς ὡραίας καὶ γραφικώτατα ἐπὶ λόφων καὶ κοιλάδων κειμένης πόλεως Liège (Lüttich), ἐφθάσαμεν εἰς Melines, καὶ ἐτράπημεν ἐκεῖθεν πρὸς τὴν ἐπὶ ἀλιτενοῦς παραλίας κειμένην Ὀστάνδην. Ἐκεῖθεν δὲ εἰς ἀτμόπλουν ἐπιβιβασθέντες ἀπεπλεύσαμεν ἐν πλήρει γαλήνῃ καὶ ἀφίχθημεν εἰς Δοῦβρον τῆς Ἀγγλίας περὶ τὴν 1 μετὰ τὸ μεσονύκτιον.

Διὰ τὴν ἄμπωτιν δὲ μετά τινος δυσκολίας ἀποβιβασθέντες, κατελύσαμεν εἰς ξενοδοχεῖον παρὰ τὸν λιμένα, καὶ τῇ ἐπαύριον, τῇ 10ῃ πρὸ μεσημβρίας, ἀπήλθομεν διὰ σιδηροδρόμου εἰς Λονδῖνον ἔνθα ἀφίχθημεν περὶ τὰς 2 μ. μ. καὶ διηυθύνθημεν εἰς τὸ London-bridge Hotel. Ἐγὼ δ' ἀμέσως ἀπῆλθον εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ προ-

ξένου ἡμῶν κ. Ἰωαννίδου ὃν δὲν εὗρον, καὶ μόνον ἔλαβον τὰς ἐν τῷ προξενείῳ περιμενούσας με ἐπιστολάς μου. Κατὰ τὴν 5 δὲ μ. μ. ἀπήλθομεν εἰς Λεμιγκτῶνα (Lemington) ἐν τῷ Warwikshire, καὶ διανύοντες 40 ἀγγλ. μίλια τὴν ὥραν, ἐφθάσαμεν εἰς τὰς 7.10, καὶ μετέβημεν ἀμέσως εἰς Coburghouse, ὅπου κατῴκουν οἱ γονεῖς τῆς συζύγου μου, ἀνατρέφοντες παρ' ἑαυτοῖς καὶ τὴν Ζωὴν καὶ Τζαίνην (Ἰωάνναν), τὰς μικρὰς θυγατέρας τῆς ἀδελφῆς μου Ραλλοῦς. Μᾶς ὑπεδέχθη δ' ἡ μικρὰ Jane, διότι πάντες οἱ ἄλλοι ἦσαν ἀπόντες.

6.

Ἐν Ἀγγλίᾳ.

Ἡ Λεμιγκτών, πόλις μικρὰ ἀλλ' ὡραία καὶ πλουσία, ἔχει ἕνεκα τῶν θερμῶν αὐτῆς ὑδάτων οὐκ ὀλίγους τοὺς αὐτὴν ἐπισκεπτομένους. Ἐκλαμβάνεται δὲ καί τις πλάτανος φυομένη, ἐφ' ἑνὸς τῶν παρ' αὐτῇ περιπάτων, ὡς τὸ κεντρικὸν σημεῖον τῆς Βρεταννικῆς νήσου· ἀλλὰ τοῦτο ἐστὶν ἐσφαλμένον, καὶ ἁπλῆ πρόληψις. Καὶ τότε μὲν διέμεινα δύο μόνας ἡμέρας ἐν Λεμιγκτῶνι, εἰς τοὺς κόλπους τῆς φίλης οἰκογενείας τῆς συζύγου καὶ τῆς ἀδελφῆς μου. Ἠσχολήθην δὲ κατὰ τὸ μικρὸν τοῦτο διάστημα εἰς τὸ νὰ περισυλλέξω πάσας τὰς ἀγγλικὰς ἐφημερίδας ὅσαι ἔγραφον περὶ τοῦ τὴν κοινὴν γνώμην ἔτι ἀσχολοῦντος Ἑλληνικοῦ ζητήματος τοῦ Πασιφίκου, καὶ γράψας τῇ Κᵃ Pluskow, τῇ Μεγάλῃ Κυρίᾳ τῆς Βασιλίσσης Ἀμαλίας, τῇ ἔπεμψα ἓν φύλλον τοῦ «Times» περὶ αὐτοῦ πραγματευόμενον.

Τῇ τρίτῃ δ' ἡμέρᾳ $^{10}/_{22}$ Ἰουνίου περὶ τὰς $9\,^{1}/_{2}$ ἀπῆλθον εἰς Λονδῖνον, φέρων συστάσεις διαφόρους, ἐν αἷς καὶ τοῦ πενθεροῦ μου κ. Σκήν, πρὸς τὸν Λ. Ἀβερδῆνον. Ἐκεῖ δὲ καταλύσας εἰς Trafalgarsquare, Morley Hotel, ἀμέσως μετὰ τὴν ἑστίασιν, ἀπῆλθον εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ προξένου ἡμῶν κ. Ἰωαννίδου, Finsbury

Circus, λησμονήσας ὅτι ἦν Κυριακή, ἡ ἡμέρα τῆς ἐν Κυρίῳ ἀναπαύσεως πάντων τῶν Ἄγγλων καὶ τῶν ἐν Ἀγγλίᾳ οἰκούντων, ὥστε οὐδὲ τὸν πρόξενον, οὐδ' ἄλλον τινὰ χριστιανὸν ἦν δυνατὸν νὰ εὕρω· δι' ὃ καὶ ἐτράπην πεζὸς εἰς περίπατον. Ἀλλὰ καὶ τὰ ἐργαστήρια ἦσαν κλειστὰ καὶ αἱ ὁδοὶ ἔρημοι καὶ κατηφεῖς. Ἀσκόπως λοιπὸν βαδίζων, εἰσῆλθον εἰς ἄλσος τι, εἰς ὃ ἔφθασα κατὰ τύχην, καὶ ὃ εἶδον ὅτι ἦν τὸ St James parc. Καὶ ἐνταῦθα μὲν ἦν συῤῥοὴ ἀνθρώπων, φυσικῷ τῷ λόγῳ ἀγνώστων εἰς ἐμέ. Πάντες δ' ἐβάδιζον σοβαρῶς καὶ ὡς ἐν κατανύξει, ὥστε πᾶν ἄλλο ἦν ἢ εὔθυμος ὁ περίπατος. Πλαγίως ὅμως τῆς ὁδοῦ μου εἶδον πράσινον πεδίον εἰς ὃ πολλὰ μικρὰ κοράσια ἔτρεχον καὶ ἔπαιζον ζωηρῶς, καὶ ἐστάθην νὰ ἰδῶ τὴν χαρίεσσαν κἂν ταύτην σκηνήν. Ἀλλὰ τότε ἓν τούτων τῶν παρθενιδίων προσελθόν, καὶ χαιρετίσαν με δι' ἐλαφρᾶς κλίσεως τῶν γονάτων μοὶ εἶπεν ὅτι εἰς οὐδένα πλὴν αὐτῶν ἐπιτρέπεται ἡ εἰς τὸ μέρος ἐκεῖνο εἴσοδος. Οὕτω καὶ ἐκεῖθεν ἀποπεμφθείς, ἐπέστρεψα σύννους εἰς τὸ δωμάτιόν μου, συλλογιζόμενος, ὡς ὅλοι οἱ κάτοικοι τοῦ Λονδίνου, καὶ ἐγὼ τὰς ἁμαρτίας μου, ὧν ἡ μεγίστη τότε μοὶ ἐφαίνετο ὅτι ἦλθον εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Ἀγγλίας Κυριακήν.

Τῇ δ' ἐπαύριον τὸ πρῶτον ἐπεσκέφθην τὸν Λόρδον Ἀβερδήν, ὅστις φιλοφρονέστατα μὲ ὑπεδέχθη καὶ περὶ Ἑλλάδος συμπαθῶς μοὶ ὡμίλησεν· εἶτα δὲ τὸν πρόξενον ἡμῶν καὶ τὸν κ. Π. Ῥάλλην, παρ' ᾧ καὶ ἐδείπνησα μετὰ διαφόρων Ἑλλήνων. Ἀπαντήσας δ' ἐν Λονδίνῳ νέον τινὰ Σουηδὸν ἀξιωματικὸν συνεργάτην ἐν Στοκχόλμῃ καὶ βοηθὸν τοῦ γαμβροῦ μου Ῥόζεν, ὅστις ὅμως πλὴν τῆς σουηδικῆς μόλις ὡμίλει λέξεις τινὰς ἀγγλικὰς καὶ γερμανικάς, συνεπεσκέφθην μετ' αὐτοῦ τὸν ζωολογικὸν κῆπον. Ὁ θυρωρὸς ὅμως μᾶς εἶπεν ὅτι τὴν ἡμέραν ἐκείνην ὁ κῆπος δὲν ἠνοίγετο, διότι ἦν ἡ τῶν συνεδριάσεων τῶν ἐφόρων αὐτοῦ. Τοῦτο πολὺ μᾶς ἐλύπησε, διότι μακρὰν ὁδὸν εἴχομεν ἔλθει, ἐγὼ δέ, μὴ δυνάμενος νὰ μείνω ἐν Λονδίνῳ, δὲν θὰ ἐδυνάμην νὰ ἐπισκεφθῶ τὸν κῆπον ἄλλοτε. Ἐν ᾧ δὲ ταῦτα ἔλεγον εἰς τὸν θυρωρόν, προσῆλθε κύριος

λευκὸν φορῶν λαιμοδέτην καὶ παρασήμου ταινίαν εἰς τὴν κομβότρυπάν του, καὶ ἠρώτησε τίνες εἴμεθα καὶ τί θέλομεν. Ἀκούσας παρ' ἐμοῦ ὅτι ἠθέλομεν νὰ ἐπισκεφθῶμεν τὸν κῆπον, καὶ ὁ μὲν σύντροφός μου ὅτι εἶνε ἀξιωματικὸς Σουηδός, ἐγὼ δ' ἐξ Ἑλλάδος, — Ὦ, ἱκανῶς σᾶς ἐβλάψαμεν διὰ τῆς πολιτικῆς μας, ὥστε νὰ σᾶς ὀφείλωμέν τινα ἀποζημίωσιν· καὶ γράψας τὰ ὀνόματα ἡμῶν εἰς τὸ βιβλίον τοῦ θυρωροῦ προσυπεγράφη καὶ μᾶς ἐπέτρεψε νὰ εἰσέλθωμεν πρὸς μεγίστην μου εὐχαρίστησιν. Ἐκεῖθεν δὲ μετέβημεν εἰς τὸ Κολοσσαῖον, ὅπου μᾶς ἐπεδείχθη λαμπρὸν κινητὸν πανόραμα τῶν Παρισίων, καὶ ἐγὼ ἐγνώρισα ἐν αὐτῷ τὸ ξενοδοχεῖον, εἰς ὃ ἐν Λονδίνῳ μὲ συνεβούλευσαν νὰ καταλύσω.

Τῇ δ' ἐπαύριον τὸν αὐτὸν πάλιν νέον Σουηδὸν ὡδήγησα εἰς τὸ Βρετανικὸν Μουσεῖον, καὶ τῷ ἐπέδειξα τὰ ἐν αὐτῷ θαύματα, ἅτινα τῷ ἦσαν ἔτι ξένα. Ἐν ἄλλοις δὲ τὸν κατεβίβασα εἰς ὑπόγειον, ἐν ᾧ ἦσαν ἐναποτεθειμένα τὰ πρὸ οὐ πολλοῦ χρόνου εἰς Λονδῖνον κομισθέντα ἐξαίσια εὑρήματα, τὰ ἐκ Ξάνθου τῆς Λυκίας, καὶ ἐπροσπάθουν νὰ τῷ ἐξηγήσω αὐτά, καθ' ὅσον ἐδυνάμην ἐγὼ νὰ ὁμιλῶ τὴν ἀγγλικήν, καὶ ἐκεῖνος ἠδύνατο νὰ τὴν ἐννοῇ. Ἀλλὰ μεταξὺ λόγων, παρετήρησα ὅτι ἐκεῖ παρευρίσκετο καὶ ἕτερός τις ξένος, ὅστις ἔδιδε προσοχὴν εἰς τοὺς λόγους μου, ὅσον ἀτελεῖς καὶ ἂν ἦσαν. Τέλος ἅπαξ, ὅτε ἐξήγουν ἐγὼ εἰς τὸν σύντροφόν μου ὅτι τὰ ἔργα ἐκεῖνα ἦσαν τέχνης Ἑλληνικῆς, καὶ τίνος ἐποχῆς τὰ ἐξελάμβανον, ὁ ξένος προσελθών, μοὶ εἶπεν ὅτι χαίρει καὶ μ' εὐχαριστεῖ δι' ἣν γνώμην ἐξέφραζον, καὶ ἐπὶ τῇ ἐρωτήσει μου, μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι αὐτὸς ἦν ὁ Sir Charles Fellows, ὁ διὰ τῶν σπουδαιοτάτων τούτων ἀρχαιοτήτων εὐρωπαϊκὴν φήμην κτησάμενος, διότι αὐτὸς τὰς ἀνεκάλυψε, τὰς ἀνέσκαψε καὶ τὰς ἔφερεν εἰς τὴν Ἀγγλίαν.

Ἡ συνάντησις αὕτη ἦν ἀληθὲς εὐτύχημα δι' ἐμὲ καὶ πλείστας λεπτομερείας ἔμαθον παρὰ τοῦ Sir Ch. Fellows περὶ τῆς εὑρέσεως αὐτῶν καὶ περὶ τῆς χώρας ἔνθα εὑρέθησαν. Εἶτα δὲ μὲ προσεκάλεσεν εἰς τὴν οἰκίαν του καὶ μοὶ ἔδειξε περιεργοτάτην καὶ

πλουσιωτάτην συλλογὴν ὡρολογίων πάσης ἀξίας, παντὸς σχήματος καὶ πάσης ἐποχῆς, ἀπ' αὐτῆς τῆς πρώτης αὐτῶν ἐφευρέσεως· διότι ἡ ἀρχαιολογία δὲν ἦτον ἡ ειδικότης του, ἀλλ' εἶχεν ἔμφυτον περιέργειαν, ἥτις τὸν ὡδήγησε καὶ εἰς τὰς ἀρχαιολογικάς του ἀνακαλύψεις.

Ἄλλο δὲ τῶν ἐν Λονδίνῳ περιέργων ὃ ἠθέλησα νὰ ἰδῶ ἦν ἡ κατὰ τὰ ἔτη ἐκεῖνα κατασκευασθεῖσα ὑπὸ τὸν Θάμεσιν ὑποποτάμιος σύριγξ, ἥτις ὅμως ἀπέτυχεν ἐντελῶς τοῦ σκοποῦ της, διότι οἱ τὸ ἔργον ἐπιχειρήσαντες, μὴ κτησάμενοι ἐν καιρῷ τὰς παρὰ τὰ δύο στόμια γαίας δὲν ἠδύναντο νὰ κατασκευάσωσιν ἁμαξιτὴν ὁδὸν δι' αὐτῆς. Κατῆλθον λοιπὸν διὰ μακρᾶς καὶ ἀποτόμου κλίμακος εἰς τὴν μακράν, σκοτεινήν, καί, ὡς ἔκρινον, ἄσκοπον δίοδον. Διὰ τὸ περίεργον δὲ εἰσῆλθον εἰς καφφενεῖον οἰκοδομηθέν, ἢ μᾶλλον ἐκσκαφὲν εἰς τὸ μέσον τῆς μιᾶς πλευρᾶς τῆς σύριγγος, καὶ ἐζήτησα ἕνα καφφέν. Ἀλλ' ἡ γεῦσις αὐτοῦ, παρασκευαζομένου ἐκ τοῦ ὕδατος τοῦ ποταμοῦ, τοῦ καταλειβομένου διὰ τοῦ θόλου τῆς ὀροφῆς ἦτο τόσον ἀηδής, ὥστε τὸν ἔπτυσα ἅμα τὸν ἔφερα εἰς τὰ χείλη μου, καὶ ἀπῆλθον.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ (20 Ἰουν./2 Ἰουλ.) ἀνεχώρησα διὰ Παρισίους, ἵνα κἂν ἰδῶ καὶ τὴν περίφημον μεγαλόπολιν ταύτην καὶ γνωρίσω τινὰς τῶν ἐν αὐτῇ ἐπισήμων ἀνδρῶν, μεθ' ὧν, ὡς ἐκ τῶν ἐργασιῶν μου, διετέλουν ἐν ἀλληλογραφίᾳ. Ἔμεινε δὲ ἡ σύζυγός μου μετὰ τῶν γονέων της, διότι ἐν τῇ βαθείᾳ θλίψει εἰς ἣν ἔτι διετέλει διὰ τὴν ἀπώλειαν τοῦ φιλτάτου ἡμῶν Χαρικλέους, διάθεσιν δὲν εἶχε δι' ἀσκόπους περιηγήσεις, αἵτινες καὶ εἰς δαπάνας θὰ μᾶς ἐξέθετον ἀνωτέρας τῶν ἡμετέρων δυνάμεων.

Καὶ ἡ μὲν μέχρι Παρισίων ὁδοιπορία μου οὐδὲν εἶχε τὸ ἀφηγήσεως ἄξιον. Ἀλλ' ἐκεῖ ἀφιχθεὶς τὴν ἐπομένην πρωίαν ἀμέσως εἰς ἀπροσδόκητον προσέκρουσα δυσκολίαν. Ἐν τοῖς σταθμοῖς ἠρευνῶντο τότε λεπτομερῶς, πρὸς τελωνιακὴν φορολογίαν, πάντα τὰ ἐμπορεύματα καὶ πᾶσαι αἱ ἀποσκευαὶ τῶν προερχομένων ἐκ ξένων χωρῶν. Καὶ εἶχον μὲν τὴν συνείδησιν ἥσυχον ἐγὼ ὅτι οὐδὲν εἰσε-

κόμιζον λαθρεμπόριον ἢ τελωνισμοῦ δεκτικόν, ἐκτὸς ἂν ἐκ τῶν δύω χιτώνων οὓς ἔφερον μετ' ἐμοῦ ἠξίου τὸ Γαλλικὸν τελωνεῖον νὰ τῷ δώσω εὐαγγελικῶς τὸν ἕτερον· ἀλλ' ἠπατώμην· διότι εἰς τοὺς χιτῶνάς μου μὲν καὶ τὰ λοιπὰ περιεχόμενα τοῦ ἰσχνοῦ κιβωτίου μου, ὃ προθύμως ἠνέῳξα, οὐδὲ κἂν ἐνέβλεψαν οἱ τελῶναι· ἀλλ' ἄλλο ἦν τὸ σῶμα τοῦ ἐγκλήματος! δύω βιβλία, ἃ ἀναφανδόν, καὶ πεπεισμένος περὶ τῆς ἀθωότητος αὐτῶν, ἔφερον μετ' ἐμαυτοῦ. Τὰ βιβλία ταῦτα κατεσχέθησαν, καὶ ἡ εἴσοδος τοῖς ἀπηγορεύθη, διότι, κατὰ τὸν τότε ἐπικρατοῦντα προστατευτικὸν νόμον ἐν τῇ χώρᾳ τῇ καυχωμένῃ ὅτι προὐπορεύετο τοῦ πολιτισμοῦ, ἡ εἰσαγωγὴ βιβλίων μὴ τυπωθέντων ἐν Γαλλίᾳ δὲν ἐπετρέπετο(!), τὰ ἐμὰ δ' ἐκεῖνα εἶχον τυπωθῆ ἐν Ἀγγλίᾳ, ὄντα οἱ δύω τόμοι τῆς *κυανῆς βίβλου* οἱ περιέχοντες τὰς βουλευτικὰς συζητήσεις καὶ τὰ ἐπίσημα ἔγγραφα περὶ τῆς ὑποθέσεως Πασιφίκου. Πᾶσαί μου αἱ προσπάθειαι ἵνα τ' ἀποσπάσω ἐκ τῶν χειρῶν τῶν δημοκρατικῶν τελωνῶν ἀπέβησαν μάταιαι ἀπέναντι τοῦ ῥητοῦ ἀπαγορευτικοῦ νόμου. Τέλος κατέφυγον εἰς τὸ περιπαθὲς ὕφος, καὶ λαβὼν κατὰ μέρος τὸν ἀρχιτελώνην, τῷ εἶπον εἰς ποῖον ἔθνος ἀνῆκον, καὶ ὅτι τὰ βιβλία ταῦτα περιεῖχον τὰς ἐπισήμους ἀποδείξεις τῆς ἀδίκου τότε καταδρομῆς τῶν Ἄγγλων πολιτευομένων κατὰ τῆς πατρίδος μου, καὶ τὴν ὕλην ἧς εἶχον ἀνάγκην ἵνα ἐργασθῶ ἐν Παρισίοις εἰς ἀπόκρουσιν τῶν καθ' ἡμῶν γενομένων κακοβούλων διαβολῶν. Οἱ λόγοι οὗτοι ἐθαυματούργησαν, κάμψαντες τὸν ἀρχιτελώνην, ὅστις μοὶ ἀπέδωκε τὰ βιβλία. Ὅ,τι δὲ τῷ εἶπον ἦτον ἀκριβῶς ἡ ἀλήθεια, διότι καὶ ἐν Παρισίοις, καὶ ἔτι μᾶλλον ὅτε μετὰ ταῦτα εἶχον καιρὸν διαθέσιμον, ἠσχολήθην εἰς σύνταξιν μακρᾶς πραγματείας ἀναιρούσης τὰ ἀγγλικὰ ἐπιχειρήματα περὶ τῆς πολυκρότου ὑποθέσεως, καὶ τὸ ἔργον μου, σχοινοτενὲς ἀποβὰν καὶ ἐπιγραφὴν φέρον τὸ λόγιον «qui nous delivrera des Grecs et des Romains» μετέφρασεν ἡ Καρολίνα εἰς τὸ Ἀγγλικόν.

Ἀλλὰ ταῦτα μετέπειτα καὶ μετὰ τὴν ἐπιστροφήν μου εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Τότε δὲ μετὰ τῆς σωθείσης διτόμου βιβλιοθήκης μου

εἰσήλασα εἰς Παρισίους, καὶ περίεργος ἦν ἡ πρώτη ἐντύπωσις ἣν ἡ θαυμασία αὕτη καθέδρα τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ ἐνεποίησεν εἰς ἐμέ, ἐρχόμενον ἐκ Λονδίνου. Ἐκ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ ἔλαβον ἅμαξαν εἰς ἣν ἔδωκα τὴν διεύθυνσιν τοῦ ξενοδοχείου μου. Ἐξεπληττόμην δὲ βλέπων τὴν ἀπέραντον ἔκτασιν τῶν προαστείων, καὶ ἀπορῶν πότε τέλος θὰ φθάσωμεν εἰς αὐτὴν τὴν πόλιν. Μεγάλη δ᾽ ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξίς μου ὅτε ἔμαθον ὅτι διατρέχομεν πρὸ πολλοῦ αὐτὸ τὸ κέντρον τῆς πόλεως, ὃ ἐγὼ ἐξελάμβανον ὡς προάστεια, διότι διετέλουν ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἀχανοῦς καὶ κατὰ μεγαλοπρέπειαν πᾶσαν ἄλλην ὑπερβαινούσης πόλεως τοῦ Λονδίνου.

Ἐν Παρισίοις κατέλυσα εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τῆς Ὁλλανδίας (Hotel de Hollande) ἐν τῇ ὁδῷ τῆς Εἰρήνης (Rue de la Paix). Ὀλίγας δὲ στιγμὰς ἀφ᾽ οὗ ἔμεινα μόνος εἰς τὸ δωμάτιόν μου, ἀνοίξας τὸ συρτάριον τῆς τραπέζης μου, εὗρον ἐν αὐτῷ λησμονηθὲν ἐπισκεπτήριον, φέρον τὸ ὄνομα: Mme Obedesco, τῆς ἀρχαίας φίλης τῶν παιδικῶν ἡμερῶν, ἣν ὡς ἐκ θαύματος εἶχον ἀπαντήσει καὶ ἀναγνωρίσει εἰς τοῦ Μονάχου τὸ ξενοδοχεῖον. Ἐρωτήσας δὲ τὸν τὴν αὐτὴν στιγμὴν εἰσελθόντα ὑπηρέτην, ἔμαθον ὅτι ἡ κυρία αὕτη κατῴκει εἰς τὸ δωμάτιον ὃ ἤδη ἐγὼ κατεῖχον, καὶ τὴν προτεραίαν μετῴκησε, δὲν ἤξευρε νὰ μοὶ εἰπῇ ποῦ.

Ἅμα δ᾽ ἐνδυθείς, ἐπεσκέφθην τὸν ἡμέτερον πρέσβυν, κ. Σπ. Τρικούπην, κατοικοῦντα εἰς τὴν avenue des champs Elysées (ἀρ. 50), καί, μετ᾽ ἐκεῖνον, τὸν γραμματέα τῆς πρεσβείας κ. Ῥώκ, εἰς τὴν ὁδὸν Castiglione (11). Κατὰ προτροπὴν δ᾽ αὐτοῦ ἐγκατέλειψα τὸ δαπανηρὸν ξενοδοχεῖον καὶ μετῴκησα εἰς δωμάτιον τῆς οἰκίας εἰς ἣν καὶ αὐτὸς κατῴκει, εἰς τὸν τέταρτον ὄροφον, ὅπου ἀνηρχόμην δι᾽ 122 βαθμίδων, καὶ ἔμενον μακρὰν ὑπεράνω τῆς γῆς, καὶ «*περιφρονῶν τὸν ἥλιον*».

Μετὰ δὲ τὴν μετοικεσίαν ἐπανῆλθον εἰς τοῦ κ. Τρικούπη ὡς εἶχον προσκληθῆ, καὶ ἐγευμάτισα παρ᾽ αὐτῷ οἰκείως, μετὰ τὸ γεῦμα δὲ μοὶ ἔδωκε τὸν υἱόν του Χαρίλαον ἵνα μοὶ δείξῃ τι τῶν ἀξιοθεάτων

τῆς πόλεως. Μὲ ὡδήγησε δ' οὗτος εἰς τὸ ἱπποδρόμιον, καλούμενον τότε Cirque national, διότι τὰ πάντα κομπαστικῶς, καὶ κατ' ἀντίθεσιν τῆς *βασιλικῆς* ἐπωνυμίας, ἐλέγοντο ***ἐθνικὰ*** ἐπὶ τῆς δημοκρατίας, καὶ ἐπὶ πάντων τῶν δημοσίων καταστημάτων καὶ εἰς πασας τὰς γωνίας τῆς πόλεως ἀνεγινώσκετο διὰ μεγίστων γραμμάτων ἡ ἐπιγραφή: Liberté. Egalité. Fraternité· ὥστε ἐπήρχετο ἡ ὑπόνοια μὴ ἡ ἐπιδεικτικὴ αὕτη κατάχρησις τούτων τῶν ὀνομάτων ἀπεδείκνυε μᾶλλον τὴν ἀπουσίαν τῶν ἐννοιῶν ἃς ἐξέφραζον· εὐτράπελός τις Γάλλος εἶπε τότε ὅτι αἱ ἐπιγραφαὶ δηλοῦσι: Liberté, point; égalité, point; fraternité, point;

Εἰς τὴν οἰκίαν ἐν ᾗ διέμενον τράπεζα δὲν παρετίθετο, καὶ ἔπρεπε νὰ γεύωμαι εἰς ξενοδοχεῖα, λίαν χαίρων ὅτι ἐν ὅσῳ κἂν διέτριβον ἐν Παρισίοις θὰ ἤμην ἀπηλλαγμένος τοῦ ἀγγλικοῦ ζωμοῦ ὅστις ἤναπτε πυρκαϊὰν εἰς τὸν οὐρανίσκον μου, τοῦ πελωρίου καὶ ἐπιμόνως ἐπανερχομένου ***Βειφστέκ***, καὶ τοῦ αἱμοσταγοῦς ***ῥοστβείφ***, ἐγὼ ὁ ἥκιστα σαρκοφάγον ἔχων τὴν ὄρεξιν. Ἠρώτησα λοιπὸν τὸν κ. Ρὼκ ποῦ μοὶ συμβουλεύει νὰ μεταβαίνω διὰ τὸ γεῦμά μου, καὶ μοὶ ὑπέδειξεν ἑστιατόριον οὐχὶ πολὺ ἀπέχον τῆς κατοικίας ἡμῶν, ὡς μοὶ περιέγραψε τὴν θέσιν αὐτοῦ. Ἠκολούθησα ἐπομένως αὐθημερὸν τὴν ὁδηγίαν του. Ἀλλὰ ποία ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξίς μου ὅτε μοὶ παρετέθη ὁ ζωμός, καὶ εὗρον αὐτὸν ῥόφημα βραστοῦ πεπέριος! μετ' αὐτὸν δ' ἐπῆλθε γενναῖον βειφτέκιον, λόφος ὅλος, ὃν ὁ ὑπηρέτης ὑπερηφάνως ἔφερεν εἰς μεγίστην παροψίδα ἐπὶ τῶν δύο χειρῶν, καὶ τοῦτο παρηκολούθησε τὸ ἀθώου αἵματος ἀποστάζον ῥοστβείφ! Καὶ ταῦτα ἐν μέσοις Παρισίοις! Τί λοιπόν, ὑπὸ γαστρονομικὴν ἔποψιν ἐκέρδησα ὑπερβὰς τὴν Μάγχην; Δι' ἄκρων τῶν ὀδόντων ἐπομένως φαγὼν μόνα τ' ἀναπόφευκτα, ἔῤῥιψα ὀπίσω μου τὰ ζητηθέντα μοι φράγκα, καὶ ἐξερχόμενος ἠθέλησα ν' ἀναγνώσω τὴν ὑπὲρ τὴν θύραν ἐπιγεγραμμένην ἐπωνυμίαν τοῦ ἑστιατορίου, ἵνα ἠξεύρω ν' ἀποφεύγω αὐτὸ σταθερῶς εἰς τὸ μέλλον. Τὸ ξενοδοχεῖον εἰς ὃ εἶχον εἰσέλθει ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ εὕρω Γαλλικὴν τροφὴν

ἀποζημιοῦσάν με δι' ἐκείνην εἰς ἣν ἤμην καταδεδικασμένος ἐν Ἀγγλίᾳ, ὠνομάζετο . . . . John Bull!

Ἐν Παρισίοις διέτριψα δύω ἑβδομάδας, τὰ πλεῖστα τῶν ἀξιοθεάτων καὶ πολλοὺς δι' ἐμὲ περιέργους ἄνδρας ἐπισκεφθείς, ὑπ' ἄλλων ἀλλαχοῦ ὁδηγούμενος, ὑπὸ τοῦ κ. Τρικούπη, τοῦ κ. Ῥὼκ ἢ τῆς οἰκογενείας του, ἢ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων οὓς εὗρον ἐν Παρισίοις, καὶ ὧν οἱ εἰς ἐμὲ βοηθητικώτεροι ἦσαν ὁ κ. Σπυρ. Ἀντωνιάδης, τότε σύμβουλος τοῦ ὑπουργείου τῶν Ἐσωτερικῶν, ὃν μίαν ἡμέραν εἰς τὰς ὁδοὺς τοῦ Λονδίνου αἴφνης εἶδον ἐμπρός μου, καὶ ἤδη ἀπήντησα αὖθις ἐν Παρισίοις, προσέτι ὁ τὰς σπουδὰς αὐτοῦ συμπληρῶν ἰατρὸς Γούδας, ὁ τῆς ποιητικῆς λύρας ἤδη ἀποπειραθείς, φίλος δ' ἀρχαῖος Παρμενίδης, ὁ ἐπίσης τὸ ποιητικὸν στάδιον θελήσας νὰ διατρέξῃ, ἀλλ' ἀποτυχὼν Εὐφραιμίδης καὶ λοιποί. Ἀλλὰ καὶ μόνος ἐπορευόμην καὶ ἄνευ ὁδηγῶν πρὸς ὅσους ἐγνώριζον ἐξ Ἑλλάδος ἢ ἐξ ἀλληλογραφίας.

Εἰς τὸν κ. Γούδαν ἰδίως, καὶ εἰς τὴν τύχην ἥτις μοὶ τὸν ἔπεμψεν, ἰδιαιτέραν ὀφείλω εὐγνωμοσύνην, διότι τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς ἐν Παρισίοις ἀφίξεώς μου κατελήφθην ἀμέσως μετὰ τὸ γεῦμα τὸ ἐν John Bull, ὑπὸ σφοδροῦ πυρετοῦ, ἐξακολουθήσεως τοῦ ἐπὶ τοῦ Ἀθέσιος καὶ τοῦ ὃν εἶχον λάβει κατὰ τὴν ἐκ Χαλκίδος ἐπάνοδόν μου. Ἐγκαταλελειμμένος δ' ἔμενον ἐν τῷ ὑψηλῷ καὶ ἀπὸ τῆς γῆς ἀφεστῶτι δωματίῳ μου, μόνον ἄνθρωπον ἰδὼν τὸν θυρωρόν, ὅστις εἰς οὐδὲν ἐδύνατο νὰ μὲ βοηθήσῃ, ὅτε, ὡς θεὸς ἐκ μηχανῆς, ἦλθε νὰ μ' ἐπισκεφθῇ, ἀκούσας περὶ τῆς ἀφίξεώς μου, ὁ Ν. Γούδας, καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ πυρετοῦ ἔμπειρος, ἀνεγνώρισεν αὐτὸν ἐν ἐμοί, καὶ διὰ προχείρων μέσων, διὰ κινίνης πρὸ πάντων, μ' ἐθεράπευσε, προσωρινῶς κἄν, καὶ ἐπήνεγκε τῆς νόσου διακοπήν. Τῇ δ' ἐπιούσῃ ἐξερχόμενος τῆς θύρας τῆς οἰκίας μου εἶδον αἴφνης ἐμπρός μου τὴν κυρίαν ἧς τὸ ἐπισκεπτήριον εἶχον εὕρει εἰς τὸ δωμάτιον ἐν τῷ ξενοδοχείῳ τῆς Ὁλλανδίας, τὴν παιδικὴν φίλην μου Καν Ὀδοβέσκου, καὶ ἔμαθον ὅτι κατῴκει εἰς τὴν οἰκίαν ἣν εἷς τοῖχος ἐχώριζεν ἀπὸ τῆς ἐμῆς. Ἐννοεῖται ἑπομένως ὅτι προθύμως

τὴν ἐπεσκέφθην καὶ παρ' αὐτῇ ἤμην τῇ $^{7}/_{19}$ Ἰουλίου, ὅτε ὁ πυρετός μὲ κατέλαβεν αὖθις, καὶ ἀμέσως μεταβὰς οἴκαδε κατεκλίθην, καὶ ἔμενον ἐκ νέου μόνος ἐν τῷ δωματίῳ μου, ἅπαξ μόνον τοῦ συγκατοίκου μου κ. Ῥὼκ λαβὼν ἐπίσκεψιν, ἀδυνατῶν δὲ νὰ κινηθῶ, ἢ νὰ ὁμιλήσω, καὶ εἰς βύθος δεινὸν κατακείμενος, ὅτε ὁ θυρωρὸς εἰσελθὼν περὶ τὸ ἑσπέρας μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι κύριός τις ἦλθεν εἰς ἐπίσκεψίν μου, καὶ μ' ἠρώτα ἂν δὲν πρέπῃ νὰ τῷ ἀρνηθῇ τὴν εἴσοδον. Ἀλλ' ὅτε μοὶ ἔδωκε τὸ ἐπισκεπτήριόν του εἶδον ἐπ' αὐτοῦ τὸ ὄνομα: *Γούδας*! Τί θαυμασία σύμπτωσις! Δὶς μ' ἐπεσκέφθη ὁ Γούδας ἐπὶ τῆς διατριβῆς μου ἀκριβῶς τὰς δύω ἑσπέρας καθ' ἃς μὲ εἶχε καταλάβει ὁ πυρετός, καὶ τὴν δευτέραν ταύτην φορὰν ὡς καὶ τὴν πρώτην μὲ ἀπήλλαξεν αὐτοῦ διὰ τῆς φιλικῆς θεραπείας του.

Μεταξὺ ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν ἐπεσκέφθην ἐν Παρισίοις καὶ τὸν στρατηγὸν Φαβιέρον, μεμακρυσμένον ἤδη ζῶντα τῆς πολιτικῆς τύρβης, καὶ πολλὰ μετ' αὐτοῦ, ἐνθουσιῶντος ἔτι ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, συνωμίλησα περὶ τῶν προόδων αὐτῆς ἀφ' ὅτου διὰ τῆς γενναίας ἀρωγῆς του ἀνέκυψεν εἰς ἐλευθερίαν. Ἀνεζήτησα δὲ καὶ τοὺς ποτὲ πρέσβεις ἐν Ἀθήναις, κ. κ. Πισκατόρην καὶ Λαγρενέ, καὶ παρὰ τούτῳ, διαμένοντι οἰκογενειακῶς ἐν Παρισίοις, προσκληθεὶς καὶ ἐπρογευμάτισα, καὶ ἄλλοτε ἐγευμάτισα, ὅτε καὶ πολλὰ καὶ περίεργα μοὶ ἐπέδειξεν ἐκ τῶν ὅσα ἐκόμισεν ἐκ Κίνας, πρέσβυς διατελέσας ἐκεῖ ἀφ' ὅτου κατέλιπε τὴν Ἑλλάδα. Τὸ περιεργότατον δ' αὐτῶν μοὶ ἦν τὸ ἐπισκεπτήριον τοῦ Κινέζου πρωθυπουργοῦ, ἐκ χάρτου μεταξωτοῦ, ἔχον διαστάσεις μεγάλου παραπετάσματος, καὶ ἐπιγεγραμμένην ὁλόκληρον, ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν, τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπισκεπτομένου! Εἰς τὸ γεῦμα δὲ καὶ τὴν ἑσπερίδα τοῦ Κ[ου] Λαγρενὲ ἐγνωρίσθην καὶ μετὰ τοῦ Προσπὲρ Μεριμαίου, τοῦ χαριεστάτου Γάλλου μυθιστοριογράφου, ὅστις ὅμως τότε ὑπὸ τῆς πολιτικῆς μᾶλλον ἀπησχολεῖτο κατέχων θέσιν ἰδιαιτέρου Γραμματέως παρὰ τῷ Προέδρῳ Ναπολέοντι, μεθ' οὗ, ὡς γνωστόν, καὶ μὴ ὁμολογούμεναι στεναὶ συγγενικαὶ τὸν συνέδεον σχέσεις.

Ἀπόντος δὲ τότε τοῦ Προέδρου ἐκ Παρισίων, ὁ κ. Τρικούπης μὲ ὡδήγησε μίαν ἑσπέραν τὴν 27 Ἰουνίου (9 Ἰουλ.) εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, καὶ μὲ παρουσίασεν εἰς τὸν ὑπουργὸν κ. Behitte, συστήσας με εἰς αὐτὸν ὡς πολύγλωττον. Ἦσαν δ' ἐκεῖ καὶ πολλοὶ ἄλλοι ἐπίσημοι μεθ' ὧν ἐγνωρίσθην, ἰδίως οἱ πρέσβεις Ἀμερικῆς, Δανίας, Πορτογαλλίας, ὁ τῆς Ἱσπανίας διάσημος Μαρκήσιος Σοττομαϊόρ, ὅστις εἶχε θαῤῥαλέως τὸν Βοῦλβερ ἐκδιώξει ἐξ Ἱσπανίας, καὶ πολλὰ μετ' αὐτοῦ διελέχθην περὶ τῶν ἀδίκων ἐπεμβάσεων τοῦ Παλμερστῶνος ἐν Ἑλλάδι. Μεταξὺ δὲ τῶν Γάλλων συνωμίλησα ἰδίως μετὰ τοῦ Βουλευτοῦ κόμητος Μοντελαμβέρτου, τοῦ θερμοῦ ὑπερμάχου τοῦ καθολικισμοῦ, καὶ πολλὴν τῷ ἐνεποίησα εὐχαρίστησιν, ἀναπτύξας αὐτῷ ὅτι ἡ Ἑλλὰς τὸ σέβας πρὸς τὴν θρησκείαν ἔθεσεν ὡς ἀσάλευτον βάσιν τοῦ νέου πολιτισμοῦ της.

Ἐκ τῶν ἐπιστημόνων δὲ τινὰς μὲν ἐγνώρισα κατὰ πρῶτον, τινὰς δ' ἐπεσκέφθην κατὰ προηγουμένην γνωριμίαν, οἷον τὸν κ. D. Lebas παρ' ᾧ καὶ εἰς γεῦμα προσεκλήθην, τὸν κ. Daveluy, διευθυντὴν τῆς ἐν Ἀθήναις Γαλλικῆς Σχολῆς μεθ' οὗ συνεγευμάτισα ἐν Λουξεμβούργῳ, παρὰ τῷ ἀδελφῷ του, θέσιν ἐφόρου ἐκεῖ κατέχοντι. Μετέβην δὲ καὶ παρὰ τῷ γνωστῷ ἤδη διὰ τὸ περὶ τῆς Ἀκροπόλεως σύγγραμμά του Λαβόρδ, παρὰ τῷ Καρόλῳ Λενορμάνδ, τῷ ἰδίως περὶ τὰ νομίσματα ἀσχολουμένῳ, Longperrier, τῷ Brunnet de Presle, τῷ Egger, τότε δειλῶς εἰσέτι ἁπτομένῳ τῆς ἀνωτέρας φιλολογίας, τῷ Ῥαοὺλ Rochette μεθ' οὗ ἐφιλονείκουν διότι ἐπέμενεν εἰς ἣν ἐγὼ δὲν ἐδεχόμην θεωρίαν ὅτι πάντες οἱ ἀρχαῖοι πίνακες ἦσαν ἐπὶ ξύλου. Ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν δ' αὐτοῦ εἶδον τὰ πλεῖστα ἀρχαιολογικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ μουσεῖα, καὶ πολλὰ ὠφελήθην ἐκ τῶν ἐξηγήσεών του, διότι αὗται προὐκάλουν ἰδίως τὴν προσοχήν μου εἰς τ' ἀξιολογώτερα καὶ τὰ περιεργότερα. Εὐαρεστοτάτη δὲ καὶ χρησιμωτάτη ὑπῆρξε δι' ἐμὲ ἡ γνωριμία τοῦ ἀσιανολόγου, Γερμανοῦ τὴν καταγωγήν, ἀκαδημαϊκοῦ κ. Mohl, ὅστις αὐτὸς μὲν ἦν ἐκ χαρακτῆρος σιωπηρὸς καὶ φλεγματικός, ἀλλὰ τόσῳ ζωηροτέρα ἡ σύζυγός του, Ἀγγλὶς

αὕτη, ἰσιόῤῥυθμος, παρῆλιξ, ἀλλὰ καίτοι μὴ φιλαρεσκος, οὐχ ἧττον ὅμως νεότητος ἔχουσα ἀξιώσεις, πολλοὺς καὶ πολλὰ γινώσκουσα καὶ πολλὰ λέγουσα, κατοικοῦσα δὲ ἀνέκαθεν ἐν τῷ δευτέρῳ δόμῳ τῆς οἰκίας, ἧς τὸν πρῶτον κατεῖχεν ἄλλοτε ὁ Σατωβριάνδος, μεθ' οὗ συνεδέετο καὶ διὰ φιλίας. Παρ' αὐτῷ προσκληθεὶς ἐγευμάτισα ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν τῇ 26 Ἰουνίου (8 Ἰουλ.) πέμπτος ἐγὼ μετὰ τῆς Κας Ναχτιγάλλ, ἥτις εὐρωπαϊκὸν ἀπέκτησεν ὄνομα διὰ τῆς φιλανθρώπου ἀρωγῆς ἣν ἔφερεν εἰς τοὺς ἐν πολέμῳ τραυματιζομένους, καὶ μετὰ ξανθῆς Ἀμερικανίδος, ἧς μὲ κατέπληξεν ἡ ἀγγελόμορφος ὡραιότης. Μετὰ δὲ τὸ γεῦμα ἦλθε καὶ ἡ ἀδελφὴ τῆς Ἀμερικανίδος ταύτης, μελανόφθαλμος ἐκείνη, καὶ ἑτέρου τύπου, ἀλλ' οὐχὶ καλλονῆς κατωτέρας. Ἂς σπεύσω δ' ἐνταῦθα νὰ προσθέσω ὅτι μετὰ εἴκοσιν ἔτη ἐν Παρισίοις διατρίβων, ἐγνωρίσθην πολὺ μετὰ τοῦ κ. Lauger, ἰδιαιτέρου γραμματέως τοῦ δουκὸς τῆς Ὠμάλης, καὶ μετὰ τῆς ὡραίας μελανοφθάλμου συζύγου αὐτοῦ, ἣν ἐλέγετο ὅτι ὁ Δοὺξ ἠγάπα ἔτι μᾶλλον ἢ τὸν γραμματέα του, καὶ μετ' ἀγαθῆς μὲν ἀλλ' ἀσχήμου γραίας ἀδελφῆς αὐτῆς. Τίς δ' ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξίς μου ὅτε μίαν ἡμέραν, κατὰ τύχην, καὶ οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ὑπόνοιαν ἔχων, ἔμαθον ὅτι ἡ Κυρία Lauger ἦν οὐδεμία ἄλλη ἢ ἡ μετὰ τὸ γεῦμα ἐλθοῦσα πάγκαλος ἀδελφὴ τῆς ἀγγελομόρφου ἀμερικανίδος, ἡ δὲ γραία καὶ ἄσχημος αὐτῆς ἀδελφὴ ὅτι ἦν... αὐτὴ ἐκείνη ἡ ἀγγελόμορφος! Ματαιότης ματαιοτήτων!

Παρὰ τῷ Κῳ Mohl τὴν αὐτὴν ἑσπέραν ἐπῆλθε καὶ ὁ νέος Γεώργιος Bunsen, υἱὸς τοῦ σοφοῦ πρέσβεως τῆς Πρωσσίας ἐν Λονδίνῳ, καὶ ἡ Κα Mohl μᾶς ὡδήγησεν ἀμφοτέρους εἰς ἑσπερίδα τοῦ Augustin Thierry. Ἡ μεγάλη αἴθουσα ἦν πλήρης θαυμαστῶν τοῦ ἐξόχου ἱστοριογράφου τῆς Γαλλίας· ὁ δὲ τυφλὸς γέρων προεκάθητο εἰς μέγα θρονίον, καὶ ἐδέχετο φαιδρὸς καὶ μετὰ χάριτος. Πρὸς ἐμὲ δὲ ὡς Ἕλληνα ἐδείχθη φιλοφρονέστατος, καὶ μοὶ ἀπήγγειλεν Ἑλληνιστὶ ἓν κλέφτικον τραγούδιον, δι' ὃ ἐξέφραζε πολὺν θαυμασμόν. Εἰς ταύτην τὴν συναναστροφὴν μ' ἐπλησίασε

κατὰ πρῶτον νέος ἀνὴρ ἄγνωστός μοι, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι ὠνομάζετο Egger. Ἠξεύρων δέ τινα ἐγὼ τῶν ὅσων εἶχε γράψει ἕως τότε περὶ Ἑλληνικῆς φιλολογίας, συνέδεσα ταχέως σχέσεις μετ' αὐτοῦ, καὶ μετ' οὐ πολὺ προσκληθεὶς παρ' αὐτῷ εἰς γεῦμα, ἐγνώρισα τὴν σύζυγον καὶ τὸν πενθερόν του κ. Dehéque, τὸν συντάξαντα τὸ νεοελληνικὸν καὶ Γαλλικὸν λεξικόν.

Ἄλλην δ' ἑσπέραν (τὴν $^3/_{15}$ Ἰουλίου) μὲ ὡδήγησεν ἡ Κα Mohl μετὰ τοῦ Βοῦνσεν καὶ πάλιν, εἰς τὴν Λαίδης Ἔλγιν, τῆς χήρας τοῦ γυμνώσαντος τὸν Παρθενῶνα, καὶ ἐκεῖ καὶ πρὸς αὐτὴν ὡς καὶ πρὸς τὰς θυγατέρας της, ὧν ἡ μία ἐπ' ἀνακλίντρου κατέκειτο, ἀπέφυγον ἐπιμελῶς νὰ προφέρω κἂν τὸ ὄνομα Παρθενών.

Ἐν ἄλλοις δ' ἐγνωρίσθην καὶ μετὰ τοῦ Ἀκαδημαϊκοῦ Vincent, ὅστις ἰδιαιτάτως ἠσχολεῖτο περὶ τὴν θεωρίαν τῆς ἀρχαίας μουσικῆς, καὶ μὲ προσεκάλεσεν εἰς τὴν οἰκίαν του νὰ ἰδῶ ὄργανον ὃ κατεσκεύασε ἵνα προσᾴδῃ, κατὰ τὸ ἴδιον αὐτοῦ σύστημα, τὰς ᾠδὰς τοῦ Πινδάρου. Ἦν δὲ τὸ ὄργανον κλειδοκύμβαλον, ἐκφέρον καὶ $^1/_4$ τόνου, καὶ ἔχον προσηρτημένον καὶ ἔμπνευστον μέρος. Εἷς δὲ βοηθός του ἔπαιξεν ᾄδων τὸ ***Ἄριστον μὲν ὕδωρ***, ἀλλὰ κατὰ τρόπον ὅστις οὐδόλως μ' ἔπειθε ν' ἀναγνωρίσω ἐν τῷ Κῳ Vincent τὸν ἀναγεννητὴν τῆς ἀρχαίας μουσικῆς. Οὐχ ἧττον ὅτε ἐπέστρεψα εἰς Ἀθήνας, ἀφορῶν εἰς τὴν πολυμάθειάν του, καὶ εἰς οὓς κατέβαλεν ἀγῶνας εἰς κλάδον σπουδαιότατον διὰ τὴν γνῶσιν τῆς ἀρχαιότητος, τῷ ἔπεμψα δίπλωμα μέλους ἐπιτίμου τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας.

Ἐν ᾧ δὲ διέτριβον ἐν Παρισίοις ἔγραψα καὶ τῷ Δουκὶ De Luyne παρακαλῶν αὐτὸν νὰ μοὶ ἐνδείξῃ τὴν ὥραν καθ' ἣν ἐδυνάμην νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ. Μετὰ τὴν ἀπάντησίν του δέ, ἀπῆλθον πρὸς αὐτὸν τὴν $^8/_{20}$ Ἰουλίου, καὶ πολλὰ ὡμιλήσαμεν περὶ ἀρχαιοτήτων, καὶ εἶδον τὰς συλλογάς του, καὶ τὰ σχέδια καθ' ἃ εἶχε παραγγείλει νὰ τῷ κατασκευσθῇ χρυσελεφαντίνη Ἀθηνᾶ, τῆς Φειδαϊκῆς, ἐννοεῖται, μικροτέρα, ἀλλὰ κατὰ τὰς εἰκασίας αὐτοῦ, καὶ κατὰ πηγὰς ἃς μοὶ ἀνέπτυξεν, ἀκριβὲς ἐκείνης ὁμοίωμα, ὡς ὅμως μετὰ

ταυτα ἔμαθον μὴ ἐπιτυχὼν κατ' εὐχήν. Ἔπεισα δὲ τοτε τὸν εὔπορον καὶ φιλάρχαιον Δοῦκα νὰ πέμψῃ γενναίαν χρηματικὴν δωρεὰν (1000 φραγκων) εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν Ἑταιρίαν τῆς Ἑλλάδος.

Καταστήματα δ' ἐπεσκέφθην ὑφ' ὁδηγίαν σοφῶν ἢ μόνος τὰ Μουσεῖα τοῦ Λούβρ, τὸ νομισματικόν, τὸ τῶν Κυρηναϊκῶν ἀρχαιοτήτων, τὸ φυσικοϊστορικόν, τὸ τῆς συγκριτικῆς ἀνατομίας, τὸ τοῦ πυροβολικοῦ, τὸ πανεπιστήμιον τῆς Σορβόννης, τὴν ἀγορὰν τῶν Μόσχων (marché aux vaux), τὸν βοτανικὸν κῆπον (jardin des plantes), ἔνθα μοὶ ἐπεδείχθη ἡ τότε 130 ἐτῶν ἡλικίαν ἔχουσα κέδρος τοῦ Λιβάνου, μία τῶν 7 ἢ 8 ἐν Λιβάνῳ τότε ἐναπολειπομένων, τὸ Πάνθεον εἰς οὗ ὑπόγειον θήκην εἶδον τὸν τάφον τοῦ Βολταίρου, ἔχοντα ἐφιδρυμένον ἀνδριάντα ἄσχημον, δεικνύοντα τὸν Βολταῖρον κατεσκληκότα, καὶ σκελετὸν μᾶλλον ἢ ἄνθρωπον, κακεντρεχῶς ἀπὸ τοῦ ᾅδου τοὺς ἀνθρώπους κατειρωνευόμενον· προσέτι δὲ τοὺς τάφους τοῦ Ι. Ι. Ῥουσὼ, τοῦ Lagrange, καὶ ἄλλων μεγάλων ἀνδρῶν· εἰς δὲ τὸ ἀέτωμα εἶδον τὸ σύμπλεγμα τοῦ γλύπτου David d' Anger, καὶ ἀπὸ τῆς ὀροφῆς· εἰς ἣν ἀνέβην διὰ 444 βαθμίδων ἐπέβλεψα πᾶσαν τὴν πόλιν τῶν Παρισίων ὡς ἐπὶ πίνακος ἐμπρός μου ἐκτεινομένην. Εἰς ἄλλους δ' ἐπισήμων ἀνδρῶν τάφους, οἷον τὸν τοῦ Casimir Perrier, προσῆλθον ἐν τῷ πρὸ τεσσαράκοντα ἐτῶν τότε καταρτισθέντι κοιμητηρίῳ Père la Chaise, ἀξίῳ λόγου μόνον διὰ τὰ ὀνόματα ἃ ἐγκλείει.

Ἐκτὸς δὲ τῶν Παρισίων ἐπεσκέφθην τὰς Βερσαλλίας, τὸ ἀρχαῖον αὐτῶν ἀνάκτορον μετὰ τῶν ἱστορικῶν εἰκόνων, τῶν μεγαλοπρεπῶν παραδείσων, καὶ τοῦ πλήρους ἀναμνήσεων διαιτήματος τοῦ Trianon, τὸ St-Cloud, τὸ ἀμίμητον πηλοπλαστεῖον τῆς Σέβρης, ὅπου εἶδον ἀντίγραφα ἐπὶ κεράμου διασήμων εἰκόνων τοῦ Ῥαφαήλου, τοῦ Κοῤῥηγγίου κτλ. ἁμιλλώμενα πρὸς τὰ πρωτότυπα, καὶ ὧν τινα ἦσαν ἀξίας 30 ἢ 40 χιλ. φράγκων. Εἰς τὸ προάστειον δὲ τῶν Παρισίων ἐπεσκέφθην τὸ ταπητουργεῖον τῶν Gobelins, ὅπου ἡ ὑφαντικὴ παράγει οὐχὶ ἐλάσσονα οὐδ' ἧττον βαρύτιμα

θαύματα. Ἐκεῖ μοὶ ἐξηγήθη ὅτι ἡ κέντησις ἑνὸς τετραγωνικοῦ δακτύλου τάπητος ἀπαιτεῖ ἐργασίαν ὁλοκλήρου ἡμέρας.

Ἐν Λουξεμβούργῳ ὡδηγήθην ὑπὸ τοῦ κ. Δαβελουῆ εἰς τὴν ἐπίσκεψιν τοῦ μουσείου τῶν συγχρόνων ζωγράφων, καὶ εἰς τὰς καταγράφους αἰθούσας τῶν συνεδριάσεων τῆς Γερουσίας. Ὡς δὲ μίαν ἡμέραν ἐπορευόμην πρὸς τὸ παλάτιον τοῦτο, διερχόμενος διὰ τῶν πρὸς αὐτὸ ἀγουσῶν στοῶν, εἰσῆλθον εἰς ἀρχαῖον βιβλιοπωλεῖον. Πόσον δ' ἐξεπλάγην, ὅτε, μετὰ τὴν ἐρώτησίν μου ἂν εἶχον βιβλίον τι ὃ ἐζήτουν, ἤκουσα τὸν βιβλιοπώλην κράζοντα εἰς καθαρὰν Ἑλληνικὴν «Κατερίνα, ἰδὲ ἂν ἔχωμεν τὸ βιβλίον ὑπὸ τὴν δεῖνα ἐπιγραφήν». Καὶ ζητήσας τὴν ἐξήγησιν ἔμαθον ὅτι ὁ βιβλιοπώλης ἦν Ἕλλην Μασγανᾶς τὸ ὄνομα, ἐλθὼν νὰ σπουδάσῃ εἰς Παρισίους, ἀλλ' ἀντὶ τούτου νυμφευθείς, καὶ ὡς bouquiniste ἀποκαταστάς· ἡ δ' Αἰκατερίνα ἦν ἡ θυγάτηρ του, ὁμιλοῦσα ὡς αὐτὸς τὴν Ἑλληνικήν. Μετὰ πολλὰ δὲ ἔτη, ὅτε πάλιν ἐπεδήμησα εἰς Παρισίους μεταβὰς πρὸς τὸ Λουξεμβοῦργον ἀνεῦρον εἰς τὴν ἀρχαίαν της θέσιν τὴν ἐπιγραφὴν Μασγανᾶ ἐπὶ τοῦ βιβλιοπωλείου· ἀλλ' ὁ Ἕλλην βιβλιοπώλης εἶχεν ἀποθάνει, ἡ θυγάτηρ του Αἰκατερίνα εἶχε νυμφευθῆ Γάλλον, καὶ οὗτος μὲ ὑπεδέχθη ψυχρῶς, διότι οὐδεμία μᾶς συνέδεεν ἠθικὴ σχέσις, ὥστε ἐνόμισα περιττὸν πλέον νὰ ἐπιστρέψω εἰς τὸ κατάστημά του.

Μικρὸν πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως ἐξ Ἀθηνῶν εἰς τὸν πρῶτον ἀριθμὸν τοῦ τότε πρῶτον ἱδρυθέντος περιοδικοῦ τῆς «Πανδώρας», εἶχον γράψει ἄρθρον περὶ ὑποτιθεμένης ἐφευρέσεως Γάλλου τινὸς Petin διϊσχυριζομένου ὅτι τὴν στροφὴν τῆς γῆς δὲν παρακολουθοῦν αἱ ὑψηλότεραι στιβάδες τῆς ἀτμοσφαίρας καὶ ἐπομένως ὅτι ἀερόστατον αἰωρούμενον μέχρις ἐκείνων, αἵτινες μένουσιν ἀκίνητοι, δύναται ν' ἀφίνῃ τὸν πλανήτην ἡμῶν νὰ περιδινῆται περὶ ἑαυτὸν ὑποκάτω του καὶ διὰ πτερῶν αὐτὸ ὁδηγούμενον, νὰ καταβαίνῃ ἐντὸς τῆς ἡμέρας ὅπου θέλει, καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ἀντίποδας. Τὰ περὶ τούτου εἶχον ἐκθέσει εὐτραπέλως μᾶλλον, ἀλλὰ καὶ οὕτως ὥστε ὑπὸ πολλῶν ἐξελήφθησαν ὡς σπουδαῖα, καὶ εἶχον προσθέσει καὶ

τὸ διάγραμμα του νέου ἀεροστάτου. Πόσον λοιπὸν ἐξεπλάγην ὅτε, τὴν δευτέραν ἡμέραν μετὰ τὴν ἄφιξίν μου εἰς Παρισίους, εἶδον εἰς τὰς γωνίας τῶν ὁδῶν πανταχοῦ τοιχοκόλλητον ἀγγελίαν μετ' αὐτοῦ τοῦ διαγράμματος ὃ εἶχον δημοσιεύσει, προσκαλοῦσαν τὸ κοινὸν ν' ἀκούσῃ τὸν κ. Πετῖνον, ἐξηγοῦντα τὴν ἐφεύρεσίν του εἰς ῥητὰς ὥρας ἐν τῷ Palais national (τὸ ἄλλοτε Palais Royal). Ἐννοεῖται ὅτι ἔσπευσα ἐκεῖ, ἀλλ' εὗρον τὴν αἴθουσαν πλήρη καὶ εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ὥστε δὲν κατώρθωσα νὰ εἰσέλθω· ὅσα ὅμως ἤκουσα ἐκ τῆς θύρας μοὶ ἤρκεσαν ἵνα κυρώσωσι τὴν πεποίθησίν μου ὅτι τὸ μόνον θετικὸν ἐν τῇ ἐφευρέσει ἦν ἡ ἀνάγκη τῆς προκαταβολῆς τινῶν χιλιάδων φράγκων, ἃς μὴ ἐπιτυχών, ὡς ἦν ἑπόμενον, παρὰ τῆς κυβερνήσεως, ἐζήτει ἤδη παρὰ τοῦ κοινοῦ πρὸς ἀπόδειξιν ὅτι ἡ ἐφεύρεσίς του ἦτον σπουδαία.

Τὴν Μαζαρινὴν βιβλιοθήκην ἐπισκεφθεὶς τῇ 30 Ἰουνίου (12 Ἰουλ.), συνηντήθην ἐκεῖ μετὰ τῶν Κ. Κ. Raoul Rochette καὶ Laborde οἵτινες, παραλαβόντες με, μ' ὡδήγησαν εἰς τὴν τότε συνεδριάζουσαν ***Ἀκαδημίαν τῶν ἐπιγραφῶν καὶ τῆς καλλιλογίας*** (des incriptions et belles-lettres), καὶ μὲ παρουσίασαν εἴς τινας τῶν ἐκεῖ συνηγμένων ἐνδόξων συναδέλφων των, εἰς τὸν Hase, τὸν Boissonade, τὸν Villemain, τὸν Ch. Lenormant, τὸν Brunnet de Prêsle, τὸν Reignier, τὸν Vincent, μεθ' ὃ ἤρξατο ἡ ἀνάγνωσις τῶν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν ὑποβληθέντων ὑπομνημάτων, καὶ κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν! τὸ πρῶτον εἰς τὴν ἡμερησίαν διάταξιν ἐγγεγραμμένον ὑπόμνημα ἦν τὸ ἐμὸν περὶ τῆς ἐσχάτης μου ἐκδρομῆς εἰς τὴν Εὔβοιαν, καὶ ὡς φιλοφροσύνην μᾶλλον διὰ τὴν παρουσίαν μου ἢ ὡς ἀληθῆ ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας του ἐθεώρησα τὸ ὅτι ἡ Ἀκαδημία διέταξε τὴν τύπωσιν αὐτοῦ εἰς τὴν συλλογὴν des Savants Etrangers, ὅπερ οὐχὶ εὐκόλως, ἀλλὰ κατ' ἐκλογὴν μόνον γίνεται.

Θέατρον δ' ἐπεσκέφθην τὸ Γαλλικόν, Théatre Français, (τότε de la République!) ἰδὼν ἐκεῖ τὴν Ἀνδρομάχην τοῦ Ῥακίνα, μετρίως, ὡς μοὶ ἐφάνη, παρασταθεῖσαν, καὶ δύω κωμῳδίας, ὧν ἡ

μία τοῦ Mariveau· εἰς τὸ Ambigü comique εἶδον τὸν Roi de Rome, εἰς τὸ Vaudeville τρεῖς μικρὰς κωμῳδίας (Compagnies secrètes, Capitaine de Gui, point de fumée sans feu), εἰς τὸ κωμικὸν μελόδραμα τὸν Fradiavolo τοῦ Ὠβὲρ καὶ τὸν Maçon. Μὲ ὡδήγησαν δὲ μίαν ἑσπέραν καὶ εἰς τὸν κῆπον τὸν καλούμενον Chaumière, προκάτοχον τοῦ Jardin Mabile, ὅπου οὐδὲν εἶδον ἐνδιαφέρον καὶ ἄξιον τῆς σπουδῆς μεθ' ἧς πολλοὶ εἰς αὐτὸν ἐφοίτων.

Τὴν δὲ τελευταίαν ἡμέραν τῆς ἐν Παρισίοις διαμονῆς μου Σάββατον ($^8/_{20}$ Ἰουλίου) μ' ἔφερεν ἡ νέα Κ^α Ἰωάννα Ῥιβαρόλα, ἀδελφὴ τῆς Κ^{ας} Ῥώκ, εἰς τὴν χαρτομάντιν Κ^{αν} Combe, ἥτις πρὸ παντὸς μᾶς ἠρώτησεν, ἀντὶ πόσης ἀμοιβῆς, ἀπὸ 1 φράγκου μέχρι πεντήκοντα, νομίζω, ἢ καὶ περισσοτέρων, θέλομεν νὰ μᾶς προφητεύσῃ. Ἐγὼ δὲ περιωρίσθην εἰς 3 φρ. καὶ ἀντ' αὐτοῦ μοὶ προεῖπε μόνον ἀνοησίας, ὅτι θὰ ηὐδοκίμουν εἰς τὰς κερδοσκοπίας καὶ δίκας μου, κτλ. Τίς θὰ μοὶ ἔλεγε τότε ὅτι τὴν νέαν κυρίαν, τὴν τότε παρὰ τῇ μάντιδι ὁδηγήσασάν με θ' ἀπήντων μετά τινα ἔτη ἐν Κεφαλληνίᾳ ὑπερβᾶσαν τὴν ἀκμὴν τῆς νεότητος, οὐδὲν διατηροῦσαν ἴχνος τῆς καλλονῆς της, καὶ τρὶς τῆς ἡμέρας ἔχουσαν τὸν πνευματικόν της εἰς τὸ εἰκονοστάσιον νὰ τῇ ἀναγινώσκῃ τὸ τριῴδιον καὶ τὴν Πεντηκοστήν! Τῆς ἡμέρας ἐκείνης τὸ ἑσπέρας ὡδηγήθην εἰς τὸν σιδηρόδρομον ὑπὸ τοῦ Κυρίου καὶ τῆς Κυρίας Ῥὼκ καὶ ἀνεχώρησα εἰς Ἀγγλίαν.

Ἐπειδὴ δὲ ἀπήρχετο συγχρόνως εἰς Ἀθήνας ὁ φίλος Κ^{ος} Γούδας, τῷ ἔδωκα ἵνα κομίσῃ ἐκεῖ τριάκοντα ἄξια λόγου συγγράμματα, ἃ παρὰ λογίων καὶ συγγραφέων συγκομισάμενος, ἔπεμπον εἰς τὴν δημοσίαν βιβλιοθήκην.

Ἔφθασα δ' εἰς Καλαὶ τὴν νύκτα καὶ μαθὼν ὅτι τὸ ἀτμόπλοιον ἀπέρχεται τὴν αὐγὴν τῆς ἐπαύριον μετὰ τὴν 9^{ην} ὥραν, κατέλυσα εἰς ξενοδοχεῖον καὶ ἐκοιμήθην.

Ἀλλ' ἐγερθεὶς τὴν $^9/_{21}$, ἡμέραν κυριακήν, ᾐσθάνθην ἐμαυτὸν ἰσχυρῶς πυρέσσοντα, καὶ τότε μόνον παρετήρησα ὅτι δι' ὅλης τῆς

νυκτὸς εἶχον κοιμηθῇ ἔχων δύω παράθυρα ἀνοικτά, καὶ ὅτι τοῦτο μ' εἶχε διαφύγει τὴν προτεραίαν, διότι ἦσαν καταβιβασμένα τὰ ἐλαφρὰ παραπετάσματα. Ἀντὶ λοιπὸν παντὸς προγεύματος ὀλίγον φυλλύρας ἔκβρασμα πιών, ἐπεβιβάσθην περὶ τὴν 10ην καὶ ἐῤῥίφθην εἰς τὸ κατάστρωμα θερμαινόμενος ὑπὸ τοῦ κατ' ἐξαίρεσιν λαμπρῶς στίλβοντος τὴν ἡμέραν ἐκείνην ἡλίου. Εἴχομεν δ' εὐτυχῶς, καὶ ἐπίσης ἐξαιρετικῶς, ἥσυχον θάλασσαν, καὶ μεταξὺ τῶν ἐπιβατῶν ἔτυχε καὶ ὁ νέος Γεώργ. Bunsen, ὁ υἱὸς τοῦ ἐν Λονδίνῳ πρέσβεως τῆς Γερμανίας, ὅστις μοὶ ἐδαψίλευσε περιποιήσεις, καὶ μ' ἐκάλυψε διὰ τοῦ μανδύου του.

Οὕτως ἐφθάσαμεν εἰς Δοῦβρ, καὶ καταλύσας εἰς τὸ ξενοδοχεῖον Kings-head, ἐῤῥίφθην εἰς τὴν κλίνην μέχρι τῆς 5 μ. μ. ὅτε ὀλίγον τι ἀριστήσας, ἀπῆλθον διὰ τοῦ κατ' εὐθεῖαν σιδηροδρόμου, καὶ ἀφίχθην εἰς Λονδῖνον περὶ τὰς 10 τῆς νυκτός.

Διευθύνθην δ' ἀμέσως ὅπου ἤξευρον ὅτι, φθὰς πρὸ ὀλίγου ἐκ Στοκχόλμης, κατῴκει ὁ γαμβρός μου Ἀδόλφος Ῥόζεν, ἐν Jerningstreet, ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖνον εὗρον, οὐδὲ κατάλυμα ἐν τῇ αὐτῇ κατοικίᾳ, δι' ὃ κατέλυσα εἰς τὸ παρακείμενον ξενοδοχεῖον British-Hotel (ἀρ. 82), εἰς ὡραῖον δωμάτιον πρόσγαιον, διότι ἡ κατάστασις τῆς ὑγείας μου δὲν μοὶ ἐπέτρεπε ν' ἀναβαίνω βαθμίδας.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ συνελθὼν ἀπῆλθον εἰς τοῦ Ῥόζεν, ὃν εὗρον λίαν ἀσχολούμενον εἰς σχέδια τῆς πρώτης χαράξεως σιδηροδρόμων ἐν Σβεκίᾳ, καὶ σχηματισμοῦ ἑταιρίας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Περὶ τὰς 10 $^1/_2$ δ' ἐπεσκέφθην καὶ τὸν Λ. Ἀβερδῆν, καὶ ἡ συνδιάλεξις ἡμῶν περιεστράφη διὰ μακρῶν εἰς τὰ περὶ τοῦ δανείου ὃ ἡ Ἑλλὰς εἶχεν ἀνάγκην νὰ συνομολογήσῃ. Μοὶ εἶπε δ' ὁ ἐμβριθεὶς καὶ πρὸς ἐμὲ προσηνέστατος δειχθεὶς Λόρδος, ὅτι τὰς περὶ τούτου ἰδέας μου μὲ προέτρεπε νὰ ἐκθέσω μάλιστα τῷ Κῳ Γλάδστωνι, ὅστις ἦν ἀνὴρ νοημονέστατος καὶ εἰδικὸς περὶ τὰ οἰκονομικά, πολλὴν δὲ ἤδη ἐξήσκει ἐπιῤῥοὴν ἐν τῷ κόμματί των. Ἐπειδὴ δὲ τῷ εἶπον ὅτι δὲν εἶχον τὴν τιμὴν νὰ γνωρίζω τὸν Κ. Γλάδστωνα, εὐμενέστατα λαβὼν ἓν τῶν ἐπισκεπτηρίων του, ἔγραψεν ἐπ' αὐ-

τοῦ τινὰς λέξεις εἰσαγωγῆς, καὶ οὕτω ἀπῆλθον εἰς τοῦ Κ. Γλάδστωνος (Cotton Gardens, 26), καὶ ἔτυχον παρὰ τῷ ἔκτοτε τοσοῦτον ἐπισήμῳ γενομένῳ, καὶ τότε ἤδη πολλῆς ὑπολήψεως ἀπολαύοντι τούτῳ ἀνδρὶ ἀρίστης ὑποδοχῆς, καὶ διὰ μακρῶν συνδιελέχθην περὶ τῶν Ἑλληνικῶν.

Ἐκεῖθεν δὲ περὶ μεσημβρίαν μετέβην εἰς τὸ πλουσιώτατον πολυτεχνεῖον, ὅπου πολλὰ ἰδών, ἐν ἄλλοις καὶ δύτην ἐπὶ μακρὸν ἀνενοχλήτως κατορθοῦντα νὰ ζῇ εἰς πυθμένα βαθείας δεξαμενῆς, ἤκουσα καὶ παρ' εἰδικῶν καθηγητῶν περιέργους ἐκθέσεις περὶ τοῦ ἐκεῖ ζῶντος τεραστίου γυμνήτου, περὶ ἠλεκτρισμοῦ καὶ περὶ θερμότητος. Χωρὶς δὲ νὰ γευματίσω παντάπασιν, ἀπῆλθον τὸ ἑσπέρας εἰς τὸ St James theater, καὶ εἶδον τὴν περίφημον Rachelle εἰς τὸ δι' αὐτὴν ὑπὸ τοῦ Scribe γραφὲν δρᾶμα: Adrienne Lecouvreur. Καὶ τοῦτο μὲν μοὶ ἐφάνη ἱκανῶς μέτριον, ἡ δὲ Rachelle ἔξοχος μὲν ἠθοποιὸς ἀλλὰ καὶ οὐχὶ πάσης ἐπιτηδεύσεως ἀπηλλαγμένη, ὡς ὅτε ἀπήγγελλε τοὺς στίχους τῆς «Φαίδρας» μεθ' ὑπερβολικῆς μᾶλλον ἢ φυσικῆς ἀφελείας, ἥτις κατ' ἐμὲ τοὺς κατεβίβαζεν εἰς πεζολογίαν, ἐν γένει δὲ μοὶ ἐφάνη ἐφαρμόζουσα εἰς τὴν ἠθοποιίαν τὴν πραγματιστικὴν τάσιν, τὴν τότε ἤδη ἀρχομένην νὰ καταλαμβάνῃ τὴν τέχνην.

Τῇ δ' ἐπαύριον ἠγέρθην πάλιν πυρέσσων, καὶ ἀπῆλθον μὲν ἵνα προγευματίσω εἰς τοῦ Ῥόζεν, χωρὶς ὅμως νὰ δυνηθῶ οὐδὲ τοῦ ἐλαχίστου ν' ἀπογευθῶ· ἔπειτα δ' ἐπανελθὼν οἴκαδε κατεκλίθην, κακῶς ἔχων, καὶ περὶ τὴν 10^{ην} ἐπέβην τοῦ σιδηροδρόμου νοσῶν πάντοτε, καὶ ἔφθασα εἰς Λεμιγκτῶνα εἰς τὰς 5 μ. μ.

Ἐκεῖ δ' ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἔμεινα ἡσύχως οἰκουρῶν εἰς τοὺς κόλπους τῆς οἰκογενείας, καὶ τὴν Κυριακὴν $^{16}/_{28}$ Ἰουλίου, ἀνεχωρήσαμεν εἰς τὰς 9 π. μ. ἡ Καρολίνα μετὰ τοῦ Κλέωνος καὶ ἐγώ, δι' Ἐδιμβούργην, εἰς ἐπίσκεψιν τῆς πρωτευούσης πόλεως τῆς Σκωττίας, καὶ τοῦ γυναικαδέλφου μου Γουλιέλμου. Ἡ ὁδοιπορία ἐχώρει βραδέως, διότι ἡ κατάστασις τῆς Καρολίνας δὲν τῇ ἐπέτρεπε νὰ ἐκτίθηται εἰς κάματον· τοῦτο δὲ μᾶς ἐπέτρεπε τόσῳ

πληρέστερον νὰ βλέπωμεν τὰς πόλεις δι' ὧν διηρχόμεθα. Οὕτως ἐν Rugby διεμείναμεν ἀπὸ τῆς 10ης μέχρι τῆς 1ης ὥρας, καὶ εἴδομεν τὸ ἐπίσημον ἐν Ἀγγλίᾳ Γυμνάσιον τῆς πόλεως ἐκείνης, φρούριον ἔξωθεν ὁμοιάζον. Κατελύσαμεν δὲ τὸ ἑσπέρας εἰς Ὑόρκην, καὶ τὴν ἐπαύριον ἐπεσκέφθημεν τὴν περίφημον μητρόπολιν αὐτῆς, ἓν τῶν ὡραιοτάτων Γοτθικῶν τῆς Εὐρώπης οἰκοδομημάτων, πλεῖστα περικλεῖον ἱστορικὰ μνημεῖα. Μετὰ τὴν ἐκκλησίαν δὲ μετέβημεν εἰς τὸ φυσικοϊστορικὸν μουσεῖον, ἱδρυμένον ἐν μέσῳ ἐρειπίων ἀρχαίου γοτθικοῦ μοναστηρίου. Καταλιπόντες δὲ τὴν λίαν εὐρύχωρον, ἀλλὰ τὸ πλεῖστον ἐκ μικρῶν πλινθοκτίστων οἰκιῶν συγκειμένην πόλιν, περὶ τὰς 4 ½, διήλθομεν διὰ Scheffield, τῆς πόλεως τῆς μαχαιροποιίας, Derby, τῆς πρωτευούσης τῆς ἐπαρχίας, διὰ New-Castel, ὅπου διήλθομεν παρὰ τὰ περίφημα ἀνθρακωρυχεῖα καὶ ἐθαυμάσαμεν τὴν μακροτάτην γέφυραν, τὴν ζευγνῦσαν εἰς μέγα ὕψος τὰς δύο ὄχθας τοῦ τὴν πόλιν διαῤῥέοντος ποταμοῦ· διαβάντες δὲ τὴν ἐπίσης περίεργον γέφυραν ὑπὲρ τὴν Tweed κατὰ τὴν πόλιν Berwick, ἥτις ἐστὶν ἡ μεθόριος μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Σκωτίας, ἀφίχθημεν εἰς Ἐδιμβοῦργον κατὰ τὴν 11 μ. μ.

Ἐκεῖ διεμείναμεν ἐπὶ δέκα ἡμέρας, οἰκοῦντες ἐν προαστείῳ παρὰ τῷ γυναικαδέλφῳ μου Γουλιέλμῳ, ὅστις ἦν γνωστὸς καὶ διάσημος διὰ τὴν λαμπράν του ἐξεργασίαν καὶ ἔκδοσιν τῶν ἔργων τοῦ Ὀσσιάνου. Πολλοὺς ἐπεσκέφθημεν συγγενεῖς, ὡς τὸν Λόρδον Medwin, ἀδελφὸν τῆς πενθερᾶς μου, τὴν Λαίδην Mackenzy, τὸ γένος Jardin, ἀνεψιὰν τοῦ πενθεροῦ μου, τὴν ἀδελφήν του Φάννην, τὴν Α. Wood, τῆς πενθερᾶς μου ἀδελφήν, τὸν ἀνεψιόν της καθηγητὴν Forbes. Τὸν πρῶτόν μου περίπατον ἤρχισα ἀπὸ τοῦ νεκροταφείου εἰς ὅ, οὐχὶ λίαν εὐλαβῶς, ἐπὶ τῶν ὑπνούντων νεκρῶν περιδιαβάζουσιν οἱ ζῶντες. Ἐκεῖθεν ἡ γραφικωτάτη ἐπὶ τῆς πόλεως ἄποψις μοὶ ἐφάνη δικαιολογοῦσα τὴν διδομένην αὐτῇ ἐπωνυμίαν «*Ἀθηνῶν τῆς Ἄρκτου*», διότι ἀπέχουσα περὶ τὴν ὥραν ἀπὸ τοῦ λιμένος Λείθ, ἐν πεδίῳ κειμένη, μεταξὺ τῶν ὑπερεχόντων λόφων τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τοῦ Cotton Hill, κοσμουμένου ὑπὸ

τῶν μνημείων τοῦ Οὐάλτερ Σκὼτ καὶ ἄλλων ἐπισήμων ἀνδρῶν, ἀληθῶς τὸ Ἐδιμβοῦργον πολὺ κατὰ τὴν θέσιν ἀναπολεῖ τὰς Ἀθήνας. Ὑπὸ τὸν λόφον δὲ κεῖται τὸ ἀρχαῖον ἀνάκτορον Holyrood περὶ οὗ λέγεται ὅτι, κατὰ τὸν 9ον αἰῶνα, Δαυὶδ ὁ Β' κυνηγῶν εἰς δάσος παρὰ τὸ Maiden castle, εἶδεν ἔλαφον ἔχουσαν λευκὸν σταυρὸν εἰς τὸ μέτωπον, καὶ ἐκεῖ ἵδρυσε παρεκκλήσιον ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν Holycross, ὃ σκωττιστὶ λέγεται Holyrood.

Εἷς τῶν κυριωτέρων λόγων δι' ὃν ἦλθον εἰς Ἐδιμβοῦργον ἦν ὅτι ἐν Λονδίνῳ διατρίβων ἔλαβον, τῇ ἐνεργείᾳ δὲν ἀμφιβάλλω τοῦ γυναικαδέλφου μου Γουλιέλμου, πρόσκλησιν τῆς κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος εἰς τὴν πρωτεύουσαν τῆς Σκωτίας συγκροτουμένης συνόδου τῶν φιλολόγων. Διὰ τοῦτο, εὐθὺς τὴν ἐπαύριον τῆς ἀφίξεώς μου, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ Γουλιέλμου, ἀπῆλθον εἰς τὸ κατάστημα τοῦ Γυμνασίου (College), ὅπου ἔμελλον νὰ συγκροτηθῶσιν αἱ συνεδριάσεις, καὶ ἐνεγράφην ἐν τῷ γραφείῳ, ἀναγγείλας ὅτι προσφέρομαι καὶ νὰ ὁμιλήσω ἐν τῇ Συνόδῳ, ἂν μοὶ ἐπιτραπῇ. Ὁ παρὼν ἐκεῖ πρόεδρος διέταξε τότε νὰ ἐγγραφῶ πρῶτος πάντων, καὶ ὁ λόγος ἐμοῦ ν' ἀρχίσῃ τὴν συνεδρίασιν· ἀλλὰ δὲν ἠθέλησα τοῦτο ἐγώ, καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ μὲ ἐγγράψῃ εἴς τινα τῶν ἑπομένων ἡμερῶν. Τὸ ἑσπέρας ὅμως, ὅτε μᾶς ἐπέμφθη τὸ πρόγραμμα ἔντυπον, εἶδον ὅτι πρῶτον μέν, καὶ τῶν συνεδριάσεων ἐναρχόμενον ἀνέγραψαν ἄλλον τινά, δεύτερον δ' ἐμέ, μέλλοντα ἀμέσως τὴν αὐτὴν ἡμέραν νὰ ὁμιλήσω.

Τῶν συνεδριάσεων ἔναρξις ἐγένετο τὴν ἑσπέραν τῆς 19/31 Ἰουλίου, καθ' ἣν ὁ τέως πρόεδρος Ροβερτσὼν διὰ προσφωνήσεως παρέδωκε τὴν ὑπηρεσίαν εἰς τὸν διάδοχόν του, τὸν ἐπίσημον David Brewster, ὅστις διὰ μακρῶν ὡμίλησε περὶ τῆς προόδου τῶν ἐπιστημῶν, καὶ μάλιστα τῆς ἀστρονομίας. Αἱ δ' ἐπιστημονικαὶ ἀναγνώσεις ἔμελλον ν' ἀρχίσωσι τὴν ἐπαύριον. Ὁ λόγος ὃν ἐγὼ εἶχον συντάξει Γαλλιστὶ περιεστρέφετο εἰς τὰς ἐν Ἑλλάδι γενομένας ἀρχαιολογικὰς ἀνακαλύψεις ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς χώρας· μετέφρασε δ' αὐτὸν ἡ σύζυγός μου εἰς τὸ Ἀγγλικόν. Ὅτε δὲ τὴν

πρωίαν τῆς 1ης Αὐγούστου (20 Ἰουλίου ἡμέρας πέμπτης) ἦλθον εἰς τὸ κατάστημα τῶν συνεδριάσεων, εὗρον τὴν εὐρύχωρον στρογγύλην αὐτοῦ αἴθουσαν, καὶ τὰ πέριξ αὐτῆς θεωρεῖα βρίθοντα ἀκροατῶν, καί, κατὰ τὸ πρόγραμμα, πρῶτος ἀνέστη ὁ Ἀσσυριολόγος Κος Hiskins καὶ ἀνέγνω πραγματείαν περὶ τῆς Βαβυλωνικῆς γλώσσης ἣν διδάσκουσιν αἱ σφηνοειδεῖς ἐπιγραφαί. Ἀλλ' αἱ σοφαὶ γραμματικαὶ αὐτοῦ ἀναπτύξεις εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν κατ' ὀλίγους ὑποχώρησιν τῶν πλείστων ἀκροατῶν, ὥστε εἰς τὸ τέλος τοῦ ἀναγνώσματος οὐδεὶς σχεδὸν ἔμεινεν ἵνα ἀκούσῃ τὸ διαδεξόμενον αὐτὸ δηλαδὴ τὸ ἐμόν. Μόλις ὅμως διεδόθη ἐν τῷ καταστήματι ὅτι ἔπαυσεν ἀναγινώσκων ὁ Ἀσσυριολόγος, καὶ ἀμέσως συνέῤῥευσαν οἱ δὲν ἠξεύρω ποῦ καταφυγόντες ἀκροαταί, μετὰ μεγάλης ἐπικουρίας, ὥστε ὁ τόπος ἐπέλειπε· καὶ οὕτως ἤρξατο ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἐμῆς πραγματείας, οὐχὶ ὑπ' ἐμοῦ αὐτοῦ, διότι δὲν ἐτόλμων νὰ ἐκθέσω τὴν ἐμὴν ἀγγλικὴν προφορὰν ἐνώπιον ἀγγλικοῦ ἀκροατηρίου, ἀλλ' ὑπὸ τοῦ γυναικαδέλφου μου. Μετ' εὐχαριστήσεως δὲ εἶδον ὅτι ἐπ' αὐτῆς οὐδεὶς τῶν ἀκροατῶν ὑπεχώρησεν, ἐξ ἐναντίας ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν ηὔξανε. Καὶ τότε μὲν ἔδρεψα συγκομιδὴν χειροκροτημάτων, ἃ οὐδὲν ὑπὲρ ἐμοῦ ἀπεδείκνυον, ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ ἀντικειμένου ὃ ἐπραγματεύθην, διότι γενικώτερον ἐνδιέφερεν. Εἰς τὴν αὐτὴν δ' αἰτίαν ἀποδίδω καὶ τὸ ὅτι τὸ Ἀγγλικὸν ***Ἀθήναιον*** καὶ ἄλλο τι περιοδικὸν ἐδημοσίευσαν αὐτολεξεὶ τὸν λόγον μου. Ὅπως δήποτε δὲ μ' ἐχαροποίησε τοῦτο, διότι διὰ τοῦ λόγου τούτου ἐπεδίωκον κυρίως ν' ἀποδείξω ὅτι καὶ διὰ τὴν ἐπιστήμην αὐτὴν εὐτυχὲς συμβὰν ἦν τῆς Ἑλλάδος ἡ ἀπελευθέρωσις.

Μετὰ δὲ τὴν συνεδρίασιν, προγευθεὶς μετὰ τῆς Καρολίνας παρὰ τῇ γυναικὶ τοῦ ἐπιστάτου τοῦ μουσείου, Κα Kittel, ἀρχαίᾳ θαλαμηπόλῳ τῆς Κας Σκήν, μετέβην ὑπὸ τοῦ ἀνδρός της ὁδηγούμενος εἰς τὸ Μουσεῖον, ὅπου ἀπήντησα τὸν Marquis de Northampton. Εἶτα δ' ἐγευμάτισα περὶ τὰς 5, εἰς τοῦ κ. Provost, μετὰ 40 λογίων, καὶ ἐκεῖ ὁ κ. Brewster μᾶς ἔδειξε τὴν τότε ὑπ' αὐτοῦ γενομένην ἐφεύρεσιν τοῦ ***στερεοσκοπίου***, ὡς καὶ τὸ

πρῶτον βῆμα τῆς *φωτογραφίας* ἤτοι τὴν ἀποτύπωσιν τῆς δαγεροτυπίας εἰς χάρτην, ἣν ἐκάλει *Καλοτυπίαν*. Εἰς τὴν τράπεζαν ἐκαθήμην μεταξὺ τοῦ Γερμανοῦ ὀρνιθολόγου Bermen καὶ τοῦ καθηγητοῦ Kellen. Τὸ δ' ἑσπέρας ἐν τῇ Maria Hall ἤκουσα ἑνὸς καθηγητοῦ ἐξηγοῦντος τὴν μετάβασιν τῶν τῆς τροφῆς μορίων εἰς τὸ αἷμα.

Τῇ δ' ἐπιούσῃ 2 Αὐγούστου ἀπῆλθον αὖθις εἰς τὰς συνεδριάσεις, καὶ πολλῶν ἠκροάσθην λίαν ἐνδιαφερουσῶν πραγματειῶν, οἷον περὶ συριακῶν γλωσσῶν, περὶ Νεοσεελανδῶν, περὶ ἀρχαίων Πίκτων, περὶ σχέσεων τῶν φυσικῶν καὶ ἠθικῶν δυνάμεων, καὶ τῆς πασῶν περιεργοτάτης, περὶ συμμετρίας ἔν τε τῇ τέχνῃ καὶ τῷ ἀνθρωπίνῳ σώματι, ἣν ἐζήτει ν' ἀποδείξῃ ὁ ἀγορεύων, ὡς ἀντιστοιχούσης πρὸς τὰς ἀναλογίας τῆς μουσικῆς ἁρμονίας!

Μετὰ δὲ τὸ πρόγευμα, μετὰ τῆς Καρολίνης καὶ τοῦ Κλέωνος, διὰ τῶν ὡραίων παραδείσων τῆς ὁδοῦ Princesstreet, ἀνέβην εἰς τὴν Ἀκρόπολιν, ὅπου ἐν ἄλλοις ἐπεσκέφθημεν τὸν κοιτῶνα ἐν ᾧ πρὸ εἰκοσαετίας εὑρέθησαν τὰ βασιλικὰ τῆς Σκωτίας παράσημα, ἀπὸ τῶν ἐμφυλίων πολέμων ἐκεῖ ὄντα ἐγκεκλεισμένα. Τὸ δ' ἑσπέρας, προσκεκλημένος εἰς τὸν δεῖπνον τῶν ἰατρῶν, ἐπορεύθην εἰς τοῦ Dr Christison, ὅστις ἔμελλε νὰ μὲ παρουσιάσῃ· ἀλλ' ἀντ' αὐτοῦ εὗρον περιμένοντά με τὸν Dr Ross τὸν πολλὰ ἔτη διατρίψαντα ἐν Ἰνδίαις, καὶ ἐκεῖ φιλοξενήσαντα καὶ τὸν Jaquemont. Οὗτος μὲ ὡδήγησε καὶ εἰσήγαγεν εἰς τὸ συμπόσιον. Ἤμεθα δ' οἱ συνδαιτυμόνες 103 τὸν ἀριθμόν, καὶ ἡ θέσις μου ἦν παρὰ τῷ ἀντιπροέδρῳ Christison. Οὐ μακράν μου δ' ἐκάθητο, εἰς τὴν ἄλλην πλευρὰν τῆς τραπέζης· ὁ ἕτερος ἀντιπρόεδρος, ὁ ἐφευρέτης τοῦ κρεωσώτου Simson. Ἐγένοντο δέ, ὡς συνήθως εἰς τὰς ἀγγλικὰς ἑστιάσεις, πλεῖσται προπόσεις καὶ εἰς μίαν ἐξ αὐτῶν, τὴν ὑπὲρ τῶν ξένων ἡμῶν, ἀπήντησεν εἰς γέρων Ὁλλανδὸς καθηγητὴς διὰ μακροτάτου λόγου Λατινιστί, οὗ ὅμως πολλοί, ὡς ὁ Σίμσων τοὐλάχιστον μοὶ ὡμολόγησεν, ἴσως ἕνεκα τῆς προφορᾶς, ὀλίγα ἐνόησαν. Τὸ δ' ἑσπέρας ἀπήλθομεν εἰς μεγάλην συναναστροφὴν ἐν τῇ

λεγομένη «Μουσικῇ Αἰθούσῃ» ὅπου εἰς πολλοὺς τῶν ἐπισημοτέρων παρόντων σοφῶν παρουσιάσθην.

Τὴν 3 δ' Αὐγούστου ἐπορεύθην ἀπὸ πρωίας εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ ἐκεῖ τότε διατρίβοντος Μάσωνος, ἀνδρὸς νομομαθοῦς, ἐπὶ πολλὰ ἔτη διατρίψαντος ἐν Ἑλλάδι, καὶ τὴν ἀδελφὴν τῆς Κας Ἤλλ νυμφευθέντος. Μὴ εὑρὼν δ' αὐτόν, ἐπέστρεφον οἴκαδε, ὅτε ὑπὲρ τὴν εἴσοδον οἰκίας τινὸς εἶδον τὴν ἐπιγραφήν: Photographic Studios of Sotires' Georgiades! Οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν διστάσας, ἀνέβην εὐθύς, καὶ εὗρον τῷ ὄντι τεχνίτην Ἕλληνα, ὅστις ὅμως οὐδὲν ἕτερον εἶχε τὸ κινοῦν τὸ ἐνδιαφέρον, εἰ μὴ αὐτὸ τοῦτο ὅτι ἦτο Ἕλλην. Ἐπεσκέφθημεν δ' ἔπειτα, ἡ Καρολίνα καὶ ἐγώ, τὸ ἀρχαιολογικὸν μουσεῖον, πολλὰς ἔχον τὰς Σκωτικὰς καὶ Κελτικὰς ἀρχαιότητας, καὶ ἐκεῖθεν ὡραίαν ἀνθέων ἔκθεσιν, καὶ τέλος τὸν βοτανικὸν κῆπον, περιέχοντα πλὴν ἄλλων ἐξωτικῶν δένδρων, Ἰνδικοὺς φοίνικας, ζαχαροκαλάμους καὶ καφφέν.

Τὸ δ' ἑσπέρας, μετὰ τοῦ γυναικαδέλφου μου Γουλιέλμου, καὶ τοῦ Κλέωνος, Ἑλληνιστί, δηλαδὴ φουστανέλλαν ἐνδεδυμένου, μετέβην εἰς συναναστροφὴν τοῦ Dr Gregory, τοῦ ἐφευρετοῦ τοῦ χλωροφορμίου, καὶ ἐκεῖ ἀπήντησα τὸν κ. Trevelyan, ὃν ἐξ Ἀθηνῶν ἤδη ἐγνώριζον, ἐγνωρίσθην μετὰ τοῦ Ἑλληνιστοῦ κ. Blackie, διασήμου μεταφραστοῦ τοῦ Αἰσχύλου, καὶ ὁ οἰκοδεσπότης μοὶ παρουσίασε τὸν Duc d'Argyle, νεώτατον τότε, ὥστε τὸν ἐξέλαβον ὡς μαθητὴν μὴ εἰσέτι περατώσαντα τὰς σπουδάς του.

Ἡ 5 Αὐγούστου ἦν Κυριακή, καὶ ἑπομένως ἐν Ἐδιμβούργῳ ἡμέρα ἐντελοῦς ἀργίας· καὶ μόνον τὸ ἑσπέρας ἐπεσκέφθημεν τὴν Lady Haye, θείαν πρὸς μητρὸς τῆς Κας Σκήν, συνοικοῦσαν μετὰ δύω ἀδελφῶν της, ὧν ὁ εἷς ἦν πρώην MP. δηλαδὴ βουλευτής.

Τὴν Δευτέραν δ' ἐπεσκέφθην αὖθις τὴν συνεδρίασιν ἐν τῷ Γυμνασίῳ καὶ ἤκουσα τοῦ πολλοῦ Ῥολλινσῶνος, ἀναγνόντος περὶ τῶν παλαιτάτων φυλῶν καὶ γλωσσῶν τῆς Ἰνδικῆς, καὶ τοῦ ἐξαδέλφου τῆς Καρολίνας, καθηγητοῦ Forbes περὶ περιέργων ὀρυκτῶν εὑρεθέντων εἰς τὰ κτήματα τοῦ δουκὸς d'Argyle, ὅστις καὶ

πλησίον του εἰς τὴν καθέδραν ἐκάθητο, καὶ ἄλλων διαφόρων. Μετὰ δὲ τ' ἀναγνώσματα ταῦτα ἐπεσκέφθην τὴν Κ^{αν} Dundas, θυγατέρα τῆς ἀδελφῆς τῆς Κ^{ας} Σκήν, καὶ ἀδελφὴν τοῦ βουλευτοῦ W. Mackensie, καὶ τὸ ἑσπέρας, μετὰ τοῦ βουλευτοῦ τούτου ἐγευματίσαμεν παρὰ τῷ καθηγητῇ Forbes, ὅπου συμπαρεκάθηντο καὶ ὁ Λόρδος Rathcart, ὁ ἐφευρετὴς τοῦ κρεωσώτου Γρέγορης, ὁ διευθυντὴς τοῦ ἀστεροσκοπείου Πετρουπόλεως, εἷς Ἰταλὸς καὶ εἷς Γάλλος, ἀμφότεροι ἐπίσημοι βοτανικοί, καὶ ἄλλοι ὧν ἐπιλανθάνομαι. Μετὰ δὲ τὸ γεῦμα ἐπεσκέφθημεν τὴν οἰκογένειαν Fullerton, παιδιόθεν οἰκείαν τῆς Καρολίνας, καὶ ἐγνώρισα ἐκεῖ τὴν Μαριάναν Tritten, περὶ ἧς πάντοτε μοὶ ὡμίλει ἡ σύζυγός μου ὡς περὶ ἐπιστηθίου της φίλης.

Τὴν μετὰ ταύτην ἡμέραν, ἡ ἐξαδέλφη τῆς Καρολίνας Κ. Anderson μᾶς ἔπεμψε τὴν ἅμαξαν αὐτῆς καὶ μετέβημεν εἰς Morden τὴν ὡραίαν της ἔπαυλιν, κειμένην νοτίως τῆς Ἐδιμβούργης, καὶ ποικιλίαν περιέχουσαν λόφων καὶ κοιλάδων δασοφύτων, ὑπὸ ῥυάκων διαῤῥεομένων. Ἐκεῖ διενυκτερεύσαμεν. Συνέκειτο δ' ἡ οἰκογένεια ἐκ τεσσάρων κυρίων, ὧν ὁ πρωτότοκος ἦν ὁ οἰκογενειάρχης καὶ ἑπομένως ἰδιοκτήτης, ὁ δεύτερος (David) ἐπίσημος δικηγόρος, οἱ δ' ἕτεροι δύω τὰ τραπεζιτικὰ μετερχόμενοι ἐν Λονδίνῳ, καὶ ἐκ τεσσάρων κυριῶν, τῆς μιᾶς ἐγγάμου, ὥστε ἡ δευτέρα ἦν ἡ κατ' ἐξοχὴν Miss Anderson, ἐκ δὲ τῶν ἄλλων δύω, ἡ νεωτάτη ἦν ἡ Μοῦσα τῆς οἰκίας, ἐμπειρότατα ἀσκοῦσα τὴν ζωγραφικὴν καὶ τὴν γλυπτικὴν καὶ ἄριστα τὴν ἅρπην παίζουσα.

Κατὰ τὴν ἑπομένην ἡμέραν ἣν ἐδαπανήσαμεν εἰς ἐπισκέψεις συγγενικάς, ἦλθε πρὸς ἐμὲ ὁ κ. Ἐδουάρδος Μάσσων καὶ ἐν ἄλλοις μοὶ εἶπεν ὅτι αἱ ἀγγλικαὶ ἐπιθεωρήσεις δημοσιεύουσι πᾶσαι ἄρθρα δι' ὧν ἐξχίρουσι τὴν διαγωγὴν τοῦ Παλμερστῶνος ἐναντίον τῆς Ἑλλάδος. Τὸν ἀντεπεσκέφθην δὲ καὶ ἐγὼ τὴν ἐπαύριον, ζητήσας νὰ μάθω παρ' αὐτοῦ περισσότερα περὶ τῶν ἐφημερίδων, αἵτινες ἐπανηγύριζον τὴν πολιτείαν τοῦ Παλμερστῶνος. Μετέβην δὲ κατόπιν μετὰ τῆς Καρολίνας εἰς χρυσοχόον καὶ ἐπωλήσαμεν αὐτῷ

δύω χρυσᾶ νομίσματα ἃ μοὶ εἶχον σταλῆ παρὰ δὲν ἐνθυμοῦμαι πλέον τίνος ἡγεμόνος, ὡς φιλόφρων δωρεὰ εἰς ἀναγνώρισιν τῆς ἀξίας τῶν Antiquités Helléniques· καὶ ἦν αὕτη ἡ μόνη σχεδὸν ὑλικὴ ἀμοιβὴ ἣν εἶχον ἐκ τῆς ἐπιπόνου ἐπιστημονικῆς ταύτης ἐργασίας. Κατόπιν δ' ἐπεσκέφθην τὸν διάσημον ἐκδότην Chambers, ὅστις εὐηρεστήθη νὰ μοὶ δωρήσῃ εἰς ἀνάμνησιν τὸ Εὐρωπαϊκῆς φήμης ἀπολαμβάνον περιοδικόν του «Chambers Magazin». Εἷς δὲ τῶν ἀνωτέρων δικαστικῶν ὑπαλλήλων μὲ περιήγαγεν εἰς τὸ κατάστημα τῶν δικαστηρίων καὶ τὸ εὐρὺ ἀρχεῖον αὐτῶν καὶ τῆς πόλεως, ὡς καὶ τὴν πλουσίαν δικαστικὴν βιβλιοθήκην περιέχουσαν 138,000 τόμων, καὶ μὲ παρουσίασεν εἰς τὸν λίαν πεπαιδευμένον βιβλιοφύλακα, ὅστις ἔμαθον ὅτι ἦν πρὶν ὑποδηματοποιός, ὡς καὶ ὁ σοφὸς ἀγχίνους ἰατρὸς Σίμψων ἦν πρὶν ἀρτοποιός.

Μετὰ μεσημβρίαν δέ, περὶ τὰς 2, ἀπήλθομεν διὰ τοῦ σιδηροδρόμου, πρὸς δυσμάς, τὸν ποταμὸν Clyde παρακολουθοῦντες, καὶ εἰς τὰς 4 ἐφθάσαμεν εἰς Γλασκόβην, καὶ κατῳκήσαμεν (Woodside Crescent 17) παρὰ Γεωργίῳ τῷ πρεσβυτέρῳ τῶν ἀδελφῶν τῆς Καρολίνας, δικαστῇ ἐπισήμῳ καὶ τιμωμένῳ καθηγητῇ τῆς Ἱστορίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Εἶχε δέ, πλὴν τῆς συζύγου του, υἱὸν 17ετῆ καὶ τρεῖς θυγατέρας, ὧν ἡ πρεσβυτέρα ἦν 13ετής. Κατὰ τὴν πρώτην ἡμέραν ἦν μεγίστη ἡ στενοχωρία μου ἐν μέσῳ τῆς ἄλλως χαριεστάτης ταύτης οἰκογενείας, διότι πλὴν τοῦ πατρός, τὰ ἄλλα μέλη αὐτῆς ὡμίλουν μόνον τὴν ἀγγλικήν.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἡ δευτέρα 11ετὴς θυγάτηρ ἔφερεν ἐμὲ καὶ τὸν Κλέωνα εἰς μέρος ὡραῖον περὶ τὴν οἰκίαν, ὅθεν εἴχομεν λαμπρὰν τὴν ἄποψιν πάσης τῆς πόλεως, καὶ ἐκεῖθεν εἰς τὸ Χρηματιστήριον (Exchange), ὡραῖον Κορινθιακοῦ ῥυθμοῦ οἰκοδόμημα, θολωτὴν ἔχόν τὴν μεγίστην του αἴθουσαν, καὶ πρὸ τῆς εἰσόδου του χαλκοῦν τὸν Οὐελιγκτῶνα. Ὁ δὲ Γεώργιος μᾶς ὡδήγησεν ἔπειτα εἰς τὰ δικαστήρια, μεγαλοπρεπὲς μέγαρον, τὸν ῥυθμὸν ἔχον Ἰωνικόν, καὶ μὲ παρουσίασεν εἰς τὸν ἀρχιδικαστὴν (Chief Sherif), ὅστις

οὐδεὶς ἄλλος ἦν ἢ ὁ περίφημος ἱστοριογράφος Alisson, ἀσχολούμενος τότε εἰς τὰς διορθώσεις τῆς δευτέρας ἐκδόσεως τοῦ συγγράμματός του. Ἦν δ' ἀνὴρ περίπου ἑξηκοντούτης, εὔσωμος καὶ σοβαρός, καὶ πολλὰ συνδιελέχθημεν περὶ τῶν γενομένων ἐν Ἑλλάδι προόδων, περὶ τῆς ἐλαττωθείσης ἐν αὐτῇ ξένης (Ῥωσσικῆς) ἐπιῤῥοῆς ἀφ' ὅτου ἀπήλαυσε τὴν ἀνεξαρτησίαν της, καὶ περὶ τῆς ἀστόχου πολιτείας τοῦ Παλμερστῶνος, ἀποξενοῦντος τὰς πρὸς τὴν Ἀγγλίαν συμπαθείας τῶν Ἑλλήνων. Καθ' ἃς δὲ ζητήσας ἔλαβον πληροφορίας, ὁ Chief Sherif ἐστὶν ὁ πρῶτος πρωτοδίκης καὶ οὗτος ἐκλέγει δύο ἀναπληρωτὰς (Sherif substitute), ὧν ἕκαστος δικάζει ἑκάστην τῶν ἐμπιπτουσῶν ὑποθέσεων, εἴτε πολιτικῶν εἴτε ποινικῶν, μόνος· εἰς τὰς πολιτικὰς δὲ δὲν ἐπιτρέπεται τοῖς δικηγόροις νὰ λαμβάνωσι τὸν λόγον, πλὴν ἂν ὁ δικαστὴς τὸ ζητήσῃ· δύνανται δὲ οἱ διάδικοι νὰ ἐκκαλέσωσιν ἐκ τῶν ἀναπληρωτῶν εἰς τὸν ἀρχιδικαστήν, ὅστις κατὰ βούλησιν ἢ τὰ ἔγγραφα μόνον ἐξετάζει ἢ καὶ καλεῖ ἐνώπιόν του τοὺς διαδίκους, καὶ κυροῖ ἢ ἀκυροῖ τὴν ἀπόφασιν. Καὶ ἀπ' αὐτοῦ δ' ὑπάρχει ἔκκλησις εἰς τὸ ἐν Ἐδιμβούργῳ Ἐφετεῖον, συγκείμενον ἐκ 3—5 δικαστῶν, δικαζόντων ἐν συνεδριάσει. Εἷς τῶν ἀναπληρωτῶν τούτων ἦν ὁ γυναικάδελφός μου Γεώργιος. Μετά τινα ἔτη ὅμως παρῃτήθη τῆς δικαστικῆς ὑπηρεσίας καὶ περιωρίσθη εἰς τὴν καθηγεσίαν.

Ἀπὸ τῶν δικαστηρίων δὲ μετέβημεν ἐκτὸς τῆς πόλεως εἰς τὸ κατάστημα τοῦ ἀεριόφωτος, περίεργον τότε καθ' ὃ ἀνῆκον εἰς τὰς ὑπερτάτας κατακτήσεις τῆς ἐπιστήμης, ἐν ᾧ τὴν σήμερον καταριθμεῖται μετὰ τῶν μυριάδων θαυμάτων ὅσα ἔπαυσαν θαυμαζόμενα μόνον διότι ἐσυνειθίσθησαν. Ἑπομένως ἐκ τῶν πολλῶν μου περὶ αὐτοῦ σημειώσεων, περιορίζομαι μόνον ν' ἀπομνημονεύσω, ὅτι καθ' ἃ ἐκεῖ ἐπληροφορήθην, εἷς κυβικὸς ποῦς ἀεριόφωτος τρέφει ἓν στόμιον ἐπὶ 1 $^1/_2$ ὥραν, 1000 δὲ κυβικοὶ πόδες, καίοντες ἑπομένως 1500 ὥρας ἤτοι 133 ὁλοκλήρους νύκτας περίπου, πωλοῦνται, ἢ κἂν τότε ἐπωλοῦντο 5 σελινίων, ἢ 6,25 δραχμῶν. Καθαρώτερον φωταέριον παράγει τὸ ἔλαιον κήτους, ἔτι δὲ καλλίτερον

τὸ τῶν ἐλαιῶν, ἀλλὰ διὰ τὸν τρόπον τῆς παραγωγῆς ἐννοεῖται ὅτι τὸ πρὸ πάντων σπουδαῖον στοιχεῖον ἐστὶν ἡ δαπάνη αὐτῆς.

Εἶτα δὲ διαβάντες τὴν Green, τερπνὴν παραποτάμιον πεδιάδα, ἣν ζωογονοῦσι τὰ πλυντήρια τῶν γυναικῶν καὶ αἱ συναθροίσεις τοῦ ὄχλου, διεπλεύσαμεν ἐν πλοιαρίῳ τὸν Clyde, καὶ ἐπεσκέφθημεν τ' ἀξιόλογα τῆς Γλασκόβης σιδηρουργεῖα. Τούτων παραλείπω τὴν περιγραφήν, στερούμενος τῶν εἰδικῶν γνώσεων. Κυρίως δ' εἵλκυσε τὴν προσοχήν μου, ὅτι ἡ σιδηροῦχος γῆ ἐξορύττεται πέριξ τῆς Γλασκόβης, καὶ ἐκεῖ, εἰς τὰ στόμια τῶν ὀρυγμάτων ἀναπτομένου τοῦ ἄνθρακος ὃν περιέχει, μονοῦται κατὰ τὸ πλεῖστον ὁ σίδηρος, καὶ τότε εἰς τὰ σιδηρουργεῖα ἐπὶ φορείων μετακομιζόμενος, ἀναβιβάζεται διὰ μηχανῶν εἰς τὴν κορυφὴν τῶν καμίνων καὶ καταῤῥίπτεται ἐντὸς εἰς τὸ χαῖνον αὐτῶν στόμιον.

Αἱ τοιαῦται κάμινοι ὧν ἐννέα ἦσαν εἰς τὸ σιδηρουργεῖον ὃ ἐγὼ ἐπεσκέφθην, εἰσὶ πύργοι ὑψηλοὶ εἰς οὓς εἰσφυσᾶται ἀδιακόπως ὅλος στρόβιλος ἀνέμου διὰ μηχανῶν, καὶ σωλῆνες περιλαμβάνοντες τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν ἐπιφάνειαν οὕτω θερμαίνονται, ὥστε εἰς τὸ στόμιον αὐτῶν ἀναλύεται ὁ ἐν τῇ σιδηρούχῳ γῇ περιλαμβανόμενος μόλυβδος· διαβρέχονται δὲ ἀδιακόπως διὰ ψυχροῦ ὕδατος οἱ σωλῆνες, ἵνα μὴ καὶ αὐτοὶ ἀναλύωνται. Καίουσι δ' οἱ κάμινοι ἀδιακόπως δι' ἡμέρας καὶ διὰ νυκτός, καὶ παρετηρήθη ὅτι ὅταν πνέῃ ψυχρὸς ἄνεμος, ἐλαττοῖ αὐτῶν τὴν θερμότητα καὶ τὴν δύναμιν.

Ἀπὸ τῆς καμίνου δέ, ἥτις ἐστὶ πλήρης κατὰ τὸ ἥμισυ ἀνθράκων καὶ κατὰ τὸ ἥμισυ σιδηρούχου γῆς, ἐξάγονται τεμάχια σιδήρου σχεδὸν καθαροῦ, πυρούμενα εἰς ἄλλας καμίνους, ὧν ἡ καπνοδόχος αἴρεται εἰς μέγα ὕψος. Μία αὐτῶν ἦν 400 πόδας ὑψηλή, καὶ ἡ δαπάνη τῆς οἰκοδομῆς αὐτῆς 11,000 λιρῶν (275,000 δραχμῶν!) Πεπυρωμένος δ' ὁ σίδηρος ὑποβάλλεται εἰς σφύρας γιγαντιαίας, ἃς κινουμένας δι' ἀτμομηχανῆς 160 ἵππων δυνάμεως ἤθελε φθονήσει ὁ Ἥφαιστος· εἰς ἐπιμήκους δὲ σώματος μορφὴν οὕτω κατασφυρηλατούμενος, διαβιβάζεται διὰ κυλίνδρων ἢ διατρήτων κοχλιωδῶν, καὶ βαθμηδὸν λαμβάνει μορφὴν μακρῶν λωρίδων, ἃς

ἔπειτα εὐχερῶς, ὡς ἂν ἦσαν ἐκ χάρτου ἢ ἐκ βουτύρου, κόπτει εἰς τὸ ἀπαιτούμενον μῆκος τεραστία ἰδιόσχημος ψαλλίς, ἥτις ἐστὶν ὀγκωδέστατος σιδηροῦς κύκλος χαλυβδίνην ἔχων καὶ ὡς μαχαίρας ὀξεῖαν τὴν περιφέρειαν, πρὸς θάτερα δὲ στρεφόμενος κατὰ τοῦ ἐκκρεμοῦς τὴν τακτικὴν καὶ μονότονον κίνησιν. Εἰς ἄλλας δὲ πάλιν καμίνους ὁ σίδηρος πυροῦται μέχρι ῥευστοῦ, χεῖται εἰς λέβητα ἔνδον ἠλειμμένον διὰ χώματος, καὶ τὸν λέβητα τοῦτον μηχανὴ φέρει μετὰ ταῦτα μέχρι τοῦ στομίου τοῦ τύπου, ἔνθα κενούμενον τὸ φλογερὸν ῥεῦμα, λαμβάνει τὸ δέον σχῆμα. Μηχαναὶ δ' ἄλλαι προσάγουσι τὰ μεγάλα καὶ ὀγκώδη τεμάχια, σωλῆνας, τροχοὺς κτλ. εἰς κοπίδας καταλλήλως διατεθειμένας, αἵτινες τὰς κατατέμνουσι εἰς τὰς ἀπαιτουμένας διαστάσεις.

Τὴν ἐπαύριον ἐπεσκέφθημεν βαμβακουργεῖον, ἔχον μηχανὴν 100 ἵππων, καὶ 700 ἀτράκτους, εἰς ὃ ἐργάζονται, πλὴν ἄλλων, καὶ 400 γυναῖκες, καὶ μετὰ τοῦ καταστηματάρχου διαλεγόμενος, ἔμαθον ὅτι ἐν Manchester τὰ ὑφαντουργεῖα ὠφελοῦνται ἐνίοτε $^1/_8$ τοῦ φάρδιγκος τὸ κομμάτιον (τόπι) ὑφάσματος, καὶ ὅμως ὠφελοῦνται, μία δ' οἰκία ὅτι λευκαίνει 1800 κομμάτια (τόπια) τὴν ἑβδομάδα.

Εἶτα τοῦ ἐπισκόπου ἡ ἅμαξα μᾶς ἔφερεν εἰς τὴν μητρόπολιν, οἰκοδομὴν τοῦ ιβ' αἰῶνος (1129), ἔχουσαν δὲ καὶ πολλὰς νεωτέρας προσθήκας καὶ διορθώσεις. Αἱ κρύπται αὐτῆς εἰσὶν ὡραῖον γοτθικὸν πολύστυλον οἰκοδόμημα, περιέχον καὶ τὸν τάφον τοῦ Ἁγίου Mango, τοῦ μεταπείσαντος εἰς τὸν χριστιανισμὸν τὸ μέρος τοῦτο τῆς ἐπαρχίας. Ἐπὶ τοῦ τάφου δὲ ἵσταται τὸ ἄγαλμα τοῦ ἁγίου, ἐστερημένον τῆς κεφαλῆς, ἣν ἀπέκοψαν οἱ διαμαρτυρόμενοι ἐπὶ τῆς μεταῤῥυθμίσεως. Κατωτέρω δὲ τῆς ἐκκλησίας ἐκτείνεται ἡ νεκρόπολις, λόφος χαρίεις, ἔχων ἐπὶ κορυφῆς τὸ ἄγαλμα τοῦ μεταῤῥυθμιστοῦ John Knox.

Ἐκεῖθεν δὲ μετέβημεν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον (College), μέγα οἰκοδόμημα μέλαν καὶ ἀρχαϊκόν, τῆς ἐποχῆς Ἰακώβου Β' τῆς Σκωτίας (1450), ἔχον γοτθικῶς ὀξείας τὰς στήλας. Τὴν δ' ἐπι-

ουσαν, Κυριακήν, ἑπομένως ἡμέραν ἐντελοῦς ἀκινησίας, ἐμείναμεν κατ᾽ οἶκον, εἰς ἐκκλησιαστικὰς ἐπιδιδόμενοι συζητήσεις. Ἐπ᾽ αὐτῶν ὁ γυναικαδελφός μου Γεώργιος, οὗ ἡ γνώμη, καθ᾽ ὃ καὶ εὐσεβοῦς διαμαρτυρομένου καὶ πεπαιδευμένου ἱστορικοῦ, πολλὴν εἶχε βαρύτητα δι᾽ ἐμέ, μοὶ ὡμολόγησεν ὅτι ἡ καθολικὴ ἐκκλησία οὐδὲν εἶχε δικαίωμα νὰ προσθέσῃ τὸ «καὶ ἐκ τοῦ υἱοῦ» εἰς τὸ πιστεύω, ὡς οὐδὲ ν᾽ ἀπαιτῇ ὑπεροχήν, καθ᾽ ὅσον καὶ ἡ ἀνατολικὴ ἐκκλησία ἔχει οὐχ ἧττον ἢ ἐκείνη ἀποστολικὴν τὴν καταγωγήν. Ἔληξε δ᾽ ἡ ἡμέρα δι᾽ ἑσπερινῶν προσευχῶν τῆς οἰκογενείας.

Τὴν δὲ δευτέραν, περὶ τὰς $9\,^1/_2$, ἀπήλθομεν ἐκ Γλασκόβης εἰς Λεμιγκτῶνα, παρακολουθήσαντες τὴν δυτικὴν ἀκτὴν τοῦ ὠκεανοῦ, ὅστις ἐκεῖθεν ἐκτείνεται μέχρι τῆς Ἀμερικῆς. Ἀπὸ τῆς πόλεως δὲ Carlyle ἐστράφημεν πρὸς ἀνατολάς, καὶ διευθυνθέντες κατὰ τὴν μεθόριον γραμμὴν μεταξὺ Σκωτίας καὶ Ἀγγλίας, εἴδομεν τὴν Groetna Green, ὅπου ἄλλοτε, σιδηρουργὸς ὠφελούμενος ἐκ τῆς διαφορᾶς τοῦ νόμου τοῦ διέποντος τὰς δύω ὁμόρους χώρας, ἐνύμφευε τοὺς πρὸς αὐτὸν καταφεύγοντας Ἄγγλους, ὅταν ἠρνεῖτο αὐτοῖς τὴν τελετὴν ἡ ἐκκλησία των ἐν Ἀγγλίᾳ. Διήλθομεν δ᾽ ἔπειτα διὰ τῆς βιομηχανικῆς Βιρμιγχάμης, καὶ τῆς οὐχ ἧττον ἐπισήμου Wolwerhampton ἔνθα εἶδον περίεργον θέαμα. Τὸ ἐπίχωμα ἐφ᾽ οὗ ἐκάθητο ὁ σιδηρόδρομος, ἐφ᾽ ὅσον μακρὰν ἐδυνάμεθα νὰ ἴδωμεν, ἐπυρπολεῖτο, φλόγας καὶ καπνὸν ἀναπέμπον. Προήρχετο δὲ τοῦτο ἐκ τοῦ ὅτι ἡ προσχωθεῖσα γῆ περιεῖχε πυρίτην καὶ θειοῦχον σίδηρον, ὀξειδούμενον καὶ ἀνάπτοντα εἰς τὴν ἀτμοσφαῖραν, ὅπερ ὅμως συντελεῖ εἰς τὴν στερέωσιν τοῦ προσχώματος. Διαβάντες δὲ καὶ διὰ τῆς Kendal, κειμένης εἰς τερπνοτάτην πεδιάδα καὶ ὑπὸ λιμνῶν περιεστοιχισμένης, ἀφίχθημεν εἰς Λεμιγκτῶνα περὶ τὴν $10^{\text{ην}}$ τὸ ἑσπέρας.

Ἐκεῖ εὕρομεν ἀφιχθεῖσαν τὴν ἄλλοτε ἐν Ἀθήναις διὰ τὸ κάλλος θαυμαζομένην γυναικαδέλφην μου Καίτην, ἥτις καὶ ἐκεῖ ἐνυμφεύθη τὸν Ἄγγλον Grierson. Εἶχε δὲ μεθ᾽ ἑαυτῆς καὶ τὸν χαριέστατον θετῆ υἱόν της, ὅστις δυστυχῶς ἐν μετέπειτα χρόνοις

εἰς μέθην ἐπιδοθεὶς ἀθλίως ἀπέθανεν ἢ ηὐτοκτόνησεν ἐπὶ ὑπερωκεανείου πλοίου εἰς ὃ τὸν εἶχον κατατάξει. Ἀμέσως μετὰ τὴν ἐπιστροφήν μου εἰς Λεμιγκτῶνα, ἐπεδόθην εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τοῦ ἀξιολόγου βιβλίου τοῦ Wisemann (ὅστις ἀπὸ διαμαρτυρομένου ἱερέως ἔγινε καθολικὸς καὶ Καρδινάλιος), τοῦ ἐπιγραφομένου «Σχέσις μεταξὺ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς ἀποκεκαλυμμένης θρησκείας» (Connexion between science and revealed religion. Rome. 1836).

Τὴν Τετάρτην δὲ ($^3/_{15}$ Αὐγ.) μετὰ τῆς Καρολίνας, τῆς ἀνεψιᾶς μου Τζένης, τοῦ Κλέωνος καὶ τοῦ μικροῦ υἱοῦ τῆς Καίτης, μετέβημεν εἰς τὸ 3 μίλια ἀπέχον, καὶ ὑπὸ τοῦ Walterscott ὑμνηθὲν Warwickcastle, κείμενον παρὰ τὴν πόλιν Warwick ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Αὔωνος (Avon), ὅστις ἐπικαλεῖται τοῦ Σαικεσπείρου, διότι εἰς τὰς ὄχθας αὐτοῦ (εἰς Stratford on Avon) ἐγεννήθη ὁ ποιητής. Ἐκ τῆς γεφύρας τοῦ ποταμοῦ ὑπάρχει ἡ ἀρίστη ἄποψις τοῦ πύργου (Castle), ὅστις λέγεται οἰκοδομηθεὶς ὑπό τινος ἀρχαίου Guy ἐπὶ τῶν σταυροφοριῶν, προγόνου ὡς ἐκλαμβάνεται τοῦ ἐπὶ Ἐρρίκου Ζ′ Guy τοῦ βασιλοποιοῦ (Kingsmaker), Earl of Warwick. Τῶν ἀπογόνων τούτου κατοικία ἐστὶν εἰσέτι τὸ φρούριον. Εἶχον δ' οὗτοι πτωχεύσει, καὶ ἐπωλεῖτο καὶ αὐτό, ὡς καὶ πᾶσα ἡ κτηματική των περιουσία, ἀλλ' ἐν ἀφοσιώσει ὁ θυρωρός των, ἐξαγοράσας αὐτό, τοῖς τὸ ἀπέδωκε. Περιεῖχε δὲ ὡραίας εἰκόνας τῶν ἐπισημοτάτων ζωγράφων ὡς τοῦ Van Dycke, καὶ ἰδίως τὴν τοῦ Καρόλου Α′ ἐφίππου, εἰς φυσικὸν μέγεθος· τοῦ Ῥουβενσίου, καὶ ἰδίως τὴν τῆς μητρός του· τοῦ Ῥεμβράνδου, ἐπίσης τῆς μητρὸς καὶ τούτου. Ἄλλαι δὲ περίεργοι εἰσὶν ἡ τοῦ Loyolla, ἡ τοῦ Λουθήρου, καὶ ἡ τοῦ Ἐρρίκου Η′ σύγχρονος αὐτοῦ, ἀρχαϊκὴ τὸν τύπον καὶ σχεδὸν βυζαντινή. Καὶ πολλὰς δὲ ἀρχαιότητας περιέχει ὁ οἶκος, οἷον ἀγγεῖα τυῤῥηνικὰ καὶ Ἑλληνικά, ὧν ἓν ὡραῖον παριστᾷ Ἀθηναίαν εἰς κρήνην χωροῦσαν μετὰ δύω ἀμφορέων· προσέτι μαρμαρίνην κεφαλὴν Ἡρακλέους, ἥτις φαίνεται οὖσα ὡς ἀντίγραφον τῆς τοῦ Λυσίππου. Ἐν δὲ τῷ ἀνθο-

κομείῳ τοῦ κήπου ἵδρυται τὸ περίφημον Βαρβίκειον ἀγγεῖον, ἐκ λίθου λευκοῦ, 7' διάμετρον ἔχον, ἔκτυπα δὲ πέριξ κλήματα καὶ μεγάλα θεατρικὰ προσωπεῖα, ὧν ὅμως τὸ ἕν, τὸ νεανικόν, ἐστὶ νεωτέρα προσθήκη. Εὑρέθη δὲ τὸ ἀγγεῖον εἰς τὴν villam Tibertinam τοῦ Ἀδριανοῦ, καὶ ὑπὸ τοῦ πρέσβεως Ἀμιλτῶνος κομισθὲν εἰς Ἀγγλίαν, ἐχαρίσθη ὑπὸ τοῦ Βασιλέως εἰς τὸν Δοῦκα τοῦ Βαρβίκ.

Εἶτα δὲ μετέβημεν εἰς Guyschiff, ἀρχαῖον οἶκον ἀρχοντικόν, τῶν χρόνων τῆς Ἐλισάβετ, περὶ οὗ ἡ παράδοσις διηγεῖται ὅτι ἐνταῦθα ἐγκατεβίωσε περὶ τὰ τέλη τῆς ζωῆς του ὁ ἀρχαῖος Guy, ἐντὸς ὑπογείου ἐρημικὸν διάγων τὸν βίον του, καὶ μετὰ τὸν θάνατον αὐτοῦ ἤγειρε τὸν οἶκον ἡ σύζυγός του. Κατοικεῖται δ' ἔτι ἡ οἰκία ὑπὸ τῶν ἀπογόνων τῆς οἰκογενείας, καὶ εἴδομεν αὐτὴν μακρόθεν, ἀφ' ἑνὸς μύλου, μνημονευομένου ἤδη ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ. Κατόπιν ἐπεσκέφθημεν τὸ παρὰ τὴν πόλιν Kenilworth, καὶ ἀπὸ Λεμιγκτῶνος 5 μίλια μακρὰν κείμενον Kenilworth castle, σκηνὴν τοῦ περιφήμου ὁμωνύμου μυθιστορήματος τοῦ Βαλτερσκώτου. Ἄλλοτε ἔπαυλις τοῦ Δουκὸς τοῦ Leicester, ἐραστοῦ τῆς Ἐλισάβετ, οὗ ἀπόγονοι εἰσὶν οἱ Δοῦκες Northumberland, ἐστὶ σήμερον γραφικὸν κισσοσκεπὲς ἐρείπιον, ἐν ᾧ δείκνυται κεκοσμημένη μόνον ἀρχαία ἑστία. Ὑπῆρχον δὲ πρὸ αὐτοῦ ὡραῖαι καὶ τεχνηταὶ νῆσοι, ἀλλ' ἤδη εἰσὶ πᾶσαι συγκεχωσμέναι.

Τῇ δὲ 12ῃ Αὐγούστου, ἡμέρᾳ Σαββάτου, ἐπορεύθην πεζὸς μετὰ τοῦ πενθεροῦ μου κ. Σκὴν εἰς τὴν πόλιν Warwick, δύω μίλια ἀπέχουσαν τῆς Λεμιγκτῶνος, 19,000 κατοίκων περιέχουσαν, καὶ ὡραῖον οὖσαν δεῖγμα τῶν Ἀγγλικῶν μικροπόλεων. Περιέχει δὲ πολλὰ ἀρχαῖα οἰκοδομήματα ὑπερτριακοσίων ἐτῶν, κοινὸν ἔχοντα χαρακτῆρα τὰς δρυΐνους δοκούς, αἵτινες, ὡς εἰς τὰς Ἐλβετικὰς οἰκίας, καταφανεῖς προέχουσιν ἐκτὸς τῆς στέγης. Εἰσελθόντες δ' εἰς μίαν τῶν οἰκιῶν τούτων, εὕρομεν ὅτι εἶχε μᾶλλον ταπεινοὺς τοὺς ὀρόφους. Ἦν δὲ περιτετειχισμένη ἡ πόλις, ἀλλ' εἷς τῶν προμαχώνων τοῦ φρουρίου εἶχε μεταβληθῆ εἰς μύλον. Ἡ δ' ἀρχαία ἀφι-

δωτὴ πύλη αὐτοῦ ἔχει ἐπάλξεις, καὶ ἐπὶ τῆς κορυφῆς σήμερον ἐκκλησίδιον. Δι' αὐτῆς εἰσελθόντες, διήλθομεν τὴν πόλιν μέχρι τῆς ἀντιπέραν πύλης καὶ τοῦ πτωχοκομείου (Almshouse) ὃ εἶχε κτισθῆ ἐπὶ τῆς Ἐλισάβετ, κατὰ τὰ 1571, ὑπὸ Dudley C. of Leicester, διατηρεῖται δὲ μετὰ πάσης μερίμνης ἐντελῶς ἄθικτον. Τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐστὶ κατάκοσμον ἰδίως διὰ παραστάσεων ῥοπαλοφόρων ἄρκτου καὶ ἀκανθοχοίρου, τῶν οἰκοσήμων τῆς οἰκογενείας, ὡς καὶ δι' ἄλλων τῶν πλαγίων κλάδων, καὶ διὰ παντοίων ἐπιγραφῶν, οἷον Praise the Lord, κτλ. Τρέφονται δὲ κατὰ τὴν βούλησιν τοῦ ἀρχαίου Leicester, εἰς τὸν οἶκον τοῦτον 12 γέροντες ἀπόμαχοι τῆς ξηρᾶς ἢ τῆς θαλάσσης, ἔχοντες ἕκαστος ἀνὰ 200 λίρας κατ' ἔτος, εἰς δὲ τὸν διευθυντήν, ὅστις ἐστὶ κληρικός, δίδονται λίραι 1000. Εἶδον δ' ἔπειτα τὰ ἀγάλματα τοῦ Leicester καὶ τῆς γυναικός του ἐπὶ τῶν τάφων αὐτῶν, ἐν τῇ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ, ἥτις πυρποληθεῖσα ἐν ἔτει 1498, ἀνῳκοδομήθη καθ' ἣν φέρει ἐπιγραφὴν τὸ 1593.

Τὰς μετὰ ταύτας δ' ἡμέρας ἐν Λεμιγκτῶνι, περατωθείσης ὑπὸ Καρολίνας τῆς μεταφράσεως τῆς μακρᾶς πραγματείας μου περὶ τῆς ὑποθέσεως Πασιφίκου, ἔγραψα περὶ αὐτῆς τῷ Γλάδστωνι, καὶ τῷ ἐζήτησα συστάσεις εἰς ἐκδότας τινὰς ἵνα τις ἐξ αὐτῶν ἀναλάβῃ τὴν δημοσίευσιν καὶ ἔλαβον παρ' αὐτοῦ τοιαύτας πρὸς τὸ Morning Chronicle καὶ τὴν English Revue· ἐγὼ δ' ἐπέστειλα εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐφημερίδας, ἐπισυνάψας τὰς συστάσεις καὶ προτείνας τὸ ἄρθρον μου. Ἀλλὰ μέχρι τέλους ἀμφότεραι τὸ ἠρνήθησαν, ὡς παράκαιρον πλέον δῆθεν, διότι ἀληθῶς εἶχεν ἤδη παρέλθει ἡ ἀκμὴ τῆς ὑποθέσεως, καὶ ἡ κοινὴ προσοχὴ εἶχε στραφῆ ἀλλαχοῦ. Προσέτι δὲ καὶ ἡ φλογερὰ καὶ ἐμπαθὴς εὐγλωττία τοῦ Παλμερστῶνος εἶχε καταστήσει δημοτικὴν ἐν Ἀγγλίᾳ τὴν ἄποψιν ὑφ' ἣν αὐτὸς παρίστα τὰ κατὰ τὸν Πασίφικον. Πλὴν δὲ τούτου καὶ τὸ ὄνομά μου, ἐντελῶς ἄγνωστον, οὐδεμίαν παρεῖχε τοῖς ἐκδόταις ὑλικῆς ἐπιτυχίας ἐγγύησιν, ὥστε νὰ τοὺς δελεάσῃ. Ὤφειλον λοιπόν, ἂν ἤθελον τὴν ἔκδοσιν, νὰ καταβάλω ποσότητα ἣν

δὲν εἶχον, καὶ οὕτως ἡ ἐργασία μου, καὶ οἱ οὐ μικροὶ κόποι οὓς κατέβαλον δι' αὐτήν, ἔμειναν ἀλυσιτελεῖς.

Ἐπειδὴ δὲ πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου ἐξ Ἑλλάδος εἶχον προτείνει, καὶ ἡ ἀρχαιολικὴ ἑταιρία εἶχε δεχθῆ καὶ λάβει τὴν ἄδειαν νὰ ὀργανίσῃ λαχεῖον πρὸς αὔξησιν τῶν σχεδὸν ἐκλελοιπότων εἰσοδημάτων της, ἔγραψα εἰς τὸν Δοῦκα τῆς Λουίνης, καὶ εἰς τὸν ἐν Λονδίνῳ κ. Ῥάλλην καὶ εἰς ἄλλους ἵνα τοῖς συστήσω τὸ λαχεῖον τοῦτο, καὶ παρὰ τοῦ κ. Ῥάλλη ἔλαβον ἀπάντησιν ὅτι λαμβάνει 10 λαχνούς, οὓς χαρίζει τῇ ἑταιρίᾳ.

Τὴν 15 τὸ ἑσπέρας ἐπορεύθην μετὰ τοῦ Κλέωνος εἰς τὸ θέατρον τῆς Λεμιγκτῶνες, ὅπου πρό τινος ἐλθοῦσα ἔπαιζεν ἡ ἐκ Λονδίνου ἑταιρία Haymarket company, καὶ εἴδομεν τὴν διασκεδαστικὴν καὶ ἄριστα διδαχθεῖσαν κωμῳδίαν Toddy's secret (κοράσιον ὃ ἀνετρέφετο ὡς νεανίας).

Τὴν δὲ 16ην ἀφίχθη εἰς Ἀγγλίαν ἡ εἴδησις τῆς ἀποβιώσεως τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου, καὶ διεδόθη ἐν ῥοπῇ ὀφθαλμοῦ, ἰσχυρὰν ἐντύπωσιν πανταχοῦ ἐμποιήσασα. Τὸ φιλελεύθερον ἰδίως κόμμα ἐν Ἀγγλίᾳ καίτοι μὴ ὂν δημοκρατικὸν ἐν τῇ ἐγχωρίῳ πολιτικῇ, ἠσπάσατο ὅμως αὐτὴν ὡς κύρωσιν τῆς δημοκρατίας ἐν Γαλλίᾳ. Διέτρεφε δὲ ἤδη τότε τὸ κόμμα ἐκεῖνο ἐλπίδα ἐπανόδου εἰς τὰ πράγματα ὑπὸ ἀρχηγίαν τοῦ Κάνιγγος.

Τὴν 20ην, ἡμέραν Κυριακήν, ἐπανέλαβον τὴν εἰς Warwick ἐκδρομήν. Ἐνίοτε τὰς Κυριακὰς ἐπορευόμην εἰς ἐκκλησίας μόνος ἢ μετα τινων μελῶν τῆς οἰκογενείας, καὶ ἐθαύμαζον πῶς διετηρεῖτο τοῦ λαοῦ ἡ εὐλάβεια ἀπέναντι τῆς ἥκιστα κατανυκτικῆς, πεζῆς καὶ παντὸς ἐνδιαφέροντος ἐστερημένης ἐκείνης λειτουργίας, μετὰ τῶν συνήθως ὑπνωτικῶν ἀπ' αὐτῆς διδαγμάτων. Εἴς τινα ὅμως αὐτῶν διεφαίνετο τόνος τις πρὸς ἐπάνοδον εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐκκλησίαν· ὡς ἤκουσα (τῇ 27 Αὐγούστου) ἱερέως τινὸς κηρύττοντος οὐχὶ μὲν περὶ λατρείας, ἀλλὰ περὶ τιμῆς ἀποδοτέας εἰς τὴν Παναγίαν καὶ εἰς τὸ σημεῖον τοῦ σταυροῦ. Ἐν γένει δὲ τὴν τόσον ἀναγκαίαν πρὸς ῥίζωσιν τῆς θρησκείας ἐκκλησιαστικὴν ἑνότητα δὲν ἔβλεπον

ἐκεῖ ὅπου ἕκαστος ἢ ἰδιώτης ἢ ἱερεὺς ἐδικαιοῦτο νὰ πιστεύῃ ὡς αὐτῷ ἐδόκει. Ἐκ τούτου καὶ πληθὺς δογμάτων προέκυπτεν, ὧν ἕκαστον ἰδίαν εἶχεν ἐκκλησίαν. Ὅτε ἠρώτησεν ἡ Καρολίνα τὴν ὑπηρέτριαν πῶς οὐδέποτε ἀπέρχεται εἰς τὴν ἐκκλησίαν «ἡ ἐκκλησία ἀπέχει μακράν», ἀπεκρίθη ἐκείνη—«Πῶς; κεῖται ἐδῶ, ἀπέναντι ἡμῶν» τῇ εἶπεν ἡ Καρολίνα.—«Ὢ! ὄχι. Αὐτὴ δὲν εἶναι χριστιανικὴ» ἀπεκρίθη ἡ ὑπηρέτρια, διότι εἰ καὶ διαμαρτυρομένη δὲν ἦτον ἐκκλησία τοῦ δόγματός της.

Ὁ πυρετὸς ὃν εἴχομεν εἰσκομίσει ἐξ Ἑλλάδος προσέβαλεν αὖθις καὶ τὴν Καρολίναν καὶ ἐμὲ κατὰ τὰς ἡμέρας ἐκείνας καὶ ἀπηλλάγημεν μόνον αὐτοῦ, διὰ πάντοτε μάλιστα, πιστῶς ἀκολουθήσαντες τὴν συνταγὴν τοῦ ἐκεῖ ἰατροῦ καθ' ἣν ἐπὶ 60 ὅλας ἡμέρας τακτικῶς καθ' ἑκάστην ἐλαμβάνομεν πρὸ τοῦ γεύματος ἀνὰ ἓν μόνον κοχλιάριον τῆς τραπέζης ἐκ θειούχου κινίνης ὑγρᾶς.

Τὴν 27 Αὐγούστου ἐπορεύθην μετὰ τοῦ Κλέωνος καὶ τῆς Ζωῆς Σκήν, (τῆς θυγατρὸς τῆς ἀδελφῆς μου) εἰς Ofchurch τὴν ἀρχαίαν ἕδραν τοῦ Σάξωνος βασιλέως τῆς ἐπαρχίας Ofa, ἀνήκουσαν ἤδη εἰς τὸν Λόρδον Gernsey. Ἀνῆλιξ οὗτος, ἠράσθη τῆς θυγατρὸς τοῦ πλουσίου γείτονος τῶν λαμπρῶν του κτημάτων, ἀλλ' οἱ γονεῖς του δὲν συγκατένευον εἰς τὴν ἕνωσιν αὐτῶν.

Ἑσπέραν λοιπὸν τινά, εἰς συναναστροφήν, ἐπλησίασε μετὰ τὸ δεῖπνον ὁ νέος Δοὺξ τὴν κόρην τῶν γειτόνων του καὶ συνωμίλει μετ' αὐτῆς, τρυφερῶς μέν, ἀλλὰ γενικότητας λέγων, καὶ συνεχῶς ἔβλεπε τὸ ὡρολόγιόν του, ὥστε ἡ νέα ἐπανειλημμένως τὸν ἠρώτησεν ἂν τοσοῦτον ἐβιάζετο καὶ εἶχεν ἀνάγκην ν' ἀναχωρήσῃ. Ἀλλ' ὁ Δοὺξ ἔμενε, καὶ οὐχ ἧττον διακόπτων τὴν περιπαθῆ ὁμιλίαν του, συνεβουλεύετο καὶ αὖθις καὶ ἐπανειλημμένως τὸ ὡρολόγιον. Τέλος ἀνέκραξεν: «Ἰδέτε, τ' ὡρολόγιον λέγει μεσονύκτιον. Τώρα εἰμὴ ἐνῆλιξ, καὶ σᾶς ἐρωτῶ, κυρία, ἂν μὲ δέχεσθε σύζυγον;» Οὕτως ἐνυμφεύθησαν, καὶ ἥνωσαν τὰ δύω των πλούσια κτήματα εἰς τὴν μεγαλοπρεπεστάτην ἀγροικίαν ἣν ἐπεσκεπτόμεθα.

Τῇ δὲ 1ῃ Σεπτεμβρίου ἐξέδραμον μετὰ τῆς Καρολίνας καὶ τοῦ

Κλέωνος καὶ τῶν δύο ἀνεψιῶν μου (Ζωῆς καὶ Τζένης) εἰς τὸ ἄλσος τοῦ Λόρδου Lee, ἐν ᾧ φύονται οὐρανομήκεις δρῦς, καὶ περιφέρονται ἀγέλαι ἐλάφων. Ὑπάρχει δ' ἡ παράδοσις ὅτι ὁ πρῶτος Λόρδος Lee, ἵνα κληρονομήσῃ τὴν γῆν ταύτην, ἔσχισε καὶ ἀφήρεσε φύλλα τῶν ληξιαρχικῶν βιβλίων, καὶ ἐφόνευσε κατ' ἀρχὰς τέσσαρας, ἔπειτα δὲ τριάκοντα ἀνθρώπους πρὸς ἀπόκρυψιν τοῦ κακουργήματος.

Τὴν δευτέραν 4 Σεπτεμβρίου μετὰ τῆς γυναικαδέλφης μου Φελικίας ἀπῆλθον εἰς Ὀξωνίαν (Oxford), ἐφ' ἁμάξης, καὶ ἐκαθέσθημεν ἐπὶ τοῦ ὀρόφου αὐτῆς ἵνα βλέπωμεν τὰ πράσινα καὶ σύμφυτα πεδία ἃ διηρχόμεθα. Οὕτως ἀφίχθημεν εἰς Bambery, γνωστὸν εἰς ἐμὲ χωρίον ἐκ τοῦ παιδικοῦ ᾄσματος ὃ ἔψαλλεν ἡ φιλτάτη μου Καρολίνα εἰς ὅλα μας τὰ παιδία ὅταν ἦσαν βρέφη, ἀπὸ τοῦ πρεσβυτάτου μέχρι τῶν τελευταίων, χορεύουσα αὐτὰ εἰς τὰ γόνατα της (Ride a cochorse to Bambery cross, to see an old woman go on a white horse, with rings on her fingers and bells on her toes; she shall have music wherever she goes).

Ἐδῶ περὶ τὰς 12 ἐλάβομεν τὸν σιδηρόδρομον, καὶ διελθόντες διὰ τῶν χωρίων Gibraltar καὶ Woodstock, ἐφθάσαμεν περὶ τὴν 1 εἰς Ὀξωνίαν, κειμένην ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Ἴσιδος (Isis). Μᾶς ὑπεδέχθη δ' ὁ αἰδεσιμώτατος (Reverent) Θωμ. Chamberlain οὗ ὁ θρησκευτικὸς ζῆλος εἶχε βαθμηδὸν κατακτήσει μεγίστην ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τοῦ ποιητικοῦ καὶ εὐφαντάστου πνεύματος τῆς γυναικαδέλφης μου. Οὕτως μᾶς κατῴκησεν εἰς τὸ ἐπισημότατον τῶν ἐν Ὀξωνίᾳ Γυμνασίων (Colleges) τὸ τοῦ Christ Church εἰς ὃ καὶ οὗτος ἀνῆκε, καὶ εἰς μὲν τὴν γυναικαδέλφην μου ἔδωκε τὸ ἴδιον ἑαυτοῦ δωμάτιον, εἰς ἐμὲ δὲ τὸ συναδέλφου του τινὸς τοῦ Rev. Rendolf ἀπουσιάζοντος τότε. Εἰς τὴν πόλιν, ἔχουσαν καθ' ἃς ἔλαβον πληροφορίας παρὰ τοῦ κ. Chamberlain, μόνον 16 χιλιάδας κατοίκων, ὑπάρχουσι 18 γυμνάσια, ἐκ μεγάλων κληροδοσιῶν ἱδρυθέντα, καὶ ἐπισήμως ἀνεγνωρισμένα, καὶ προσέτι 4 αἴθου-

σαι (Halls), οὖσαι ἰδιωτικὰ ἐκπαιδεύσεως καταστήματα, καὶ ἄλλα σχολεῖα, ἐν ὅλοις 40, ἐν οἷς διδάσκονται 3000 μαθηταί. Ἐν τοῖς γυμνασίοις οἰκοῦσι καὶ διατηροῦνται 350 ἑταῖροι (fellows), ἐκλεγόμενοι μεταξὺ τῶν μᾶλλον εὐδοκιμησάντων μαθητῶν ἢ ὑποτρόφων (scholars), καὶ δικαιούμενοι νὰ διαιτῶνται ἐν τοῖς καταστήμασι, μέχρις οὗ οἱ μὲν κληρικοὶ λάβωσι διορισμὸν ἐφημερίου, οἱ δὲ λοιποὶ νυμφευθῶσιν, ἄρα ἐφ' ὅρου ζωῆς οἱ μένοντες ἄγαμοι. Καὶ ἄλλοι μὲν αὐτῶν ἐπιδίδονται εἰς συγγραφάς, ἄλλοι δ' εἰς τὴν διδασκαλίαν, λαμβάνοντες ἕκαστος παρ' ἑαυτῷ, ὑπὸ τὸν τίτλον ἐπιμελητοῦ (tutor), ἀριθμόν τινα παίδων, καὶ διδάσκοντες αὐτοῖς ἰδιωτικῶς τὰ ἐγκύκλια μαθήματα (arts), ἐν οἷς περιέχονται καὶ τὰ φιλολογικὰ καὶ ἐκκλησιαστικά. Ὁ τρία ἔτη οὕτω διδαχθεὶς γίνεται master of arts, καὶ μετ' ἄλλους τινὰς μῆνας *τελειοδίδακτος* (bachelor), καὶ τέλος διδάκτωρ (doctor). Ὑπάρχει δὲ ὑπὲρ τὰ Γυμνάσια καὶ Πανεπιστήμιον ἐνταῦθα, εἰς ὃ ἐξετάζονται οἱ θέλοντες νὰ λάβωσι πανεπιστημιακοὺς βαθμούς, ὅπερ ὅμως δύνανται καὶ ἐν Καντερβουρίᾳ, ἐν Δουβλίνῳ, καὶ ἀπό τινος καὶ ἐν Ἐδιμβούργῳ, Γλασκόβῃ, Δυρχάμῃ κτλ. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν εἶχε τὸ Πανεπιστήμιον τοῦτο μόνον 4 καθηγητάς· ἀλλὰ διὰ κληροδοτημάτων εἶχεν αὐξήσει ὁ ἀριθμὸς τῶν ἑδρῶν εἰς 33 ὅτε τὸ ἐπεσκέφθην, ἔχον 4 σχολάς, ἤτοι 1ον τὴν τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ἐπιστημῶν, 2ον τὴν τῆς Θεολογίας, 3ον τὴν τῆς Νομικῆς, 4ον τὴν τῆς ἰατρικῆς. Ἡ πρώτη εἶχε 16 ἕδρας κατεχομένας ὑπὸ τακτικῶν ἢ ἐκτάκτων (readers) καθηγητῶν, ἤτοι τῶν Ἑλληνικῶν, — τῆς φυσικῆς φιλοσοφίας, — τῆς γεωμετρίας, — τῆς ἀστρονομίας, — τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας, — τῆς ἀρχαίας ἱστορίας, — τῆς μουσικῆς, — τῆς γεωπονικῆς οἰκονομίας, — τῆς ποιήσεως, — τῆς νέας ἱστορίας καὶ νέων γλωσσῶν, — τῆς ἀγγλοσαξωνικῆς, — τῆς σανσκριτικῆς γλώσσης, — τῆς ἀραβικῆς, — τῆς πειραματικῆς φιλοσοφίας, — τῆς γεωλογίας καὶ ὀρυκτολογίας, — τῆς λογικῆς. Ἡ Θεολογικὴ σχολὴ διδάσκει, ἢ κἂν ἐδίδασκε τότε Θεολογίαν, — ἑβραϊκὴν γλῶσσαν (καὶ καθηγητὴς αὐτῆς ἦν τότε ὁ περίφημος Dr Pusey), —

ποιμαντικήν. Ἡ δὲ νομική: πολιτικὴν οἰκονομίαν, — πολιτικὸν νόμον, — πολιτικὴν οἰκονομίαν. Ἡ ἰατρικὴ τέλος: Γενικὴν ἰατρικήν, — Ἀνατομίαν, — Βοτανικήν, — Κλινικήν, — Χημείαν, — ἰατρικὴν πρᾶξιν. Ἀλλ' ὀλίγοι ἐπεσκέπτοντο τὸ Πανεπιστήμιον τοῦτο, διότι ἐν Ἀγγλίᾳ ἐπροτιμᾶτο, τότε κἄν, ἡ διὰ τῆς πείρας ἐκμάθησις τῶν εἰδικῶν ἐπιστημῶν.

Τὸ γυμνάσιον Christ Church ἦν τὸ μέγιστον πάντων, περιλαμβάνον μόνον αὐτὸ 100 ἑταίρους. Μέγιστον τετράγωνον οἰκοδόμημα περικλείει εὐρύχωρον χλοερὰν αὐλὴν μετὰ δεξαμενῆς. Τὴν μίαν πλευρὰν κατέχει ἀπέραντος αἴθουσα (ἡ Aula, Halle) ἔχουσα δρυίνην τὴν ὀροφήν, καὶ εἰς τοὺς τοίχους ἠρτημένας τῶν διαπρεψάντων ποτὲ ἐκ τῶν ἀρχαίων μαθητῶν τὰς εἰκόνας, ἐν αἷς εἴδομεν τὴν τοῦ Γ. Κάνιγγος. Χρησιμεύει δὲ ἡ αἴθουσα εἰς κοινὸν ἑστιατόριον τῶν ἑταίρων, τῶν μαθητῶν τοῦ διευθυντοῦ, καὶ ἑνὸς τῶν 8 ὑποδιευθυντῶν (canons), οἵτινες κατὰ 1 1/2 μῆνα διαδέχονται ἀλλήλους. Εἰς τὴν αὐτὴν πτέρυγα ἦν καὶ ἡ ἐμὴ κατοικία καὶ παρ' αὐτὴν ἡ τοῦ Dr Pusey. Εἰς τὰς ἄλλας δὲ πλευρὰς ἦσαν ἡ Ἐκκλησία, ἡ Βιβλιοθήκη καὶ αἱ κατοικίαι. Dean δὲ ἢ διευθυντὴς τοῦ γυμνασίου ἦν τότε ὁ περίφημος Ἑλληνιστὴς Gaisford.

Τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς ἀφίξεώς μου ἐπεσκέφθην προσέτι καὶ τὴν Βιβλιοθήκην Redcliff, στρογγύλον οἰκοδόμημα, περιέχον ἰδίως βιβλία φυσιογραφικὰ καὶ δείγματα τῶν παντοίων λίθων τῆς Ἰταλίας, τὴν δ' ἑσπέραν παρευρέθην εἰς τὸν ἑσπερινὸν τῆς ἐκκλησίας St Thomas, κατὰ τὴν ἐνορίαν τοῦ κ. Chamberlain, ὅστις ἀνῆκεν εἰς τὸ δόγμα τὸ ἀποκλῖνον πρὸς τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, τὸ τοὐλάχιστον καὶ ἐξωτερικὴν λατρείαν παραδεχόμενον. Τοῦ δόγματος τούτου ἀπόστολος ἦν ὁ Pusey. Παρετήρησα δ' ὅτι ἡ ἀνάγνωσις ἐκεῖ ἐγίνετο ὡς ἐν ταῖς ἡμετέραις ἐκκλησίαις ἡ τῶν προφητειῶν, ἡ δὲ ψαλμῳδία, καθ' ἣν τότε κἂν μοὶ ἐνεποίησεν ἐντύπωσιν, ὡς ἂν ἐφώναζον *εἶα μάλα*, προσέτι δὲ ὁσάκις ἐπροφέρετο ἡ λέξις *Χριστός*, πάντες ἔκλινον τὰς κεφαλὰς βαθέως, ὁσάκις ὅμως ἡ λέξις *Θεός*, οὐδείς.

Ἐξερχόμενοι δὲ τῆς ἐκκλησίας ἀπηντήσαμεν τὰς *ἀδελφὰς τοῦ ἐλέους*, ὧν νεωστὶ τότε εἶχε συστηθῆ τὸ σωματεῖον, ἑδρεῦον ἐν Λεμιγκτῶνι εἰς μοναστήριον ἀγορασθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Chamberlain μετ' ἄλλου τινός. Ἀπετέλουν δὲ τότε τὴν ἀδελφότητα αὐτῶν ἡ θεία καὶ ἡ ἐξαδέλφη τοῦ Chamberlain, μία ἀδελφὴ ἢ ἐξαδέλφη τοῦ ἄλλου κυρίου, οὗ μοὶ εἶχε δοθῆ τὸ δωμάτιον, καὶ ἡ Κα Fraser, ἐξαδέλφη τῆς γυναικαδέλφης μου. Αἱ κυρίαι αὗται καθῆκον εἶχον νὰ προσεύχωνται ἑπτάκις τῆς ἡμέρας, νὰ προσέρχωνται δὶς τῆς ἡμέρας εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ τὸν ἐπίλοιπόν των καιρὸν νὰ διδάσκωσιν εἰς 5 οἰκότροφα κοράσια καὶ ἄλλα ἔξωθεν ἐρχόμενα. Ἡ εὐσέβεια αὐτῶν ἦν οὐχὶ ἐλάσσων, ἀλλὰ κοινωφελεστέρα τῆς τοῦ ἱερέως ἐκείνου, ὅστις, καθ' ἃ μοὶ διηγήθησαν, δύω ἔτη πρὶν τότε πιστεύων ὅτι ἐπληρώθησαν οἱ χρόνοι καὶ ἐπέστη ἡ ὥρα τῆς δευτέρας παρουσίας, ἐμίσθωσεν ἐν Λονδίνῳ οἰκίαν διὰ τὸν Ἀπόστολον Παῦλον.

Καὶ ἀλλαχοῦ δὲ τῆς Ἀγγλίας ἱδρύθησαν ὅμοια καὶ μεγαλείτερα μοναστήρια.

Τὴν αὐτὴν ἡμέραν ἐπορεύθην καὶ εἰς τὸ λεγόμενον θέατρον, ἤτοι τὴν μεγάλην αἴθουσαν, ὅπου κατ' Ἰούνιον δίδονται οἱ Ἀκαδημαϊκοὶ βαθμοὶ εἰς τοὺς σπουδάσαντας καὶ εἰς ἐπισήμους ξένους. Κοσμεῖται δ' αὐτὴ διὰ τῶν εἰκόνων τοῦ Γεωργίου Δ' καὶ προσέτι τοῦ αὐτοκράτορος τῆς Ῥωσσίας Ἀλεξάνδρου καὶ τοῦ Βασιλέως τῆς Πρωσσίας, ἐπισκεφθέντων ἀμφοτέρων τὴν Ὀξωνίαν μετὰ τὴν μάχην τοῦ Βατερλώ. Μετέβην δὲ καὶ παρὰ τῷ ὑποβιβλιοθηκαρίῳ τῆς Βοδλεϊανῆς βιβλιοθήκης κ. Raye, καὶ εἶτα ἦλθε παρ' ἡμῖν ὁ τὰς Ἀθήνας ἄλλοτε ἐπισκεφθεὶς κ. Barker, ἀνεψιὸς τοῦ Pusey.

Τὴν δὲ τρίτην (5 τοῦ μηνὸς) εἰς τὰς 8 τὸ πρωῒ ὡδηγήθην ὑπὸ τοῦ κ. Barker εἰς τὴν μητρόπολιν, ὅπου τὴν συῤῥοὴν τῶν πιστῶν δὲν εὗρον μεγάλην, διότι συνέκειτο ἐξ ἑνὸς σπουδαστοῦ, δύο ἱερέων (canons), ὧν ὁ εἷς ἦν ὁ Pusey, καὶ τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ καὶ δύω ἄλλων γυναικῶν. Ὁ αἱρεσιάρχης ἦν μέσης ἡλικίας, ξανθὸς καὶ οὐχὶ γλυκὺς τὴν φυσιογνωμίαν. Κατήρτισε δὲ τὴν αἵρεσιν

μετ' ἄλλων δύω, τῶν ἀδελφῶν Newman, Ὀξωνίων, ὡς ἦν καὶ αὐτός, ἀλλ' ἔμεινε μόνος κεφαλὴ αὐτῆς, διότι ὁ μὲν εἷς Newman προέβη μέχρι τοῦ καθολικισμοῦ, ἐνθουσιώδης αὐτοῦ ὑπέρμαχος γενόμενος, ὁ δ' ἄλλος ἰδίαν ἐπρέσβευσεν αἵρεσιν, ἀποσπασθεὶς τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἐν Μαγχεστρίᾳ οἰκῶν.

Μὲ ὡδήγησε δὲ ἔπειτα ὁ κ. Barker εἰς τὴν Βοδλεϊανὴν βιβλιοθήκην, ὅπου ἐπρόκειτο νὰ μᾶς συνοδεύσῃ καὶ ἡ νέα Κυρία Pusey, ἀλλ' ἐκωλύθη νὰ ἔλθῃ. Μεγάλως δ' εἵλκυσαν ἐν αὐτῇ τὴν περιέργειάν μου τὰ χειρόγραφα, ἐξ ὧν πεντήκοντα ἦσαν ἐκ τῶν κλαπέντων ἢ ἁρπαγέντων ὑπὸ τοῦ Clarke ἀπὸ τῶν βιβλιοθηκῶν τοῦ Ἁγίου Ὄρους, ἐν ἄλλοις τὸ λαμπρὸν τοῦ Πλάτωνος, διὰ κεφαλαίων γραφὲν κατὰ τὴν 9ην ἑκατονταετηρίδα ἐπὶ Λέοντος, καὶ τὸ τοῦ Εὐκλείδου, τῆς αὐτῆς ἐποχῆς. Κατέβην δὲ καὶ εἰς τὸ ἄσημον καὶ πενιχρὸν ὑπόγειον, ὅπου διατηροῦνται τ' Ἀρουνδέλια μάρμαρα, ἀλλ' ἐπεφυλάχθην νὰ ἐπισκεφθῶ αὐτὸ τὴν ἐπαύριον μᾶλλον ἐμπεριστατωμένως.

Τὸ γυμνάσιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου (St John), ὃ περιῆλθον ἔπειτα, ἔχει 50 ἑταίρους, οἵτινες ἐκ τῶν εὐδοκιμωτέρων μαθητῶν ἑνὸς τῶν κατωτέρων σχολείων τοῦ Λονδίνου λαμβανόμενοι, εἰσέρχονται τὸ πρῶτον ὡς μαθητευόμενοι· ὅτε δὲ προβιβασθῶσιν εἰς ἑταίρους, δέκα μόνον εἰσὶν ἔνοικοι, καὶ ἐξ αὐτῶν τρεῖς μόνοι εἰσὶ διδάσκαλοι. Τὸ εἰσόδημα ἑκάστου ἐστὶν 70–75 λιρῶν ἐτησίως, διότι, ὡς ἐν πᾶσι τοῖς γυμνασίοις, ἐστὶν ἀνάλογον πρὸς τὴν ἐκ κληροδοτημάτων προερχομένην περιουσίαν τοῦ καταστήματος, καὶ τὴν κατὰ τὴν εὐφορίαν καὶ τὰς τιμὰς τοῦ ἔτους αὐξομείωσιν αὐτῆς. Οὕτως ἕκαστος ἑταῖρος τοῦ γυμνασίου τῆς Μαγδαληνῆς ἔχει περίπου ἀνὰ 200 λίρας ἐτησίως, ἕκαστος δὲ τοῦ Christ Church ἀνὰ 60. Ἡ βιβλιοθήκη τοῦ γυμνασίου τοῦ Ἁγ. Ἰωάννου περιέχει ἰδίως περίεργα λατινικὰ χειρόγραφα, καὶ εἰς αὐτὴν διατηροῦνται ἱστορικά τινα κειμήλια, οἷον εἰκὼν Καρόλου τοῦ Α' ἧς ἑκάστη γραμμὴ τοῦ προσώπου ἦν στίχος τοῦ Ψαλτηρίου ἢ εὐχή τις, ἀλλ' ἤδη ἐστὶ σχεδὸν ἐξειλημμένη· προσέτι τὸ κάλυμμα

τῆς κεφαλῆς τοῦ ἀρχιεπισκόπου Καντερβουργίας, τοῦ φονευθέντος ὑπὸ Κρομβέλου. Ὑπῆρχε δὲ καί τις πρόληψις ἀρχαία παρομαρτοῦσα εἰς τὴν βιβλιοθήκην ταύτην, ὅτι εἷς ἑταῖρος εἶδε ποτὲ τὴν νύκτα τὰ φύλλα ἑνὸς βιβλίου αὐτομάτως στρεφόμενα, καὶ τὸ αὐτὸ διϊσχυρίζετο ὅτι εἶδε καί τις τῶν ἐν τῷ γυμνασίῳ διατριβόντων ἑταίρων ὅτε τὸ ἐπεσκέφθην ἐγώ. Δὲν ἠξεύρω ἂν εἰς ὁμοίαν εὐπιστίαν πρέπει ν' ἀποδώσω ἄλλην τινὰ διήγησιν ἣν ἐνταῦθα μοὶ ἀφηγήθησαν ὡς ἐξιστοροῦσαν ἀληθὲς συμβάν· ὅτι νέα τις ἐπισκεφθεῖσα φίλην οἰκογένειαν εἰς τὴν ἔπαυλίν της, ἠρώτησεν ἐπὶ τοῦ γεύματος τίς ἦν ὁ τυμπανισμὸς ὃν ἤκουσε διερχομένη τὸ δάσος. Τοῦτο δ' ἐπέφερε κατήφειαν εἰς τοὺς οἰκοδεσπότας, διότι πρὸ αἰώνων εἶχε δολοφονηθῆ τυμπανιστής τις ἐν τῷ δάσει ἐκείνῳ, καὶ ἐπιστεύετο ὅτι αὐτὸς ἠκούετο ἔκτοτε τυμπανίζων ὁσάκις ἔμελλε ν' ἀποθάνῃ μέλος τι τῆς οἰκογενείας. Τῷ ὄντι δὲ μετά τινας ἑβδομάδας ἀπεβίωσεν ἡ οἰκοδέσποινα.

Τὸ γυμνάσιον τῆς Μαγδαληνῆς ἔχει ὡραίαν γοτθικὴν ἐκκλησίαν, μετὰ πολυχρόων παραθύρων, καταγλύφων στασιδίων, καὶ μεγίστου κήπου καὶ παραδείσου.

Τὴν δ' ἑσπέραν, προσκληθεὶς ὑπὸ τῆς Κας Bradhow, εἰς τὸ τέϊον εὗρον μόνην τὴν οἰκογένειαν, ἤτοι αὐτὴν μετὰ τῆς μητρός της, Lady Hereford, ἀπογόνων τοῦ Δουκὸς Sussex, καὶ μετὰ τοῦ συζύγου της, ὅστις ἐν τούτοις ἐσπούδαζεν εἰς τὸ πανεπιστήμιον ἵνα λάβῃ δίπλωμα νομικοῦ, καὶ μετὰ τῆς ἀδελφῆς αὐτοῦ. Αἱ κυρίαι ἦσαν ἐξόχου ἀνατροφῆς, ὡμίλουν ἄριστα γαλλικά, καὶ μὲ προσεκάλεσαν διὰ τὴν ἐπαύριον εἰς τὸ πρόγευμα.

Τὴν τετάρτην λοιπὸν μετὰ μακρὸν περίπατον εἰς τὴν μεγάλην καὶ ὑπὸ δενδροστοιχιῶν ὡραίων ὁριζομένην πεδιάδα τοῦ γυμνασίου (Christ Church meadow), ἐπρογευμάτισα παρὰ τῇ Κυρίᾳ Bradhow, καὶ μετὰ τοῦτο ὁ ἐκεῖ παρευρεθεὶς Κος Church μὲ συνώδευσεν εἰς τὴν Βοδλεϊανήν, ὁ δὲ Διευθυντὴς αὐτῆς μοὶ ἔδωκε τὰς κλεῖδας τοῦ ὑπογείου μουσείου, ὅπου μόνος ἐγὼ κατακλεισθεὶς ἐπὶ ὥρας ἐξήτασα καὶ ἐμελέτησα τὰ ἐν αὐτῷ Ὀξώνια ἢ Ἀρουν-

σέλια μάρμαρα, περὶ ὧν ἰδοὺ τί ἔγραψα τότε εἰς τὰς σημειώσεις μου.

1) Τὸ Πάριον. 46 γραμμαὶ μένουν, λίαν ἐξηλειμμέναι. Περίπου τετράγωνον.

2) Σμυρναίων ἐπὶ Σελεύκου. Chandler 26. Γραμμαὶ 103. Ἐπιγρ. δίστηλος.

3) Ἱερόπυτνα. 82 Γραμμαί. Chandl. 27.

4) Ἐπιγραφὴ δίστηλος, πλατεῖα, λίαν ἐξηλειμμένη καὶ δυσανάγνωστος. Ἐπὶ Πτολεμαίου.

5) Τρίστηλος, πλατεῖα, κύρια ὀνόματα.

6) Γυμναστικὴ (ἐπίγραφος).

7) Τιμαὶ εἰς Στράτωνα, Βασιλέα Σιδωνίων. Ὀλ. περίπου 100.

8) Τετράγωνος, μελανή. Μικρὰ γράμματα, 12 γραμμαί. Ὑποπτεύω Μεγαρική.

9) 22 Ἑλληνορρωμαϊκῆς ἐποχῆς.

10) Ψήφισμα καλῶς διατετηρημένον, ἀλλ' ἐπιμελανωμένον, καὶ ἐρριμμένον εἰς γωνίαν ὅπου δυσχερὴς ἡ ἀνάγνωσις αὐτοῦ.

11) Πεντελήσιος λίθος ἑκατέρωθεν γεγραμμένος μικροῖς γράμμασιν (Ἱεροποιοί).

12) Τινὰ μικρὰ ἐπιτύμβια.

13) Τινὲς (περὶ τὰς 90) Λατινικαί.

14) Ἄσημά τινα γλυπτικὰ τεμάχια ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς.

Τοῦ βιβλίου μου, (Α' τόμου τῶν Antiquités Helléniques) ἐπρόσφερα μετὰ ταῦτα ἓν ἀντίτυπον εἰς τὴν Βοδλεϊανὴν βιβλιοθήκην, γράψας τῷ κ. Ray καὶ ἄλλο εἰς τὸν κ. Gaisford, γράψας καὶ πρὸς αὐτόν.

Ἐπεσκέφθην δὲ τέλος καὶ τὴν βιβλιοθήκην τοῦ Christ Church, περιέχουσαν ἀξιολόγους εἰκόνας Ἱσπανῶν ζωγράφων καὶ Ἰταλῶν, ἰδίως τῶν ἀρχαιοτέρων, ὡς τοῦ Giotto, πολλὴν ἔχουσαν ὁμοιότητα μετὰ τῶν ἡμετέρων ἐκκλησιαστικῶν, καὶ μετὰ τοῦτο ἀπῆλθον διὰ τοῦ σιδηροδρόμου, καὶ ἐπέστρεψα εἰς Λεμιγκτῶνα ὅπου τὴν $^{10}/_{22}$ Σεπτεμβρίου ἡμέραν Κυριακὴν 7ην ὥραν τῆς πρωίας ἡ Καρολίνα ἔτεκεν υἱόν.

Τὴν δὲ πέμπτην $^{14}/_{26}$ Σεπτεμβρίου, συστάσεις λαβὼν παρὰ τοῦ ποτὲ ἐν Ἑλλάδι βιώσαντος Κου Parish, ἀπῆλθον μετὰ τῆς ἀνεψιᾶς μου Ζωῆς εἰς Birmingham, πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς πόλεως καὶ τῶν βιομηχανικῶν αὐτῆς καταστημάτων. Ὁ ὀρειχαλκουργὸς Martineau, εἰς ὃν κατ' ἀρχὰς ἀπευθύνθην, μοὶ εἶπεν ὅτι δὲν δύναμαι νὰ ἰδῶ τὰ καθέκαστα τῆς κατεργασίας, διότι ταῦτα εἰσὶν ἀπόῤῥητα· ἀλλ' ὅτε τὸν διεβεβαίωσα ὅτι ἐγὼ βιομήχανος καὶ ἐπομένως ἀντίζηλος αὐτοῦ δὲν ἤμην, τότε, πεισθείς, μοὶ ἔδωκε σύστασιν πρὸς διαφόρους ἐργοστασιάρχας, καὶ οὕτω περιήλθομεν τὸ ὑελουργεῖον τοῦ Rice Harris, ὅπου εἴδομεν τὴν ἐξεργασίαν τῆς πρώτης ὕλης. Ἄμμος ἐκ τῆς νήσου White πλύνεται, καὶ ὀπτουμένη ἐφ' ὑποκαύστου, λαμβάνει χρῶμα ὑποκίτρινον. Εἶτα δὲ ἑνουμένη μετὰ κάλλιος (κόνεως λευκῆς) καὶ silex (κόνεως ἐρυθρᾶς), ῥίπτεται εἰς ὑπερμεγέθη κάμινον, ὅπου μεταβάλλεται εἰς φλογερὸν ὑγρόν, τῆς συστάσεως μέλιτος. Ἐξ αὐτοῦ ὁ ἐργάτης λαμβάνων εἰς τὸ ἄκρον μακροῦ σιδηροῦ σωλῆνος, τὸ φυσᾷ στρέφων τὸν σωλῆνα οὕτως ἐπιδεξίως, ὥστε ἡ φυσαλὶς γίνεται ἰσοπαχὺς πανταχοῦ. Εἶτα δέ, διὰ τῆς προσαρμογῆς σιδηροῦ κανόνος ἢ ἄλλου τινὸς ἐργαλείου, δίδεται αὐτῇ κοπτομένῃ διὰ ψαλλίδος, καὶ προσκολλωμένων τῶν ἀναγκαίων μερῶν, τὸ κατάλληλον σχῆμα, μεθ' ὃ ψυχραίνεται μεταβιβαζομένου βαθμηδὸν εἰς ἀτμοσφαίρας κατωτέρας θερμότητος, διότι, ἂν διὰ μιᾶς ψυχρανθῇ, θραύεται. Τούτου ἔλαβον ἀστείαν πεῖραν ἐκεῖ, ὅτε ὁ διευθυντὴς μετὰ προσποιητῆς φιλοφροσύνης μοὶ προσέφερεν εἰς ἐνθύμημα ὡραῖον ποτήριον ἅμα κατασκευασθέν, ἀλλ' ἐν ᾧ τὸ ἔβλεπον χαίρων πλησίον μου ἐπὶ τῆς τραπέζης, ἔνθα ἔμενεν ἵνα ψυχρανθῇ, αἴφνης ἐῤῥάγη εἰς θρύμματα, προκαλέσαν ἐμοῦ μὲν τὴν θλίψιν, ἀλλὰ τοῦ διευθυντοῦ τὴν ἱλαρότητα, διότι ἐπίτηδες μοὶ τὸ εἶχε δώσει ἅμα τὸ εἶχε κατ' εὐθεῖαν ἐξαγάγει ἐκ τοῦ κλιβάνου. Ἕκαστον δὲ κατάστημα ἔχει καὶ τὴν αἴθουσαν τῆς ἐκθέσεώς του (showroom), ἔνθα διατηροῦνται δείγματα τῶν ἀρίστων αὐτοῦ προϊόντων καὶ ἐν τῇ τοῦ καταστήματος πολλὰ εἴδομεν σκεύη πολύχροα καὶ ἄλλα δι-

ανθῇ· ἀλλὰ μοὶ ἐῤῥέθη ὅτι τοιαῦτα πλέον δὲν κατεσκευάζοντο, τοὐλάχιστον εἰς τοῦτο τὸ ἐργοστάσιον.

Εἰς ἄλλο δὲ ὑελουργεῖον, τὸ τοῦ κ. Oster εἶδον τὸ δωμάτιον ὅπου ὁ ὕελος, πρὸς στίλπνωσιν, τροχίζεται εἰς τροχοὺς σιδηροῦς πρῶτον, εἶτα λιθίνους, μετὰ ταῦτα μολυβδίνους καὶ τέλος ξυλίνους. Τὰ δὲ διάφορα κοσμήματα ἐνεργάζονται ἄλλοι τροχοί, ὀξεῖαν ἔχοντες τὴν περιφέρειαν, καὶ εἰς διάφορα βάθη χωροῦντες. Θαμβὸς δὲ ἵνα γείνῃ ὁ ὕελος, τροχίζεται ἐντὸς ἄμμου. Ἄλλα δ' ἔργα, οἷον ἀγαλμάτια, χύνονται πρῶτον εἰς τύπον, καὶ ἔπειτα περατοῦνται διὰ τῆς χειρός. Εἰς τὸ δωμάτιον τῆς ἐκθέσεως εἶδον ἐν τούτῳ τῷ καταστήματι δύο πολυτελεστάτας καὶ μεγίστας λυχνίας, δένδρα παριστώσας καὶ παραγγελθείσας ὑπὸ τοῦ Ἀντιβασιλέως τῆς Αἰγύπτου, καὶ ἄλλας ὡρισμένας διὰ τὸν πρέσβυν τῆς Ἰνδικῆς Ναπωλίας.

Μετέβημεν ἔπειτα εἰς τοῦ κ. Elkington τὸ γαλβανοπλαστεῖον (electroplate) ὅπου εἰς μεγάλους λέβητας, περιέχοντας νιτρικὸν ὀξύ, καὶ ἐμβαπτομένην μίαν πλάκα ζίγκου, μεταξὺ δύω πλακῶν χαλκῶν, κρεμᾶται λεπτοτάτη λεπὶς χρυσοῦ ἢ ἀργύρου, καὶ τότε πᾶν μετάλλινον ἀντικείμενον βαπτιζόμενον εἰς τὸ μίγμα τοῦτο ἐπιχρυσοῦται ἢ ἐπαργυροῦται ἐν ἀκαρεῖ, ὡς συνέβη εἰς τὴν ἀργυρᾶν ἄλυσον τοῦ ὡρολογίου μου, ἣν φιλοφρόνως, καὶ ἵνα εὐχαριστήσῃ τὴν περιέργειάν μου, ἐβύθισεν ὁ διευθυντὴς εἰς τὸ ὑγρόν, καὶ μοὶ τὴν ἀπέδωκε χρυσῆν. Εἰς τὸ αὐτὸ δὲ κατάστημα καὶ τορρεύονται μετάλλινα ἀγγεῖα, ἰδίως δὲ κρούσεως.

Τέλος ἐπεσκέφθημεν καὶ τὸ ναστοχαρτουργεῖον τοῦ Gennings and Bellidge δυστυχῶς σχολάζον τὴν ἡμέραν ἐκείνην, καὶ εἴδομεν μόνον τὴν ἔκθεσιν τῶν ὡραίων του προϊόντων.

Μετὰ τὴν μεσημβρίαν δὲ τῆς αὐτῆς ἡμέρας, ὁδηγήσας εἰς τὸν σιδηρόδρομον τὴν Ζωήν, ἀπερχομένην πρὸς συγγενεῖς εἰς Leechfield, ἐπέστρεψα ἐγὼ εἰς Λεμιγκτῶνα· καὶ τὴν ἐπαύριον, ἀφ' οὗ παρευρέθην εἰς τὴν πανηγυρικὴν γεφύρωσιν εὐρείας ὁδοῦ τῆς πόλεως, ὑπὲρ ἥν, εἰς ἱκανὸν ὕψος, ἔμελλε νὰ διέρχηται ὁ σιδηρόδρο-

μος, ἐπεσκέφθην αὖθις, ἵνα τὸν εὐχαριστήσω διὰ τὴν σύστασίν του, τὸν κ. Parish, ὅστις μοὶ ὑπεσχέθη βιβλίον ὃ συνέγραψε περὶ τῆς Ἑλληνικῆς διπλωματίας, εἰπών μοι ὅτι ἀγωνίζεται πρὸ τριάκοντα ἐτῶν πῶς νὰ ἑνώσῃ τὸν Μωαμεθανισμὸν μετὰ τοῦ Χριστιανισμοῦ, καὶ ὅτι πρὸ τῆς ἀναχωρήσεώς μου θὰ μοὶ δώσῃ ὁδηγίας περὶ τῆς διαγωγῆς ἣν πρέπει νὰ τηρήσῃ ὁ βασιλεὺς Ὄθων.

Ἐπὶ μακροῦ δὲ περιπάτου μετὰ τοῦ κ. Σκὴν εἰς τὸ 3 μίλια ἀπέχον ὡραῖον χωρίδιον Tetchbrook, μοὶ διηγήθη ὁ πενθερός μου τὰ κατὰ τὸν γαμβρόν του, ἄνδρα τῆς ἀδελφῆς του, Λόρδον Glangery, ὅστις διάδοχος τῶν ποτὲ *Κυρίων τῶν νήσων* (Lords of the Iles), ἀφ᾽ ὧν ἀφήρεσε τὴν κυριαρχίαν Ἰάκωβος ὁ Δ᾽ τῆς Σκωτίας, ἀνὴρ δὲ τὸν χαρακτῆρα ὁρμητικὸς καὶ ὀξύθυμος, ὅτε ποτέ τις, τὴν κληρονομίαν ἐκείνην ἀντιποιούμενος καὶ αὐτός, ἐξέδωκε περὶ τούτου διατριβήν, τότε ὁ Glangery, δι᾽ ὅλης τῆς νυκτὸς ἀγρυπνήσας, ἔγραψεν ἀπάντησιν βιαιοτάτην καὶ λίαν προσβλητικήν, ἣν τὸ πρωῒ ἀνέγνω τῷ κ. Σκήν, ἐρωτήσας τὴν γνώμην του.

Ἡ κρίσις ὅμως τοῦ νοήμονος πενθεροῦ μου ἦν νὰ τὴν ῥίψῃ εἰς τὸ πῦρ, καὶ ὁ κ. Glangery ἀμέσως τὴν ἔῤῥιψε, καὶ ἀντ᾽ αὐτῆς ἔγραψεν ὁ κ. Σκὴν μετριοπαθεστέραν, δι᾽ ἧς ἡ ἔρις ἔληξεν. Ἦν δὲ τραγικὸν τὸ τέλος τοῦ Λ. Γλαγγέρη. Θελήσας νὰ ἐπισκεφθῇ ποτὲ δι᾽ ἀτμοπλοίου μετὰ τῶν δύω του θυγατέρων τὸν κ. Σκὴν εἰς τὴν ἐξοχήν του, προσώκειλεν εἰς προβλῆτα βράχον καὶ ὀρεσίβιος Σκῶτος, λαβὼν εἰς τὴν ῥάχιν του, ἔσωσε τὴν μίαν τῶν θυγατέρων, τὴν δ᾽ ἄλλην φέρων ὁ κ. Glangery ἐπὶ τῶν ὤμων καὶ αὐτός, ἐκτύπησε τὴν κεφαλὴν εἰς λίθον, καὶ ἀφ᾽ οὗ ἀπέθεσε τὸ ἀγαπητόν του φορτίον εἰς τὴν ὄχθην, μετὰ μίαν ὥραν ἐξέπνευσε. Τὸν ἐνεταφίασαν δὲ μεγαλοπρεπῶς διὰ νυκτὸς κατὰ τὰ ἀρχαῖα αὐτῶν ἔθιμα οἱ ὀρεινοί, ὡς ἕνα τῶν ἡγεμόνων των, καὶ ὡς μοὶ ἔλεγεν ὁ κ. Σκήν, ἀπαράμιλλον ἦν τὴν νύκτα ἐκείνην τὸ θέαμα τῆς λαμπρᾶς εἰς τὸ φῶς τῶν λαμπάδων διαβάσεως τοῦ ποταμοῦ. Ἀδελφὸς δὲ τοῦ κ. Glangery ἦν ὁ στρατηγὸς Macdonald,

ὅστις διώκει ὀχύρωμα ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Βατερλώ, καὶ εἰς ὃν ὁ Λόρδος Βέλλιγκτον ἔπεμψε τὸ ἀφιέρωμα 500 λιρῶν, τὸ ὑπό τινος προσδιορισθὲν δι' ὃν ἤθελε κριθῇ ὡς ὁ ἀνδρειότερον πολεμήσας εἰς ἐκείνην τὴν μάχην, ὁ δὲ κ. Macdonald ἐζήτησε τὴν ἄδειαν νὰ τὸ διανεμηθῇ μεθ' ἑνὸς λοχίου, ὅστις ἐπολέμει πλησίον του.

Τῇ 21 Σεπτεμβρίου μετέβην μετὰ τῆς γυναικαδέλφης μου Φιλισῆς καὶ τοῦ Κλέωνος εἰς Guyscliff, ὅπου καθ' ὁδὸν μᾶς προϋπήντησεν ἡ Miss Persy, νέα χαριεστάτη τὴν βασίλισσαν Ἀμαλίαν ὁμοιάζουσα, καὶ πολυμαθής, ἐκδοῦσα ἤδη μετάφρασιν γερμανικοῦ μυθιστορήματος, καὶ ἀσχολουμένη εἰς ἄλλην μετάφρασιν τῆς Ἱστορίας τοῦ Σικελικοῦ Ἑσπερινοῦ ἐκ τοῦ Ἰταλικοῦ. Αὐτὴ μᾶς ὡδήγησεν εἰς ὑπόγειον εἰς βράχου πλευρὰν ἀνοιγόμενον, ἔνθα ἐκ δύω ὀπῶν μεγάλου ὁριζοντίου λίθου ἀναβλύζει καθαρὸν καὶ ψυχρότατον ὕδωρ. Μᾶς διηγήθη δ' ὅτι, κατὰ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, Guy, ὁ κύριος τοῦ Warwick, ἀφ' οὗ, φονεύσας δράκοντας καὶ ἄλλα μεγαλουργήσας, ἀπῆλθεν εἰς Παλαιστίνην, καὶ μετὰ ἔτη πολλὰ ἐπέστρεψε ἐρημίτης, κατεκλείσθη εἰς τὸ ὑπόγειον σπήλαιον, οὐ μακρὰν τοῦ οἴκου του, καὶ ἔζη ἄγνωστος ἐξ ἐλεῶν τῆς ἀγνοούσης αὐτὸν συζύγου του, καὶ ἥτις τὸν ἀνεγνώρισε μόνον ἐπὶ τοῦ θανάτου του, καὶ ἔκτισε τὴν ἐκκλησίαν καὶ τοὺς οἴκους ἐπὶ τοῦ ἔτι σωζομένου σπηλαίου. Τὸ ἐμβαδὸν αὐτοῦ ἐστὶ μικρόν, περιέχει δὲ ἀρχαιοτάτην ἐπιγραφήν, ἣν οὐδεὶς ἐξήγησεν, ἥτις δ' ἀνεγνωρίσθη ὡς Σαξωνική. Γνωστὸν δ' ἐστὶν ὅτι ἡ ἐκκλησία, ὡς νῦν ἔχει, ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ Ἐρρίκου τοῦ Ε'.

Διὰ λαμπρῶν δενδροστοιχιῶν παρὰ τὸν Avon προσήλθομεν εἰς τὴν οἰκίαν, ἥτις μετέχει ἀρχιτεκτονικῆς πάντων τῶν αἰώνων, καὶ κοσμεῖται πολυτελέστατα. Ἐκεῖ δὲ παρουσιάσθην εἰς τὸν Κον καὶ τὴν Καν Persy, τὸν μὲν ἔγγονον τοῦ Δουκὸς τῆς Νορθουμβερλανδης, τὴν δὲ σύζυγον αὐτοῦ, περίεργον ἔχουσαν τὴν καταγωγήν. Ὁ πάππος αὐτῆς, κ. Greathead, εἶχεν υἱὸν μονογενῆ, ὅστις ἐλευθεριωτάτην λαβὼν ἀνατροφήν, ἐξεῖχε καὶ εἰς τὴν ζωγραφικήν, καὶ ἅπαξ μόνον ἐμακρύνθη τῆς πατρικῆς οἰκίας, ἵνα ἐπισκεφθῇ

τὰς Βρυξέλλας καὶ τὰς ἐκεῖ πινακοθήκας. Παρέτεινεν ὅμως τὴν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ διαμονήν του, καὶ πολλάκις μετακαλούμενος δὲν ἐπέστρεφε, μέχρις οὗ οἱ γονεῖς του, μαθόντες ὅτι ἠσθένει βαρέως, ἔσπευσαν πρὸς αὐτὸν ἀλλὰ δὲν τὸν ἐπρόφθασαν, εἶχεν ἀποβιώσει. Ἀπηλπισμένοι ἡτοιμάζοντο νὰ ἐπιστρέψωσιν ὅτε εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Βρυξελλῶν ἀπήντησαν κατὰ τύχην νέαν γυναῖκα φέρουσαν εἰς τὰς ἀγκάλας κοράσιον, καὶ εἰς τοῦτο ἐνόμισαν ὅτι εἶδον αὐτὴν τὴν εἰκόνα τοῦ υἱοῦ των. Ἐρευνήσαντες δ' ἀνεκάλυψαν ὅτι τῷ ὄντι σύζυγός του ἦν ἡ νέα γυνή, καὶ τὸ κοράσιον ἐκείνου θυγάτριον, δι' ὃ παρέλαβον αὐτὸ μεθ' ἑαυτῶν καὶ τὸ ἀνέθρεψαν. Αὕτη ἐστὶν ἡ Κα Persy. Πᾶσα δ' ἡ οἰκία ἐστὶν ἀνάπλεως ἔργων τοῦ δυστυχοῦς νεανίου, καὶ μεταξὺ αὐτῶν ἀντίγραφον μεγάλης εἰκόνος τοῦ Κοῤῥηγίου, ὃ εἰργάζετο ἐν Βρυξέλλαις, καὶ ἄλλη μεγίστη πρωτότυπος σύνθεσις, φρικτῶς ὡραία, παριστῶσα αὐτοχειριασθέντα, παρ' αὐτῷ καθημένην τὴν ἀπελπισίαν, καὶ στρατιώτας καὶ ἱππότας εἰσορμῶντας καὶ τὸ θέαμα βλέποντας μετὰ φρίκης. Ἡ εἰκὼν αὕτη, δι' ἣν προξενεῖ ἐντύπωσιν, μένει πάντοτε κλειστὴ ὑπὸ ξύλινον παραπέτασμα, καὶ ἀνοίγεται μόνον ὅτε πρόκειται νὰ δειχθῇ. Ἀφ' οὗ δ' ἐνταῦθα ἐπρογεύθημεν, ἐπεστρέψαμεν εἰς Λεμιγκτῶνα, ὅπου τὸ ἑσπέρας ἔφερον τὸν Κλέωνα καὶ τὸν ἐξάδελφόν του Grierson νὰ ἰδοῦν ἀστρονομικὰς ἐκθέσεις καὶ dissolving views.

Τὴν 23 Σεπτεμβρίου (5 Ὀκτ.) ἀπῆλθον αὖθις εἰς μακρὸν περίπατον μετὰ τοῦ κ. Σκὴν εἰς Asleton, εἰς οὗ τὴν ἐκκλησίαν εἴδομεν ἐν τῇ περιοχῇ μεγίστην κέδρον, καὶ ὁ κ. Σκὴν μοὶ εἶπεν ὅτι 2 μίλια ἔξω τῆς Ὀξωνίας, παρ' ἐκκλησίαν τοῦ ιβ' αἰῶνος, ὑπάρχει κέδρος ὁμῆλιξ τῆς ἐκκλησίας καὶ διάμετρον ἔχουσα 30 ποδῶν! καὶ μοὶ διηγήθη ὅτι ὑπῆρχε τὸ πάλαι διάταξις νὰ φυτεύωνται τὰ δένδρα ταῦτα εἰς ὅλα τὰ νεκροταφεῖα, διότι ἐκ τῶν κλάδων αὐτῶν κατεσκευάζοντο τόξα.

Ἀνεξάντλητος δὲ πάντοτε εἰς διηγήσεις, ἐπὶ τῶν περιπάτων τούτων ὁ κ. Σκὴν πολλὰ μοὶ ἔλεγε καὶ περὶ τοῦ ἀρχαίου καὶ πιστοῦ του φίλου, τοῦ Βαλτερσκώτου, ὅστις καὶ τὸ Β' ᾆσμα τῆς *Λευ-*

κῆς *Κυρίας* (White Lady) ἀφιέρωσεν αὐτῷ τῷ κ. Σκήν, καὶ ὀνομαστὶ μνημονεύει αὐτοῦ ἐν ἑνὶ τῶν πρώτων στίχων τοῦ ᾄσματος τούτου. Μοὶ διηγεῖτο ὅτι συνυπηρέτει εἰς τὸ αὐτὸ ἱππικὸν τάγμα τῆς ἐθνοφυλακῆς, ὁ μὲν Βαλτερσκὼτ ὡς καταλυματίας, ὁ δὲ κ. Σκὴν ὡς ἀξιωματικός. Καί ποτε, ὅτε ἐπὶ πορείας οἱ στρατιῶται εἶχον πεζεύσει, ὁ μυθιστοριογράφος, ἐφευρετικὸς πάντοτε, ἤρχισε νὰ τοῖς διηγεῖται ὅλως πλαστὴν ἱστορίαν, ὅτι ποτὲ ἐπὶ ἄλλης πορείας, ἐπελθούσης βροχῆς, ὁ κ. Σκὴν κατέβη τοῦ ἵππου του καὶ ἐχώθη δῆθεν πρὸς προφύλαξιν εἰς τὴν σκευοφόρον ἅμαξαν, καὶ οὕτω πρὸς κοινὴν ἔκπληξιν μετεκομίσθη εἰς τὴν πόλιν. Ἡ δ' ἐπινόησις αὕτη τοσοῦτον θορυβώδη γέλωτα διήγειρε μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν, ὥστε οἱ ἵπποι τρομάξαντες ἀφηνίασαν καὶ ὥρμησαν πρὸς τὴν παραλίαν, καὶ ἐχρειάσθη, κατὰ διαταγὴν τοῦ λοχαγοῦ, ὁ σαλπιγκτὴς νὰ σαλπίσῃ τὸ ἀνακλητήριον ἵνα ἐπιστρέψωσιν. Ἄλλο παράδειγμα τῆς εὐχερείας μεθ' ἧς διεσκεύαζε διηγήματα μοὶ ἀνέφερεν ὅτι ἀπήντησάν ποτε ναύτην, γνώριμον τοῦ κ. Σκήν, ὅστις τοῖς εἶπεν ὅτι εἰς πλοῦν εἰς τὸν πόλον τὸ πλοῖόν του εἶχε συντριβῆ μεταξὺ δύω πάγων, αὐτὸς δ' ὅτι ἐσώθη πλέων ἐπὶ πάγου ἔχοντος μόλις ἐπιφάνειαν τραπέζης μικρᾶς· τὴν δ' ἑσπέραν τῆς αὐτῆς ἡμέρας ὁ Βαλτερσκὼτ ἐν συναναστροφῇ διηγήθη περιεργότατον διήγημα καὶ λίαν ἐνδιαφέρον, ἐπὶ ταύτης τῆς βάσεως ὁλόκληρον στηριζόμενον. Τοσοῦτο δ' ἦν τὸ μνημονικόν του, ὥστε ἀκούσας ποτὲ ἀπαγγελλομένην τὴν «Ἐλεονώραν» τοῦ Βύργερ, κατώρθωσε νὰ τὴν ἐπαναλάβῃ ἐκ στήθους ὁλόκληρον.

Τὴν Τρίτην 26 Σεπτεμβρίου (8 Ὀκτ.) ἐπεχείρησα εἰς τὰς 7 τὸ πρωί τελευταίαν ἐκδρομὴν ἐκ Λεμιγκτῶνος, τὴν εἰς Nuncanton. Ἀλλ' ἐξ ἀπροσεξίας τοῦ σιδηροδρομικοῦ φύλακος, μετὰ μίαν ὥραν ἔφθασα ἀλλαχοῦ, εἰς Rugby, ἔνθα 1 $^1/_2$ ὥραν ἠναγκάσθην νὰ περιμείνω. Μεθ' ἑτέραν δ' ὥραν διῆλθον δι' Atherstone, καὶ ἐκεῖ ἐπὶ γραφικοῦ λόφου εἶδον μεγάλην ὡραίαν οἰκίαν, τὴν τοῦ ἐν Ἑλλάδι μακρὸν διατρίψαντος πλουσίου Bracebridge, καὶ ἓν τέταρτον περαιτέρω διῆλθον διὰ τῆς ἀρχαιοφανοῦς πόλεως Tam-

worth, ἣν ποικίλη φύσις περικοσμεῖ καὶ εἰς ἣν ᾤκει ὁ Sir R. Peel. Περὶ τὰς 11 ἔφθασα εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ Lichfield, καὶ διὰ λεωφορείου ἐλθὼν εἰς τὴν πόλιν, μετέβην ἐφ' ἁμάξης εἰς τὸ ἓν μίλιον μακρὰν κείμενον ἀγροκήπιον Abnolls τῆς Κας Griesley, ἧς ἡ ἐπίσκεψις ἦν ἐντὸς τοῦ δρομολογίου μου τῆς ἡμέρας. Δι' ἀλσῶν καὶ δενδροστοιχιῶν προσῆλθον εἰς τὴν εὐπρεπῆ οἰκίαν, κειμένην ἐπὶ κορυφῆς λόφου, καὶ ἐκεῖ μὲ ὑπεδέχθησαν ἡ οἰκοδέσποινα μετὰ τῆς θυγατρός της, καί τινος φίλης αὐτῆς μετὰ παιδαγωγοῦ. Εἶτα δ' ἐπῆλθε καὶ ὁ οἰκοδεσπότης, ἱερεύς, περίπου πεντηκοντούτης, εὔρωστος καὶ φαλακρός, συγγραφεὺς διαφόρων θρησκευτικῶν διηγημάτων, καί, ἐν ἄλλοις, τῆς «Πολιορκίας τοῦ Lichfield ὑπὸ Κρομουέλλου». Οὗτος, μετὰ τῶν κυριῶν, μᾶς ὡδήγησεν εἰς τὴν παρὰ τῷ ποταμῷ κειμένην μητροπολιτικὴν ἐκκλησίαν, ἥτις θεωρεῖται ὡς μία τῶν ὡραιοτάτων τῆς Ἀγγλίας, ἔχει δὲ τὸν ῥυθμὸν γοτθικόν, μετὰ παραθύρων ποικιλοβαφῶν, καὶ πολλῶν κοσμημάτων μεταγενεστέρων, περιγεγλυμμένους δ' ἐπὶ τοῦ ἔξω τοίχου τοὺς βασιλεῖς τῆς Ἀγγλιας.

Ἐκ Lich field δὲ μ' ἔφερεν ἡ οἰκογένεια διὰ σιδηροδρόμου εἰς τὸ μὴ εὑρεθὲν τὸ πρωὶ Nuncanton, ὅπου περιελθόντες τὴν πόλιν ἐπρογεύθημεν, καὶ ἐκεῖθεν μεταβάντες εἰς Coventry ἐπεσκέφθημεν ἓν μέγα ταπητουργεῖον, καὶ εἶδον ἐν αὐτῷ ὅτι τὰς τῶν ἀρίστων χρωμάτων μετάξας, ὡς καὶ τοὺς σχεδιαστὰς τὸ κατάστημα φέρει ἐκ Γαλλίας, ἀναγνωρίζον τῆς Γαλλικῆς φιλοκαλίας τὴν ὑπεροχήν. Περιελθόντες δὲ τὴν πόλιν, ἀρχαίαν καὶ ἱκανῶς μεγάλην, ἐπεσκέφθημεν καὶ τὴν εὐρεῖαν καὶ περικαλλῆ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, St Mary, τοῦ 17ου αἰῶνος, ἔχουσαν κωδωνοστάσιον ἐπίσημον διὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν εὐρυθμίαν αὐτοῦ. Κατὰ δὲ τὴν ἀγοράν, εἰς τὴν στρογγύλην γωνίαν μιᾶς οἰκίας, εἴδομεν εἰς τὸν δεύτερον ὄροφον τετράγωνον κοίλωμα μέλαν, ὡς παράθυρον ἀνοικτόν, καὶ ἐξ αὐτοῦ προεῖχεν ὁμοίωμα κεφαλῆς μελαίνης καὶ δυσειδοῦς. Ἐρωτήσας δ' ἔμαθον ὅτι ἡ κεφαλὴ ἐστὶν ἡ τοῦ Pipping Tom (**κατασκοπεύοντος** Θωμᾶ), περὶ οὗ ὑπάρχει ἡ παράδοσις, ὅτι ἠθέλησέ

ποτε τυραννικὸς δεσπότης τοῦ Κεβεντρῆ νὰ ἐπιβάλῃ ἔκτακτόν τινα φόρον εἰς τὴν πόλιν, κηρύξας ὅτι θὰ τὸν ἐχάριζε μόνον, ἂν ἡ πόλις ἔδιδε δέκα τῶν κατοίκων αὐτῆς νὰ κρεμασθῶσιν. Ἡ φιλάνθρωπος σύζυγός του Godeiva τὸν παρεκάλει ν' ἀποστῇ τῆς ὠμῆς ταύτης ἀποφάσεως, ἀλλ' ἀνένδοτος ἐκεῖνος ἀπεκρίθη ὅτι θὰ ἐνέδιδε μόνον ἂν ἡ Godeiva ἀπεφάσιζε νὰ περιέλθῃ πᾶσαν τὴν πόλιν γυμνή. Αὕτη δὲ μεθ' ἡρωϊκῆς αὐταπαρνήσεως συγκατετέθη εἰς τοῦτο, καὶ οἱ πολῖται, τὴν ἀφοσίωσιν αὐτῆς μετὰ θαυμασμοῦ εὐλαβούμενοι, συνεννοήθησαν ἵνα πάντες κλείσωσι τὰ παράθυρά των, καὶ οὐδεὶς φανῇ εἰς αὐτά, ὃ καὶ θρησκευτικῶς ἐξετέλεσαν· μόνος δὲ ὁ Tom, ὑπὸ ποταπῆς περιεργείας νυσσόμενος παρέβη τὴν συμφωνίαν καὶ ἀπέβλεψεν εἰς τὴν ὁδόν· ἀλλ' ἐν τῷ ἅμα ἐτυφλώθη, καὶ οὐδεὶς ἔκτοτε τῷ προσωμίλησε. Τούτου λοιπὸν ἐστὶν ἡ μέλαινα κεφαλή.

Κατὰ τὴν 7ην δὲ ὥραν τὸ ἑσπέρας ἐπανήλθομεν εἰς Lichfield, καὶ ἐγὼ ἐκεῖθεν εἰς Λεμιγκτῶνα, ὅπου διέμεινα ἔτι ὅλον τὸν μῆνα, εἰς ἀναγνώσεις ἰδίως ἐπιδιδόμενος, καὶ ἐν ἄλλοις εἰς τὴν τῆς ἀξιολόγου συλλογῆς τῶν περὶ συμφωνίας τῶν ἐπιστημῶν μετὰ τῆς χριστιανικῆς θρησκείας ὁμιλιῶν τοῦ ὃν προανέφερα Wisemann.

Εἰς τὸν ἐν Λονδίνῳ ἡμέτερον πρόξενον κ. Ἀλ. Ἰωνίδην εἶχον γράψει, ζητήσας παρ' αὐτοῦ ν' ἀναδεχθῇ ἐκ τῆς κολυμβήθρας τὸν ἀρτιγέννητόν μου υἱόν. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἔλαβον ἐπιστολήν του, προθύμως συγκατατιθεμένου, τῇ $^{2}/_{14}$ Ὀκτωβρίου ἡμέρᾳ Δευτέρᾳ, ἀποχαιρετήσας τοὺς ἐν Λεμιγκτῶνι συγγενεῖς, ἀπῆλθον περὶ τὰς 10 $^{1}/_{2}$ μετὰ τῆς Καρολίνας καὶ τοῦ βρέφους, καὶ εἰς τὰς 3 $^{1}/_{2}$ ἀφιχθέντες εἰς Λονδῖνον, κατελύσαμεν εἰς τὸ γνωστόν μας ξενοδοχεῖον τοῦ Terminstreet.

Εἰς πρώτην ἐπίσκεψιν μετέβην παρὰ τῷ Dr Wondsworth, prebent of Westminster, τὸν ἀνεψιὸν τοῦ ὁμωνύμου ἐπιφανοῦς ποιητοῦ, ἑλληνιστὴν αὐτὸν καὶ ἀρχαιολόγον, μεθ' οὗ εἶχον ἄλλοτε ἀλληλογραφήσει, διότι μοὶ εἶχε πέμψει τὸ ὡραῖόν του σύγγραμμα περὶ Ἀθηνῶν, ἀλλὰ μοὶ ἐδόθη παρ' αὐτῷ ἡ ἐν Ἀγγλίᾳ συνήθης, τοῖς ξένοις ὅμως πάντοτέ πως ψυχρὰ φαινομένη ἀπάντησις, ὅτι

«*δὲν εὐκαιρεῖ νὰ δεχθῇ*» (he is engaged). Συνεδειπνήσαμεν δὲ τὴν ἡμέραν ἐκείνην μετὰ τοῦ γαμβροῦ μου Rosen, ἐπιδιδομένου τότε εἰς κατεργασίαν τοῦ πολὺ μετὰ ταῦτα ἐπιτυχόντος σχεδίου του, τοῦ νὰ προικίσῃ διὰ σιδηροδρόμου τὴν εἰσέτι στερουμένην αὐτῶν Σουηδίαν. Ἐπὶ τοῦ γεύματος δ' ἐκείνου ἐν τῷ ξενοδοχείῳ ἐνόησα τὸ τοῦ Δουκὸς τῆς Γραμμόντης εἰπόντος ὅτι δὲν ἀγαπᾷ τὴν Ἀγγλίαν, διότι ἔχει τριάκοντα θρησκεύματα καὶ ἓν μόνον καρύκευμα!

Τὴν δ' ἐπαύριον εἰς τὰς 9 $^1/_2$ ἐπανέλαβον τὴν ἐπίσκεψίν μου εἰς τοῦ κ. Wondsworth, ὅστις τότε φιλοφρονέστατα μὲ ἐδέχθη. Ἀφ' οὗ δὲ πολλὰ ὡμιλήσαμεν περὶ Ἑλλάδος, καὶ τῷ ἐξέφρασα πόσον ἐξετίμησα τὸ περὶ Ἀθηνῶν βιβλίον του, μεταβαίνων εἰς ἄλλην ὑπόθεσιν:

— Διετρίψατε, μοὶ εἶπεν, ἱκανὸν χρόνον ἐν Ἀγγλίᾳ. Δὲν μοὶ λέγετε πῶς κρίνετε περὶ τῆς ἐκκλησίας μας;

— Τίνος ἐκκλησίας σας; τὸν ἠρώτησα.

Τότε μὲ ἠτένισε τὸ πρῶτον μᾶλλον ἐκπληττόμενος. Εἶτα δὲ ὡς ἐννοήσας τί ἤθελον νὰ εἰπῶ,

— Ἔχετε δίκαιον, μοὶ ἀπήντησε γελῶν. «Ναί, ἀληθῶς, τοῦτο ἐστὶν ἡ μεγάλη καὶ ἀληθὴς συμφορὰ τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ἡ ἔλλειψις ἑνότητος καὶ συνεννοήσεως».

— Ἥτις, τῷ ἀπεκρίθην, κατ' ἐμὴν κρίσιν, ἂν ἑτερόδοξος πρόληψις δὲν τὴν ἀπατᾷ, προέρχεται ἐκ τοῦ ὅτι ἡ πρώτη βάσις αὐτῆς ἔχει τι τὸ ἐπισφαλές. Ὅτε εἴδατε τὴν ἐν Ῥώμῃ ἐκκλησιαστικὴν ἐξουσίαν πᾶν ὅριον ὑπερβαίνουσαν, μέχρι καὶ τοῦ ν' ἀναγνωρίσῃ ἄπταιστον τὸν ἀρχηγὸν αὐτῆς, δυνάμενον ἑπομένως ὅ,τι καὶ ὅπως θέλει νὰ μεταβάλλῃ καὶ νεωτερίζῃ, τότε ἐννοῶ ὅτι ὑμεῖς οἱ ἐν Γερμανίᾳ καὶ Ἀγγλίᾳ ὑπὲρ τῆς θρησκείας κηδόμενοι, ἐφοβήθητε τὸν κίνδυνον ὃν αὕτη ἐκ τούτου διέτρεχε, καὶ διεμαρτυρήθητε. Ἀλλὰ τότε νομίζω ὅτι ἀντὶ εἰς τὴν ἣν ἐφοβεῖσθε αὐθαιρεσίαν τοῦ Πάππα ν' ἀντικαταστήσητε τὴν αὐθαιρεσίαν ἑκάστου ἀτόμου, καὶ εἰς τὸ ἄπταιστον ἐκείνου, τὸ ὑφ' ἑκάστου ἐκλαμβανόμενον ἄπταιστον τῶν ἰδίων αὐτοῦ φιλοσοφικῶν δοξασιῶν,

ὠφείλετε θαῤῥούντως νὰ εἰσέλθητε εἰς τὴν ὁδὸν εἰς ἣν ἡμεῖς ἐνεμείναμεν, θεωροῦντες ὅτι διὰ πάντα Χριστιανὸν ὑποχρεωτικόν ἐστι πᾶν ὅ,τι παρεδέχθη καὶ ἀνεκήρυξε τὸ σύνολον τοῦ χριστιανισμοῦ, ἤτοι αἱ οἰκουμενικαὶ σύνοδοι, καὶ ὅτι μόνη πάλιν οἰκουμενικὴ σύνοδος, δηλαδὴ οἱ πάντα ὁμοῦ τὸν χριστιανισμὸν ἀντιπροσωπεύοντες, δικαιοῦται ν' ἀλλοιώσῃ καὶ τὸ ἐλάχιστον ὃ ἐκεῖναι ἐθέσπισαν. Μέχρι τούτου τοῦ σημείου, νομίζω, ἔπρεπε νὰ ὀπισθοδρομήσητε, ὅτε ἐβλέπατε τοὺς καθολικοὺς εἰς ὁδὸν χωροῦντας, ἥτις σᾶς ἐφαίνετο κινδυνώδης, καὶ οὐχὶ περαιτέρω. Ἐδικαιοῦσθε, ὡς φρονῶ, νὰ ἐπανέλθητε εἰς τὰ δεδογμένα, ὧν ἐφοβεῖσθε τὴν ἀνατροπήν, οὐχὶ ὅμως καὶ περαιτέρω, οὐδὲ ἐλέγχοντες τοὺς καθολικοὺς δι' ἀνατροπὴν αὐτῶν ν' ἀνατρέψητε αὐτὰ καὶ ὑμεῖς. Ζητοῦντες νὰ ἐπανέλθητε εἰς τὴν *ἀρχικὴν ἐκκλησίαν* παρὰ τὰ νενομοθετημένα ὑπὸ τῶν συνόδων, ὠπισθοδρομήσατε ἀπὸ αἰῶνος εἰς αἰῶνα, καί τινα ὑμέτερα δόγματα ἐζήτησαν νὰ προσαναβῶσιν εἰς τὴν ἀποστολικὴν ἐκκλησίαν, ἥτις ὅμως δὲν ὑπῆρχε, διότι οἱ ἀπόστολοι ἐστάλησαν ἵνα θέσωσι τὰ πρῶτα θεμέλια ἐφ' ὧν μετὰ ταῦτα αἱ σύνοδοι ᾠκοδόμησαν τὴν ἐκκλησίαν. Τῆς βάσεως τῶν συνόδων ἐκλιπούσης, ἐστήριξεν ἕκαστος τὴν ἐξήγησιν τῶν θείων λόγων καὶ τὴν πίστιν αὐτοῦ εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ κρίσιν καὶ φιλοσοφίαν, καὶ οὕτως, ἀντὶ μιᾶς ἐκκλησίας, προέκυψαν παρ' ὑμῖν τόσαι, ὅσοι οἱ περὶ τὰ ἐκκλησιαστικὰ ζητήματα θέλοντες ν' ἀσχολῶνται.

Ὁ Κ. Οὐερτσόρθ ἔμεινεν ἐπί τινας στιγμὰς σιγῶν καὶ ὡς εἰς σκέψεις βεβυθισμένος. Εἶτα δὲ μοὶ εἶπεν·

— Ἀναγνωρίζω ὅτι ἔχετε δίκαιον ἐν πολλοῖς. Ὁ Καλβῖνος τῷ ὄντι ἀπετάθη τότε εἰς τὸν ὑμέτερον Πατριάρχην ὅτε ἀπεσπάσθη ἀπὸ τῶν καθολικῶν· ἀλλ' ὁ Πατριάρχης, διατελῶν ἤδη ὑπὸ τοὺς Τούρκους, ἐφοβήθη ν' ἀπαντήσῃ εἰς τὴν ἐπιστολήν του.

Εἶτα δὲ μετὰ τὸ τέλος τῆς συνδιαλέξεως μὲ προσεκάλεσεν ἂν ἤθελον τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν νὰ ἔλθω νὰ γευματίσω παρ' αὐτῷ, καὶ ὅτε ἀνεχώρουν μοὶ προσέφερεν ἓν νεοέκδοτον φυλλάδιόν του περὶ ἐπιγραφῶν τῆς Πομπηίας.

Ἀπελθὼν δ᾽ ἐκ τοῦ Οὐεστμίνστερ, ἀφ᾽ οὗ περιέτρεξα βιβλιοπωλεῖά τινα, καὶ ἐπεσκέφθην τὸν πρόξενον ἡμῶν κ. Ἰωνίδην, ὃν ὅμως δὲν εὗρον, ἀλλὰ μόνον τὸν Ἄγγλον σύντροφόν του ὁμιλοῦντα ἄριστα τὴν Ἑλληνικήν, μετέβην μετὰ τῆς Καρολίνης εἰς τὸ Βρετανικὸν μουσεῖον, οὗ περιετρέξαμεν ἰδίως τὰς Αἰγυπτιακάς, Ἀσσυριακάς, Λυκιακας καὶ Ἑλληνικὰς αἰθούσας, τὴν τῶν Αἰγυπτιακῶν κοσμημάτων καὶ κεράμων καὶ τὴν τῶν Ἑλληνικῶν ἀγγείων. Μεταξὺ τούτων τὴν προσοχὴν ἡμῶν εἵλκυσε πρὸ πάντων τὸ ὑελουργὲς τῆς Πορτλάνδης, ὡραῖα ἔχον, ὡς γνωστόν, λευκὰ ἀνάγλυφα ἐπὶ κυανῆς βάσεως. Τούτου μετ᾽ ἐκπλήξεως ἐμάθομεν τότε τὰς τελευταίας ἀπιστεύτους περιπετείας. Εἰς τὸ μουσεῖον εἶχε δοθῆ εἰς παρακαταθήκην ὑπὸ τοῦ ἰδιοκτήτου του. Ἡμέραν δέ τινα εἷς τῶν ἀπειραρίθμων συῤῥεόντων εἰς ἐπίσκεψιν καὶ θαυμασμὸν αὐτοῦ, ἐν ᾧ τὸ ἐθεώρει, ἔλαβε λίθον ὃν ἔκρυπτεν ὑπὸ τὸν μανδύαν του, τὸν ἐσφενδόνησεν ἐπ᾽ αὐτό, καὶ τὸ κατέρριψεν εἰς θρύμματα. Ὁ ἄνθρωπος πιθανῶς ἦτο παράφρων· ἄλλη ἐξήγησις δὲν ἐδύνατο νὰ δοθῇ εἰς τὸ ἔγκλημά του. Καὶ τὸ μὲν θαυμαστόν, ὅτι δι᾽ ἀκατανοήτου δεξιότητος τὰ τρίμματα συνεκολλήθησαν πάλιν καὶ ἀπετέλεσαν ἄρτιον τὸ ἀγγεῖον, ὥστε εἰς ἡμᾶς κἂν ὑπῆρξεν ἀδύνατον ν᾽ ἀναγνωρίσωμεν ὅτι ἦτο συντετριμμένον· μόνη δ᾽ ἡ βάσις αὐτοῦ δὲν προσετέθη εἰς τὴν ἀνακαίνισιν, διότι εἶχεν ἀναγνωρισθῆ ὡς μὴ οὖσα ἀρχαία. Τὸ δ᾽ ἄλλο περίεργον ὃ ἐμάθομεν ἦν ὅτι ὁ δράστης τοῦ ἐγκλήματος κατεδικάσθη μόνον εἰς τὸ νὰ πληρώσῃ τὸ ὑάλινον κάλυμμα ὑφ᾽ ὃ ἐφυλάττετο τὸ ἀγγεῖον, διότι ὁ νόμος οὐδὲν ὥριζε ποινικὸν μέτρον διὰ θραῦσιν ἀρχαίου ἀντικειμένου!

Εἰς τὸ νομισματικὸν μουσεῖον μᾶς ἐδέχθη ὁ ἐκ Σμύρνης κ. Bangews, ὅστις πλουτίσας αὐτὸ διὰ προσφορᾶς ἰδίας συλλογῆς εἶχε προσληφθῆ ὡς εἷς τῶν ἐφόρων. Ὁμιλῶν δὲ καὶ τὴν Ἑλληνικήν, μᾶς ἔδειξε διάφορα τῶν περιέργων, ἐν ἄλλοις καὶ *ἕκτας* καὶ *ἡμίεκτα* τῶν στατήρων. Ἐκεῖ δ᾽ ἐγνωρίσθην καὶ μετὰ τοῦ διακεκριμένου νομισματολόγου κ. Howkins. Εἰς τὴν βιβλιοθήκην δὲ τοῦ μουσείου ἐγνώρισα τὸν Pazzini, διευθυντὴν αὐτῆς. Τοῦ Ἑλ-

ληνικοῦ δὲ τμήματος ὁ ἔφορος κ. Watts περιήγαγεν ἡμᾶς, καὶ διάφορα μὲν ἔδειξε λίαν ἐνδιαφέροντα χειρόγραφα, ἐν ἄλλοις ἔγγραφον τῆς Jane Grey, φέρον τὴν ὑπογραφὴν Jane Queen, καὶ ἀποδεικνύον ὅτι αὕτη ἀντεποιεῖτο τίτλον Βασιλίσσης. Ἐπὶ τῇ βάσει δ' αὐτοῦ καὶ κατεδικάσθη. Ἐξερχόμενοι δὲ τοῦ μουσείου, εἴδομεν πρὸ τῆς εἰσόδου τοὺς μεγάλους Ἀσσυριακοὺς κολοσσούς, οὓς ὁ Λαϋάρδος εἶχε πέμψει ἀρτίως.

Καθ' ὁδόν, ὅτε ἐπανηρχόμεθα εἰς τὸ ξενοδοχεῖον ἀπηντήσαμεν ἓν παράδειγμα τοῦ περιέργου τρόπου τῶν ἀγγελιῶν, τοῦ ἐν χρήσει εἰς τὴν ἀπέραντον μεγαλόπολιν, ὅπως ἑλκύῃ τὴν παντοίως περισπωμένην προσοχήν. Μεγάλη ἅμαξα ἦν σταυροειδῶς εἰς 4 διῃρημένη, καὶ ἑκάστη τῶν 8 ἐπιφανειῶν τῆς διαιρέσεως εἶχεν ἐπικεκολλημένην κολοσσιαίαν τὴν προκήρυξιν ἑνὸς ἐμπορορράπτου!

Τὸ δ' ἑσπέρας ἀπῆλθον εἰς τὸ γεῦμα τοῦ Κ. Οὐορδσουὸρθ εἰς ὃ παρῆσαν πλὴν τῆς κυρίας του, καλῆς, ξανθῆς, ἐχούσης 6 τέκνα, καί τινες τῶν ἐπισημοτέρων ἱερέων τοῦ Οὐεστμίνστερ. Ἐπὶ τοῦ ἀρίστου δὲ γεύματος ὁ κ. Οὐορδσουὸρθ μὲ προὐκάλεσε νὰ ἐπαναλάβω πολλὰ τῶν ὅσα τῷ εἶχον εἰπεῖ τὸ πρωῒ περὶ τῆς ἐκκλησίας, ὅπερ καὶ ἔπραξα, οὐκ ὀλίγον τεταραγμένος διότι ἀνελάμβανον τρόπον τινὰ τὴν ἐργασίαν κατηχητοῦ αὐτοῦ τοῦ ἀνωτέρου ἀγγλικοῦ κλήρου. Ἀλλὰ πάντες οἱ συνδαιτυμόνες ὡμολόγησαν ὅτι τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν προθύμως ἀνεγνώριζον ὡς τὴν μεθ' ἧς μᾶλλον ὀφείλει νὰ συνδεθῇ καὶ συμπράξῃ ἡ ἀγγλική. Ὅτε δ' ἀπηρχόμην μοὶ προσέφερεν ὁ ἀγαθὸς καὶ ἐνάρετος ἀμφιτρύων ἡμῶν καὶ τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐκδοθέντα **Θεόκριτον** καὶ μοὶ ὑπεσχέθη νὰ πέμψῃ τῷ Δρι Πάλμερ τὴν πραγματείαν μου περὶ τῶν Ἑλληνικῶν πραγμάτων τῶν κατὰ τὸν Πασίφικον.

Τὴν δὲ 4/16 Ὀκτωβρίου ἐπορεύθην καὶ μετὰ τῆς συζύγου μου εἰς Οὐεστμίνστερ· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐξηκολούθει ἡ ἱερουργία, μετέβημεν μέχρις οὗ τελειώσῃ εἰς τὸ ἀπέναντι κατάστημα τῶν βουλῶν, ὅπερ ἦν τὸ ἀρχαῖον, διότι τὸ νέον τότε μόνον ᾠκοδομεῖτο. Εἰσήλθομεν δ' ἐν πρώτοις εἰς τὴν λεγομένην **Αἴθουσαν τοῦ Οὐεστμίνστερ**

(Westminster Hall) ἀπέραντον, ἔχουσαν 270′ μῆκος × 80′ πλ. × 92′ ὕψος. Ἡ ὡραιοτάτη ξυλίνη αὐτῆς ὀροφὴ ἐπεσκευάζετο τότε, ὑφισταμένη ἀπὸ τοῦ Γουλιέλμου τοῦ κατακτητοῦ. Εἰς τὴν αἴθουσαν δὲ ταύτην ἀνέκαθεν ἐδίδετο, καὶ μέχρι τοῦ προτελευταίου Βασιλέως ἐδόθη, ὁ δεῖπνος τῆς στέψεως, καθ᾽ ὃν ὁ **ὑπέρμαχος** (Champion) τῆς Ἀγγλίας εἰσήρχετο ἔφιππος εἰς τὴν αἴθουσαν, καὶ περὶ τὴν τράπεζαν ἱππεύων, προὐκάλει μεγαλοφώνως εἰς μονομαχίαν πάντα τὸν μὴ θέλοντα ν᾽ ἀναγνωρίσῃ ὡς νόμιμον τὸν νεόστεπτον Βασιλέα. Τῶν βουλευτικῶν δὲ συνεδριάσεων ἡ αἴθουσα μᾶς ἐφάνη ἀφελεστάτη, πρασίνῳ δέρματι ἔχουσα ἐπεστρωμένα τὰ ἑδώλια καὶ αὐτὸ τὸ ἁπλούστατον θρανίον τοῦ Προέδρου. Ἦν δὲ καὶ μικρὰ ὥστε πολλοὶ τῶν βουλευτῶν, οἱ ἧττον εἰς τὰς συζητήσεις ἀναμιγνύμενοι ἐκάθηντο καὶ εἰς τῆς ἄνω θεούσης στοᾶς τὰς δύω πλευράς. Τὸ δὲ βάθος κατεῖχε τὸ διπλωματικὸν σῶμα καὶ ὀπίσω αὐτοῦ ὁ λαός, καὶ ὑπὲρ τὸν πρόεδρον οἱ στενογράφοι καὶ ἐφημεριδογράφοι. Κατὰ τὸ μέσον δὲ ἡ αἴθουσα διῃρεῖτο διὰ δύω ἰσχυρῶν σιδηρῶν κιγκλίδων, αἵτινες ὅμως δὲν ἐχώριζον, ὡς ὤφειλον, τοὺς βουλευτὰς ἀπὸ τῶν ἀκροατῶν, ἀλλὰ τοὺς ὑπουργοὺς καὶ τοὺς ἀρχηγοὺς τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἀπὸ τῶν ὀπαδῶν αὐτῶν. Ἐν γένει τῆς βουλῆς ταύτης, τῆς πρώτης καὶ ἀρχαιοτάτης τῶν ἐν Εὐρώπῃ, εὐρυχωρότερον ἦν τὸ τότε παράπηγμα τῆς ἐν Ἀθήναις Βουλῆς. Τὸ δὲ τότε οἰκοδομούμενον νέον Βουλευτήριον ἔμαθον ὅτι τῆς μὲν γερουσίας τὴν αἴθουσαν εἶχε λαμπράν, ἀλλὰ τὴν τῆς βουλῆς οὐχ ἧττον ἀφελῆ καὶ στενόχωρον τῆς προκατόχου.

Ἐπὶ τῆς ἐπισκέψεως ἡμῶν ταύτης μοὶ ἔδειξαν διερχόμενον ἄνδρα μεσήλικα, καὶ μοὶ εἶπον ὅτι ἦν ὁ Hume ὁ μέγιστος ῥιζοσπάστης οἰκονομολόγος τῆς Ἀγγλίας, καὶ περὶ αὐτοῦ μοὶ διηγήθησαν ὅτι ἡ μήτηρ του ἐπώλει πινάκια εἰς μίαν τῶν ὁδῶν τῆς Ἐδιμβούργης, ὅτε διερχόμενος ἔφιππος ὁ νέος Λόρδος Penmure, «τί λέγεις, εἶπεν εἰς τὸν συνοδεύοντα αὐτόν, ἂν θραύσω ὅλα τὰ πινάκια τῆς γυναικὸς ταύτης», καὶ κούφως, ὡς τὸ εἶπε, τὸ ἔπραξεν. Ἡ πτωχὴ διεμαρτύρετο κράζουσα, ἀλλ᾽ ἐκεῖνος τῇ ἔρριψε μίαν

λίραν, περισσότερον τοῦ ὅ,τι τὰ πινάκια ἤξιζον. Αὐτὴ ὅμως τὸν Λόρδον ἀναγνωρίσασα, «Τοῦτο, τῷ ἔκραξε, Λόρδε, δὲν ἀρκεῖ. Θέλεις νὰ μὲ ἀποζημιώσῃς καὶ νὰ μ' εὐεργετήσῃς. Ἔχω παιδίον νοῆμον, νὰ μοὶ τὸ βάλῃς εἰς τὸ σχολεῖον». Ὁ Λόρδος Πενμοὺρ ἐδέχθη, τὸ παιδίον ἐπρόκοψε, καὶ σταλὲν εἰς Ἰνδίας ὡς γραφεὺς τινος ὑπηρεσίας, ἐπλούτησε καὶ ἐγένετο ἔνδοξον.

Ἡ δ' ἐκκλησία τοῦ Westminster εἰς ἣν μετέβημεν ἔπειτα, γοτθικοῦ ῥυθμοῦ, καὶ ἀρχαιοτάτη, τῶν χρόνων Ἐδουάρδου τοῦ Ἐξομολογητοῦ, ἔχει σχῆμα σταυροῦ, οὗ τὸ ὀπίσθιον σκέλος ἐστὶ κατάκοσμον ἔξωθεν. Ἐντὸς δὲ θαυμαστὸς ἐστὶν ὁ σηκὸς Ἐῤῥίκου τοῦ Ζ' διὰ τὴν λαμπρὰν μαρμαρίνην του ὀροφήν, καὶ μάλιστα διὰ τὸ πλῆθος μνημείων ποιητῶν καὶ ἄλλων ἐνδόξων ἀνδρῶν ἃ ἐγκλείει, τινὰ ἐξαισίου καλλονῆς, ὡς θαυμάσια εἰσὶ καὶ τὰ ποικιλόχροα αὐτῶν παράθυρα.

Ἐπεσκέφθημεν δὲ μετὰ ταῦτα πρὸς ἐξαργύρωσιν συναλλάγματος τὴν ἐπὶ τοῦ Strand Εὐρωπαϊκῆς ἀπολαύουσαν φήμης τράπεζαν τοῦ Cutts, καὶ ἐκεῖ εἴδομεν νὰ μετρῶσι τὰ χρυσᾶ νομίσματα, κενοῦντες αὐτὰ διὰ πτύων εἰς στάθμην (ζυγαριάν).

Ἐγὼ δὲ μόνος μετέβην ἔπειτα νὰ ἰδῶ τὸν πρέσβυν τῆς Πρωσσίας Bunsen, διότι μετὰ τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Γεωργίου εἶχον γνωρισθῆ ἐν Παρισίοις. Εὗρον δὲ μόνον τοῦτον, καὶ αὐτὸς μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι εἶχεν ἐντολὴν τοῦ πατρός του νὰ μᾶς προσκαλέσῃ διὰ τὴν ἐπαύριον εἰς τὸ τεῖον. Παρ' αὐτοῦ δ' ἔμαθον ὅτι πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὸ Λονδῖνον ὁ Θείρσιος καὶ μοὶ προσέθηκεν ὅτι ἰδὼν τὰ ἄρτι κομισθέντα μάρμαρα τοῦ Ἀλικαρνασσοῦ (τὸν Μαύσωλον), δὲν ἐφάνη πολὺ θαυμάσας αὐτά. Ἀπελθὼν δ' ἔπειτα εἰς τοῦ Λείκ, δὲν εὗρον αὐτόν.

Εἰς τὰς 4 δέ, συνοδευόμενος ὑπὸ τοῦ γαμβροῦ μου Ῥόζεν, καὶ μεθ' ἡμῶν ἔχοντες τὸ νεογνὸν ἡμῶν τέκνον, διηυθύνθημεν διὰ Westminster, Abington, τῆς ποινικῆς φυλακῆς Milbank, ὅπου διατηροῦνται 500 καθειργμένοι, διὰ τοῦ Varnbullbridge κτλ. εἰς τὴν ἐν τῇ συνοικίᾳ Tulshill, Brixton κατοικίαν τοῦ

κ. Ἰωνίδου, πᾶσαν κατάκοσμον δ' ἀντιγράφων τῶν ἀρίστων ζωγραφικῶν καλλιτεχνημάτων, δι' ὧν τὴν ἐξεργασίαν ὁ κ. Ἰωνίδης ἐμίσθου ἕνα τῶν καλῶν τοῦ Λονδίνου ζωγράφων. Ἐκεῖ ἐτελέσθη ἡ βάπτισις τοῦ υἱοῦ ἡμῶν εἰς ὅν, καθ' ἡμετέραν βούλησιν, ὁ ἀνάδοχος αὐτοῦ κ. Ἰωνίδης ἔδωκε τὸ ὄνομα **Εὐγένιος**, κατὰ τὸ τῆς μητρὸς τῆς Καρολίνης. Εἶτα δὲ μᾶς παρετέθη γεῦμα πολυτελές, εἰς ὃ παρεκάθησε καὶ ὁ ἱερεὺς κ. Μορφίνος, καὶ πολλοὶ τῶν ἐπισημοτέρων ὁμογενῶν. Τότε μοὶ ἔδωκεν ὁ κ. Ἰωνίδης καὶ δῶρον πολὺ χαροποιῆσάν με, τὸ πρὸ πολλοῦ διὰ τοῦ Ἀργυροπούλου ἀπολεσθὲν δέμα τῶν φύλλων τοῦ βιβλίου μου (Ant. Hell.), δῶρον καὶ ὑλικῶς οὐχὶ εὐκαταφρόνητον, διότι ἔσωζεν 100 ἐκ τοῦ εἰς μόνα 500 ἀντίτυπα τυπωθέντος ἐκείνου συγγράμματος. Ὅτε δ' ἐπὶ τοῦ δείπνου εἰς γενομένην μοι πρόποσιν διϊσχυρίσθην ὅτι ἐγὼ ἐκ γενετῆς οὐδέποτε δι' ὅλου τοῦ βίου μου ἔπιον οἶνον, διηγήθη ὁ κ. Ἰωνίδης γελῶν ὅτι ἡ ἀπάντησίς μου ἀναλογεῖ πρὸς τὴν τοῦ Καρδιναλίου τῆς Ὑόρκης, ὅστις κομπάζων ἐπὶ τῇ βασιλικῇ του καταγωγῇ, ὅτε εἰς Ἰταλικὴν τράπεζαν τῷ προσηνέχθη δὲν ἠξεύρω τι ἔδεσμα κατὰ τρόπον μᾶλλον οἰκεῖον, εἶπε: Non ne voglio, perche il re, mio padre, non ne ha mangiato mai, la regina mia madre, *maïssimo*! Ὅτε δὲ περὶ τὴν 11ην ἐπανήλθομεν οἴκαδε, εὕρομεν γραπτὴν πρόσκλησιν εἰς τοῦ Bunsen δι' ἀμφοτέρους.

Τὴν **Πέμπτην** δὲ ($^5/_{17}$ Ὀκτωβρίου) ἀπὸ πρωΐας, ἀφ' οὗ ἐπεσκέφθην τὸ Erechteum club, μᾶς ἠσχόλησεν ἡ σπουδαία φροντὶς ἐνδύματος διὰ τὴν Καρολίναν, διότι μετὰ τῶν ὁδοιπορικῶν ἃ μόνα ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς δὲν ἐδύνατο νὰ πορευθῇ εἰς τῆς γερμανικῆς πρεσβείας τὴν συναναστροφήν. Ἐπορεύθημεν λοιπὸν εἰς Γαλλίδα τινὰ ῥάπτριαν εἰς Grosvenor street, καὶ γενομένης τῆς ἐκλογῆς ἐδόθη ἡ παραγγελία. Ἀλλ' ἀφ' οὗ κατέβημεν ἀνελογίσθημεν ὅτι ἐν τῇ ἀπειρίᾳ ἡμῶν ἢ μᾶλλον ἐν τῇ ὑπερβολικῇ πίστει εἰς τοὺς ἐν Λονδίνῳ βιομηχάνους, εἴχομεν ἀμελήσει σπουδαῖόν τι, νὰ ἐρωτήσωμεν τὰ περὶ τῆς τιμῆς τοῦ παραγγελθέντος. Μετὰ πλείστους δισταγμοὺς λοιπὸν ἐτολμήσαμεν ν' ἀναβῶμεν πάλιν καὶ

νὰ θίξωμεν τὸ ζήτημα. Ἠκούσαμεν δὲ ἄκουσμα φοβερόν, τιμὴν ἥτις θ' ἀπεῤῥόφα πᾶσαν ἡμῶν τὴν ὁδοιπορικὴν προμήθειαν· ἀλλ' ἡ Καρολίνα οὐδὲν ἐτόλμησε ν' ἀντιπαρατηρήσῃ, καὶ μόνον ὅτε κατέβημεν ἀντηλλάξαμεν παρατηρήσεις περὶ τῆς ἀμηχανίας ἡμῶν. Ὅτε δ' ἐφθάσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν ἀνεθαῤῥήσαμεν νὰ γράψωμεν προφασιζόμενοι, οὐχὶ ἀληθῶς πρέπει νὰ τὸ ὁμολογήσω, εἰς τὴν ῥάπτριαν ὅτι, ἀναγκαζόμενοι ἐξ αἰφνιδίας περιστάσεως ν' ἀναχωρήσωμεν, δὲν δυνάμεθα νὰ λάβωμεν τὸ παραγγελθὲν φόρεμα. Καὶ ἀπήντησε μὲν αὕτη, οὐχ ἧττον ψευδομένη ὅτι τὸ εἶχεν ἤδη κόψει, ἀλλὰ δὲν ἐπέμεινε περισσότερον, καὶ ἡ ἀμφίπολος τῆς Καρολίνης τῇ ἐπιδιώρθωσεν ἓν τῶν ἑτοίμων της φορεμάτων, ὃ ἄριστα τῇ ἐχρησίμευσε διὰ τὴν ἑσπέραν.

Ἀφ' οὗ δ' ὑπέβαλον εἰς τὸ Γαλλικὸν προξενεῖον τὸ διαβατήριόν μου πρὸς ἐπιθεώρησιν, μετέβην εἰς τὸ Γενικὸν ταχυδρομεῖον κατὰ τὴν ὁδὸν S[t] Martins Legrand καὶ ἐζήτησα νὰ ἐπισκεφθῶ τὸ κατάστημα, ἀλλ' ὁ Γραμματεὺς τῆς Διευθύνσεως, εἷς συνταγματάρχης, μοὶ ἐμήνυσεν ὅτι ἔπρεπε πρὸς τοῦτο νὰ ἔχω σύστασίν τινα, καὶ τότε πάλιν νὰ ζητηθῇ ἡ ἄδεια τῆς Διευθύνσεως, ὅπερ δὲν γίνεται ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ. Κατ' εὐθεῖαν λοιπὸν οὐχί, ἀλλ' ἀλλαχόθεν ζητήσας ἐπορίσθην τὰς ἑπομένας πληροφορίας περὶ τῆς τότε καταστάσεως τοῦ Ἀγγλικοῦ ταχυδρομείου, ἀξίας μνείας κατὰ τοῦτο ὅτι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἡ ὑπηρεσία αὐτοῦ εἶχε σπουδαίαν ὑποστῇ μεταῤῥύθμισιν. Τὸ τῆς ἐσωτερικῆς ἀλληλογραφίας τμῆμα διένεμε τότε καθ' ἑβδομάδα περὶ τὰ 2,280,000 ἐπιστολὰς καὶ 900,000 ἐφημερίδας, ἡ δ' ἰνδικὴ ἀλληλογραφία δι' ἑκάστου ταχυδρομείου ἔπεμπε 6—7 χιλιάδας ἐπιστολῶν καὶ 8—9 χιλιάδας ἐφημερίδων. Ἐν ᾧ δὲ κατὰ τὸ 1838 αἱ καθ' ὅλον τὸ ἔτος σταλεῖσαι ἐπιστολαὶ συνεποσώθησαν εἰς 76,000,000, κατὰ τὸ 1850 ὁ περὶ γραμματοσήμου, ἤτοι περὶ καταβιβασμοῦ τοῦ ταχυδρομικοῦ τέλους νόμος τοῦ Rolland Hill, εἶχεν ἀναβιβάσει τὸν ἐτήσιον ἀριθμὸν τῶν ἐπιστολῶν εἰς 337,000.000! Ἠλαττώθη δὲ κατ' ἀρχάς, ὡς ἐκ τοῦ νόμου τούτου, τὸ μετὰ ταῦτα ἐπὶ πλεῖστον αὐ-

ξηθὲν δημόσιον εἰσόδημα τοῦ ταχυδρομείου, διότι ἐν ἔτει 1849 ἦτον 2,165.394 L., ἐν ᾧ ἐν ἔτει 1838 ἦτον 2,339.737 L. Πρὸς ἐκτίμησιν δὲ τῶν ἀριθμῶν τούτων ἀρκέσει ἡ παρατήρησις ὅτι ἐπὶ τοῦ ἐκθρονισμοῦ Γουλιέλμου τοῦ Γ' ἐν ἔτει 1649 ὁλόκληρον τὸ δημόσιον εἰσόδημα τῆς Ἀγγλίας ἦν 2,000,000 L.

Ὑπῆρχον δ' ὅτε ἐπορίσθην τὰς πληροφορίας ταύτας ἐν τῷ κεντρικῷ γραφείῳ ὑπάλληλοι μόνον ἔργον ἔχοντες νὰ στρέφωσι τὰς ἐπιστολὰς εἰς τὸ μέρος τὸ ἐπιγεγραμμένον, καὶ νὰ χωρίζωσι τὰς ἀπληρώτους καὶ τὰ μεγάλα δέματα, ἅτινα πάντα ἦσαν δεκτὰ καθ' ὅσον δὲν ὑπερέβαινον τὸ βάρος τῶν 16 οὐγγιῶν, καὶ πολλάκις περιεῖχον χρήματα, καρπούς, πτηνά, καὶ ὡς καὶ ζῶντες ὄφεις ἐπέμφθησαν δι' αὐτῶν. Ἐμπειρότατός τις δὲ ὑπάλληλος, εὐτραπέλως ἐλέγετο ὁ **τυφλὸς ἀνὴρ** (the blind man), καὶ εἰς αὐτὸν παρεπέμποντο πᾶσαι αἱ ἀκατάληπτοι καὶ κατὰ τὴν ἐπιγραφήν των μὴ δυνάμεναι νὰ ἐπιδοθῶσιν ἐπιστολαί, οἵαι ἡ πεῖρα ἀπέδειξεν ὅτι εἴτε ἐξ ἀμαθείας, εἴτε ἐξ ἀμελείας τῶν ἐπιστελλόντων παρουσιάζονται, ἢ κἂν ἔτι τότε παρουσιάζοντο. Ἦσαν δ' οὐχὶ ὀλίγαι. Οὕτως ὑπελογίσθη ὅτι, ὡς κἂν τότε εἶχον τὰ πράγματα, τὸ δέκατον τῶν εἰς τὸ ταχυδρομεῖον παραδιδομένων ἐπιστολῶν δὲν ἔφερον τὸ ὄνομα τῆς πόλεως εἰς ἣν ἀπευθύνοντο, καὶ ἐμετρήθη ὅτι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ 3559 ἐπιστολαὶ ἔφερον, πλὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ παραδέκτου, ὡς μόνην διεύθυνσιν «*Λονδῖνον*». Οὐχ ἧττον ὅμως πᾶσαι ἐδόθησαν. Νεκραὶ δ' ἐπιστολαὶ (dead letters) λέγονται αἱ οὐδαμῶς δυνάμεναι νὰ δοθῶσιν. Ἐν ἔτει 1848—9 ἦσαν τοιαῦται 1,476,456 ἀξίας ταχυδρομικῶν τελῶν 10,681 Λ. καὶ ἐξ αὐτῶν πολλαὶ περιεῖχον χρήματα συμποσούμενα ἐν ὅλοις εἰς σχεδὸν $^1/_2$ ἑκατομμύριον λιρῶν. Ἐπιστολαὶ δὲ περιέχουσαι ἀξίαν ὁμοῦ 10,000 Λ. ἐδόθησαν ἄνευ ἐπιγραφῆς. Αἱ τοιαῦται ἀνοίγονται, ἂν ἐκ τῆς σφραγῖδος, ἢ τοῦ γραφικοῦ χαρακτῆρος, δὲν δύναται νὰ γνωσθῇ ὁ ἀποστολεύς, καὶ ἐπιστρέφονται. Εἰς τὴν ἐργασίαν δὲ ταύτην ἠσχολοῦντο τότε 32 γραφεῖς, ἐργαζόμενοι ἀνὰ ἓξ ὥρας καθ' ἑκάστην. Ὅσαι δὲ δὲν δύνανται νὰ ἐπιστραφῶσι, σχίζονται

καὶ πωλοῦνται εἰς χαρτοποιεῖα. Παρετηρήθη δὲ προσέτι ὅτι, πρὸ πάντων πρὸ τῆς ἐλαττώσεως τῶν ταχυδρομικῶν τελῶν, καὶ πρὸς ἀποφυγὴν αὐτῶν, ἐγίνετο χρῆσις τοῦ ἑπομένου κρυπτογραφικοῦ τεχνάσματος, ὅτι ἐπὶ ἐφημερίδος ἐσημειοῦντο διὰ χρωστῆρος ἢ διὰ κεντήματος καρφίδος τὰ γράμματα τ' ἀποτελοῦντα τὴν ἐπιστολήν.

Καὶ ἄλλα ἐπενόουν οἱ τὰ ταχυδρομικὰ τέλη καταδολιευόμενοι, οἷον ἐπὶ τῆς διευθύνσεως ἐφημερίδος ἣν ἔπεμπον, προσέθετον εἰς τὸ ὄνομα τοῦ παραλήπτου μίαν λέξιν, ἥτις ἐφαίνετο συμπλήρωσις τοῦ ὀνόματος, ἦν ὅμως αὐτὴ ἡ ἐπιστολή, οἷον W. Johnson *Sendsoon* (πέμψον ταχέως) ἢ *Docome* (ἐλθὲ) ἢ John *Allwell* N. Esq? (Τῷ κ. Ἰωάννῃ Ν. Τὰ πάντα καλῶς ἔχουσι)!

Περὶ τὴν ἀποστολὴν δὲ χρημάτων ἦσαν τότε κατὰ πᾶσαν τὴν Ἀγγλίαν 14487 ταχυδρόμοι ἀσχολούμενοι, καὶ κατὰ μὲν μίαν τριμηνίαν τοῦ ἔτους 1839 ἐπέμφθησαν ἐν Ἀγγλίᾳ 49,496 Λ., κατὰ δὲ τὴν ἀντίστοιχον τοῦ ἔτους 1850, μετὰ τὴν ἐλάττωσιν τῶν τελῶν, 1,830,907 Λ. Εἰς τὸ ταχυδρομικὸν δὲ κεντρικὸν κατάστημα τοῦ Λονδίνου ἐπληρώθησαν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, τὴν 21 Ἰανουαρίου 1850, ταχυδρομικῶς ἀποστελλόμενα χρήματα 4,809 Λ. ἐν μέσῳ δὲ ὅρῳ καθ' ἑκάστην τοῦ ὅλου ἔτους ἐπληρώνοντο ἀνὰ 3,000 Λ. Ἐδέχετο δὲ ἀνὰ πᾶσαν πρωΐαν ἡ ἐν Λονδίνῳ διεύθυνσις περίπου 12,000 εἰδοποιήσεις καὶ ἐπιστολὰς περὶ χρημάτων. Ἐκ τοῦ ὅτι δ' ἠλάττωσε τὸ σχῆμα τῶν εἰδοποιήσεων τούτων ἀπὸ ἡμιφύλλου εἰς τέταρτον ἐπετεύχθη ἐτησία οἰκονομία 1,100 Λιρῶν. Ὑπῆρχον δὲ τότε 259 ταχυδρομικοὶ σταθμοὶ ἐν Λονδίνῳ καὶ 8,000 ταχυδρομεῖα εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ὑπελογίσθη προσέτι ὅτι, ἐκ τοῦ ἑκατομμυρίου ἐπιστολῶν τῶν καθ' ἑκάστην διερχομένων διὰ τοῦ ἀγγλικοῦ ταχυδρομείου 650,000 ἔφερον γραμματόσημα, τότε, ὅτε ἡ χρῆσις τούτων ἦν ἔτι νεοφανής, 300,000 ἐδίδοντο ἐπὶ πληρωμῇ χρημάτων καὶ 50,000 ἀπλήρωτοι, ὧν αἱ 30,000 ξέναι, δι' ἃς προπληρωμὴ δὲν ἐδύνατο ν' ἀπαιτηθῇ. Ἀλλὰ παρετηρήθη ἐπίσης ὅτι αἱ προπληρωνόμεναι πολλάκις διέτρεχον τὸν κίνδυνον νὰ μὴ

ἐπιδίδωνται. Οὕτως ἅπαξ ἀπωλέσθη ἐπιστολή, περιέχουσα, κατὰ τὸ λέγειν τοῦ ἀποστολέως, 28,750 Λ. Ἄλλος δ' ἀποστολεύς, φυσιοδίφης ἀναμφιβόλως, διϊσχυρίσθη ὅτι ἐν τῇ ἀπολεσθείσῃ ἐπιστολῇ του περιεκλείοντο ἓξ ζεύγη ὀφθαλμῶν πτηνῶν.

Ἐντὸς δ' ἑνὸς ἔτους συνήχθησαν εἰς τὴν ταχυδρομικὴν διεύθυνσιν τοῦ Λονδίνου 62 Λ. 8ˢ 6ᵈ ἐκ νομισμάτων ἐκπεσόντων ἐξ ἐπιστολῶν εἰς ἃς ἐνεκλείοντο.

Κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν, μετὰ τοῦ γαμβροῦ μου Ῥόζεν, ἐπὶ safety-cab διὰ δυσωδεστάτων ὁδῶν τῆς πόλεως διελθόντες, ἐπορεύθημεν εἰς τὸ βορειοδυτικὸν πέρας αὐτῆς πρὸς τὴν φυλακὴν Pétonville, οἰκοδόμημα ἡμικυκλικόν, ἔχον τὸ γραφεῖον τῆς διευθύνσεως εἰς τὸ κέντρον, ἀφ' οὗ διακλαδεύονται τέσσαρες διάδρομοι στοαί, ὡς ἀκτῖνες, περιλαμβάνουσαι ἐν ὅλῳ 125 δωμάτια, ἀνοιγόμενα ἐπὶ σιδηρῶν διόδων, εἰς ἃς φέρουσι σιδηραῖ ἀναβάθραι κοχλιωταί. Εἶδον δὲ καθαρώτατα τὰ δωμάτια ταῦτα, περιέχοντα ἕκαστον κλίνην κρεμαστήν, ἀνελκομένην διὰ τῆς ἡμέρας, προσέτι λεκάνην εἰς ἣν διὰ στρόφιγγος προῤῥέει τὸ ὕδωρ, τράπεζαν μετὰ βιβλίων, καὶ τὰ ἐργαλεῖα τῆς τέχνης ἣν ὀφείλει ν' ἀσκῇ ὁ καθειργμένος, ὅστις ἐνταῦθα μένει 1—1 $^1/_2$ ἔτος πρὶν ἢ σταλῇ ὑπερόριος. Ἡ δὲ δίαιτα ἔστι τοιαύτη. Ἐξυπνοῦσιν οἱ ἐν ταῖς φυλακαῖς εἰς τὰς 6· εἰς πρόγευμα λαμβάνει ἕκαστος κακάο καὶ ἕνα μικρὸν ἄρτον, γεύονται τὴν μεσημβρίαν ζωμόν, κρέας, γεώμηλα καὶ δύω ἄρτους, καὶ δειπνοῦσι τὸ ἑσπέρας ἐξ ἑνὸς ἄρτου, τὰς δὲ λοιπὰς ὥρας ἐργάζονται, καὶ τὸ προϊὸν τῆς ἐργασίας αὐτῶν, ἐνίοτε οὐχὶ εὐκαταφρόνητον, ὡς τὸ τῶν οὓς εἶδον ὡραίων ταπήτων, πωλεῖται ὑπὲρ τοῦ καταστήματος. Ἀπὸ τῆς ἑβδόμης δὲ ὥρας μέχρι τῆς ἐννάτης ἐπιτρέπεται αὐτοῖς ἡ ἀνάγνωσις, μεθ' ἥν, σβεσθέντος τοῦ φωταερίου, κατακλίνονται. Εἴ τις δ' ἔχει ἀνάγκην τινός, πατεῖ κομβίον εἰς τὸν κοιτῶνά του, καὶ ἠχεῖ κωδωνίσκος, ὧν ἀνὰ εἷς ὑπάρχει εἰς ἕκαστον δόμον, καὶ ἐνταυτῷ ἐγείρεται ὁ εἰς τὴν θύραν τοῦ κοιτῶνος προσηλωμένος ἀριθμός. Ὑπάρχει δ' εἰς τὴν θύραν προσέτι καὶ στρογγύλη ὀπὴ κεκαλυμμένη ἔξωθεν διὰ λεπτοῦ ὑφάσματος, δι' οὗ

δύναται νὰ βλέπῃ ὁ ἐπιστάτης εἰς τὸν κοιτῶνα, οὐχὶ δὲ καὶ ὁ κατάδικος ἔσωθεν, καὶ προσέτι καὶ ἐντομὴ ἔξωθεν κλειομένη, δι' ἧς ὁ ἐπιστάτης δύναται νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς τὸν κατάδικον. Μόνωσις δέ, σιωπὴ ἀπόλυτος καὶ διδασκαλία ἐστὶν ὁ αὐστηρὸς τοῦ καταστήματος κανών, καὶ μετ' οὐδενὸς ἄλλου ἐπιτρέπεται τῷ πεφυλακισμένῳ νὰ συνδιαλεχθῇ ἢ μετὰ μόνου τοῦ ἐπιστάτου. Περίπατος δ' ἐπιτρέπεται ἐπὶ μίαν ὥραν καθ' ἡμέραν, ἐντὸς κυκλικοῦ περιβόλου, διὰ τοίχων εἰς πολλὰ διαιρουμένου τμήματα ἔχοντα ἐν τῷ μέσῳ φυλακεῖον, ἐξ οὗ πάντα συγχρόνως ἐπιτηροῦνται. Ἄλλοι δὲ περίπατοί εἰσι παράλληλοι, ἐπιτηρούμενοι ὑπὸ ὁδοῦ ἥτις τέμνει αὐτοὺς κατ' ἀμβλείας γωνίας. Ὁσάκις δ' ἐξέρχονται οἱ κατάδικοι, κατὰ λόχους, εἴτε διὰ τοὺς περιπάτους τούτους, εἴτε διὰ τὴν ἐκκλησίαν, περιπατοῦσιν εἰς 6 βημάτων ἀπόστασιν ὁ εἷς τοῦ ἄλλου, καὶ φέροντες προσωπίδα ῥουχίνην κρεμαμένην ἐκ τοῦ σκιαδίου των. Εἰς τὴν ἐκκλησίαν δὲ φέρουσι δύω ὁδοὶ χωριζόμεναι διὰ μεσοτοίχου, ὥστε δύω λόχοι, συγχρόνως ἐρχόμενοι νὰ μὴ συναντῶνται. Διαιρεῖται δ' αὐτὴ εἰς θεωρεῖα, ἕκαστον δι' ἕνα ἄνδρα, καὶ ἀνοικτὰ μόνον πρὸς τὸ κέντρον ἔνθα τελεῖται ἡ ἱερουργία, καὶ χρησιμεύει συγχρόνως καὶ εἰς σχολεῖον, εἰς ὃ οἱ μὴ ἠξεύροντες ν' ἀναγινώσκωσιν ἔρχονται δίς, οἱ δ' ἠξεύροντες ἅπαξ τῆς ἑβδομάδος. Ἐκ τοῦ ὑπὸ γῆν μαγειρείου τὸ γεῦμα ἀνέλκεται διὰ σχοινίου μεταξὺ δύω σιδηρῶν στηλῶν, καὶ εἰς ἕκαστον δόμον ἀποτίθεται ἁμάξιον περιέχον πάσας τὰς δι' αὐτὸ παροψίδας, καὶ τρέχον, ὡς ἐπὶ σιδηροδρόμου, ἐπὶ τῆς ὑπὲρ τὰς κιγκλίδας σιδηρᾶς ῥάβδου, ἀποθέτει ἑκάστην παροψίδα εἰς τὴν θύραν ἑκάστου τῶν δωματίων. Αἱ δ' ἀποθῆκαί εἰσι πλήρεις πρώτων ὑλῶν, οἷον τῶν πρὸς ὕφανσιν κτλ.

Ἐκ τῆς φυλακῆς δ' ἀπελθών, διῆλθον πάλιν διὰ τῶν πτωχῶν ὁδῶν τοῦ Λονδίνου, καὶ συστελλομένην ᾐσθάνθην τὴν καρδίαν μου εἰς τὴν ὄψιν τῆς οἰκτρᾶς πενίας, ἥτις ἐπικρατεῖ εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα τῆς πολυχρύσου πόλεως, διότι ἐλεεινὰ αὐτῆς παραδείγματα ἀπήντων εἰς πᾶν βῆμα, ὁτὲ μὲν μητέρα ἐκτετραχηλισμένην εἰς ὁδοῦ γωνίαν ὀκλάζουσαν, καὶ ἔχουσαν ἡμίγυμνον κοράσιον κοιμώμενον

ἐπὶ τῶν γονάτων της, ὁτὲ δὲ νῆστιν γέροντα, πωλοῦντα βλαστάρια, ἃ οὐδεὶς ἀγοράζει, καὶ ψάλλοντα βραχνῶς δι' ἓν λεπτὸν ὃ οὐδεὶς τῷ δίδει. Ἐρευνήσας δ' ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ περὶ τῆς φορολογίας εἰς ἣν ὑπόκειται ὁ ἀγγλικὸς λαός, ἔμαθον περιέργους τινὰς λεπτομερίας, ὡς τὰς ἑπομένας.

Φόρος τις ἀποτίεται διὰ τὰ παράθυρα, ὅταν ὑπερβαίνωσι τὸν ἀριθμὸν 3, δι' ἕκαστον δ' ὑπὲρ τὰ 7 καὶ μικρότατα ἂν ὦσιν ἀνὰ 3 $^1/_2$ σελίνια. Τὰ ὀχήματα φορολογοῦνται κατὰ τὸ ὕψος τῶν τροχῶν. Δι' ἕκαστον ἄνδρα ὑπηρέτην δίδει ὁ κύριος αὐτοῦ 25 σελίνια ἐτησίως. Περισσότερον ἂν φέρῃ κόνιν (πούδραν) εἰς τὴν κόμην. Ἕκαστος ἵππος, πλὴν τῶν τῆς ἀγρονομίας, φορολογεῖται. Ἕκαστος κύων πρὸς 10 $^1/_2$ σελίνια. Ἡ ὁπλοφορία φορολογεῖται. Ἐνίοτε αὐξάνονται αἱ ποσότητες αὗται κατὰ 3 $^0/_0$ διὰ ψήφου τῆς Βουλῆς. Φόρος ἐπὶ τῆς ἀξίας τοῦ οἴκου κατ' ἐκτίμησιν, καὶ κατ' αὐτόν, φόρος ἀστυνομικός, φόρος φωτισμοῦ καὶ λιθοστρώσεως, φόρος βοηθείας πτωχῶν. Οἰκία πωληθεῖσα 1400 Λ. ἐν Λεμιγκτῶνι πληρόνει ἐτησίως 19 $^1/_2$ Λ. Ἐπὶ τῆς ἀξίας τῶν ἀγρῶν κατ' ἐκτίμησιν· ἐκ τοῦ ἀκαθάρτου τῶν προϊόντων δεκάτη διὰ τὴν ἐκκλησίαν· ἐπὶ τῶν προϊόντων, κατ' ἐκτίμησιν διὰ τὰς ἐπαρχιακὰς ὁδούς· διόδια εἰς τὰς μεγάλας ὁδοὺς διὰ τοὺς τόκους τῆς κατασκευῆς καὶ τὴν διατήρησιν αὐτῶν. Ἐκκλησίαι, σχολεῖα, δικαστήρια, φυλακαὶ οἰκοδομηθεῖσαι δαπάνῃ τῶν ἰδιοκτητῶν, ἀναλόγως τῆς ἀξίας τῶν γαιῶν. Ἀποφασίζονται δὲ αἱ δαπάναι αὗται ἐν ἑξαμηνιαίαις τῶν ἰδιοκτητῶν συνελεύσεσι. Ξένα εἰσαγόμενα ἀργυρώματα πληρώνουσι τέλος βαρύ. Ὅτε ὁ πενθερός μου ἐπέστρεψεν ἐξ Ἑλλάδος, τὰ ἀργυρώματά του, καίτοι ἐξαχθέντα ἐπὶ καταλόγῳ, ἐπειδὴ ἔμειναν ἓξ ἔτη ἐκτὸς τῆς Ἀγγλίας, ἤθελον νὰ τὰ μεταχύσωσι.

Ἀπῆλθον δὲ τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ πρὸς τὸν διευθυντὴν τοῦ Morning Chronicle, ἀλλὰ δὲν τὸν εὗρον, διότι δυσκόλως εὑρίσκονται οἱ μεγάλοι ἐφημεριδογράφοι, ἂν δὲν τοῖς ζητηθῇ προηγουμένως συνέντευξις.

Τὸ δ' ἑσπέρας, ἀφ' οὗ ἐδέχθην ἐπίσκεψιν τοῦ Magnus Rosen,

ἀδελφοῦ τοῦ γαμβροῦ μου, πρώην δ' ὑπασπιστοῦ τοῦ Βασιλέως τῆς Σουηδίας, ἀλλὰ τότε ἀποσυρθέντος καὶ ζῶντος ἐν Λονδίνῳ, περὶ τὰς 9 ἀπήλθομεν εἰς τοῦ πρέσβεως Bunsen, ὅπου εὕρομεν πολυάριθμον συναναστροφήν, καὶ μουσικὴν ἀρίστην. Ἡ δὲ Κα Bunsen ἦν εὐγενεστάτη πρὸς τὴν Καρολίναν. Ἀπήντησα δ' ἐκεῖ τὸν υἱὸν τοῦ Brandis, εἰς τὴν Βοτανικὴν ἐπιδοθέντα, καὶ ἐγνωρίσθην καὶ μετ' ἄλλων ἐπισήμων Γερμανῶν.

Τῇ δ' ἐπαύριον Παρασκευῇ $^{6}/_{18}$ Ὀκτωβρίου, γράψας πρὸς τὸν Bunsen τῷ ἔπεμψα διὰ τοῦ βιβλιοπώλου Bossange τὸ βιβλίον μου (Ant. Hell. I), ἔγραψα δὲ καὶ πρὸς τὸν πρόεδρον τῆς Βασιλ. Ἑταιρίας τῆς Φιλολογίας, εὐχαριστῶν αὐτὸν διότι μὲ παρεδέχθη ἡ ἑταιρία ὡς μέλος αὐτῆς, καὶ περὶ τὰς 10 χωρισθεὶς ἀπὸ τῆς συζύγου μου, ἀνεχώρησα ἵνα ἐπιστρέψω εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὸν σταθμὸν ὅμως ἔφθασα 3 λεπτὰ μετὰ τὴν κεκανονισμένην ὥραν, ὥστε ἠναγκάσθην νὰ περιμείνω μέχρι τῆς 11 $^{1}/_{2}$, ἀπελθὼν διὰ τῆς προσεχοῦς ἁμαξοστοιχίας. Οὕτως ἐγκατέλιπον τὴν Ἀγγλίαν, χωρὶς νὰ δυνηθῶ νὰ περιμείνω τὸ μέγα τότε παρασκευαζόμενον θέαμα, δι' ὃ μυριάδες ἔμελλον νὰ συῤῥεύσωσιν εἰς Λονδῖνον, τὴν πρώτην ἀπὸ τῆς δημιουργίας τελουμένην παγκόσμιον ἔκθεσιν.

Ἀλλ' ἀποχαιρετῶν νῦν τοὺς ἀγγλικοὺς σιδηροδρόμους, τὸ εὐεργέτημα τοῦτο τοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ἐξαλεῖψαν τὰς ἀποστάσεις, σμικρύναν τὴν γῆν, ἢ μᾶλλον μεγαλῶσαν τὸν ἄνθρωπον, σημειῶ ἐνταῦθα τινὰ ἃ περὶ αὐτῶν ἐκ παρατηρήσεων, συνδιαλέξεων ἢ ἀναγνώσεων ἠρύσθην, διότι ἤλπιζον ὅτι θὰ ἤρχετο ἡ στιγμή, καθ' ἣν ἡ πολύτιμος πεῖρα τῶν ἄλλων ἐθνῶν ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Εἶπον ἀλλαχοῦ (σελ. 87) ὅτι κατὰ τὰ 1825, ὅτε ἔφθασα εἰς Μόναχον, ἐν τῷ κήπῳ τῆς Νυμφενβούργης εἶδον ἀπόπειραν ὀργυιῶν τινῶν σιδηροδρόμου, ἣν οἱ περίεργοι ὡς ἓν τῶν τότε θαυμάτων ἐπεσκέπτοντο, ἀμφιβάλλοντες περὶ τοῦ δυνατοῦ τῆς πρακτικῆς αὐτοῦ ἐφαρμογῆς. Ἐντὸς δὲ 25 ἐτῶν αἱ σιδηραῖ τῆς νέας ἐφευρέσεως ζῶναι περιειλίσσουν πᾶσαν τὴν γῆν. Κατ' ἀρχὰς ὅμως καὶ αὕτη ἡ

ἐξαίσιος ἐφεύρεσις πρὸς πολλὰς πολλαχοῦ εἶχε νὰ παλαίσῃ προλήψεις. Οὕτως ὁ γαμβρός μου, κόμης Ἀδόλφος Ῥόζεν, πρὸ ἐτῶν ἔμενεν ἐν Λονδίνῳ ἀγωνιζόμενος μετ' ἀνεκδότου ἐπιμονῆς εἰς προπαρασκευαστικὰ ἔργα, δι' ὧν ἠγωνίζετο καὶ ἤλπιζε νὰ νικήσῃ, ὡς καὶ μέχρι τέλους μετὰ ταῦτα ἐνίκησε, τὴν πεισματώδη ἀντίστασιν τῶν συμπολιτῶν του Σουηδῶν, μὴ δεχομένων κατασκευὴν σιδηροδρόμων ἐν τῇ χώρᾳ των. Καὶ ἐν Ἀγγλίᾳ δέ, ὅτε κατὰ πρῶτον ἤρξατο αὕτη, πολλαὶ πόλεις ἐξανίσταντο καὶ ἤθελον ν' ἀποτρέπωσι μακρὰν αὐτῶν τὰς ἀσυνήθεις ὁδούς, ὡς ἡ Νόρθαμπτων, διὰ τῶν ἐνεργειῶν τῶν δημοτικῶν ἀρχῶν καὶ τῶν βουλευτῶν της, κατώρθωσε ν' ἀπομακρύνῃ τοῦ περιβόλου της ἐπὶ 5 μίλλια τὴν γραμμὴν τοῦ σιδηροδρόμου, ὥστε μετά τινα ἔτη, ὅτε ἡ πεῖρα παρήγαγε τὴν φρόνησιν, ἐβιάσθη νὰ κατασκευάσῃ ἰδίᾳ δαπάνῃ διακλάδωσιν ἵνα ἑνωθῇ μετὰ τῆς γραμμῆς ἣν εἶχεν ἀποκρούσει. Οἱ γαιοκτήμονες καὶ οἱ κτηνοτρόφοι διϊσχυρίζοντο ὅτι ὁ σιδηρόδρομος ἠλάττου τὰς εἰσπράξεις τῶν ἁμαξαγωγῶν, ὅτι ὁ καπνὸς ἔφθειρε τὰ προϊόντα τῆς γῆς, ἐμελάνου τὸ ἔριον τῶν προβάτων, ὅτι ὁ κρότος ἐτρόμαζε τὰ κτήνη καὶ πολλάκις χωρικοὶ διὰ τοὺς λόγους τούτους ἐπέπεσαν κατὰ τῶν μηχανικῶν!

Τούτου ἕνεκα καὶ ἀτελεύτητοι βουλευτικαὶ συζητήσεις προηγοῦντο τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμου, καὶ ὑπελογίσθη ὅτι κατὰ τὰ ἔτη 1840–7 ἐδαπανήθησαν εἰς τοιαύτας ὑπὲρ τὰ δέκα ἑκατομμύρια λιρῶν, ὅσαι, τῆς δαπάνης πρὸς κατασκευὴν εἰς 20 χιλιάδας λίρας τὸ μίλιον ὑπολογιζομένης, θὰ ἐπήρκουν εἰς κατασκευὴν 500 μιλίων, ἤτοι σιδηροδρόμου ἑνοῦντος τὸ Λονδῖνον μετὰ τοῦ Ἀβερδείνου τῆς Σκωτίας.

Ἄλλης γνώμης ἦν ὁ Σὶρ Ῥοβέρτος Πήλ, ὅστις ἐν Taneworth κατοικῶν, ἐπέμενεν ὑπὲρ τῆς κατασκευῆς σιδηροδρόμου κατ' ἐκείνην τὴν διεύθυνσιν, καὶ ὅτε ἀπεφασίσθη παρέστη ἔχων δίκελλαν ἀργυρᾶν καὶ ἤρχισε πρῶτος τὴν ἐργασίαν. Δι' ὃ καὶ ὅτε, ἀχρηματίας ἐπικρατούσης ἐν Ἀγγλίᾳ, ἣν οἱ ἀντίπαλοί του ἀπέδιδον εἰς τὰ οἰκονομικὰ αὐτοῦ μέτρα, αὐτὸς δὲ εἰς τὴν ἐπικρατήσασαν

λύσσαν ὑπὲρ τῶν σιδηροδρόμων, τότε εἰς τὰς βουλὰς τῷ ἐνθύμιζον πάντοτε τὴν ἀργυρᾶν δίκελλαν.

Εἰς τῶν συνήθων ὁδῶν τὴν κατασκευὴν προΐστατο κατὰ τοὺς τότε χρόνους εἷς ἀρχιμηχανικός, διορίζων ἀνὰ ἕνα μηχανικὸν κατὰ 40–50 μίλια μήκους, ἔχοντα καὶ τοῦτον ἀνὰ ἕνα βοηθὸν κατὰ 10–15 μίλια, καὶ τοὺς ἀναγκαίους ἐπιστάτας τῆς ξυλικῆς, τοιχοδομίας, ἀνασκαφῆς κτλ.

Αἱ σύριγγες ὅμως παρεῖχον, ὡς ἦν ἑπόμενον, τὰς μεγίστας δυσκολίας. Ἡ τοῦ Kimby φέρ' εἰπεῖν, 2399 Yards μῆκος ἔχουσα, ᾠκοδομήθη διπλῆ, ἑκάστης διαιρέσεως ἐχούσης πλάτος 60 ποδῶν· καὶ ἐξωρύχθη εἰς βάθος ποδῶν 160 ὑπὸ τὴν ἐπιφάνειαν. Καὶ ἐξεμισθώθη μὲν διὰ 99 χιλιάδας λιρῶν· ἀλλ' ὑπὸ γῆν εὑρέθη, ἀντὶ λίθου, ἄμμος καὶ ὕδωρ, ὅπερ μεγάλως ηὔξησε τὰς δυσχερείας. Εἰργάζοντο δ' εἰς αὐτὴν 1250 ἄνδρες, 200 ἵπποι καὶ 13 ἀτμομηχαναί, καὶ ἠντλοῦντο 1800 χόες (gallons) ὕδατος τὸ λεπτόν Ἡ ἐργασία διήρκεσε δύω καὶ ἥμισυ ἔτη, καὶ εἰς τὴν τοιχοδομίαν κατηναλώθησαν 36 κεράμων ἑκατομμύρια, καὶ ὑπὲρ τὴν σύριγγα ᾠκοδομήθη χωρίον διὰ τοὺς ἐργάτας, ὃ μετὰ ταῦτα ἐξέλιπεν.

Τὸ ὕψωμα ὅμως τέμνεται καὶ δὲν συριγγοῦται, ἂν τὸ βάθος εἰς ὃ πρόκειται νὰ διέλθῃ ἡ ὁδὸς δὲν ὑπερβαίνῃ τοὺς 60', πλὴν ἄν, τοῦ ἐδάφους ὄντος ἐκ χώματος, τὸ ἐκ τῆς σύριγγος λαμβανόμενον χῶμα χρησιμεύει εἰς ἔγερσιν προχωμάτων. Ἐπὶ δὲ τῶν τομῶν τὸ βραχῶδες ἔδαφος οὐδὲ δυσχερέστερον ἐστὶν οὐδὲν δαπανηρότερον τοῦ γαιώδους, καὶ μάλιστα τοῦ ἀμμώδους, διότι εἰς μὲν τὴν πρώτην περίπτωσιν τὰ πλευρὰ εἰσὶ κάθετα, καὶ ἑπομένως τὸ ἄνω πλάτος ἴσον τῷ κάτω, εἰς δὲ τὴν δευτέραν λαμβάνουσι πολλάκις μέχρι 45^0 κλίσιν, ὥστε τὸ ἄνω πλάτος ὑπερέχει τοῦ κάτω κατὰ τὸ διπλάσιον τοῦ ὕψους. Ἡ τοῦ Hurbury τεραστία τομὴ κατέρχεται εἰς βάθος 170', ἡ τῶν πλευρῶν δὲ κλίσις ἔχει ὑπὲρ τὰς 45^0, εἰς δὲ τὴν τοῦ Tring ἀνεσκάφησαν 1'297.963 κυβικαὶ ὀργυιαὶ (yards) τιτάνου, οὗ 15 κυβικοὶ πόδες ἐζύγιζον ἕνα τόνον.

Μιᾶς τῶν μεγάλων ἀρτηριῶν τῆς Ἀγγλίας (τῆς ἐκ Λονδίνου

βορειοδυτικῶς) ἐκτεινομένης εἰς 112 ½ μίλια ἡ λιθοδομία ἰσοῦτο εἰς 25,000′000,000 πόδας λίθου ὕψους ποδιαίου καὶ ἐτελειώθη εἰς 5 ἔτη ὑπὸ εἴκοσι χιλιάδων ἐργατῶν, ἐν ᾧ εἰς τὴν μεγάλην πυραμίδα τῆς Αἰγύπτου, συγκειμένην ἐκ λιθοτομίας ἀντιστοιχούσης εἰς μῆκος 15,733′000,000 πόδας λίθων ποδιαίων τὸ ὕψος εἰργάσθησαν ἐπὶ 20 ἔτη κατὰ μὲν Ἡρόδοτον ἑκατόν, κατὰ δὲ Διόδωρον τριακόσιαι χιλιάδες ἀνδρῶν. Τὸ χῶμα τὸ ἀνασκαφὲν κατὰ τὴν ἔκτασιν τοῦ σιδηροδρόμου ἐκείνου ἤρκει ἵνα στρώσῃ περὶ πᾶσαν τὴν γῆν ζώνην τριποδιαίαν, ποδὸς ὕψος ἔχουσαν, ἡ δὲ διὰ τὴν κατασκευὴν γενομένη δαπάνη ὑπελογίσθη ὅτι ἂν κατεβάλλετο εἰς λεπτὰ (pens), ἤρκει ὅπως ἀποτελέσῃ τὴν ὄαν, ἢ παρυφὴν πάσης ταύτης τῆς ζώνης. Κατὰ τὰ 1848 ἐψήφισεν ἡ βουλὴ κατασκευὴν σιδηροδρόμων 7150 μιλίων. Ἂν ὑπετίθετο ὅτι ἐπὶ πάντων αὐτῶν θὰ ἀνεσκάπτετο ἀνάλογος ποσότης χώματος, θὰ ἐδύνατο αὐτὸ νὰ καλύψῃ πᾶσαν τὴν γῆν ἐντὸς 15 ἐτῶν διὰ ζώνης πάχους ποδιαίου καὶ πλάτους 191 ποδῶν.

Ἓν τῶν σιδηροδρομικῶν μεγαλουργημάτων τῆς Ἀγγλίας ἦν τότε ἡ λεγομένη Βρετανίας γέφυρα, ἡ ὑπὲρ τὸν πορθμὸν Menai ἑνοῦσα νῆσον μετὰ τῆς στερεᾶς, ἥτις κατεσκευάσθη χωρὶς δι᾽ ἰκρίων καὶ ἄλλων ἔργων νὰ κλεισθῇ ὁ πορθμὸς καὶ κωλυθῇ ἡ θαλασσοπλοΐα. Τὸ ὕψος αὐτῆς ὑπὲρ τὴν ἐπιφάνειαν τῆς θαλάσσης ἐστὶν 104′, καὶ τὸ μῆκος 1834′ ἡ δὲ τοιχοδομία κυβικῶν ποδῶν 1′365,000. Σύγκειται δ᾽ ἐκ τεσσάρων διπλῶν ἐναλλήλως τεθειμένων τετραγωνικῶν σιδηρῶν σωλήνων 32′ ὑψηλῶν καὶ ὧν ἕκαστος βαρύνει 1800 τόννους, καὶ ἐπληρώθη 54,000 Λ. Εἰσὶ δ᾽ οὗτοι σφυρήλατοι, παχύτεροι ἄνω ἢ κάτω, διότι εὑρέθη ὅτι οὕτως ἔχουσι δύναμιν ὡς 21 ἐν ᾧ οἱ στρογγύλοι ὡς 13 καὶ οἱ ἐλλειψοειδεῖς ὡς 15. Ἔχουσι δὲ δύναμιν ἀντιστάσεως 4000 τόνων, ἐν ᾧ 460 θὰ ἤρκει καὶ ἐὰν ὑπετίθετο ὅτι πᾶσα ἡ γέφυρα κατείχετο ὑπὸ ἁμαξοστοιχίας.

Ὅτε διέβην διὰ Northampton, ἐρωτήσας, ἐπληροφορήθην ὅτι τὴν προτεραίαν, ἡμέραν οὖσαν ἀγορᾶς εἰς τὴν πόλιν ἐκείνην,

ἔφθασαν ἐκεῖ τὸ πρωὶ 11,000 ἀνθρώπων διὰ τοῦ σιδηροδρόμου, καὶ ἀπῆλθον τὸ ἑσπέρας 13,000, χωρὶς τῆς ἐλαχίστης ἀταξίας, καὶ χωρὶς οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον ἔνδυμα ἢ ἄλλο τι ν' ἀπολεσθῇ. Καὶ ἂν δὲ συμβῇ ποτέ τι νὰ λησμονηθῇ εἰς ἁμάξας, ὑπάρχει πρὸς τοῦτο ἰδία ἀποθήκη εἰς ἕκαστον σταθμόν, καὶ ἂν τὸ ἀπολεσθὲν δὲν εὑρεθῇ εἰς μίαν, εἰδοποιοῦνται πᾶσαι αἱ τῆς αὐτῆς γραμμῆς τηλεγραφικῶς.

Διὰ τοῦ Βορειοδυτικοῦ σιδηροδρόμου ἐστάλησαν ἐν ἔτει 1847 δέματα (paquets) 787,969· καὶ ἐν ἔτει 1848 δέματα 774,464. Αἱ δ' ἐπιστολαὶ καὶ ἐφημερίδες ἃς μετακομίζει καθ' ἑκάστην ὁ σιδηρόδρομος οὗτος συνεποσοῦντο εἰς 17 τόνων βάρος. Εἰς ἕνα δὲ τῶν σταθμῶν τοῦ Λονδίνου, τὸν Camden, εἰσῆλθον καὶ ἐξῆλθον ἀτμάμαξαι ἐμπορευμάτων 73,732, τῶν ἁμαξοστοιχιῶν συγκειμένων συνήθως ἐκ 35, πολλάκις ὅμως καὶ ἐξ 70—90 ἁμαξῶν. Ἐκέκτητο δ' ἡ Ἑταιρία τοῦ σιδηροδρόμου τούτου 6236 ἀτμαμάξας. Τοῦ αὐτοῦ δὲ σταθμοῦ ἡ διεύθυνσις ἐλάμβανε καθ' ἑκάστην περὶ τὰς 300 ἐπιστολὰς ὑπηρεσίας εἰς μέσον ὅρον· ἡ δὲ γενικὴ διεύθυνσις τῶν σιδηροδρόμων ἐλάμβανε καὶ ἔπεμπε καθ' ἑκάστην περὶ τὰς 4500 ἐπιστολάς, καὶ τὰ κατ' ἔτος ὑπ' αὐτῆς καταχωριζόμενα ἔγγραφα ἢ αἱ ἐξεταζόμεναι ὑποθέσεις ἀνήρχοντο εἰς 50,000,000! Πόλις ὁλόκληρος ἔχουσα τότε 242 οἴκους, κατοίκους δὲ 1405 εἶχε συστηθῇ μόνον διὰ τὸν σιδηρόδρομον, καὶ περιεῖχε κυρίως καταστήματα καὶ ἐργοστάσια δι' αὐτόν. Ἰδίως δ' ἐν τῇ πόλει Crew ὑπῆρχον τὰ μᾶλλον μεγαλουργὰ σιδηροδρομικὰ ἐργοστάσια, ἅτινα ἀπ' ἀρχῆς τοῦ 1848, ἀνὰ πᾶσαν δευτέραν, παρῆγον ἀνὰ μίαν ἀτμομηχανὴν μετὰ τοῦ παραρτήματος αὐτῆς (tender). Σύγκειται δὲ μία τοιαύτη μηχανὴ ἐκ 5416 τμημάτων. Εἰς τὸν σταθμὸν τοῦτον ἵσταντο 670 ἅμαξαι, ὧν 100 ὑπὸ διόρθωσιν. Πᾶν δὲ τὸ προσωπικὸν τῶν λειτουργῶν καὶ ἐργατῶν τοῦ Βορειοδυτικοῦ σιδηροδρόμου συνεποσοῦτο εἰς 10,266 ἄνδρας.

Εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην τὰ γραμμάτια ἑκάστου σταθμοῦ καὶ ἑκάστης τάξεως καθ' ἡμέραν ἠριθμοῦντο ἀπὸ 1-10,000 καὶ συνήθως

ἐδίδοντο περὶ τὰ 9,000. Τὸ διὰ τοὺς σιδηροδρόμους μέχρις ἐκείνου δαπανηθὲν κεφάλαιον 148,400,000 Λ. ἔφερεν ἐν ἔτει 1849 τόκον 3.62 %. Περίεργος δὲ παρατήρησις ἐγένετο, ὅτι μέχρις ἐκείνου, οἱ σιδηρόδροι οὐδόλως εἶχον βλάψει τὴν διὰ διωρύγων συγκοινωνίαν, ὧν τινες ἔφερον ἔτι εἰσόδημα 25–30 % κατ' ἔτος.

Εἰς ἕνα τῶν σιδηροδρομικῶν σταθμῶν μοὶ ἐπετράπη νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ τὸ ἠλεκτρικὸν τηλεγραφεῖον, καὶ ἐκεῖ ἔμαθον ὅτι ἡ ταχύτης μεθ' ἧς ὁ ἠλεκτρισμὸς διαβιβάζει τὰς λέξεις ἐστὶ 200.000 μιλίων κατὰ δευτερόλεπτον· δι' ἀποστολὴν συνήθους λέξεως ἀπαιτοῦνται 3 δευτερόλεπτα, ὥστε ἐντὸς λεπτοῦ ἀποστέλλονται 20 λέξεις. Ἐντὸς δὲ 5 λεπτῶν ἐπέμφθη ἐπιστολὴ ἐκ Λονδίνου εἰς Ἐδιμβοῦργον καὶ ἦλθεν ἡ ἀπάντησις. Τοῦ κεντρικοῦ καταστήματος τὰ ὑπόγεια περιεῖχον πρὸς ἐνέργειαν τοῦ τηλεγράφου 34 γαλβανοστοιχίας, ὧν αἱ μείζονες εἶχον ἀνὰ 24, αἱ δ' ἐλάσσονες 12 ζεύγη πλακῶν χαλκοῦ καὶ ζίγκου, ἑκάστης 5'' πλατείας καὶ 32'' μακρᾶς, βάρος δ' ἐχούσης 60 λότια. Διαιρεῖ δέ, ὡς γνωστόν, τὰς πλάκας ὀλίγη ἄμμος ὑγραινομένη ὑπὸ ὕδατος (12) καὶ θειϊκοῦ ὀξέος (1). Πρὸς μεταβίβασιν εἰδήσεως εἰς 4–5 μίλια ἀρκεῖ μία τῶν μικρῶν γαλβανοστοιχιῶν. Ἀπὸ δὲ Λονδίνου εἰς Ἐδιμβοῦργον ἀπαιτοῦνται 4–6 τῶν μειζόνων ὁμοῦ. Τότε ἔτι τὰ τηλεγραφικὰ σύρματα ἤγοντο ὑπὸ γῆν πρὸς προφύλαξιν. Καὶ τὸ ὡρολόγιον δὲ τοῦ καταστήματος ἐκινεῖτο δι' ἠλεκτρισμοῦ καὶ γαλβανισμοῦ, καὶ δὲν ἀπῄτει ἀνάτασιν.

Τὴν 2αν ὥραν μ. μ. ἔφθασα εἰς Douvre, συνοδοιπορήσας μετὰ δύω Ἄγγλων οἰνοπωλῶν, καὶ ἀμέσως ἐπιβιβασθεὶς ἢ μᾶλλον καταβὰς εἰς τὸ πλοῖον, διότι ἦν τότε ὥρα ἀμπώτιδος, εἶχον 40 λεπτὰ μέχρι τοῦ ἀπόπλου ὅπως ἀπὸ τοῦ καταστρώματος περιεργασθῶ τὴν πόλιν, ἐκτεινομένην εἰς τὴν παραλίαν μεταξὺ δύω λόφων, ὧν ὁ δυτικώτερος, εἰς ὀξὺ ἀπολήγων, καλεῖται Schakespearcliff, ὁ δ' ἀνατολικὸς στεφανοῦται ὑπ' ἰσχυροῦ φρουρίου. Ἐστὶ δ' ἡ πέριξ ἀκτὴ λευκή, ἐξ ἀποτόμων, οὐχὶ δ' ὑψηλῶν κρημνῶν κιμωλίας ἢ κρητίδος γῆς συγκειμένη. Αἱ παράκτιοι δ' οἰκοδομαί, εὐ-

πρεπεῖς, μάλιστα τριώροφοι, ἔχουσι συνήθως τὰς γωνίας πυργοειδῶς προεχούσας, καὶ χρῶμα λευκοκίτρινον μετὰ θυριδοφύλλων πρασίνων.

Τὸ πλοῖον ἐφ' οὗ ἐπλέομεν ἦν Γαλλικόν, ἔχον ἀρχιμήδειον ἕλικα, ὅπερ τότε ἦν σπάνιον ἔτι καὶ ἐθεωρεῖτο ὡς πρόοδος ἐν ἄλλοις καὶ διὰ τὴν ἡσυχίαν τῆς ἀκοῆς τῶν ἐπιβατῶν. Ἡ θάλασσα ἦν γαληνιαία· εἰς Καλαὶ δ' ἐφθάσαμεν περὶ τὰς 5, ἰδόντες ὀλίγον μόνον πρὸ τῆς ἀφίξεως τὴν ταπεινήν, γυμνὴν καὶ ὑγρὰν ἀκτήν, ἐφ' ἧς ἡλίευον σκώληκας. Ἡ ἄμπωτις ἐξηκολούθει εἰσέτι, καὶ ἠναγκάσθημεν ν' ἀναβῶμεν εἰς τὴν μακρὰν εἰς τὴν θάλασσαν προέχουσαν ξυλίνην προκυμαίαν δι' ἀναβαθρῶν ἐφ' ὧν δυσκόλως ἀνεῤῥιχώμεθα, διὰ τῶν χειρῶν βοηθούμενοι. Ὅτε δ' ἤλθομεν εἰς τὸ τελωνεῖον, καὶ μοὶ ἐζητήθη ν' ἀνοίξω τὸ κιβώτιόν μου, συμφορά! ἀνεκάλυψα ὅτι ἐπὶ τῆς γυμναστικῆς ἐκείνης ἀναβάσεως, τὰ κλειδία μου εἶχον πέσει καὶ βυθισθῆ εἰς τὸν ὠκεανόν, ἔνθα πιθανῶς θὰ μένωσι κείμενα ἐν ὅσῳ ὑφίσταται ἡ ὑδρόγειος. Ἀφεὶς λοιπὸν τὸ κιβώτιον εἰς τὸ τελωνεῖον, παρήγγειλα ἄλλα κλειδία, ἃ κατεσκευάσθησαν ἐν ᾧ ἐδειπνοῦμεν ἐν τῷ «Ξενοδοχείῳ τῶν *Παρισίων*». Ἀπήλθομεν δ' εἰς τὰς 6 $^1/_2$ διὰ Βρυξέλλας, διελθόντες πλησίον μεγάλων ἐργοστασίων de tulle. Συνοδοιπόρους εἶχον δύω, ὧν ὁ εἷς ἐκοιμᾶτο, ὁ δ' ἕτερος, λίαν ὁμιλητικός, κατηρᾶτο τῶν πλοίων, ὑπέσχετο εἰς τὴν Ἀγγλίαν μεγάλα χρηματικὰ ὠφελήματα ἐκ τῆς βιομηχανικῆς ἐκθέσεως, καὶ μοὶ ἐκήρυττεν ὅτι μόνην θρησκείαν ἔχει τὴν τῆς τιμιότητος. Μετὰ δύω δὲ σταθμοὺς εἰσῆλθεν ἔτι εἰς τὴν ἡμετέραν ἄμαξαν εἷς Ἄγγλος ἐκ Δυγκέρκης προερχόμενος, μετὰ τῆς γυναικός, δύω ὡραίων θυγατέρων του, καὶ Γάλλου, ἐραστοῦ τῆς μιᾶς, καὶ δύω βάναυσοι χωρικοί. Ἀπὸ Δουκαὶ δ' ἔμεινα μόνος μέχρι τοῦ Βελγικοῦ ὁρίου, ὅπου ἐφθάσαμεν εἰς τὰς 11, καὶ ἐμείναμεν μέχρι 12 $^1/_2$ ὑπὸ τελωνικὴν ἐξέτασιν.

Τὴν δὲ πρωΐαν τοῦ Σαββάτου ($^7/_{19}$) ἀφίχθημεν εἰς Βρυξέλλας, καὶ ἀφ' οὗ ἐπὶ μίαν ὥραν ἐκοιμήθην εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τῆς Ῥωσσίας, καὶ ἐπρογευμάτισα, καὶ ἔγραψα εἰς τὴν Καρολίναν καὶ

εἰς τὸν ἡμέτερον πρέσβυν Σχινᾶν ἐν Μονάχῳ, ὃν ἔμελλον νὰ ἐπισκεφθῶ, ἐξῆλθόν μετὰ ξεναγοῦ, περιαγαγόντος με εἰς διαφόρους ἐκκλησίας, ὧν ὅμως ἡ πρωτίστη, ἡ μητρόπολις, ἦν κλειστή, διότι ἐν αὐτῇ ἔμελλε νὰ τελεσθῇ ὁ ἐνταφιασμὸς τῆς Βασιλίσσης (θυγατρὸς τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου). Εἰς τὰς ἐκκλησίας ταύτας ἰδίως ἐθαύμασα τὰ ὡραῖα τορνεύματα τῶν ξυλίνων ἀμβώνων των. Ἐκεῖθεν δὲ μοὶ ἔδειξεν ὁ ὁδηγός μου τὴν χαριεστάτην δενδρόφυτον πλατεῖαν, ἔχουσαν κατὰ τὴν μίαν πλευρὰν τ' Ἀνάκτορα καὶ κατὰ τὴν ἀπέναντι τὸ Βουλευτήριον, ὅμοια μεγάλα κανονικὰ λευκὰ οἰκοδομήματα, ὧν ὁ ἄνω δόμος κοσμεῖται διὰ δωρίων κιόνων καὶ ἀετώματος. Εἶτα δὲ μετέβημεν εἰς ἓν τῶν πρωτίστων ἐργοστασίων τῶν τριχάπτων (dentelles) ἀσχολοῦν 1300 κοράσια, ἀπὸ 6 μέχρι 16 ἢ 17 ἐτῶν, ὅτε γίνονται ἐντελεῖς ἐργάτιδες. Λαμβάνουσι δὲ καθ' ἑκάστην μισθὸν 1 $^1/_2$—2 φράγκα ἀναλόγως τῆς ἐργασίας, ἥτις ἐστὶ δύω εἰδῶν· α' κατασκευάζει τὸ κοράσιον κατὰ σχέδιον ὃ τῷ δίδεται γεγραμμένον ἐπὶ κυανοῦ χάρτου ἄνθος διὰ τῆς βελόνης (ἓν ἄνθος 1'' μήκους περίπου εἰς 14 ὥρας), καὶ τοῦτο προσηλοῖ εἰς τὸ τρίχαπτον, κόμβον δένον εἰς ἑκάστην τρύπαν αὐτοῦ· ἢ β' εἰς τὸ σχέδιον κεντῶνται πυκνόταται καρφίδες, καὶ δι' αὐτῶν ἡ τεχνίτις, μετὰ πλείστης ταχύτητος καὶ ἐπιδεξιότητος ῥίπτει διαφόρους, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον παχείας κλωστάς, κρεμαμένας εἰς κουβάρια, οὐχὶ ὀλιγωτέρας τῶν 100, καὶ οὕτως ἀπαρτίζονται τὰ ποικίλματα, εἰς τὰ λεπτότερα τῶν τριχάπτων. Αἱ Malines λεγόμεναι ἁπλούστεραι καὶ μόνον ἐκ λευκῆς κλωστῆς κατασκευαζόμεναι ἀπαιτοῦσι δι' ἕνα πῆχυν (aune) ἡμέρας 16, αἱ δὲ πολυπλοκώτεραι καὶ μεταξωταί, αἱ Valenciennes ἡμέρας 32. Ἐκ τούτων δὲ καὶ ἠγόρασά τινα τεμάχια εἰς ἐνδύματα διὰ τὴν Καρολίναν.

Ἀφ' οὗ δὲ εἶδον τὸ ἀρχαῖον δημαρχεῖον, ἔχον ὑψηλὸν πύργον, τὰς μεγαλοπρεπεῖς στοὰς (arcades du Roi, de la Reine et des Princes), καὶ τὰς ὡραίας ἀγορὰς τῶν μαγειρικῶν ὠνίων, καὶ προσέτι τὴν τῶν ἀνθέων (ἣν ὁ ἀνεψιός μου Γεώργιος Ῥόζεν

μετὰ ἔτη κατέστησε γνωστοτάτην δι' ὡραίας εἰκόνος του) ἀπῆλθον εἰς τὰς 11 $^{1}/_{4}$ διὰ Κολωνίαν, καὶ εἰς τὰς 3 ἔφθασα εἰς Liége ἐπὶ τῆς Meuse, πόλιν ὡραίως κειμένην παρὰ ποικίλους συμφύτους λόφους, καὶ περίφημον ἐπὶ ὁπλοποιίᾳ. Ἐνταῦθα, ἐπειδὴ ἡ σιδηρᾶ ὁδὸς ἔχει κλίσιν 138 μ. ἐπὶ 3500, ἡ ἁμαξοστοιχία ἀνείλκετο διὰ σχοινίου σιδηροῦ ἐπικεκαλυμμένου διὰ κανναβεως κατὰ τῆς ὀξειδώσεως. Ἔχον δ' αὐτὸ 7000 μέτρων μῆκος, ἐπληρώθη 48000 φράγκων. Διελθόντες δὲ τὴν γραφικωτάτην κοιλάδα τῆς Meuse, ὅλην κατάτρητον διὰ συρίγγων, ἐφθάσαμεν εἰς Κολωνίαν κατὰ τὰς 8 $^{1}/_{2}$, καὶ κατέλυσα παρὰ τὸν σταθμὸν τοῦ Ἀννοβέρου, πέραν τοῦ Ῥήνου, οὗ ἡ θέα τὴν νύκτα ἀπὸ τῆς γεφύρας μὲ κατεγοήτευσε.

Τὴν δ' ἐπιοῦσαν, Κυριακὴν ($^{8}/_{20}$ Ὀκτωβρίου), ἀπῆλθον ἐκ Κολωνίας εἰς θέσιν δευτέραν, ἀντιστοιχοῦσαν κατὰ τὴν ποιότητα πρὸς τὰς πρώτας τῆς Γαλλίας καὶ τοῦ Βελγίου, καὶ διὰ χώρας πεδινῆς καὶ γυμνῆς ἀφίχθην εἰς τὴν ἰδίως διὰ τὴν ζωγραφικὴν αὐτῆς σχολὴν ἐπίσημον πολίχνην τῆς Δυσσελδόρφης, ἔχουσαν διωρόφους καὶ τριωρόφους τὰς οἰκίας, λευκὰς μετὰ στεγῶν μελανῶν. Ἀλλὰ κυρίως αὐτῆς εἶδον μόνον τὸν σταθμόν, ὄντα καὶ αὐτὸν σχετικῶς ὡραῖον. Ἐνταῦθα δέ, εἰς τὴν ἐγχώριον ἐφημερίδα (Düsseldorfer Zeitung), ἀνέγνων τὴν ἑπομένην θαυμάσιον ἀγγελίαν: «*Der Königlich Griechische Hofkünstler* ect. Wilgelba Frickel wird in nächster Zeit hier eintreffen, und eine Production der Geschwindigkeit ohne Apparat geben. Näheres die Programme! Τί δὲν τολμᾷ ἡ αἰσχροκέρδεια!

Εἰς δὲ τὰς 11 $^{1}/_{4}$ ἐφθάσαμεν εἰς Dorthmund, ὅπου διακλαδοῦνται οἱ σιδηρόδρομοι, καὶ τόσον κακῶς κεκανονισμένη ἦν ἔτι τότε ἡ ὑπηρεσία, ὥστε πρὸς ἀποφυγὴν συγκρούσεως, ἠναγκάσθημεν νὰ μείνωμεν ἡμίσειαν ὥραν περιμένοντες ἁμαξοστοιχίαν καθυστεροῦσαν. Ἐντεῦθεν δέ, καὶ μάλιστα περὶ Bielfield, ἡ χώρα εἶχε γραφικώτατον χαρακτῆρα. Εἰς ἕνα δὲ τῶν προσεχῶν σταθμῶν εἴδομεν ἓν τῶν πολλαχοῦ τῆς Γερμανίας ὑπαρχόντων ἁλατοπηγείων. Ἀποτελοῦσι δ' αὐτὰ ὑψηλοὶ καὶ μακροὶ τοῖχοι ἐκ φρυ-

γάνων συγκείμενοι, εἰς ὧν τὴν κορυφὴν ἀναβιβάζεται διὰ μηχανῶν τὸ ἀντλούμενον ἁλμυρὸν ὕδωρ, καὶ δι' αὐτῶν διηθούμενον, ἐναποτίθησι τὸ ἅλας εἰς τοὺς κλάδους των.

Μετὰ μεσημβρίαν δ' ἀφίχθημεν εἰς τὴν Portam Westphalicam, ὅπου ὡραῖοι λόφοι, τὸν Weser ποταμὸν ἑκατέρωθεν στεφανοῦντες, καὶ παραλλήλως θέοντες, ἀποτελοῦσι τὸ πέρας, καί, ὡς λέγονται, τὴν Πύλην τῆς Βεστφαλίας. Ἐκεῖθεν δ' ἀφίχθημεν εἰς Minden, ὅπου τότε ἔληγεν ἡ Πρωσσία καὶ ἤρχετο τὸ Ἀννόβερον, καὶ ἀφ' οὗ ἐμείναμεν ἐκεῖ μίαν ὥραν, ἐξηκολούθησα μετὰ τοῦ Ἄγγλου, τοῦ ἀνέκαθεν συνοδοιπόρου μου, μεθ' ἑνὸς Γερμανοῦ καὶ τῆς ἀνεψιᾶς του ἀγάμου, εὐσώμου ἄριστα τὴν γαλλικὴν ὁμιλούσης, καὶ προσέτι μετ' εὐφυεστάτης Βελγίδος, ἥτις εἶχε περιέλθει τὴν ὑφήλιον, καὶ περὶ τὰς 8 τὸ ἑσπέρας, ἐν Ἀννοβέρῳ, κατέλυσα, παρ' αὐτὸν τὸν σταθμόν, εἰς τὸ λαμπρὸν Βασιλικὸν ξενοδοχεῖον (Hôtel Royal), οὗ τὸν χρυσοστόλιστον θυρωρὸν εἶχον ἐκλάβει ὡς ἀνώτερόν τινα ἀξιωματικόν, καὶ ἐξεπλάγην ὅτε μοὶ ἔδειξε τὸν κοιτῶνά μου καὶ τὸ ἑστιατόριον, καὶ μοὶ ἔφερε τὰ κηρία. Ἐνταῦθα δ' ἐγνωρίσθην μετὰ τοῦ κ. Lützow, οὗ ἡ θυγάτηρ ἦν Κα Plüscow, νυμφευθεῖσα τὸν ἀδελφὸν τοῦ συζύγου τῆς Μεγάλης Κυρίας τῆς ἡμετέρας Βασιλίσσης.

Τὴν δευτέραν δὲ ($^9/_{21}$), εἰς τὰς 3 $^1/_2$ ἐγερθείς, καὶ προγευματίσας, ἀπῆλθον εἰς τὰς 7 μετὰ τῶν δύω συνοδοιπόρων μου κυριῶν, καὶ μετ' ἄλλης γραίας, ἐχούσης θυγατέρα μικράν. Ἀηδεστέραν δὲ καὶ μονοτονωτέραν ὁδὸν τῆς μεταξὺ Ἀννοβέρου καὶ Λειψίας δὲν ὑποθέτω οὐδὲ τὰς τῆς ἐρήμου τῆς Σαχάρας. Ὁ σιδηρόδρομος, ἄνευ τῆς ἐλαχίστης ποικιλίας, διέτρεχε τὸ ἀπέραντον ἀμμῶδες πεδίον τῆς Βορείου Γερμανίας, ὅ ποτε βεβαίως ἐκαλύπτετο ὑπὸ τοῦ Ὠκεανοῦ, ὡς καὶ ἀπόδειξιν ὑλικὴν τούτου μεταγενεστέρως ἀπέκτησα ἐν Βερολίνῳ, τεμάχιον λίθου εὑρών, μεταξὺ οἰκοδομικῆς ὕλης, περιέχον θαλάσσιον ὄστρακον, ὃ καὶ ἠγόρασα ἀντὶ μιᾶς μάρκας παρ' ἑνὸς τῶν κτιστῶν. Ἡ χιὼν εἶχεν ἀρχίσει πίπτουσα ἀπὸ τῆς ἀπελεύσεως ἡμῶν ἐξ Ἀννοβέρου καὶ ἐξηκολούθησεν ἐπὶ 5 ὥρας,

τὸ δὲ ψῦχος διήρκεσε δι' ὅλης τῆς ὁδοιπορίας. Τὰς ἁμάξας ἠλλάξαμεν εἰς Βρυνσβίκην, καὶ ἐκεῖθεν συνωδοιπόρησα μετὰ νέας, ξανθῆς καὶ γλυκείας Ἀγγλίδος, ἄριστα τὴν γαλλικὴν ὁμιλούσης, ἥτις πρὸ ἓξ μηνῶν ἐκ τῆς Ἰνδικῆς ἐλθοῦσα μετὰ χονδροῦ καὶ κρεατοπωλοειδοῦς συζύγου, ἐπέστρεφε πάλιν ἐκεῖ μετ' αὐτοῦ διὰ τῆς Τεργέστης. Εἰς τὸν τότε ἄθλιον σταθμὸν τῆς Μαγδεμβούργης, ᾧ εἵποντο ἔτι ἀθλιώτεροι, ἠλλάξαμεν αὖθις ἁμάξας, καὶ εἰς τὰς 3 μ. μ. ἐφθάσαμεν εἰς Λειψίαν. Ἐνταῦθα δὲ κατέλυσα μὲν εἰς τὴν «Πόλιν τῆς Ῥώμης» (Stadt Rom), καὶ διηυθύνθην ἀμέσως εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἡμετέρου προξένου, Κωνσταντίνου Πασᾶ Ναούμ, ὃν εὗρον εἰς τὴν ἀποθήκην τῶν γουναρικῶν, ὧν ἤσκει τὸ ἐμπόριον. Μὲ περιήγαγε δὲ εἰς τὴν πόλιν ὁ υἱὸς αὐτοῦ (ἤ, νομίζω, μᾶλλον ἀδελφοῦ), Παναγιώτης, δείξας μοι τὰς περιεργοτέρας ἐκκλησίας, τὸ νέον πανεπιστήμιον, τὴν *ὁδὸν Ἀθηναίου* (Athenäumstrasse), πλὴν τοῦ ὀνόματος ἄλλως ὅλως γερμανικήν, τὰ ἐπισημότερα τῶν δημοσίων καταστημάτων, τὸ ***Γαλλικὸν καφφενεῖον*** (Caffé Français), καὶ μὲ συνώδευσεν εἰς τοῦ τὴν πώλησιν τοῦ ἀρχαιολογικοῦ μου βιβλίου ἀναλαβόντος Wigand, ὅπου ἐγνωρίσθην μετὰ τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἀνατομίας Weber. Τὸ δ' ἑσπέρας ἐφιλοξενήθην εἰς τοῦ Κ. Ναούμ, ὅπου ὁ Κ. Παναγιώτης ἐκτὸς τοῦ ὅτι μοὶ ἀνέγνω 500 στίχους, μοὶ παρέθηκε καὶ ἄριστον δεῖπνον.

Διαρκοῦντος αὐτοῦ, ἠρώτησα πῶς δὲν βλέπω παρακαθήμενον εἰς τὴν τράπεζαν καὶ τὸν οἰκοδιδάσκαλον Κ. Γ. Παπασλιώτην, περὶ οὗ ἐγνώριζον τὰ ἑπόμενα προηγούμενα. Πρό τινος χρόνου, πρὸ δύω ἴσως ἐτῶν, εἷς φοιτητὴς τοῦ Πανεπιστημίου ὃν δὲν ἐγνώριζον, ἐλθὼν πρός με μίαν ἑσπέραν, μοὶ εἶπεν ὅτι ἤκουσε πᾶσαν τὴν σειρὰν τῶν παραδόσεών μου, καὶ περατώσας παρ' ἡμῖν τὸ Πανεπιστήμιον, διεφλέγετο ὑπὸ πόθου νὰ μεταβῇ εἰς Γερμανίαν πρὸς τελειοποίησιν, ὅτι δ' ἔχει τινὰ βιβλία ἃ πωλήσας θὰ δυνηθῇ νὰ πληρώσῃ τὸν ναῦλόν του μέχρι Τεργέστης, καὶ ἐκεῖθεν ἐλπίζει νὰ βοηθηθῇ ὑπὸ ὁμογενῶν διὰ τὰ ὁδοιπορικά του μέχρι Λειψίας, ἀλλ' ὅτι ἐκεῖ ἀφιχθείς, οὐδεμίαν ἔχει περαιτέρω ἐλπίδα, οὐδεμίαν γνωριμίαν, καὶ

μὲ παρεκάλει νὰ τὸν συνδράμω διὰ τῶν σχέσεών μου. Σχέσιν ἐν Λειψίᾳ οὐδεμίαν εἶχον ἐγώ, πλὴν τῆς γνωριμίας τοῦ κ. Παναγιώτου Ναούμ, ὃν εἶχον ἰδεῖ ὅτε ἐπεδήμει εἰς Ἀθήνας, ὅπου νομίζω ὅτι καὶ οἰκίαν προὐτίθετο ν' ἀγοράσῃ, ἢ καὶ ἠγόρασε καὶ μετὰ ταῦτα τὴν ἐξεποίησε. Πρὸς ἐκεῖνον λοιπὸν ἔγραψα, ἐξαίρων τὴν φιλομάθειαν τοῦ νέου Παπασλιώτου καὶ παρακαλῶν αὐτὸν νὰ τὸν συνδράμῃ ᾧ οἶδε τρόπῳ, καὶ νὰ πράξῃ δι' αὐτὸν ὅτι θὰ ἔπραττε δι' ἐμὲ ἂν μ' ἔβλεπεν ἄνευ οὐδενὸς πόρου ἀφικνούμενον εἰς τὴν πόλιν των, ἵνα ἐκπαιδευθῶ καὶ καταστῶ ἀξιώτερος νὰ χρησιμεύσω εἰς τὴν πατρίδα.

Μετά τινα δὲ χρόνον ἔλαβον ἐπιστολὴν λίαν ἐκτενῆ τοῦ Παπασλιώτου, πλήρη ἐκφράσεων εὐγνωμοσύνης, καὶ ἀφηγουμένην τὰ ἑπόμενα· ὅτι ἀφιχθεὶς εἰς Τεργέστην, ἐβοηθήθη ἐκεῖθεν καὶ κατώρθωσε νὰ μεταβῇ εἰς Λειψίαν· ἐνταῦθα ὅμως καὶ τοῦ ὀβολοῦ στερούμενος καὶ τὴν γερμανικὴν ἀγνοῶν, ἀπῆλθεν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν ἐκκλησίαν, ἣν εὑρὼν κεκλεισμένην, ἐκαθέσθη μετὰ τοῦ μικροῦ ὁδοιπορικοῦ σάκκου του, εἰς τὰς βαθμίδας τῆς θύρας, μέχρις οὗ ἐλθὼν ὁ θυρωρός, Ἕλλην τὸ γένος, καὶ πληροφορηθεὶς παρ' αὐτοῦ τίς ἦν καὶ τί ἤθελε, τὸν ὡδήγησεν εἰς τοῦ Κου Ναούμ· οὗτος δέ, ἀναγνοὺς τὴν θερμὴν σύστασίν μου, τὸν παρέλαβεν ἀμέσως εἰς τὴν οἰκίαν του, τὸν κατέστησεν ὁμοτράπεζόν του καὶ διδάσκαλον τῆς Ἑλληνικῆς τῶν παιδίων του, καὶ ἵνα τῷ περιποιήσῃ ἐπαρκέστερόν τινα πόρον, τὸν ἀνέδειξε συγχρόνως ἀναγνώστην καὶ ψάλτην τῆς Ἐκκλησίας.

Ταῦτα λοιπὸν γινώσκων, ἐξεπλάγην μὴ ἰδὼν τὸν παρ' ἐμοῦ συστηθέντα μεταξὺ τῶν συνδαιτημόνων τὴν ἑσπέραν ἐκείνην. Ἀλλ' ὁ Κ. Ναούμ, ἀφ' οὗ κατ' ἀρχὰς ἔδειξεν ἀποστροφὴν νὰ ἐξηγηθῇ, μοὶ εἶπε τέλος ὅτι ὁ Κ. Παπασλιώτης δὲν ἦν πλέον σύνοικός του· ὅτι πολλαχῶς εὐεργετηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ἔργον κύριον εἶχε νὰ τὸν διαβάλλῃ σταθερῶς παρὰ τοῖς λοιποῖς Ἕλλησι τῆς Λειψίας, ὅπερ ὁ Κ. Ναούμ, παρ' αὐτῶν πληροφορούμενος, ἀφ' οὗ τὸν ἠνέχθη ἐπὶ μακρὸν χρόνον, τὸν παρεκάλεσε τέλος νὰ ἐγκαταλείψῃ

τὴν οἰκίαν του, καὶ ἔκτοτε δὲν τὸν βλέπει πλέον. Ἡ ἀφήγησις αὕτη βαθέως μ' ἐλύπησε.

Τὴν δὲ 10/22 Ὀκτωβρίου ἀπῆλθον εἰς τὰς 10 π. μ. συνοδοιπόρον ἔχων νέον Γερμανόν, ὅστις μ' ἠρώτα ἂν ὑπάρχωσιν ἔτι ἀρχαῖοι Ἕλληνες (Altgriechen) ἐν Ἑλλάδι, καὶ ἂν ἡ Γερμανικὴ δὲν ἦν θυγάτηρ τῆς Λατινικῆς! Αἱ περὶ τὴν Λειψίαν ἀπέραντοι, μονότονοι καὶ πάσης χάριτος ἐστερημέναι πεδιάδες, ἦσαν κεκαλυμμέναι ὑπὸ χιόνος, ἥτις ἔπιπτεν ὑγρὰ διὰ σκοτεινῆς ἀτμοσφαίρας, καὶ ὑπὲρ ἣν προεῖχον ἰσχναὶ καὶ σπάνιαι, φύλλων δὲ γυμναὶ δενδροστοιχίαι, ὡς δεῖκται τῶν ὁδῶν ἐν ἐρήμῳ. Εἰς τὰς 7 1/2 δὲ ἀφίχθην εἰς Ἀλτεμβούργην, τὴν μικρὰν ἡγεμονίαν τοῦ θείου τοῦ ἡμετέρου Βασιλέως, καὶ ἐνταῦθα μοὶ διηγεῖτο ὁ ἥκιστα ἀξιόπιστος συνοδοιπόρος μου, ὅτι κατὰ τὸν μεσαιῶνα λησταὶ (Raubritter) ἥρπασαν τοὺς ἡγεμονόπαιδας τῆς χώρας διὰ τῶν παραθύρων τοῦ παλατίου. Διακλαδευομένου δὲ μετὰ 2 ὥρας ἐν Reichenbach τοῦ σιδηροδρόμου, μετετέθημεν εἰς βραδυπορωτάτας ἁμάξας, ἐν αἷς ἐτυμπανίσθημεν ἔτι ἐπὶ ἱκανὰς ὥρας. Παρὰ Reichenbach εἴδομεν κτιζομένην τριώροφον γέφυραν ἐκ ταπεινῶν ἀψίδων, ὧν 12 ἀποτελοῦσι τὴν ἀνωτάτην σειράν, καὶ τὸ ἔργον τοῦτο ἐθεωρεῖτο τότε, ὡς ἓν τῶν θαυμάτων τῆς σιδηροδρομίας· ἀλλ' οὐδὲ μακρόθεν δύναται νὰ συγκριθῇ πρὸς τὴν γέφυραν ἣν εἶχον ἰδεῖ ἐν Νεοκαστέλλῃ τῇ Ἀγγλικῇ, καὶ τέλος ἐν Plunen ὑπερέβημεν τὰ Βαυαρικὰ ὅρια καὶ ἐφθάσαμεν περὶ τὴν 1 1/2 εἰς τὴν μικρὰν πόλιν Hoff, δι' ἧς διῆλθον μαθὼν ὅτι διέτριβεν ἐκεῖ ὁ Βασιλεὺς Ὄθων ἐλθὼν εἰς ἐπίσκεψιν τῆς μητρός του, δι' ὃ καὶ πολλὰ μέλη τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας καὶ συγγενεῖς αὐτῆς εἶχον συῤῥεύσει ἐκεῖ. Περὶ τὰς 6 παρουσιάσθην εἰς τὸν Βασιλέα καὶ πολλὰ ἐῤῥέθησαν περὶ τῆς τότε καὶ τῆς μετὰ ταῦτα τύχης τῆς Ἑλλάδος· μετὰ πολλῆς δ' ὑπὲρ ἐμοῦ προνοίας μὲ προέτρεψεν ὁ Βασιλεὺς νὰ μὴ ἀναχωρήσω πρὸ αὐτοῦ διὰ τὴν Ἑλλάδα, διότι θὰ ἠπειλούμην ὑπὸ ὑποτροπῆς εἰς τὴν θέρμην, ἀφ' ἧς μόλις εἶχον ἀπαλλαγῇ ἐν Ἀγγλίᾳ.

Τὴν ἀγαθὴν ὅμως ταύτην συμβουλήν του δὲν ἐδυνάμην ν' ἀκολουθήσω, διότι καὶ ἡ ἄδεια καὶ οἱ πόροι μου ἐξηντλοῦντο. Παρουσιάσθην δὲ καὶ εἰς τὸν πατέρα τῆς Βασιλίσσης ἡμῶν, τὸν Μέγαν Δοῦκα τοῦ Ὀλδεμβούργου, εὔσωμον καὶ ἀγαθὸν γέροντα, ὅστις μοὶ εἶπεν ὅτι οἱ Ἕλληνες δὲν πρέπει νὰ βιάζωνται εἰς τῶν εὐχῶν αὐτῶν τὴν ἐπίτευξιν· ἀλλὰ τῷ ἀπήντησα ὅτι τὸ ἐθνικὸν αἴσθημα ἀνθίσταται πρὸς χαλινόν, καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν τῆς φρονήσεως. Τὴν δ' ἑσπέραν διῆλθον λίαν εὐχαρίστως παρὰ τῇ Κᾳ Mendel, Κυρίᾳ τῆς Αὐλῆς τῆς Βασιλίσσης τῆς Βαυαρίας, ὅπου ἦσαν καὶ αἱ Κυρίαι τῆς Μεγ. Δουκίσσης τῆς Ἕσσης, τῆς ἡγεμονίδος τοῦ Ὀλδεμβούργου καὶ τῆς τοῦ Ἀλτεμβούργου. Πρὶν δ' ἢ κατακλιθῶ, ἔγραψα εἰς Ἀγγλίαν, τὰ τῆς ὁδοιπορίας μου ἀφηγούμενος.

Τὴν δὲ ***Τετάρτην*** ($^{11}/_{23}$), εἰς τὰς 5 $^{1}/_{2}$ ἀπῆλθον εἰς Hoff διὰ τῆς ἁμαξοστοιχίας ἐν ᾗ ὡδοιπόρουν καὶ οἱ Βασιλεῖς, καὶ πανταχοῦ κατὰ τοὺς σταθμοὺς ὑπεδέχοντο αὐτὴν ὑπαλλήλων καὶ λαοῦ συῤῥοή, καὶ παρατάξεις, ὧν ἐγὼ ἤμην μακρόθεν θεατής, οὐχὶ λίαν εὐχαριστημένος, διότι ἠλάττουν ἀναλόγως τῶν ἁπλῶν ὁδοιπόρων τὴν ἄνεσιν, ὁ δὲ καιρὸς ἦν ἀηδής, χιονώδης καὶ ψυχρός. Οὕτω διήλθομεν διὰ Βαμβέργης, ἥτις ἔμελλέ ποτε νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τελευταῖον ἡσυχαστήριον τοῦ ἀγαθοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, διὰ Νυρεμβέργης, τῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχάνου, διὰ τῆς περιφήμου Αὐγούστης, καὶ εἰς τὰς 9 τὴν ἑσπέραν ἐφθάσαμεν εἰς Μόναχον, τὴν πόλιν τῶν πρώτων σπουδῶν μου, ὅπου ὁ Κ. Σχινᾶς μὲ παρέλαβεν εἰς τὴν οἰκίαν του.

Μίαν ἑβδομάδα διαμείνας ἐν Μονάχῳ, παρὰ τῷ Κ. Σχινᾷ, πολλὰ μετ' αὐτοῦ ἐπεσκέφθην, ὡς τὴν τότε ἐν τῷ Βασιλικῷ χυτηρίῳ συμπληρουμένην, ἤδη δ' ἐν χώρῳ ὀρθὴν στηθεῖσαν κολοσσιαίαν Bavariam. Εἰς αὐτῆς τὴν κεφαλὴν ἀνέβην διὰ κλίμακος ἐσωτερικῆς καὶ ἐκάθησα εἰς χαλκοῦν ἀνάκλιντρον, διὰ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς, οἵτινες ἦσαν παράθυρα, τὴν ἄλλοτε γνωστήν μοι Theresienwiese ἐπισκοπῶν. Μοὶ ἐπέδειξε δὲ ὁ φίλος Κ. Σχινᾶς καὶ τὸ ὑελουργεῖον τῆς Νυμφενβούργης· τὸ θησαυροφυλακεῖον, τὸ

παρεκκλήσιον τῶν Ἀνακτόρων, τὸ ἐργοστάσιον του περιφήμου ζωγράφου Kaulbach, ὅπου εἶδον τὴν εἶτα εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Βερολίνου μετακομισθεῖσαν μεγαλογραφίαν, τὴν παριστῶσαν τὴν «ἅλωσιν τῆς Ἱερουσαλήμ», καὶ ἐγνωρίσθην μετὰ τοῦ καλλιτέχνου, γράψαντος καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Κυρίας Σχινᾶ. Παρουσιάσθην δὲ καὶ εἰς τὸν Βασιλέα τῆς Βαυαρίας (Μαξιμιλιανόν), ὅστις μοὶ ὡμίλησε περὶ ἀρχαιοτήτων, περὶ στιχουργίας καὶ περὶ ἀγγλικῆς ἐφημεριδογραφίας.

Ἐν ἄλλοις ἠθέλησα νὰ ἐπανίδω τὴν οἰκογένειαν παρ' ᾗ ᾤκουν ἐπὶ τῆς τελευταίας διαμονῆς μου ἐν Μονάχῳ, καὶ μετέβην εἰς τὴν ἐν Frühlingstrasse οἰκίαν των. Ἀλλ' ἐκεῖ οὐδένα εὗρον καὶ ἔμαθον ὅτι ὁ μὲν οἰκοδεσπότης ἀπέθανε κακῶς ἔχων καὶ καταγγελθεὶς ἐπὶ ἀνηθίκῳ πράξει, ἀπέθανε δὲ καὶ ἡ ἐπὶ κάλλει καὶ ἀγωγῇ διαπρέπουσα θυγάτηρ τῆς συζύγου του ἐκ πρώτου γάμου Σοφία, ἡ δ' ἀξιόλογος σύζυγός του, τῶν κτημάτων της πωληθέντων ὑπὸ τοῦ οἰνόφλυγος ἀνδρός της, καὶ μείνασα ἄνευ ὀβολοῦ, ἐμισθώθη ὡς ὑπηρέτρια εἰς ξενοδοχεῖον, εἰς τὸ αὐτὸ δὲ καὶ ὁ υἱός της ὡς παραμάγειρος. Τῆς γυναικὸς ταύτης ὁ πρῶτος σύζυγος ἦτο δημοτικὸς σύμβουλος τοῦ Μονάχου.

Ἀπὸ τῆς πρώτης δ' ἡμέρας ἔσπευσα καὶ πρὸς τὸν Θείρσιον, ὃν ἐπανεῖδον μετὰ πλείστης χαρᾶς, καὶ ὅστις μοὶ ἔδωκε τὸ περὶ τοῦ Ἐρεχθείου ἔργον του. Παρ' αὐτῷ δὲ ἀπήντησα καὶ τὸν (ἀρχαιολόγον) καθηγητὴν Braun, ὅστις ὅμως δὲν μοὶ ἐνεποίησε μεγαλόνοος ἀνθρώπου ἐντύπωσιν· προσέτι δὲ καὶ τὸν καλὸν σπουδαστὴν Νεροῦτσον, ὅστις ἔπειτα εἰς Ἀλεξάνδρειαν ἀποκαταστάς, κατέστη ἐπίσημος αἰγυπτιολόγος. Προσέτι ἐπεσκέφθην τὴν Κ^{αν} Gasser χήραν τοῦ ποτὲ ἐν Ἑλλάδι πρέσβεως τῆς Βαυαρίας, τὸν ὑπουργὸν von den Pfaden, ὅστις μὲ προσεκάλεσεν εἰς συναναστροφήν, τὸν σύμβουλον K. Rapp, τὸν Wendland, ἀδελφὸν τοῦ ἰδιαιτέρου Γραμματέως τοῦ Βασιλέως καὶ πρέσβυν εἰς Παρισίους, καὶ προσέτι τοὺς Perceval, Maurer καὶ Perglas, ἀπόντας, καὶ ἀπήντησα ἀπροσδοκήτως τὸν Σινολόγον K. Neumann πρὸς ὅν,

ὅτε ἐπὶ τῆς πρώτης μου ἐπιδημίας ἐν Μονάχῳ τὸν εἶχον γνωρίσει παρὰ τῷ Θειρσίῳ, ὀλίγον συνεπάθουν, ἄνευ λόγου βεβαίως, διότι ἤδη, προτραπεὶς ὑπ' ἐμοῦ, μοὶ ἔπεμψε κινεζικά τινα βιβλία διὰ τὴν ἐθνικὴν βιβλιοθήκην. Τὸ θέατρον ἐπεσκέφθην τὸ πρῶτον ἑσπέρας, μετὰ τοῦ Κ. Ἀντωνοπούλου, Γραμματέως τοῦ Κ. Σχινᾶ καὶ εἶδον τοὺς Puritani.

Μετὰ πολιτικῶν δ' ἀνδρῶν κατὰ τὴν βραχεῖαν ἐν Μονάχῳ διαμονήν μου ἐλθὼν εἰς συνάφειαν, ἠθέλησα νὰ ἐπωφεληθῶ τῆς περιστάσεως ἵνα ἐρευνήσω περὶ τῶν σχέσεων τῶν Δανογερμανικῶν Δουκάτων, ἅτινα ἤδη τότε ἠπείλουν περιπλοκάς. Οὕτως ἔμαθον ὅτι κατὰ τὴν γερμανικὴν ἔποψιν τὸ Ὁλστέϊν, ὃν πάντοτε Γερμανικόν, καὶ τὸ Schleswig ὂν ἀνεξάρτητον, εἶχον ἀπό τινος τεθῆ διὰ **προσωπικῆς ἑνώσεως** ὑπὸ τὸ σκῆπτρον τοῦ Βασιλέως τῆς Δανίας· ὁ προκάτοχος ὅμως τοῦ βασιλεύσαντος ἐφ' ἧς ἐποχῆς ἐγὼ ταῦτα ἐσημείουν, ἠθέλησε διὰ τῆς λεγομένης **ἀνοικτῆς ἐπιστολῆς** (offener Brief) νὰ συγχωνεύσῃ ἀμφότερα μετὰ τῆς Δανίας. Τοῦτο ἐξῆψε στάσιν, ὑποκινηθεῖσαν κυρίως ὑπὸ τῶν Αὐγουστεμβούργων, οἵτινες εἶχον τὰ πρῶτα ἐπὶ τῆς διαδοχῆς τῶν Δουκάτων δικαιώματα. Ἂν ὅμως οὗτοι ἀπεκληροῦντο, ὥς τινες Δυνάμεις τότε ἤθελον, ἡ διαδοχὴ θὰ περιήρχετο εἰς τὸ Ὀλδεμβοῦργον, πρὸς ὃ ἀπηρέσκοντο τὰ ὑπὸ Γερμανικῶν ἰδεῶν ἐμφορούμενα κράτη καὶ ἐπροτίμων αὐτῶν τὴν προσωπικὴν ἕνωσιν μετὰ τῆς Δανίας, διότι τὸν Δοῦκα τοῦ Ὀλδεμβούργου ἐθεώρουν ὡς οὐχὶ τὴν πολιτικὴν τῆς Γερμανίας ἀσπαζόμενον, μὴ πρόθυμον νὰ ταχθῇ μετ' αὐτῆς, καὶ ἐπιδιώκοντα τῶν πορθμῶν τὴν ἀνεξαρτησίαν. Ἦν δ' οὐ μικρὰ ἔκτοτε ἡ ῥοπὴ τῶν πνευμάτων καὶ ὑπόκωφος ὑπῆρχεν ἤδη βρασμὸς καὶ πολλὴ ἐνέργεια ὑπὲρ τῆς Γερμανικῆς ἑνότητος. Οὕτως, ἐπειδὴ ὁ Ἐκλέκτωρ τοῦ Hess Cassel, υἱὸς ἀδελφῆς τοῦ Βασιλέως τῆς Δανίας, διεφώνει πρὸς τὴν Δίαιταν, φοβούμενος μὴ συγχωνευθῇ, διὰ τοῦτο αἱ βουλαί του, αὐτὴν ταύτην τὴν συγχώνευσιν ἐπιδιώκουσαι, τῷ ἠρνοῦντο τοὺς φόρους· καὶ ὅτε ἐκεῖνος τὰς διέλυεν, αἱ νέαι ἐρχόμεναι ἠρνοῦντο αὐτοὺς καὶ πάλιν, καὶ ὅτε ἠθέλησε νὰ

τοὺς εἰσπράξῃ ἄνευ προϋπολογισμοῦ, οἱ δημόσιοι ὑπηρέται δὲν τῷ ὑπήκουον καὶ οἱ στρατιωτικοὶ παρῃτοῦντο. Ὑπὲρ αὐτοῦ δ' ἐκηρύττοντο μόνοι οἱ Βαυαροὶ καὶ οἱ Αὐστριακοί.

Ἡ Κυρία Σχινᾶ (τὸ γένος Χαντζερῆ καὶ πρώην Κυρία Βάλσα) ἦν κλινήρης, καθ' ὃ ἐπίτοκος, καὶ ἐγέννησεν υἱὸν ἐν ᾧ διέμενον ἐκεῖ, δι' ὃ ὀλίγας ὥρας μόνον πρὸ τῆς ἀπελεύσεώς μου εἰσῆλθον παρ' αὐτῇ νὰ τὴν ἀποχαιρετήσω. Κατὰ παράκλησιν τοῦ φίλου μου Σχινᾶ, ἐπεσκέφθην καὶ τὴν πενθεράν του, παρ' ᾗ ἐπροσπάθησα νὰ ἐξαλείψω ἀδίκους τινὰς δυσαρεσκείας ἃς ἐφαίνετο ἔχουσα κατὰ τοῦ γαμβροῦ της, καὶ εὐτυχῶς μετά τινας ἀντιῤῥήσεις ἐνέδωκεν εἰς τὰς παρατηρήσεις μου. Ὁ ὑπασπιστὴς τῆς Α. Μ. Ν. Μιαούλης μὲ παρεκάλεσε νὰ μεσιτεύσω παρὰ τῷ Κῳ Πρέσβει ὅπως μὴ ἀρνηθῇ Ἑλληνικὸν διαβατήριον εἰς νέαν τινὰ Βαυαρίδα, ἥτις ἐν Ἑλλάδι γεννηθεῖσα ἤθελε νὰ μεταβῇ εἰς Ἀθήνας. Τοῦτο δὲ καὶ ἐπιτυχῶς κατώρθωσα.

Τέλος δ' ἀπῆλθον ἐκ Μονάχου τὴν 22 Ὀκτωβρίου (3 Νοεμβρίου) ἡμέραν Κυριακήν, περὶ τὰς 10 ½ τὴν νύκτα, καὶ ἐξημερώθημεν εἰς Wassenburg. Ἡ ἡμέρα ἦν ὡραία, καὶ ἡ ὁδὸς γραφικωτάτη μέχρι τῆς ὡραίας Σαλσβούργης, ὅπου ἐφθάσαμεν εἰς τὰς 2. Ἀπῆλθον δὲ μόνος μεθ' ἑνὸς χωρικοῦ συνοδοιπόρου περὶ τὰς 7. καὶ ἔκτοτε εἶχον καιρὸν ἄθλιον δι' ὅλης τῆς νυκτός. Τὴν δ' ἐπαύριον ἐγευμάτισα εἰς Ischel. Ἐκεῖ εἰς τὴν τράπεζαν ἐγνωρίσθην μετ' ἀξιωματικοῦ, ὅστις μοὶ διηγήθη ὅτι ἐν τῷ περιχώρῳ ἀνασκάπτονται κελτικοὶ τάφοι, ἐν οἷς εὑρίσκονται σκελετοὶ ὁλόκληροι, ἀγγεῖα ἄτεχνα, κοσμήματα μετάλλινα ἔχοντα συγκαθηλωμένον τὸν χαλκὸν καὶ οὐχὶ συγκεκολλημένον, ἀγνοουμένης ἔτι ἐπὶ τῆς κατασκευῆς των τῆς τέχνης τῆς συγκολλήσεως. Μετὰ τοῦ ἀξιωματικοῦ δὲ τούτου, καί τινος κυρίας ἣν συνώδευε, ἐξηκολουθήσαμεν διὰ τῆς νυκτὸς ὅλης, διερχόμενοι ὡραίας κοιλάδας, καὶ τὸ πρωῒ τῆς Τετάρτης ἤμεθα εἰς Brunk, ὅθεν ἀνεχωρήσαμεν περὶ τὰς 5, καὶ διὰ χαριέντων λόφων ἀφίχθημεν περὶ τὰς 8· εἰς τὴν ὡραίαν πόλιν Γρὰτζ καὶ τὴν παρ' αὐτῇ πεδιάδα Βαγράμ. Εἰς τὰς 10 ½

δ' ἤλθομεν εἰς Μαρβοὺργ ὅπου ἦν γέφυρα 65 ἀψίδων, καὶ σύριγξ φωταγωγουμένη, καὶ πρὸς μεσημβρίαν ἤμεθα ὑπὸ τὰς ἀποτόμους ὄχθας τοῦ Σάβα (Saw), ὅπου εἰσῆλθον εἰς τὴν ἅμαξαν ἡμῶν τέσσαρες ἄνθρωποι ἐκ Σεμλίνου, οἵτινες, ἵνα μὴ ἐννοῶνται ὑπὸ τῶν παρακαθημένων, ἤρχισαν νὰ ὁμιλῶσιν Ἑλληνιστί!

Περὶ τὰς 6 ἐφθάσαμεν εἰς Λάϊβαχ, τὴν ἱστορικὴν πόλιν διὰ τὸ ἐνταῦθα ἄλλοτε συνελθὸν καὶ τὴν τῆς Ἑλλάδος τύχην ἐν ἄλλοις ἐνδιαφέρον τῶν ἡγεμόνων συνέδριον. Ἐνταῦθα ὁ σιδηρόδρομος ἔληγε, καὶ εἷς ταχυδρομικῆς ἁμάξης (Eilwagen) ὁδηγὸς καταλαβών με μ' ἔπεισεν αὐτὸν νὰ προτιμήσω τῶν ἄλλων, οἵτινες παρέστησαν, διότι θὰ μ' ἔφερεν ἀναπαυτικώτερον καὶ ταχύτερον εἰς Τεργέστην. Ἀλλ' ἐν τούτοις, ἐν ᾧ αἱ ἄλλαι ἅμαξαι ἀνεχώρουν ἡ μία μετὰ τὴν ἄλλην, περιεμένομεν ἡμεῖς, διότι ὡς ἐξώρας ἐμάθομεν, εἷς τῶν συνοδοιπόρων ἐν τῇ ἁμάξῃ ἐκείνῃ ἦν κηπουρός, στελλόμενος ἐκ Μεκλεμβούργης εἰς τὸν Σουλτάνον, καὶ ἓν τῶν κιβωτίων αὐτοῦ εἶχε θραυσθῆ καὶ τῷ κατεσκευάζετο νέον! Τρεῖς ὥρας ἐπεριμείναμεν οὕτω, μεθ' ἃς κατέλαβον τὴν θέσιν μου εἰς τὰ ἐμπρὸς τῆς ἁμάξης παρὰ τὸν ἡνίοχον, ἵνα ἦμαι μόνος καὶ ἥσυχος. Ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου, ἦλθεν ὁ ὁδηγὸς καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι ἡ θέσις μου ἦν ἄλλη, ἐντὸς καὶ εἰς τὸ ὀπίσθιον τμῆμα τῆς ἁμάξης, καὶ μὲ ὡδήγησε, χωρὶς νὰ ἐννοήσω τὸν λόγον τῆς μεταθέσεως. Ἐγκατεκλείσθημεν δέ, τέσσαρες, ὧν οἱ τρεῖς λίαν σωματώδεις, εἰς στενόχωρον κλωβόν, μόλις ἱκανῶς εὐρὺν δι' ἕνα, καὶ οὕτω διενυκτερεύσαμεν συνθλιβόμενοι καὶ ἄγρυπνοι, ἐγὼ κἄν. Τὸ δὲ σῶμα τῆς ἁμάξης περιεῖχε λοχαγὸν αὐστριακὸν νεόνυμφον, ὡς ἔμαθον, μετὰ τῆς συζύγου του, τῆς μητρὸς αὐτῆς, καὶ ἑνὸς στρατιωτικοῦ ἰατροῦ. Εἰς δὲ τὸ ἐμπρὸς ἔλαβον τὴν θέσιν ἣν ἐγὼ εἶχον πρώτην ἐκλέξει νέα τις ὡραιοτάτη καὶ εἷς βάναυσος συνοδοιπόρος, νομίζω ὁ κηπουρός, ἐκεῖ κατ' ἀρχὰς μετ' αὐτῆς συναντηθεὶς καὶ ὅστις ἦν ὁ ἀπαιτήσας τὴν ἐκεῖθεν μετάθεσίν μου.

Τὴν Πέμπτην δὲ 26 Ὀκτωβρίου (7 Νοεμβρίου) ἀφίχθημεν εἰς τὰς 2 εἰς Τεργέστην, ὅπου ἡ νέα συνοδοιπόρος μοὶ εἶπεν ὅτι θὰ ἦν

πρόθυμος νὰ ἐξακολουθήσῃ μέχρις Ἑλλάδος, ἂν εὕρισκεν εὐκαιρίαν· ἀλλὰ δὲν τὴν εὗρε.

Βοηθείᾳ δὲ τοῦ προξένου ἡμῶν Κ. Μαντσουρανη, ἐπεβιβάσθην περὶ τὰς 5 εἰς τὸ ἀτμόπλοιον *Ἀφρικήν*, πλοιαρχούμενον ὑπὸ τοῦ κ. Persy, αὐτοῦ ἐκείνου ὅστις μὲ εἶχε πρό τινων μηνῶν φέρει ἐνταῦθα ἐκ Σύρου, καὶ ἀπήλθομεν ἔχοντες αἴθριον οὐρανὸν καὶ καιρὸν λαμπρόν.

Εἰς τὴν πρώτην θέσιν εἶχον συνοδοιπόρους τὸν Κον καὶ τὴν Καν Watson, πλουσίαν γραῖαν ἐκ Σκωτίας παρὰ Abotsford, ὁδοιποροῦσαν διὰ τὴν ὑγείαν της, καὶ ἤδη ἀπερχομένην ἐκ δευτέρου εἰς τοῦ Νείλου τοὺς καταῤῥάκτας. Ἄλλος δὲ νέος Ἄγγλος, μετὰ τῆς γυναικός του, πρεσβυτέρας αὐτοῦ, ἀπήρχοντο εἰς Ἱερουσαλήμ· καὶ νέος ἔμπορος Γερμανός, ὅστις ἦν πολλάκις ἐν Ἀθήναις, καὶ ἐγνώριζε τὸν Λεβίδην, ἔλεγε τὸν Βασιλέα ζῶον, ἐψέλλιζε ἀγγλικά, καὶ ἔπαιζεν *ἁρμόνιον*. Ἡ Κα Watson ἦν γυνὴ πολύπειρος, πολλὰ ἰδοῦσα καὶ πολλὰ διηγουμένη. Οὕτω μᾶς ἔλεγεν ὅτι ὁ διοικητὴς τῆς Μελίτης, βαρυνόμενος τὴν πολλὴν τῶν καθολικῶν ἐνοριακὴν κωδωνοκρουσίαν, διέταξε τοὺς τυμπανιστάς του νὰ γυμνάζωνται κατὰ τὴν ὥραν αὐτῆς ὑπὸ τὰ παράθυρα τοῦ ἐπισκόπου, μέχρις οὗ οὗτος ἀπεφάσισε νὰ παραιτηθῇ τῶν κωδώνων. Ὁμοίως μᾶς διηγεῖτο ὅτι ὅτε Ἄγγλοι στρατιῶται περιύβρισαν αὐτόθι πομπὴν θρησκευτικὴν (procession), ὁ ἐπίσκοπος ἐμήνυσεν ὅτι λυπεῖται, διότι ἂν ἐπαναληφθῇ τοιαύτη σκηνή, θὰ χυθῇ αἷμα· ὁ δὲ διοικητὴς ἀντεμήνυσεν ὅτι λυπεῖται, ἀλλ' ἂν χυθῇ αἷμα, θὰ στήσῃ τὰ κανόνιά του εἰς τὰ ἄκρα ὅλων τῶν ὁδῶν, καὶ θὰ πετάξῃ τὴν Μελίτην εἰς τὸν ἀέρα. Εὐγενὴς καὶ πατρικὸς τῷ ὄντι διοικητής!

Εἰς δὲ τὴν δευτέραν θέσιν ἔπλεεν ὁ ἐκ Μεκλεμβέργης κηπουρός, καὶ μετ' αὐτοῦ νέα ἀπερχομένη εἰς Ἀλεξάνδρειαν πρὸς τὴν θείαν της, καλουμένην, ὡς ἔλεγε, Σεβαστοπούλου· καὶ δύω Φραγκισκανοί, ἐκ τοῦ ἐν Βιέννῃ παραρτήματος τῆς Προπαγάνδας τῆς Ῥώμης, ἀπερχόμενοι εἰς Ἰόπην καὶ Ἱεροσόλυμα διὰ τοὺς ἐκεῖσε κατα-

φυγόντας Οὔγγρους, καὶ ἵνα τοὺς κακοπίστους προσηλυτίσωσι. Τούτων ἐπροσπάθησα νὰ μεταπείσω τὸν ἕνα, ὅτι ἄσκοπον καὶ ἥκιστα χριστιανικὸν μοὶ φαίνεται νὰ προσπαθῶσι νὰ κλονίσωσι τὴν πίστιν τῶν ἑτεροδόξων χριστιανῶν, ὅτι δὲ καὶ τοὺς βαρβάρους καὶ ἀλλοθρήσκους μᾶλλον πρέπει διὰ παραδείγματος, καὶ φιλικῶς αὐτοὺς οἰκειούμενοι νὰ κατορθῶσι νὰ μεταπείθωσιν εἰς τὴν χριστιανικὴν ἠθικήν. Τοῦτο ἀναγνωρίζων αὐτὸς καὶ συνομολογῶν, μοὶ διηγήθη περί τινος Kusblocher καλουμένου, καθολικοῦ ἱερέως, ὅστις ἀγοράσας ἐν Ἀφρικῇ παῖδάς τινας Νουμιδούς, ἐξέμαθε τὴν γλῶσσάν των, καὶ εἶτα, προχωρήσας εἰς Νουμιδίαν, ἐγένετο δεκτὸς ὑπὸ τῶν ἀγρίων, ὁ δὲ Βασιλεὺς τῆς χώρας τῷ εἶπεν ὅτι καθ' ἃ ἐννοεῖ, ὁ Θεὸς ἐστὶ πατὴρ τῶν λευκῶν, ἀλλ' ἀποκρούει τοὺς μαύρους· ἐκεῖνος ὅμως τὸν ἐνεθάῤῥυνε, καὶ ἐδίδαξε τὸν χριστιανισμὸν πρὸ πάντων εἰς τὰ παιδία. Ἑσπέραν δέ τινα, τὴν προτεραίαν τῆς ἡμέρας τῆς βαπτίσεως των, ἀφ' οὗ συμπροσηυχήθη μετ' αὐτῶν, τὰ ἔπεμψε νὰ κοιμηθῶσιν· ἀλλὰ πρὸς τὸ πρωὶ εὗρεν ὅτι ἦσαν ἔτι ἔξυπνα. — «Τί ἐκάμετε ὅλην τὴν νύκτα; τὰ ἠρώτησε. — «Παρεκαλοῦμεν τὸν Θεὸν νὰ μὴ ἀποθάνωμεν ὡς αὔριον», ἀπεκρίθησαν.

Τὸ Σάββατον 28 Ὀκτωβρίου (9 Ν.) τὸ πρωΐ, ἐν πλήρει γαλήνῃ ἐπλέομεν ἀπέναντι τῆς Αὐλῶνος ἐν Ἀλβανίᾳ, καὶ εἴχομεν ἀπέναντι ἡμῶν ὄρος πετρῶδες, μετὰ σπανίων ἐλαιοφύτων κοιλάδων, τὸ πλεῖστον, ὡς μοὶ εἶπον, ὑπὸ ληστῶν κατοικούμενον.

Εἰς τὰς 4 δὲ μ. μ. προσωρμίσθημεν εἰς Κέρκυραν, ὅθεν ἄντικρυ ἐβλέπομεν τὸ Βουθρωτόν, μικρὰν πολίχνην, ἢ μᾶλλον ἐπίνειον, ὑπὲρ αὐτὸ δὲ τὴν Ῥάχιν, κατακεκαλυμμένην ὑπὸ μικρῶν χωρίων διεσπαρμένων. Περαιτέρω δ' ἐφαίνετο τὸ Δέλβινον. Ἐπὶ τῆς νήσου δ' ἔθελγον τὴν ὄψιν ἡμῶν τὸ ὡραῖον χωρίον οἱ ***Ποταμοί***, ἡ ***Νέα Πάργα***, καὶ ἐπέκεινα ἡ πόλις, καὶ εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ὁ βράχος ὁ λεγόμενος τὸ ***Καράβι τοῦ Ὀδυσσέως***.

Ἐμείναμεν δὲ πρὸ τῆς Κερκύρας ἠγκυροβολημένοι μέχρι τῆς Κυριακῆς, 3 $^1/_2$ μ. μ. καὶ τότε ἀνήχθημεν, σφοδροῦ πνέοντος τοῦ

ἀνέμου, καὶ κοίλης οὔσης τῆς θαλάσσης μέχρι μεσονυκτίου, ὅτε εἰσήλθομεν εἰς τὸν πορθμὸν τῆς Κεφαλληνίας, κατὰ δὲ τὴν 3 τῆς πρωίας ἠγκυροβολήσαμεν εἰς Ζάκυνθον.

Περὶ τὴν 7ην δὲ τῆς ἐπαύριον (Δευτέρας), ἐκ Ζακύνθου ἀναχθέντες ἐφθάσαμεν τὴν μεσημβρίαν ἀπέναντι τοῦ Ναβαρίνου, καὶ περὶ τὴν 1 μεταξὺ Μεθώνης καὶ Σαπιέντσας. Περὶ δὲ τὰς 2, ἀριστερῶς ἡμῶν, μακρὰν ἐντὸς τοῦ κόλπου ἐβλέπομεν τὸ στεφάνης σχῆμα ἔχον φρούριον τῆς Κορώνης, καὶ περὶ τὸ ἑσπέρας παρεπλεύσαμεν τὸ ἀπότομον ἀκρωτήριον τοῦ Μαλέα, σχηματιζόμενον εἰς μέγα εἰσέχον ἡμικύκλιον. Περὶ τὰς 7 δὲ διήλθομεν μεταξὺ τῶν πετρωδῶν ἀκτῶν τῶν Κυθήρων καὶ τοῦ Ταινάρου, εἰς οὗ τὴν δυτικὴν ῥάχιν, ἐπὶ τοῦ ἐρυθροφαίου βράχου, ἐβλέπομεν διεσπαρμένα λευκά τινα πολίχνια μετὰ πύργων, χωρὶς οὐδενὸς δένδρου ἢ πρασίνου φυτοῦ. Εἶχε κοπάσει δ' ὁ ἄνεμος καὶ ἦν χαριεστάτη ἡ νύξ.

Τὴν Τρίτην δέ, 31 Ὀκτωβρίου (12 Ν.), διαπλεύσαντες κατὰ τὰ χαράγματα τὰς Κυκλάδας, ἐφθάσαμεν εἰς τὰς 7 εἰς Σῦρον, ὅπου ἀπεβιβάσθην εἰς ἔρημον καὶ πετρώδη ἀκτὴν ἵνα ὑποστῶ πενθήμερον κάθαρσιν, εἰ καὶ ἡ Εὐρώπη δὲν εἶχεν ἀπαιτήσει τοιαύτην παρ' ἐμοῦ ὅτε ἐξ Ἑλλάδος εἰς αὐτὴν προηρχόμην. Ἀλλ' ἐν τούτοις εἶχον ἀναφανῆ πολλαχοῦ χολέρας συμπτώματα.

Εἰς τὸ μονῆρες δωμάτιον τοῦ σχεδὸν ἀκατοικήτου λοιμοκαθαρτηρίου διέτριψα λοιπὸν πέντε ἡμέρας μέχρι τῆς 4 Νοεμβρίου, περιλαμβανομένης, μετ' οὐδενὸς συναναστρεφόμενος καὶ μόλις ἔχων ποῦ νὰ κινῶμαι· ἀλλ' ἵνα μὴ παρέλθῃ ματαίως ὁ χρόνος, φρονῶν ὅτι ἡ καλλιέργεια τῆς Εὐρωπαϊκῆς μουσικῆς ἦν καὶ αὐτὴ ἀναγκαία εἰς τὴν πρόοδον καὶ ἀνάπτυξιν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸν πολιτισμόν, ἠσχολήθην εἰς τὸ διάστημα τοῦτο συντάττων τινὰ ᾄσματα κατὰ γνωστὰς μελῳδίας, ὧν τὴν μουσικὴν εἶχον λάβει παρ' ἑνὸς τῶν κατὰ τὸν πλοῦν συνοδοιπόρων μου. Οὕτως ὁ χρόνος δὲν μοὶ ἐφάνη μακρός, οὐδ' ἐνταῦθα, ὡς σχεδὸν οὐδέποτε καὶ πρίν· διότι πλὴν ἐν τοῖς πλοίοις ὅτε κατειχόμην ὑπὸ ναυτίας, ἢ πλὴν ἐν ταῖς μεγάλαις καὶ ἐπισήμοις συναναστροφαῖς, πανταχοῦ καὶ πάντοτε,

ἂν μοὶ ἔλειπεν ὑλικὴ ἐνασχόλησις, ἐπροσπάθουν νὰ καταφύγω εἰς διανοητικήν. Τούτου ἕνεκα, πλὴν τῶν ἄλλων λόγων, οὐδέποτε ἐπεδόθην εἰς χαρτοπαιξίαν, οὐδ᾽ εὗρον τινὰ εὐχαρίστησιν εἰς τὰ τοιαύτης φύσεως παίγνια, ὡς οὐδ᾽ ἀνεγνώρισα ἢ ᾐσθάνθην ποτὲ τὴν ἀνάγκην νὰ **φονεύσω τὸν καιρόν**, ὡς λέγουσιν οἱ Γάλλοι, εὑρίσκων ἐξ ἐναντίας ὅτι ἀναλόγως τῶν ὅσα ἔχει τις νὰ πράξῃ ἢ νὰ μάθῃ ὁ καιρὸς ἄνευ ἡμετέρας βοηθείας αὐτοκτονεῖ, καὶ μετὰ λυπηρᾶς ταχύτητος μάλιστα· καὶ παράδοξον ἀνακολουθίαν προσάπτω τοῖς παραπονουμένοις ὅτι ὁ καιρὸς τοῦ βίου ἐστὶ βραχύς, καὶ ὅμως παντοῖα τεχναζομένοις ἵνα τὸν βοηθῶσι εἰς τὸ ν᾽ ἀποβαίνῃ βραχύτερος.

Εἰς Σῦρον ἐξελθὼν ἔμεινα μέχρι τῆς 8ης Νοεμβρίου, συνεχῶς ἐπισκεπτόμενος τὸν ἀρχαῖον οἰκοδιδάσκαλόν μου κ. Χρηστίδην, νομάρχην τότε τῶν Κυκλάδων. Ἑσπέραν δ᾽ ἀποβιβασθεὶς εἰς αὐστριακὸν ἀτμόπλοιον, ἀπέβην τὴν πρωίαν τῆς Πέμπτης ($^9/_{21}$ Νοεμβρίου) εἰς Πειραιᾶ.

6.

Ἐν Ἑλλάδι ἐκ νέου.

Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας, καὶ οἰκῶν μόνος μετὰ τῶν γονέων μου, ἐπανέλαβον τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καθηκόντων μου ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ, ἤρχισα τὴν σύνταξιν τοῦ Δευτέρου τόμου τῶν Antiquités Helléniques, καὶ ἐπεδόθην πάλιν εἰς τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας.

Ἀλλὰ διατρέξας τὰ γενόμενα ἐπὶ τῆς ἀπουσίας μου, εὗρον ὅτι ὁ Σύλλογος ἐξελέξατο ὡς μέλος ἀντεπιστέλλον . . . ἕνα ἄγνωστον Γερμανὸν φαρμακοπώλην ἐν Πειραιεῖ. Τοῦτο ὑπῆρξε δι᾽ ἐμὲ δευτέρα καὶ ἐπαρκὴς ἀπόδειξις ὅτι τὸ σχέδιόν μου περὶ μεταρρυθμίσεως τῆς ἑταιρίας εἰς πυρῆνα Ἀκαδημίας οὐδόλως ἐνοήθη παρὰ τῶν εἰσφρησάντων εἰς αὐτήν, καὶ ἐναυάγει ἐντελῶς εἰς χεῖράς των.

Εἰς τὴν πρώτην λοιπὸν συνεδρίασιν παρέστησα ὅτι κατὰ τὸν κανονισμὸν ἀντεπιστέλλοντα μέλη ὤφειλον νὰ ἐκλέγωνται μόνοι οἱ ἐξοχώτατοι τῶν ἀπανταχοῦ πεπαιδευμένων, εἰς ἀριθμὸν ὡρισμένον καὶ μικρὸν ἀποκλείοντα πλείστους, ὥστε ἡ ἐκλογὴ ἔπρεπε νὰ διακρίνῃ τοὺς πάντων προέχοντας, ἐν οἷς δὲν ἐδύνατο βεβαίως νὰ καταριθμηθῇ ὁ ὑπὸ τοῦ συλλόγου ἐκλεχθείς, οὐδέ τις τῶν ἐπισήμων ἀρχαιολόγων ὡς μεγάλην τιμὴν θὰ ἐθεώρει ἂν ἐξελέγετο συνάδελφος τοῦ ἐν Πειραιεῖ φαρμακοποιοῦ.

Ἀλλ' οἱ λόγοι μου εἰς οὐδὲν ἴσχυσαν, καὶ δυσφορῶν διὰ τὴν ματαίωσιν τῶν περὶ μεταρρυθμίσεως τῆς ἑταιρίας προθέσεών μου, ἔγραψα πρὸς τὸν πρώην πρόεδρον αὐτῆς, τότε δ' ἐν Κωνσταντινουπόλει πρεσβεύοντα Κ. Ῥίζον, ὅστις τὰς προθέσεις μου ἐγνώριζε καὶ ἐνέκρινε, καὶ τῷ ἐξέφραζον μετὰ πολλῆς ἀδημονίας τὴν λύπην μου διότι ἄνθρωποι μὴ κατανοοῦντες τὴν σπουδαιότητα τοῦ σχεδίου ἡμῶν, ἐματαίωσαν αὐτό, καὶ προσέθηκα ὅτι σκοπὸν εἶχον, ὑπὸ τοιούτους οἰωνούς, νὰ παραιτηθῶ τῆς ἑταιρίας. Ὁ κ. Ῥίζος μοὶ ἀπήντησε προτρέπων με νὰ μείνω εἰς τὴν θέσιν μου, ἀδιαφορῶν διὰ τοὺς κακῶς διέποντας τὰ τῆς ἑταιρίας, οἵτινες, ἐπέλεγεν, εἰσὶ «*μαμούδια, καὶ οὐχὶ Μαμμοὺθ μεγαλόθηρες*».

Πεισθεὶς ἑπομένως ἐνέμεινα εἰς τὴν θέσιν μου μέχρι τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐγένετο ἡ ψηφοφορία πρὸς μερικὴν συμπλήρωσιν τοῦ συλλόγου, ὅτε δηλαδή, κατὰ τὸν νέον κανονισμόν, τὰ πρὸ ἑνὸς ἔτους ἐκλεγόμενα μέλη, ὤφειλον νὰ προσεκλέξωσιν ἕτερά τινα συγκαταταχθησόμενα μετ' αὐτῶν, καὶ τοῦτο ἔδει νὰ ἐξακολουθῇ ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, μέχρι τῆς συμπληρώσεως τοῦ ὅλου κεκανονισμένου ἀριθμοῦ τῶν βουλευομένων λεγομένων μελῶν. Ἡ ἐκλογὴ αὕτη ἐγένετο, ἂν δὲν ἀπατῶμαι, κατὰ Μάϊον τοῦ 1851. Ἀλλὰ τότε νέον μοὶ ἐδόθη δεῖγμα ὅτι τὰ πλεῖστα τῶν ἤδη τὸν σύλλογον ἀποτελούντων μελῶν ἢ δὲν κατενόησαν τὸν σκοπὸν τοῦ νέου ὀργανισμοῦ, ἢ ἠδιαφόρουν δι' αὐτόν, ἐν πάσῃ περιπτώσει ὅμως ὅτι κατέστρεφον αὐτὸν ἀνεπανορθώτως. Πρὸ τῆς ἐκλογῆς, λαβὼν τὸν λόγον, ἀνέπτυξα ὅτι ὁ Σύλλογος πρέπει νὰ λάβῃ χαρακτῆρα Ἀκαδημίας, ἢ

τοὐλάχιστον τμήματος Ἀκαδημίας, ἀρχαιολογικῆς, καὶ ἐπομένως νὰ συμπληρωθῇ δι' ἐκλογῆς τῶν ἐπισημοτέρων ἐκ τῶν παρ' ἡμῖν δι' ἀρχαιολογικῶν ἢ ἱστορικῶν γνώσεων διακρινομένων λογίων. Προέβημεν δὲ ἔπειτα εἰς τὴν ἐκλογήν. Ἀλλ' αὕτη εὐθὺς μοὶ ἀπέδειξεν ὅτι μάταιοι ἦσαν οἱ λόγοι μου. Οἱ ἐκλεχθέντες ἦσαν πᾶν ἄλλο ἢ ἔξοχοι λόγιοι, ἀρχαιολόγοι ἢ ἱστορικοί, ἦσαν ἁπλῶς φίλοι τοῦ προέδρου καὶ τῶν μετ' αὐτοῦ παρὰ τὸ πνεῦμα τοῦ κανονισμοῦ εἰς τὸν Σύλλογον εἰσελθόντων.

Τότε ἐπανῆλθον ἀμέσως εἰς τὴν πρώτην ἀπόφασίν μου. Ἀφ' οὗ ἐνήργησα εἰς τὴν συνεδρίασιν ἐκείνην ὡς γραμματεύς, καὶ μετὰ ταῦτα ἐξετέλεσα τὰ ἐν αὐτῷ ἀποφασισθέντα, ἔπεμψα εἰς τὸν πρόεδρον ἔγγραφον τὴν παραίτησίν μου, ἣν ἐδικαιολόγησα ὅμως οὐχὶ ἐπὶ τῶν γενομένων, ἀλλά, ἵνα μὴ προσβάλω οὐδένα, διὰ τῆς προφάσεως ὅτι αἱ ἄλλαι μου ἀσχολίαι δὲν μοὶ ἄφινον τὸν καιρὸν νὰ ἐκτελῶ χρέη καὶ ἐν τῇ ἑταιρίᾳ.

Γενομένης δὲ δεκτῆς τῆς παραιτήσεως, μὲ διεδέχθη ὡς γραμματεὺς τοῦ συλλόγου καὶ τῆς ἑταιρίας ὁ κ. Εὐστρατιάδης, νέος εὐδοκίμως μὲν σπουδάσας ἐν Γερμανίᾳ, ἀλλ' ὅστις δὲν εἶχεν εἰσέτι τὰ ἐπιστημονικὰ προσόντα τὰ κατὰ τὸν κανονισμὸν ἀπαιτούμενα, ἵνα καταλάβῃ θέσιν ἐν τῷ συλλόγῳ, ὅτε ὁ Ἀσώπιος, ὁ Κ. Παπαῤῥηγόπουλος ἦσαν ἀποκεκλεισμένοι.

Οὐχ ἧττον μοὶ ἐπεφυλάττετο ἡ εὐχαρίστησις τοῦ νὰ ἴδω ὅτι διὰ τῆς ἀποχωρήσεώς μου ἀπὸ τῆς Ἑταιρίας ὠφέλησα τῇ ἐπιστήμῃ ἴσως περισσότερον ἢ ὅ,τι ἐδυνάμην διὰ τῆς ὑπηρεσίας μου. Ἔφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων ἦν τότε ὁ Κυριακὸς Πιτάκης, ἀνὴρ ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος ὀλίγα τινὰ καὶ ἄτακτα σπουδάσας, ἐπομένως ἀτελὴς τὰς γνώσεις καὶ προσέτι στερούμενος ὀξυνοίας καὶ εὐθυκρισίας, ἀφ' ἑτέρου ὅμως ὑπὸ διακαοῦς ζήλου πρὸς τὰς πατρίους ἀρχαιότητας ἐμπνεόμενος. Καὶ ταύτην ὅμως τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ ἰδιότητα, δι' ἧς οὐκ ὀλίγον ὠφέλησε, μάλιστα ἐπὶ τουρκοκρατίας, ὅτε αἱ ἀρχαιότητες τῶν Ἀθηνῶν ἦσαν ἀπροστάτευτοι καὶ εἰς καταστροφὴν ἐκτεθειμέναι, ἠλάττου καὶ συνεσκίαζεν ἡ πρὸς μικρολόγον ἀρχαιο-

λογικὴν ζηλοτυπίαν ῥέπουσα διάθεσις αὐτοῦ. Πρὸς τ' ἀρχαῖα μνημεῖα ἔτρεφε φιλοστοργίαν ἐγωϊστικῶς, οὕτως εἰπεῖν, ἀποκλειστικήν, καὶ ἤθελε μόνος νὰ ἄρχῃ ἐπ' αὐτῶν, νὰ γνωρίζῃ αὐτῶν τὰ μυστήρια, νὰ διαθέτῃ αὐτά, καί, τὸ δεινότερον, νὰ τὰ δημοσιεύῃ. Ὁ περιώνυμος Boeck, εἰς ὃν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἔπεμπεν ἐπ' ἀντιμισθίᾳ ἀντίγραφα ἐπιγραφῶν, πολλῶν τῶν ἐκδοθεισῶν ἐν τῷ «Σώματι τῶν ἐπιγραφῶν» (Corpus inscriptionum), ἀπέδωκεν εἰς αὐτὸν καὶ δολιότητα ἐκ φιλοκερδίας, ἐν τοῖς προοιμίοις του εἰπὼν ὅτι ὁ «mendax Pittaces» πολλάκις τῷ ἐκοινοποίησεν ἐπιγραφὴν εἰς δύω ἢ πλείονα τμήματα διαιρῶν αὐτήν, καὶ εἰς ἕκαστον τμῆμα ἄλλον τόπον εὑρέσεως ἀποδίδων, ἢ τῷ ἐπέστελλε κατὰ διαφόρους χρόνους τὴν αὐτὴν ἐπιγραφὴν ὀλίγον ἠλλοιωμένην, διϊσχυριζόμενος ὅτι ἀλλαχοῦ εὑρέθη ἑκάτερον τῶν πρωτοτύπων, ἵνα δὶς καὶ πολλάκις πληρόνεται διὰ τὴν αὐτήν. Ἐγὼ ὅμως ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ πρώτου τόμου τῶν ἐπιγραφῶν μου ἀπέκρουσα τὸν τοιοῦτον ψόγον τοῦ Βοικίου, καὶ ὑπερήσπισα τὴν τιμιότητα τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Πιττάκη, διότι ἐγνώριζον ὅτι ἡ ἔλλειψις τῆς ἀκριβείας περὶ τὰς ἀντιγραφάς, καὶ περὶ τὰς σημειώσεις τοῦ χώρου τῆς εὑρέσεως καὶ περὶ τὰ λοιπὰ ἔπρεπε δικαιότερον εἰς ἔλλειψιν τῆς ἀπαιτουμένης προσοχῆς παρὰ εἰς ἀνήθικον προαίρεσιν ν' ἀποδοθῶσι. Καὶ τὴν θέσιν δ' αὐτοῦ ὡς γενικοῦ ἐφόρου κυρίως τὴν ὤφειλεν εἰς ἐμέ, διότι, καίτοι γνωρίζων τὴν μεγάλην ἐπιστημονικὴν ὑπεροχὴν τοῦ κ. Ῥόσς, τοῦ ἐπιμόνως καὶ δικαίως καὶ ὑπὸ τῆς Αὐλῆς ὑποστηριζομένου, οὐχ ἧττον ὅτε τὸν εἶδον ἀξιοῦντα νὰ ἐνεργῇ ἀνεξαρτήτως τῆς Ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, ἧς ἦν ὑπάλληλος, ὡς ἐπὶ τῶν ἀντιγράφων τῶν ἐπιγραφῶν τοῦ νεωρίου, περὶ οὗ προανέφερα, ἀντεστρατεύθην κατ' αὐτοῦ καὶ ἐπρότεινα τὴν παραδοχὴν τῆς παραιτήσεώς του, καὶ τὴν ἀντικατάστασιν αὐτοῦ διὰ τοῦ κ. Πιττάκη, ἕνεκα τοῦ θερμοῦ αὐτοῦ ζήλου. Ταύτην δ' ὁ τότε ὑπουργὸς κ. Ῥίζος παρεδέχθη καὶ ἐκθύμως παρὰ τῷ ἀνθισταμένῳ Βασιλεῖ ὑπεστήριξε. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ κ. Ῥὸσς καὶ οἱ φίλοι του ἔγραψαν πολλάκις κατ' ἐμοῦ ἀποδίδοντές μοι τῆς παύσεως αὐτοῦ τὴν πρωτοβουλίαν.

Καὶ ἐπί τινα μὲν χρόνον ἀνεγνώριζε τὰς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνεργείας μου ὁ κ. Πιττάκης καὶ πολλάκις συνειργαζόμεθα περὶ τὰ μνημεῖα τῆς ἀρχαιότητος. Ὅτε φέρ' εἰπεῖν παρετηρήθη ὅτι εἷς τῶν ἐσωτερικῶν κιόνων τῶν Προπυλαίων εἶχε λάβει ἰσχυρὰν ἐκκεντρικὴν κλίσιν, καὶ ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν ἦν φόβος μὴ καταπέσῃ, συμπαρασύρων καὶ ἐπιστύλια καὶ δοκούς, σκέψις εἶχε γίνει ἂν δὲν πρέπῃ νὰ καταβιβασθῶσι πάντα τὰ ἀνώτερα μέρη τῆς οἰκοδομῆς, καὶ νὰ ἐπιτεθῶσιν αὖθις καθέτως καὶ στερεῶς εἰς τὴν οἰκείαν θέσιν. Ἀλλὰ τοῦτο ἦν ἐργασία δαπανηροτάτη, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὴν ἀνοικοδόμησιν μιᾶς πτέρυγος τῶν Προπυλαίων, καὶ προσέτι ἀκροσφαλεστάτη, ἀπειλοῦσα τὴν καταστροφὴν καὶ τῶν ἐναπολειπομένων, ἂν δὲν ἐγίνετο μετὰ πλείστης προσοχῆς καὶ δεξιότητος. Τότε ἐπιμελῶς ἐρευνήσας τὸν κίονα, παρετήρησα ὅτι τὰ τύμπανα ὀλίγον μόνον εἶχον παρεξέλθει τῆς θέσεως αὐτῶν, ἀλλ' ὅτι ἓν τῶν μεσαιτάτων ἔκλινεν ἰσχυρῶς πρὸς μίαν τῶν πλευρῶν, καὶ μετ' αὐτοῦ συγχρόνως πᾶσα ἡ ὀροφή· ὑπ' αὐτὸ δ' ὅτι εἶχον παρεισφρήσει χώματα καὶ λιθάρια κωλύοντα αὐτὸ ν' ἀναλάβῃ τὴν πρώτην κάθετον θέσιν του. Τότε συνεννοήθην μετὰ τοῦ Κ. Πιττάκη, καὶ παρήγγειλεν εἰς σιδηρουργὸν εὐρὺν καὶ μέγαν πρίονα μακρότερον τῆς διαμέτρου τοῦ κίονος, καὶ ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν, εἰς ὥραν καθ' ἣν ἡ ἀκρόπολις ἦν ἀνθρώπων κενή, θέντες δύω κλίμακας τοῦ κίονος ἑκατέρωθεν, ἀνερριχήθημεν ἐκεῖνος καὶ ἐγὼ εἰς ἑκατέραν, καὶ λαβόντες τὰ δύω ἄκρα τοῦ πρίονος, ἠρχίσαμεν μετὰ πολλῆς εὐλαβείας καὶ προσοχῆς νὰ πρίωμεν τὰς ἐν τῷ μεταιχμίῳ τῶν τυμπάνων ξένας ὕλας, καὶ νὰ μακρύνωμεν αὐτὰς διὰ ῥιπιδίου, μέχρις οὗ τριγμὸν ἠκούσαμεν ἰσχυρόν, ὁ κίων καὶ ὅλον τοῦτο τὸ μέρος τοῦ γιγαντιαίου οἰκοδομήματος ἐσαλεύθη ὡς ὑπὸ σεισμοῦ ἰσχυροῦ, καὶ ἐπὶ στιγμὴν ἐφάνη ὅτι ἔμελλε νὰ καταῤῥεύσῃ ἐπὶ τῶν κεφαλῶν ἡμῶν. Τοῦτο ὅμως δὲν ἐγένετο εὐτυχῶς καὶ δι' ἡμᾶς καὶ διὰ τὰ Προπύλαια· ἀλλ' ὁ κίων ἀφαιρεθέντων τῶν ὑπ' αὐτὸν κωλυμάτων, κατέπεσε κάθετος εἰς τὴν θέσιν του, καὶ εἰς τὴν θέσιν των ἐπίσης ἐπανῆλθον, ἵνα μένωσιν εἰς αὐτὴν ἐσαεί, οἱ λίθοι πάντες,

αἱ δοκοὶ καὶ τὰ ἐπιστύλια τῆς τεραστίας ὀροφῆς. Τὸ δὲ μέγα τοῦτο ἔργον τῆς ἐπιδιορθώσεως καὶ ἐξασφαλίσεως τοῦ μεγαλουργήματος τοῦ Μνησικλέους δὲν ἐπέφερε δαπάνην χιλιάδων ἢ εκατοντάδων χιλιάδων δραχμῶν, οἵαν θὰ ἀπήτει ἡ καταβίβασις καὶ ἀνοικοδομὴ αὐτοῦ, ἀλλὰ πέντε ἢ ἓξ δραχμῶν μόνον τῆς τιμῆς τοῦ πρίονος, ὅστις καὶ πλακωθεὶς ἔμεινεν ὑπὸ τὸ τὴν ἀρχαίαν θέσιν του καταλαβὸν τύμπανον καὶ τὰ ἄκρα αὐτοῦ προέχοντα φαίνονται, ὡς αἰώνιον μνημεῖον τῆς αὐτοσχεδίου καὶ ὑπὲρ ἐλπίδα ἐπιτυχούσης ἐπισκευῆς.

Ἐν τούτοις ὅμως ὁ πρῶτος τόμος τῶν Ἑλληνικῶν μου ἀρχαιοτήτων βαθμηδὸν γνωστὸς γενόμενος ἐν Εὐρώπῃ, ἤρχισεν ἑλκύων μέχρι τινὸς τὴν προσοχήν, καὶ ἐνίοτε ἐμνημονεύετο ὑπὸ τῶν ἀρχαιολόγων εἰς τὰς συγγραφάς των, καὶ τοσοῦτον ἐπιεικῶς ἐκρίνετο, ὥστε πολλαὶ ἐπιστημονικαὶ ἑταιρίαι καὶ Ἀκαδημίαι ἤρχισαν νὰ μ' ἐγγράφωσι μεταξὺ τῶν μελῶν των καὶ νὰ μοὶ πέμπωσι διπλώματα, συμποσωθέντα μέχρι τέλους εἰς ἐπέκεινα τῶν τεσσαράκοντα.

Τὰς διακρίσεις ταύτας ὤφειλον ἀναμφιβόλως εἰς τὸ ὅτι ἐν τῷ βιβλίῳ μου ἐφαίνετο εἰλικρινὴς πρόθεσις ἀκριβείας, καὶ ὑπῆρχέ τις μέθοδος περὶ τὴν κατάταξιν καὶ προσπάθεια σπουδαία πρὸς διαφώτισιν, καὶ μετὰ τούτων ἐπιμέλειά τις περὶ τὴν Γαλλικὴν γλῶσσαν, εἰς ἣν τὸ βιβλίον ἐγράφη, ὥστε τοὐλάχιστον νὰ ᾖ συντακτικῶς καθαρὰ καὶ εὐκατάληπτος, ἰδιότητες αἵτινες δυστυχῶς ἔλειπον ἀπὸ τῶν μέχρις ἐκείνου ἐν Ἑλλάδι ἐκδοθέντων ἀρχαιολογικῶν συγγραμμάτων.

Τὰ σχετικὰ ταῦτα προτερήματα τοῦ ἔργου μου ἐφαίνοντο ὡς ἀσύγγνωστα ἐλαττώματα δυσαρεστοῦντα τὸν Κ. Πιττάκην, ὅστις ἔκτοτε ἀκήρυκτον καὶ ὑπόκωφον ἤρχισε πόλεμον κατ' ἐμοῦ. Οὕτως, εἰξεύρων ὅτι εἶχον ἐπιδοθῆ ἤδη εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ δευτέρου τόμου τῶν ἐπιγραφῶν, οὗ ὅμως ἡ τύπωσις ἤρχισε μόνον κατὰ τὸ 1853 καὶ ἐπερατώθη κατὰ τὰ 1855, ἔπραττε πᾶν τὸ ἐφ' ἑαυτῷ ὅπως μοὶ δυσχεραίνῃ τὰς δι' αὐτὴν ἀπαιτουμένας ἐρεύνας μου καὶ καταστήσῃ αὐτὴν τὸ ἐφ' ἑαυτῷ ἀτελῆ. Πρὸς τοῦτο, ὡς ὑπηνιξάμην

ἐν τῷ προοιμίῳ τοῦ δευτέρου ἐκείνου τόμου, ὠφελούμενος τῆς θέσεώς του ὡς ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων, ἐπροσπάθει νὰ μοὶ ἀποκρύπτῃ ἃς ἐζήτουν ἐπιγραφάς, ἔλεγεν ὅτι ἀγνοεῖ ποῦ εὑρίσκονται, ὅτι ἐκλάπησαν ἴσως ἢ κατεστράφησαν, ὅπερ ἐνίοτε δυστυχῶς καὶ ἀληθὲς ἦν, ἀλλ' ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τὰς παρέχωνεν ἢ τὰς ἀνέτρεπε μεταξὺ σωροῦ ἀμόρφων πετρῶν ἐπίτηδες ἵνα μὴ τὰς εὑρίσκω· μετὰ δὲ τὴν παραίτησίν μου διαταγὴν ἔδωκεν εἰς τοὺς ἀπομάχους νὰ μὴ μοὶ ἐπιτρέπωσιν ἐλευθέρας ἐρεύνας ἐπὶ τῆς Ἀκροπόλεως, καὶ τόσα ἐμπόδια ἀντέταξεν εἰς τὴν ἐργασίαν μου, ὥστε ἀπειπὼν μετὰ τὸν δεύτερον, παρῃτήθην τοῦ νὰ προβῶ εἰς σύνταξιν τρίτου τόμου. Ἐπίσης δὲ μετὰ τὴν παραίτησίν μου, τὰς συγγραφάς του εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἐφημερίδα, ἣν ἐκεῖνος τότε σχεδὸν μόνος καὶ ἀποκλειστικῶς συνέταττεν, ἔστρεφεν ἰδίως ὡς ἐξέλεγξιν ἀνακριβειῶν ἃς ἀπέδιδεν εἰς τὸ ἔργον μου. Ἀλλά, νομίζων ὅτι διὰ τούτου καιρίαν, μοὶ καταφέρει πληγήν, εὐτυχῶς διὰ τὴν ἐπιστήμην, ἐκήρυξεν εἰς τὴν πρώτην συνεδρίασιν τοῦ Συλλόγου, ὅτι εἶχε τρόπον νὰ ἀποδείξῃ τὴν ἀπομάκρυνσίν μου κατ' οὐδὲν βλάψασαν τὴν εταιρίαν ἐξ ἐναντίας μάλιστα· διότι γνωρίζει πρὸ τεσσάρων ἤδη ἐτῶν θέσιν περιέχουσαν μέγα πλῆθος περιέργων ἐπιγραφῶν, ἣν δὲν ἠθέλησε νὰ φανερώσῃ μέχρι τοῦδε, ἵνα μὴ ὠφεληθῶ ἐγὼ ἐξ αὐτῆς! ἤδη δὲ ὅτι ἡ εταιρία δύναται ν' ἀνασκάψῃ αὐτήν, χορηγουμένης τῆς δαπάνης ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου.

Καὶ τοῦτο μὲν ἦν ἐντελῶς τὸ ἀντίστροφον τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπάρξεως τῆς εταιρίας, ἥτις συνέστη ὅπως διὰ τῶν χορηγιῶν τῶν μελῶν αὐτῆς παρέχῃ προσθέτους τινὰς πόρους βοηθοῦντας τὴν κυβέρνησιν εἰς ἐκτέλεσιν ἀρχαιολογικῶν ἐργασιῶν. Ἀλλὰ τότε οὐδεὶς ἦν ἐν τῷ Συλλόγῳ νὰ λεπτολογήσῃ περὶ τὰ τοιαῦτα, καὶ ἔκτοτε ἡ περὶ τῆς φύσεως καὶ τῶν σχέσεων τῆς εταιρίας σύγχυσις ἰδεῶν ἐκορυφώθη ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον.

Ἡ πρότασις ἑπομένως ἐγένετο μετὰ χαρᾶς δεκτή, καὶ εἶχε διπλοῦν τὸ αἴσιον ἀποτέλεσμα, ἓν μὲν ὅτι, δαπάνῃ τοῦ δημοσίου, ἀνεσκάφη τὸ ἀρχαῖον Βουλευτήριον καὶ ἐν αὐτῷ εὑρέθησαν ἀφθο-

νώτατα ἐπιγραφικὰ κειμήλια, πολύτιμα ὑπὸ παντοίας ἐπόψεις καὶ ὑπὸ τὴν τοπογραφικήν, ἕτερον δέ, ὅτι ἡ εἰς τὴν ἰδιοκτήτην τοῦ γηπέδου χορηγηθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου ποσότης πρὸς ἀγορὰν αὐτοῦ, ἐδόθη πάλιν ὑπ' αὐτῆς ὡς προὶξ εἰς τὴν θυγατέρα της, καὶ μετὰ τῆς προικὸς ἡ θυγάτηρ ἐδόθη εἰς γάμον εἰς τὸν ἀντικαταστήσαντά με ὡς γραμματέα τοῦ συλλόγου κ. Εὐστρατιάδην, ὅστις μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Πιττάκη καὶ ἐκεῖνον ἀντικατέστησεν ὡς γενικὸς ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων.

Ἐν τῷ πανεπιστημίῳ δ' ἠρξάμην πάλιν μετὰ νέου ζήλου διδάσκων, καὶ ἐξελέγην ἂν ἡ μνήμη δὲν μ' ἀπατᾷ ὡς πρὸς τὴν ἐποχήν, κατὰ τὸ ἔτος 1851, Σχολάρχης τῆς φιλοσοφικῆς σχολῆς. Κατὰ τὸν Μάϊον δὲ τοῦ αὐτοῦ ἔτους παρουσιάσθη εἰς τὴν Σχολὴν ὁ κ. Ἰωάννης Περβάνογλους ὁ εἶτα διάσημος ἐκδότης τοῦ «Ἑσπέρου», καὶ περὶ Δάντου ἐξετασθείς, ἀνεκηρύχθη ὑφηγητὴς τῆς νεωτέρας φιλολογίας, μετ' αὐτὸν δ' ὁ Κ. Λογιωτατίδης τῆς ἀρχαιολογίας.

Πλὴν δὲ τῶν ἀρχαιολογικῶν μου ἐργασιῶν, ἠσχολήθην κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην καὶ εἰς τὴν μετάφρασιν τοῦ Ροβινσῶνος τοῦ Κάμπε, ἐξακολουθῶν νὰ συνεργάζωμαι καὶ εἰς τὴν «Πανδώραν».

Ἐξηκολούθουν δ' ἀλληλογραφῶν καὶ μετὰ τῆς Ἀγγλικῆς ἐφημερίδος, τῶν «Ἑωθινῶν Χρονικῶν», καὶ πρὸς τοῦτο ἀνέγραφον μὲν ἐν βιβλίῳ ἥν τινα εἴδησιν ἐμάνθανον καθ' ἑκάστην, καθ' ὡρισμένας δ' ἡμέρας συνεδύαζον ἄρθρον, ἀφορῶν κυρίως εἰς ὑπεράσπισιν καὶ δικαίωσιν τῆς Ἑλλάδος. Παρήχθη δέ ποτε καί τις δυσάρεστος ὑπόθεσις ὡς ἐκ ταύτης τῆς σχέσεως. Ὁ σύγγαμβρός μου Κ. Εϊδενστάμ, πρέσβυς τῆς Σουηδίας ἐν Ἀθήναις, μοὶ διηγήθη, μαθὼν τοῦτο παρὰ τοῦ ἰδιαιτέρου του γραμματέως, ὅστις εἶχε σχέσεις μετὰ τοῦ περιβοήτου Πασιφίκου, περιστάσεις τινὰς ἀποδεικνυούσας ὅτι ὄχι λίαν αὐστηραὶ ἦσαν τῆς οἰκογενείας τούτου αἱ ἠθικαὶ ἀρχαί. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Εὐρωπαϊκὴ δημοσιογραφία, καὶ μάλιστα ἡ φίλη τῷ τότε ἀγγλικῷ ὑπουργείῳ τοῦ Παλμερστῶνος, ἐξηκολούθει δεινῶς καθαπτομένη τῆς Ἑλλάδος, τὸν δὲ Πασίφικον παριστῶσα ὡς

ἅγιόν τινα ἀδίκως καὶ βαρβάρως ὑπ' αὐτῆς σταυρωθέντα, ἔδωκα ἐν μιᾷ τῶν ἐπιστολῶν μου νύξιν εἰς τὴν ἀγγλικὴν ἐφημερίδα περὶ τῶν ἀκουσμάτων ἐκείνων. Ἀλλὰ μετά τινα χρόνον ἐπιστολὴ τῆς Διευθύνσεως τῶν « Ἑωθινῶν Χρονικῶν» μοὶ ἔλεγεν ὅτι ὁ Πασίφικος, πεποιθὼς βεβαίως εἰς τὰς μέχρι τότε ἐπιτυχίας τῶν ἀπαιτήσεών του κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ἠπείλησε τὴν ἐφημερίδα νὰ τὴν καταγγείλῃ, καὶ ν' ἀπαιτήσῃ παρ' αὐτῆς ἀποζημιώσεις, ὧν ἡ ἐφημερὶς μὲ καθίστα ὑπεύθυνον. Κατὰ τοιούτου κινδύνου ἓν μοὶ ὑπελείπετο νὰ πράξω, ὃ καὶ ἔπραξα. Λαβὼν δηλαδὴ παρὰ τῶν ἀστυνομικῶν καὶ δημοτικῶν ἀρχῶν ἐπισήμους ἀποδείξεις ὅτι τὰ γραφέντα εἴχοντο πληρέστατα ἀληθείας, ἔπεμψα αὐτὰς εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐφημερίδος, ἥτις γνωστοποιήσασα τῷ Κῳ Πασιφίκῳ ὁποῖον ὅπλον εἶχεν εἰς χεῖράς της οὐδὲν πλέον ἤκουσε παρ' αὐτοῦ.

Κατὰ τὰς ἀρχὰς δὲ τοῦ Αὐγούστου τοῦ 1851 ἐπανῆλθεν ἡ οἰκογένειά μου ἐξ Ἀγγλίας, καὶ μετ' ἀκαθέκτου χαρᾶς ἐν Πειραιεῖ ἔσφιξα εἰς τὰς ἀγκάλας μου τὴν ἀγαπητήν μου σύζυγον, τὸν Κλέωνα, τὸν Ἀριστείδην, τὸν Ἀλέξην, μικρὸν παιδίον οὗ τότε πρῶτον ἔβλεπον μορφωθεῖσαν τὴν εὐειδῆ φυσιογνωμίαν, καὶ τὸν Εὐγένιον μηνῶν τινων μόνον ἔχοντα ἡλικίαν.

Ὀλίγον δὲ μετὰ τὴν ἄφιξίν των, ἡ μήτηρ μου, ἥτις πρὸ πολλοῦ ἠνωχλεῖτο ὑπὸ οἰδήματος παρὰ τὸν δεξιὸν μαστόν, ἀπεφάσισε νὰ ὑποβληθῇ εἰς τομήν, κατ' ἐπίμονον προτροπὴν τῶν ἰατρῶν, οἵτινες ἀνεγνώρισαν δυστυχῶς ἐν αὐτῷ καρκινῶδες σῶμα. Ἡ ἐγχείρισις δὲ γενομένη ὑπὸ τεσσάρων ἰατρῶν, ὑπῆρξε βάσανος φοβερά. Καὶ τὸ χλωροφόρμιον μὲν ὃ τῇ ἔδωκαν ἠλάττωσε πιθανῶς, ἀλλὰ δὲν ἔπαυσεν ἐντελῶς τὴν αἰσθητικότητά της, διότι αἱ κραυγαί της ἦσαν σπαραξικάρδιοι καθ' ὅλην τὴν ἐφ' ὁλόκληρον ὥραν διάρκειαν τῆς τομῆς, καθ' ἣν ἔτεμον τὰς σάρκας, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπέσπασαν βιαίως ὄγκον καρκινώδη, συμφυέντα μετὰ τῶν μυώνων. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ὅλον ἐγὼ διέμενα ἐντὸς τοῦ δωματίου καὶ ἀπέστρεφον μὲν τὴν ὅρασιν ἀπὸ τῆς ἀπαισίου σκηνῆς φοβερᾶς βασάνου τῆς φιλτάτης μητρός μου, ἀλλ' ᾐσθανόμην ὡς ἂν εἰς τὰς ἐμὰς σάρ-

κας ἡ μάχαιρα ἐβυθίζετο, καὶ ἤμην ἐκτὸς ἐμαυτοῦ. Ἐν τέλει ἔφερον οἱ ἰατροὶ τὴν ἀσθενῆ ἡμιθανῆ σχεδὸν εἰς τὴν κλίνην της, καὶ ἔκτοτε ἤρχισεν ἡ θεραπεία τῆς ἐπουλώσεως, ὀδυνηρὰ καὶ αὐτὴ καὶ μακρά· ἡ μήτηρ μου δὲ τὴν ὑπέφερε μεθ' ὑπομονῆς ἀγγέλου. Ἡ Καρολίνα ἦν ἀδιακόπως πλησίον της καὶ τὴν ἐπεριποιεῖτο. Τέλος δὲ μετά τινα χρόνον εἴχομεν τὴν χαρὰν νὰ τὴν ἴδωμεν ἐντελῶς ἀναλαβοῦσαν.

Ἐκ τοῦ ἔτους δὲ τούτου ἄλλην περίστασιν δὲν ἐνθυμοῦμαι, εἰμὴ ὅτι, ἐν ᾧ ἑσπέραν τινὰ ἐκαθήμεθα, ὡς συνήθως, μόνοι ἡ Καρολίνα καὶ ἐγώ, καὶ συνανεγινώσκομεν, αἴφνης περὶ τὰς ἕνδεκα πρὸ τοῦ μεσονυκτίου ἠκούσαμεν μεγάλας μεμακρυσμένας κραυγάς, ὧν δὲν ἐδυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τὴν αἰτίαν, καὶ μετ' ὀλίγον ἠκούσαμεν θόρυβον ὡς ἀνθρώπων πολλῶν τρεχόντων ἢ φευγόντων διὰ τῆς ὁδοῦ, ἥτις εἰς ἀπόστασιν τινῶν βημάτων ἀπὸ τῆς οἰκίας ἡμῶν διηυθύνετο πρὸς τὸ Ὀλυμπιεῖον καὶ τὰ πέριξ πεδία. Ἐν ᾧ δ' ἐξεπληττόμεθα διὰ ταῦτα, εἰσῆλθεν ἡ μήτηρ μου ἐπιστρέφουσα ἐξ ἑσπερινῆς ἐπισκέψεως, καὶ μετὰ τῆς συνήθους της ζωηρότητος, ἥτις δὲν ἠλαττώθη μέχρι τοῦ τέλους τοῦ βίου της, μᾶς διηγήθη ὅτι, ὅτε διήρχετο δι' ὁδοῦ ἥτις ἔθεε παράλληλος πρὸς τὴν ἡμετέραν, εὗρεν αὐτὴν πλήρη λαοῦ, καὶ ἐρωτήσασα ἔμαθε τὸ ἑπόμενον φοβερὸν συμβάν, οὗ τὴν ἐπαύριον ἐπληροφορήθημεν ἀκριβέστερον τὰς λεπτομερείας. Ἐν τῇ ὁδῷ ἐκείνῃ εἶχε κτίσει εὐπρεπεστάτην οἰκίαν, καὶ κατῴκει μετὰ τῆς οἰκογενείας του ὁ εὔπορος καὶ πεπαιδευμένος Κ. Κωνστ. Νέγρης, ὅστις ἐπὶ πολὺ ἐχρημάτισε καθηγητὴς τῶν μαθηματικῶν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. μετὰ ταῦτα δὲ παραιτηθείς, περιωρίσθη εἰς ἐπιμέλειαν καὶ αὔξησιν τῆς οὐκ εὐκαταφρονήτου περιουσίας του.

Ἐν ᾧ λοιπὸν τὴν ἑσπέραν ἐκείνην ἐκάθητο μετὰ τῆς Κυρίας Νέγρη καὶ τῶν τέκνων του, εἰσελθὼν ὁ ἁμαξηλάτης του, τῷ εἶπεν ὅτι εἷς τῶν ἵππων φαίνεται ἀσθενῶν ἐπικινδύνως, καὶ τὸν παρεκάλεσε νὰ ἔλθῃ νὰ τὸν ἐπισκεφθῇ εἰς τὸν σταῦλον. Ὁ Κ. Νέγρης, ἀνήσυχος, ἐπῆγεν. Ἀλλ' εἰς τὸν σταῦλον ὁ κακοῦργος ἁμαξη-

λάτης εἶχε κρύψει ληστάς τινας ἐλθόντας ἐκ Τουρκίας, οἵτινες ἀμέσως συνέλαβον τὸν πλούσιον οἰκοδεσπότην. Μετ᾽ οὐ πολὺ δ᾽ ἐπέστρεψεν ὁ ἁμαξηλάτης, καὶ εἶπε τῇ Κυρίᾳ Νέγρη ὅτι ὁ Κύριος τὴν παρακαλεῖ νὰ ἔλθῃ ἐπὶ μίαν στιγμὴν πρὸς αὐτόν, καὶ ὅτε αὕτη τὸν ἠκολούθησε, συλλαβόντες κατέκλεισαν καὶ αὐτήν. Ἐλθὼν δὲ καὶ ἐκ τρίτου, παρέλαβε καὶ τὰ παιδία, ἐπὶ προφάσει ὅτι δῆθεν τὰ θέλουν οἱ γονεῖς των, καὶ οὕτω συνέλαβον ὅλην τὴν οἰκογένειαν, καὶ μετὰ ταῦτα καὶ τοὺς ὑπηρέτας, καὶ κατέκλεισαν πάντας ἐντὸς τοῦ ὑπογείου. Ἀφ᾽ οὗ δ᾽ ἀφῆκαν ὥρα ὁλόκληρος νὰ παρέλθῃ ἵνα προχωρήσῃ ἡ νύξ, ἔλαβον τὸν κ. Νέγρην, καὶ ἀπήτησαν παρ᾽ αὐτοῦ νὰ τοῖς δώσῃ τὰ κλειδία τοῦ χρηματοκιβωτίου. Τοῖς εἶπε δ᾽ ἐκεῖνος ὅτι θέλει τὸ πράξει, ἀλλ᾽ ὅτι ἔχει αὐτὰ εἰς τὸν ἄνω δόμον τῆς οἰκίας του. Περιστοιχίσαντες λοιπὸν αὐτὸν ξιφήρεις, τὸν ἔφεραν ἐπὶ τῆς κλίμακος, εἷς δὲ τῷ κατέφερε καὶ πληγὴν ἐπὶ τοῦ τραχήλου, ἐξ ἧς διετήρησεν ἐφ᾽ ὅλης τῆς ζωῆς του οἴδημα κατ᾽ ὀλίγον μεγάλως ὀγκωθέν, καὶ καταπνίξαν αὐτὸν εἰς θάνατον μετὰ παρέλευσιν πολλῶν ἐτῶν.

Τότε δέ, εἰς τὴν βίαν ἐνδίδων, ἀνέβη· ἀλλά, θαυμασίως τὴν ἀταραξίαν του διατηρήσας, καὶ ἀπατήσας τοὺς ληστὰς οἵτινες ἠγνόουν τὴν διαίρεσιν τοῦ ἄνω δόμου τῆς οἰκίας, εἰσῆλθεν εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν, ἔχουσαν ἐξώστην πρὸς τὴν ὁδόν, καὶ ἐξελθών, ἔκλεισεν ὀπίσω του τὴν θύραν, καὶ ἤρχιζε νὰ φωνάζῃ, βοήθειαν ἐπικαλούμενος. Εἰς τὰς κραυγὰς ταύτας ὑπὸ φόβου καταληφθέντες οἱ λησταί, ἐξώρμησαν τῆς οἰκίας καὶ ἐτράπησαν εἰς φυγήν. Τούτων δραπετευόντων εἴχομεν πρὸ ὀλίγου ἀκούσει τὸν κρότον τῶν βημάτων. Διέφυγον δὲ τότε, καὶ κατέφυγον εἰς τὴν Τουρκίαν. Ἀλλὰ μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν συνελήφθησαν οἱ πλεῖστοι, καὶ ἕνεκα διαφόρων κακουργημάτων κατεδικάσθησαν εἰς θάνατον.

Κατὰ δὲ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 1852 ἦλθον καὶ αἱ δύω ἀδελφαί μου μετὰ τῶν τέκνων των εἰς ἐπίσκεψιν ἡμῶν, ὡς ἐκ προνοίας πεμφθεῖσαι· διότι τότε αὖθις ἠσθένησεν ἡ μήτηρ ἡμῶν. Μετὰ τὴν ἐγχείρισιν, ἣν εἶχεν ὑποστῇ, ἐπουλώθη μὲν ἡ πληγὴ ἐντελῶς,

ἀλλὰ τὸ καρκινῶδες οἴδημα ἤρχισε δυστυχῶς ἐκ νέου ἀναφαινόμενον, ὥστε ἀναμφισβήτητον ἦν ὅτι σωτηρία ἀπ' αὐτοῦ δὲν ὑπῆρχεν. Ἀλλὰ πάντοτε ἐκ χαρακτῆρος καὶ ἀγγελικῆς ἀγαθότητος ὑπὲρ τῶν ἄλλων μᾶλλον ἢ ὑπὲρ ἑαυτῆς μεριμνῶσα, καὶ ὑπὸ ἰσχυρῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων στηριζομένη, εἰ καὶ πεπεισμένη περὶ τοῦ θανατηφόρου χαρακτῆρος τοῦ πάθους της, διετήρει ὅμως διαρκῶς ἀμείωτον τὴν ζωηρότητα καὶ τὴν εὐθυμίαν της, καὶ ἀκαμάτως ἐπεμελεῖτο τῶν ὑλικῶν συμφερόντων τῆς οἰκογενείας. Μίαν δὲ δείλην ἐν ᾧ πάλιν μόνος ἤμην μετὰ τῆς Καρολίνας, ἐπέστρεψεν ἐξ ἐπισκέψεως ἢ ἐκ περιπάτου, καὶ ἐῤῥίφθη εἰς τὸ ἀνάκλιντρον, εἰποῦσα ὅτι ἦν λίαν ἀπηυδημένη. Μετ' ὀλίγον δὲ παρετηρήσαμεν ὅτι ἐφαίνετο πάσχουσα, καὶ τὴν παρεκινήσαμεν νὰ κατακλιθῇ. Ὁ δ' ἰατρὸς προσαχθεὶς τὴν εὗρε προσβεβλημένην ὑπὸ περιπνευμονίας. Ἡμέρας τινὰς ἔμεινεν ἐν ἐναλλαγῇ ἐλπίδων καὶ φόβων, περιεστοιχισμένη ὑπὸ τοῦ πατρός μου καὶ ὑπὸ τῶν τέκνων της, συνεχῶς ζητήσασα καὶ λαβοῦσα τὴν παρηγορίαν τῶν θρησκευτικῶν τελετῶν, ὧν ἡ ἰδία μετεῖχε, συμψάλλουσα ἐκ τῆς κλίνης της μετὰ τῶν ἱερέων ἢ συναπαγγέλλουσα τὰς εὐχάς. Τέλος δὲ τὴν ὀγδόην ἡμέραν ἐξέπνευσεν εἰς τὰς ἀγκάλας ἡμῶν, καὶ ἡ ψυχή της ἀπέπτη εἰς οὐρανοὺς ἐπὶ πτερύγων τῆς προσευχῆς, διότι τὰ χείλη της ἐκλείσθησαν προσευχὰς ψιθυρίζοντα! Ἦν πρότυπον ἀρετῆς, εὐσεβείας, φιλοστοργίας καὶ αὐταπαρνήσεως, περὶ μόνης τῆς εὐημερίας τῶν τέκνων της κηδομένη. Ἐν δὲ τῇ νεότητί της, ὡς ἔχω τὴν μνήμην της ἀνεξάλειπτον ἀφ' ὅτου ἤμην βρέφος, καὶ ὡς ἤκουσα παρὰ πολλῶν, ἦν ἐξαιρέτου καλλονῆς καὶ χάριτος, ἧς τὸν τύπον μέχρι τοῦ τέλους της διετήρησεν, εἶχε δὲ καὶ φιλοδοξίαν, ἀλλὰ δι' ἐμὲ μόνον, ἣν δυστυχῶς εἶδεν ἥκιστα ἱκανοποιηθεῖσαν ἐπὶ τῆς ζωῆς της.

Κατὰ τὸ ἔτος τοῦτο 1852, ἦλθεν εἰς Ἑλλάδα, φυγὰς ἀπὸ Γαλλίας, ὁ περίφημος γλύπτης David d'Anger μετὰ τῆς θυγατρός του. Ἄκρος δημοκράτης, κατεφέρετο σφοδρῶς κατὰ τοῦ Ναπολέοντος, δι' ὃ κατεδιώχθη καὶ ἐξωρίσθη. Ἤδη γέρων, ἦτο βρα-

χὺς τὸ σῶμα, ζωηροῦ, ἀλλ' ὡς ταχέως ἐγνωρίσαμεν, ἀστάτου χαρακτῆρος. Ἡ δὲ θυγάτηρ του δεκαπενταετής, ἦν οὐχὶ μὲν ὡραία ἀλλ' ἐνάρετος τὴν μορφήν. Γνωρισθεὶς μεθ' ἡμῶν, κατέστη μετ' οὐ πολὺ ἀνεξάλειπτος ἐκ τῆς οἰκίας μας, καὶ εἰς περιπάτους, εἰς ἐκδρομὰς πανταχοῦ μᾶς συνώδευε. Κατ' ἀρχὰς ἅμα ἐλθών, καὶ ὑπὸ τὴν ἐντύπωσιν τῶν ὅσων τῷ ἔλεγον καὶ ὅσων τῷ ἐδείκνυον, ἦν πλήρης ἐνθουσιασμοῦ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἐγέλα ἡ Καρολίνα ὅταν καὶ εἰς αὐτοὺς τοὺς ὄνους εὕρισκε πολλὴν χάριν καὶ κομψότητα. Ἐν ἄλλοις συμπεριήλθομεν τὸν Μαραθῶνα καὶ ἄλλα μέρη τῆς Ἀττικῆς, ὅτε καὶ ἐζωγράφησα διὰ τοῦ χρωστῆρος τὴν κόρην του ὅτε μίαν ἡμέραν εἰς καλύβην τινὰ κατὰ τὰς θερμὰς ὥρας τῆς μεσημβρίας ἐκοιμᾶτο ἡπλωμένη μεταξὺ τοῦ πατρός της καὶ ἐμοῦ.

Δὲν συνεμερίζετο ὅμως αὕτη τοῦ πατρός της τὸν καλλιτεχνικὸν ἐνθουσιασμόν, και ὅτε ποτὲ τοὺς ἐξενάγησα εἰς τὴν Πεντέλην, καὶ κατὰ τὴν ἐπιστροφήν, παρεκβὰς τῆς ὁδοῦ τοὺς ἔφερα νὰ ἰδοῦν τὴν μικρὰν περίεργον λίμνην, ἥτις ὡς ποτήριον περικλείεται εἰς τοὺς βράχους τοῦ ὄρους, ἡ νεᾶνις ὠργίζετο ὅτι τῇ ἔδωκα τὸν κόπον νὰ ὑπάγῃ νὰ ἰδῇ cette grenouille de lac!

Κατὰ δὲ τὸ ἔαρ τοῦ 1853 ἤθελεν ὁ κ. David d'Anger νὰ διαμείνῃ εἰς Κηφισίαν, καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ τῷ ἐκλέξω τινὰ κατοικίαν. Ἀδιάφορον, ἔλεγε, τῷ ἦτο καὶ καλύβη ἂν εἶναι, ἀρκεῖ νὰ ἔχῃ ἓν δωμάτιον διὰ νὰ κοιμᾶται καὶ ἄλλο διὰ νὰ ἐργάζηται ἐνίοτε· ἓν δὲ μόνον ἀπῄτει ὡς ὅρον ἀναπόφευκτον, νὰ κῆται πλησίον ἡμῶν. Ἐπῆγα λοιπὸν διὰ νὰ γίνω χρήσιμος, καὶ τῷ ὄντι ἀπέναντι τῆς οἰκίας Κούρτη ἣν ἡμεῖς ἐνῳκιάσαμεν τῷ εὗρον οἴκημα, οὐχὶ βεβαίως ὡς τὰ ἐν Meudon ἢ ἐν St Germain, ἀλλὰ ἓν τῶν ἀρίστων τότε τῆς Κηφισίας, καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ ἀπέλθῃ νὰ τὸ ἰδῇ πρὶν τὸ ἐνοικιάσῃ· ἀλλὰ δὲν ἠθέλησεν, εἰπών μοι ὅτι ἀξιώσεις δὲν ἔχει, ὅτι ἐπὶ τῇ ἐκλογῇ μου τὸ λαμβάνει οἷον δήποτε καὶ ἂν ἦν, ἀφ' οὗ ἔχει τὸ μόνον ἀπαιτούμενον πλεονέκτημα τοῦ νὰ μᾶς ἔχῃ πλησίον. Καὶ ὅμως ὅτε ἦλθεν ὁ καιρὸς καὶ μετέβη εἰς Κηφισίαν, ἐφάνη οὐχὶ λίαν εὐχαριστηθεὶς ἐκ τῆς οἰκίας του.

Τότε δὲ ἤδη εἶχον ψυχρανθῆ ὁπωσοῦν καὶ τὰ πρὸς τὴν Ἑλλάδα αἰσθήματά του, καὶ βαρβάρους ἐκακολόγει τοὺς Ἕλληνας, διότι παιδία, ὡς φαίνεται, εἶχον βλάψει τὸ μνημεῖον ὃ αὐτὸς εἶχεν ἄλλοτε γλύψει καὶ πέμψει εἰς Μεσολόγγιον διὰ τὸν Βύρωνα. Ἐξηκολούθει ὅμως πρὸς ἡμᾶς ἔχων ἔτι πολλὴν οἰκειότητα, καὶ ἐζήτησε μάλιστα νὰ πλάσῃ τὴν προτομήν μου ἐπὶ πίνακος (médaillon), ὅπερ καὶ ἔπραξε καὶ χαλκοῦν ἔκτυπον τοῦ πίνακος τούτου ὑπάρχει ἐν τῷ εἰς τὴν πατρίδα του Ἀγγερίαν φερωνύμῳ τοῦ καλλιτέχνου μουσείῳ.

Μᾶς ἐπρότεινε δὲ καὶ μίαν ἡμέραν ἐκδρομὴν εἰς Πεντέλην ἐκ συμβολῆς (picnic), ὅπερ μετὰ χαρᾶς ἐδέχθημεν καὶ ἐξετελέσαμεν. Ἀλλ᾽ ἔκτοτε ἤρχισε δεικνύων δυστροπίαν καὶ προφανῆ δυσμένειαν, ἧς μάτην ἐζητοῦμεν ν᾽ ἀποκαλύψωμεν ἢ νὰ ἐννοήσωμεν τὴν ἀφορμήν. Προήρχετο ἡ δυσαρέσκεια ἐκ τῆς ἐκλογῆς τῆς οἰκίας του; ἢ ἐκ τοῦ ὅτι ἐπροσδόκα ἀντὶ τῆς συμβολῆς, ἣν ἐπρότεινε, νὰ τὸν προσκαλέσωμεν εἰς τὴν Πεντέλην ἡμεῖς; ἢ ἠξίου ἄραγε νὰ τὸν πληρώσω δι᾽ ἣν ἀπήτησε νὰ πλάσῃ προτομήν μου, ὅπερ ἐγὼ καὶ κατὰ διάνοιαν μόνον ἂν εἶχον θὰ ἐνόμιζον ὅτι τὸν ὑβρίζω; Δὲν ἠξεύρω· ἀλλ᾽ ἔκτοτε ἀπέφευγε νὰ μεταβαίνῃ μετ᾽ ἐμοῦ εἰς Ἀθήνας, κατ᾽ ὀλίγον ἔπαυσε τὰς εἰς ἡμᾶς ἐπισκέψεις του, καὶ τέλος ἀνεχώρησεν ἐξ Ἀθηνῶν χωρὶς νὰ μᾶς ἀποχαιρετήσῃ. Ὅτε δὲ μετὰ ἔτη ἀπῆλθον ἐγὼ εἰς Παρισίους ὡς πρέσβυς, καὶ ὁ κ. David d'Anger εἶχε πρὸ πολλοῦ ἀποβιώσει, πληροφορηθεὶς ὅτι ἡ θυγάτηρ του εἶχε νυμφευθῆ ἰατρόν τινα, ἀπῆλθον τρὶς ἵνα τὴν ἰδῶ, ἀλλ᾽ οὔτε μὲ ἐδέχθησαν, οὔτε ὁ σύζυγός της μοὶ ἐπέστρεψε τὴν ἐπίσκεψιν.

1853.

Ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς περίπου οἰωνοὺς διεβίωσα καὶ κατὰ πᾶν τὸ ἔτος 1853, ἐφ᾽ οὗ ἠρξάμην τῆς ἐκδόσεως τοῦ δευτέρου τόμου τῶν ἑλληνικῶν μου ἀρχαιοτήτων, περιλαμβάνοντος τὰς ἐν Ἑλλάδι ἀπὸ

τῆς ἐλευθερώσεως αὐτῆς εὑρεθείσας ἐπιγραφάς, τὰς ἀπὸ Εὐκλείδου, ἢ τῆς Ὀλ. 94 β' μέχρι τῆς ἁλώσεως τῆς Κορίνθου ὑπὸ τῶν Ρωμαίων. Ἐχώρει δ' ἡ τύπωσις βραδύτατα οὐχὶ ἕνεκεν ἐμοῦ, διότι πλὴν τῶν δυσκολιῶν, αἵτινες ὡς ἀνωτέρω εἶπον, μοὶ παρενεβάλλοντο, ἐγὼ εἶχον πᾶσαν τὴν ὕλην ἕτοιμον, καὶ εἰς τὰς διορθώσεις ἤμην ταχύτατος πάντοτε, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ τυπογραφείου, ὅπερ, ὃν τὸ Βασιλικόν, καὶ ὡς ἐκ περισσοῦ, κατὰ διαταγὴν ἢ μᾶλλον κατὰ συγκατάβασιν τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν τὴν τύπωσιν ταύτην ἀναλαβόν, ἐξετέλει αὐτὴν ἐν παρέργου μέρει καὶ ὁπότε ηὐκαίρει, ὥστε τὸ βιβλίον ἐκ 1092 σελίδων, 137 φύλλων τυπογραφικῶν εἰς τέταρτον συγκείμενον, ἐπερατώθη μόνον ἐν ἔτει 1855. Μὲ συνέδραμε δὲ τότε, εἰς τὴν Βασιλικὴν ἔγκρισιν προτείνας τὴν ἔκδοσιν τοῦ τόμου τούτου, ὡς ἐξακολουθήσεως τοῦ προεκδοθέντος ὁ κ. Τισαμενός, διευθυντὴς τῶν Οἰκονομικῶν, ἢ μᾶλλον πρόεδρος τῆς τότε τὸν Ὑπουργὸν τῶν Οἰκονομικῶν ἀντικαθιστώσης ἐπιτροπῆς.

Διεμείναμεν δὲ κατὰ τὸ θέρος ἐν Κηφισίᾳ, ὅπου κατῴκει, εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Οἰκονομίδου, καὶ ὁ τότε πρέσβυς τῆς Πρωσσίας Βαρῶνος de Thiele, ἀνὴρ λόγιος καὶ εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων καὶ μάλιστα τοῦ Δημοσθένους, τὰς ὥρας τῆς ἀνέσεως αὑτοῦ ἀσχολῶν, καὶ τὸν ἐπεσκεπτόμην συνεχῶς, καὶ ἐγευόμην πολλάκις παρ' αὐτῷ, καὶ τὸ ἑσπέρας συνανεστρεφόμεθα· ἡ δὲ σύζυγός του, τὸ γένος Gräfe, πλήρης προτερημάτων, καὶ ἰδίως διαπρέπουσα εἰς τὴν ἀνθογραφίαν, μεγάλην συνέλαβεν ἀγάπην πρὸς τὴν Καρολίναν, καὶ ἐξετέλεσεν ἐν ὑδατοχρωμίᾳ (aquarelle) τὴν εἰκόνα της, ἣν μοὶ ἐδώρησεν. Εἶχε δὲ μεθ' ἑαυτῆς καὶ τὴν ἄγαμον ἀδελφήν της, ἥτις μετὰ ταῦτα νυμφευθεῖσα, ἦν γνωστὴ εἰς τὴν κοινωνίαν τοῦ Βερολίνου ὡς κυρία de Dalowitz, εἰς δὲ τὴν κοινωνίαν τῶν συγγραφουσῶν κυριῶν διεκρίθη ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Walter Schwartz, ἐκδοῦσα μετὰ πολλῆς εὐφυΐας καὶ χάριτος πολύτομον σύγγραμμα ἐπιγραφόμενον Ersonnen und erlebt, ἐν ᾧ οὐ σπανίως εὔνουν ποιεῖται τῆς συγχρόνου Ἑλλάδος μνείαν.

Πνευματισμός.

Ἐνταῦθα κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον εἶχεν ἑλκύσει τὴν προσοχὴν ἡμῶν καὶ μᾶς διεσκέδαζε κατὰ τὰς στιγμὰς τῆς ἀνέσεως τὸ φαινόμενον τῶν κινουμένων τραπεζῶν. Ἤδη κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος εἶχον ἀναγνώσει ἐπιφυλλίδα τῆς Γαλλικῆς Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων, περὶ τῆς ἐν Ἀμερικῇ ἀνακαλύψεως ταύτης πραγματευομένην, καὶ διηγήθην περὶ αὐτῆς εἰς τοὺς περὶ ἐμέ, κινήσας τὴν ἔκπληξίν των. Ἦν δὲ τοῦτο ὅτε ἔζη ἔτι ἡ μήτηρ μου, καὶ ὅτε ἐπεδήμουν παρ' ἡμῖν αἱ ἀδελφαί μου. Ἑσπέραν λοιπόν τινα, ὅτε ἀξιωματικὸς τοῦ ἐν Πειραιεῖ σταθμεύοντος τότε Σουηδικοῦ πλοίου ἦν εἰς ἐπίσκεψιν παρὰ τῇ ἀδελφῇ μου, ἐγένετο λόγος περὶ τοῦ περιέργου φαινομένου, καὶ ἡ συναναστροφή, συγκειμένη ἐκ τῆς μητρός μου, τῶν δύο ἀδελφῶν μου, τῆς Καρολίνας, τῆς γείτονος καὶ οἰκιακῆς φίλης Κυρίας Μιμῆς καὶ τοῦ Σουηδοῦ ἀξιωματικοῦ, ἠθέλησε νὰ δοκιμάσῃ αὐτό, καί, παρακαθήσασα εἰς τράπεζαν, μετὰ τῶν χειρῶν ἐπ' αὐτῆς τεταμένων, προεκάλει καὶ ἐμὲ νὰ συμπαρακαθήσω. Ἀλλ' ἐγώ, δυσπιστῶν πρὸς τὴν ἀλήθειαν τοῦ πειράματος, ἠρνήθην ἀπολύτως, καὶ εὐχηθεὶς ὑπομονὴν εἰς τὴν συναναστροφήν, καὶ καταβὰς εἰς τὸ σπουδαστήριόν μου, ἐπεδόθην εἰς τὰς ἐργασίας μου. Ἀφ' οὗ δὲ παρῆλθεν ὥρα ὁλόκληρος, ἀνέβην καὶ πάλιν, καὶ εὗρον, ὅτι οὐδεὶς εἶχε μετακινηθῇ, ἀλλ' οὐδ' αὐτὴ ἡ τράπεζα, ὥστε καὶ μετ' εἰρωνίας ἐξέφραζον τὸν θαυμασμόν μου διὰ τὴν εὐστάθειάν των. Τότε ὅμως πρῶτος ἀπηύδησεν ὁ Σουηδὸς ἀξιωματικός, καὶ ἐγερθεὶς εἶπεν ὅτι ἀναγκάζεται ν' ἀναχωρήσῃ, διότι πρέπει εἰς ὥραν ὡρισμένην νὰ εἶναι ἐπὶ τοῦ πλοίου του. Ἀλλὰ τοῦτο οὐδόλως μετέβαλε τὴν πρόθεσιν τῶν κυριῶν, αἵτινες ἐξ ἐναντίας ἐπέμενον ὅτι ἵνα μὴ ματαιωθῇ τὸ πείραμα ἔπρεπεν ἐγὼ νὰ καταλάβω τὴν θέσιν τοῦ ἀποχωρήσαντος. Εἰς τοῦτο δὲ μετά τινα ἀντίστασιν ἐβιάσθην νὰ συγκατανεύσω, ἵνα μὴ τὰς δυσαρεστήσω πολύ, ἀλλ' ἔθηκα ὅρον ὅτι ἡ σύμπραξίς μου δὲν θὰ παραταθῇ ὑπὲρ μίαν ὥραν.

Ἐν τούτοις, μόλις δέκα παρῆλθον λεπτά, καὶ ἠκούσθη τριγμὸς εἰς τὴν τράπεζαν καὶ σχεδὸν ἀμέσως ἐπανελήφθη δὶς καὶ τρίς, καὶ ἡ τράπεζα ἤρχισε βραδέως νὰ στρέφηται, καὶ μετὰ ταῦτα ταχύτερον, καὶ τέλος τόσον ταχέως, ὥστε ἠναγκάσθημεν νὰ ἐγερθῶμεν, καὶ νὰ τρέχωμεν ἵνα τὴν παρακολουθοῦμεν, καὶ ἀφ' οὗ διαφόρους ἔλαβε διευθύνσεις, ἰδίως κατὰ τὴν θέλησιν ἣν ὁμοθυμαδὸν ἐξεφράζομεν, ἐξῆλθε τέλος τῆς θύρας τοῦ δωματίου εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν, ἣν διέτρεχε στρεφομένη, καὶ κλίνουσα ἐπὶ θάτερα, καὶ τέλος ἀνετράπη παντάπασι, καὶ ἐπὶ τῶν νώτων κειμένη οὐχ ἧττον ἐστρέφετο, διότι ὀκλάζοντες εἴχομεν καὶ τότε θέσει τὰς χεῖρας ἐπ' αὐτήν.

Εἶτα δ' ἀφέντες τὴν τράπεζαν, ἐτράπημεν εἰς καθέδρας καὶ ἄλλα ἔπιπλα, καὶ ὅλα, μόλις τὰ ἠγγίζομεν, ἤρχιζον μετ' ὀλίγον νὰ στρέφωνται, ὡς ἂν ἀπέρρεεν ἀφ' ἡμῶν κινητική τις δύναμις, ἥτις τότε εἶχεν ἀναπτυχθῆ. Ἐγὼ δὲ μετὰ τῆς Κας Μιμῆς, ἐστρέφομεν κατὰ τοῦτον τὸν τρόπον ἓν σκαμνίον, ὅπερ, κατὰ τὴν θέλησιν ἡμῶν, οὐ μόνον ἐπλησίασεν εἰς ἓν τῶν ἀνακλίντρων, ἀλλὰ καὶ ἀνέβη εἰς αὐτὸ διὰ τῶν δύο ποδῶν, καὶ ἔπειτα καὶ διὰ τῶν ἄλλων δύο, στραφὲν περὶ ἑαυτό. Τέλος δὲ καὶ τὴν πεῖραν ἐλάβομεν ὅτι ὅταν δύο ἐξ ἡμῶν ἔθετον τὰς χεῖρας εἰς τὸ στῆθος καὶ τὴν πλάτην τρίτου, οὗτος μετ' ὀλίγον ἤρχιζεν ἀκατασχέτως στρεφόμενος, χωρὶς νὰ δύναται διὰ πάσης του τῆς θελήσεως ν' ἀντιστῇ.

Τὰ πειράματα ταῦτα ἐπανελάβομεν πολλάκις, ὡς ἦτον ἑπόμενον· ἐν ἑσπέρᾳ τινὶ δ' εἰς Κηφισίαν, ὅτε ἦσαν παρ' ἡμῖν ἥ τε οἰκογένεια τοῦ πρέσβεως τῆς Πρωσσίας καὶ ὁ κύριος καὶ ἡ κυρία Heidenstam, ἐγένετο λόγος περὶ τούτων, καὶ ἡ κυρία Thiele ἐπεθύμησε νὰ τὰ ἰδῇ. Αἱ τέσσαρες λοιπὸν κυρίαι ἐκάθησαν περὶ τὴν τράπεζαν, ὁ δὲ Κ. de Thiele, ὁ Κ. Heidenstam καὶ ἐγὼ ἀπέσχομεν· δὲν παρῆλθε δὲ πολὺς καιρός, καὶ ἡ τράπεζα, πρὸς μέγαν θαυμασμὸν τῆς Κας Thiele, ἤρχισε τὰς κινήσεις καὶ τὰς στροφάς της.

— Θαυμαστὸν βεβαίως τοῦτο, εἶπον ἐγώ· ἀλλ' ἰδέτε πῶς οἱ ἄνθρωποι ῥέπουσιν εἰς τὰς ὑπερβολάς. Ἠξεύρετε τί ἀνέγνων σή-

μερον εἰς νέον ἄρθρον τῆς Ἐφημερίδος τῶν Συζητήσεων; Ὅτι ἡ τράπεζα ἀναλαμβάνει τὴν δύναμιν καὶ τοῦ νὰ μετρᾷ καὶ τοῦ νὰ ὁμιλῇ, κρούουσα διὰ τοῦ ποδὸς τὸν ἀριθμὸν ὃν ἀναλογισθῶσιν οἱ περικαθήμενοι, ἢ δι' ἀριθμοῦ τῶν κρότων ἐμφαίνουσα καὶ συλλαβίζουσα τοῦ ἀλφαβήτου τὰ γράμματα.

Αἱ κυρίαι ἀνεκάγχασαν. — Τοῦτο πλέον, εἶπε μία ἐξ αὐτῶν, θὰ ἦτον ἔργον τοῦ διαβόλου. Ἐγράφη βεβαίως ὡς εἰρωνεία ἡ παραδοξολογία αὕτη. Ἀλλ' ἂς δοκιμάσωμεν. Ἡ τράπεζα νὰ μετρήσῃ τρία.

Ἡ τράπεζα, σχεδὸν ἀμέσως ἔπαυσε κινουμένη, καὶ ἔμεινεν ἐπὶ λεπτά τινα ἐντελῶς ἀδρανής. Ἔπειτα δ' ὕψωσε τὸν ἕνα πόδα, καὶ δι' αὐτοῦ ἐκτύπησεν εἰς τὸ ἔδαφος ἕν! δύο! τρία! καὶ οὐδὲν πλέον!

Αἱ κυρίαι ἐξέπεμψαν κραυγὴν ὡς ἂν ὑπὸ φόβου ἐκυριεύοντο. Ἔπειτα δ' ἐνθαρρυνθεῖσαι ἐπανέλαβον καὶ πάλιν καὶ πάλιν τὸ πείραμα, πάντοτε ἐπίσης ἐπιτυχῶς. Ὁ δὲ Κ. Thiele, ὡς ἀποδίδων τῇ τραπέζῃ μαγικὴν καὶ προφητικὴν δύναμιν, ἐξήγαγε τὸ βαλάντιόν του καὶ εἶπε, χωρὶς νὰ ἔχῃ τὴν χεῖρά του ἐπ' αὐτῆς.

— Νὰ εἰπῇ ἡ τράπεζα πόσα νομίσματα ἔχω ἐντὸς τοῦ βαλαντίου μου.

Ἡ Τράπεζα ἐγείρασα αὖθις τὸν πόδα, ἐκτύπησεν ἑπτάκις, καὶ ὁ κ. Thiele, κενώσας ἐμπρὸς ἡμῶν τὸ βαλάντιόν του, εὗρεν ὅτι αὐτὸ τῷ ὄντι ἑπτὰ περιεῖχε νομίσματα.

Καὶ τοῦτο μὲν ἦν σύμπτωσις ἴσως μόνη, ὡς καὶ τὸ ἑπόμενον ὃ μετά τινας ἡμέρας μᾶς συνέβη: Εἰς τὴν βιβλιοθήκην μου εἶχον τὴν μουσικὴν τοῦ χοροῦ τῆς Ἀντιγόνης ὑπὸ Μενδελσῶνος, ἥν, ὡς ἀλλαχοῦ εἶπον, μοὶ εἶχε φέρει ἐκ Γερμανίας ἡ Κα Thiele, ὅτε μετέφραζον τὴν τραγῳδίαν τοῦ Σοφοκλέους. Μίαν ἡμέραν, χρειασθεὶς αὐτήν, ἀπῆλθον εἰς Ἀθήνας νὰ τὴν ζητήσω· ἀλλὰ ματαίως περιέτρεξα πάσας τὰς θήκας τῶν βιβλίων μου, καὶ ἐπανέλαβον τὴν ζήτησιν δὶς καὶ τρίς· ἡ μουσικὴ συγκειμένη ἐκ δύο μεγάλων τευχῶν εἶχεν ἀπολεσθῇ, ὅπερ μεγάλως μὲ ἐλύπησε, καὶ διότι εἶχον ἀνάγκην αὐτῆς, καὶ διότι ἐν Ἑλλάδι δὲν εὑρίσκετο, αὕτη δὲ καὶ μοὶ ἦν πολύτιμον φιλικὸν δῶρον.

Ἑσπέραν λοιπόν τινα, ὅτε ἐν Κηφισσίᾳ διασκεδάζοντες ἐπεδιδόμεθα εἰς τὴν στροφὴν τῆς τραπέζης, ἡ Καρολίνα, γνωρίζουσα τὴν δυσθυμίαν ἣν μοὶ ἐπέφερε τῆς μουσικῆς ἡ ἀπώλεια, εἶπε γελῶσα· «Ἂς ἐρωτήσωμεν περὶ αὐτῆς καὶ τὴν τράπεζαν». «—Νὰ τὴν ἐρωτήσωμεν» εἴπομεν ὅλοι εὐθύμως, καὶ τῷ ὄντι τῇ ἀπετείναμεν τὴν ἐρώτησιν: «Ἂν ἡ μουσικὴ μοὶ ἐκλάπη».» —«Ὄχι,» ἀπεκρίθη ἡ τράπεζα. —«Ἂν εἶνε εἰς τὴν οἰκίαν μας ἐν Ἀθήναις». — «Ναί.» «Ἂν εἰς τὸ σπουδαστήριόν μου». —«Ναί.»— «Ἂν εἰς μίαν τῶν βιβλιοθηκῶν μου». —«Ναί.»— «Ἂν δεξιῶς ἢ ἀριστερῶς τῆς θύρας τῷ εἰσιόντι.» — « Ἀριστερῶς.» — «Εἰς ποίαν θέσιν ἢ βαθμῖδα ;» — «Εἰς τὴν δευτέραν.» — «Ἄνωθεν ἢ κάτωθεν ; » — «Κάτωθεν». «Φλυαρεῖ ἡ τράπεζα, εἶπον γελῶν». Ὅλας τὰς θέσεις τὰς ἠρεύνησα, καὶ ἡ μουσικὴ δὲν ὑπάρχει, καὶ ὅλην τὴν ἑσπέραν ἐχλευάζομεν τὴν εὐπιστίαν τῶν παραδεχομένων ὡς νέον προφήτην τὴν τράπεζαν. Τοῦτο ὅμως δὲν μ' ἐκώλυσε τὴν ἐπαύριον, νὰ ἐνθυμηθῶ ὅτι εἶχον τινά, εἰ καὶ ὅλως ἄσημον ἐργασίαν, καὶ νὰ μεταβῶ αὖθις εἰς Ἀθήνας. Ἡ πρώτη φροντίς μου δ' ὑπῆρξε νὰ εἰσέλθω εἰς τὸ σπουδαστήριόν μου, νὰ πορευθῶ πρὸς τὴν βιβλιοθήκην μου τὴν ἀριστερῶς τῆς θύρας τῷ εἰσιόντι, καὶ νὰ ἐρευνήσω ἐκ νέου τὴν κάτωθεν δευτέραν θέσιν αὐτῆς· ἀλλὰ τὴν μουσικὴν εἰς αὐτὴν δὲν εὗρον. Ἔπειτα δ' ἠρεύνησα τὴν δευτέραν ἄνωθεν, ἐπίσης ἄνευ ἀποτελέσματος, καὶ ἔπειτα ὅλας τὰς ἄλλας, καὶ μετὰ ταῦτα καὶ τὴν ἄλλην βιβλιοθήκην, τὴν δεξιῶς τῷ εἰσιόντι· τὰ πάντα ἐπὶ ματαίῳ! Ἡ μουσικὴ εἶχεν ἀπολεσθῆ, καὶ ἡ τράπεζα ἠλέγχετο τετράπους προφήτης μετὰ Χριστόν.

Μετὰ τὰς διακοπὰς καὶ κατὰ τὸ φθινόπωρον ἐπεστρέψαμεν εἰς Ἀθήνας. Ἀλλὰ πρὸ τούτου ἐδέησε νὰ γίνῃ γενικὸς τῶν δωματίων καθαρισμός, ἐν ἄλλοις καὶ τοῦ σπουδαστηρίου μου. Εἰς αὐτὸν παρευρέθην ὁ ἴδιος, ἵνα μὴ οἱ καταβιβάζοντες τὰ βιβλία μου τὰ συγχύσωσιν. Ἀλλ' ἐκεῖ, ὅτε τὰ κατεβίβαζον, ἰδοὺ . . . ἡ μουσικὴ τῆς Ἀντιγόνης, ἀμφότερα τὰ τεύχη . . . εἰς τὴν κάτωθεν δευτέραν θέσιν τῆς βιβλιοθήκης τῆς ἀριστερῶς τῷ εἰσιόντι, ὅπου εἶχεν

εἰπεῖ ἡ τράπεζα, ἀλλὰ πεσόντα ὀπίσω τῶν ἄλλων βιβλίων καὶ διὰ τοῦτο μὴ εὑρισκόμενα!

Ἡ σύμπτωσις αὕτη ηὔξησε τὴν πίστιν, ἢ τοὐλάχιστον τὴν εὔνοιαν ἡμῶν καὶ τὴν περιέργειαν πρὸς τὴν τράπεζαν.

Spectateur d'Orient.

Ἐντὸς ὀλίγου συμβάντα ὑψίστης σπουδαιότητος ἤρχισαν ἀσχολοῦντα πᾶν τὸ ἑλληνικόν. Ὁ Μεντσικὼφ εἶχε λάβει ἀπειλητικὴν θέσιν ἐν Κωνσταντινουπόλει, καὶ ἐπέκειτο Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος. Τότε μετὰ πολλῶν ἄλλων ἐφρόνουν ὅτι, ὅτε τὰ τῆς Ἀνατολῆς ἐπρόκειτο ν' ἀνατραπῶσιν ὑπὸ τοὺς ἐκ βορρᾶ κεραυνούς, οἱ Ἕλληνες ὤφειλον νὰ διεκδικήσωσι καὶ αὐτοὶ τὰ εἰς πᾶσαν τὴν Εὐρωπαϊκὴν Τουρκίαν ἴδια συμφέροντα, καὶ νὰ μὴ ἐγκαταλειφθῶσιν ἐξ ἀσυγγνώστου ἀμελείας· πρὸς ὃ ὅμως πρὸ παντὸς ἦν ἀνάγκη νὰ παρασκευασθῇ καὶ φωτισθῇ ἡ ἰδίως ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς δημοσιογραφίας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ὡς πρὸς τὰ τῆς Ἑλλάδος εἰς ἀδίκους προλήψεις παραχθεῖσα κοινὴ τῆς Εὐρώπης γνώμη. Δι' ὃ συνελθόντες τινὲς φίλοι, ἀπεφασίσαμεν τὴν σύστασιν Γαλλικοῦ περιοδικοῦ, ὃ ἀπεκαλέσαμεν ***Ἀνατολικὸν Θεατὴν*** *(Spectateur d'Orient)*. Ἤμεθα δέ, ὁ Μάρκος Ρενιέρης, ὁ Νικ. Δραγούμης, ὁ Κωνστ. Παπαρρηγόπουλος, ὁ Ι. Σοῦτσος, ὁ Γεώργιος Βασιλείου καὶ ἐγώ, εἰς ὃν ἀνετέθη ἰδίως τὸ σπουδαῖον μέρος τοῦ Bulletin, ἤτοι τῶν συγχρόνων εἰδήσεων, ἀλλ' οὐχ ἧττον ἔγραψα καὶ ἄλλα μακρὰ ἄρθρα οἷον περὶ τῆς συγχρόνου Ἑλληνικῆς φιλολογίας, ὑπογράφων τὰ ἔργα μου διὰ τοῦ γράμματος Α. Καὶ αἱ ἐπικρίσεις δὲ βιβλίων τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Ἀνατολὴν ἀφορώντων μὲ ἠσχόλουν πολλάκις, οἷα ἦν ἡ ἐπίτομος περὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Τουρκίας ὑπὸ Λαμαρτίνου.

Ἡ ἔκδοσις αὕτη διήρκεσεν ἐπὶ τέσσαρα ἔτη, ἀποτελέσασα τόμους ὀκτώ, καὶ δὲν ἔμεινεν ἀπαρατήρητος ἐν Εὐρώπῃ, ἔνθα πολ-

λαὶ τῶν ἐφημερίδων οὐ σπανίως αὐτῆς ἐμνημόνευον. Ὅτε δὲ ὁ ποτὲ ἐν Ἑλλάδι ἐπιτετραμμένος τῆς Γαλλίας κ. Θουβενὲλ διῆλθε διὰ Πειραιῶς πορευόμενος ὡς πρεσβευτὴς εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ τὸν ἐπεσκέφθην ὡς ἀρχαῖον γνώριμον, ἐπ' ὀλίγας στιγμὰς εἰς Ἀθήνας ἀναβάντα, ἐν πλήθοντι τῷ δωματίῳ του, «Καὶ ὑμεῖς, μοὶ εἶπεν ἐπιπλήττων, καὶ ὑμεῖς συντάκτης τοῦ «Θεατοῦ»! Δὲν περιέμενον τοῦτο παρ' ὑμῶν! . . — Ἂν ἦσθε Ἕλλην, τῷ ἀπεκρίθην, θὰ εἶσθε πιθανῶς καὶ ὑμεῖς εἷς ἐκ τῶν ἡμετέρων.» Ὁ κ. Θουβενὲλ ἐθεώρει ὡς ἔγκλημα καὶ ὡς πολιτικὴν ἀφροσύνην νὰ ἐξεγειρώμεθα ἐξάπτοντες τοὺς ὑποδούλους Ἕλληνας κατὰ τῆς Τουρκίας. Δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονηθῇ ὅτι ἀπήρχετο εἰς Κωνσταντινούπολιν ὡς πρεσβευτής, καὶ μάλιστα δυνάμεως δυσμενοῦς τότε πρὸς τὴν Ρωσσίαν. Προσέτι δὲ τὸ καὶ τοῦ «Θεατοῦ» τὴν πορείαν, καὶ τὴν ταχέως ἐπελθοῦσαν ἐπανάστασιν τῆς Ἠπείρου καὶ τῆς Θεσσαλίας δικαιολογοῦν, ἐστὶν ὅτι, ὅτε ἠπειλεῖτο καὶ ὅτε ἐκηρύχθη ὁ Ρωσσοτουρκικὸς πόλεμος, ἡ μετὰ τῆς Τουρκίας συμμαχία τῶν δυτικῶν δυνάμεων δὲν ὑπῆρχεν οὐδὲ προεβλέπετο, ἢ καὶ ἂν ὑπετίθετο ὡς ἐνδεχομένη, ἐνομίζομεν ὅτι ὠφείλομεν νὰ καταβάλωμεν πᾶσαν προσπάθειαν, ἵνα ἀποδείξωμεν αὐτὴν ὡς ἀντιπολιτικήν, καὶ περιπλοκὰς μόνον καὶ ἄνευ ἀνάγκης πράγματα παρασκευάζουσαν τῇ Εὐρώπῃ εἰς τὸ μέλλον. Αὕτη ἦν ἡ τάσις καὶ τοιοῦτο τὸ πρόβλημα τοῦ «Θεατοῦ».

Ἂν ἡ Κριμαϊκὴ ἐκστρατεία εἶχε προηγηθῆ τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἑλληνικῶν χωρῶν καὶ τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Θεατοῦ», οὐδ' ἐκείνη θὰ συνέβαινεν, οὐδ' αὐτὴν θὰ ἐπεχειροῦμεν, διότι ἄφρον θὰ ἦτο νὰ ἐξαναστῶμεν κατὰ τῶν τετελεσμένων, ἢ νὰ ἐλπίζωμεν ὅτι διὰ τῶν ἡμετέρων ἄρθρων καὶ πραγματειῶν θ' ἀντεταττόμεθα ἐπιτυχῶς εἰς ἔνοπλον τὴν Εὐρώπην. Ἀλλ' ἀφ' οὗ ἠρχίσαμεν ἅπαξ, καὶ μετὰ τὴν ἀνάγκην ἥτις ἐπεβλήθη τῇ Ἑλληνικῇ Κυβερνήσει νὰ μετακαλέσῃ τοὺς ἀπελθόντας ἐπικούρους τοῖς Θεσσαλοῖς, καὶ ἑπομένως νὰ βιάσῃ τούτους εἰς ὑποταγήν, ἀπεφασίσαμεν ἡμεῖς οὐχ ἧττον νὰ μὴ παραιτηθῶμεν τοῦ δημοσιογραφικοῦ ἡμῶν ἔργου, ἀλλὰ

νὰ ἐξακολουθήσωμεν συνηγοροῦντες ὑπὲρ τῶν ἐγκαταλειφθέντων καὶ προσπαθοῦντες νὰ φωτίσωμεν περὶ τῶν ἐν τῇ Ἀνατολῇ τὴν πεπλανημένην ἢ ἑκουσίως τυφλώττουσαν τῆς Εὐρώπης γνώμην, καὶ τὸν Ἑλληνισμὸν ὡς σπουδαιότατον στοιχεῖον τῆς μονίμου τάξεως ἐν Ἀνατολῇ διὰ τὸ μέλλον καταδεικνύοντες.

Τὸ μέσον δι' οὗ τότε ἡ ἐμπόλεμος δυτικὴ Εὐρώπη ἐβίασε τὴν Ἑλλάδα νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Θεσσαλικὴν ἐπανάστασιν καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ ταύτης τῆς ἀνησυχίας τὴν Τουρκίαν μεθ' ἧς συνεμάχει κατὰ τῆς Ρωσσίας, ἦν, ὡς γνωστόν, ἡ διὰ Γαλλικῶν καὶ Ἀγγλικῶν στρατευμάτων καὶ πλοίων κατοχὴ τοῦ Πειραιῶς, διαρκέσασα δι' ὅλου τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, καὶ μετ' αὐτόν.

1854.

Κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1854 ἐμισθώσαμεν οἰκίαν ἐν Πειραιεῖ, πρὸς εὐχερεστέραν χρῆσιν τῶν θαλασσίων λουτρῶν, καὶ αὐτόπται μάρτυρες ἤμεθα τῆς ἀκριβοῦς πειθαρχίας καὶ τάξεως ἣν ἐτήρει ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς. Ἀλλ' ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας ἤδη μετά τινος ἐκπλήξεως παρετήρησα ὅτι πολλὴ ἦν ἐν αὐτῷ ἡ θνησιμότης, διότι συνεχέστατα ἀπήντων Γάλλους στρατιώτας εἰς ἐνταφιασμὸν προπεμπομένους.

Κατὰ δὲ τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὴν κατάβασιν ἡμῶν εἰς τὴν παραθαλασσίαν πόλιν, συνέπεσε νὰ ἔχωμεν εἰς τὸ γεῦμα τινὰς ἐξ Ἀθηνῶν, μέλη καθ' ὅσον ἐνθυμοῦμαι τῆς συντάξεως τοῦ «Θεατοῦ», τὸν Γεώργ. Βασιλείου, τὸν Κ. Παπαρρηγόπουλον, ὡς καὶ τὸν ἐπίσης ὡς καὶ ἡμεῖς ἐν Πειραιεῖ μετοικήσαντα καὶ γείτονα ἡμῶν Ν. Δραγούμην μετὰ τῆς συζύγου του.

Ἡ κατοικία ἡμῶν ἦτο προσγείως. Εἰς τὴν τράπεζαν δὲ ἤδη ἐκαθήμεθα, ὅτε εἰς τὸ ἀνοικτὸν παράθυρον ἐφάνη ὁ ἰατρὸς καὶ φίλος κ. Ἀφεντούλης, καὶ μᾶς ἐχαιρέτησεν. Ἐγερθεὶς δ' ἐγώ, ἐπλησίασα καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ ἔλθῃ νὰ παρακαθήσῃ εἰς τὸ γεῦμα·

ἀλλ' ἠρνήθη εὐχαριστῶν καὶ μυστικῶς μοὶ εἶπεν ὅτι ἀπήρχετο νὰ ἐπισκεφθῇ γραίαν τινὰ παρ' ᾗ ἐκλήθη, καὶ ἥτις, ὡς τῷ εἶπον, ἐφαίνετο ἔχουσα χολέρας τινὰ συμπτώματα· ἀλλ' αὐτὸς ἤλπιζεν ὅτι τοῦτο ἦν ἐσφαλμένον, καὶ μὲ παρεκίνησε νὰ μὴ εἰπῶ τίποτε εἰς τοὺς συνδαιτυμόνας ἵνα μὴ τοὺς τρομάξω εἰς μάτην, ὑποσχεθεὶς νὰ ἐπανέλθῃ καὶ μὲ πληροφορήσῃ μετὰ τὴν ἐπίσκεψιν.

Μία ὥρα εἶχε παρέλθει, καὶ ἡτοιμαζόμεθα νὰ ἐγερθῶμεν τῆς τραπέζης, ὅτε ὁ κ. Ἀφεντούλης διῆλθεν αὖθις, καὶ στὰς πρὸ τοῦ παραθύρου μου, μοὶ ἐνεπιστεύθη ὅτι τῷ ὄντι χολέρα ἦν ἡ ἀσθένεια τῆς γυναικός, ἥτις καὶ ἤδη ἀπέθανεν, ὅτι, ὡς ἀνεκαλύφθη, τὴν ἐπιδημίαν ἔφερον καὶ ἔχουσι τὰ γαλλικὰ στρατεύματα, καὶ μὲ προέτρεψεν οὐδ' ὥρας, εἰ δυνατόν, νὰ παραμείνωμεν πλέον ἐν Πειραιεῖ.

Ἐπιστρέψας ἑπομένως πρὸς τοὺς προσκεκλημένους, τοῖς ἀνήγγειλα τὴν κακὴν εἴδησιν, καὶ ἀμέσως ἠγέρθησαν, καὶ οἱ μὲν ἐξ Ἀθηνῶν τὸ πρωῒ κατελθόντες ἀπῆλθον ὀπίσω διὰ τῆς πρώτης ἁμάξης ᾗ ἐνέτυχον, ὁ δὲ κ. Δραγούμης μετὰ τῆς οἰκογενείας του μετῴκησε καὶ αὐτὸς πρὸ τῆς ἑσπέρας, ἡμεῖς δ' ἐμείναμεν ἔτι τὴν νύκτα ἐκείνην, διότι δὲν κατωρθώσαμεν πρὶν τὰ τῆς μετακομίσεως· ἀπήλθομεν δὲ τὴν ἐπαύριον, ἅμα ἀνατείλαντος τοῦ ἡλίου, καὶ εὐτυχῶς τοῦτο, διότι ἐντὸς τῆς αὐτῆς ἡμέρας διαταγὴ ἐξ Ἀθηνῶν ἀπεμόνου τὸν Πειραιᾶ, καὶ ἀπηγόρευε τὴν ἀπ' αὐτοῦ εἰς Ἀθήνας ἀνάβασιν, ἢ εἰς ἄλλο μέρος τῆς Ἑλλάδος διὰ θαλάσσης ἔξοδον. Τινὰ δὲ τῶν σκευῶν ἡμῶν, ἃ εἴχομεν ἀναγκασθῇ ν' ἀφήσωμεν ὀπίσω, ἀνελάβομεν μετὰ μῆνας πολλούς, καὶ ἀφοῦ ἔπαυσεν ἡ ἐπιδημία.

8.

Ἡραῖον.

Ἐντὸς δὲ τοῦ αὐτοῦ θέρους ἔλαβον ἐπιστολὴν τοῦ Λουδ. Ρόσς. Ὁ σοφὸς ἀρχαιολόγος, ἀπό τινος καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου ἐν Ἅλλῃ, ἐφ' ἱκανὸν χρόνον ἐκότει κατ' ἐμοῦ, θεωρῶν με, ἀδίκως,

ὡς χαριζόμενον τῷ Πιττάκῃ, καὶ πρωταίτιον γενόμενον τῆς ἐξ Ἑλλάδος μακρύνσεώς του. Ἀλλὰ βαθμηδὸν συνεῖδε τὸ ἀβάσιμον τῶν ὑπονοιῶν του, καὶ μεταξὺ τῶν τότε ἀρχαιολογούντων ἐν Ἑλλάδι ἐμὲ μᾶλλον τιμῶν διὰ τῆς ἐμπιστοσύνης του, μοὶ ἐπέστειλεν ὅτι προὐκάλεσεν ἐν Γερμανίᾳ συνεισφορὰν πρὸς ἀνασκαφὴν τῆς Ὀλυμπίας, ἀλλὰ συλλεγείσης ἀνεπαρκοῦς ὅλως ποσότητος 262 ταλλήρων (1068 δρ.), μοὶ ἔπεμπεν αὐτὴν ἵνα ἐπιχειρήσω ὅπου δήποτε ἀνασκαφήν τινα κατ' ἐμὴν ἐκλογήν.

Τότε ἀνεπόλησα ὅτι, ὅτε πρὸ 22 ἐτῶν εἶχον ἐπισκεφθῆ τὴν Ἀργολίδα μετὰ τοῦ Θειρσίου, ἰδὼν οὗτος μεταξὺ Ναυπλίας καὶ Μυκηνῶν ἀρχαῖά τινα λείψανα τοίχου ἐπὶ λόφου, μοὶ ἐξέφρασε τὴν εἰκασίαν ὅτι ἐκεῖ πιθανώτερον ἔκειτο τὸ ἀργολικὸν Ἡραῖον, καὶ οὐχὶ δυτικῶς τοῦ Ἄργους, ὡς τὸ ἔθετον συνήθως οἱ περιηγηταί, παρεξηγοῦντες τὸ χωρίον τῆς Ἠλέκτρας τοῦ Σοφοκλέους, καθ' ὃ ὁ ἐκ Φωκίδος ἐρχόμενος ἀφίησι τὸν ναὸν πρὸς τ' ἀριστερά. Ἐκεῖ λοιπὸν ἀπεφάσισα ν' ἀνασκάψω πρὸς ἀνεύρεσιν τοῦ ἱστορικοῦ ἱεροῦ ὃ ἐν ἄλλοις ἡ περὶ Κλεόβιδος καὶ Βίτωνος διήγησις τοῦ Ἡροδότου ἀπηθανάτισε, καὶ ὅ, μετὰ τὴν πυρπόλησιν τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ ἐν Ὀλ. 90, ἀνῳκοδομήθη κοσμηθὲν διὰ τῆς Χρυσελεφαντίνης Ἥρας τοῦ Πολυκλείτου. Ὥστε εἴτι ἀνευρίσκετο τοῦ γλυπτικοῦ αὐτοῦ κόσμου, θὰ εἶχε πρὸς τὴν περίφημον, ἀλλὰ διὰ μεμαρτυρημένων λειψάνων, μὴ γνωστὴν σχολὴν τοῦ μεγάλου τῆς Πελοποννήσου καλλιτέχνου, οἵαν σχέσιν αἱ γλυφαὶ τοῦ Παρθενῶνος ἔχουσι πρὸς τὴν σχολὴν τοῦ Φειδίου.

Οὕτω φρονῶν καὶ ταῦτα ἐλπίζων, ἐζητησάμην κατὰ σεπτέμβριον παρὰ τῆς κυβερνήσεως τὴν ἄδειαν ν' ἀνασκάψω εἰς τὴν θέσιν ἐκείνην, καὶ ἔλαβον αὐτὴν εὐκόλως καὶ ἐν πλήρει ἐμπιστοσύνῃ, χωρὶς οὐδεὶς νὰ μὲ συνοδεύῃ δημόσιος λειτουργός, διότι καὶ καθηγητὴς ἤμην, καὶ αἱ ὑπὲρ τῶν ἐθνικῶν ἀρχαιοτήτων πολυχρόνιοι ἐνέργειαί μου καὶ ἐγινώσκοντο καὶ ἐξετιμῶντο.

Μόνος ἑπομένως ἔμελλον ν' ἀπέλθω, ὅτε μοὶ εὑρέθη ἀγαθὸς καὶ ἀξιόλογος συνεργάτης. Κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους τούτου ἐπιστρέψας

ἐκ Γερμανίας ὁ κ. Παπασλιώτης μετὰ δύο συσπουδαστῶν του, ἦλθε μετ᾽ αὐτῶν εἰς ἐπίσκεψίν μου, καὶ ἐκάλεσα αὐτοὺς εἰς γεῦμα, καὶ πολλάκις ἄλλοτε ὑπεδεξάμην αὐτοὺς φιλοφρόνως, μὴ θελήσας νὰ δείξω ὅτι ἐγνώριζον ἢ ὅτι ἐνεθυμούμην τὰ παράπονα τοῦ κ. Π. Ναοὺμ κατὰ τοῦ Παπασλιώτου. Μεταγενέστερον ὅμως εὗρον ὅτι ἡ περὶ τοῦ χαρακτῆρος αὐτοῦ κρίσις ἦν οὐχὶ ἀδίκως αὐστηρά, διότι μετά τινα χρόνον, διορισθεὶς καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου, ἐπελάθετο τάχιστα ὅτι μοὶ ὤφειλε τὴν σύστασιν καὶ τὴν σπουδήν του ἐν Γερμανίᾳ, καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης παρ᾽ ἐμοῦ ἀφορμῆς ἢ προκλήσεως ἐπετέθη κατ᾽ ἐμοῦ προσβλητικώτατα διὰ τῶν ἐφημερίδων, ἐλπίζων οὕτω νὰ εὐχαριστήσῃ τινὰ ὃν συμφέρον εἶχε νὰ κολακεύσῃ. Δυστυχῶς ὅμως μετ᾽ οὐ πολὺ ἔλαβον οἰκτρὰν τὴν ἐξήγησιν τῆς τοιαύτης ἀκαταλογίστου διαγωγῆς του· αἱ διανοητικαί του δυνάμεις εἶχον συνταραχθῆ, καὶ ἡ παραφροσύνη ἀπέληξεν εἰς βλακείαν καὶ τὸ πανεπιστήμιον ἐστερήθη οὕτω ὅπως δήποτε πεπαιδευμένου καθηγητοῦ. Ἡ θέσις του εἶχεν ἀποβῆ οἰκτρά, καὶ συνετάχθην μετ᾽ ἐκείνων οἵτινες παρεκάλεσαν τὸ ὑπουργεῖον νὰ μὴ τὸν παύσῃ ἀπὸ τῆς καθέδρας του ἀλλὰ νὰ τῷ ἐξακολουθῇ τὸν μισθόν, ἀναπληρῶσαν αὐτὸν εἰς τὴν διδασκαλίαν δι᾽ ὑφηγητοῦ. Οὕτως ἐξηκολούθησε μέχρι τῆς τελευτῆς του ἀπολαμβάνων συντάξεως πρὸς θεραπείαν τῶν ἀναγκῶν του.

Ἀλλὰ ταῦτα συνέβησαν μόνον μετά τινα ἔτη. Τότε δέ, εἷς τῶν δύο ἐκ Γερμανίας συνοδευσάντων αὐτὸν συσπουδαστῶν του, κ. Bursian καλούμενος, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις ἔκτοτε ἀνεδείχθη ἐπίσημος ἀρχαιοδίφης, συγγραφεὺς καὶ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου Μονάχου, μαθὼν περὶ τῆς ἀνασκαφῆς ἣν προὐτιθέμην, ἦλθε πρὸς ἐμὲ καὶ μοὶ ἐζήτησε τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ μὲ συνοδεύσῃ, ὅπερ ἐδέχθην μετὰ χαρᾶς. Λαβὼν λοιπὸν παρὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν, ὅστις ἦν τότε ὁ στρατηγὸς Καλέργης, διαταγὴν πρὸς τὸ ἐν Ναυπλίῳ ὁπλοστάσιον ἵνα μοὶ παρέξῃ πᾶσαν τὴν ἐνδεχομένην ὑλικὴν ἀρωγήν, ἀπέπλευσα μετὰ τοῦ συνοδοιπόρου μου τὸ πρωῒ τοῦ σαββάτου, 18 σεπτεμβρίου, καὶ μετὰ μεσημβρίαν εἰς Ναύπλιον

ἀφιχθείς, ἐπορεύθην τὸ ἑσπέρας εἰς τοῦ Κ. Νομάρχου, οὗ ἐπεκαλέσθην τὴν σύμπραξιν.

Τὴν δ' ἐπαύριον Κυριακήν, ἐπειδὴ δὲν ἦτο ἡμέρα ἐργάσιμος, ἐπεσκέφθην τὸν Διοικητὴν τοῦ ὁπλοστασίου καὶ ἄλλας ἀρχὰς ὧν εἶχον ἀνάγκην, καὶ ἔπειτα, συνοδείᾳ τοῦ Κ. Νομάρχου, τὸ Βουλευτήριον, μετασκευασθὲν εἰς ποινικὴν φυλακήν, διότι πάντοτε ἐνδιεφερόμην νὰ γνωρίζω ὁποία ἦν ἡ κατάστασις τῶν φυλακῶν παρ' ἡμῖν. Εἶτα δὲ μετέβην νὰ ἰδῶ τοὺς ὑπὲρ τὴν Πρόνοιαν καὶ ὑπὸ τὸ Παλαμήδιον ἀνακαλυφθέντας, ἢ μᾶλλον τότε πρῶτον ἑλκύσαντας τὴν προσοχὴν 8 ἢ 9 παναρχαίους τάφους, ἐσκαμμένους ἐντὸς τοῦ καθέτου βράχου, καὶ τριγωνικῶς κεκλιμένην πρὸς ἑκάτερα ἔχοντας τὴν κορυφήν.

Τὴν δὲ δευτέραν, ἀπὸ τῆς ἑβδόμης τῆς πρωίας, συνοδευόμενοι ὑπὸ τοῦ μοιράρχου κ. Παππαδοπούλου καὶ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ Κ. Σούτσου, ἀπήλθομεν εἰς Τύρινθα, ὅπου ἔδειξα τῷ κ. Bursian εἰς τὴν ΝΔ. ὀφρὺν τοῦ λόφου τὰ παντελῶς ἄγνωστα ἴχνη παναρχαίας οἰκοδομῆς, ἃ εἴχομεν ἄλλοτε ἀνακαλύψει ὁ Θείρσιος καὶ ἐγώ· ἰδίως ἐξ ἐπιπέδου πλακὸς προέχουσαν βάσιν κίονος. Ἐκεῖ δὲ καὶ πολλὰς εὕρομεν κεράμους, καὶ κεράμινον ἄμορφον γυναικεῖον ἀγαλμάτιον, οἷον πρό τινων ἡμερῶν εἶχεν εὕρει λίθινον ὁ Κ. Πρώϊος, διευθυντὴς τοῦ ἐν Τύρινθι ἀγροκηπίου, ὅστις καὶ μοὶ τὸ ἐδώρησεν.

Ἔπειτα δὲ διὰ τοῦ χωρίου Χόνικα μετέβημεν ὑπὸ ραγδαίαν βροχήν, εἰς τὸ παρὰ τὰς Μυκήνας χωρίον Χαρβάτι, καὶ ἐκεῖ μὲ περιέμενον ἐλθόντες εἰς προϋπάντησίν μου, ὁ ἔπαρχος Ἄργους κ. Ι. Δηλιγιάννης, αὐτὸς ἐκεῖνος ὅστις κατὰ τὰ 1843 εἰργάζετο ὑπ' ἐμὲ ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν ἐσωτερικῶν, καὶ προσέτι ὁ ὑπομοίραρχος Κ. Ζωγράφος. Ἡ πρόθεσίς μου ἦν νὰ ἐξετάσω πρὸ πάντων ἂν δὲν ἦν δυνατὸν νὰ ἐπιχειρήσω μᾶλλον ἐργασίαν εἰς τὰς Μυκήνας, διότι ἐφρόνουν ὅτι μεγάλην σπουδαιότητα θὰ εἶχε διὰ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς ἡ ἀνασκαφὴ τοῦ ἐκεῖ ἐν ἐρειπίοις ὑφισταμένου, καὶ τῷ θησαυρῷ τοῦ Ἀτρέως ὁμοίου κωνοειδοῦς οἰκοδομήματος, ὃ τότε καταμετρήσας εὗρον ὅτι εἶχε τὴν ἄνω διάμετρον,

μέχρις οὗ ὁ θόλος ἐστὶ κατεστραμμένος, ἐκ μέτρων 7 ½. Μετ' αὐτὸ δ' ἐμελέτων ν' ἀνασκάψω καὶ τὸν ἐν Ὀρχομενῷ θησαυρὸν τοῦ Μινύου, ἵνα διὰ τῆς συγκρίσεως ἀνευρεθῇ ὁ οἰκοδομικὸς νόμος τῆς τέχνης ἐκείνης. Προσέτι δὲ ἤθελον ν' ἀνασκάψω καὶ τὰ ἐκτὸς μὲν τῆς ἀκροπόλεως τῶν Μυκηνῶν, ἐντὸς δὲ τοῦ τῆς πόλεως περιβόλου κείμενα δύο μνημεῖα, τὰ δημωδῶς **φούρνους** καλούμενα, συνιστάμενα δ' εἰς μεγίστας ὁριζοντίας πλάκας, αἵτινες ἐστηρίζοντο ἐπὶ μικροτέρων λίθων, διότι εἴκαζον αὐτὰ ὄντα παναρχαίους τάφους, ἴσως τοὺς τῆς Κλυταιμνήστρας καὶ τοῦ Αἰγίσθου· καὶ τέλος προὐτιθέμην νὰ ἐρευνήσω τὰ ἐν τῇ ἀκροπόλει τῶν Μυκηνῶν, πρὸς ἀναζήτησιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευομένου τάφου τοῦ Ἀγαμέμνονος. Καὶ τοῦτο μέν, ὡς καὶ τὴν ἀνασκαφὴν τοῦ θησαυροῦ τοῦ Ὀρχομενοῦ μετὰ πολλὰ ἔτη κατώρθωσεν ὁ κ. Σλημὰν μετὰ πεφωτισμένου ζήλου καὶ ἀπαραμίλλου ἐπιμονῆς. Τὰ λοιπὰ δ' ἔμειναν ἀνεκτέλεστα μέχρι τοῦδε. Ἐγὼ δ' ἐκ πρώτης ὄψεως κατανοήσας ὅτι δὲν διέθετον ἱκανῶν χρημάτων, ὥστε νὰ ἐπιδιώξω τελεσφόρως τὸ σχέδιόν μου, περιωρίσθην εἰς τὸ νὰ συλλέξω ἐν Μυκήναις πολλὰ παναρχαίων κεράμων συντρίμματα, καὶ ἠκολούθησα ἔπειτα τὸν Κ. Μοίραρχον μακρὰν πρὸς βορρᾶν, ὅπου διϊσχυρίζετο ὅτι ἠκούετο ὑπόγειον ὕδωρ ῥέον. Ἀλλὰ φθὰς εἰς τὸ τέρμα εὗρον ὅτι ἦν μόνον βοὴ τοῦ ἀνέμου πνέοντος δι' αὐλώνων τῶν βράχων. Δὲν ἠδυνήθην δὲ νὰ τὸν παρακολουθήσω καὶ εἰς ἀρχαῖον νεκροταφεῖον, ὃ ἔλεγεν ὅτι ἐκεῖ που ἔκειτο διότι οὐδ' ὁ ἴδιος ἤξευρε ποῦ, καὶ συνέλαβον τὴν πεποίθησιν ὅτι καὶ ἐκεῖνο ἦν οὐχ ἧττον φαντασιῶδες τοῦ ὕδατος. Ἐτράπην λοιπὸν τότε μετὰ τῆς συνοδείας πρὸς τὴν μίαν ἔτι περίπου ὥραν ἀπέχουσαν θέσιν εἰς ἣν εἴκαζον κείμενον τὸ Ἡραῖον, θέλων νὰ ἰδῶ ἂν τὸ περὶ αὐτοῦ σχέδιόν μου ἦν κατορθωτότερον. Φθὰς λοιπὸν εἰς τὸν λόφον ὃν εἶχον κατὰ νοῦν, περιελθὼν καὶ ἐπιθεωρήσας αὐτόν, καὶ ἀφ' οὗ τεμάχια κεράμων καὶ ἐνταῦθα συνέλεξα, ἐπεστρέψαμεν εἰς Ναύπλιον τὸ ἑσπέρας.

Τὴν δ' ἐπιοῦσαν, ἡμέραν τρίτην, ἐπειδὴ ἔπρεπε νὰ ἑτοιμασθῶσιν ὅσα ἐζήτησα παρὰ τοῦ ὁπλοστασίου, μετέβην καὶ παρευρέθην

εἰς τὰς ἐξετάσεις τοῦ Γυμνασίου Ναυπλίας, ἔνθα καί τινας εἶδον ἐκεῖ διατηρουμένας ἀρχαιότητας καὶ εἶτα μετέβην καὶ εἰς τὸ δημοτικὸν σχολεῖον τῶν ἀρρένων, καὶ εἰς τὸ τῶν κορασίων, ἅτινα μοὶ ἐφάνη ὅτι περισσότερον ἐφώναζον ἢ ὅτι ἐμάνθανον. Μετὰ μεσημβρίαν δὲ μετέβην μετὰ τοῦ ἀστυνόμου καὶ ἄλλων τινῶν εἰς τὸν ἐκτὸς τοῦ Ναυπλίου κείμενον ὡραῖον κῆπον τοῦ Ῥοδίου, καὶ τὸ ἑσπέρας διέμεινα παρὰ τῷ Νομάρχῃ.

Τὴν δὲ τετάρτην ἀπὸ πρωίας μεταβάντες ἐφ' ἁμάξης εἰς Τύρινθα, ἔνθα ὁ διευθυντὴς Κος Πρώϊος μᾶς ἔδειξε τοῦ ἀγροκηπίου τὰ διάφορα προϊόντα, καὶ ἐκεῖ γευματίσαντες, ἀπήλθομεν μετὰ μεσημβρίαν εἰς Ἄργος, καὶ ἐκεῖ ἀσθενοῦντος τοῦ κ. Ἐπάρχου, μᾶς ἐφιλοξένησε μετὰ πλείστης χάριτος ἡ ὡραία σύζυγος αὐτοῦ κ. Μαρία Δηλιγιάννη. Περιήλθομεν δὲ τὴν πόλιν ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Ἑλληνοδιδασκάλου κ. Ῥούσου, καὶ ἰδίως σύριγξ μεσημβρινῶς τοῦ λόφου τοῦ Προφήτου Ἠλιοῦ καὶ ὡς 300 βήματα ὑπὸ τὸ ἐκκλησίδιον ἐν τῷ βράχῳ εἰς βάθος 65 περίπου ποδῶν εἰσχωροῦσα, εἰς στρογγύλον ἀπολήγουσα, ἄνω ἀνεῳγμένη καὶ κονιάματι κεχρισμένη ἀρχαίῳ, εἵλκυσε τὴν προσοχήν μου, διότι ἀναμφισβητήτως ἀνήκει εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν καὶ κατηγορίαν εἰς ἣν τὰ σπήλαια ἃ εἴχομεν ἰδεῖ παρὰ τῷ Ναυπλίῳ καὶ ἡ σύριγξ τῆς Τύρινθος, τὸ δὲ κονίαμα ἐστὶ τὸ αὐτὸ πρὸς τὸ τῶν τεμαχίων ἃ τὴν προτεραίαν εἶχον εὕρει εἰς τὴν θέσιν ἣν ἐξελάμβανον ὡς τὴν τοῦ Ἡραίου, καὶ μετὰ ταῦτα καὶ εἰς τοὺς τοίχους αὐτοῦ. Ὥστε ἦν καὶ τοῦτο ἀναμφισβητήτως ἐπίσημον λείψανον τῆς ἀρχαιοτάτης ἐγχωρίου ἀρχιτεκτονικῆς. Ἐπεσκέφθημεν δὲ καὶ τῆς Λαρίσσης τοὺς Κυκλωπίους προμαχῶνας, ἐν οἷς εἴδομεν δύο ἐντετειχισμένας ἐπιγραφάς, καὶ ἄλλας διεσπαρμένας, καὶ προσέτι ἓν ἀνάγλυφον ἐν τῷ βράχῳ. Μοὶ εἶπε δ' ὁ διδάσκαλος ὅτι εἶχεν εὕρει αὐτὸς ἐπιγραφὴν πραγματευομένην περὶ προστίμων τινῶν ἐπιβεβλημένων εἰς Κλεωναίους, ἀλλ' ὅτι ἔκτοτε ἀπωλέσθη αὕτη, καὶ πιθανῶς ἀναστραφεῖσα ἐχρησίμευσεν εἰς νέον τινὰ ἐπιτύμβιον λίθον. Καὶ ὁ ὑπομοίραρχος Ζωγράφος μοὶ ἔδειξεν ὡραῖά τινα ἀγγεῖα ἃ εἶχεν ἀποκτήσει, εὑρεθέντα ἐν Ἄργει.

Τὴν ἑσπέραν δὲ μετέβημεν εἰς τὸ $1 \frac{1}{2}$ ὥραν ἀπέχον τοῦ Ἄργους χωρίον Χόνικα, καὶ κατελύσαμεν εἰς τοῦ παρέδρου, εὐπρόσδεκτος βορὰ διὰ πάσης τῆς νυκτὸς γενόμενοι εἰς τοὺς Λερναίους κώνωπας, τῆς Ὕδρας ἀπογόνους, καὶ γενναῖα φέροντας κέντρα.

Τὴν πέμπτην δ' ἅμα τῇ αὐγῇ ἓξ προσλαβόντες ἐργάτας ἐκ τοῦ χωρίου, ἐπορεύθημεν πρὸς τὸν λόφον τῆς ἐκλογῆς μου, καὶ εἰς τοὺς βορείους πρόποδας αὐτοῦ εἴδομεν ἀρχαῖα τεμάχια. Ὁ λόφος οὗτος, ἱκανῶς ὑψηλός, εἶχεν ἐπὶ κορυφῆς κατὰ μέρη σωζόμενον περίβολον κυκλωπείων τειχῶν, ὃν ἐξελάμβανον ὡς τὸν τοῦ πυρποληθέντος ναοῦ. Εἰς ἀπόστασιν δέ τινα ἀπ' αὐτοῦ ἡ δυτικὴ κλιτὺς διεκόπτετο δι' ἐπιπέδου ἐκτάσεως, σχεδὸν κανονικῆς, καὶ φαινομένης ὡς χειροποιήτου, ἀφορώσης δὲ πρὸς τὸ δύω ὥρας περίπου ἀπέχον Ἄργος, καὶ ἐπιβλεπούσης ἐκ περιωπῆς τὸ ὑπὸ τῶν ἀρκαδικῶν ὀρέων ὁριζόμενον εὐρὺ ἀργολικὸν πεδίον, καὶ τὸν μέγαν κόλπον, καὶ πέραν αὐτοῦ πρὸς μεσημβρίαν, τὸ Ναύπλιον.

Τοῦτο μοὶ ἐφαίνετο ὡς τὸ ἔδαφος τὸ ἰσοπεδωθὲν ἐπίτηδες ἵνα δεχθῇ τὸν νέον ναόν, τὸν κατὰ τὴν 90ην Ὀλυμπιάδα διαδεχθέντα τὸν γενόμενον παρανάλωμα τοῦ πυρός. Ἀλλ' ἄλλης γνώμης ἦν ὁ συνοδοιπόρος μου, παραδεχόμενος μὲν καὶ ἐκεῖνος τὴν θέσιν τοῦ ἀρχαίου ναοῦ, ἀλλὰ διϊσχυριζόμενος ὅτι ὁ μεταγενέστερος πρέπει ν' ἀνηγέρθη πρὸς βορρᾶν, ἐκεῖ ὅπου εἴχομεν ἰδεῖ τὰ ὀλίγα τειχία ὑπὸ τοὺς πρόποδας. Οἱ λόγοι μου, οἵτινες ἐκ τῆς ἐντυπώσεώς μου ἐνεπνέοντο ἣν ἡ θέσις ἐκείνη ἐνεποίει εἰς ἐμέ, καὶ ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι ταύτην πιθανώτατα θὰ ἐξέλεγον οἱ ἀρχαῖοι, κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῆς Ἑλλάδος, πρὸς ἀνέγερσιν ἑνὸς τῶν ἐπισημοτέρων αὐτῶν ἱερῶν, οὐδόλως ἔπειθον τὸν κ. Βουρσιάν, μὴ δεχόμενον τὰς καλαισθητικὰς ταύτας θεωρίας.

Ἑπομένως τῷ εἶπον ὅτι, καθ' ὃ ἔχων τὴν διεύθυνσιν καὶ τὴν εὐθύνην τοῦ ἔργου, θέλω μὲν ἀρχίσει ὅπου ἐνόμιζον ὅτι θὰ ἐπετυγχάνομεν, ἀλλ' ἂν ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας μάταιαι ἐκεῖ ἀποδειχθῶσιν αἱ ἔρευναι, τῷ ὑπεσχέθην νὰ μεταβῶμεν ὅπου ἐκεῖνος ἐπρότεινεν. Οὕτως ἀφ' οὗ ἔστησα δύο σκηνάς, ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου πρὸς τὸ βορειοδυ-

τικὸν χεῖλος αὐτοῦ, τὴν μὲν πρὸς κατοικίαν ἡμῶν, τὴν δ' ἑτέραν ὡς ἀποθήκην τῶν ἐργαλείων, φυλαττομένων ὑπὸ τοῦ ὑπηρέτου μου, ἔδωκα τὸ σύνθημα, καὶ οἱ ἓξ ἐργάται ἤρξαντο σκάπτοντες νοτίως τῆς σκηνῆς ἡμῶν, χωροῦντες πρὸς ἀνατολάς. Ἀπ' ἀρχῆς εὐθὺς ἐπεστάτουν ἐγώ, διευθύνων τὸ ἔργον. Ἀπό τινος δ' ὥρας εἶχον ἀποσυρθῆ, καὶ διέτρεχον ὑπὸ τὴν σκηνήν μου τὰ περὶ Ἡραίου, περὶ Πολυκλείτου καὶ τῆς σχολῆς αὐτοῦ χωρία τῶν ἀρχαίων καὶ τὰς σημειώσεις μου, διακοπτόμενος ὑπὸ τοῦ κ. Βουρσιάν, ὅστις εἰρωνικῶς μοὶ παρετήρει ὅτι αἱ ὧραι προὐχώρουν, ὅτι ὁμοίως ἡ ἡμέρα καὶ αἱ μετ' αὐτὴν θέλουσι παρέλθει ἀτελεσφόρητοι, μέχρις οὗ μεταβῶμεν εἰς τὸ ἰδικόν του Ἡραῖον, τὸ ἀληθές.

Ἦτον δεκάτη ἡ ὥρα τῆς πρωίας ὅτε προσῆλθεν εἷς τῶν ἐργατῶν ἔχων τι ἀνὰ χεῖρας.

— Ἀφέντη, μοὶ εἶπε, τοῦτο εὕρηκα εἰς τὰς πέτρας ἐκεῖ ὅπου ἔσκαπτα.

— Τί; Φέρε νὰ ἴδωμεν.

Καὶ μοὶ προσῆγε κεφαλὴν νεάνιδος μετρίων διαστάσεων ἐκ λευκοῦ λίθου, ἐργασίας δ' ὡραιοτάτης, καὶ ῥυθμοῦ ἀκριβῶς τοῦ τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ ἀρχαϊκοῦ εἰς τὸν τῆς ἀκμῆς.

Πλήρης ἀγαλλιάσεως τὴν ἔλαβον, καὶ μεταβιβάζων αὐτὴν τῷ Κῳ Βουρσιάν, τῷ εἶπον ὅτι ἰδοὺ παρέστη ὁ συνήγορός μου εἰς τὴν ἡμετέραν διαφοράν. Τῷ ὄντι δ' ἔκτοτε πλέον περὶ μεταθέσεως τῶν ἐργασιῶν δὲν ἐγίνετο λόγος, καὶ τὰ εὑρήματα, συνιστάμενα εἰς μέλη ἀγαλμάτων, τμήματα ἀναγλύφων ἢ ἀρχιτεκτονικά, διεδέχοντο ἄλληλα εἰς βραχέα διαστήματα χρόνου, ἐν τέλει δ' εὕρομεν καὶ τμῆμα κίονος ἐν θέσει διάμετρον ἔχοντος μέτρου 1, 3 ἐκ πωρίνου λίθου δεικνύοντος ἐλαφρὰν ἐπίχρωσιν. Ἰδοὺ λοιπόν, εἴχομεν τὸν ναόν. Τὸ δ' ἑσπέρας οἱ ἐργάται ἐπέστρεψαν εἰς τὸ χωρίον, καὶ τρεῖς ἡμεῖς, ὁ κ. Βουρσιάν, ἐγὼ καὶ ὁ ὑπηρέτης ἐμείναμεν διὰ νυκτὸς μόνοι εἰς τὸν ἔρημον λόφον, περιεστοιχισμένοι ὑπὸ τοῦ ἀφθόνου ὑλικοῦ ὃ εἶχον φέρει ἐκ τοῦ ὁπλοστασίου. Ἴσως δ' ἐδύνατο νὰ ὑποτεθῇ ὅτι εἰς τοιαύτας ἐργασίας ἐπιδιδόμενος, θὰ εἶχον καὶ χρήματα

μετ' ἐμαυτοῦ, διότι εἰς τοὺς περιοίκους ἦν ἄγνωστον ὅτι ἐγὼ ἐκ προνοίας τὰ εἶχον καταθέσει εἰς τὸ ταμεῖον τοῦ Ναυπλίου· ἀλλ' οὐδεὶς διενοήθη νὰ ταράξῃ ἡμῶν τὴν ἀσφάλειαν, οὐδ' ἡμεῖς εἴχομεν τὴν ἐλαχίστην ἀνησυχίαν. Διὰ τῶν ἐργατῶν τῶν ἐπιστρεφόντων εἰς τὸ χωρίον ἔγραφον πρὸς τὸν πάρεδρον πόσους νὰ μοὶ πέμπῃ τὴν ἐπαύριον· καὶ τὴν μὲν παρασκευήν, βροχερὰν οὖσαν, ἠσχόλησα μόνον ἑπτά, μετὰ τὴν μεσημβρίαν, τὸ δὲ σάββατον μόνον πέντε, ὅτε καὶ πρὸς μεγίστην χαράν μου, ὑπὸ τὸν κίονα ἀπεκαλύφθη καὶ τὸ ἔδαφος τοῦ Ναοῦ, ἐκ πώρου ὁμοίως, καὶ ἐπ' αὐτοῦ εὑρέθησαν τεθραυσμένων ἀγαλμάτων τεμάχια.

Αἱ πρὸς τοὺς ἐργάτας ὁδηγίαι, ὧν τὴν ἐκτέλεσιν ἐπετηροῦμεν, ἦσαν νὰ σκάπτωσι μετὰ πάσης εὐλαβείας, νὰ μὴ κτυπῶσι βιαίως ἐπὶ τῶν λίθων, ἵνα μή τι θραύωσιν ἐνδεχόμενον νὰ ἔχῃ τεχνικὴν ἀξίαν, νὰ θέτωσι κατὰ μέρος καὶ τὸ ἐλάχιστον ἀνευρισκόμενον σύντριμμα, καὶ νὰ μὲ εἰδοποιῶσιν ἅμα εἰς τειχίον ἢ ἄλλο τι περίεργον προσέκρουον. Μεταθεὶς δὲ μετ' ὀλίγον τὴν ἐργασίαν εἰς ἀπόστασιν 30 βημάτων πρὸς νότον, εὗρον ἐκεῖ ἄλλον ἐγχώριον λίθον ὄρθιον, καὶ ὑπ' αὐτὸν πάλιν διάφορα γλυπτικὰ συντρίμματα.

Τὴν πρώτην δὲ κυριακήν, ἡμέραν ἀργίας, ἀπήλθομεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Χόνικα, καὶ ἐλυπήθην ἐντυχὼν ἐκεῖ μόνον πέντε χωρικοὺς παρευρισκομένους εἰς τὴν λειτουργίαν, διότι ὡς ἀξιοθρήνητον ἐν γένει σύμπτωμα πάντοτε ἐθεώρησα τὴν ἔλλειψιν θρησκευτικοῦ αἰσθήματος, πολλαπλασίως δ' ὀλεθρίαν παρὰ τῷ κοινῷ λαῷ, παρ' ᾧ ἡ θρησκεία μόνη ἀναπληροῖ ὅ,τι εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις δύναται μέχρι τινὸς νὰ ἐμπνέῃ καὶ ἡ ἀγωγή, ἢ ἡ εὐλάβεια πρὸς τὴν κοινὴν ὑπόληψιν, ἢ ἡ φιλοσοφία, ὅταν ὑποτεθῇ ὑγιής, καὶ δὲν καταστρέφει ἀντὶ νὰ οἰκοδομῇ. Ἔθνους ἀντιποιουμένου θέσιν ἐν τῷ πολιτισμῷ τὰ δημοτικὰ σχολεῖα πρέπει πρῶτον νὰ ἔχωσι πρόβλημα τὴν ἀνάπτυξιν τῶν θρησκευτικῶν πεποιθήσεων.

Μετὰ δὲ τὴν ἐκκλησίαν ἀπήλθομεν εἰς ἕτερον χωρίον, τὸ Βαρβάτι, ἐπὶ ὄνων ὀχούμενοι, δι' ὃ καὶ ἡ ὁδοιπορία διήρκεσεν ἐπὶ ὥρας 2 $^1/_4$. Εἴχομεν δὲ ἀκολουθήσει τὴν βορειοδυτικῶς τοῦ Χόνικα πρὸς

τὸ Ἀγινόρι ἄγουσαν χαράδραν, ἣν ἐκλαμβάνω ὡς τὴν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου μνημονευομένην ἐπίτομον ὁδὸν μεταξὺ Κορίνθου καὶ Ἄργους, ἐν ᾧ ἡ τῶν Δερβενακίων ἦν, ὡς νομίζω, ἡ ἁμαξιτός. Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο, κείμενον ἐπὶ λόφων ὑπὸ τὸ ὄρος Εὔβοιαν καὶ κατοικούμενον ὑπ' Ἀλβανικοῦ πληθυσμοῦ, κατελύσαμεν εἰς τοῦ ἱερέως Παπαγιάννη, ἀφελεστάτου ἀνδρῶν, ὅστις δὲν κατενόει πρὸς τί ἡ πολυτέλεια τοῦ νὰ διδάσκωνται τὰ παιδία των γράμματα. Περὶ τὸ κέντρον τοῦ ὑπὸ τὸ χωρίον πεδίου, ἵσταται εἰς ὕψος 4—5 ποδῶν, ἐρείπιον πύργου πολυγωνίου ῥυθμοῦ, οὐχὶ τῶν τῆς ἀπωτάτης ἀρχαιότητος, μετὰ σωζομένων λειψάνων περιβόλου πόλεώς τινος ἀγνώστου συνεχόμενον. Δυτικῶς δ' αὐτοῦ σώζεται ῥωμαϊκοῦ οἰκοδομήματος, λουτρῶνος ἀναμφιβόλως, ἐρείπιον, εἰς πολλὰ διαιρούμενον θολωτὰ δωμάτια ἐκ κεράμων διὰ κονιάματος κεχρισμένων, κάτω μὲν ἐρυθροῦ, ἄνω δὲ κυανοῦ· εἰς ἕνα δὲ τῶν ἡμιθόλων σώζεται ἐν τῷ κονιάματι ἐντετυπωμένος μέγας ταώς, 4' ὕψος ἔχων καὶ τὴν οὐρὰν κυκλικῶς ἀναπεπταμένην, ἀποδεικνύων ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἐξετείνετο τὸ πάλαι ἡ λατρεία τῆς θεᾶς ἧς τὸν ναὸν ἀνεσκάπτομεν. Τετρακόσια δὲ περίπου βήματα βορειότερον σώζεται τετράγωνον ἀρχαῖον οἰκοδόμημα, παραστάδας ἔχον ἐντὸς καὶ φαινόμενον ὡς δεξαμενή. Τὴν ὕπαρξιν πόλεως κατὰ τὰ μέρη ἐκεῖνα ἐλέγχουσι καὶ κιονόκρανα καὶ ἄλλα ἀρχιτεκτονικὰ λείψανα ἐντετειχισμένα εἰς τὰ πέριξ ἐκκλησίδια, καὶ προσέτι εἰς τοὺς ἀγροὺς τεμάχια παχέος χρίσματος, οἷον ἀπαντᾶται εἰς τὸ Ἡραῖον, καὶ νομίσματα Βυζαντινὰ τοῦ Κωνσταντίνου καὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ, καὶ εἰς τοὺς τάφους, πήλινα ἀγγεῖα, ὧν πέντε ἠγόρασα.

Εἰς τὸ Ἡραῖον ἐπεστρέψαμεν τὸ ἑσπέρας.

Αἱ ἀνασκαφαὶ τῆς πρώτης ἑβδομάδος ἦσαν ἀπόπειραι μᾶλλον εἰς ἐξιχνίασιν τοῦ ἐδάφους. Ἤδη δέ, περὶ τῆς θέσεως τοῦ ναοῦ βέβαιοι πλέον, ἀπὸ τῆς δευτέρας ἠρξάμεθα συντόνως τῆς ἐργασίας διὰ 17 ἐργατῶν. Τὴν νύκτα μεταξὺ δευτέρας καὶ τρίτης ἐπῆλθε σφοδρὰ καταιγὶς μετὰ ῥαγδαιοτάτης βροχῆς καὶ ἀνέμου, ὅστις ἀνέτρεψε τὰς σκηνὰς ἡμῶν. Οὐχ ἧττον τὸ πρωὶ ἐξηκολουθήσαμεν

μετὰ 23 ἐργατῶν οὓς ἀνεβίβασα δι' ὅλης τῆς ἑβδομάδος μέχρι 40, καὶ εἰς 42 κατὰ τὸ τέλος αὐτῆς. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν αὐτῆς εἴχομεν τὴν ἐπίσκεψιν καὶ τοῦ γερμανοῦ ἀρχιτέκτονος Siegel, ἰδόντος καὶ ἐπαινέσαντος τὴν μέθοδον καθ' ἣν εἶχον διατάξει τὴν ἐργασίαν, ὡς σκόπιμον καὶ οἰκονομικήν.

Τὴν δευτέραν δὲ Κυριακὴν εἴχομεν ἀνάγκην νὰ μεταβῶμεν εἰς Ναύπλιον. Ἀλλὰ τῶν ἵππων οὓς εἶχον παραγγείλει μὴ φανέντων μέχρι τῶν 8 $^{1}/_{2}$, ἐπορεύθημεν εἰς Ἄργος πεζοί, καὶ φθάντες ἐκεῖ μετὰ ὥραν 1 $^{1}/_{4}$, ἀπήλθομεν ἐκεῖθεν ἐφ' ἁμάξης εἰς Ναύπλιον.

Ἐκεῖ ἔλαβον τ' ἀναγκαῖα χρήματα διὰ τὰς γενομένας ἐργασίας, καὶ συνδιαλεχθεὶς μετὰ τοῦ Νομάρχου περὶ ἱδρύσεως τοπικοῦ μουσείου εἰς Ἄργος, προέτρεψα τινὰ τῶν εὐπορωτέρων τοῦ νομοῦ κατοίκων ν' αὐξήσῃ διά τινος συνδρομῆς τὴν διὰ τὰς ἀνασκαφὰς εἰς διάθεσίν μου τεθεῖσαν ποσότητα, ὅπερ καὶ μοὶ ὑπεσχέθη ἀλλὰ δὲν ἐξετέλεσε. Κατελύσαμεν δὲ τὸ ἑσπέρας εἰς Ἄργος καὶ ἐκεῖθεν τὴν ἐπαύριον ἐπεστρέψαμεν πάλιν, ἅμα ἐχάραξεν, εἰς τὸ Ἡραῖον, καὶ ἐκεῖ ἦλθεν εἰς ἐπίσκεψιν ἡμῶν καὶ τῶν ἔργων, ἀναλαβὼν ἐκ τῆς ἀσθενείας του, ὁ ἔπαρχος Κ. Δεληγιάννης, συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν μελῶν τοῦ ἐν Ἄργει ἐφετείου.

Ἐξηκολούθουν δ' αἱ ἀνασκαφαὶ τοῦ λοιποῦ διὰ τεσσαράκοντα τοὐλάχιστον, ἐνίοτε καὶ διὰ πεντήκοντα ἐργατῶν καθ' ἑκάστην, καὶ μετὰ χαρᾶς ἔβλεπον ὅτι εἰς τὴν ἔρημον ἐκείνην, σχεδὸν μόνος, περιεστοιχισμένος ὑπὸ τοσούτων χωρικῶν, ὅλων ἀγνώστων μοι, ποτὲ δὲν εἶχον τὸ ἐλάχιστον νὰ δυσαρεστηθῶ ἐκ τῆς πρὸς ἀλλήλους ἢ πρὸς ἐμὲ διαγωγῆς αὐτῶν, ἐξ ἐλλείψεως πειθαρχίας ἢ ὑπακοῆς.

Βαθμηδὸν δ' ἀνέκυψαν ἐκ τῆς γῆς πάντα τὰ ἔτι ὑφιστάμενα θεμέλια τοῦ ναοῦ· τὸ ἔδαφος δ' αὐτοῦ, ἐνιαχοῦ μὲν ἐντελῶς κατεστραμμένον, πολλαχοῦ δὲ καλυπτόμενον ὑπὸ συντριμμάτων ἀγγείων καὶ ἀρχαίων χαλκῶν ἀντικειμένων, καὶ προσέτι αἱ βαθμῖδες, καὶ μεγάλα, καὶ οὐχὶ πολυάριθμα τμήματα κιόνων, ἄφθονα δὲ τῶν ἀρχιτεκτονικῶν κοσμημάτων λείψανα καὶ αἱ καταμετρή-

σεις αὐτῶν μᾶς κατέδειξαν τοῦ ναοῦ τὸ σχῆμα καὶ τὰς διαστάσεις, ὅτι δηλαδή, οἰκοδομηθεὶς κατωτέρω τοῦ πυρποληθέντος, ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ ἀνδήρου, ὃ ἐπίτηδες ἰσοπεδώθη ἵνα δεχθῇ αὐτόν, ἦν ἑξάστυλος, δώριος, ἐκ πώρου λευκῷ χρίσματι ἐπικεκαλυμμένου, ἐλάσσων μὲν τοῦ ὀκταστύλου Παρθενῶνος, ἀλλ' ἐπίσης διὰ γλυπτικῆς πολυτελείας κοσμούμενος.

Ἐκ παντοίων δὲ τεκμηρίων συνεπέραναν ὅτι καὶ ὁ ναὸς οὗτος, ὡς καὶ ὁ προκάτοχος αὐτοῦ, διὰ πυρὸς κατεστράφη, καὶ δὴ πιθανῶς ἐπὶ τῶν ἀρχῶν τοῦ χριστιανισμοῦ, χωρὶς νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὸ νέον θρήσκευμα, διότι μεταξὺ τεφρῶν καὶ ἀνθράκων πολλὰ μὲν λείψανα κεραμίνων ἀρχαίων ἀγγείων καὶ χαλκῶν σκευῶν ἀνηκόντων ταῖς τελεταῖς τῆς εἰδωλολατρείας, ἴχνη δὲ τοῦ Χριστιανισμοῦ οὐδαμῶς εὑρέθησαν ἐν αὐτῷ.

Αἱ ἡμέραι τῶν ἐργασιῶν ἦσαν δι' ἐμὲ λίαν εὐφρόσυνοι, καὶ ἀκάθεκτος ἦν ἡ χαρὰ καὶ ἐμοῦ καὶ τοῦ συνοδοιπόρου μου ὁσάκις νέον τι μέρος τοῦ ἀρχαίου οἰκοδομήματος ἀνευρίσκετο, ἢ τμῆμά τι γλυπτικὸν ἐκ τῆς γῆς προέκυπτε καὶ μᾶς προσεκομίζετο. Συνέβαινε δὲ τοῦτο ἀνὰ πᾶσαν στιγμήν, καὶ μετὰ διαπύρου ζήλου ἠσχολούμεθα, τὰ μὲν νὰ καταμετρῶμεν, τὰ δὲ νὰ ἰχνογραφῶμεν καὶ νὰ καταγράφωμεν· κατὰ δὲ τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεως μετ' ἀληθοῦς ἀγαλλιάσεως περιεφέρομεν ἐκ τῆς περιωπῆς εἰς ἣν ἐκαθήμεθα γοητευμένοι τὰ βλέμματα ἐπὶ τὴν εὐρεῖαν ἀργολικὴν πεδιάδα, ὁριζομένην ὑπὸ τοῦ στίλβοντος κόλπου καὶ τοῦ σοβαροῦ τῶν ὀρέων ἡμικυκλίου, καὶ λήγουσαν ἀφ' ἑνὸς μὲν εἰς τὸ Ἄργος, ἀφ' ἑτέρου δ' εἰς τὸ Ναύπλιον μετὰ τῶν ζωγραφικῶν αὐτοῦ ἀκροπόλεων. Τότε ὁ σύγχρονος βίος ἐμακρύνετο καὶ ἐξηλείφετο ἐκ τῆς ὄψεώς μου, καὶ μακρόθεν καὶ ἐκ τοῦ σύνεγγυς μὲ περιεστοίχιζεν ἡ ἀρχαία Ἑλλάς. Μόνην δ' ἀνάγνωσιν, ἀνάλογον τῶν ἐντυπώσεων ἐν αἷς διῆγον, κατὰ τὰς ὀλίγας στιγμὰς τῆς ἀνέσεως, εἶχον τὴν Ἰλιάδα.

Ἀλλὰ δὲν ἐμείναμεν καὶ ἄνευ δυσαρέστων ἐπεισοδίων, διότι κατ' ἀρχὰς μέν, ἴσως διὰ τῆς διαίτης τὴν τραχύτητα καὶ τῶν

ἀνασκαφῶν τὰς ἀναθυμιάσεις, ἠσθένησεν ὁ κ. Βουρσιάν, μετ᾽ ἐκεῖνον δὲ καὶ πολὺ σφοδρότερον, ἐγώ, ἐξ ἐπικινδύνου μάλιστα, ὡς φαίνεται, πυρετοῦ. Ἠναγκάσθην ἐπομένως, βοηθούμενος ὑφ᾽ ἑνὸς τῶν ἐργατῶν, νὰ καταβῶ εἰς Χόνικα, ὅπου, μετακληθείς, ἦλθεν ἐξ Ἄργους ὁ ἰατρὸς κ. Βασιλειάδης, καὶ μοὶ ἔδωκεν ἄφθονον κινίνην· ἀλλ᾽ ὁ πυρετὸς ἐπανῆλθε σφοδρότερος, καὶ τὴν ἐπαύριον, μετὰ πολλῶν ἄλλων μαθόντων τὴν ἀσθένειάν μου, καὶ ἐπισκεφθέντων με ἐκ Ναυπλίου, ἐν οἷς ἦν καὶ ἡ Κα Γ. Σούτσου τοῦ λοχαγοῦ, ἦλθε καὶ ὁ Γερμανὸς ἰατρὸς κ. Ὀρνστάϊν, καὶ ἐπέμεινε νὰ μετενεχθῶ εἰς Ναύπλιον.

Καὶ κατ᾽ ἀρχὰς μὲν δὲν ἤθελον, διότι ἐκ τοῦ χωρίου, καίτοι κατακείμενος, ἐπληροφορούμην περὶ τῶν ἀνασκαφῶν, καὶ διηύθυνον αὐτὰς διὰ διαταγῶν· ἀλλ᾽ ἐπειδὴ καὶ ὁ ὑπηρέτης μου ἠσθένησε, καὶ οὐδένα εἶχον νὰ μὲ νοσηλεύσῃ, ἠναγκάσθην νὰ ὑποχωρήσω, καὶ τὴν 8 Ὀκτωβρίου, τὰ δέοντα διατάξας περὶ τῆς τῶν ἔργων ἐξακολουθήσεως, μετεβιβάσθην εἰς Ναύπλιον, εἰς τὸ ξενοδοχεῖον τοῦ Ἠλία, ὅπου μετὰ πλείστης μερίμνης μ᾽ ἐθεράπευσεν ὁ κ. Ὀρνστάϊν καὶ καθ᾽ ἑκάστην ἤρχοντο καὶ παρεκάθηντο εἰς τὴν κλίνην μου ὁ κ. Νομάρχης, οἱ κ.κ. Ῥάδος, Κριεζῆς, Ξένος, Καράπαυλος, Ἀντωνόπουλος, καὶ ἄλλοι τῶν ἐπισήμων τῆς πόλεως. Ὁσάκις δ᾽ ἐκόπαζεν ὁ πυρετός, ἐλάμβανον παρά τινος ἀπομάχου ὃν κατέλιπον εἰς τὸ Ἡραῖον, ἐκθέσεις περὶ τῆς πορείας τῶν ἔργων, καὶ ἔγραφον ὁδηγίας περὶ τῆς αὐτῶν ἐξακολουθήσεως.

Τὴν 13ην δὲ Ὀκτωβρίου, ὁπωσοῦν ἀναρρώσας ἔσπευσα πάλιν ἐπιτοπίως, καὶ εὗρον τὰ ἔργα ἐν τῷ τελειοῦσθαι, πρῶτον μὲν διότι εἶχεν ἤδη ἐντελῶς ἀνασκαφῇ ὅ,τι ἐσώζετο τοῦ πωρίνου ἐδάφους τοῦ ναοῦ, τὰ δ᾽ ἐπίλοιπα αὐτοῦ μέρη, ὅπου ἐξηκολούθουν αἱ ἔρευναι, ἐφαίνοντο ἐντελῶς κατεστραμμένα, καὶ ἐπίσης καὶ ἀπόπειραί τινες, εἰς ἃς προέβην ὑπὸ τὴν κυκλώπειον βάσιν τοῦ ἀρχαιοτέρου ναοῦ, ἔμειναν ἄνευ ἀποτελέσματος· πρὸ πάντων δὲ διότι καὶ τὰ χρήματα εἶχον ἐξαντληθῇ. Ἐπαναλαβὼν ἐπομένως τὴν γενικὴν τοῦ ναοῦ καταμέτρησιν, καὶ ἐν τάξει διαθεὶς καὶ καταγράψας τὰ εὑρεθέντα,

ὡς καὶ τὰ τῷ ὁπλοστασίῳ ἀνήκοντα ἐργαλεῖα, ἔγραψα πρὸς τὸν ἀστυνόμον Ἄργους νὰ μοὶ πέμψῃ ἁμάξας. Μάτην ὅμως περιμείνας ἐπὶ δύο ἡμέρας, ἀπῆλθον ἐκεῖ τὴν 14ην Ὀκτωβρίου ἐπὶ πώλου ὄνου, καίτοι εἰσέτι μὴ καλῶς ἔχων τὴν ὑγείαν, καὶ πέμψας τότε ἁμάξας, ἐκομισάμην τ' ἀνασκαφέντα ἀρχαῖα ἀντικείμενα, εἰς ἀριθμὸν 552 συμποσούμενα, καὶ ἀνήγγειλα ταῖς ἐπιτοπίοις ἀρχαῖς ὅτι ταῦτα ἀφιερῶ τῇ πόλει τοῦ Ἄργους, διότι αὐτῇ καὶ ὁ ναὸς ἀνῆκεν· ὡς ὅρον δ' ἐθέμην νὰ προσδιορισθῇ δι' αὐτὰς εὐρύχωρόν τι δωμάτιον, εἰς ὃ καὶ αἱ λοιπαὶ ἐν Ἄργει καὶ περὶ αὐτὸ διεσπαρμέναι ἀρχαιότητες νὰ περισυναχθῶσι καὶ οὕτω νὰ καταρτισθῇ ἐκεῖ Μουσεῖον ἐπαρχιακόν. Τοῦτο μοὶ ὑπεσχέθησαν ὅ τε ἔπαρχος καὶ ὁ δήμαρχος, εἰς τὴν χρῆσιν ταύτην ὁρίσαντες μεγάλην αἴθουσαν τῆς τότε προσοικοδομουμένης πτέρυγος τοῦ Ἑλληνικοῦ σχολείου. Προέτρεψα δὲ καὶ τὸν στρατηγὸν Κ. Τσόκρην καὶ ἄλλους τῶν ἐπισήμων Ἀργείων, καὶ ἔλαβον καὶ τούτων τὴν ὑπόσχεσιν νὰ προσενέγκωσι πάντες εἰς τὸ κατάστημα τὸ μέλλον νὰ κοσμήσῃ τὴν πόλιν των εἴτι ἕκαστος ἐκέκτητο εἰς τὰ κτήματά του ἢ εἴτι ἀλλαχοῦ τῆς Ἀργολίδος ἤθελεν εὑρεθῇ ἀρχαῖον ἀντικείμενον. Ἂν καὶ ποία τις φροντὶς ἔκτοτε ελήφθη περὶ ἐκτελέσεως τῶν ὑποσχεθέντων, τὸ ἀγνοῶ καθ' ἣν στιγμὴν ταῦτα γράφω, διότι δὲν ηὐτύχησα ἔκτοτε νὰ ἐπισκεφθῶ ἐκ νέου τὸ Ἄργος. Περὶ τῶν γλυπτικῶν ὅμως τμημάτων τοῦ Ἡραίου πολλάκις ἐρωτήσας, ἔμαθον ὅτι ὁπωσδήποτε διατηροῦνται ἐν Ἄργει.

Τότε δ' ἅμα κομίσας αὐτά, ἐζήτησα καὶ μοὶ ἐδόθη πρὸς προσωρινὴν αὐτῶν ἐναπόθεσιν στενὴ καὶ σκοτεινή τις ἀποθήκη, καὶ ἐκεῖ ἐπὶ δύω ἡμέρας ἠσχολήθην εἰς τὴν καθ' ὕλην καὶ σχῆμα διαίρεσιν αὐτῶν, καὶ σύνταξιν τακτικοῦ αὐτῶν καταλόγου. Προσκολλήσας δ' αὐτοῖς ἀριθμούς, τὰ διέταξα ἐπὶ σανίδων εἰς ἣν θέσιν ἔπρεπε νὰ καταλάβωσιν ἐν τῷ ὁριστικῷ μουσείῳ καὶ ἔδωκα τὴν ὁδηγίαν ἐν ἐκείνῳ ν' αὐξηθῶσι μόνον αἱ μεταξὺ αὐτῶν ἀποστάσεις.

Μετὰ τὴν περάτωσιν δὲ τῶν ἐργασιῶν τούτων, τῇ 16ῃ ἐπέστρεψα εἰς Ναύπλιον, ὅπου, ἀφ' οὗ προσκληθεὶς ἐγεύθην παρὰ τῷ

σώσαντί με ἰατρῷ μου Κῳ Ὄρνστάϊν, τὴν ἐπαύριον, κυριακήν, τὸ ἑσπέρας ἐπιβιβασθεὶς εἰς ἀτμόπλοιον μετὰ πολλῶν τῶν ἐν Ναυπλίῳ ἐπισήμων, ἀπέπλευσα εἰς Ἀθήνας. Ὁ καιρὸς ἦν ψυχρότατος διὰ τὴν ὥραν τοῦ χρόνου, ὁ ἄνεμος σφοδρός, καὶ ἡ θάλασσα τρικυμιώδης. Ὅτε δὲ τὴν ἐπαύριον ἀφίχθημεν εἰς Πειραιᾶ, ἀπαίσιος μᾶς περιέμενεν ἀγγελία ὅτι ἡ χολέρα, ἥτις ὑπὸ τοῦ Γαλλικοῦ στρατοῦ εἶχεν εἰσαχθῇ, κατεμάστιζε τὸν λιμένα, καὶ ἐκεῖθεν ἀνέβη εἰς Ἀθήνας, καὶ δεινὴ ἐνέσκηψε, τὴν πόλιν δεκατίζουσα.

Ἀποβὰς δὲ καὶ ἀφιχθεὶς εἰς τὴν ἐν Ἀθήναις οἰκίαν ἡμῶν, εὗρον τὴν οἰκογένειαν ἑτοίμην ν' ἀναχωρήσῃ εἰς Κηφισίαν καὶ ἐμὲ περιμένουσαν. Αὐθημερὸν δὲ καὶ ἀπήλθομεν εἰς τὴν Γρίλλαν, τὸ ἀγροκήπιον τοῦ συγγάμβρου μου κ. Ἑϊδενστάμ.

Ἐκεῖ συνέταξα γερμανιστὶ ἐπιστολιμαίαν ἔκθεσιν πρὸς τὸν κ. Ρὸς περὶ τῆς τοῦ Ἡραίου ἀνασκαφῆς, ἣν οὗτος ἐδημοσίευσεν ἐν φυλλαδίῳ, καίτοι, κατ' ἐμὴν κρίσιν, ἀτελεστάτην, διότι τὴν ἔγραφον ἐν τῇ μονήρει ἐκείνῃ διαίτῃ, ἐστερημένος παντὸς βιβλίου καὶ παντὸς βοηθήματος.

Ἐνταῦθα διεμείναμεν κατὰ τὸ πλεῖστον τοῦ χειμῶνος, διότι διαρκούσης τῆς θανατηφόρου ἐπιδημίας, εἶχον διακοπῆ τὰ μαθήματα τοῦ πανεπιστημίου, καὶ ὅστις ἐδύνατο ἔφευγεν ἐξ Ἀθηνῶν.

Ὑπῆρχεν ὅμως εἷς ὅστις καίτοι δυνάμενος, ἐνέμενεν ἀφόβως καὶ ἡρωϊκῶς, καὶ οὗτος ἦν ὁ πατήρ μου, εἰς τὴν σύνταξιν καὶ τὴν ἔκδοσιν τῶν Ἑλληνικῶν του καταγινόμενος, δὲν ἠθέλησεν οὐδ' ἐπὶ μίαν ἡμέραν νὰ ἐγκαταλίπῃ τὸ ἐν τῇ οἰκίᾳ ἡμῶν κατὰ τὴν Πλάκαν σπουδαστήριόν του, οὐδ' ὅτε ἡ ἀσθένεια ἐνέσκηψεν καὶ εἰς τὴν συνοικίαν ἐκείνην καὶ πάμπολλα ἀνήρπασε θύματα εἰς πάσας τὰς τάξεις τῆς κοινωνίας.

Τέλος ἐκόπασε τὸ κακόν. Κατὰ τὰς ἐφημερίδας ἀπό τινων ἡμερῶν δὲν ὑπῆρχον πλέον θύματα, δὲν ἀνηγγέλλοντο κρούσματα. Τότε μοὶ ἐπετράπη ὑπὸ τῶν ἐμῶν νὰ κατέλθω ἐπί τινας ὥρας εἰς τὴν πόλιν εἰς ἐπίσκεψιν τοῦ πατρός μου, καὶ τὸν εὗρον φαιδρόν, ἀτάραχον, εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἐργασίαν του μετὰ παντὸς ζή-

λου ἐπιδιδόμενον, καὶ πιθανῶς περιφρουρηθέντα καὶ σωθέντα ὑπ' αὐτῆς ταύτης τῆς ἀφοβίας του.

Ἐπ' ὀλίγον δ' εἰς τὴν πόλιν διαμείνας καὶ μετὰ μεσημβρίαν ἀπελθών, διέβην διὰ τῆς ὁδοῦ Κολοκοτρώνη ὅπου εἶχόν τι νὰ ἐπιδώσω, καὶ εἰς οὐδεμίαν εἰσελθὼν οἰκίαν, ἐπέστρεψα εἰς Κηφισίαν. Ἀλλὰ μόλις ἀφιχθείς, κατελήφθην ὑπὸ σφοδρῶν χολερικῶν συμπτωμάτων, περιαγαγόντων με εἰς κίνδυνον ἐπὶ τρεῖς ἡμέρας. Ἦν δὲ τοῦτο παραδοξότατον, ὅτι ἐγώ, μόλις ὥρας τινὰς ἐνδιατρίψας εἰς Ἀθήνας, ἐλάμβανον ἐκεῖ τὸ νόσημα, ὃ πρὸ ἡμερῶν ἐνομίζετο ἐξαφανισθέν. Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον τῆς εἰς Κηφισίαν ἐπιστροφῆς μου ἐμανθάνομεν ὅτι κατ' αὐτὴν ἐκείνην τὴν ἡμέραν καθ' ἣν ἐγὼ διηρχόμην διὰ τῆς ὁδοῦ Κολοκοτρώνη, δύο νέα κρούσματα εἶχον συμβῆ ἐν αὐτῇ. Καὶ ταῦτα ἦσαν τὰ τελευταῖα.

Ἀφ' οὗ δ' ἐντελῶς ἐξηλείφθη πᾶσα τοῦ νοσήματος ὑποψία, ἐπεστρέψαμεν εἰς Ἀθήνας καὶ μετ' ἀγαλλιάσεως ἠσπάσθημεν ἐκεῖ ἐν πλήρει ὑγείᾳ διατελοῦντα τὸν γενναίως ἀψηφίσαντα αὐτὸ πατέρα μου, ὅστις καθ' ὅλον τὸν χρόνον ἐκεῖνον καὶ τὸν μετὰ ταῦτα δὲν ἔπαυσε μετ' ἄκρας ἠρεμίας πνεύματος ἀσχολούμενος περὶ τὰ φιλολογικὰ αὐτοῦ ἔργα.

Δημοτικὸν Συμβούλιον.

Μετὰ τὴν ἐπάνοδόν μου δ' ἐπεδόθην αὖθις εἰς τὰς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ παραδόσεις μου, εἰς τὴν ἐξακολούθησιν τῆς συντάξεως τῶν Antiquités helléniques, καὶ τοῦ «Θεατοῦ», καὶ εἰς τὰς ἀπό τινος προσεπιτεθείσας μοι δημοτικὰς ἐργασίας. Πρὸ καιροῦ ἤδη, κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ δημάρχου, νομίζω ὅτε ἐψηφίσθη εἰς τὴν θέσιν ταύτην ὁ Γ. Σκοῦφος, εἶχον ἐκλεχθῆ μέλος τῆς ἐφορευτικῆς τοῦ ἐκλογικοῦ τμήματος τῆς συνοικίας ἡμῶν, τῆς Πλάκας, καὶ ἐπροσπάθησα νὰ ἐκτελέσω τ' ἀνατεθέντα μοι καθήκοντα μετὰ παντὸς τοῦ ζήλου ὃν ὀφείλει νὰ καταβαλλῃ πᾶς εἰς ἐκτέλεσιν δημοσίου

ἔργου ὃ ἀνεδέχθη. Μὲ ἀντήμειψαν δὲ τότε καὶ οἱ συμπολῖταί μου δι' ἐξαιρέτου καὶ συγκινητικοῦ δείγματος ὑπολήψεως, διότι, ἐν ᾧ πεισματωδῶς διεπληκτίζοντο αἱ ἀντίθετοι μερίδες καὶ ὑπέβλεπον ἀλλήλας καὶ προὐφυλάττοντο ἀπὸ ἀμοιβαίων δόλων καὶ ῥαδιουργιῶν, εἰς ἐμὲ ἔδωκαν ἀμφότεραι μετ' ἀπεριορίστου ἐμπιστοσύνης τὴν ἐντολὴν τοῦ νὰ ἐνείρω τὴν χεῖρα εἰς τὸ στόμα τῶν καλπῶν ἵνα ἐξελέγχω μὴ ψῆφοι κατὰ λάθος ἢ ἐκ πονηρᾶς προθέσεως δὲν ἔμενον σεσωρευμέναι ὑπὲρ τὰς ὀπὰς τοῦ **ΝΑΙ** ἢ τοῦ **ΟΥ**, κλείουσαι αὐτάς. Κατὰ τὸ τέλος δὲ τῆς ἐκλογῆς ταύτης, ταραχῆς συμβάσης ἥτις καὶ εἰς βιαιοπραγιῶν ἀρχὰς ἔδωκεν ἀφορμήν, καὶ ἐν ᾧ ἄλλα μέλη τῆς ἐπιτροπῆς ἔφευγον προτροπάδην, καὶ ἓν μάλιστα, εἰς μίαν τῶν ἐπισημοτέρων Ἀθηναϊκῶν ἀνῆκον οἰκογενειῶν, ἐπήδησεν ἀπὸ ὑψηλοῦ παραθύρου ὃ διέρρηξεν, ἵνα σωθῇ ἀπὸ τοῦ ὑποτιθεμένου κινδύνου, ἐπεδοκιμάσθη τὸ ὅτι ἐγὼ ἔμεινα ἀθορύβητος, καὶ μετ' ἄλλων προέτρεψα τοὺς ταραχοποιοὺς εἰς κατεύνασιν, καὶ ἀφ' οὗ ἐπανῆλθεν ἡ ἡσυχία διενυκτέρευσα εἰς τὸ κατάστημα τῆς ἐκλογῆς πρὸς διαλογὴν τῶν ψήφων, ἥτις ἐπερατώθη ἀνατέλλοντος τοῦ ἡλίου.

Συνέπεια τούτου ὑπῆρξε, νομίζω, ἡ ἐκλογή μου ὡς μέλους τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου, καὶ μετὰ ταῦτα, ὅτε ὁ πρωτοκολλητὴς (ἤτοι γραμματεὺς) αὐτοῦ, ὁ καθηγητὴς Κ. Ἰωάννης Σοῦτσος, ἐξελέγη πρόεδρος τοῦ συμβουλίου, ὁ προχειρισμός μου εἰς πρωτοκολλητήν, καθῆκον ἔχοντα νὰ συνοψίζω καὶ συντάττω τὰ πρακτικά, ἀνὰ πᾶσαν συνεδρίασιν ἀναγινωσκόμενα καὶ ὑπογραφόμενα ὑπὸ τῶν μελῶν. Βοηθὸν δέ, ἢ γραφέα, εἰς τὸ ἔργον τοῦτο εἶχον τὸν χρηστὸν καὶ δραστήριον νέον γείτονά μου Ἡρακλῆν Γέροντα.

Ἐκ τῶν δημοτικῶν δὲ τούτων ἐνεργειῶν μου ὀλίγας τινὰς ἐνθυμοῦμαι ἀξίας ἀπομνημονεύσεως, διότι εἰς πλείστας τῶν συζητήσεων, ὅσας ἔβλεπον ἀτομικὸν μᾶλλον ἐχούσας τὸν χαρακτῆρα, καὶ εἰς ἀντεγκλήσεις περιστρεφομένας, ἀπέφευγον ὅσον ἐνῆν, νὰ μετέχω.

Ἐν ἄλλοις προὐτάθη ἡ ἀνάγκη τακτικῆς ὀνοματοθετήσεως τῶν ὁδῶν τῶν Ἀθηνῶν, καθ' ὅσον πολλαὶ ἐξ αὐτῶν ἦσαν ὅλως ἀνώνυμοι, ἄλλαι δέ, ἐκ τῆς ἐποχῆς καθ' ἣν ἐπὶ πάντων τῶν ἀρχαιολο-

γικῶν ἐνομοθέτει ἀκωλύτως ἐν Ἀθήναις ὁ Πιττάκης, ἔφερον ὀνόματα ἀρχαίων θέσεων, αἵτινες εἰς τὰς τοπογραφικὰς αὐτοῦ ἰδέας στηριζόμεναι, προσέκρουον πολλάκις εἰς τὰς γνωστοτάτας μαρτυρίας τῶν συγγραφέων καὶ προὐκάλουν τῶν ξένων τὴν χλεύην· ἄλλαι πάλιν, ἐξ ἐπιμόμφου ἀμελείας καὶ ἀνακριβείας ἦσαν ὅλως ἀλλόκοτοι καὶ γελοῖαι. Οὕτω βραχεῖα μέν τις ἀλλ' εὐρεῖα ὁδὸς ἐκ τῶν ἀγουσῶν πρὸς τὸν ἔξω Κεραμικὸν ἔφερε διαρκῶς τὴν ἐπωνυμίαν ΟΔ. ΚΡΟΝΑΟΥ οὐδενὸς γινώσκοντος τίς οὗτος ὁ *Κρόναος*, ἢ ἂν ἦν ἡ λέξις παρόραμα ἀντὶ *Προνάου*, *Κρόνου* ἢ *Κραναοῦ*, καὶ οὐδενὸς μεριμνῶντος περὶ διορθώσεως αὐτῆς, ὥστε εἶχον μάθει ὅτι καὶ εἰς συμβόλαια ἐνεγράφη. Συνέταξα λοιπὸν τότε ἐγώ, καθ' ἣν ζητήσας ἔλαβον ἐντολήν, μακρὸν πίνακα ἐπωνυμιῶν, ἃς διῄρεσα εἰς τὰς ἑπομένας κατηγορίας· α'. τὴν τῶν ἀρχαίων θέσεων τῶν *ἀναμφισβητήτως* ἀνεγνωρισμένων· β'. τὴν τῶν σημερινῶν ἐπισήμων δημοσίων καταστημάτων, ὅπου ἡ πρώτη κατηγορία δὲν ἐκώλυε· γ'. ἐλλείψει ἀμφοτέρων, τὴν τῶν ἐν οἱῳ δήποτε κλάδῳ ἐνεργείας μεγάλων ἀνδρῶν τῶν Ἀθηνῶν ἐν τῇ ἀρχαιότητι· δ'. τὴν τῶν ἐν Ἀθήναις διαπρεψάντων προμάχων τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος. Καὶ τὸ μὲν δημοτικὸν συμβούλιον, εἰς ἐξέλεγξιν ὑποβαλὸν τὸν ἐμὸν πίνακα, τὸν παρεδέχθη ἄνευ ἀλλοιώσεων, ὅπερ ὅμως δὲν σημαίνει ὅτι καὶ ἐφηρμόσθη ἐπίσης. Ἐξ ἐναντίας μετὰ πολλὰ ἔτη ἐφ' ὧν ἐξηκολούθει εἰσέτι διαπρέπον τὸ ὄνομα Κρονάου ἐπὶ τῆς γωνίας τῆς ὁδοῦ, μετ' ἐκπλήξεως εἶδον εἰς τὰς ἐφημερίδας, ὅτι τὸ τότε δημοτικὸν συμβούλιον, ἐντελῶς ἐπιλαθόμενον τῆς ἐνεργείας καὶ τῆς ἀποφάσεως τοῦ προκατόχου αὐτοῦ, δι' ἄλλης πάλιν ἐπιτροπῆς ἐψήφισεν ὀνοματοθεσίαν τῶν ὁδῶν, καὶ ταύτην, κατ' ἐμὲ κριτήν, ἄνευ λελογισμένου συστήματος.

Ἄλλο ἀνέκδοτον ἀναφερόμενον εἰς τὸν τότε προσδιορισμὸν τῶν ὀνομάτων τῶν ὁδῶν ἐνθυμοῦμαι καὶ τὸ ἑπόμενον. Εἰς ὁδὸν στενὴν μᾶλλον, βραχεῖαν καὶ σκολιάν, εἶχε τὴν πεπαλαιωμένην πατρικήν του οἰκίαν ὁ κ. Ὅμηρος (ἢ ὡς ἐπροτίμα νὰ ὀνομάζηται Γεώργιος) Κλάδος. Νυχθεὶς δ' ὑπὸ τῆς φιλοτιμίας τοῦ νὰ δώσῃ τὸ ὄνομά του

εἰς τὴν ὁδὸν ἣν κατῴκει, ἀπετάθη εἰς ἐμὲ περὶ τούτου. Ἀλλὰ τ' ὄνομά του δὲν ὑπήγετο εἰς οὐδεμίαν τῶν ὡς ἄνω ψηφισθεισῶν κατηγοριῶν, καὶ προσέτι τὴν ὁδὸν ἐκείνην κατῴκουν καὶ ἄλλοι, ὡς ὁ κ. Ν. Δραγούμης, οἵτινες ἐπὶ οὐκ ἐλάσσονι δικαιώματι θ' ἀντεποιοῦντο τὴν τιμὴν τοῦ νὰ γίνωσιν αὐτοὶ οἱ ἐπώνυμοι τῆς ὁδοῦ. Διὰ τοὺς λόγους τούτους τῷ ἠρνήθην τὴν ἀξίωσίν του. Ἀλλὰ σχέσεις ἐκεῖνος, καὶ δὴ καὶ συγγενείας, ἔχων μετὰ τοῦ τότε δημάρχου διεπράξατο τὸ πολὺ μετριοφρονέστερον, νὰ ὀνομασθῇ ἡ ὁδὸς ἁπλῶς «**Ὁδοῦ κλάδος**». Μετὰ ταῦτα δὲ ὅτε ἡ φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν ἐκείνην σανὶς ἐπαλαιώθη, ἢ ἔπεσεν ἐκ συμπτώσεως ἢ ὅπως δήποτε, ἐγὼ δὲ δὲν ἤμην πλέον ἐκεῖ ἵνα τὸ κωλύσω, ἀνεστήλωσεν αὐτὴν ὁ ἴδιος ἰδίᾳ ἐπιμελείᾳ, τὰς πτωτικὰς μόνον καταλήξεις ὀλίγον μεταβαλών, εἰς «**Ὁδὸς κλάδου**»· Ἀγνοῶ ἂν ἡ τελευταία ὀνοματοθετικὴ μεταρρύθμισις ἐσεβάσθη τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην, χάριν ἴσως τῆς ἀγχίνου δεξιότητος μεθ' ἧς ἐπετεύχθη.

Ἐν μιᾷ τῶν συνεδριάσεων, συζητουμένης ἐν τῷ δημοτικῷ προϋπολογισμῷ τῆς δαπάνης τῶν φανῶν καὶ τοῦ ἐλαίου πρὸς φωτισμόν, καὶ ἔριδος ἀρθείσης περὶ τοῦ εἰς τίνα νὰ δοθῇ αὐτοῦ ἡ προμήθεια, παρενέβην εἰπὼν ὅτι ὅτε πᾶσαι τῆς Εὐρώπης αἱ πόλεις φωτίζονται διὰ τοῦ φωταερίου, ὠφείλομεν ἴσως νὰ ζητήσωμεν πληροφορίας περὶ τῆς δαπάνης ἣν τὸ σύστημα τοῦτο ἀπαιτεῖ, καὶ ἂν δὲν ἐπιδέχεται νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' ἡ παρατήρησίς μου ἀπεκρούσθη ὡς ἄτοπος, διότι ἀδύνατον ἦν ἡ Ἑλλὰς νὰ ὑποβληθῇ εἰς τοιαύτην δαπάνην. Καὶ ἀντιπαρετήρησα μὲν ὅτι καὶ ἐγὼ οὐχὶ τοῦτο προτείνω, ἀλλὰ μόνον νὰ ζητηθῶσιν ἐξ Εὐρώπης αἱ ἀναγκαῖαι πληροφορίαι περὶ τῆς δαπάνης, ἣν ἐγὼ ἀγνοῶ, καὶ νομίζω ὅτι οὐδεὶς τῶν ἄλλων συμβούλων γνωρίζει. Ἀλλ' εἰς τὴν πρότασιν οὐδεμία περαιτέρω προσοχὴ ἐδόθη, καὶ μόνον πολὺ μετὰ ταῦτα καὶ αἱ Ἀθῆναι καὶ ἄλλαι τῆς Ἑλλάδος πόλεις ἐφωτίσθησαν διὰ φωταερίου, καί τινες καὶ δι' ἠλεκτρικοῦ φωτός.

Εὐτυχεστέρα δὲν ὑπῆρξεν ἄλλη πρότασίς μου περὶ αὐξήσεως τοῦ ὕδατος τῆς πόλεως. Ἡ ἐννεάκρουνος ἦν καὶ μένει ἔτι ξηρά. Ἀλλ'

ὑπὸ τὴν χαλίκων πλήρη κοίτην αὐτῆς, ὅπου ἂν εἰς σπιθαμῆς βάθος σκαφῇ ἡ γῆ, ἀνευρίσκεται ὕδωρ, ὡς γνωρίζουσι πᾶσαι αἱ περίοικοι πλύντριαι. Ἐπρότεινα ἑπομένως νὰ δοθῶσιν εἰς τοὺς ἐργολάβους τῆς ἐπιστρώσεως τῶν ὁδῶν τῆς πόλεως δωρεὰν ἐκεῖθεν νὰ λαμβάνωσι τοὺς χάλικάς των ἀντὶ ἐκ λατομείων δαπανηρῶν, καὶ οὕτω κοιλανθεῖσα αὖθις ἡ κοίτη, ἀφ' οὗ καὶ δι' ἐλαχίστης δαπάνης καθαρισθῶσιν ὁπωσοῦν αἱ ὁραταὶ ἐννέα ὀπαὶ τῆς κρήνης, νὰ πληρωθῇ αὖθις ὕδατος, ἀποδεικνυμένου συγχρόνως ὅτι οἱ νῦν Ἕλληνες δὲν ἀγνοοῦσι τὰ μνημεῖα τῆς προγονικῆς ἱστορίας, οὐδ' ἀμερίμνως ἔχουσι πρὸς αὐτά. Ἀλλ' ἡ ἀπόπειρα αὕτη οὔτε τότε οὔτε ἄλλοτε μετὰ ταῦτα ἐγένετο, καίτοι ὑπερεκατοντάκις ἐμοῦ ἐπιμείναντος.

Ἑτέρα μου δὲ πρότασις, εἰς ἥν, ἴσως ὡς μὴ ἔχουσαν προσωπικὸν χαρακτῆρα, ἐπίσης οὐδεμία προσοχὴ ἐδόθη, ἀπέβλεπε τὸ ἐν τῷ προϋπολογισμῷ κεφάλαιον τοῦ δημοτικοῦ χρέους. Καὶ δὲν ἐνθυμοῦμαι μὲν εἰς πόσον τοῦτο ἀνήρχετο, ἀλλ' ἠξεύρω ὅτι φυσικῷ τῷ λόγῳ ἦν πολὺ κατώτερον τοῦ εἰς ὅσον μετέπειτα ἐξωγκώθη, οὐχ ἧττον ὅμως, ἀπέναντι τῶν δημοτικῶν εἰσπράξεων, τοσοῦτον, ὥστε οὐδ' ὁ ἐλάχιστος τόκος αὐτοῦ ἀπετίετο. Τοῦτο θεωρήσας καὶ πρὸς τὴν ὑπόληψιν καὶ πρὸς τὸ συμφέρον τοῦ δήμου ἀπᾷδον, παρετήρησα εἰς τὸ συμβούλιον ὅτι, ἐπειδὴ αἱ Ἀθῆναι εἰσὶν οὐχὶ ἁπλῆ πόλις ἑλληνική, ἀλλ' ἡ πρωτεύουσα τῆς Ἑλλάδος, ὑπόκεινται ἑπομένως εἰς πολὺ τῶν ἄλλων ἀνωτέρας δαπάνας, καὶ διασκευάς, καὶ δικαιοῦνται εἰς κυβερνητικὴν ὑποστήριξιν, διὰ τοῦτο νὰ ἐξαιτηθῶσιν ἐπικουρίαν τινὰ κυβερνητικήν, ἥτις εἰς μὲν τὸ δημόσιον ὀλίγον θὰ ἦν τότε ἐπαισθητή, θὰ ἀπήλλαττε δὲ τοῦ χρέους τὸν δῆμον, ὅστις θὰ ἐδύνατο ἔκτοτε, πολιτευόμενος συνετῶς, νὰ περιορίζῃ τὰ ἔξοδα μόνον ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν ἐσόδων του. Ὡς τοιαύτην δ' ὑποστήριξιν ἐπρότεινα τὴν εἰς αὐτὸν παραχώρησιν δημοσίων τινῶν κτημάτων, ἅτινα τότε ἔτι ἦσαν ἄνευ οὐδεμιᾶς σχεδὸν ἀξίας διὰ τὸ δημόσιον, ἕνεκα ἐλλείψεως καλλιεργητῶν, ὧν ὅμως μερίδες, ἀνάλογα τεμάχια αὐτῶν ἀντιπροσωπεύουσαι, θὰ ἦσαν λίαν εὐπρόσδεκτοι εἰς τοὺς δα-

γειστάς, οἵτινες πρὸ χρόνου οὐδὲν σχεδὸν παρὰ τοῦ δήμου ἐλάμβανον. Ἀλλὰ καὶ αὕτη μου ἡ πρότασις παρῆλθεν ἄνευ ἀποτελέσματος, διότι οὐδὲ κόμμα εἶχον ἐν τῷ συμβουλίῳ νὰ μὲ ὑποστηρίξῃ, οὐδ᾽ αἱ προτάσεις μου ἀπέβλεπον συμφέροντα ἰδιωτικά.

Θάνατος τοῦ πατρός μου.

Κατὰ δὲ τὸ προσεχὲς θέρος νέος κεραυνὸς ἐπέσκηψεν ἐπ᾽ ἐμέ, πλήξας με ἀνιάτως καὶ ἀπαραμυθήτως. Ὁ πατήρ μου ἠσθένησεν ἐκ δυσπνοίας. Καὶ κατ᾽ ἀρχὰς μὲν ἐνομίζομεν τὴν νόσον οὐχὶ σπουδαίαν, καὶ πλήρης ἐλπίδων ἐφαίνετο ὁ ἰατρός του Μιλτιάδης ὁ Βενιζέλος. Ἀλλὰ τὸ κακὸν παρετείνετο καὶ ἐδεινοῦτο. Ὁ πατήρ μου ὑπέφερε πολύ, καὶ ἐξηκολούθει μὲν ἐργαζόμενος ἢ προσπαθῶν νὰ ἐργάζηται τὰς ἡμέρας εἰς τὰς φιλολογικὰς αὐτοῦ ἀσχολίας, τὰς νύκτας ὅμως τῷ ἐπέλειπεν ἡ πνοὴ καὶ ἐβασανίζετο ἐν διαρκεῖ ἀγρυπνίᾳ. Πρὸ πασῶν μία τῶν νυκτῶν ὑπῆρξε φοβερά, ἡ ἀγρυπνία ἦν συνεχὴς καὶ μεγίστη ἡ δύσπνοια. Διενυκτερεύσαμεν σχεδὸν διαρκῶς πλησίον του, καὶ εἶχεν ἀνοικτὰ τὰ παράθυρα τοῦ δωματίου καὶ ἐζήτει ἀέρα. Ἀλλὰ τὸ πρωῒ ἠγέρθη οὐχ ἧττον, καὶ ἐκάθισεν εἰς τὸ γραφεῖόν του, ὡς ἵνα ἐργασθῇ. Τότε ἐκτύπησεν ὁ κώδων, καὶ ἐλθών τις παρὰ τοῦ τυπογράφου κ. Ἀντωνιάδου, ὅστις ἐξέδιδε τὰ ***Ἑλληνικά***, μοὶ ἔδωκε τὸν τρίτον τόμον αὐτοῦ, ἄρτι ἐξελθόντα τῶν πιεστηρίων. Ἔσπευσα δὲ νὰ τὸν ἐγχειρίσω εἰς τὸν πατέρα μου, ὅστις λαβὼν καὶ ἀνοίξας αὐτόν, ἔρριψεν ἐντὸς βλέμμα ἐν ᾧ ἔλαμψε γλυκὺ φῶς τελευταίας εὐχαριστήσεως, καὶ ἔπειτα δούς μοι τὸ βιβλίον, μοὶ εἶπε μετ᾽ ἐλαφροῦ μειδιάματος: «Oeuvres posthumes». Ὁ τρίτος οὗτος τόμος ἦν ὁ ἔσχατος τοῦ κειμένου· ἔλειπε δὲ εἷς ἔτι, ἀναγκαιότατος, ὁ τῶν ἀλφαβητικῶν πινάκων, ὃν εἶχεν ἐντελῶς ἕτοιμον, ὃν ὅμως ὁ ἐκδότης παρὰ τὰ συμφωνηθέντα οὐδέποτε ἐτύπωσε.

Μετὰ ταῦτα δὲ μετέβη καὶ ἀνεκάθησε εἰς τὸ ἀνάκλιντρον, ὅπου

παρεκαθήμεθα ἡ Καρολίνα καὶ ἐγώ· ἀνέβλεψε πρὸς τὸ ὡρολόγιον, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι πλησιάζει ἡ ὥρα καθ' ἣν ἔρχονται οἱ ἰατροί, καὶ μετ' ὀλίγας στιγμάς, καθ' ἃς εἶχεν ἐξέλθει ἡ Καρολίνα, κλίνας τὴν κεφαλὴν εἰς τὸ προσκεφάλαιον, παρέδωκε τὸ πνεῦμα ἠρέμως, ὡς ἂν εἶχεν ἀποκοιμηθῇ.

Οὕτως ἐπεράτωσε τὸν βίον εἷς ἐκ τῶν ἀκεραιοτέρων, ἐναρετωτέρων καὶ μετριοφρονεστέρων ἀνδρῶν τῆς ἐποχῆς του, μόνον ὑπὸ εὐγενῶν καὶ γενναίων ἐμπνεόμενος αἰσθημάτων, ἀγαπῶν διακαῶς τὴν πατρίδα του, τὴν ἐλευθερίαν αὐτῆς ὀνειρευόμενος ὅταν ἦτον ὑπὸ τὸν ζυγόν, καὶ πρὶν ἢ ἔτι ἄρξηται ὑποφώσκουσα αὐτῆς ἡ ἐλπίς, τιμήσας καὶ ἐξυπηρετήσας τὴν ἐθνικὴν φιλολογίαν διὰ τῶν συγγραμμάτων του, καὶ οὐδέποτε ἀποβλέψας εἰς ἀμοιβήν, ἢ νομίσας ὅτι ἐδικαιοῦτο εἰς τὴν εὐγνωμοσύνην τῶν συμπατριωτῶν του.

Ἡ πληγὴ ἣν ᾐσθάνθην ἐκ τῆς στερήσεως τοιούτου πατρὸς ἦν βαθεῖα καὶ οὐδέποτε ἐντελῶς ἐπουλώθη. Ἱερὰν καὶ ἀνεξάλειπτον διατηρῶ τὴν μνήμην του πάντοτε. Μετὰ τὴν πικράν του δ' ἀποδημίαν μόνον κατώρθωσα νὰ ἐκδώσω τὴν δι' ἑξαμέτρων ἀξιόλογον μετάφρασίν του τῆς Αἰνειάδος τοῦ Βιργιλίου, ἥτις, ἐγκαύχημα, κατ' ἐμὲ κἄν, τῶν ἡμετέρων γραμμάτων, ἔμεινεν ὅμως σχεδὸν ἄγνωστος, ὅπερ οὐχὶ εἰς αὐτῆς ἀτελείας, ἀλλ' εἰς λυπηρὰν τάσιν τοῦ ἀναγινώσκοντος κοινοῦ πρέπει ν' ἀποδοθῇ.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΝ

1.

Κατοχή.

Μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τοῦ πατρός μου, ἥτις τὴν ὕπαρξίν μου ἐκολόβωσε καὶ ἐσκότισεν, ἔμεινα ἐν Ἀθήναις, ἐξακολουθῶν τὰ ἔργα τῆς καθηγεσίας, τὰ ἐν τῷ δημοτικῷ συμβουλίῳ, καὶ ἐπεράτωσα, περὶ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1854, τὴν ἔκδοσιν τοῦ δευτέρου τόμου

τῶν Antiquités Helléniques. Καὶ ἐν μὲν Εὐρώπῃ τινὲς τῶν χρῆσιν τοῦ συγγράμματος τούτου ποιησαμένων ἀρχαιολόγων μνημονεύουσιν ἐνίοτε αὐτοῦ ἐν ταῖς σημειώσεσι τῶν βιβλίων των· ἀλλ' οὐδ' ἐκεῖ ἐν ταῖς βιβλιοκρισίαις, οὐδ' ἐν Ἑλλάδι που ἄλλη τις ἐδόθη εἰς αὐτὸ προσοχή, οὐδὲ χρηματικόν τι μοὶ ἐπέφερεν ὄφελος, ὥστε μᾶλλον πρέπει νὰ τὸ θεωρήσω ὡς ματαιοπονίαν, εἰς ἣν ὅμως πολλὴν κατέβαλα ἐπιμέλειαν, καὶ ἥτις, καὶ σήμερον ἔτι, ὅτε ἐπανέρχομαι εἰς αὐτήν, δὲν μοὶ φαίνεται πάσης χρησιμότητος ἐστερημένη. Ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις ἐπιδημούντων ξένων, μόνος ὁ πρέσβυς τῆς Ἰταλίας, ἀπαντήσας με ἑσπέραν τινὰ ἐν τῷ θεάτρῳ, μοὶ εἶπεν ὅτι εἶδε τὸ βιβλίον καὶ μὲ συνεχάρη δι' αὐτό, προσθεὶς ὅτι ὁ Βασιλεύς του (ὁ Βόμβας, ὡς τότε χλευαστικῶς ἐκαλεῖτο) μεγάλως ἐνδιεφέρετο διὰ τὰς Ἑλληνικὰς σπουδάς. Τοῦτο μ' ἐνεθάῤῥυνε νὰ τὸν ἐρωτήσω ἂν ἐτόλμων νὰ προσφέρω εἰς τὴν Α. Μ. ἓν ἀντίτυπον τοῦ συγγράμματος τούτου, καὶ παρακινηθεὶς ὑπὸ τοῦ πρέσβεως, ἔπεμψα τούτῳ ἀμφοτέρους τοὺς τόμους ἵνα τοὺς ὑποβάλῃ εἰς τὴν παραδοχὴν τοῦ ἡγεμόνος του.

Ἐν τούτοις δ' ἀλλοίωσίς τις ἐπῆλθεν εἰς τὸν πολιτικὸν τῆς Ἑλλάδος ὁρίζοντα. Ὁ Πειραιεύς, ὡς προεῤῥέθη, κατείχετο ἀπ' ἀρχῆς τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου ὑπὸ Γαλλικοῦ στρατοῦ, εἰς ὃν μετὰ ταῦτα προσετέθη καὶ Ἀγγλικός, καὶ ἀσκόπως αὐθάδης ἦν πολλάκις ὁ τρόπος καθ' ὃν ἐνηργεῖτο ἡ κατοχή, ὥστε καὶ προσθέτους παρῆγεν ἐρεθισμοὺς καὶ περιπλοκάς. Τοῦτο δὲ μάλιστα ὠφείλετο εἰς τὸν μᾶλλον στρυφνὸν χαρακτῆρα τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας Κου Οὐάϊς.

Οὕτω, ἐπὶ τῶν Παρκερικῶν ἤδη, εἰς πλοῖον ἔχον φορτίον γάστρας παντοίων φυτῶν ἃ πλούσιος ἐξ Αἰγύπτου ὁμογενὴς προσέφερε τῇ Βασιλίσσῃ διὰ τὸν βασιλικὸν κῆπον, ὑπὲρ οὗ μεγάλως ἐμερίμνα ἡ Α. Μ., ὁ Κ. Wyse, πρὸς πᾶν καθῆκον ἀβροφροσύνης προσκρούων, περιέλαβε καὶ τὸ πλοῖον τοῦτο εἰς τὸ γενικὸν μέτρον τοῦ ἀποκλεισμοῦ τοῦ Πειραιῶς, καὶ ἀπέτρεψε τὸν εἴσπλουν αὐτοῦ, ὥστε τὰ φυτὰ κατεστράφησαν. Τοῦτο δὲ μεγάλως ἠρέθισε τὴν βα-

σίλισσαν, καὶ προσωπικὴν διήγειρε δυσαρέσκειαν μεταξὺ τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ Βρετανοῦ πρέσβεως. Μετά τινα χρόνον, προσκαλέσαντος αὐτοῦ εἰς ἐπίσημον δεῖπνον τὴν μεγάλην κυρίαν τῆς Βασιλίσσης, προσῆλθε μὲν αὕτη μετά τινας δισταγμούς, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα δὲν ἐπορεύθη εἰς ἐπίσκεψιν πρὸς εὐχαρίστησιν, ὅπερ ἡ μὲν αὐλὴ ἐδικαιολόγει λέγουσα ὅτι ὁ πρέσβυς γυναῖκα δὲν εἶχεν, ἀλλὰ μόνον νύμφην ἐπ' ἀδελφῷ, ἥτις δὲν ἦτο ἡ οἰκοδέσποινα, τὴν παρ' αὐτῷ ἐπιδημοῦσαν σύζυγον τοῦ ἀδελφοῦ του μετὰ τῆς θυγατρός της. Τοῦτο δὲ τὸν Κ. Οὐάϊς εἰς τοσοῦτον βαθμὸν παρώργισεν, ὥστε εἰς τὴν πρώτην γενομένην αὐτῷ πρόσκλησιν εἰς τὴν αὐλὴν ἀπεποιήθη νὰ ὑπάγῃ.

Ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων θέσις, ἐξακολουθοῦσα ἔκτοτε, καὶ ἐπιταθεῖσα ἐπὶ τῆς κατοχῆς, ἦν δυσάρεστος ὅλως καί, τὸ κατ' ἐμέ, τὴν ἐθεώρουν ἐπιβλαβῆ· δι' ὃ καὶ ὅτε μίαν ἡμέραν, ἀπαντήσας με καθ' ὁδὸν ὁ ἀρχαῖός μου φίλος καὶ ἐφημέριος τότε τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας Κ. Ἵλλ, μ' ἠρώτησε τί περὶ τῶν διατρεχόντων ὡς πρὸς τὰς σχέσεις μεταξὺ τῆς αὐλῆς καὶ τοῦ πρέσβεως φρονῶ, τῷ εἶπον, ὅτι χωρὶς νὰ ἐξετάσω ἂν τὸ δίκαιον δὲν ἦν ὑπὲρ τῆς αὐλῆς, αὐτὴν ὅμως κυρίως μέμφομαι, διότι ἡ Ἑλλὰς ἔχει ἀνάγκην τῆς εὐνοίας τῶν Μεγάλων δυνάμεων, καὶ δὲν πρέπει, διὰ μικρολόγα ζητήματα, ἡ αὐλὴ νὰ ἐρίζῃ πρὸς τοὺς ἀντιπροσώπους αὐτῶν.

Καὶ ἐγὼ δ' αὐτὸς ἔλαβον δείγματα τῆς δυσκόλου καὶ εὐερεθίστου διαθέσεως τοῦ Κου Οὐάϊς. Ὡς ἄνδρα λόγιον καὶ ὡς φιλόκαλον τεχνογνώστην αὐτόν, τὴν δὲ νύμφην καὶ τὴν ἀνεψιάν του ὡς Κυρίας εὐαρέστου συναναστροφῆς, συνεχῶς τὰς ἐπεσκεπτόμην, καὶ πολλάκις τὰς ἑσπέρας ἔμενον ἐπὶ ὥρας μόνος μετ' αὐτῶν ἐπὶ τοῦ ἐξώστου των. Μίαν ὅμως ἡμέραν, ὅτε μετὰ τῆς συζύγου μου ἀπῆλθον εἰς ἐπίσκεψιν τῆς Κας Wyse, οἱ ὑπηρέται μᾶς εἶπον ὅτι ἦτον εἰς τὴν οἰκίαν, μᾶς εἰσήγαγον εἰς τὴν αἴθουσαν, καὶ ἐπῆγον νὰ μᾶς ἀναγγείλωσιν. Ἀλλὰ πολλὴν ὥραν ἐμείναμεν περιμείναντες, καὶ οὐδεὶς ἐφαίνετο· ἠκούομεν δ' εἰς τὸ παρακείμενον δωμά-

τιον ὅτι, ὁ Κ. Wyse ἐδέχετο ἐπίσκεψιν, καὶ ἀνεγνωρίζομεν τὴν φωνὴν τοῦ Περικλέους Ἀργυροπούλου, συνδιαλεγομένου μετ' αὐτοῦ.

Σχεδὸν τέταρτον τῆς ὥρας παρῆλθε καὶ τότε μόνον ἐπανελθὼν ὁ ὑπηρέτης, μᾶς εἶπεν ὅτι ἡ Κα Wyse δὲν ἐδύνατο νὰ μᾶς δεχθῇ διότι ἡτοιμάζετο νὰ ἐξέλθῃ. Ἐκπεπληγμένοι διὰ τὸν ἄτοπον τοῦτον τρόπον ἐδώσαμεν τὰ ἐπισκεπτήρια ἡμῶν, καὶ τὸ ἐπεισόδιον ἀποδίδοντες εἰς ἀδεξιότητα τῶν ὑπηρετῶν, ἤμεθα βέβαιοι ὅτι τὴν ἐπαύριον θὰ ἤρχετο ἡ Κα Wyse νὰ ζητήσῃ δι' αὐτὴν συγγνώμην.

Καὶ ἡ ἐπαύριον ὅμως καὶ πολλαὶ μετὰ ταύτην παρῆλθον, καὶ οὐ μόνον ἡ Κυρία Wyse δὲν ἐφάνη, ἀλλὰ καὶ ὅτε ἀπήντων ἐνίοτε τὸν πρέσβυν καθ' ὁδόν, εἴτε προσποιούμενος ὅτι δὲν μὲ ἔβλεπεν, εἴτε μή, δὲν μ' ἐχαιρέτα. Ἔκτοτε τῷ ἀπέδιδον καὶ ἐγὼ τὰ ἴσα, καὶ ἐκόπη πᾶσα σχέσις μεταξὺ ἡμῶν, χωρὶς νὰ ἐννοῶ διατί.

Ὁ Γάλλος διπλωμάτης ἦν ὁμολογουμένως εὐγενέστερος τοὺς τρόπους· ἀλλ' οἱ διευθύνοντες τὴν στρατιωτικὴν κατοχὴν ἦσαν οὐχ ἧττον σκαιοί, καὶ ἡ συμπεριφορὰ αὐτῶν ἀπέναντι τῶν βασιλικῶν προσώπων δὲν ἐχαρακτηρίζετο πάντοτε ὑπὸ τῆς ἁβρότητος ἥτις διακρίνει σχεδὸν πάντοτε τῶν καλῶς ἀνατεθραμμένων Γάλλων τοὺς τρόπους.

Τὸ ἔτι δὲ λυπηρότερον ἦν ὅτι καὶ ἐντὸς αὐτοῦ τοῦ ὑπουργείου οὐχὶ πολὺ εὐλαβέστερος ἐδείκνυτο ὁ ὑπουργὸς τῶν στρατιωτικῶν στρατηγὸς Καλλέργης, ἐναβρυνόμενος ἐπὶ τῇ ὑποστηρίξει τῶν συμμάχων, οἵτινες εἶχον ἐπιβάλει αὐτὸν καὶ τοὺς συνυπουργούς του εἰς τὸν Βασιλέα, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῇ εὐνοίᾳ τῶν Γάλλων, ὧν ἐκαυχᾶτο ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ ἦν ἀτομικὸς φίλος του, καὶ τῷ εἶχεν ὑποσχεθῆ, ὅτε ἦν ὁ κ. Καλλέργης πρέσβυς ἐν Παρισίοις, τῆς Κρήτης τὴν ἀπελευθέρωσιν. Ἐν ἄλλοις δ' ἤγειρεν οὗτος τὴν ἀξίωσιν νὰ ἐπιβάλῃ εἰς τὴν αὐλὴν κυρίαν τινὰ τῆς κοινωνίας, ἣν ἡ βασίλισσα, αὐστηρὰ εἰς τῶν ἠθῶν τὸ κεφάλαιον, δὲν ἤθελε νὰ δεχθῇ ὡς ἐν διαζεύξει διατελοῦσαν. Ἐχώρησεν δ' εἰς τοσοῦτο λήθης τῆς ἰδίας θέσεως ὁ στρατηγός, ὥστε ἐπιτακτικῶς τρόπον τινὰ ν' ἀπαιτήσῃ ὅ,τι ἡ βασίλισσα τῷ ἠρνεῖτο. Τοῦτο ὅμως ἐπλήρωσε τὸ μέ-

τρον τῆς ἀνοχῆς οὐ μόνον τῆς φύσει ζωηρᾶς καὶ ὀξυθύμου βασιλίσσης, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως, ὅστις ἐμήνυσε τῷ ὑπουργῷ τῶν στρατιωτικῶν νὰ δώσῃ τὴν παραίτησίν του, καὶ ὅτε ὁ πρόεδρος τοῦ ὑπουργείου Κ. Μαυροκορδάτος παρέστησεν εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι ἂν ὁ Κ. Καλλέργης παραιτηθῇ, θ' ἀναγκασθῇ νὰ συμπαραιτηθῇ ὅλον τὸ Ὑπουργεῖον, ὁ Βασιλεύς, καίτοι ἐννοῶν τὴν εἰς τὴν νύξιν ταύτην περιεχομένην ἀπειλὴν τῆς ὀργῆς τῶν δυνάμεων, αἵτινες κατεῖχον τὸν Πειραιᾶ, ἐπροτίμησε καὶ αὐτὴν ν' ἀφηρήσῃ μᾶλλον ἢ νὰ ὑποκύψῃ εἰς τὴν ταπείνωσιν εἰς ἣν ἤθελε νὰ τὸν ὑποβάλῃ ὁ ἴδιος αὐτοῦ ὑπουργός, καὶ ἀπήντησε τῷ Κ. Μαυροκορδάτῳ ὅτι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θέλει δεχθῇ τὴν παραίτησιν παντὸς τοῦ Ὑπουργείου.

Ἡ ἀνδρικὴ αὕτη διαγωγὴ τοῦ Βασιλέως ἐφάνη ἀπροσδόκητος, καὶ ἀπροσδοκήτως ἐπέτυχε· διότι, παραιτηθέντων τῶν Ὑπουργῶν, ὁ Βασιλεὺς ἀνέθηκε περὶ τὰ τέλη τοῦ Σεπτεμβρίου (1855) τὴν μόρφωσιν νέου ὑπουργείου εἰς τὸν κ. Δ. Βούλγαρην, αἱ δὲ δυτικαὶ δυνάμεις, καίτοι κοτοῦσαι, δὲν ἐνόμισαν ὅμως ὅτι πρέπει, ἢ ὅτι ἔχουσι τὸ δικαίωμα νὰ ἐπεμβῶσιν. Οὕτω τὸ νέον ὑπουργεῖον παρουσιάσθη ἀκωλύτως κατὰ τὸν Νοέμβριον εἰς τὰς ἐκτάκτως συγκληθείσας βουλάς.

Κατὰ τοὺς χρόνους δὲ τούτους, ἐν μηνὶ Ὀκτωβρίῳ, ἦλθεν ἡ εἴδησις τῆς ἀποβιώσεως τοῦ ἐνδόξου φιλέλληνος Φαβιέρου, καὶ ὁ δῆμος τῶν Ἀθηναίων, μεμνημένος ὅσα ὁ ἔξοχος ἀνὴρ ὑπὲρ αὐτοῦ ἠγωνίσατο, μεγάλην ὥρισεν ὑπὲρ αὐτοῦ τελετὴν ἐν τῇ Ἀκροπόλει, καὶ εἰς ἐμὲ ἀνέθηκε νὰ ἐκφωνήσω τὸν ἐπιτάφιον αὐτοῦ λόγον. Ἔπραξα δὲ τοῦτο, ἀφ' οὗ πρὸ ἐμοῦ ἠγόρευσεν ὁ Γ. Παράσχος, καὶ ψήφισμα τιμητικὸν ἀνέγνων, ὃ εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν συντάξας εἶχον ὑποβάλει εἰς τὴν κύρωσιν τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου. Ἀνεγράφη δ' αὐτό, ὡς ὥριζεν, ἐν στήλῃ λιθίνῃ, καὶ ἐστήθη παρὰ τὰ Προπύλαια, ἀλλ' ἀκόσμως καὶ ἀφιλοκάλως καὶ οὕτως ἀμεθόδως, ὡς ἐγίνοντο πάντα τότε τὰ ἀφορῶντα τὰς ἀρχαιότητας· δι' ὃ καὶ μετ' οὐ πολὺ ἡ πλὰξ πεσοῦσα ἐθραύσθη, καὶ ἀνεστηλώθη πά-

λιν ὡς ἐρείπιον καὶ αὐτή, ἀλλ᾿ ἀφανὴς μεταξὺ τῶν λαμπρῶν ἐρειπίων, μέχρις οὗ τέλος καὶ ἐντελῶς ἐξηφανίσθη, ἀγνοῶ ποῦ παραῤῥιφθεῖσα.

1856.

Ἡ παραίτησις τοῦ ὑπουργείου Μαυροκορδάτου καὶ ἡ ἀνάθεσις τῆς ἀρχῆς εἰς τὸν Βούλγαρην ἐγένετο τῇ 22 Σεπτεμβρίου 1855. Ἐξηκολούθει δ᾿ ἡ κατοχή, καὶ δεινὴ ἦν ἡ πολιτικὴ καὶ κοινωνικὴ κατάστασις τῆς Ἑλλάδος, παραδεδομένης εἰς ἀχαλίνωτον λῃστείαν ὑπ᾿ αὐτὰς τὰς ὄψεις τῶν στρατευμάτων τῆς κατοχῆς, καὶ κατ᾿ αὐτῶν τῶν ἰδίων ἐνίοτε ἀσκουμένην. Μία τῶν θρασυτέρων ἐπιχειρήσεων τῶν λῃστῶν ἦν ὅτε, κατελθόντες ἐκ τοῦ Ποικίλου ὄρους, τοῦ μεταξὺ τοῦ Ἀττικοῦ καὶ τοῦ Ἐλευσινίου πεδίου, προσέβαλον γαλλικὴν περίπολον, καὶ ᾐχμαλώτισαν πάντας τοὺς πορευομένους εἰς Πειραιᾶ ἢ ὀπίσω, καὶ ἐν ἄλλοις Γάλλους ἀξιωματικούς. Ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις ἦν κατ᾿ αὐτῶν ἐντελῶς ἀνίσχυρος, διότι τὴν ἀστυνομίαν τῆς Πειραϊκῆς ὁδοῦ εἶχεν ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς. Οὐχ ἧττον ὁ διοικητὴς τοῦ στρατοῦ ἐκείνου μετὰ τοῦ ἐπιτελείου του ἀνῆλθε τὴν ἐπιοῦσαν ἑσπέραν εἰς Ἀθήνας, καὶ ἐπορεύθη πρὸς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον, ἵνα καταστήσῃ αὐτὸ ὑπεύθυνον διὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν τῶν αἰχμαλωτισθέντων, ἥτις καὶ διὰ λύτρων κατωρθώθη. Διέδιδον δ᾿ οἱ Γάλλοι πόσον κωμικὸν τοῖς ἐφάνη τὸ Συμβούλιον, ὅπου ἀπήντησαν τὸν μὲν ὑπουργὸν τῶν Ἐξωτερικῶν μικρότατον ἀνθρωπίσκον, τὸν μακαρίτην Ποτλῆν, τὸν πρωθυπουργὸν δὲ φέροντα τὸν εὐναῖον χιτῶνά του, τὸν περίπυστον **τζουπέν.**

Κατὰ τὸν Δεκέμβριον δὲ τοῦ 1855 μᾶς ἐπεσκέφθη μίαν ἡμέραν πρὸ μεσημβρίας ὁ κ. Δημ. Βουδούρης, νέος (ἔτι τότε) εὐφυέστατος, ἐν Γαλλίᾳ, Ἑλβετίᾳ καὶ Γερμανίᾳ σπουδάσας, καὶ τὰς πλείστας Εὐρωπαϊκὰς γλώσσας ἄριστα ὁμιλῶν, ἐν ἄλλαις καὶ τὴν ἀγγλικήν, δι᾿ ὃ καὶ ἀπὸ τῆς ἐπιστροφῆς του εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶχε διὰ στενῶν σχέσεων προσδεθῆ μετὰ τῆς Ἀγγλικῆς πρεσβείας, καὶ ἐλ-

πίσει ἐπὶ πολύ, ἀλλ' ἕως τότε ματαίως, δι' αὐτῆς νὰ ἐπιτύχῃ πολιτικὴν πρόοδον.

Ἐπὶ τῆς ἐπισκέψεώς του τὴν ἡμέραν ἐκείνην, ἀφ' οὗ ἔθιξέ τινας τῶν χορδῶν τῶν τότε ἐπικρατούντων πολιτικῶν ζητημάτων, ζητήσας νὰ μοὶ ὁμιλήσῃ ἰδιαιτέρως, μετέβη μετ' ἐμοῦ εἰς τὸ παρακείμενον δωμάτιον, καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι μετ' ἐκπλήξεως βλέπει πόσον ἀταράχως ὁμιλῶ περὶ τῶν διατρεχόντων, διότι — ἤρχετο νὰ μοὶ ἀναγγείλῃ ὅτι ἀπεφασίσθη ν' ἀνατεθῇ εἰς ἐμὲ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν. Ἐγὼ τότε μετ' ἔτι μείζονος ἐκπλήξεως ἀπέβλεψα πρὸς τὸν Κον Βουδούρην, καὶ τῷ εἶπον ὅτι ἂν δὲν ἀστειεύηται, ἀπατᾶται, καὶ δι' ἄλλους διαφόρους λόγους, καὶ διότι ἐν Ἑλλάδι συνεχέστατα μὲν συμβαίνει οἱ ἐπιδιώκοντες ὑπουργεῖα ν' ἀποτυγχάνωσιν, οὐδὲν ὅμως ὑπάρχει παράδειγμα ἐπιτυχόντος ἄνευ ἐπιδιώξεως.

Ὁ κ. Βουδούρης ὅμως ἐπέμεινεν ὅτι οὐδ' ἀπατᾶται, οὐδ' ἀστειεύεται καὶ ἤρχετο μάλιστα ἓν νὰ μοὶ ζητήσῃ ὡς ἀντίδωρον τῆς ἀγγελίας του, νὰ ὑποστηρίξω ὡς ὑπουργὸς τὴν ἐκλογήν του εἰς τῆς Βουλῆς τὴν προεδρείαν· εἰς ὃ γελῶν τῷ ἀπήντησα ὅτι τὴν ὑπόσχεσίν μου ἔχει πληρεστάτην, καθ' ὅσον εἴτε ὑπουργὸς εἴτε ἰδιώτης εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἡ Βουλὴ δὲν ἐδύνατο νὰ ἔχῃ πρόεδρον μᾶλλον πεφωτισμένον καὶ ἱκανώτερον.

Ὡς δ' ἀποχαιρετήσας με ἀνεχώρησεν, ἐπανελθὼν πρὸς τὴν Καρολίναν, τὴν ἠρώτησα παίζων τίς ἦτον ὁ φιλοδοξότερος πόθος της

— Διατί τὸ ἐρωτᾷς; μοὶ ἀπήντησεν.

— Εἰπὲ πάντοτε.

— Αἴ! Νὰ σὲ ἰδῶ διοριζόμενον ὑπουργόν.

— Ὢ! πολλὰ ζητεῖς διὰ μιᾶς, φιλτάτη, εἶπον. Καὶ τί ὑπουργόν;

— Ἂν μοὶ ἐπετρέπετο νὰ εὐχηθῶ, θὰ ἦτον, ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν.

— Λοιπὸν οἱ πόθοι σου ἐξεπληρώθησαν, τῇ εἶπον ἀσπαζόμενος αὐτήν, καὶ τῇ διηγήθην ὅσα μετὰ τοῦ κ. Βουδούρη ἐῤῥέθησαν, καὶ πολὺ ἐγελάσαμεν, οὐδ' εἰς τὸν σύγγαμβρόν μου Ἑϊδενστὰμ

ἢ ἄλλον τινὰ εἴπομεν οὐδὲν περὶ τούτου, διότι τὸ ἐθεωροῦμεν ὡς ἓν τῶν κενῶν ἐκείνων ἀκουσμάτων ἃ πολλάκις διαδίδονται εἰς ταραχώδεις καιρούς, πιστευθὲν παρὰ τοῦ κ. Βουδούρη, διότι ἐδύνατο νὰ τῷ εἶναι ὠφέλιμον τὸ νὰ ἔχῃ ἰδιαίτερον φίλον ἐν τῷ ὑπουργείῳ. Ἄλλως τε ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης τοιοῦτό τι πλέον δὲν ἠκούσθη, ἐν ᾧ πολλοὶ περὶ πολλῶν ἄλλων ἐγίνοντο λόγοι, ὥστε καὶ τὴν μνήμην μου κἂν εἶχε διαφύγει τοῦτο τὸ ἐπεισόδιον.

Μετ᾽ οὐ πολὺ δέ, περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1856, μοὶ ἐδόθη ἀφορμὴ νὰ κρίνω πόσον ὀλίγον οἱ τὴν κατοχὴν ἐπιτετραμμένοι ἐσέβοντο τὰ δικαιώματα τῆς Ἑλλάδος ὡς χώρας ἀνεξαρτήτου, ἀλλὰ συγχρόνως νὰ συλλάβω καὶ τὴν ἰδέαν ὅτι καὶ ἡμεῖς αὐτοὶ οὐκ ὀλίγον εἰς τοῦτο ἐπταίσαμεν. Παρὰ γνωρίμου τινὸς μοὶ ἐδηλώθη ὅτι οἱ τὸν Πειραιᾶ κατέχοντες Γάλλοι ἐνήργησαν ἐκεῖ ἐπιτυχεστάτας ἀνασκαφάς, καὶ πολλὰ καὶ ἀξιόλογα ἔργα εὗρον, ἃ καὶ πέμπουσιν εἰς τὴν πατρίδα των. Ἅμα τοῦτο ἀκούσας, κατῆλθον εἰς Πειραιᾶ καὶ μαθὼν ποῦ κατῴκει ὁ τὴν μοῖραν τῆς κατοχῆς τότε διοικῶν συνταγματάρχης Vassoigne, ἀπῆλθον πρὸς αὐτόν, καὶ εὗρον αὐτὸν κατ᾽ οἶκον, καὶ τῷ εἶπον ὅτι καθηγητὴς ὢν τῆς ἀρχαιολογίας, μεγάλως ἐνδιαφερόμην εἰς τ᾽ ἀφορῶντα τὴν ἀρχαιότητα, ὅτι ἤκουσα περὶ τῶν Γαλλικῶν εὑρημάτων, καὶ εὐγνώμων θὰ τῷ ἤμην ἐὰν δὲν εἶχε τινὰ ἔνστασιν νὰ μοὶ εἴπῃ ποῦ αἱ ἀνασκαφαὶ ἐνηργήθησαν, καὶ νὰ μοὶ δείξῃ τὸ προϊὸν αὐτῶν.

Μεθ᾽ ὅλης τῆς εὐγενοῦς φιλοφροσύνης, ἥτις χαρακτηρίζει συνήθως πάντα Γάλλον καλῶς ἀνατεθραμμένον, ὁ Κ. Vassoigne προθυμότατα μοὶ διηγήθη ὅτι, θέλων νὰ μὴ ἀφίνῃ ἐν ἀργίᾳ τοὺς στρατιώτας του, ἐπεχείρησε δι᾽ αὐτῶν ἀνασκαφὴν εἰς τὴν πετρώδη ἄκραν τοῦ Πειραιῶς, ὑπὸ ἀρχαῖον τειχίον ὃ ἐκεῖ εἶδε παρατεινόμενον, καὶ αὕτη ἀπέβη δαψιλεστάτη.

Τὸ τειχίον τοῦτο εἶχον ἰδεῖ ἐγὼ αὐτὸς πολλάκις ἄλλοτε· ἀλλὰ κυκλώπειον ὄν, καὶ ἐπ᾽ ἐρήμων κείμενον βράχων, τὸ ἐξελάμβανον ὡς λείψανον παναρχαίου οἰκοδομῆς, ἢ μᾶλλον ὀχυρώσεως τῆς τραχείας ἄκρας, ἐγκαταλελειμμένον ἐπὶ τῶν ἱστορικῶν ἤδη χρόνων,

καὶ ἐνόμιζον ὅτι οὐδὲν θὰ ὑπέσχετο ἀνασκαφὴ παρ' αὐτῷ, καὶ οὐδ' εἰς ἐμέ, οὐδ' εἰς τοὺς ἐπισήμους ἀρχαιολόγους, ὡς τὸν Λεἰκ, τοὺς τὸν Πειραιᾶ προεξετάσαντας εἶχεν ἐπέλθει ἡ ὑπόνοια ὅτι ἐκεῖνος ἦν ὁ περίβολος τοῦ ἐπισήμου ἀρχαιοτάτου ναοῦ τῆς Βενδιδίας Ἀρτέμιδος. Καὶ αὐτὸς δ' ὁ Γάλλος ἀξιωματικός, οὐ μόνον τοιοῦτό τι δὲν ὑπώπτευεν, ἀλλ' οὐδὲ τὸ ὄνομα ποτὲ τῆς θεότητος ταύτης ἢ τοῦ ναοῦ αὐτῆς εἶχεν ἀκούσει, ὅτε ἁπλῆ τύχη ὡδήγησε τὴν σκαπάνην τῶν στρατιωτῶν του εἰς τὴν ἀξιόλογον ἐκείνην θέσιν. Μοὶ προσέφερε δ' ὁ Κος Vassoigne νὰ μοὶ δείξῃ πάντα τὰ ἀρχαῖα εὑρήματα ὅσα εἶχεν ἔτι ἐν τῇ οἰκίᾳ του, ἢ εἰς ἄλλας οἰκίας τῶν ἀξιωματικῶν, ἢ εἰς ἀποθήκας, εἰπών μοι ὅτι ταῦτα ἦσαν τὰ ἔτι ἐν Ἑλλάδι ἐναπομείναντα, πολὺ ὀλιγώτερα καὶ ἐλαττονος λόγου ἄξια τῶν πρὸ αὐτῶν εὑρεθέντων καὶ εἰς Γαλλίαν πεμφθέντων, διὰ τοῦ πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἀποπλεύσαντος γαλλικοῦ ἀτμοπλοίου, ὄντων, ὡς μοὶ περιέγραψεν αὐτά, σπανίας καλλονῆς καὶ διατηρήσεως. Οὕτως ἐν ἄλλοις μοὶ ἐξῆρε τὴν ἐντέλειαν τῆς ἐργασίας γυναικείας τινὸς προτομῆς, ὅλως ἀβλαβοῦς καὶ ἐνεπιγράφου. Ὅτε δὲ τὸν ἠρώτησα ἂν τὰ κειμήλια ταῦτα ἐπέμφθησαν εἰς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου, μοὶ ἀπήντησεν ὅτι οὐχί, διότι ἡ ἀνασκαφὴ δὲν ἦν ἐπιχείρησις τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως, ἀλλ' ἐγένετο δι' ἰδιωτικῆς συνεισφορᾶς τῶν κ.κ. ἀξιωματικῶν, οἵτινες καὶ διανεμηθέντες τὰ προϊόντα αὐτῆς τὰ ἔπεμψαν εἰς τὰς οἰκογενείας των. Ὅτε δὲ μοὶ ἔδειξε τὰ εἰσέτι μὴ ἐκπεμφθέντα ἃ διετήρει παρ' ἑαυτῷ, μουσεῖον ὁλόκληρον καὶ περιεργότατον ἀποτελοῦντα, εὗρον αὐτὰ ἔτι ἀνώτερα τῶν ἐνθουσιωδῶν περιγραφῶν του. Μεταξὺ δὲ παμπόλλων ἄλλων παρετήρησα καὶ μικροτάτους τινὰς βωμούς, οἵους ἄλλοτε οὐδαμοῦ τοιούτους εἶχον ἰδεῖ, ἀναθηματικοὺς βεβαίως, κατακόσμους καὶ ἄριστα διατετηρημέναις ἐπιγραφαῖς κεκαλυμμένους.

Εἰς ἀλληλόμαχα αἰσθήματα παραδεδομένος ἐπανῆλθον εἰς Ἀθήνας, καὶ σπεύσας εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ἀνεζήτησα τὸν κ. Πιττάκην, ὃν ἠρώτησα ἂν ἀγνοῇ τὴν διαπραττομένην σύλησιν τῆς Ἑλλάδος ὑπὸ τῶν Γάλλων ἀξιωματικῶν,

τόσῳ λυπηροτέραν καθ' ὅσον τὰ ἐκπεμπόμενα ἀντικείμενα οὐδὲ κἂν εἰς μουσεῖον κατατίθενται ὥστε εἰς πλουτισμὸν τῆς ἐπιστήμης νὰ χρησιμεύσωσιν, ἀλλ' εἰς ἰδιώτας διανεμόμενα μὴ ἐνορῶντας τὴν ἀξίαν αὐτῶν, θέλουσιν ἀπολεσθῇ ἀνεπιστρεπτεί. Τὸν παρεκίνησα δὲ ν' ἀναφέρῃ ἀμέσως τὸ πρᾶγμα εἰς τὸν ὑπουργόν, ἵνα γίνωσιν αἱ ἀναγκαῖαι παραστάσεις, καὶ ἂν αὗται ἀποτύχωσιν ὅτι τῷ ἔμενεν ἡ τελευταία καταφυγὴ τῶν ἀσθενῶν ἡ διαμαρτύρησις.

Ἀλλὰ μετὰ μίαν ἑβδομάδα ἤκουσα περὶ νέων πάλιν εὑρέσεων, καὶ ἔσπευσα αὖθις εἰς Πειραιᾶ. Τότε ὅμως, ἀπόντος τοῦ συνταγματάρχου Κ. Vassoigne, μ' ὑπεδέχθη ἀξιωματικός τις ἐπὶ τοῦ λογιστικοῦ, ὅστις ἐπὶ τῇ παρακλήσει μου τοῦ νὰ ἐπισκεφθῶ καὶ ἐκ δευτέρου ὅσα εἶχον ἰδεῖ πρό τινων ἡμερῶν, μοὶ εἶπεν ὅτι ἐκεῖνα εἶχον ἤδη πάντα πεμφθῇ εἰς Γαλλίαν διὰ τοῦ τελευταίου ἀτμοκινήτου, καὶ μοὶ ἔδειξε τὰ ἔκτοτε εὑρεθέντα, συνιστάμενα ἰδίως εἰς μέγιστα καὶ ὡραίως κατάγραφα κεράμινα ἀγγεῖα, μέλανα μετὰ γραφῶν ἐρυθρῶν, ἑπομένως εἰς τὴν ἀρχαιοτέραν ἐποχὴν τῆς κεραμογραφίας ἀνήκοντα. Προσέτι δὲ μ' ἔφερεν εἰς ἀποθήκην τινὰ ὅπου εἶδον γλυφὰς καὶ κοσμήματα ἀρχιτεκτονικά, καὶ ἐν ἄλλοις τὰς διὰ τὴν ἱστορικὴν ἀξίαν καὶ τὸν ῥυθμόν των λίαν ἀξιοθεάτους Καρυάτιδας τοῦ τάφου Πυθιονίκης τῆς φίλης Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, ἃς οἱ Γάλλοι εὗρον, οὐχὶ εἰς τὴν αὐτὴν θέσιν ἀλλ' ἀνασκάψαντες τὸ κατὰ τὴν Ἱερὰν ὁδὸν ἄλλως γνωστὸν ἤδη μνημεῖον τῆς Πυθιονίκης.

Καὶ πάλιν λοιπόν, ἅμα ἀναβὰς εἰς Ἀθήνας, ἔσπευσα εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἵνα πληροφορηθῶ πῶς ἔμειναν ἀτελεσφόρητα τὰ διαβήματα τοῦ κ. Ὑπουργοῦ καὶ καταστήσω γνωστὸν ὅτι ἔπρεπε νὰ σπεύσῃ νὰ ἐπαναλαβῃ αὐτὰ ἵνα σώσῃ τὴν Ἑλλάδα νέων συλήσεων. Ἀλλὰ παρὰ τοῦ κ. Πιττάκη ἔμαθον ὅτι ὁ κ. Ὑπουργὸς ἠρνήθη ἀπ' ἀρχῆς νὰ ἐνεργήσῃ τι ἐπὶ τῆς ὑποθέσεως, φοβηθεὶς μὴ διεγείρῃ τὴν δυσαρέσκειαν τῶν παντοδυνάμως κατεχόντων τὴν χώραν.

Ἡ δειλία αὕτη τῶν κυβερνώντων ἡμᾶς ἰσχυρῶς μ' ἐλύπησε,

καὶ ἐν ἀπογνώσει εἰς τὸν οἶκόν μου ἀποσυρθείς, περιωρίσθην αὖθις εἰς τὰ ἐπιβεβλημένα μοι καθήκοντα τῆς διδασκαλίας ἐν τῷ πανεπιστημίῳ, τὰ τοῦ δημοτικοῦ συμβούλου καὶ τῆς συνεργασίας εἰς τὸν « Ἀνατολικὸν Θεατήν».

3.

Ὑπουργεῖον.

Μετὰ δύω δὲ περίπου ἑβδομάδας εἰργαζόμην ἑσπέραν τινά, τὴν τῆς 13 Φεβρουαρίου, εἰς τὸ γραφεῖόν μου μόνος, διότι ἡ Καρολίνα συνείθιζε κατὰ τὴν ὥραν ἐκείνην νὰ ἐπισκέπτηται καθ᾽ἑκάστην τὴν ἀδελφήν της, Καν. Εἰδενστάμ, ὅτε ὁ ὑπηρέτης μοὶ ἀνήγγειλε φουστανελλοφόρον ζητοῦντα νὰ μοὶ ὁμιλήσῃ. Εἰσελθὼν δ᾽ οὗτος μοὶ εἶπεν ὅτι ὁ Κύριος πρωθυπουργὸς Βούλγαρης μὲ παρεκάλει νὰ μεταβῶ πρὸς αὐτόν, εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν. Ἐνθυμούμενος ποσάκις ἄλλοτε ὁ ὑπουργὸς κ. Λόντος καὶ ἐν βαθείᾳ νυκτὶ καὶ ἐκ τῆς κλίνης μὲ μετεκάλει ἵνα τῷ μεταφράσω ἢ τῷ συντάξω ἔγγραφα εἰς ξένας γλώσσας, ἃς σχεδὸν ἠγνόει αὐτός, καὶ πεπεισμένος ὅτι περὶ ὁμοίας φιλολογικῆς ἀγγαρείας ἐπρόκειτο, ἔσπευσα πρὸς τὸν κ. Βούλγαρην, ὅστις μόνος ἐν μικρῷ δωματίῳ τοῦ ὑπουργείου, χρησιμεύοντι εἰς ἰδιαίτερόν του γραφεῖον, ἅμα ἰδών με, ἠγέρθη, ἦλθε πρὸς ἐμέ, καὶ δούς μοι τὴν χεῖρα μοὶ εἶπεν ὅτι χαίρει ἔχων νὰ μοὶ ἀναγγείλῃ ὅτι μὴ δεχθέντος τὴν θέσιν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν τοῦ εἰς αὐτὴν πρὸ μηνῶν διορισθέντος ἡμετέρου πρέσβεως ἐν Λονδίνῳ κ. Σ. Τρικούπη, ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ἀπεφάσισε νὰ διορίσῃ ἐμὲ εἰς αὐτήν, μέχρις ἐκείνου προσωρινῶς διεπομένην ὑπὸ τοῦ κ. Ποτλῆ, ὑπουργοῦ τῆς δικαιοσύνης, παραιτηθέντος τοῦ ὑπουργείου· καὶ ὅτι εὐτυχῆ λογίζεται ἑαυτὸν ἔχων νὰ συνεργασθῇ μετ᾽ ἐμοῦ.

Ἡ εἴδησις αὕτη μοὶ ἐπανέφερεν εἰς τὴν μνήμην τὴν πρὸ πολ-

λοῦ λησμονηθεῖσαν καὶ κατ' ἀρχὰς ἤδη μὴ λίαν πιστευθεῖσαν προαγγελίαν τοῦ κ. Βουδούρη, καὶ οὐκ ὀλιγώτερον ἤδη ἡ τότε μ' ἐξέπληξεν. Ἀπήντησα δ' εἰς τὸν κ. Πρωθυπουργὸν ὅτι ἡ ἐκλογὴ αὐτοῦ τε καὶ τοῦ Βασιλέως μὲ τιμᾷ τόσῳ μᾶλλον καθ' ὅσον ἀναμφισβήτητος ἐστὶν ἡ δυσχέρεια τῶν καιρῶν, ἀλλ' ὅτι, πρὶν ἢ δώσω ὁριστικὴν ἀπάντησιν περὶ παραδοχῆς, ἐπεθύμουν νὰ ἔχω τὴν τιμὴν νὰ παρουσιασθῶ εἰς τὴν Α. Μ.

Ὁ κ. Βούλγαρης ἐφάνη ξενισθεὶς ὁπωσοῦν ἐκ τοῦ δισταγμοῦ ὃν αἱ λέξεις αὗται ἐξέφραζον, ἀλλὰ μοὶ εἶπεν ὅτι βεβαίως ἤθελον ἰδεῖ τὸν Βασιλέα, ὅστις προσδιώρισε μάλιστα τὴν μεσημβρίαν τῆς ἐπαύριον ἵνα μὲ δεχθῇ. Εὐχαριστήσας λοιπὸν καὶ αὖθις τὸν κ. Πρωθυπουργόν, τῷ ὑπεσχέθην νὰ τὸν ἐπισκεφθῶ τὴν ἐπαύριον μετὰ τὴν παρουσίασίν μου, καὶ ἀνεχώρησα.

Ἐκ τοῦ ὑπουργείου δ' ἐπορεύθην κατ' εὐθεῖαν εἰς τοῦ κ. Ἔϊδενσταμ, ὅπου ἦν καὶ ἡ Καρολίνα, καὶ εἰσελθὼν ἠρώτησα ἂν θέλωσι νὰ δεχθῶσι τὸν ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν. Ὁ κ. Ἔϊδενσταμ ἠγέρθη ἀμέσως πρὸς ὑποδοχήν, καὶ ἠρώτησεν ἂν ὁ ὑπουργὸς ἦτον ἔξω.

— Οὐδόλως, ἀπήντησα, εἶναι ἐντός. Ὁ ὑπουργός, — σᾶς παρακαλῶ νὰ τὸν ἀναγνωρίσητε, — εἰμὶ ἐγώ.

Καὶ διηγήθην τὴν συνέντευξίν μου μετὰ τοῦ κ. Βούλγαρη. Ὅτε δὲ μετὰ τὰς πρώτας ἐκφράσεις τῆς ἐκπλήξεως, ἤρχισαν νὰ μὲ συγχαίρωσι, τοῖς εἶπον νὰ μὴ σπεύδωσι, καὶ νὰ περιμείνωσι τὴν ἐπαύριον, ἵνα μὴ ἔχωσι νὰ λάβωσι τὰς εὐχάς των ὀπίσω· καὶ οὕτω μετὰ τῆς Καρολίνας ἀνεχώρησα οἴκαδε, νὰ σκεφθῶ περὶ τοῦ περαιτέρω ποιητέου.

Τὴν δ' ἐπαύριον, κατὰ τὴν μεσημβρίαν, παρουσιάσθην εἰς τὸν Βασιλέα, ὅστις περιχαρῶς μὲ ὑπεδέχθη, εἰπών μοι ὅτι μ' ἐκάλεσεν ἵνα μοὶ ἀναθέσῃ τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, ἀφ' οὗ παρῃτήθη ὁ κ. Ποτλῆς (οὗ νομίζω ὅτι ἡ ὅλως γερμανικὴ ἀνατροφὴ προσέκρουεν ἄντικρυς εἰς τὰς ἀρχὰς ἢ μᾶλλον τὰς προλήψεις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν δυτικῶν δυνάμεων). Εὐχαριστήσας δὲ τὸν Βασιλέα ἐγκαρδίως δι' ἣν εὐηρεστεῖτο νὰ μοὶ δείξῃ ἐμπιστοσύνην κατὰ τοὺς

δυσκόλους ἐκείνους καιρούς, δὲν ἐδυνήθην ν' ἀποφύγω νὰ τῷ ἐκφράσω τὴν ἔκπληξίν μου πῶς μεταξὺ τόσων ἄλλων ἐμὲ ἐνεθυμήθη.

— Τοῦτο προῆλθε, μοὶ ἀπήντησε γαλλιστὶ ὁ Βασιλεὺς μετὰ τόνου ὅστις βαθέως μὲ συνεκίνησεν, ἐκ τοῦ ὅτι ἐπὶ τοσαῦτα ἔτη ἐφ' ὧν σᾶς γνωρίζω καὶ ὑπηρετεῖτε τὴν πατρίδα σας, παρετήρησα ὅτι σεῖς ποτὲ οὐδὲν μ' ἐζητήσατε.

Τότε τὴν ἔκφρασιν τῆς εὐγνωμοσύνης μου θερμῶς ἐπαναλαβὼν εἰς τὸν Βασιλέα, προσέθηκα ὅτι μεγάλως λυποῦμαι μὴ δυνάμενος νὰ δεχθῶ τὴν ἔντιμον ὑπηρεσίαν ἥτις μοὶ ἀνετέθη.

Εἰς τὴν ἀπάντησιν ταύτην ὁ Βασιλεὺς μὲ προσέβλεψε μετ' ἐκπλήξεως.

— Ἡ ἄρνησίς σας, μοὶ εἶπε, προέρχεται ἐξ ὑπερβολῆς μετριοφροσύνης. Ὅτε σᾶς ἐξέλεξα, τὸ ἔπραξα ἐν πεποιθήσει.

— Εὐχαριστῶ τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα, εἶπον, διὰ ταύτην τὴν πολύτιμον δι' ἐμὲ διαβεβαίωσιν· ἀλλ' ἡ αἰτία τῆς ἀρνήσεώς μου ἐστὶν ἄλλη, ἐστὶν ἡ βεβαιότης ὅτι ὁ διορισμός μου δὲν συμφέρει σήμερον εἰς τὴν Ὑμετέραν Μεγαλειότητα καὶ εἰς τὴν πατρίδα.

— Διατί δὲν συμφέρει; ἠρώτησεν ἔτι μᾶλλον ἐξιστάμενος ὁ Βασιλεύς.

— Διότι, ἀπεκρίθην, διατελῶ εἰς τοσοῦτον κακὰς σχέσεις μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, ὥστε ἀπὸ ἔτους καὶ ἐπέκεινα οὔτε ὁμιλούμεθα οὔτε χαιρετώμεθα. Δὲν πρέπει δὲ εἰς τὰς λοιπὰς αὐτῆς δυσχερείας νὰ προσθέσῃ ἄνευ λόγου καὶ ἔτι μίαν ἡ Ἑλληνικὴ κυβέρνησις. Ἡ σχέσις αὐτῆς, καὶ πρὸ πάντων τοῦ Ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν πρέπει νὰ διατελῇ ὅσον ἐνδέχεται φιλικὴ μετὰ τῶν ξένων πρέσβεων, πρὸς ἐλάττωσιν καὶ οὐχὶ αὔξησιν τῶν δυσκολιῶν ὅσαι περιστοιχίζουσιν αὐτὴν σήμερον.

— Λίαν δυσάρεστον! λίαν δυσάρεστον! ἐπανέλαβε πολλάκις ὁ Βασιλεύς. Καὶ πόθεν προέρχεται ἡ ῥῆξις ὑμῶν μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας;

— Ἂν ἤξευρον τὴν αἰτίαν, ἀπεκρίθην, ἡ ῥῆξις δὲν θὰ ὑπῆρχε,

διότι ἂν μὲν ὁ κ. Wyse εἶχεν ἄδικον, δὲν θὰ μ' ἦτο δύσκολον νὰ τὸν πείσω περὶ τούτου, ἂν δ' ἐγὼ, θὰ τὸ διώρθουν, καὶ προθυμώτατα θὰ ἐζήτουν συγγνώμην· ἀλλ' ὁ κ. Wyse προσηνέχθη σκαιότατα πρὸς ἡμᾶς, διέκοψε διὰ μιᾶς ἃς εἶχε πρὶν φιλικωτάτας σχέσεις μετ' ἐμοῦ, καὶ οὐδεμίαν δικαιολόγησιν ἢ ἐξήγησιν ἔδωκεν· ἐγὼ δὲ περὶ τούτου δὲν θέλω τὸν παρακαλέσει.

— Ἔχετε δίκαιον, εἶπεν ὁ Βασιλεύς· ἀλλ' εἶναι λίαν δυσάρεστον. Καὶ ἤρχισε νὰ τρίβῃ τὸ μέτωπον διὰ τῆς χειρός του, ὡς ἔπραττεν ὅτε ἦτον ἐν στενοχωρίᾳ, καὶ νὰ περιπατῇ ἄνω καὶ κάτω σύννους εἰς τὸ δωμάτιον.

Τότε ἠνεῴχθη πλαγία θύρα, καὶ μειδιῶσα καὶ χαρᾶς πλήρης εἰσῆλθεν ἡ Βασίλισσα, καὶ μοὶ ἀπέτεινε συγχαρητήρια διὰ τὸν διορισμόν μου.

— Τί τὸν συγχαίρεις, διέκοψεν ὁ Βασιλεὺς γερμανιστί. Δὲν θέλει νὰ δεχθῇ.

— Πῶς! ἀνέκραξεν ἡ Βασίλισσα χαριέστατα συνοφρυουμένη. Τί δηλοῖ τοῦτο;

— Λέγει ὅτι διατελεῖ εἰς ἀτομικὴν ῥῆξιν μετὰ τοῦ πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, εἶπεν ὁ Βασιλεύς.

Τότε ἐξήγησα καὶ εἰς τὴν Βασίλισσαν, καὶ ἔτι μᾶλλον ἐμπεριστατωμένως ὅσα εἶχον εἰπεῖ εἰς τὸν Βασιλέα, καὶ ἐπέμεινα ἐντονώτερον ὅτι εἰς οὐδεμίαν περίστασιν, εἰς τὰς παρούσας μάλιστα περιστάσεις, δὲν πρέπει νὰ ἐκλέξωσιν ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν εἰς ἀτομικὴν διατελοῦντα ῥῆξιν πρὸς ἕνα τῶν πρέσβεων τῶν μεγάλων δυνάμεων.

Ἡ βασίλισσα ἐφάνη κατ' ἀρχὰς ταλαντευομένη, καὶ ἀποροῦσα τί ν' ἀποκριθῇ εἰς τὸν Βασιλέα, ὅστις ἠρώτα τὴν γνώμην της. Τέλος ὅμως ἐλθοῦσα πρὸς ἐμὲ μετ' ἀποφάσεως·

— Ἡ διαγωγὴ τοῦ κ. Wyse πρὸς ἡμᾶς, εἶπε, καὶ αἱ σχέσεις ἡμῶν πρὸς αὐτὸν δὲν εἶναι τοιαῦται ὥστε ν' ἀποβλέψωμεν σήμερον εἰς ἀβρότητας καὶ φιλοφροσύνας. Ἀπαιτοῦμεν νὰ δεχθῆτε τὸ ὑπουργεῖον. Ἂν ἀρνηθῆτε, θὰ πιστεύσωμεν ὅτι καὶ ὑμεῖς θέλετε νὰ μᾶς ἐγκαταλείψητε εἰς τοὺς δεινοὺς τούτους καιρούς.

— Μεγαλειοτάτη, ἀπήντησα ἐν τῷ ἅμα, ἐδέχθην. Οἱ ἔσχατοι λόγοι τῆς Υ. Μ. δὲν ἀνέτρεψαν τὰς ἐνστάσεις μου, ἀλλὰ τὰς ἔθηκαν ἐντελῶς κατὰ μέρος. Μίαν δὲ μόνην τολμῶ παράκλησιν, ν' ἀφεθῇ ἐντελῶς εἰς ἐμὲ καὶ μόνον ἡ φροντὶς τῶν σχέσεων μετὰ τῶν ξένων πρέσβεων, καὶ θὰ προσπαθήσω τὸ κατὰ δύναμιν νὰ διορθώσω τὰ κακῶς ἔχοντα.

Τοῦτο ἦτο πλαγία παράκλησις ὅπως μὴ ἡ Αὐλή, ὡς πολλάκις ἐγίνετο, ἐπεμβαίνῃ εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ὑπουργοῦ, καὶ συγχέῃ ἢ ἀνατρέπῃ αὐτά. Μοὶ ἐδόθη δὲ καὶ παρὰ τοῦ Βασιλέως καὶ παρὰ τῆς Βασιλίσσης πλήρης ἡ ζητουμένη ὑπόσχεσις. Ἔλαβον δ' ἀφορμὴν μετὰ ταῦτα νὰ πεισθῶ ὅτι δὲν εἶχον ἄδικον ταῦτα ἐπιφυλαχθείς. Ἦν δ' ἡ ἀφορμὴ ἡ ἑξῆς. Ἐν ἔτει 1858 εἷς τῶν πρέσβεων ἐλθὼν πρός ἐμέ, μοὶ ἀπηύθυνε πικρὰ παράπονα, διὰ τὸν τρόπον καθ' ὃν ὡμίλησε πρὸς αὐτόν, δὲν ἐνθυμοῦμαι περὶ τίνος ὑποθέσεως, ὁ ὑπασπιστὴς τῆς Α. Μ. κ. Δ. Βότσαρης, σταλεὶς ὑπὸ τῆς Βασιλίσσης. Τότε πορευθεὶς εἰς τὴν αὐλήν, παρεκάλεσα ἀμέσως τὸν Βασιλέα νὰ εὐαρεστηθῇ νὰ δεχθῇ τὴν παραίτησίν μου, διηγηθεὶς τὸ συμβάν. Ὁ Βασιλεὺς ἐκάλεσεν ἀμέσως τὴν Βασίλισσαν, ἥτις μοὶ εἶπεν ὅτι δὲν πρέπει νὰ εἶμαι τόσον ὀξὺς καὶ νὰ μεγαλοποιῶ τὰ πράγματα· ἀλλὰ τῇ ἀπήντησα ὅτι ἡ Α. Μ. γνωρίζει ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι τὸ ἦθος οὔτε τὸ ἔθος μου· ἀλλ' ὅτι τὰς δυσκόλους πρὸς τοὺς ξένους σχέσεις μόλις κατορθῶ νὰ οἰκονομήσω ὅταν ἐγὼ αὐτὸς διευθύνω αὐτάς, μοὶ εἶναι ὅμως τοῦτο ἀδύνατον ὅταν καὶ ἕτεροι ἀναμιγνύωνται. Ἡ Βασίλισσα μοὶ ὑπεσχέθη τότε ἐκ νέου ὅτι τοῦτο ἄλλοτε δὲν θέλει συμβῇ, καὶ ἐτήρησε τὴν ὑπόσχεσιν.

Τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἡμέραν ἔδωκα τὸν ὅρκον τῆς ὑπηρεσίας ἐνώπιον τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ ὑπουργοῦ τῶν Ἐσωτερικῶν κ. Βούλγαρη.

4.

Ἐξωτερικαὶ σχέσεις.

Τὴν ἐπαύριον δὲ περὶ τὴν δεκάτην ἐπορεύθην εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ὅπου μοὶ παρουσιάσθησαν οἱ ὑπάλληλοι, ὑπὸ τοῦ ἀρχαιοτέρου αὐτῶν, τοῦ κ. Σπηλιωτάκη, ὃν καὶ παρεκάλεσα νὰ ἑτοιμάσῃ καὶ μοὶ ἐκθέσῃ τὰ τῆς ὑπηρεσίας καὶ τῶν πρωτίστων ἐκκρεμῶν ὑποθέσεων μετὰ μεσημβρίαν, ὅτε ἤθελον ἐπανέλθει.

Τότε δὲ μετέβην τὸ πρῶτον εἰς ἐπίσκεψιν τῶν συνυπουργῶν μου, οἵτινες ἦσαν, πλὴν τοῦ πρωθυπουργοῦ κ. Βούλγαρη, ὅστις εἶχε καὶ τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐσωτερικῶν, ὁ ἐπὶ τῶν οἰκονομικῶν κ. Κοντόσταυλος (ὁ πατήρ), ὁ ἐπὶ τῶν στρατιωτικῶν συνταγματάρχης τότε κ. Σμόλεντς, ὁ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν κ. Μιαούλης, ἐπὶ τῆς δικαιοσύνης ὁ κ. Σκαλιστήρης, καὶ ἐπὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς δημ. ἐκπαιδεύσεως ὁ κ. Χαρ. Χριστόπουλος.

Μετὰ ταῦτα δ' ἐπεσκέφθην τοὺς ξένους πρέσβεις, καὶ τοὺς μὲν ἄλλους εἶδον, εἰς δὲ τοῦ κ. Wyse ἀφῆκα ἐπισκεπτήριον, ὡς καὶ αὐτὸς κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον μὲ ἀντεπεσκέφθη, ὅπερ ἔφερεν εἰς μνήμην τῶν περὶ τούτου μαθόντων ὅτι εἰς τὴν ἐθνικὴν συνέλευσιν τοῦ 1844, ὁ κ. Κωλέττης, ὃν ἐπίσης ὑπέβλεπεν ὁ τότε πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας κ. Λύονς, ὡς ἀνήκοντα εἰς τὸ Γαλλικὸν κόμμα, εἶπε σοβαρῶς ἀπὸ τοῦ βήματος ὅτι διετέλει εἰς ἀρίστας μετὰ τοῦ κυρίου πρέσβεως σχέσεις, ὅτι διορισθεὶς ὑπουργὸς ἐπῆγε καὶ τῷ ἀφῆκεν ἐπισκεπτήριον, καὶ ὅτι ὁ κ. πρέσβυς ἐλθὼν τῷ ἀφῆκεν ἐπισκεπτήριον καὶ αὐτός, ὅπερ πολλὴν διήγειρε τότε εὐθυμίαν εἰς τὴν συνέλευσιν. Ἕτερον δ' ἐπεισόδιον ἄξιον ἀπομνημονεύσεως μοὶ συνέβη κατὰ τὰς αὐτὰς ἐπισκέψεις παρὰ τῷ πρέσβει τῆς Αὐστρίας βαρόνῳ Walter, ὃν πρὸ μικροῦ ἐλθόντα, ὀλίγον ἐγνώριζον. Ἦν δὲ ἀνὴρ τὸ σῶμα μικρός, εὐτραφείς, ἀσθενικὸς καὶ ποδαλγός. Ὅτε τοῦτον ἐπεσκέφθην, τὸν διεβεβαίωσα περὶ τῶν φιλικῶν αἰσθημάτων ἃ ἔσομαι εὐτυχὴς νὰ καλλιεργήσω μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς Αὐ-

στρίας. Ἀλλ' ἐν ὅσῳ ὡμίλουν, τὸν ἔβλεπον παραδόξως πνευστιῶντα καὶ ἀνησύχως κινούμενον, ὅπερ ἀπέδιδον εἰς τὴν σωματικήν του ἀσθένειαν. Ἀλλά, χωρὶς νὰ μοὶ ἀπαντήσῃ, ἠγέρθη καὶ ὑποκλάζων ἐπορεύθη πρὸς τὴν βιβλιοθήκην του, ὅθεν ἔλαβεν ἓν βιβλίον. Ἐπιστρέφων δὲ πρὸς ἐμέ,

— Διϊσχυρίζεσθε λοιπόν, μοὶ εἶπεν, ὅτι ἀγαπᾶτε τὴν Αὐστρίαν, ὅτι δὲν εἶσθε ἐχθρός της.

— Κύριε πρέσβυ, τῷ εἶπον, διϊσχυρίζομαι ὅτι ἀγαπῶ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἐχθρὸς δὲν εἶμαι οὐδεμιᾶς δυνάμεως, ἥκιστα δὲ πασῶν τῆς Αὐστρίας, μεθ' ἧς πολλαὶ μᾶς συνδέουσι σχέσεις καὶ κοινὰ συμφέροντα.

— Τότε λοιπόν, εἶπε, φυσῶν ἰσχυρότερα, πῶς ἐγράψατε τοῦτο;

Καὶ μοὶ ἔδειξε σελίδα εἰς τὸ βιβλίον ὃ μοὶ ἔδωκε, καὶ ὃ οὐδὲν ἄλλο ἦν ἢ ὁ «Θεατὴς τῆς Ἀνατολῆς». Ῥίψας δ' ἐγὼ τὸ βλέμμα εἰς τὸ χωρίον ὃ μοὶ ἐδείκνυε, τῷ ἀπέδωκα τὸ βιβλίον, καὶ

— Κύριε Πρέσβυ, τῷ ἀπήντησα μειδιῶν, τρία τινὰ διέφυγον τὴν προσοχὴν ὑμῶν, τὸ μέν, ὅτι τὸ ἀρθρίδιον τοῦτο δὲν εἶναι τοῦ «Θεατοῦ», ὡς ὑπολαμβάνετε, ἀλλὰ γερμανικῆς τινος, ὑμετέρας ἐφημερίδος, ἁπλῶς μεταφρασθὲν εἰς τὸν «Θεατήν»· τὸ δέ, ὅτι πραγματεύεται κυρίως περὶ τῆς πρωσσικῆς πολιτικῆς ἐν Ἀνατολῇ, δι' ὃ καὶ μετεφράσθη, οὐχὶ δὲ διὰ τὰ ἐν παρόδῳ λεγόμενα περὶ Αὐστρίας· καὶ τρίτον, ὅτι ὁ μεταφραστὴς δὲν ἤμην ἐγώ, ὅστις καὶ ταύτην τὴν στιγμὴν μόνον κατὰ πρῶτον τὸ ἀναγινώσκω, ἀλλ' ἕτερος τῶν συνεργατῶν, οὗ τὸ ἀρχικὸν γράμμα ἐστὶν ὑπογεγραμμένον, καὶ οὗ οὐδένα λόγον ἔχω νὰ σᾶς ἀποκρύψω τὸ ὄνομα, διότι ἐν κρυπτῷ οὐδεὶς ἡμῶν εἰργάσθη ἐν τῷ «Θεατῇ»· ὁ δὲ μεταφραστὴς ἐκεῖνος (ὃν καὶ τῷ ὠνόμασα) ἐστὶ φίλος σας, καὶ πρὸς μείζονα πίστιν δύνασθε νὰ τὸν ἐρωτήσητε.

Ταῦτα ἀκούσας, μετέβαλεν ὅλως τρόπον, ἐφάνη αἰδεσθεὶς ὁ κ. πρέσβυς, καὶ συνδιελέχθη μετ' ἐμοῦ φιλικώτατα καὶ διὰ μακρῶν. Μετὰ δύω δὲ ἡμέρας, ἴσως ἵνα ἐξαγοράσῃ τὴν ἀδεξιότητα τῆς πρώτης ὑποδοχῆς του, μὲ προσεκάλεσεν εἰς διπλωματικὸν γεῦμα, ὃ ἔδωκεν εἰς τιμὴν τοῦ νέου ὑπουργοῦ τῶν ἐξωτερικῶν.

Ἀλλὰ καὶ εἰς αὐτὸ εἰς νέον προσέκρουσα ἐπεισόδιον. Φυσικῷ τῷ λόγῳ, πλὴν τοῦ Αὐλάρχου, ἀντιπροσωπεύοντος τὴν αὐλήν, ἦσαν εἰς τὸ γεῦμα προσκεκλημένοι καὶ πάντες οἱ ἀντιπρόσωποι τῶν δυνάμεων· καὶ ὀλίγον μετὰ τὴν ἄφιξίν μου ἔφθασε καὶ ὁ κ. Wyse. Καὶ ἐγὼ μὲν ὡμίλουν τότε μετά τινος τῶν πρέσβεων εἰς μίαν γωνίαν τοῦ δωματίου, ἐκεῖνος δὲ διηυθύνθη, ἐπίτηδες, ἐννοεῖται, εἰς τὴν ἀντιπέραν, ὥστε δὲν ἀπηντήθημεν. Εἰς τὴν τράπεζαν, δεξιῶς τοῦ οἰκοδεσπότου ἐκάθητο ὁ Αὐλάρχης, ἀριστερῶς δ' ἐγὼ δι' ὃν τὸ γεῦμα ἐδίδετο, ἀπέναντι δ' αὐτοῦ ὁ ἀρχαιότερος τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, καὶ οὗτος ἦτον ὁ κ. Wyse· ἐγνώριζε δὲ ὁ κ. πρέσβυς τῆς Αὐστρίας τὰς ὑφισταμένας δυσαρέστους σχέσεις μεταξὺ αὐτοῦ καὶ ἐμοῦ, καὶ πόσον θὰ μᾶς ἦν δυσάρεστον ἂν ἤμεθα ἀντιμέτωποι. Πρὸς ἀποφυγὴν λοιπὸν τούτου ἐπενόησε γιγαντιαίαν ἀνθοδέσμην, τὴν μεγαλειτέραν τῶν ὅσων ὡς τότε εἶχον φανῆ εἰς τράπεζαν ἐν Ἀθήναις, καὶ ἔστησεν αὐτὴν μεταξὺ τοῦ κ. Wyse καὶ ἐμοῦ, ὥστε δὲν ἐβλεπόμεθα, καὶ διὰ παντὸς τοῦ γεύματος εἴμεθα ὡς ἀγνοοῦντες ἀλλήλων τὴν παρουσίαν.

Ἀλλ' ἡ δυσάρεστος αὕτη σχέσις δὲν ἐπεθύμουν νὰ διατηρηθῇ καὶ οὐδὲ διετηρήθη ἐπὶ μακρόν. Ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὸν διορισμόν μου, ἐπισκεφθεὶς τὸν πρέσβυν τῆς Γαλλίας, προέβην εἰς μακρὰν ἐξήγησιν μετ' αὐτοῦ περὶ τῆς κατ' ἐκεῖνον τὸν χρόνον θέσεως τῆς Ἑλλάδος, τῆς κυβερνήσεως αὐτῆς, καὶ ἐμοῦ ἐν τῇ κυβερνήσει. Ἦν δὲ ἡ ἔννοια τῶν λόγων μου, ὡς ἐν συνόψει, αὕτη. Ἡ ἀπελευθέρωσις, τῷ εἶπον, πάντων τῶν Ἑλλήνων ἦν καὶ ἔσται ἡ διηνεκὴς εὐχὴ καὶ ἐλπὶς πάσης μου τῆς ζωῆς, ὡς ἐστὶν ἐπίσης τὸ ὄνειρον παντὸς Ἕλληνος. Οὐδεμία βία, οὐδεμία κατοχὴ θέλει ποτὲ ἀποσβέσει αὐτό. Ἂν σᾶς ἔλεγον τὸ ἐναντίον, θὰ σᾶς ἠπάτων, καὶ ἀπάτην παρ' ἐμοῦ μὴ φοβεῖσθε. Ἂν ποτὲ τὸ καθῆκον μοὶ ἐπιβάλῃ τι ἐναντίον εἰς τὰς ἐμὰς πεποιθήσεις, τὴν ἡμέραν ἐκείνην θὰ παραιτηθῶ, ἀλλὰ ψεῦδος παρ' ἐμοῦ δὲν θ' ἀκούσητε. Διότι ὅμως τοιαῦται εἰσὶν αἱ ἐλπίδες καὶ αἱ εὐχαί μου, δὲν δηλοῖ τοῦτο ὅτι ἀποσείω, ἢ θέλω ἡ Ἑλλὰς ν' ἀποσείσῃ πάντα φρονήσεως χαλινόν.

Ἐκ τοῦ μέλλοντος προσδοκῶ μεγάλα ὑπὲρ τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἀλλ' ἐννοῶ ὅτι θὰ διεκινδυνεύομεν, θὰ κατεστρέφομεν τὸ μέλλον ἐκεῖνο, καὶ ἄνοια ἡμῶν ὅτι θὰ ἦν ἂν ἐπεχειροῦμεν νὰ διεκδικήσωμεν αὐτὸ ἀπ' ἐναντίας τῆς θελήσεως καὶ τῶν συμφερόντων τῆς Εὐρώπης συνηνωμένης. Ἐν ὅσῳ μένω ἐν τῷ ὑπουργείῳ θέλω μὲν πράξει πᾶν τὸ ἐπ' ἐμοὶ ἵνα σᾶς πείσω ὅτι τὸ Ἑλληνικὸν ἔθνος ἐστὶν ἄξιον καλητέρου μέλλοντος, ὅτι ἡ ἀπελευθέρωσις αὐτοῦ συμφέρει καὶ εἰς αὐτὴν τῆς Εὐρώπης τὴν ἰσοῤῥοπίαν, ἀλλὰ μή τινα φοβηθῆτε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἐνέργειαν κεκρυμμένην ἀπὸ τῶν δυνάμεων, καὶ ἀπ' ἐναντίας τῆς θελήσεως αὐτῶν γινομένην. Παραδοχὴ τοιαύτης πολιτικῆς θὰ ἦτο τὸ ἄμεσον σύνθημα τῆς ἐμῆς παραιτήσεως».

Οὗτοι οἱ λόγοι μεγάλην ἀπετέλεσαν ἐντύπωσιν εἰς τὸν Κ^{ον} πρέσβυν, ὅστις μοὶ εἶπεν ὅτι κατὰ πρῶτον ἀκούει παρ' Ἕλληνος ὑπουργοῦ τοιαύτην γλῶσσαν, πνέουσαν εἰλικρίνειαν καὶ ἀλήθειαν, καὶ προσέθηκεν ὅτι κατὰ τὴν στιγμὴν ταύτην περισσότερα ἔπραξα ὑπὲρ τῆς ἄρσεως τῆς κατοχῆς ἢ ὅ,τι ἤθελε διὰ πολλῶν ἀγώνων κατορθώσει ἡ κυβέρνησις. Ἐπὶ τέλους δὲ μοὶ προσέθηκεν ὅτι ἓν ἔτι, ἀλλὰ σπουδαῖον τοῦτο, ὑπολείπεται, αὐτὰ ταῦτα, ἐπίσης ἐκπεφρασμένως καὶ ἀπροκαλύπτως, νὰ τὰ ἐπαναλάβω ὁ ἴδιος καὶ εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας.

Τῷ ἀπήντησα ὅμως ὅτι τὸν παρακαλῶ νὰ ἐπαναλάβῃ ὁ ἴδιος, ἂν τὸ κρίνῃ ἀναγκαῖον, ὅσα τῷ εἶπον τῷ κ. Wyse, διότι δι' ἐμὲ ἦν τοῦτο ἀδύνατον. Ἀλλ' ἐπειδὴ διϊσχυρίσθη, καὶ δικαίως, ὅτι ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἐπανάληψις δὲν θὰ εἶχε τὴν ἰδίαν ἀξίαν, καὶ μὲ ἠρώτησε τὸν λόγον τῆς ψυχρότητος μεταξὺ ἐμοῦ καὶ τοῦ κ. Wyse, περὶ ἧς εἶχεν ἐπίσης ἀκούσει, τῷ ἐπανέλαβον, ὡς εἶχον εἰπεῖ καὶ εἰς τοὺς Βασιλεῖς, ὅτι τὸν ἠγνόουν, οὐδ' ἐδυνάμην νὰ τὸν συμπεράνω, διότι εἶχον τὴν συνείδησιν ὅτι ἐγὼ οὐδεμίαν ἔδωκα αὐτῆς ἀφορμήν.

Τότε ὁ κ. πρέσβυς, μὲ ἠρώτησεν ἂν τῷ δίδω τὴν ἄδειαν νὰ ἐξιχνιάσῃ ἐκεῖνος τὴν ἀφορμὴν καὶ νὰ μοὶ τὴν εἰπῇ, εἰς ὃ τῷ ἀπήντησα ὅτι τὸν παρακαλῶ μάλιστα περὶ τούτου, διότι ἐγὼ μὲν πρὸς

τὸν κ. Wyse, οὕτω προσενεχθέντα, δὲν θέλω ἀποταθῆ, ἀλλ᾽ εὐτυχὴς ἔσομαι ἂν μάθω τὸν λόγον τῆς διαγωγῆς του, καὶ ἂν ἀληθῶς εἴς τι προσέκρουσα, οὐδόλως θέλω διστάσει νὰ τὸ ἐπανορθώσω.

Μετὰ δύο ἡμέρας ὁ κ. πρέσβυς τῆς Γαλλίας ἦλθε πρός με καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι ἔχει ἤδη τὴν ἐξήγησιν τῆς δυσαρεσκείας τοῦ κ. Wyse. Εἰς ἐφημερίδα τινὰ ἀγγλικὴν ἐδημοσιεύθη ἄρθρον ἐναντίον του, καί τις ὁμογενής μου, ἀρχαῖός μου συνεργάτης, καὶ ὅστις ἔπρεπε νὰ θεωρῆται ὡς φίλος μου, ὁ κ. Περικλῆς Ἀργυρόπουλος τέλος, τῷ ἐβεβαίωσεν ὅτι ἐγὼ ἤμην ὁ συντάκτης αὐτοῦ.

— Ἀλλὰ δὲν σᾶς εἶπεν, ἠρώτησα, περὶ τίνος ἐπραγματεύετο τὸ ἄρθρον ; διότι ἐλεύθερος ἤμην νὰ γράψω κατὰ τοῦ κ. Wyse ἂν ἐφρόνουν ὅτι ἐνήργει κατὰ τῶν συμφερόντων τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ δὲν ἔχω ἐπὶ τῆς συνειδήσεως ὅτι τὸ ἔπραξα.

— Μάλιστα, ἀπήντησεν ὁ κ. Πρέσβυς· μοὶ εἶπεν ὅτι τὸ ἄρθρον ἐπραγματεύετο περὶ τῆς ἔριδος αὐτοῦ μετὰ τῆς αὐλῆς, ὅτε δὲν ἠθέλησε νὰ παρευρεθῇ εἰς τὴν βασιλικὴν συναναστροφήν, ἀντεκδικούμενος διότι ἡ Μεγάλη Κυρία Plüskow δὲν τὸν ἐπεσκέφθη ἀφ᾽ οὗ ἐγευμάτισε παρ᾽ αὐτῷ· καὶ τὸ ἄρθρον πικρότατα ἐξεφράζετο κατὰ τοῦ Κ. Wyse.

— Ἰδέτε, ἀνέκραξα, πῶς προεξασφαλίζει ἐνίοτε ἡ θεία πρόνοια τὴν ἀνακάλυψιν τῆς ἀληθείας, Ὅ,τι ἐγὼ ἂν τώρα εἰπῶ ἀρνούμενος ὅτι ἔγραψα τοιοῦτο ἄρθρον, δὲν θέλει ἴσως πιστευθῆ καὶ ἐκτιμηθῆ ὑπὸ τοῦ κ. Wyse, παρ᾽ οὗ οὐδὲν ἔχω δικαίωμα ν᾽ ἀπαιτήσω νὰ ἔχῃ ἐμπιστοσύνην εἰς τοὺς λόγους καὶ εἰς τὸν χαρακτῆρά μου· ἀλλά, σύμπτωσις εὐτυχής ! Εἰς τὴν περίστασιν ταύτην ἔχω ἀψευδῆ μάρτυρα. Ἄς καλέσῃ ὁ κ. Wyse, ἂν θέλῃ, τὸν Σεβ. κ. Ἴλλ, τὸν ἐφημέριον τῆς ἀγγλικῆς ἐκκλησίας, καὶ ἂς τὸν ἐρωτήσῃ ἂν ὅτε συνέβαινον ταῦτα, μὲ ἀπήντησε ποτὲ καθ᾽ ὁδόν, ἂν συνωμιλήσαμεν περὶ τῆς τότε συγκρούσεώς του μετὰ τῆς αὐλῆς, καὶ ἂν ἡ γνώμη ἣν εἶχον δὲν ἦτον ὅτι οἷαι δήποτε καὶ ἂν ἦσαν αἱ ἀξιώσεις τοῦ κ. Wyse, τὸ ἄδικον ἀπέδιδον ἐγὼ εἰς τὴν αὐλήν, δυσα-

ρεστοῦσαν ἐπὶ τῇ βάσει τοιούτων ἀσήμων λεπτολογιῶν τὸν πρέσβυν μιᾶς τῶν μεγάλων καὶ προστατίδων δυνάμεων.

Μετὰ πλείστης χαρᾶς ἤκουσε ταῦτα ὁ κ. Πρέσβυς τῆς Γαλλίας, καὶ τὴν ἐπαύριον ὁ κ. Wyse ἦλθε καὶ μ' ἐπεσκέφθη εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ὅτε τῷ ἐπανέλαβον τὰ περὶ τῆς πολιτικῆς πορείας, ἣν προὐτιθέμην ν' ἀκολουθήσω, καὶ οὕτως ἔληξεν ἡ μεταξὺ ἡμῶν ἀναίτιος ἔρις.

5.

Προσωπικὸν τοῦ ὑπουργείου.

Ἅμα δ' ἀναλαβὼν τὰ καθήκοντα ἐν τῷ ὑπουργείῳ, ἔγραψα ἀναγγέλλων τοῦτο εἰς τοὺς παρὰ ταῖς ξέναις αὐλαῖς ἡμετέρους ἀντιπροσώπους, καὶ ἐπεμελήθην τὸν ὀργανισμὸν τῆς ἐσωτερικῆς ὑπηρεσίας. Τοῦ Γενικοῦ γραμματέως ἡ θέσις ἦν κενή, διότι ἐπὶ τοῦ ὑπουργείου Μαυροκορδάτου ὁ τότε ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν Περικλῆς Ἀργυρόπουλος εἶχε προσλάβει ὡς τοιοῦτον τὸν ἐκ Πατρῶν Κ. Κωστάκην, νέον εὐπαίδευτον μέν, ἀλλ' ἐντελῶς ἄπειρον τῆς ὑπηρεσίας, οὐδ' ἔχοντά τινα τῶν ἰδιοτήτων, αἵτινες καταρτίζουσι τὸν σπουδαῖον δημόσιον λειτουργόν, ὥστε καὶ οὐδ' εἰργάζετο σχεδὸν παντελῶς, ἀλλ' ὡς αὐτὴ ἡ σύζυγος τοῦ κλητῆρος διηγεῖτο περὶ αὐτοῦ χλευάζουσα, διέτριβεν ἐν τῷ ὑπουργείῳ περιβαλλόμενος τὰ παράσημα ἃ τῷ ἐδίδοντο ἕνεκα τῆς θέσεώς του, καὶ καλῶν συνεχῶς αὐτὴν καὶ τοὺς περὶ αὐτὴν ν' ἀποθαυμάζωσι τὴν κομψότητά του ὅτε τὰ ἐφόρει. Εἰς ταύτας δὲ τὰς διηγήσεις ἀνταπεκρίνετο τῷ ὄντι ἡ περίστασις ὅτι εἰς τὰ ἀρχεῖα οὐδὲν εὗρον ἐργασίας του ἴχνος.

Τοιοῦτος λοιπὸν ὤν, εὐκατάληπτον ὅτι συμπαρητήθη μετὰ τοῦ διορίσαντος αὐτὸν ὑπουργοῦ, προφάσει μὲν πολιτικῶν βεβαίως ἀρχῶν, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ συναισθήσει ἀναμφιβόλως, ὅτι πιθανὸν θὰ ἦν ἄλλος ὑπουργὸς νὰ μὴ τὸν ἔκρινε λίαν κατάλληλον διὰ τὴν σπουδαίαν θέσιν ἣν κατεῖχεν ἐπὶ τοῦ Κ. Ἀργυροπούλου.

Εὗρον δὲ ἐν τῷ ὑπουργείῳ ὑπουργικὸν γραμματέα τὸν Κ. Ι. Σπηλιωτάκην, ὑπάλληλον ἐργατικώτατον καὶ εἰς τὴν νομικὴν σχολὴν τῶν Παρισίων ἐκπαιδευθέντα, προσέτι τὸν Ἀλέξανδρον Ι. Σοῦτσον, ἐμπειρότατον τῆς Γαλλικῆς, καὶ μετὰ πλείστης ἐπιμελείας καὶ ἀκριβείας αὐτὴν γράφοντα· προσέτι τὸν γέροντα Φρεαρίτην ἐπὶ τῶν ἀρχείων, τὸν Σαλάχαν καὶ ἄλλους τινὰς νέους, γραφέων ἔχοντας θέσεις. Εἰς τὸν κατάλογον δὲ ὃν ὁ κ. Σπηλιωτάκης κατὰ τὴν πρώτην αὐτοῦ παρουσίασιν μοὶ ὑπέβαλεν, εἶδον καὶ ἄλλα τινὰ ὀνόματα, σημειούμενα ὑπὸ τὴν ἰδιότητα **ἐκτάκτων** γραφέων καὶ καλλιγράφων. Ἐρωτήσας δὲ τί ἦσαν οὗτοι καὶ ἂν νόμος κανονίζῃ τὰς θέσεις ταύτας, ἔμαθον ὅτι προσελαμβάνοντο ὡς βοηθοὶ κατὰ διαταγὴν τοῦ ὑπουργοῦ ἑκάστοτε, καὶ ἐμισθοῦντο ἐκ τῶν γραφικῶν ἐξόδων.

— Καὶ εἰσίν, ἠρώτησα, ἀναπόφευκτοι εἰς τὴν ὑπηρεσίαν;

— Ἀναμφιβόλως, μοὶ ἀπεκρίθη ὁ κ. Σπηλιωτάκης. Τὸ τακτικὸν προσωπικὸν δὲν ἐπαρκεῖ εἰς αὐτήν.

— Τότε, τῷ εἶπον, σᾶς παρακαλῶ νὰ μοὶ συντάξητε ἔκθεσιν καὶ νομοσχέδιον περὶ τούτου, ἵνα, ἅμα συνελθούσης τῆς Βουλῆς, ζητήσω παρ' αὐτῆς αὔξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τοῦ τακτικοῦ προσωπικοῦ· ἤδη δέ, ἀπὸ σήμερον νὰ ἀπολύσητε πάντας τούτους τοὺς ἐκτάκτους βοηθούς, διότι οὐχὶ ἐγώ, ἀλλ' οὐδ' αὐτὸς ὁ Βασιλεὺς ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ μισθοδοτῇ μὴ κατὰ νόμον κεκανονισμένας θέσεις, ἀδιάφορον ἂν οἱ μισθοὶ δίδονται ἐκ τῶν γραφικῶν ἐξόδων ἢ ἐξ ἄλλου κεφαλαίου.

Καὶ οὗτοι μὲν αὐθημερὸν ἀπεπέμφθησαν, ὅπερ μοὶ ἐπέτρεψε νὰ ἐλαττώσω ἐπαισθητῶς τοῦ ὑπουργείου τὰ γραφικὰ ἔξοδα, καὶ ἡ πρόσληψις αὐτῶν διὰ νόμου οὐδόλως ἐκρίθη τοῦ λοιποῦ ἀναγκαία. Τῷ ὄντι ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τοῦ διορισμοῦ μου παρετήρησα καὶ ἐπληροφορήθην, ὅτι οἱ κύριοι γραφεῖς καὶ ἄλλοι ὑπάλληλοι ἤρχοντο περὶ τὴν μεσημβρίαν μόνον εἰς τὸ γραφεῖον, καὶ ἀνεχώρουν περὶ τὰς τρεῖς ἢ καὶ περὶ τὰς δύω. Περὶ τούτου οὐδεμίαν εἰς οὐδένα ἀπηύθυνα μομφὴν ἢ παρατήρησιν, καὶ ὅτε ἐπορευόμην εἰς τὸ

ὑπουργεῖον, οὐδένα ὑπάλληλον ἀπαντῶν, εἰργαζόμην μόνος εἰς τὸ δωμάτιόν μου. Τὴν τρίτην, νομίζω, ἡμέραν καὶ τὰς ἑπομένας μετὰ μιᾶς ἢ δύω ὡρῶν ἐργασίαν, κρούων τὸν κώδωνα, παρήγγελλον εἰς τὸν κλητῆρα νὰ ζητήσῃ καί μοι φέρῃ τι ἔγγραφον· ἀλλ᾽ ὁ κλητὴρ, τεθορυβημένος, μοὶ ἀπήντα ὅτι ὁ ἔχων τὸ ζητούμενον ὑπάλληλος δὲν εἶχεν ἔλθει ἀκόμη.

— Ὅταν ἔλθῃ, τῷ ἔλεγον, ζήτησον τὸ ἔγγραφον καὶ φέρε το.

Τοῦτο εἶχεν ὃ ἤλπισα ἀποτέλεσμα. Ἀνὰ πᾶσαν ἡμέραν οἱ ὑπάλληλοι ἤρχοντο ἐνωρίτερον, ἠρώτων ἂν ἤμην ἤδη ἐν τῷ ὑπουργείῳ, καὶ ὅταν ἐμάνθανον ὅτι πρὸ πολλοῦ εἰργαζόμην, ἐπήγαινον σιωπηλῶς εἰς τὰ γραφεῖά των, καὶ ἐπεδίδοντο εἰς τὴν ἐργασίαν των. Μέχρι τέλους δέ, αἰδούμενοι ὅτι ἔβλεπον τὸν ὑπουργὸν οὕτως αὐτοῖς τὸ παράδειγμα τῆς ἐργατικότητος διδοντα, ἤρχοντο ὅτε καὶ ἐγώ, καὶ δὲν ἀνεχώρουν πρὸ ἐμοῦ, καὶ ἡ ἐργασία ἐγίνετο πᾶσα, καὶ οὐδ᾽ ἐγίνετο πλέον λόγος ἢ ἐπαισθητὴ ἡ ἀνάγκη τῆς διὰ νόμου αὐξήσεως τοῦ προσωπικοῦ, ἢ τῆς προσλήψεως βοηθῶν.

Ἀλλὰ τὸν διορισμὸν γενικοῦ Γραμματέως ἀπῄτει καὶ ὁ νόμος καὶ ἡ ἀνάγκη τῆς ὑπηρεσίας. Εἰς δύω δὲ ἐπέστησα τὴν προσοχήν μου προταθέντας μοι καὶ ὑπὸ τοῦ κ. Σπηλιωτάκη καὶ ὑπ᾽ ἄλλων, καὶ οὓς καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐγνώριζον. Ἦσαν δ᾽ οὗτοι ὁ κ. Ν. Δραγούμης καὶ ὁ κ. Ι. Δεληγιάννης.

Ὁ πρῶτος ἦν ὁ ἀγαπητός μου μακροχρόνιος συνεργάτης εἰς τὴν «Πανδώραν» καὶ εἰς τὸν «Θεατὴν τῆς Ἀνατολῆς,» τὰς πολιτικάς μου ἀρχὰς γνωρίζων καὶ συμμεριζόμενος, λόγιος, γράφων ἄριστα τὴν Γαλλικήν, ὑπηρετήσας ἄλλοτε εἰς διοικητικὰς θέσεις, καὶ εἰς τὰ ὑπουργεῖα ἐπ᾽ ὀλίγον μὲν τὸ τῶν ἐξωτερικῶν, κυρίως ὅμως τὸ τῶν ναυτικῶν.

Ὁ δ᾽ ἕτερος φίλος μου καὶ αὐτός, ἦν γόνος οἰκογενείας πολλὰ κατὰ τὴν ἐπανάστασιν παθούσης καὶ ὑπηρετησάσης, σπουδάσας ἐν Γαλλίᾳ, ἐπὶ πολλὰ δ᾽ ἔτη ὑπηρετήσας εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, οὗ ἐγνώριζεν ἄριστα τὰ καθέκαστα τῆς ὑπηρεσίας, καὶ παυθεὶς ὑπὸ τοῦ προλαβόντος ὑπουργείου μόνον διότι δὲν ἀνῆκεν εἰς

τὸ κόμμα αὐτοῦ. Καὶ δίκαιον λοιπόν, καὶ τῇ ὑπηρεσίᾳ συμφέρον ἐνόμισα αὐτὸν νὰ προτείνω ὡς Γενικὸν Γραμματέα, καὶ ὁ Βασιλεὺς ἄνευ ἐνστάσεως ἐνέκρινε τὴν πρότασίν μου.

Εἰς τὸν κ. Δεληγιάννην λοιπὸν ἀνέθετον τὴν προπαρασκευὴν πάσης τῆς συνήθους καὶ τρεχούσης ἐργασίας, εἰς τὸν κ. Σπηλιωτάκην ἰδίως τὰς ὑποθέσεις, αἵτινες ἀπήτουν νομικὰς ἀναπτύξεις, καὶ εἰς τὸν κ. Σοῦτσον μᾶλλον τὰ τυπικὰ ἔγγραφα. Ἀλλὰ τὸ πλεῖστον τῆς ἐργασίας, πᾶν τὸ ἀληθῶς σπουδαῖον καὶ διπλωματικὴν ἔχον σημασίαν, ἐπεφύλαττον εἰς ἐμαυτόν, διότι τοῦ κ. Δεληγιάννη τὸ ὕφος εὕρισκον σχοινοτενέστερον τοῦ δέοντος, πολύπλοκον καὶ οὐχὶ ἱκανῶς νευρῶδες καὶ ἀποδεικτικόν, τοῦ δὲ κ. Σπηλιωτάκη δικηγορικὸν μᾶλλον, καὶ πολλάκις τὸν *ἥττονα* λόγον ***κρείττονα*** ποιοῦν, ὅπερ ἦν ἐντελῶς πρὸς τὰς ἀρχάς μου ἀντίθετον. Ἂν ἔχωμεν δίκαιον, τῷ ἔλεγον πολλάκις, πρέπει ν' ἀποδεικνύεται εὐκόλως τοῦτο ἄνευ στρεψοδίκων ἐπιχειρημάτων· ἂν ἔχωμεν ἄδικον, δὲν θέλω νὰ τὸ ὑποστηρίξω παντάπασι. Διὰ τοῦτο πάντα τὰ τοιαύτης σημασίας ἔγγραφα ἔγραφον ὁ ἴδιος, καὶ μετὰ πλείστης χαρᾶς ἤκουσα παρὰ τῶν ξένων διπλωματῶν πολλάκις ὁμολογηθὲν ὅτι αἱ ἐκ τοῦ γραφείου μου ἐξερχόμεναι διακοινώσεις περὶ σπουδαίων ἀντικειμένων ἦσαν πᾶσαι μετ' ἀκαταμαχήτου λογικῆς γεγραμμέναι, καὶ εἶχον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ ἰδῶ σχεδὸν πάντοτε τὰς ὑποθέσεις ἃς ὑπεστήριζον περατουμένας ἐπιτυχῶς.

Συνέβησαν εἰς τὸ προσωπικὸν τοῦ ὑπουργείου ἐν ᾧ διεύθυνον αὐτὸ καί τινες ἀλλαγαί. Οὕτως, ἀπελθόντος τοῦ κ. Σούτσου εἰς Ρωμανίαν ν' ἀναλάβῃ τὴν διεύθυνσιν τῶν κτημάτων τῆς θείας του Κας Ὑψηλάντη, ἀντικατέστησεν αὐτὸν ὁ Κος Σπ. Μεταξᾶς, ἀνεψιὸς τοῦ μεγάλου ἀγωνιστοῦ Ἀνδρέου τοῦ Μεταξᾶ, καὶ εἰς αὐτόν, ἄπειρον ὄντα τῆς ὑπηρεσίας, ἀνετέθη ἁπλῶς ἡ σύνταξις τῶν ἐντελῶς τυπικῶν ἐγγράφων, περιοριζομένη κυρίως εἰς ἀντιγραφὴν τῶν προϋπαρχόντων τύπων. Οἱ ἀνώτεροί του ἐν τῇ ἱεραρχίᾳ, ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς καὶ οἱ ἄλλοι, τὸν ἐθεώρουν ὡς ἐστερημένον φιλεργίας καὶ ἱκανότητος· καὶ ἐγὼ δ' αὐτὸς ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ πιστεύσω ὅτι

δὲν ἦν ἄδικος ἡ ἐκτίμησίς των. Ἡμέραν τινά, ὅτε ἀπουσιάζοντος τοῦ Βασιλέως ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἀντεβασίλευεν ἡ Βασίλισσα, ἔφερον καὶ ὑπέβαλον διάφορα διαταγμάτων σχέδια εἰς τὴν ὑπογραφὴν τῆς Α. Μ. Μεταξὺ δ' αὐτῶν ἦν καὶ ἓν γραφὲν καὶ παρασκευασθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Μεταξᾶ περὶ χορηγήσεως ἐκτελεστηρίου εἰς ὑποπρόξενόν τινα τῆς Αὐστρίας ἔν τινι πόλει τῆς Πελοποννήσου. Ἡ Α. Μ. εἶχε λάβει τὸν κάλαμον νὰ τὸ ὑπογράψῃ, ὅπερ, προκειμένου περὶ τῆς τρεχούσης ὑπηρεσίας, μετὰ πάσης εὐχερείας καὶ ἀβασανίστως ἔπραττεν, ἀντιτάξασα πολλάκις εἴς τινας ἐλαφρὰς περὶ τούτου παρατηρήσεις μου, ὅτι ἡ εὐθύνη ἐπεβάρυνε πᾶσα τοὺς ὑπουργούς. Ἀλλὰ πρὶν ἢ θέσῃ τότε τὴν ὑπογραφήν της, ἔρριψα βλέμμα ἐπὶ τοῦ διατάγματος, καὶ κατατεθορυβημένος τὸ ἀπέσυρα, παρακαλέσας τὴν ἐκπληττομένην βασίλισσαν νὰ μοὶ τὸ ἀποδώσῃ ἵνα τὴν ἐπαύριον τὸ ἐπαναφέρω· καὶ τῷ ὄντι τὴν ἐπιοῦσαν ὅτε τῇ παρουσίασα αὐτὸ ἐκ νέου, τότε τῇ ὡμολόγησα ὅτι ὁ κ. Μεταξᾶς, ἀναγνοὺς εἰς τὴν ἐπιστολὴν τοῦ πρέσβεως τῆς Αὐστρίας τὸ τυπικόν: «L'Empereur, mon Auguste Maître εὐηρεστήθη νὰ διορίσῃ τὸν ΝΝ κτλ». μετ' ἀκατανοήτου ἀπροσεξίας ἔγραψεν ἐν τῷ διατάγματι νὰ δοθῇ τὸ ἐκτελεστήριον εἰς τὸν κ. Auguste Maître! Τοῦτο ἐκίνησεν εἰς πολὺν γέλωτα τὴν Βασίλισσαν. Ἐν τούτοις αὐτὸς οὗτος ὁ κ. Μεταξᾶς μετά τινα ἔτη πεμφθεὶς εἰς Πετρούπολιν πρέσβυς, ὅπου καὶ ἀπεβίωσεν, οὐ μόνον ἠγαπήθη ἐκεῖ διὰ τὸ εὐάρεστον καὶ φιλόφρον τῆς συμπεριφορᾶς του, ἀλλὰ καὶ ἐξετιμήθη ἐπὶ ἱκανότητι, ὥστε εἰς αὐτὸν ὁ γνωστὸς στίχος δύναται ἀντιστρόφως οὕτω νὰ ἐφαρμοσθῇ: Tel brille au premier rang qui s'eclipse au second.

Ἄλλος δ' ὑπάλληλος προσληφθεὶς ὑπ' ἐμοῦ, κατ' ἐπιθυμίαν ἣν καὶ ἡ βασίλισσα μοὶ ἐξέφρασεν, ὡς ἄμισθος ἀκόλουθος, ἦν ὁ κ. Γ. Τ...... υἱὸς φίλης οἰκογενείας, νέος εὐπαίδευτος, ἀλλὰ μὴ ἔχων ἔτι πεῖραν τοῦ βίου καὶ τὴν πολιτικὴν κρίσιν ὥριμον, ὡς ἡ ἑπομένη περίστασις τὸ ἔδειξεν ὀλίγον μετὰ τὸν διορισμόν του. Ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν εἶχεν ἔλθει πρὸς ἐμὲ ὁ κ. Wyse, ὅστις ἀπὸ τῆς ἐξηγή-

σεώς μου μετὰ τοῦ Γάλλου πρέσβεως εἶχε κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον ἐξιλεωθῇ, ὥστε καὶ ἀντεπεσκεπτόμεθα πλέον, καὶ ἡμέραν τινὰ μάλιστα μοὶ ἔδωκε καὶ ἓν ἔγγραφον ἐκ τοῦ ἀρχείου του, εἰπών μοι ὅτι εἰς ἐμὲ τὸ ἐμπιστεύεται, διότι ἠξεύρει ὅτι δὲν εἶμαι ὡς τὸν προκάτοχόν μου, τὸν κ. Περικλῆν Ἀργυρόπουλον, ὅστις πολλάκις ἐλάμβανεν ἔγγραφά του καὶ ἔπειτα δὲν ἐδύνατο νὰ τ' ἀποδώσῃ, ἀπολέσας αὐτά, διότι ἀντὶ νὰ τὰ ἐγκλείῃ εἰς τὸν κόλπον του, τὰ ἔθετεν ἐξ ἀπροσεξίας μεταξὺ ἐπενδύτου καὶ ὑπενδύτου, καὶ αὐτὰ ὀλισθαίνοντα ἔπιπτον καὶ ἐσπείροντο εἰς τὰς ὁδούς. Ἐν τούτοις ὁ κ. Ἀργυρόπουλος ἦν ὁ κυρίως πολιτικὸς φίλος τοῦ κ. Wyse, εἰς τὸ ὑπουργεῖον τὸ κληθὲν τῆς κατοχῆς, ὑπ' αὐτοῦ προταθεὶς καὶ ὑποστηριζόμενος. Ἤμην λοιπὸν λίαν ηὐχαριστημένος ὅτι μέχρι τούτου εἶχον προαγάγει τὴν συμφιλίωσιν, καὶ ἔχαιρον βλέπων τὸν κ. Wyse νὰ ἔρχηται νὰ μ' ἐπισκέπτηται εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὅμως εἶχε σπουδαῖον δὲν ἐνθυμοῦμαι τί νὰ μοὶ διακοινώσῃ σχετικὸν πρὸς τὴν τότε τῆς Ἀγγλίας δυσμένειαν καὶ τὰς παρ' αὐτῇ ἐπικρατούσας προλήψεις κατὰ τῆς Ἑλλάδος, ὥστε ἠναγκάσθην νὰ τῷ ὁμιλήσω ὀλίγον σοβαρῶς, καταδεικνύων τὴν πρὸς ἡμᾶς ἄδικον καὶ ἀδικαιολόγητον διαγωγὴν τῆς κυβερνήσεώς του. Ἅμα δ' ἀνεχώρησε, συνέταξα ἔκθεσιν τῆς ὅλης συνδιαλέξεως, ἣν ἀπηύθυνα πρὸς τὸν τότε ἐν Λονδίνῳ πρέσβυν ἡμῶν, τὸν κ. Σπυρ. Τρικούπην, καὶ καλέσας τὸν Γενικὸν Γραμματέα κ. Δεληγιάννην τῷ ἔδωκα τὸ ἔγγραφον, παραγγείλας ν' ἀντιγραφῇ ἐν πάσῃ μυστικότητι καὶ ταχύτητι, καὶ δοθέν μοι εἰς ὑπογραφήν, νὰ πεμφθῇ διὰ τοῦ αὐθημερὸν ἀναχωροῦντος ἀτμοπλοίου. Τοῦτο καὶ κατὰ γράμμα ἐξετελέσθη.

Τὴν δ' ἐπαύριον, ὅτε ἀπὸ πρωΐας ἀπελθὼν εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἔῤῥιψα, ὡς συνείθιζον, ἓν βλέμμα εἰς τὰς πρωτίστας τῶν ἐφημερίδων, οἷα καὶ ὅση ὑπῆρξεν ἡ ἔκπληξίς μου νὰ εὕρω ἐν τῷ «Αἰῶνι» (γραφομένῳ τότε ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου Φιλήμονος τοῦ τῇ Ἀγγλίᾳ δυσμενεστάτως διακειμένου) μακρὸν ἄρθρον ἐν ᾧ ἐξετίθετο πᾶσα ἡ μετὰ τοῦ κ. Wyse συνδιάλεξίς μου ἐμπεριστατωμένως ὡς τὴν ἐξέ-

θηκα τῷ κ. Τρικούπῃ, καὶ τὸ χείριστον, μετ' ἐπαίνων, οἵτινες ἀπεδίδοντο εἰς ἐμέ, ὡς ἀνδρικῶς καὶ ἀφόβως πρὸς τὸν πρέσβυν ἀπαντήσαντα, καὶ ἡ συμπεριφορά μου ἐκηρύττετο ὀφείλουσα νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ὑπογραμμὸς τοῖς παρ' ἡμῖν πολιτευομένοις.

Εἰς τὴν ἀνάγνωσιν ταύτην ἐγενόμην ἔξαλλος. Ἀτοπώτερον, καὶ διὰ τὰς περιστάσεις ἀσυμφορώτερον οὐδὲν ἐδύνατο νὰ γραφῇ. Μόλις εἶχον πραΰνει τὸν παράλογον κατ' ἐμοῦ ἐρεθισμὸν τοῦ κ. Wyse, καὶ ἰδοὺ τῷ ἔδιδον διὰ τούτου δικαιότατον λόγον ἀγανακτήσεως. Πῶς ἐδύνατο νὰ μὴ ἐκλάβῃ ὅτι ἐγὼ ἐδημοσίευσα κακοβούλως καὶ παιδαριωδῶς τὰ τῆς συνεντεύξεως, ἵνα ἐκθέσω μὲν αὐτόν, ἐπαίνους δ' εἰς ἐμαυτὸν ἀποδώσω.

Ἅμα λοιπὸν ἀναγνούς, ἔλαβον χάρτην, καὶ ἔγραψα πρὸς τὸν Γενικὸν Γραμματέα, προσκαλῶν αὐτὸν νὰ ἐρευνήσῃ πῶς καὶ ὑπὸ τίνος τῶν ὑπαλλήλων ἐγράφη τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο, ἢ ἐδόθη ἡ ὕλη αὐτοῦ εἰς τὸν «Αἰῶνα», ἵνα ληφθῶσι τὰ δέοντα πειθαρχικὰ μέτρα.

Μόλις δ' ἀφιχθεὶς ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἅμα εὗρεν εἰς τὸ γραφεῖόν του καὶ ἀνέγνω τὴν ἐπιστολήν μου, ἦλθε πρὸς ἐμὲ καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι εἰς οὐδεμίαν ἔρευναν ἔχει ἀνάγκην νὰ προβῇ, διότι τὸ πρὸς τὸν κ. Τρικούπην ἔγγραφόν του ἐγνώριζεν οὐδεὶς ἄλλος πλὴν ἐμοῦ ὅστις τὸ ἔγραψα, αὐτοῦ εἰς ὃν τὸ ἔδωκα καὶ τοῦ γραφέως ὃν ἐκάλεσεν εἰς τὸ ἴδιόν του δωμάτιον, ἔμεινεν ἐκεῖ μέχρις οὗ ἀντεγράφη ἐμπρός του κεκλεισμένων τῶν θυρῶν, μεθ' ὃ ὁ κ. Δεληγιάννης τὸ μὲν σχέδιον λαβὼν κατέκλεισε μετὰ τῶν ἀπορρήτων ἐγγράφων, τὸ δὲ ἀντίγραφον ἔφερεν ὁ ἴδιος εἰς ἐμέ, καὶ ἀφ' οὗ τὸ ὑπέγραψα, τὸ διεξεπεραίωσε καὶ ἐσφράγισε μόνος του, χωρὶς νὰ διέλθῃ διὰ τῶν χειρῶν ἄλλου τινὸς καὶ τὸ ἔπεμψεν εἰς τὸ ταχυδρομεῖον. Ὥστε ὁ μόνος τρίτος λαβὼν γνῶσιν τῆς ὑποθέσεως ἦν ὁ ἀντιγράψας αὐτό, καὶ οὗτος ἦν ὁ κ. Γ. Τ...... Τότε καλέσας ἕνα τῶν κλητήρων, τῷ διέταξα ἅμα ἔλθῃ ὁ κ. Τ...... νὰ μοὶ τὸν πέμψωσιν.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγα λεπτά, ἐπανελθὼν ὁ κλητὴρ μοὶ ἀνήγγειλε τὸν κύριον πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας. Ἐννοεῖται ὅτι τὸν ἐπερίμενον.

Ὁ κ. Wyse εἰσῆλθε συνωφρυωμένος, ἀγριωπὸς καὶ πνευστιῶν. Ὡς δ' ἐγερθεὶς τὸν ὑπεδέχθην φιλοφρόνως καὶ τῷ προσέφερα ἕδραν, ἀντὶ νὰ καθήσῃ,

— Λοιπόν, μοὶ εἶπε, Κύριε Ὑπουργέ, τοῦ λοιποῦ ὅταν θὰ ἔχωμεν τί νὰ διαπραγματευθῶμεν, θὰ πρέπῃ πάντοτε ἐγγράφως ν' ἀποτεινώμεθα πρὸς ὑμᾶς, καὶ ἡ διὰ ζώσης συνεννόησις ἔσται ἀδύνατος.

— Πῶς τοῦτο; ἀπήντησα, ὡς ἐκπληττόμενος. Τὸ τοιοῦτο θὰ ἦτο λυπηρὸν καὶ δυσάρεστον.

— Πῶς, ἐρωτᾶτε, εἶπεν ὁ κ. Πρέσβυς, ἐν ᾧ σπασμωδικῶς ἐζήτει εἰς τὸν κόλπον τοῦ ἐνδύματός του, καὶ ἐξήγαγε μίαν ἐφημερίδα, τὸν γνωστόν μοι «Αἰῶνα».

— Ἰδού, προσέθηκε· τὸ εἴδατε τοῦτο; Καὶ μοὶ ἔδειξε τὸ ὀλέθριον ἄρθρον.

— Τὸ εἶδον, ἀπεκρίθην, ἀφ' οὗ ἔῤῥιψα ἓν βλέμμα ἐπ' αὐτοῦ. Ἀλλ' εὐαρεστηθῆτε νὰ καθήσητε καὶ νὰ περιμείνητε μίαν στιγμήν.

Κωδωνίσας δέ, εἶπον εἰς τὸν εἰσελθόντα κλητῆρα νὰ ζητήσῃ παρὰ τοῦ Κυρίου Γενικοῦ Γραμματέως τὴν ἐπιστολὴν ἣν τῷ εἶχον διευθύνει τὸ πρωΐ, καὶ νὰ μοὶ τὴν φέρῃ. Μετὰ δύω δὲ λεπτά, ἐφ' ὧν σιγὴ δυσάρεστος ἐπεκράτει μεταξὺ ἡμῶν, λαβὼν τὸ ἔγγραφον,

— Αναγινώσκετε καὶ ἐννοεῖτε ἄριστα τὴν Ἑλληνικήν, εἶπον τῷ κ. Wyse. Σᾶς παρακαλῶ, εὐαρεστηθῆτε ν' ἀναγνώσητε τοῦτο.

Ὁ δέ, λαβών, τὸ ἀνέγνω, καὶ ἐν τῷ ἅμα ἀποδοὺς μοι αὐτό, μοὶ εἶπε·

— Σᾶς εὐχαριστῶ, Κύριε Ὑπουργέ, ὀρθότερον νὰ ἐνεργήσητε ἦτον ἀδύνατον. Ἱκανοποιήθην πληρέστατα. Λυπηρὸν ὅτι ὑπάλληλοι τῆς Κυβερνήσεως δείκνυνται τοσοῦτον ἐπιλήσμονες τῶν καθηκόντων των, καὶ ὑμέτερον ἐστὶ συμφέρον νὰ τοῖς τὸ ἐνθυμίσητε.

Ἀφ' οὗ δ' ἀνεχώρησεν ὁ κ. Wyse, ἐντελῶς πραϋνθεὶς καὶ διαλλαγείς, εἰσῆλθεν ὁ κύριος Τ......

Εἰς τοῦτον ὡμίλησα περὶ τοῦ ἄρθρου καὶ τῷ εἶπον ὅτι δὲν δύναται αὐτὸ νὰ ἐγράφη ὑπ' ἄλλου, διότι ἦν ὁ μόνος λαβὼν ἐν Ἀθήναις γνῶσιν τῆς συνεντεύξεως καὶ τῆς ἐπιστολῆς μου.

— Ἀλλ' οὐδ' ἀρνοῦμαι, ἀπήντησεν ὁ κ. Τ......, ὅτι ἐγὼ συνέταξα καὶ κατεχώρησα τὸ ἄρθρον ἐκεῖνο.

— Τότε, τῷ εἶπον, παρέβητε τὸ στοιχειωδέστερον τῶν καθηκόντων τοῦ ὑπαλλήλου, τὸ τῆς ἐχεμυθίας. Λυποῦμαι βαθέως περὶ τούτου, διότι καὶ ἐμὲ αὐτὸν περιήγαγεν εἰς μεγάλην ἀμηχανίαν, καὶ τὸν πρέσβυν τῆς Ἀγγλίας ἐξήγειρεν εἰς ἀγανάκτησιν, ὥστε καὶ ἱκανοποίησιν ἀξιοῖ. Καὶ τοῦτο μὲν ἐλπίζω νὰ διαφύγω. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἄρτι εἰσέρχεσθε εἰς τὸ στάδιον τῆς ὑπηρεσίας, ἐπιθυμῶ ὑπὸ τὴν διεύθυνσίν μου νὰ εὐδοκιμήσητε ἐν αὐτῷ, καὶ ἔχετε πάντα τὰ προσόντα πρὸς τοῦτο· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἦσθε προσεκτικώτερος ὡς πρὸς τῶν καθηκόντων σας τὴν ἐκτέλεσιν, καὶ νὰ μοὶ ἐγγυηθῆτε ὅτι ἐν τῷ μέλλοντι οὐδέποτε πλέον θέλει συμβῆ ὅ,τι διὰ πρώτην φορὰν θέλω νὰ λησμονήσω.

— Τοῦτο, Κύριε Ὑπουργέ, μοὶ ἀπεκρίθη ὁ νέος ἀκόλουθος, δὲν δύναμαι νὰ σᾶς ὑποσχεθῶ. Ὅτε μανθάνω ὅτι ξένος πρέσβυς ὁμιλεῖ πρὸς τὴν ἡμετέραν κυβέρνησιν τοσοῦτον ἀτόπως ὡς ὁ τῆς Μεγ. Βρετανίας ὡμίλησε, καὶ ὅτι ὑπουργὸς ἕλλην ἀπαντᾷ τοσοῦτο λογικῶς καὶ ἀξιοπρεπῶς ὡς ὑμεῖς ἀπηντήσατε, καθῆκον ἔχω νὰ καταστήσω τοῦτο δημοσίως γνωστόν.

— Ἀλλά, τῷ εἶπον, ἔχετε ὅλως ἐσφαλμένην ἔννοιαν τοῦ καθήκοντος. Δι' ὑμᾶς τὸ πρῶτον καθῆκον ἐστὶν ἡ ἐχεμύθια. Ὅ,τι ὑμεῖς ἀντιγράφετε, δὲν ἀνήκει εἰς ὑμᾶς, ἀλλ' εἰς ἐμέ, καὶ σᾶς παρακαλῶ ποτὲ πλέον τοῦτο νὰ μὴ σᾶς συμβῇ, νὰ διαδώσητε ὅ,τι μανθάνετε ἐκ τῆς ὑπηρεσίας.

— Ὁ πατριωτισμός μου, ἀπήντησεν ὁ κ. Τ......, δὲν μοὶ ἐπιτρέπει νὰ ὑποσχεθῶ τὸ τοιοῦτο.

— Ἐνταῦθα, φίλτατε, ἐντὸς τοῦ ὑπουργείου, ὁ πατριωτισμὸς εἶν' ἰδική μου φροντίς, ἡ δ' ὑμετέρα ἡ καθαρὰ καὶ πιστὴ ἀντιγραφὴ καὶ οὐδὲν πλέον, ὥστε πρέπει νὰ ἐκλέξητε, ἢ νὰ ἐκτελῆτε

ἀκριβῶς τὰ ὑμέτερα καθήκοντα, ἐν οἷς ὡς πρώτιστον ἀπαιτεῖται καὶ ἡ ἐχεμύθια, ἢ νὰ παραιτηθῆτε.

— Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἀπεκρίθη, ἐπιμένων ὁ κ. Τ...... θὰ προτιμήσω τὸ δεύτερον.

— Θὰ τὸ λυπηθῶ πολύ, τῷ εἶπον, καὶ ἐπιθυμῶ μᾶλλον νὰ σκεφθῆτε καὶ νὰ σταθμίσητε τοὺς λόγους μου πρὶν τοιαύτην ἀπόφασιν λάβητε. Ἀλλ' ἂν ἐπιμένετε εἰς τὴν ὑμετέραν ἄποψιν, ἄλλη διέξοδος δὲν ὑπάρχει.

Ὁ κ. Τ...... ἐξῆλθε καὶ μετ' ὀλίγον μοὶ ἔπεμψε γραπτὴν τὴν παραίτησίν του. Ἐπειδὴ δέ, ὡς ἀμίσθου ἀκολούθου τότε, ὁ διορισμός του εἶχε γίνει οὐχὶ διὰ βασιλικοῦ διατάγματος, ἀλλὰ δι' ὑπουργικῆς διαταγῆς, ἐδέχθην ἀμέσως αὐτὴν καὶ τὸν ἀπέλυσα τῆς ὑπηρεσίας.

Τὴν ἐπαύριον δέ, ὅτε ἐπῆγα εἰς τ' Ἀνάκτορα, ἡ Βασίλισσα, ἅμα μὲ εἶδεν, ἐλθοῦσα πρὸς ἐμέ,

— Τί ἔπραξας χθές; μοὶ εἶπεν ὡς θυμωμένη.

— Τί, Μεγαλειοτάτη; Ἀγνοῶ ἂν εἴς τι ἔσφαλον.

— Πῶς! ἔπαυσας τὸν Τ.....! Καὶ δὲν εἰξεύρεις ὅτι ἡ Κυρία Τ...... (ἡ μήτηρ του) θὰ μ' ἐβγάλῃ τὰ 'μάτια; Σήμερον ἦτον ἐδῶ, καὶ ἔπνεε πῦρ.

— Εἰς τοιοῦτο ἔγκλημα, ἀπήντησα μειδιῶν, πέπεισμαι ὅτι δὲν θὰ ἐξοκείλῃ. Ἄλλως τε τὰ ἐδικά μου ὀμμάτια διατρέχουν τὸν ἀληθέστερον κίνδυνον. Κατ' ἐμοῦ πρέπει νὰ πνέῃ φλογερὰν ἐκδίκησιν, διότι εἶναι φίλη ἐμοῦ καὶ ὅλης τῆς οἰκογενείας μου. Ἀλλ' ἄλλως δὲν ἐδυνάμην νὰ πράξω.

Καὶ διηγήθην τῇ Βασιλίσσῃ τὰ διατρέξαντα.

— Εἶχες πληρέστατα δίκαιον, μοὶ εἶπεν ἡ Α. Μ. Θὰ δώσω τῇ Κᾳ Τ...... νὰ τὸ ἐννοήσῃ.

Ὁ κ. Τ...... ἐπανῆλθεν ἐν μετέπειτα χρόνοις εἰς τὴν ὑπηρεσίαν, διεκρίθη ἐν αὐτῇ, καί, εὐγενῶς αἰσθανόμενος, οὐδέποτε μ' ἐκάκισε διὰ τὰ συμβάντα.

Πλὴν δὲ τούτων τῶν ἐπεισοδίων ὀφείλω κατὰ πάντα τὰ λοιπά,

καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ὑπουργείας μου, ν' ἀποδώσω πλήρη δικαιοσύνην εἰς τὸν ζῆλον, τὴν ἀκεραιότητα καὶ τὴν ἀκρίβειαν περὶ τὴν ὑπηρεσίαν πάντων τῶν ὑπαλλήλων μεθ' ὧν εἶχον τὴν εὐχαρίστησιν νὰ συνεργασθῶ.

Ἐγὼ δ' αὐτός, πλὴν τῶν ὑπουργικῶν καθηκόντων, ἠθέλησα νὰ διατηρήσω καὶ τὰ τοῦ καθηγητοῦ, νομίσας ὅτι θὰ ὠφέλει τὴν ὑπόληψιν τοῦ Πανεπιστημίου ἂν εἷς ὑπουργὸς κατεῖχε μίαν τῶν ἑδρῶν αὐτοῦ, δι' ὃ καὶ ἐξηκολούθησα κατὰ πᾶν τὸ διάστημα διδάσκων ἀπὸ καθέδρας δὶς καθ' ἑβδομάδα, ὡς τακτικὸς καθηγητὴς πάντοτε, ἀλλὰ παραιτηθεὶς τοῦ καθηγητικοῦ μισθοῦ, εἰ καὶ ἄλλοι ἐλάμβανον πάντοτε αὐτόν, ὁσάκις εἰς τὴν καθηγεσίαν προσετίθετο αὐτοῖς καὶ ἑτέρα ἔμμισθος ὑπηρεσία.

6.

Οἱ Βασιλεῖς πρὸς ἐμέ.

Πρὶν δ' ἢ προβῶ εἰς τὴν ἀπομνημόνευσιν τῶν πολιτικῶν μου ἐνεργειῶν ἐν τῷ ὑπουργείῳ, ὀφείλω ν' ἀναφέρω μετὰ συγκινήσεως καὶ εὐγνωμοσύνης τὴν πρὸς ἐμὲ εὐμενῆ καὶ πλήρη συγκαταβάσεως συμπεριφορὰν τῶν Βασιλέων, ἥτις πολὺ μοὶ διηυκόλυνε τὴν ὑπηρεσίαν μου. Ὅρια δὲν εἶχεν ἡ εὐγένεια καὶ ἡ φιλοφροσύνη τῶν πρὸς ἐμὲ φιλικῶν καὶ ἀβιάστων τρόπων τοῦ βασιλέως καὶ ἐν τοῖς ἐλαχίστοις. Ἐνθυμοῦμαι μίαν ἡμέραν, ὅτε συνειργαζόμεθα, καί τινες λεπτολογίαι, εἰς ἃς ἡ Α. Μ. πολλάκις ἠρέσκετο, μὲ περιέφερον εἰς διάθεσιν ἀμήχανον, καὶ ἔκλινα τὴν κεφαλὴν σκεπτόμενος πῶς ν' ἀπαντήσω χωρὶς νὰ διακινδυνεύσω τὸ ζήτημα, ὃ ἤθελον νὰ ὑποστηρίξω, ὁ Βασιλεὺς παρατηρήσας τὴν στενοχωρίαν μου, τὴν ἀπέδωκεν εἰς ἐξωτερικὴν αἰτίαν.

— Σᾶς ἐνοχλεῖ ἡ θερμάστρα; μοὶ εἶπε.

Καὶ ἐγερθεὶς ἔσπευσεν εἰς τὴν γωνίαν τοῦ δωματίου, καὶ ἔστησε πρὸ τῆς ἑστίας τὸ ἀλεξίπυρον.

Ὅτε δὲ κατὰ τὸ θέρος, ἀπουσιαζούσης τῆς Βασιλίσσης, διέτριβεν ὁ Βασιλεὺς εἰς Κηφισίαν, καὶ ἀπηρχόμην ἐκεῖ πρὸς συνέντευξιν τῆς Α. Μ. καὶ συνεργασίαν, ἀφ' οὗ ἐπὶ ὥρας πολλάκις μακρὰς εἰργαζόμεθα, συνείθιζεν, ἐν ᾧ ἀνεγίνωσκον, ἂν εἶχε φθάσει ἡ μεσημβρία περίπου, νὰ ῥίπτῃ ἐπ' ἐμὲ δὶς ἢ τρὶς τὸ βλέμμα κατὰ περίεργον, καὶ σχεδὸν κωμικὸν τρόπον, καὶ νὰ μοὶ λέγῃ κινῶν τὴν κεφαλήν:

— Τώρα ἐπεινάσατε βεβαίως.

— Ὄχι, διόλου, Μεγαλειότατε.

— Πλησιάζει ἡ δωδεκάτη. Βεβαίως πεινᾶτε. Θὰ συμπρογευματίσωμεν. Καὶ κρούων τὸν κώδωνα, ἔλεγε πρὸς τὸν εἰσερχόμενον θαλαμηπόλον·

— Ὁ ὑπουργὸς προγευματίζει ἐδῶ. Προσθέσατε μίαν θέσιν.

Μετὰ δὲ τὸ πρόγευμα, ἡσύχαζεν ὀλίγον ὁ Βασιλεύς, ἐγὼ δ' ἐπερίμενον, καὶ ὅτε ἐξύπνα ἠρχίζομεν πάλιν τὴν ἐργασίαν.

Ἦτον δὲ μεγίστη καὶ χαριεστάτη του ἡ ἀφέλεια. Μίαν ἡμέραν ὅτε εἰργάζετο μετ' ἐμοῦ, τῷ ἀνηγγέλθη ἄφιξις πρέσβεως, ὅστις εἶχεν ἐπισήμους ξένους νὰ παρουσιάσῃ. Ὁ δὲ Βασιλεύς, φέρων τὴν χεῖρα εἰς τὸν πώγωνά του,

— Νομίζω ὅτι δὲν εἶμ' ἐξυρισμένος, μοὶ εἶπεν. Ὁμίλησον ὀλίγον μετὰ τοῦ πρέσβεως. Ὀχληρόν, ἀλλὰ δὲν εἶν' εὔσχημον οὕτω νὰ τὸν δεχθῶ. Καὶ ἐπῆγε νὰ ξυρισθῇ.

Ἀλλὰ δὲν ἐστερεῖτο ἐντελῶς καὶ ἀκανθῶν τὸ μέρος τοῦτο τῆς ὑπηρεσίας μου. Ἐν Ἀθήναις ὅτε διέτριβον, ὁ Βασιλεὺς κατὰ τὸ πέρας τῆς ἐργασίας τῆς ἡμέρας μοὶ προσδιώριζε τὴν ὥραν τῆς ἐξακολουθήσεως διὰ τὴν ἐπαύριον, ἢ ἐνίοτε μοὶ ἐμήνυεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον κατά τινα ὥραν νὰ παρουσιασθῶ, διότι εἶχε διαταγὰς δι' ἐμέ. Καὶ ἐγὼ μέν, φυσικῷ τῷ λόγῳ, ἤμην ἀκριβὴς μέχρι λεπτοῦ. Ἀλλ' ὅτε ἔφθανον, εὕρισκον πολλάκις ὅτι ὁ Βασιλεὺς εἰργάζετο ἔτι μετ' ἄλλου ὑπουργοῦ, καὶ ἐξηκολούθει ἐπὶ ὥρας πολλάς, ὥστε καὶ οὐ σπανίως, ἀφ' οὗ ὅλην μου τὴν ἡμέραν οὕτως ἀργῶς περιμένων κατέτριβον, παρεπεμπόμην εἰς τὴν ἐπαύριον, εὐτυχὴς ἂν καὶ τότε τὸ

αὐτὸ δὲν ἐπανελαμβάνετο. Τοῦτο δὲ συνέβαινεν εἰς πάντας τοὺς συναδέλφους μου, καὶ εἰς αὐτὸν τὸν Πρωθυπουργὸν ἔτι συνεχέστερον ἢ εἰς ἐμέ. Διὰ τοῦτο εἶχον συλλάβει τότε καὶ πολλάκις ἐκφράσει, ἀλλὰ πάντοτε ματαίως, τὴν ἰδέαν ὅτι, μὴ ὑπαρχόντων ἔτι ᾠκοδομημένων ὑπουργείων, σκοπιμώτατον θὰ ἦν ἂν ἠγοράζετο ἡ δεξιῶς (βορειοδυτικῶς) καὶ ὀρθογωνίως τοῖς ἀνακτόροις παρακειμένη καὶ πολὺ ὑποτετιμημένως τότε πωλουμένη οἰκία τοῦ κ. Λημνίου, ἡ σήμερον εἰς ξενοδοχεῖον τῆς Μεγάλης Βρεττανίας διασκευασθεῖσα, προσέτι καὶ τὸ παρακείμενον εὐρὺ γήπεδον τοῦ Σκουλούδη, καὶ εἰς τὴν ἀντιπέραν πλευρὰν τὸ γήπεδον τοῦ Π. Ἀργυροπούλου καὶ τὸ παρακείμενον ξενοδοχεῖον τῶν Ξένων, καὶ ἑκατέρωθεν ἐκτίζοντο πάντα τὰ ὑπουργεῖα, καθ' ὁμοιόμορφον ἐξακολούθησιν τῆς λαμπρᾶς τοῦ Λημνίου οἰκοδομῆς, ὅπερ θὰ ἦν ἐξαίσιος κόσμος τῆς λεγομένης Πλατείας τοῦ Συντάγματος, ἡ δὲ παρ' αὐτὰ τ'ἀνάκτορα θέσις τῶν ὑπουργείων θὰ ἐπέτρεπε, μάλιστα ἂν ἠλεκτρικὸς τηλέγραφος συνέδεεν αὐτὰ μετὰ τοῦ δωματίου τῶν ὑπασπιστῶν, νὰ καλῆται ἕκαστος τῶν ὑπουργῶν ἀκριβῶς καθ' ἣν στιγμὴν διέθετεν ὁ Βασιλεύς, καὶ ἐν τῷ ἅμα νὰ παρουσιάζηται, χωρὶς νὰ σπαταλᾶται καιρὸς πολυτιμότατος διὰ τὴν ὑπηρεσίαν.

Ἐνίοτε δ' ὁ Βασιλεύς, εἴτε εἰς ἀποζημίωσιν τῶν ὡρῶν ἐφ' ἃς μάτην περιέμενον τὴν ἡμέραν, εἴτε ἐὰν ἐνόμιζε κατεπείγουσαν ἐργασίαν τινά, μ' ἐκάλει ἐμὲ πρὸ πάντων νὰ ἔλθω τὸ ἑσπέρας, ἤτοι μετὰ τὴν ἑσπερινὴν ἱππασίαν, περατουμένην τὸ θέρος μετὰ τὰς 10, καὶ ἡ συνέντευξις παρετείνετο οὐ σπανίως πολὺ μετὰ τὸ μεσονύκτιον. Ἀλλά, καίτοι συνήθως εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς ἐργασίας ἀρχόμενος τὸ πρωῒ κατὰ τὴν ὀγδόην, δὲν παρεπονούμην ὅμως δι' αὐτὰς τὰς ἐπισήμους ἀγρυπνίας, διότι καὶ ὁ Βασιλεὺς ἤξευρον ὅτι οὐχὶ περισσότερον ἐμοῦ ἐκοιμᾶτο, καὶ πολλάκις τὸν εὕρισκον τὸ πρωῒ τὴν ἐπιοῦσαν μακρᾶς νυκτερινῆς ἐργασίας ἔχοντα γνώσεις καὶ ἐπιστημονικὰς πληροφορίας περὶ τῆς συζητουμένης ὑποθέσεως ὧν ἐστερεῖτο τῇ προτεραίᾳ· καὶ ὅτε ἐξέφραζον τὴν περὶ τούτου ἔκπληξίν μου, μειδιῶσα ἡ Α. Μ.

— Καὶ τί νομίζεις, ἔλεγεν, ὅτι ἔπραξα χθὲς ἀφ' οὗ ἀνεχώρησας; ἐμελέτησα τὴν περίστασιν περὶ ἧς συνεζητοῦμεν, ἀναγνοὺς τὰς σχετικὰς περὶ αὐτῆς θεωρίας.

Καὶ τοῦτο μὲν ἦν θαυμάσιον. Ἀλλ' ὅ,τι ἀληθῶς καθίστα δυσχερῆ καὶ ἐνίοτε ὀδυνηρὰν τὴν συνεργασίαν μετὰ τοῦ Βασιλέως, συνείχετο μετὰ τοῦ χαρακτῆρος καὶ τῆς ἰδιοσυγκρασίας αὐτοῦ, ἢ μᾶλλον μετὰ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο χαρακτήρων καὶ τῶν δύω ἰδιοσυγκρασιῶν, τοῦ Βασιλέως καὶ τῆς Βασιλίσσης. Ἀμφότεροι κοινὴν εἶχον τὴν ὑψηλοφροσύνην, τὴν εὐθύτητα, καὶ τὴν ἐκ καθήκοντος καὶ ἐξ αἰσθήματος ἔνθερμον ἀγάπην πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλ' ὁ μὲν Βασιλεὺς εἶχε τὴν κρίσιν ὀρθὴν μέν, ἀλλὰ βραδυτάτην καὶ εἰς ὑπερβολὴν λεπτολόγον, ἡ δὲ βασίλισσα τοὐναντίον ζωηροτάτην, στιγμιαίαν, ἀλλ' ἕνεκα τούτου πολλάκις ἄπο σκοποῦ βάλλουσαν. Ὁ βασιλεὺς διέβλεπε μὲν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ συνεσκοτισμένως, καὶ θέλων διὰ λεπτολόγου ἀναλύσεως νὰ φθάσῃ εἰς τὴν ἐντελῆ αὐτῆς κατάληψιν, πολλάκις περιεπλέκετο εἰς τοὺς ἰδίους συλλογισμούς, καὶ ἐλοξοδρόμει μακρυνόμενος αὐτῆς μέχρι τέλους· ἡ βασίλισσα δ' ἀφ' ἑτέρου, ἐκ τῆς πρώτης ἐντυπώσεως ἀφαρπαζομένη, σπανίως ἐπέτρεπεν εἰς τὴν σκέψιν της νὰ ὡριμάσῃ διὰ βραδείας κρίσεως. Οὕτω, φέρ' εἰπεῖν, ὅτε τῷ ἐπρότεινον χορηγίαν παρασήμου εἴς τινα διὰ τὸν ζῆλον καὶ τὴν ἀκρίβειαν αὐτοῦ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν δημοσίων του καθηκόντων, λαμβάνων πολλάκις ῥαβδίον, μοὶ ἐζήτει νὰ τῷ δείξω ὁπόσον τοῦ μήκους αὐτοῦ ἀντιστοιχεῖ εἰς τὸν ζῆλον καὶ πόσον εἰς τὴν ἀκρίβειαν.

Ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς καὶ ἐξ ἐγκαρδίου ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν Βασίλισσαν, ἥτις τῷ ἀνταπέδιδε πληρέστατα τὰ αὐτὰ αἰσθήματα, καὶ εἰς τὴν ὀξύτητα τῆς κρίσεώς της πολλὴν ἔχων πεποίθησιν, τὴν ἐσυμβουλεύετο περὶ πάντων καὶ πάντοτε, καὶ εἰς τὰς συνεντεύξεις μετὰ τῶν ὑπουργῶν του, ὅταν ἡ ἰδία δὲν εἰσήρχετο αὐθορμήτως, ὅπερ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον συνέβαινεν, ἂν παρουσιάζετό τι ζήτημα ἐφ' οὗ ὁ Βασιλεὺς εἶχε δισταγμούς, ὅπερ ἐπίσης συνέβαινε σχεδὸν

παντοτε, ἀπήρχετο, ἐν τῷ μέσῳ τῆς συζητήσεως, πρὸς τὴν πλαγίαν θύραν τοῦ δωματίου, καὶ κρούων αὐτήν,

— Ἀμαλία! Ἀμαλία! ἐφώναζε.

Καὶ ἡ θύρα σχεδὸν ἀμέσως ἠνοίγετο, καὶ εἰσήρχετο ἡ Βασίλισσα, συνήθως λέγουσα,

— Τί μὲ θέλεις πάλιν; Εἰς τί ἠμπορῶ νὰ χρησιμεύσω;

Ὁ δὲ Βασιλεὺς τῇ ἔλεγε τότε τί προτείνει ὁ ὑπουργός, τίνας δὲ δισταγμοὺς ἔχει ὁ ἴδιος.

— Τί ἠξεύρω ἐγὼ περὶ ὅλων τούτων; δὲν τὰ ἐννοῶ, δὲν εἶναι ἔργον μου, ἀπεκρίνετο ἡ Βασίλισσα. Ἀλλ᾽ ἀφ᾽ οὗ οὕτως ἐπροοιμίαζεν, ἀμέσως ἐπελαμβάνετο τῆς ὑποθέσεως, καὶ μετὰ μεγίστης ταχύτητος ἐξέφερε γνώμην, καὶ διϊσχυρίζετο ὅτι αὕτη ἦν ἡ μόνη ὀρθὴ καὶ εὔλογος. Αἱ δὲ προκαταρκτικαὶ λέξεις ἐκεῖναι ἦσαν διαφανὴς προσποίησις, εἰς ἣν ἠρέσκετο, εἰς ἣν ὅμως ἤξευρεν ὅτι οὐδεὶς ἐπίστευε περισσότερον ἀφ᾽ ὅ,τι ἐπίστευεν αὐτὴ εἰς αὐτάς. Οὕτω μίαν ἡμέραν, ὅτε ἦτο μόνη μετ᾽ ἐμοῦ εἰς τὸ βασιλικὸν γραφεῖον, πλησιάσασα εἰς τὸ παράθυρον, μοὶ ἔδειξε τὰ ἄνθη εἰς τὸν ὡραῖόν της κῆπον, ὅστις ἦν ἔργον τῶν φροντίδων της.

— Ἰδού, μοὶ εἶπεν, οἱ ἰδικοί μου ὑπήκοοι, τὸ μόνον στάδιον τῶν ἰδικῶν μου μεριμνῶν. Ὁ Βασιλεὺς ἔχει ἄδικον νὰ μὲ ἀναμιγνύῃ εἰς τὴν πολιτικήν.

Ταῦτα ὅμως λέγουσα δὲν ἐπροσδόκα ὅτι θὰ τὰ πιστεύσω, δι᾽ ὃ καὶ δὲν ἔλειψα νὰ τῇ εἰπῶ, ὅτι εὐτυχῶς διὰ τοὺς ἐμψύχους της ὑπηκόους τὸ πρᾶγμα δὲν εἶχεν οὕτως.

Ὁπωσδήποτε, εὔκολος δὲν ἦτον ἡ θέσις τῶν ὑπουργῶν, τοὐλάχιστον ἐμοῦ, ἔχοντος τότε, ἕνεκα τῶν διατρεχόντων, τὰς πλείστας καὶ σπουδαιοτάτας τῶν ὑποθέσεων, ὅτε συνεζήτουν μετὰ τῶν Βασιλέων. Διότι, ἐν ᾧ ὁ Βασιλεὺς ἐφ᾽ ἑκάστου ζητήματος ἐχώρει βραδέως, διστακτικῶς, ἑκάστην ἔποψιν παντοίως ἀναλύων καὶ ἀνερευνῶν, καὶ ἔπειτα τὰ διάφορα στοιχεῖα ζητῶν διὰ μαθηματικῆς μᾶλλον ἢ λογικῆς μεθόδου νὰ συνδυάσῃ, ἡ Βασίλισσα εἰσώρμα μετὰ χειμάρρου λόγων, καὶ ἐν μιᾷ στιγμῇ ἀνέτρεπε ῥήσεις καὶ ἀντιῤῥή–

σεις, ἐξέφερε τὴν ἀπόφασίν της, καὶ μὲ ἠρώτα ν᾽ ἀποφανθῶ ἂν δὲν εἶχε δίκαιον, ὅτε ὁ Βασιλεὺς ἦν ἀκόμη εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἐναγωνίου συλλογισμοῦ του, οὗ ὅμως τὸ συμπέρασμα, εἰκαὶ βραδύ, ἦν συνήθως πολὺ ὀρθότερον. Ὥστε ὁ ἀγών μου συνίστατο εἰς τὸ νὰ οἰκονομῶ τὸ κατὰ δύναμιν τὴν ὁρμὴν τῆς Βασιλίσσης καὶ τοῦ Βασιλέως τοὺς δισταγμούς, καὶ ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ αὐτῶν νὰ κατορθῶ νὰ ἐξάγω τὴν ἐπωφελεστέραν ἀπόφασιν.

7.

Ἀνασκαφαὶ Πειραιῶς.

Μία δὲ τῶν πρώτων μου μεριμνῶν, ἅμα ἀνέλαβον τὴν ὑπηρεσίαν, ἦν ἡ περὶ τῶν ἀρχαιοτήτων, ἃς πρὸ μιᾶς ἑβδομάδος εἶδον ἐξαγομένας ἐκ Πειραιῶς, καὶ περὶ ὧν, δειλιῶν ὁ προκάτοχός μου, ἠρνήθη νὰ ἐνεργήσῃ τι. Εὐθὺς κατὰ τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς εἰς τὸ ὑπουργεῖον προσόδου μου, γράψας ἐπίσημον διακοίνωσιν γαλλιστί, ἀνῆλθον μετ᾽ αὐτῆς εἰς τὸν κόλπον εἰς Πατήσια πρὸς τὸν ἐκεῖ τότε οἰκοῦντα πρέσβυν τῆς Γαλλίας Κον Βουρέ, καὶ παρεκάλεσα αὐτὸν πρὸ παντὸς νὰ μοὶ εἰπῇ ἂν τῆς κατοχῆς ὁ σκοπὸς καὶ αἱ ὁδηγίαι ἦσαν ἁπλῶς μόνον νὰ κωλύσῃ ἐν Ἑλλάδι κινήματα ἐξωτερικὰ σχετιζόμενα μετὰ τοῦ Κριμαϊκοῦ πολέμου, κατὰ δὲ τὰ λοιπὰ ν᾽ ἀναγνωρίσῃ ἐν πλήρει ἐνεργείᾳ τοὺς ἐγχωρίους νόμους, ἢ ἂν προὐτίθετο νὰ πολιτευθῇ ὡς ἐν κατακτήσει αὐτοὺς παρορῶσα καὶ τοὺς γαλλικοὺς ἐφαρμόζουσα. Τοῦτο δέ, τῷ εἶπον, ἐρωτῶ ὡς ἁπλῆν πληροφορίαν, ἵνα ᾖ καθαρὰ ἡ μεταξὺ ἡμῶν σχέσις καὶ ἠξεύρωμεν πῶς νὰ πολιτευώμεθα, διότι ἐνοεῖτο ὅτι ὑπὸ Γαλλικοῦ στρατοῦ κατεχομένη ἡ Ἑλλάς, συναισθάνεται τὴν ἐντελῆ αὐτῆς ἀδυναμίαν, καὶ δὲν ἔχει τὴν ἀξίωσιν ν᾽ ἀντιστῇ εἰς ὅ,τι δήποτε οἱ κατέχοντες αὐτὴν θελήσωσι νὰ τὴν ὑποβάλωσιν.

Ὁ κ. Πρέσβυς μ᾽ εὐχαρίστησε διὰ τὴν εἰλικρίνειαν τῆς γλώσσης μου καὶ δι᾽ ἣν προὐκάλεσα ἐξήγησιν κατάλληλον ἵνα ἄρῃ πάντα

μεταξὺ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν Δυνάμεων δυσαρεσκείας ἐρεθισμόν, καὶ μοὶ ἐκήρυξεν, ὃ καὶ προέβλεπον καὶ ἤθελον ἰδίως νὰ προκαλέσω, ὅτι ὁ στρατὸς τῆς κατοχῆς εἰς οὐδὲν δικαιοῦται νὰ ἐπεμβῇ τῶν ἐσωτερικῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους, καὶ καθῆκον ἔχει νὰ σέβηται τοὺς νόμους αὐτοῦ, εἰς μόνην περιοριζόμενος τὴν ἐντολὴν τοῦ νὰ παρεμποδίσῃ πᾶσαν ἔκρηξιν τοῦ ἐθνικοῦ αἰσθήματος εἰς ἀκαίρους ἐξωτερικὰς ἐπιχειρήσεις.

— Τότε λοιπόν, Κ. Πρέσβυ, τῷ εἶπον, ἐπιτρέψατέ μοι νὰ σᾶς καταγγείλω μίαν καταπάτησιν ῥητοτάτου ἑλληνικοῦ νόμου γενομένην ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ στρατοῦ, ἴσως ἐν ἀγνοίᾳ διατελοῦντος τοῦ μέρους τούτου τῆς ἡμετέρας νομοθεσίας.

Καὶ ταῦτα λέγων, τῷ ἐνεχείρισα τὴν διακοίνωσιν ἣν ἔφερον εἰς τὸν κόλπον μου.

— Ἔχετε δίκαιον, μοὶ εἶπεν ὁ κ. πρέσβυς ἀναγνούς. Ἠγνόουν τὰς περιστάσεις. Ἀλλὰ σᾶς παρακαλῶ, μὴ μοὶ δίδετε ταύτην τὴν διακοίνωσιν, καὶ σᾶς τὸ ἐγγυῶμαι, πρὸ εἰκοσιτεσσάρων ὡρῶν θέλετε ἱκανοποιηθῇ

Ἔλαβον λοιπὸν ὀπίσω τὸ ἔγγραφον, καὶ τὴν ἐπαύριον μοὶ ἐπέμφθη διακοίνωσις τῆς Γαλλικῆς πρεσβείας, ἐν ᾗ ἐλέγετο ὅτι πάντα τὰ ἀνασκαφέντα ἀρχαῖα ἀντικείμενα, ὅσα ἦσαν εἰσέτι ἐν Πειραιεῖ, ἐτίθεντο εἰς τὴν διάθεσιν τῆς ἑλληνικῆς κυβερνήσεως, καὶ ὅτι αὐστηραὶ διαταγαὶ ἐδόθησαν ἵνα παύσῃ πᾶσα περαιτέρω ἐξαγωγή.

Ἐν τῷ ἅμα δ' εἰδοποιηθεὶς παρ' ἐμοῦ διὰ τοῦ ὑπουργοῦ τῆς δημοσίας ἐκπαιδεύσεως, ὁ ἔφορος τῶν ἀρχαιοτήτων, παρέλαβεν ὅσα πρὸ μιᾶς ἑβδομάδος εἶχον ἰδεῖ ἐκεῖ ἀρχαῖα τεχνουργήματα, ἐν ἄλλοις καὶ τὸ περίεργον ἀγαλμάτιον τοῦ μνημείου τῆς Πυθιονίκης.

Μετά τινα χρόνον ἔλαβον ἐκ Παρισίων ἐπιστολὴν τοῦ ἐκεῖ τὴν ζωγραφικὴν ἀσκοῦντος κ. Γρηγορίου Μ. Σούτσου ὅτι παρά τινι ἀρχαιοπώλῃ ὑπῆρχε καὶ ἐπωλεῖτο ὡραία ἀρχαία μαρμαρίνη προτομὴ ἐνεπίγραφος εὑρεθεῖσα εἰς τοῦ Πειραιῶς τὰς ἀνασκαφάς, αὐτὴ ἐκείνη ἣν μοὶ εἶχε δείξει ὁ συνταγματάρχης Vassoigne, καὶ συνεννοηθεὶς μετὰ τοῦ συναδέλφου μου ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐπέστειλα μὲν ἀμέσως,

δοὺς τὴν παραγγελίαν ν'ἀγορασθῇ, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀφίξεως τῆς ἐπιστολῆς μου ἡ προτομὴ εἶχε πωληθῆ ἄγνωστον ποῦ, καὶ ἀπωλέσθη διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ τὴν ἐπιστήμην.

8.

Ἐπεισόδιον τοῦ Γάλλου διοικητοῦ Πειραιῶς.

Ἐπίσης ὅμως φιλόφρων καὶ διαλλακτικὸς ὡς ὁ πρέσβυς δὲν ἐδικαιοῦτο νὰ κληθῇ καὶ ὁ διοικητὴς τῶν στρατευμάτων τῆς ἐν Πειραιεῖ κατοχῆς, ἄλλος παρὰ τὸν συνταγματάρχην Vassoigne. Οὗτος τὴν τόλμην τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως τοῦ νὰ μεταρρυθμίσῃ, ὑπ' ὄψιν αὐτοῦ καὶ τῆς κατοχῆς, τὸ ὑπουργεῖόν της καὶ νὰ μακρύνῃ ὑπουργὸν γνωστὸν ὡς ἀτομικὸν φίλον τοῦ Αὐτοκράτορος Ναπολέοντος, τὸν στρατηγὸν Καλλέργην, ἐθεώρει ὡς αὐθάδειαν ἀσύγγνωστον κατ' αὐτοῦ καὶ κατὰ τῆς Γαλλίας, καὶ ἔπνεε μένεα.

Ἀμέσως τὴν πρώτην Κυριακὴν μετὰ τὸν διορισμόν μου, εἰς τὸν περίπατον τῶν Πατησίων, ὅπου ἡ μουσικὴ ἐπαιάνιζε, καὶ μεγάλη ἦν τοῦ πλήθους ἡ συῤῥοή, ἐφάνη, ἐκ Πειραιῶς ἀνελθὼν ὁ διοικητὴς τῶν στρατευμάτων ἔφιππος, παρακολουθούμενος ὑπ' ὀκτὼ ἱππέων, οἵτινες ἐκράτουν εἰς τὰς χεῖρας προτεταμένα τὰ πιστόλια, καὶ οὕτω περιήρχοντο κύκλῳ πᾶσαν τοῦ περιπάτου τὴν πεδιάδα, ὅπερ μοὶ ἐφάνη διαγωγὴ λίαν ἀγροῖκος καὶ ἄτοπος.

Τὴν ἐπαύριον δὲ πορευθεὶς εἰς τὰ ἀνάκτορα, εὗρον τὰς ΑΑ. ΜΜ. λίαν καὶ δικαίως παρωργισμένας. Τῆς Βασιλίσσης μάλιστα ὁ θυμὸς ἦτον ακάθεκτος.

— Εἴδατε, Κύριε Ὑπουργέ, μοὶ εἶπεν ἅμα εἰσῆλθον, πῶς μᾶς μεταχειρίζονται; Εἶναι ἡ ἐσχάτη ἀναίδεια, ἀξία βαρβάρων μᾶλλον παρὰ Γάλλων ἀξιωματικῶν.

Καὶ μοὶ διηγήθη ὅτι τὴν προτεραίαν, παρατηρήσεως γενομένης ὑπό τινος εἰς τὸν διοικητὴν τῆς κατοχῆς ὅτι ἐπὶ παρουσίᾳ τῶν Βα-

σιλέων οὐχὶ κόσμιος ἐδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὁ τοιοῦτος τρόπος τῆς παρουσιάσεως τῶν στρατιωτῶν, οὗτος ἀπεκρίθη μεγαλοφώνως, οὕτως ὥστε ν' ἀκουσθῇ ὑπὸ τῶν περιϊσταμένων καὶ ἠκούσθη ὑφ' ἑνὸς τῶν Βασιλικῶν ὑπασπιστῶν:

— Τί Βασιλεῖς; Ἐγὼ εἰμὶ ὁ Βασιλεὺς τοῦ Πειραιῶς.

Τοῦτο τῷ ὄντι ὑπερέβαινε πᾶν ὅριον, καὶ ἀναγνωρίζων καὶ ἐγὼ ὅτι ἀνάγκη ἦν νὰ γίνῃ ἀμέσως περὶ τούτου ἐνέργεια, ἔλαβον, κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῆς Βασιλίσσης, τὸν κάλαμον, ἵνα συντάξω διακοίνωσιν πρὸς τὸν πρέσβυν τῆς Γαλλίας.

Ἡ Βασίλισσα ἀπῄτει νὰ γράψω πολλὰ καὶ δριμύτατα, δι' ὃ καὶ οὐδόλως ηὐχαριστήθη ὅτε τῇ ἀνέγνων ὅ,τι ἔγραψα. Ἐγὼ ὅμως ἐπέμεινα ὅτι τὸ μόνον ἀξιοπρεπὲς ἐστὶ νὰ γράψω συντόμως ἀλλ' ἐντόνως τ' ἀπαιτούμενα ἵνα φέρωσιν ἀπετέλεσμα, καὶ οὐδὲν ὑπὲρ τ' ἀπαιτούμενα. Συμφωνήσαντος δὲ καὶ τοῦ Βασιλέως μετ' ἐμοῦ, ἐνέδωκεν ἡ Βασίλισσα, καίτοι μεμψιμοιροῦσα, καὶ ἐπέμφθη ἡ διακοίνωσίς μου. Ἤμην δ' ἔτι εἰς τὰ ἀνάκτορα ὅτε ὁ αὐτὸς στρατιωτικὸς διοικητής, στρατιωτικὸν ἀποφασίσας περίπατον ἀπὸ Πειραιῶς πρὸς Ἀγγελοκήπους, ἦλθε μεθ' ὁλοκλήρου τάγματος, καὶ προκλητικῶς ἐστάθμευσεν ὑπ' αὐτὰ τὰ παράθυρα τῶν Ἀνακτόρων. Τοῦτο ἐκορύφωσε τὴν ὀργὴν τῆς Βασιλίσσης, ἥτις ἐμοῦ καθαπτομένη μοὶ ἔλεγε:

— Βλέπεις τ' ἀποτελέσματα τῆς ψοφοδεοῦς σου διαγωγῆς, νὰ μὴ γράψῃς πρὸς αὐτοὺς ὡς ἀξίζουν, νὰ θέλῃς νὰ δειχθῇς εὐγενὴς πρὸς βαναύσους; Ἰδοὺ πῶς μᾶς περιφρονοῦσιν.

Ἀλλ' ἐγὼ παρετήρουν εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι τὸ ἔγγραφόν μου δὲν εἶχε περιέλθῃ εἰσέτι εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Πρέσβεως, οὐδ' ἦν καιρὸς ὥστε νὰ ἐπιφέρῃ τ' ἀποτελέσματά του.

— Ὡραῖα ἀποτελέσματα θὰ ἐπιφέρῃ, ἔλεγεν ἐν ἐξάψει ἡ Βασίλισσα. Θὰ τὰ ἴδῃς.

Τὴν δ' ἐπαύριον ἦλθε πρὸς ἐμὲ ὁ Κ. πρέσβυς τῆς Γαλλίας, μοὶ εἶπεν ὅτι ἐλυπήθη πολὺ διὰ τὸ συμβὰν ὃ τῷ κατήγγειλα, μοὶ ἐζήτησε συγγνώμην δι' αὐτό, καὶ ὅτε τῷ ἀνέφερα καὶ περὶ τῆς μετὰ

ταῦτα στρατοπεδεύσεως τοῦ τάγματος πρὸ τῶν ἀνακτόρων, μοὶ ὑπεσχέθη ὅτι τοῦ λοιποῦ οὐδεὶς στρατιώτης ἢ ἀξιωματικὸς τῆς κατοχῆς θ' ἀναβῇ πλέον εἰς Ἀθήνας. Τῷ ὄντι δὲ μέχρι τῆς ἄρσεως τῆς κατοχῆς οὐδεμία πλέον μᾶς ἐδόθη ὑπ' αὐτῆς ἀφορμὴ δυσαρεσκείας.

Ἀπὸ τῶν αὐτῶν δὲ περίπου χρόνων καὶ ἄλλην ἀνάλογον ἔχω ν' ἀπομνημονεύσω περίστασιν, ἥτις ὅμως δὲν ἀπέβλεπε ξένους. Μίαν ἡμέραν εὗρον τὴν Βασίλισσαν λίαν ἠρεθισμένην, διότι, ὡς μοὶ εἶπεν, τὴν προτεραίαν εἶχεν ὑπάγει εἰς τὸ θέατρον, καὶ ὅλον τὸ ἀκροατήριον ἠγέρθη, μόνον δὲ ἡ Κα Μαυροκορδάτου δὲν μετεκινήθη παντάπασιν ἐν τῷ θεωρείῳ της. Μὲ διέταξεν ἑπομένως ἡ Βασίλισσα νὰ πορευθῶ πρὸς αὐτὴν καὶ νὰ τῇ ἀπευθύνω πικρὰς περὶ τούτου παρατηρήσεις. Προσέθηκε δὲ καὶ ὁ Βασιλεὺς ὅτι ἐπεθύμει νὰ ἐπιτιμηθῇ ὁ κ. Μαυροκορδάτος, διότι ἡ ὑπόθεσις ἀπέβλεπε τῆς βασιλίσσης τὴν ἀξιοπρέπειαν.

Μετὰ πλείστης δυσαρεσκείας ἀνέλαβον τὴν ἐκτέλεσιν τῆς ἐντολῆς ταύτης ἣν δὲν ἐδυνάμην ν' ἀποφύγω. Κατ' ἐμὲ προτιμότερον ἦν εἰς τοιαύτας μικρότητας προσοχὴν νὰ μὴ δίδωσιν οἱ Βασιλεῖς, καὶ προσέτι εἶχον τὴν πεποίθησιν ὅτι ἐκ προθέσεως δὲν ἔλειψεν ἡ κ. Μαυροκορδάτου, ἧς ἐγνώριζον τὴν νοημοσύνην, τοῦ ὀφειλομένου εἰς τὴν Βασίλισσαν σεβασμοῦ.

Ἐπορεύθην ὅμως εἰς τοῦ κ. Μαυροκορδάτου, καὶ ἐπιτυχὼν αὐτοῦ, ὡς παίζων μᾶλλον ἢ ὡς σπουδάζων τῷ εἶπον ὅτι κατηγορήθη ἡ Κα Μαυροκορδάτου ἐπὶ ἐγκλήματι καθοσιώσεως, ὅτι ἐν τῷ θεάτρῳ δὲν ἐπροσηκώθη εἰς τὴν Βασίλισσαν. Ὁ δὲ μοὶ ἀπήντησεν ἐκπληττόμενος καὶ διαβεβαιῶν με ὅτι κατὰ πρῶτον ἀκούει τὸ πρᾶγμα, καὶ δὲν δύναται ἢ νὰ ὑπάρχῃ τις παρεννόησις. Μετὰ τοῦτο μετέβην καὶ παρὰ τῇ Κα Μαυροκορδάτου, καὶ ὅτε πάλιν γελῶν τῇ ὡμίλησα περὶ τῆς ἀποδοθείσης αὐτῇ ὀλιγωρίας ἀπέναντι τῆς Α. Μ. μὲ διεβεβαίωσεν ὅτι δὲν εἶδεν εἰσερχομένην τὴν Βασίλισσαν εἰμὴ ἀφ' οὗ οἱ ἐγερθέντες εἶχον καθήσει, διαμαρτυρηθεῖσα ὅτι οὐδέποτε τῇ ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα ν' ἀσεβήσῃ πρὸς τὴν ἄνασσαν· μεθ' ὅ, ἐπισκεφθεῖσα τὴν μεγάλην Κυρίαν, τῇ ἐπανέλαβε τὰ αὐτά.

9.

Πολιτικὴ ἐνέργεια. Δάνειον.

Ἅμα εἰσῆλθον εἰς τὸ ὑπουργεῖον, πρώτη μου μέριμνα ὑπῆρξε νὰ συντελέσω εἰς τὴν ἀνόρθωσιν τῆς ὑπολήψεως καὶ τῆς πίστεως τῆς Ἑλλάδος ἐν τῷ ἐξωτερικῷ. Δημόσιον χρέος εἶχε τότε ἡ Ἑλλὰς 60 ἑκατομμυρίων δραχμῶν, ἃς αἱ μεγάλαι Δυνάμεις εἶχον ἐπ' ὀνόματι αὐτῆς συνομολογήσει ἐπὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς βασιλείας. Ἀλλ' αἱ κυβερνήσεις, αἱ πρὸ τῆς ἧς ἀπετέλουν μέρος, οὐδέποτε εἶχον σκεφθῆ περὶ ἀποτίσεως τῶν τόκων αὐτοῦ, μέχρις ἐκείνου καταβαλλομένων ὑπ' αὐτῶν τῶν Δυνάμεων, αἵτινες οὕτω δικαιούμεναι νὰ θεωρῶσι τὴν Ἑλλάδα ὡς ἀναξιόχρεων καὶ ὡς χρεωκόπον, ἐπὶ μακρόν, ἡ ἀγγλικὴ μάλιστα, εἶχον μεταχειρισθῆ τὸ ὅπλον τοῦτο ἵνα τὴν πιέζωσιν ὅταν δὲν ὑπέκυπτεν ὑπὸ τὴν ἐπιῤῥοήν των.

Ἀλλ' ἐγώ, ἐκ τῆς πεποιθήσεως ἐμφορούμενος ὅτι τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ὑπολήψεως ἣν ἤθελε πορίσει ὡς χώρας βασίμου καὶ ἐπιδεκτικῆς ἀναπτύξεως, ἅμα τὰ καθήκοντά μου ἀναλαβών, εἰς τοῦτο τὸ ἀντικείμενον ὡς προὐργιαίτατον πάντων ἐπέστησα τὴν προσοχήν μου, καὶ ἀφ' οὗ ἔπεισα καὶ τὸν Βασιλέα περὶ αὐτοῦ, ἀπηύθυνα ἐγκύκλιον πρὸς τὰς ἐν Εὐρώπῃ πρεσβείας ἡμῶν, ἐν ᾗ, ἀφ' οὗ ἐξέθετον πόσον ἐλάχιστον μέρος τοῦ δανείου ἐκείνου περιῆλθε πράγματι ποτὲ εἰς τὴν Ἑλλάδα, προσέθετον ὅτι οὐχ ἧττον ἡ Ἑλλὰς δὲν θέλει ν' ἀρνηθῇ τὰς ὑποχρεώσεις ἃς ὡς πρὸς αὐτὸ εἶχον ἐν ὀνόματι αὐτῆς συνομολογήσει αἱ Δυνάμεις, καὶ ἐπρότεινον εἰς τὰς ἐγγυηθείσας τὸ δάνειον νὰ ἐξελέγξωσιν αὐταὶ διὰ τῶν πρέσβεών των, συνεργασίᾳ καὶ τῶν Ἑλλήνων ὑπουργῶν, τὰ ἔσοδα καὶ τὰ ἔξοδα τῆς Ἑλλάδος, νὰ προτείνωσιν εἴ τι νομίζουσιν συντελεστικὸν πρὸς αὔξησιν τῶν πρώτων καὶ περικοπὴν τῶν δευτέρων, καὶ ν' ἀποφασίσωσι πόσον μέρος τῶν εἰσπράξεων νομίζουσι μὴ ἀναπόφευκτον διὰ τοῦ κράτους τὴν διατήρησιν, καὶ δυνάμενον νὰ δίδηται διὰ τοῦ χρέους τὴν ὑπηρεσίαν καὶ τὴν ἀπόσβεσιν.

Ἡ ἐγκύκλιος αὕτη οὕτως ἀπροκλήτως ἐλθοῦσα καὶ ἐντελῶς ἀπροσδόκητος, ἀρίστην ἐνεποίησεν ἐν Εὐρώπῃ ἐντύπωσιν, ἐσύστησε διὰ μιᾶς τὴν Ἑλλάδα, ὡς εἰσελθοῦσαν εἰς νέαν περίοδον προόδου καὶ ἀναπτύξεως, καὶ ἐπιδοκιμαστικαὶ ἀπαντήσεις ἦλθον ἐξ Εὐρώπης. Συγχρόνως δ' αἱ Δυνάμεις ἀνέθηκαν εἰς τοὺς πρέσβεις αὐτῶν τὴν ἐντολὴν ἣν ἐγὼ ἐπρότεινον.

Ἅμα δὲ τοῦτο μοὶ διεκοινώθη, παρεσκεύασα τὰ πάντα εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, προτιθέμενος κατὰ τὰς ἑσπέρας ἐν αὐτῷ νὰ ὑποδέχωμαι τὴν ἐπιτροπὴν τῶν κυρίων πρέσβεων μετὰ τῶν ἑκάστοτε ἐνδιαφερομένων ὑπουργῶν, τέϊον παραθέτων καὶ εἴ τι ἄλλο ξένιον μετὰ τῶν συζητήσεων ἐνδεχόμενον νὰ συνδέηται. Ἔφερα δὲ τοῦτο εἰς γνῶσιν τοῦ Κ. πρέσβεως τῆς Ἀγγλίας, ὡς πρεσβυτέρου τοῦ διπλωματικοῦ σώματος, καὶ ὑπὸ τῶν συναδέλφων του ἐκλεχθέντος προέδρου τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ μοι δηλώσῃ τίνα ἑσπέραν τὸ πρῶτον θὰ συνέλθωμεν, ὅπερ καὶ μοὶ ὑπεσχέθη.

Ἀλλὰ τὴν εἰδοποίησιν ταύτην οὐδέποτε ἔλαβον ἐν ὅσῳ διέμεινα εἰς τὸ ὑπουργεῖον, διότι ὁ κ. Wyse, στρυφνὸς πάντοτε καὶ ἐν πᾶσι καὶ δύσκολος, ἀντὶ ὡς εἰλικρινὴς ἦν ἡ ἡμετέρα πρότασις, ἐπίσης εἰλικρινῶς νὰ προβῇ εἰς τὸ ἔργον καὶ νὰ διευκολύνῃ αὐτό, δυνάμενον δι' ὅσης συνδρομῆς ἤμεθα ἕτοιμοι νὰ παρέξωμεν νὰ περατωθῇ ἐντὸς ὀλίγων ἑβδομάδων, ἐβάδισεν ὅλως ἄλλην ὁδόν, ἐζήτησε νὰ τῷ πεμφθῇ οἰκονομολόγος τις ἢ λογιστικὸς ὑπάλληλος ἐκ Λονδίνου, ὅπερ κατὰ συνέπειαν ἐνόμισαν καὶ οἱ Γάλλοι ὅτι δὲν δύνανται νὰ παραλείψωσι, καὶ μετὰ ταῦτα ἔδωκαν εἰς μετάφρασιν πᾶσαν τὴν Ἑλληνικὴν νομοθεσίαν, οἰκονομικὴν ἢ καὶ ἄλλην, πάντας τοὺς ὀργανισμούς, πάσας τὰς ἐγκυκλίους τὰς συνεχομένας μετὰ φορολογικῶν ζητημάτων, μετὰ τῶν εἰσπράξεων ἢ δαπανῶν, ἐργασίαν ἀπαιτήσασαν περὶ τὰ τρία ἔτη, ἐν ᾧ ἂν κατὰ τὴν πρότασίν μου ἐνήργει, προχείρως θὰ ἐλάμβανεν εἰς ἑκάστην συνεδρίασιν παρὰ τοῦ ἀνήκοντος ὑπουργοῦ εἴ τινας εἶχε νὰ ζητήσῃ διασαφήσεις ἐπὶ τῶν ἄρθρων καὶ τῶν δικαιολογητικῶν τοῦ λεπτομερέστατα συνταττομέ-

νου προϋπολογισμοῦ τῶν ἐσόδων καὶ τῶν ἐξόδων, καὶ πᾶν ἔγγραφον οὗ θὰ εἶχε ἀνάγκην πρὸς διάλυσιν ἀμφιβολιῶν του, καὶ τῶν ὀλίγων τούτων ἐγγράφων ἡ μετάφρασις εὐκόλως θὰ ἐγίνετο ἀπὸ μιᾶς ἡμέρας εἰς ἄλλην.

Οὕτως ἡ ὑπόθεσις αὕτη, ἥτις μετὰ τοσαύτης προθυμίας καὶ καλῆς θελήσεως ἐπροτάθη, ἐπερατώθη ἔτη μόνον μετὰ ταῦτα, ὅτε πάλιν θὰ ἐπανέλθω εἰς αὐτήν· ἀλλὰ καὶ οὕτω ἀπήλλαξεν ἔκτοτε ἤδη τὴν Ἑλλάδα τῆς κακοβούλου μομφῆς ὅτι κακῇ τῇ πίστει ἤθελε ν' ἀποφύγῃ τῶν δανείων της τὴν ἱκανοποίησιν. Εἰς τοῦ πρέσβεως δὲ τῆς Ἀγγλίας τὰς παραλόγους ἐνεργείας δὲν ἀντέστημεν, ἵνα μὴ δώσωμεν ἀφορμὴν νὰ μᾶς προσαφθῇ πρόθεσις ἀποκρύψεων.

Ἠθέλησα δὲ ταυτοχρόνως νὰ ἰδῶ πῶς εἶχον καὶ τὰ περὶ τῶν δανείων τῶν 1822 καὶ 1825, οὗ τὴν ἀπότισιν ἀντεποιοῦντο τινὲς Ὁλλανδοί. Ἐρευνήσας δὲ τὰ ἀρχεῖα, εὗρον ὅτι κατὰ τὰ 1833 ἤδη, ἅμα ἀφιχθέντος τοῦ Βασιλέως Ὄθωνος, συναφίχθη καὶ εἷς τῶν Ὁλλανδῶν τούτων, προτείνων τὰς ἀπαιτήσεις του, ἀλλ' ὅτι ἡ τότε Βαυαρικὴ Ἀντιβασιλεία, ἐξακριβώσασα αὐτάς, τὰς ἐκήρυξεν ἀνυποστάτους διὰ μακροῦ καὶ ἐμπεριστατωμένου ἐγγράφου, φέροντος τύπον διατάγματος. Ὅπως δήποτε δέ, πεισθεὶς κἂν ὅτι τὰ δάνεια ἐκεῖνα εἶχον χορηγηθῆ οὐχὶ ἐπὶ κερδοσκοπίᾳ, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς θυσία φιλελλήνων, μικρὰς ἐχόντων ἐλπίδας ἀποδόσεως παρὰ τῆς Ἑλλάδος παλαιούσης τότε κατὰ τῶν ἐσχάτων κινδύνων, ὅτι δὲ συνωμολογήθησαν ἐν ὀνόματι καὶ εἰς βάρος πάντων τῶν Ἑλλήνων, ὧν ὅμως μέχρι τέλους ἐλάχιστον μόνον μέρος ἀπετέλεσε τὸ ἐλεύθερον κράτος, καὶ ἐπὶ πᾶσιν ὅτι οἱ κάτοχοί των Ὁλλανδοὶ δὲν ἦσαν οἱ πρῶτοι δανεισταί, ἀλλ' ἠγόρασαν αὐτὰ κερδοσκοποῦντες πρὸς 7 τοῖς ἑκατόν, καὶ ἤδη ἀπήτουν τὴν ἐντελῆ αὐτῶν ἀπότισιν, ἀνέβαλον τὴν περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης μέριμναν μέχρι τοῦ τέλους τῆς περὶ τοῦ ἑτέρου δανείου, τοῦ ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῶν Δυνάμεων.

10.

Συνέδριον. Κουμουνδοῦρος.

Περὶ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην συνῆλθε τὸ ἐν Παρισίοις συνέδριον τῶν μεγάλων Δυνάμεων, αἵτινες ἐπολέμησαν ἐν Κριμαίᾳ. Εἰς αὐτὸ ἐννοεῖται ὅτι οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀφορμὴ ἵνα παραστῇ καὶ ἡ Ἑλλάς, ἀφ' οὗ οὐδ' αὐτή, οὐδ' ἐν γένει τὸ Ἑλληνικὸν στοιχεῖον ἐπωφελήθη τὰ ἐπ' αὐτοῦ συμβάντα ἢ μετέσχεν αὐτοῦ ὅπως δήποτε. Ἐπομένως, οὐχ ἧττον, ὅτε ἐπέκειτο ἡ ἐπίσημος διανομὴ τῶν λαφύρων, σκόπιμον ἐθεωρήθη νὰ εὑρεθῇ ὁ Βασιλεὺς ἐπὶ τῶν σπουδαίων τούτων χρόνων πλησιέστερον τοῦ τόπου τῆς εὐρωπαϊκῆς ἐνεργείας καὶ τῶν γερμανικῶν αὐλῶν, αἵτινες ὡς οὐδέτεραι θὰ ἐξήσκουν ἴσως ἐπιῤῥοήν τινα ἐπ' αὐτῆς, δι' ὃ τὴν 6 Ἰουνίου ἀπῆλθεν εἰς Μόναχον, ἀναθεὶς διὰ νόμου τὴν ἀντιβασιλείαν εἰς τὴν Βασίλισσαν.

Συγχρόνως δ' ἐσκέφθην, ὅτι ὅτε καὶ ὅπου ἡ Εὐρώπη ἔμελλε νὰ συζητήσῃ περὶ ἀντικειμένων κατὰ πρῶτον λόγον τὴν ἀνατολὴν ἐνδιαφερόντων, ἔπρεπε καὶ τὰ ὄργανα ἡμῶν νὰ προσπαθήσωσι νὰ διαθέσωσιν εὐμενῶς ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος τοὺς τότε διανέμοντας τὰς τύχας τῶν ἐθνῶν, καὶ τοῦτο τοσοῦτο μᾶλλον, καθ' ὅσον, ἀφ' ὅτου ὁ ὀξύθυμος πρέσβυς τῆς Ἀγγλίας κ. Λύονς εἶχεν ἴδει διὰ τῆς ἀπομακρύνσεως τοῦ Ἀρμανσπέργου διαφυγοῦσαν τῶν χειρῶν του τὴν ἀπόλυτον ἐπιῤῥοὴν ἣν ἐπεδίωκε παρ' ἡμῖν, δὲν ἔπαυσε παριστῶν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν κυβέρνησίν της ὡς πωληθεῖσαν εἰς τὴν Ῥωσσίαν, ὡς ἐπανελθοῦσαν εἰς τὴν ἀρχικὴν βαρβαρότητα, καὶ ὡς ἀναξίαν σχεδὸν τῆς ἐλευθερίας της. Τὰς αὐτὰς δὲ προλήψεις διετήρει καὶ ἐκύρου κατ' αὐτῆς καὶ ὁ διάδοχός του, ἕνεκα τῆς στρυφνότητος καὶ τῆς φυσικῆς δυσμενείας τοῦ χαρακτῆρός του· ὥστε πᾶν συμφέρον εἴχομεν νὰ γνωρίσῃ ἡ Εὐρώπη κατὰ τοὺς σπουδαιοτάτους ἐκείνους χρόνους τὴν ἀλήθειαν περὶ τῆς Ἑλλάδος, καὶ νὰ κρίνῃ αὐτὴν ἐπιεικέστερον.

Δυστυχῶς ὅμως πρέσβυν ἐν Παρισίοις δὲν εἴχομεν. Ὁ Αὐτοκρά-

τωρ Ναπολέων, τὸν στρατηγὸν Καλλέργην ἐν Λονδίνῳ γνωρίσας ὅτε διέτριβεν ἐκεῖ ὡς φυγάς, διέκειτο φιλικῶς πρὸς αὐτόν, καὶ ὁ πρέσβυς τῆς Γαλλίας εἶχεν ἐντολὴν νὰ μᾶς ἐκφράσῃ τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ ἡγεμόνος του τοῦ νὰ ἰδῇ τὸν στρατηγὸν πρέσβυν πεμπόμενον παρ' αὐτῷ. Ἀλλ' ἡ Αὐλὴ καὶ μάλιστα ἡ Βασίλισσα, οὐδὲ ν' ἀκούσῃ ἤθελε περὶ τούτου, καθ' ὅσον ὁ στρατηγὸς Καλλέργης, οὗ ἀνοικονόμητος ἦν ἡ ἐλαφρότης τοῦ χαρακτῆρος, ἐναβρυνόμενος καὶ ἐποικοδομῶν ἐπὶ τῆς προστασίας ταύτης, ἐξηκολούθει ἀρνούμενος τ' ὀφειλόμενον σέβας καὶ προκλητικώτερος δεικνύμενος πάντοτε.

Καὶ μετὰ παρέλευσιν μὲν ἑνὸς ἔτους καὶ ἐπέκεινα, ἀφ' οὗ εἰς τὸν στρατηγὸν ἐκ τῶν πραγμάτων ἀπεδείχθη ὅτι εἰς οὐδὲν τῷ ἐχρησίμευεν ἡ αὐτοκρατορικὴ ἐκείνη εὔνοια, διότι ἡ Γαλλία, ἤδη ἐξιλεωθεῖσα, διέκειτο λίαν φιλικῶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα, θελήσας ἐγὼ καὶ ἐκεῖνον, ἀγωνιστὴν ὑπάρξαντα καὶ ἀρχαῖον ἂν οὐχὶ φίλον, τοὐλάχιστον γνώριμον καὶ σχετικόν μου, νὰ ἐπαναφέρω εἰς τὴν εὐθεῖαν καὶ αὐτῷ συμφερωτέραν ὁδόν, καὶ ἀπὸ τοῦ ἡγεμόνος τῶν Γάλλων νὰ ἐξαλείψω τὸ λείψανον τοῦτο νέφους δυσαρεσκείας, ἐπικαλεσθεὶς καὶ τοῦ Γάλλου πρέσβεως τὴν συνδρομήν, ἔπεισα μὲν τὸν στρατηγὸν νὰ μεταβάλῃ τρόπον καὶ νὰ ζητήσῃ τῆς Βασιλίσσης τὴν συγχώρησιν, παρεκάλεσα δὲ τὴν Βασίλισσαν νὰ δειχθῇ ἐπιεικὴς πρὸς αὐτὸν καὶ ἔλαβον τὴν περὶ τούτου ὑπόσχεσίν της. Εἰς ὁρισθεῖσαν λοιπὸν ἡμέραν καὶ ὥραν ἐπορεύθη ὁ στρατηγὸς Καλλέργης εἰς τὰ Ἀνάκτορα, καὶ ὅτε εἰσῆλθεν εἰς τῆς Βασιλίσσης, θεατρικῶς καὶ νεανικῶς ἐπιδεικτικὸς ὡς πάντοτε, ἐγονυπέτησεν ἐμπρός της, καὶ ἐζήτησε νὰ φιλήσῃ τὴν χεῖρά της, ὃ ἡ Α. Μ. μειδιάσασα ἐπέτρεψε, καὶ τῷ προσωμίλησεν εὐμενῶς, ἐλέγξασα αὐτὸν διότι ἐπελάθετο τῶν καθηκόντων του πρὸς Βασίλισσαν καὶ πρὸς Κυρίαν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ συγχωρήσασα.

Εἰς τὴν θέσιν ὅμως πρέσβεως, εἰ καὶ ἡ πρὸς αὐτὸν εὔνοια τοῦ Αὐτοκράτορος συνηγόρει μέχρι τινὸς ὑπὲρ αὐτῆς, οὐδὲ τότε, μετὰ τὴν συγχώρησιν, συγκατετίθετο ὁ Βασιλεὺς νὰ τὸν διορίσῃ, πολὺ δ' ὀλιγώτερον ἦν τοῦτο δυνατόν, πρὸ ἑνὸς ἔτους, ὅτε ἔμελλε νὰ

συνέλθῃ τὸ Συνέδριον τῶν Παρισίων, ἀλλ' οὐδ' ἐγὼ δ' αὐτὸς τὸν ἐθεώρουν ὡς χαρακτῆρος ἱκανῶς σοβαροῦ ἵνα εἰς περιστάσεις τοσοῦτον δυσχερεῖς τῷ ἐμπιστευθῶ τῆς Ἑλλάδος τὴν ἀντιπροσωπείαν. Τούτου ἕνεκεν καὶ ἵνα μή, ὡς φόβος ἦν τότε, προσκρούσωμεν εἰς ἄρνησιν τῆς Γαλλικῆς κυβερνήσεως, ἑκὼν ἄκων ἠναγκαζόμην νὰ διατηρῶ τὴν σπουδαίαν τῶν Παρισίων πρεσβείαν κενήν, καὶ διεπομένην ὑπὸ τοῦ Γραμματέως κ. Φωκίωνος Ῥώκ, ὑπαλλήλου ἱκανοῦ μὲν διὰ τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς καθ' ἑκάστην ὑπηρεσίας, ἀλλ' ἥττονος καὶ καθ' ἑαυτὸν καὶ ὡς ἐκ τῆς θέσεώς του τῆς διεξαγωγῆς ὑποθέσεων ὑψηλῆς σπουδαιότητος.

Ἐν τῇ ἀμηχανίᾳ ταύτῃ ἔγραψα πρὸς τὸν ἐν Λονδίνῳ ἡμέτερον πρέσβυν, τὸν κ. Σπυρίδωνα Τρικούπην, νὰ μεταβῇ ἰδιωτικῶς καὶ ἐπ' ἀδείᾳ εἰς Παρισίους, καὶ ἐκεῖ νὰ διαμένῃ ἐν ὅσῳ θὰ διήρκει τὸ εὐρωπαϊκὸν συνέδριον, ἀφ' ἑνὸς μὲν ἵνα φωτίζῃ τὴν κυβέρνησιν περὶ τῶν ἐν αὐτῷ συζητουμένων, ἃ ἠδύνατο διὰ τῶν σχέσεών του νὰ πληροφορῆται, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἵνα διὰ τῆς βαρύτητος τῆς θέσεως καὶ τοῦ ὀνόματός του τεθεὶς εἰς κοινωνίαν ἔστω καὶ ἰδιωτικήν, μετὰ τῶν ἐπισήμων πολιτικῶν ἀνδρῶν πάσης τῆς Εὐρώπης τῶν μελλόντων ἐκεῖ νὰ συνέλθωσι, προσπαθήσῃ νὰ ἐπανορθώσῃ παρ' αὐτοῖς τὰς ἐπικρατούσας περὶ Ἑλλάδος προλήψεις. Ὁ κ. Τρικούπης ἀνῆκεν εἰς τὸ Ἀγγλικὸν λεγόμενον κόμμα· ἀλλ' οὐχ ἧττον εἶχον πλήρη εἰς τὸν χαρακτῆρα αὐτοῦ πεποίθησιν, ὅτι τὰ συμφέροντα καὶ τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος περὶ πολὺ πλείονος ἐποιεῖτο πάσης κομματικῆς συμπαθείας, καὶ τοιοῦτον τὸν εὗρον τῷ ὄντι πάντοτε καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς συνυπηρεσίας ἡμῶν. Ἐν ὅσῳ διετέλουν ὑπουργὸς τῶν ἐξωτερικῶν, ὡς ἐκτέλεσιν ἑνὸς τῶν πρώτων καθηκόντων μου ἐθεώρουν, πλὴν τῶν ἐπισήμων ἐγγράφων ν' ἀλληλογραφῶ συνεχέστατα καὶ ἰδιαιτέρως μετὰ τῶν πρέσβεων ἡμῶν, καὶ πρὸς ἄνδρα ἔμπειρον καὶ συνετὸν ὡς τὸν κ. Τρικούπην ἔγραφον ἰδιαιτέρας ἐπιστολὰς σχεδὸν δι' ἑκάστου ταχυδρομείου, λαμβάνων ἐπίσης συνεχῶς ἰδιωτικὰς ἀπαντήσεις του, ἃς σχεδὸν πάσας διατηρῶ ἐν τοῖς κατ' οἶκον ἐγγράφοις μου, καὶ ἐν αἷς ὁ ὡς ἐπίμονος ἀγγλό-

φρων ὑπὸ τῶν πολλῶν θεωρούμενος πολιτικὸς οὗτος ἀνὴρ πολλάκις κατὰ τῆς Ἀγγλίας μοὶ ἔγραφεν, ὁσάκις προσέκρουεν ἐκεῖ εἰς ἀδίκους ἐκτιμήσεις τῶν περιστάσεων τῆς πατρίδος.

Πρὸς τὸν κ. Τρικούπην λοιπὸν ἀπηύθυνα τῇ 22 Ἰουλίου γαλλιστὶ ὑπόμνημα ἐμπιστευτικόν, περιλαμβάνον ἐν περιλήψει πάσας τὰς πληροφορίας περὶ τῆς ἐσωτερικῆς καταστάσεως καὶ τῆς προόδου τῆς Ἑλλάδος, ἃς ἐζήτησα καὶ συνέλεξα παρὰ πάντων τῶν ὑπουργείων, ἵνα ἐξ αὐτῶν ἀρύηται εἴ τι ἐνόμιζε δυνάμενον νὰ φωτίσῃ ὡς πρὸς τὴν ἐλευθέραν Ἑλλάδα τοὺς ἔχοντας τότε εἰς χεῖράς των τὴν στάθμην τῆς τύχης τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς.

Ἐπειδὴ δὲ τὸν κανονισμὸν τῶν δανείων ἐθεώρουν ὡς ἓν τῶν προὐργιαιτάτων ἔργων τῆς κυβερνήσεως ἧς μετεῖχον, διὰ τοῦτο ἑπόμενον ἦν διὰ τὰς περὶ αὐτῶν ἐνεργείας νὰ στηρίζωμαι πρὸ παντὸς ἐπὶ τῆς συνδρομῆς τοῦ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν συναδέλφου μου. Ἀλλὰ ταχέως ἐνόησα ὅτι ἐκεῖθεν ἐλάχιστα εἶχον νὰ περιμένω. Τὴν θέσιν ταύτην κατεῖχε τότε ὁ γέρων Κοντόσταυλος, Χῖος, ἐκ τῶν ποτὲ ἐν Λονδίνῳ ἀποκατεστημένων ἐμπόρων, ἀνὴρ ἀκεραίου μὲν χαρακτῆρος, ἀλλὰ πασῶν τῶν λοιπῶν ἰδιοτήτων καὶ πασῶν τῶν γνώσεων ἐστερημένος ὅσαι ἀπαιτοῦνται δι᾽ ὑπουργὸν κλάδου τοσούτον σπουδαίου, ὅσαι μάλιστα ἀπητοῦντο κατ᾽ ἐκείνας τὰς περιστάσεις. Τοῦτο μετ᾽ ἀνησυχίας παρετήρησα εἰς τὰ ὑπουργικὰ ἡμῶν συμβούλια, ὅτε οἰκονομικὰ μέτρα συνεζητοῦντο, καὶ ἄλλοι μὲν τῶν συναδέλφων μου ὀλίγον εἰς αὐτὰ ἐνεβάθυνον ἢ μετεῖχον τῶν συζητήσεων, ὡς ὁ ἐπὶ τῶν ναυτικῶν κ. Μιαούλης, ειδικῶς ἀσχολούμενος εἰς τὸ νὰ κατασκευάζῃ ἐν σιωπῇ πυραμίδας ἐκ χάρτου, ἀλλ᾽ ὁ ἥκιστα φαινόμενος ὅτι ἐνόει τὰ συζητούμενα ἢ ἔχων τι νὰ προτείνῃ ἢ νὰ παρατηρήσῃ ἦν ὁ ἐπὶ τῶν Οἰκονομικῶν ὑπουργός.

Τοῦτο, καὶ ἐν γένει μὲν ἐπιβλαβὲς εἰς τὴν καθόλου διοίκησιν, ἰδίως ἠπείλει νὰ παραλύσῃ πάσας τὰς ἐνεργείας μου περὶ τῆς πρωτίστης ὑποθέσεως ἐφ᾽ ἧς ἤλπιζον νὰ στηρίξω τὴν ἀνάκυψιν τῆς ὑπολήψεως τῆς Ἑλλάδος. Δὲν ἐνόμισα ἑπομένως ὅσον καὶ ἂν μ᾽ ἐλύπει ὅτι δικαιοῦμαι νὰ τὸ ἀποσιωπήσω πρὸς τὴν Βασίλισσαν,

καὶ τῆς κατέδειξα τὴν ἀνάγκην ἐκλογῆς ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν δραστηριωτέρου καὶ ἐμπειροτέρου.

Αἱ παρατηρήσεις μου εὗρον ἤδη πεπεισμένην τὴν Α. Μ. καὶ ἄνευ δισταγμοῦ ἤρξατο συζητοῦσα περὶ τοῦ ἀντικαταστάτου. Ὅτε δ' ἐζήτησε καὶ τὴν γνώμην μου, εἶπον ὅτι δύο μόνον ἄνδρας γνωρίζω ἐν Ἑλλάδι κεκτημένους τὰς δεούσας γνώσεις ἵνα καθέξωσιν ἐπαξίως τὴν θέσιν ταύτην: εἰσὶ δ' οὗτοι ὁ Σιλήβεργος, αὐτοδίδακτος μέν, ἀλλ' ἀξιολόγους δι' ἀπαραμίλλου ἐπιμελείας κτησάμενος θεωρητικὰς γνώσεις, καὶ ὁ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ καθηγητὴς τῆς πολιτικῆς οἰκονομίας Ἰωάννης Α. Σοῦτσος. Ὁ πρῶτος ὅμως ἦν δυστυχῶς πρὸ καιροῦ κλινήρης καὶ παράλυτος, ἐξ ἀσθενείας, ἐξ ἧς καὶ μέχρι τέλους ἀπέθανεν, ὥστε μόνον τὸν δεύτερον ἐδυνάμην νὰ συστήσω ἐν πεποιθήσει.

Παρ' ἐλπίδα ὅμως ἀπήντησα ἀντίστασιν λίαν ἐπίμονον, ὥστε ἠναγκάσθην νὰ εἰπῶ τῇ Βασιλίσσῃ ὅτι διαβλέπω τὸν λόγον αὐτῆς, ὅτι δηλ. ἡ Α. Μ. ἠξεύρουσα τὸν κ. Σοῦτσον, Φαναριώτην, ὡς καὶ ἐμέ, θεωρεῖ οὐχὶ φρόνιμον νὰ περιέχῃ δύω Φαναριώτας τὸ Ὑπουργεῖον. Προσέθηκα ὅμως ὅτι ἐπειδὴ ἐν γένει μὲν τὰ οἰκονομικὰ εἰσὶ τὸ νεῦρον πάσης διοικήσεως, ἰδίως δ' ἐν ταῖς παρούσαις περιστάσεσι τὸ κυριώτερον ζήτημα ὃ ὤφειλε νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ ἦν τὸ τοῦ κανονισμοῦ τῶν Εὐρωπαϊκῶν χρεῶν, βάσις ὂν τῆς πίστεως καὶ εὐημερίας τῆς πατρίδος, προτείνω νὰ διορισθῇ μὲν ὁ κ. Ἰ. Σοῦτσος εἰς τὸ σπουδαῖον ἐκεῖνο ὑπουργεῖον, ἀντ' ἐμοῦ δὲ νὰ κληθῇ ἄλλος τις εἰς τὸ τῶν ἐξωτερικῶν, μὴ ἔχον τὰς αὐτὰς δυσχερείας, ἀφ' οὗ αἱ σχέσεις μετὰ τῶν Δυνάμεων εἶχον ἤδη ἐξομαλυνθῆ, οὐδ' ἀπαιτοῦν εἰς ἴσον βαθμὸν εἰδικὰς γνώσεις.

Ἀλλ' ἡ Βασίλισσα δὲν ἤθελεν οὐδὲ κἂν ν' ἀκούσῃ τοιαύτην πρότασιν, καὶ μοὶ εἶπεν πᾶν ἄλλο νὰ ἐπινοήσω.

Τότε ἀνταπήντησα εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι ἀφ' οὗ οὕτως ἀδύνατον καθίσταται νὰ προταχθῇ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν ἀνὴρ ἐπιστήμων, πρέπει κἂν νὰ ζητηθῇ μεταξὺ τῶν μὴ τοιούτων ἀνήρ τις νοήμων καὶ δραστήριος, ὅστις ἔστω καὶ ὑπ' ἄλλων χειραγω-

γούμενος νὰ ἐργασθῇ τελεσφόρως εἴς τε τὴν τῶν δανείων ὑπόθεσιν, καὶ ἐν γένει εἰς τὴν ἀναμόρφωσιν τῶν οἰκονομικῶν παρ' ἡμῖν, ἧς ἄνευ ἡ Ἑλλὰς δὲν ἐδύνατο ν' ἀπαλλαγῇ τῆς διοικητικῆς καχεξίας. Καὶ πρὸς τοῦτο πληρέστατα καὶ ἡ Βασίλισσα συμφωνοῦσα μὲ διέταξε νὰ σκεφθῶ καὶ τῇ προτείνω ὅν τινα θεωρῶ ὡς τὸν ἱκανώτερον διὰ τὴν ὑπηρεσίαν ταύτην.

— Προκειμένου, ἀπήντησα τότε γελῶν, περὶ τοῦ ἱκανωτέρου μεταξὺ τῶν ἀνικάνων, δηλαδὴ μεταξὺ τῶν μὴ κεκτημένων τὰς ἀναγκαίας γνώσεις, τὸ στάδιον ἐστὶν εὐρὺ καὶ ἡ ἐκλογὴ ὁπωσοῦν αὐθαίρετος. Ἐν τούτοις μοὶ ἐπῆλθεν εἰς τὸν νοῦν νέος τις ἐκ τῶν πολιτευομένων, ὁ ἀρτίως ἐκλεχθεὶς πρόεδρος τῆς Βουλῆς Ἀλέξανδρος Κουμουνδοῦρος, ὅστις ἐν τῷ Ἑλληνικῷ Πανεπιστημίῳ τὰ νομικὰ σπουδάσας, καὶ τὸ δικηγορικὸν ἐπάγγελμα ἐν Καλάμαις μετερχόμενος, εἶχεν ἀναδειχθῆ ἐπ' ἐσχάτων Βουλευτής, διότι ἦν υἱὸς ἐπισήμου οἰκογενείας τῆς Πελοποννήσου, τῆς ἐπὶ Τούρκων ἡγεμονευούσης τῆς Μάνης, εἶχε δ' ἀμέσως ἐκλεγῆ καὶ πρόεδρος τῆς Βουλῆς, καὶ δι' αὐτὸ τοῦτο καὶ διότι τότε ἔτι ἐπεκράτει τὸ ἔθος, λείψανον τῆς ἀρχαίας ἐθνικῆς κατατμήσεως, ἀνὰ πᾶσαν σύνοδον νὰ χορηγῆται ἐναλλὰξ ἡ προεδρεία εἰς Στερεοελλαδίτην, εἰς Πελοποννήσιον καὶ εἰς Νησιώτην· τότε δ' ἦν ἡ σειρὰ τῆς Πελοποννήσου. Ἐν αὐτῷ εἶπον ὅτι ἀφ' ὅτου ἡ Βουλὴ συνεδριάζει παρετήρησα πολλὴν ὀρθότητα νοῦ, ταχύτητα ἀντιλήψεως καὶ ἐπιδεξιότητα, πρὸς δὲ τούτοις καὶ εὐθύτητα ἀρχῶν, ὥστε μοὶ ἐφαίνετο μεταξὺ τῶν ἐπιστημονικῆς θεωρίας στερουμένων ὁ Κουμουνδοῦρος εἷς τῶν καταλληλοτέρων διὰ τὴν προκειμένην ἐκλογήν.

Ἡ πρότασις αὕτη εἵλκυσε τὴν προσοχὴν τῆς Βασιλίσσης, καί, μετὰ βραχείας σκέψεις, μοὶ ἔδωκε τὴν ἐντολὴν νὰ παρατηρήσω κατὰ τὰς ἑπομένας ἡμέρας προσεκτικῶς τὸν ἄνδρα ὑπὸ τὴν προκειμένην ἔποψιν, καὶ νὰ τῇ ἀναφέρω τὸ ἀποτέλεσμα.

Τοῦτο καὶ ἔπραξα, εἰς τὰς συνεδριάσεις τῆς Βουλῆς τὴν προσοχήν μου ἐφιστῶν εἰς τὴν συμπεριφορὰν τοῦ προέδρου καὶ ἐσπούδαζον κατὰ τὸ ἐνὸν αὐτόν, καὶ τὸν τρόπον καθ' ὃν διηύθυνε τὰς συζητή-

σεις, καὶ ἰδιαιτέρως συνδιαλεγόμενος μετ' αὐτοῦ περὶ τῶν παρουσιαζομένων ὑποθέσεων· ὥστε μετὰ τρεῖς ἢ τέσσαρας ἡμέρας ἐδυνήθην ν' ἀναφέρω εἰς τὴν Βασίλισσαν ὅτι αἱ νέαι μου ἔρευναι ἐπεκύρωσαν καὶ ἐνίσχυσαν τὴν πρώτην μου γνώμην. Οὕτως ἀπεφασίσθη ὁριστικῶς τοῦ κ. Κουμουνδούρου ὁ διορισμός.

Τὴν ἐπιοῦσαν δέ, ὅτε πάντα ταῦτα διετέλουν τοῖς πᾶσιν ἄγνωστα, εἰς τὴν Βουλὴν εὗρον ἕνα τῶν ἀντιπολιτευομένων Βουλευτῶν, τὸν κ. Καλαμογδάρτην, ἀπὸ τοῦ βήματος αὐστηρῶς καταφερόμενον κατὰ τοῦ τότε ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν. Ἐν μέσῳ δὲ τῶν δραστηριωτέρων του ἐπιθέσεων, τῷ ἔνευσα νὰ διακόψῃ τὸν λόγον καὶ ἔλθῃ πρὸς ἐμέ. Ἐπειδὴ δ' ἐξηκολούθει, τῷ ἔνευσα καὶ ἐκ δευτέρου, καὶ τότε ἐκπληττόμενος ὅτι ὑπουργὸς οὕτω προσεφέρετο πρὸς ῥήτορα τῆς ἀντιπολιτεύσεως, οὐχ ἧττον κατῆλθε τοῦ βήματος, μὲ ἐπλησίασε, καθήμενον εἰς τὴν θέσιν τῶν ὑπουργῶν, ὑπ' αὐτὸ τὸ βῆμα σχεδόν, καὶ μ' ἠρώτησε διατὶ τὸν διακόπτω καὶ τί τὸν θέλω.

— Θέλω, τῷ εἶπον, ν' ἀφήσῃς τὴν ῥητορείαν σου καὶ νὰ ὑπάγῃς νὰ καθήσῃς εἰς τὴν θέσιν σου.

— Μὲ συγχωρεῖτε, Κύριε Ὑπουργέ, ἀπήντησε. Τὴν διαγωγὴν τοῦ ὑπουργοῦ τῶν Οἰκονομικῶν δὲν δυνάμεθα νὰ τὴν ἀνεχθῶμεν, καὶ καθῆκον ἐστὶ καὶ δικαίωμα ἡμῶν τῶν ἀντιπολιτευομένων νὰ ἐξελέγχωμεν τὰ κακῶς ἔχοντα ἐν τῇ κυβερνήσει.

— Ἠξεύρω, τῷ εἶπον, καὶ τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματά σας. Ἀλλ' ὅσον ἀντιπολιτευόμενος καὶ ἂν ἦσαι, ἂν ἔχῃς τινὰ ἐμπιστοσύνην εἰς ἐμὲ καὶ πεποίθησιν εἰς τοὺς λόγους μου, ἄφες τὸν λόγον σου ὅπου τὸν διέκοψας, καὶ ἐπίστρεψον εἰς τὴν θέσιν σου.

Τὴν κεφαλὴν κινῶν, καὶ ἐπαναλαμβάνων ὅτι δὲν μ' ἐννοεῖ, ἔπραξεν ὅμως ὁ κ. Καλαμογδάρτης ὡς ἀπῄτησα παρ' αὐτοῦ καὶ ἐδήλωσεν εἰς τὸν πρόεδρον ὅτι παραιτεῖται τοῦ λόγου.

Τὴν δ' ἐπαύριον 2 Ἰουλίου, εἰς τὴν συνεδρίασιν, ἦλθε πάλιν πρός με ὁ αὐτὸς Βουλευτὴς καὶ μοὶ εἶπεν ὅτι ἂν χθὲς ἐσίγησεν εἰς τὴν προτροπήν μου χωρὶς νὰ τὴν ἐννοήσῃ, σήμερον ὅμως θέλει ἐξακολουθήσει τὴν ὁμιλίαν του.

— Σοὶ ἐπαναλαμβάνω, τῷ εἶπον, νὰ ὑπάγῃς νὰ καθήσῃς εἰς τὴν θέσιν σου.

— Ἀλλά, Κύριε ὑπουργέ, σᾶς συμφέρει τοῦτο, μοὶ ἀπήντησεν. Ἐγὼ ὅμως ἀνήκω εἰς τὴν ἀντιπολίτευσιν.

— Κύριε Καλαμογδάρτη, τῷ ἀνταπήντησα, οὕτω μὲ γνωρίζεις; Σοὶ ἐπαναλαμβάνω ν᾽ ἀφήσῃς τὸν λόγον καὶ νὰ μείνῃς σιωπῶν εἰς τὴν θέσιν σου.

Καὶ τότε δὲ πάλιν ὑπήκουσεν ἐν ἀπορίᾳ αὖθις σείων τὴν κεφαλήν, διότι εἶχε τὴν πεποίθησιν ὅτι, εἰ καὶ εἰς ἀντίθετον ἀνῆκον στρατόπεδον, εἰς οὐδὲν μὴ ἔντιμον ἢ ἀνοίκειον ἤθελον τὸν προτρέψει.

Μόλις δ᾽ εἶχε πρό τινων λεπτῶν μακρυνθῆ ἀπ᾽ ἐμοῦ, καὶ εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς Βουλῆς εἰσῆλθεν ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν κ. Μιαούλης, καὶ ἀναβὰς εἰς τὸ βῆμα, εἶπεν ὅτι, ἀσθενοῦντος, ἤ, δὲν ἐνθυμοῦμαι, κωλυομένου τοῦ προέδρου κ. Βούλγαρη, παρηγγέλθη νὰ ἀναγνώσῃ τὸ Βασιλικὸν διάταγμα ὃ εἶχεν ἀνὰ χεῖρας, ἐλέγετο δὲ ἐν αὐτῷ ὅτι, παραιτηθέντος τοῦ κ. Κοντοσταύλου, ὑπουργὸς τῶν Οἰκονομικῶν διωρίσθη ὁ κ. Κουμουνδοῦρος.

Τότε δ᾽ ἐπανῆλθε πρὸς ἐμὲ ὁ κ. Καλαμογδάρτης, καὶ σφίγξας μοι τὴν χεῖρα, μοὶ εἶπεν ὅτι τώρα μ᾽ ἐννοεῖ καὶ μοὶ ἐξέφρασε βαθεῖαν εὐγνωμοσύνην.

Ὅτε δέ, ἀμέσως μετὰ τὴν ὁρκοδοσίαν του, ἦλθεν ὁ κ. Κουμουνδοῦρος εἰς ἐπίσκεψίν μου, τῷ εἶπον ὅτι τὴν ἐκλογήν του εἰς ἐμὲ ὀφείλει, ὡς δύναται νὰ πληροφορηθῆ παρ᾽ αὐτῆς τῆς Βασιλίσσης, ἀλλ᾽ ὅτι μόνον ἀφ᾽ οὗ ἑτέρα μου πρότασις ὑπὲρ ἀνδρὸς ἐπιστήμονος ὁριστικῶς ἀπεῤῥίφθη, τότε ἐπρότεινα αὐτόν, διότι τῷ ἀνεγνώριζον πλεονεκτήματα ὧν ἐστερεῖτο ὁ προκάτοχός του. Ἐπομένως προσέθηκα ὅτι ἔχω τὸ δικαίωμα τοῦ νὰ τὸν προτρέψω καὶ νὰ ἐλπίσω ὅτι δὲν θέλει παραλείψει νὰ πράξῃ πᾶν τὸ ἐφ᾽ ἑαυτῷ ἵνα δειχθῆ ἄξιος τῆς θέσεως εἰς ἣν ἀνεβιβάσθη. Τῷ ὑπέδειξα δ᾽ ὅτι πλὴν τῆς τῶν δανείων ῥυθμίσεως, ἡ πρώτη ἀνάγκη πρὸς τὴν οἰκονομικὴν ἀναμόρφωσιν τῆς Ἑλλάδος ἦν ἡ τῆς μεταῤῥυθμίσεως τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, δι᾽ ἥν, πρὸς συμπλήρωσιν τῆς ἐπαρχιακῆς πεί-

ρας του, ὀρθῶς ἤθελε πράξει νὰ ἐπικαλεσθῇ καὶ τὰς θεωρητικὰς γνώσεις τοῦ παρ' ἐμοῦ πρώτου προταθέντος, καὶ ἱκανοῦ ἵνα χειραγωγήσῃ αὐτὸν κ. Σούτσου.

Ὁ κ. Κουμουνδοῦρος οὐδὲ στιγμὴν ἐδίστασε, καὶ μὲ παρεκάλεσε νὰ εἰδοποιήσω τὸν καθηγητὴν Κον Σοῦτσον νὰ ἔλθῃ τὴν ἐπαύριον εἰς τὰς 2 μ. μ. εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν ἐξωτερικῶν, ὅπου παρόντος καὶ ἐμοῦ ἐπὶ τρεῖς ὅλας ὥρας συνεζητήθη καὶ ἐμελετήθη τὸ σπουδαῖον τοῦτο ἀντικείμενον, καὶ μετὰ θαυμασμοῦ ἔβλεπον τὴν ἀγχίνοιαν καὶ ἑτοιμότητα μεθ' ἧς ὁ νέος συνάδελφός μου ἀντελαμβάνετο τῶν ἀναπτύξεων τοῦ κ. Σούτσου, καὶ πόσον τὰ πρόσφορα ἀντιπαρετήρει, τὰς καταλλήλους διασαφήσεις ζητῶν.

Ἀφ' οὗ δὲ καὶ τὴν ἐπιοῦσαν ἐπανελήφθη ἡ τρίωρος πάλιν συνέντευξις, ὁ κ. Κουμουνδοῦρος εἶχε πληρέστατα κατανοήσει καὶ χωνεύσει τὸ ἀντικείμενον ὃ ἔκτοτε παρεδέξατο ὡς βάσιν τοῦ οἰκονομικοῦ του συστήματος, ἐξ ἐξωτερικῶν ὅμως περιστάσεων καὶ ἀντιδράσεων κωλυθεὶς νὰ ἐφαρμόσῃ αὐτὸ ὅσον ταχέως καὶ ἐντελῶς ἐπεθύμει.

11.

Νέαι ἐκλογαί.

Καὶ ἡ τότε μὲν σύνοδος τῶν Βουλῶν ἦν ἔκτακτος. Πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως δὲ τοῦ Βασιλέως ἀπεφασίσθη ἡ τακτικὴ (δηλ. ἡ πρώτη τῆς Ε' περιόδου) νὰ συγκληθῇ διὰ τὴν 30 Ὀκτωβρίου, ἀνεβλήθη δὲ μετέπειτα, διὰ τὴν μὴ ἔγκαιρον ἐπιστροφὴν τοῦ Βασιλέως, ἐπανελθόντος μόνον μετὰ τὰ μέσα τοῦ Νοεμβρίου, εἰς τὴν 7 Δεκεμβρίου. Γνωρίζων δ' ἐγὼ πῶς αἱ ἐκλογαὶ παρ' ἡμῖν ἐξετελοῦντο, ἐθεώρησα καθῆκον νὰ πράξω τὸ ἐπ' ἐμοὶ πρὸς διόρθωσιν τοῦ σπουδαίου τούτου ὡς πρὸς αὐτὰς ἐλαττώματος, τοῦ ὀλεθρίαν ἐξασκοῦντος ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ ἐπὶ τῆς κοινωνίας. Τούτου ἕνεκα, πρὸ τῆς ἀναχωρήσεως τοῦ Βασιλέως ἐπεκαλέσθην μίαν ἡμέ-

ραν τὴν προσοχὴν τῆς Α. Μ. ἐπίσης καὶ τὴν τῆς Βασιλίσσης ἐπὶ τοῦ μεγάλου τούτου ζητήματος, καὶ διϊσχυρίσθην ὅτι τὸ συμφέρον καὶ τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ θρόνου ἀπαιτεῖ ν' ἀποστῇ ἥ τε Α. Μ. καὶ ἡ Κυβέρνησίς Του ἐντελῶς ἀπὸ πάσης ἐπεμβάσεως εἰς τὰς ἐκλογάς.

— Βίαν, μοὶ εἶπεν ὁ Βασιλεύς, καὶ παράνομον ἐνέργειαν, ἐννοεῖται ὅτι ἐντελῶς ἀποκρούω· ἀλλὰ φρονῶ ὅτι δὲν ὑπερπηδῶ τὰ δικαιώματά μου, οὐδ' ἡ κυβέρνησις τὰ ἑαυτῆς, ἂν ἀποδείξωμεν, ὡς οἱ ἄλλοι, τίνα καὶ ἡμεῖς φρονοῦμεν καταλληλότατον ἵνα ἐκλεχθῇ.

— Οἱ *ἄλλοι*, ἀπήντησα, οὓς ἀναφέρει ἡ Υ. Μ. εἰσὶ κομματάρχαι, ἡ δὲ Υ. Μ. ἵσταται ὑπεράνω πάντων τῶν κομμάτων, οὐδὲ δύναται νὰ ἡττηθῇ, ὡς ἐκεῖνοι, ὅταν ἀποτυγχάνωσι.

— Καὶ τί λοιπόν ; παρενέβη ὁρμητικῶς ἡ Βασίλισσα, θέλετε νὰ βλέπωμεν ἀδιαφόρως τοὺς κακούς, τοὺς καταχραστάς, τοὺς ἀναξίους ἐκλεγομένους ; καὶ δὲν πρέπει νὰ ὁδηγῶμεν καὶ νὰ φωτίζωμεν τὸν λαόν ;

— Καὶ πιστεύετε, Μεγαλειοτάτη, ἐτόλμησα ν' ἀπαντήσω, ὅτι εἶσθε εἰς θέσιν νὰ διακρίνητε μεταξὺ τῶν ὑπηκόων σας τοὺς καλοὺς ἐκ τῶν κακῶν ; Μὴ μοὶ τὸ προσάψητε ὡς αὐθάδειαν ἂν σᾶς εἰπῶ ὅτι τοῦτο δύνασθε ἥκιστα παντὸς ἄλλου, διότι εἰς τὴν αὐλὴν οἱ ἄνθρωποι προσέρχονται τὸ πλεῖστον ὑπὸ προσωπίδα, καὶ πολλάκις οἱ κρείττονες φαινόμενοι εἰσὶν οἱ δεξιώτερον κολακεύοντες, οὕτως ὥστε νὰ σᾶς ἀπατῶσι, καὶ νὰ τοὺς ἐκλαμβάνητε ὡς εἰλικρινεῖς. Διατί νὰ ἐπιφορτίζησθε εὐθύνην ἥτις δὲν σᾶς ἀνήκῃ ; Διατί νὰ χορηγῆτε τὸ δικαίωμα εἰς δυσμενεῖς μεμψιμοιρίας, εἰς Βασιλικὴν ἀποδιδόντων ἐπέμβασιν εἴ τι κρίνουσιν ὡς κακὸν καὶ ἐπιβλαβές.

Ὁ Βασιλεὺς ἐφαίνετο συνωφρυωμένος καὶ βαθέως σκεπτόμενος.

— Δίκαιον ἔχετε ἴσως, εἶπε τέλος, ὅτι ἡ Αὐλὴ δὲν πρέπει νὰ ἐπεμβαίνῃ, καὶ θέλω παραγγείλει τοῖς Αὐλικοῖς ν' ἀπέχωσι πάσης ἀναμίξεως. Ἀλλὰ δὲν δύναται τὸ αὐτὸ ν' ἀπαιτηθῇ καὶ παρὰ τῆς Κυβερνήσεως. Ἐκείνη ἔχει χαρακτῆρα κομματάρχου, καὶ ἑπομένως τὸ δικαίωμα νὰ καταδείξῃ τοῖς φίλοις τὸν ἑαυτῆς ὑποψήφιον.

— Καὶ νὰ τὸν ἐπιβάλῃ; ἠρώτησα ἐγώ.

— Τοῦτο ὄχι, ἀπεκρίθη ὁ Βασιλεύς.

— Τότε, Μεγαλειότατε, εἶπον, ἀπαγορεύσατε αὐστηρῶς εἰς τὸ ὑπουργεῖόν σας, ἐὰν θέσῃ ὑποψηφίους, ὅπερ ἤδη καθ' ἑαυτὸ ἐστὶ σχεδὸν ἐπέμβασις, τοὐλάχιστον ν' ἀποστῇ οἱασδήποτε χρήσεως τῆς ἣν κέκτηται ὑλικῆς ἐξουσίας καὶ δυνάμεως ἵνα τοὺς ἐπιβάλῃ, διότι ἄλλως ἐστὶ μᾶλλον ἢ πιθανὸν ὅτι καὶ αὐτὴν τὴν βίαν θὰ μεταχειρισθῇ ὡς πάντοτε, καίτοι, ὡς πάντοτε, τὸ ἐναντίον διϊσχυριζόμενον, καὶ θὰ ἐξεγείρῃ τὴν ἀγανάκτησιν τοῦ λαοῦ, ἢ ἔστω καὶ ἑνὸς μέρους αὐτοῦ, τῆς ἀποτυχούσης μερίδος, κορυφουμένην μέχρι τοῦ θρόνου. Ἔχετε δὲ κἄν τινα ἐγγύησιν ὅτι ὡς ὑποψήφιοι θὰ τεθῶσι πάντες οἱ τὰ ἄριστα τῇ πατρίδι ἐγγυώμενοι, καὶ οὐχὶ οἱ ὑποσχόμενοι εἰς τοὺς μὲν ἢ τοὺς δὲ τῶν ὑπουργῶν τυφλὴν ὑποστήριξιν, ἧς τίς κωλύει νὰ γίνῃ ποτὲ χρῆσις, ἂν ἤθελον αἱ σχέσεις μεταβληθῇ, καὶ κατ' αὐτῆς τῆς Βασιλείας; Ὁ λαὸς ἔχει τὸ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἐλευθέρως τοὺς ἀντιπροσώπους του. Ἄφετε αὐτῷ τὴν πλήρη εὐθύνην τῆς ἐκλογῆς, καὶ ἂς ἔχῃ αὐτὸν μόνον νὰ αἰτιᾶται ἂν οἱ ἐκλεκτοί του δὲν ἀνταπεκρίνοντο μέχρι τέλους πολὺ εἰς τὰς προσδοκίας του. Ἔπειτα, προσέθηκα, ἀπὸ τοσούτων ἐτῶν ἐφαρμοζομένου τοῦ συστήματος τῆς ὑπουργικῆς ἐπεμβάσεως, ἐδρέψατε ποτὲ οὓς προσεδοκᾶτε ἀγαθοὺς ἀπ' αὐτοῦ καρπούς; Εἴδετε τοὺς ἀρίστους ἐρχομένους εἰς τὴν Βουλήν, καὶ μειωθείσας τὰς ῥαδιουργίας τῆς φιλαρχίας; Καὶ περὶ τῶν ὑπουργῶν σας αὐτῶν, περὶ ἡμῶν, ἠξεύρετε, ἢ ἠμπορεῖτε νὰ μάθητε, ἂν δὲν μείνωσιν αἱ ἐκλογαὶ πραγματικῶς ἐλεύθεραι, κατὰ πόσον εἴμεθα δημοτικοί, ἂν διατηρῶν ἡμᾶς εἰς τὴν ἐξουσίαν δὲν δυσαρεστῆτε τὴν ἐθνικὴν πλειονοψηφίαν, ἣν ἄλλως τε ἐντελῶς ἀδυνατεῖτε νὰ γνωρίσητε ἄνευ ἐκλογῶν εἰλικρινῶς ἐλευθέρων, καὶ δεδολιευμένην πάντοτε διαβλέπετε διὰ τῶν ἐπιβαλλομένων ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου! Ἠξεύρετε τί ἡμεῖς θέλομεν, ὄχι τί θέλει τὸ ἔθνος.

Καὶ ἄλλα πολλὰ εἶπον ἐπιχειρήματα πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν, καὶ τοιαύτη ἦν ἡ πεποίθησίς μου, ὥστε καὶ εἰς παρακλήσεις προέ-

βην. Τέλος ἐπείσθησαν οἱ Βασιλεῖς, καὶ μοὶ ὑπεσχέθησαν ὅτι οὐ μόνον οἱ ἴδιοι καὶ ἐν γένει ἡ Αὐλὴ θέλουσιν ἀπόσχει πάσης εἰς τὰς ἐκλογὰς ἀναμίξεως, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ὑπουργεῖον θέλουσιν ἀπαγορεύσει καὶ πᾶσαν ὑλικὴν ἐπέμβασιν.

Καὶ ἐχάρην μὲν διὰ τοῦτο μεγάλως, θεωρήσας αὐτὸ ὡς ἀληθῆ ῥοπὴν τῶν δημοσίων πραγμάτων καὶ τροπὴν τῆς βασιλικῆς πορείας ἐπὶ τὰ κρείττω. Ἀλλὰ γνωρίζων τὰ πρόσωπα καὶ τὰ πράγματα, ἐπέμεινα εἰπὼν ὅτι ἡ βασιλικὴ αὕτη ἀπόφασις δὲν ἤρκει οὐδὲ αὐτὴ ἀκόμη καὶ ὅτι ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῆς ἔσται τὸ δυσχερέστερον, διότι πέπεισμαι ὅτι ἐν λόγοις μὲν ὁ Βασιλεὺς θ' ἀπαιτήσῃ πᾶσαν εὐπείθειαν εἰς τὰς διαταγάς του, τὰ ἔργα ὅμως προφανῶς ἢ μυστικῶς ὀλίγον θ' ἀνταποκρίνωνται εἰς τοὺς λόγους. Προέτρεψα ἑπομένως καὶ παρεκάλεσα νὰ συγκαλέσῃ ὁ Βασιλεὺς ὁλόκληρον τὸ ὑπουργικὸν Συμβούλιον παρ' ἑαυτῷ, καὶ προεδρεύσας αὐτοῦ, ν' ἀπαιτήσῃ ἐντόνως, καὶ ὡς ἀδιάσειστον θέλησίν του, τὴν ἀπὸ πάσης ἐπεμβάσεως ἀποχήν, καὶ τὴν ἔκδοσιν ῥητῶν καὶ αὐστηρῶν διαταγῶν πρὸς πάσας τὰς ἀρχὰς ἵνα ἀπόσχωσι καὶ αὗται ὑπ' εὐθύνην των.

Τῷ ὄντι δὲ τὴν ἐπαύριον συνεκλήθημεν οἱ ὑπουργοὶ πάντες εἰς τ' ἀνάκτορα, καὶ ὁ Βασιλεὺς προκαθεσθεὶς μετὰ βραχὺ προοίμιον διέταξε τὴν οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ἐπέμβασιν τῆς κυβερνήσεως εἰς τὰς ἐκλογάς.

— Βεβαίως, Μεγαλειότατε, εἶπεν ὁ κ. πρωθυπουργὸς τρίβων τὰς χεῖράς του ὡς συνείθιζε, καὶ ὑπόδρα τοξεύων τὸ ὀξὺ βλέμμα του, θὰ ἐκτελεσθῶσιν αἱ διαταγαὶ τῆς Υ. Μ. Ποτὲ δὲν εἴχομεν τὸν σκοπὸν νὰ ἐπεμβῶμεν, οὐδ' ἐπενέβημεν ποτὲ εἰς τὰς ἐκλογάς.

Τότε καὶ ἐγὼ ἠτένισα τὸν Βασιλέα, ὅστις ἐννοήσας τὸ βλέμμα μου, ἐπανέλαβεν εἰπὼν μετὰ σοβαρᾶς ἐπιμονῆς, ὅτι οὐ μόνον νὰ μὴ ἐπεμβῶσιν ὅπως δήποτε ἐπιθυμεῖ, ἀλλὰ καὶ δι' ἐγκυκλίων νὰ ἐξηγήσωσιν εἰς πάντας τοὺς ἐν ταῖς ἐπαρχίαις ὑπαλλήλους παντὸς κλάδου, ὅτι αὐστηρὰ θέλησις καὶ τῆς κυβερνήσεως καὶ τοῦ Βασιλέως ἐστὶν ἡ θρησκευτικὴ ἀποχὴ ἀπὸ πάσης ἀναμίξεως εἰς τὰς ἐκλογάς, πλὴν τῆς τηρήσεως τῆς τάξεως.

Ὅτε δ' ἐξήλθομεν τῆς βασιλικῆς αἰθούσης, ὁ κ. πρωθυπουργὸς μᾶς ἐξέφραζε τὴν ἔκπληξίν του, λέγων ὅτι δὲν ἐνόει πῶς εἰς τὴν Α. Μ. ἐπῆλθεν ἡ ἰδέα ἣν μᾶς ἐξέφρασεν, ἀφ' οὗ βέβαιον ἦτον ὅτι τὸ ὑπουργεῖον οὐδεμίαν πρόθεσιν ἐπεμβάσεως εἶχε.

— Τόσον τὸ καλήτερον, εἶπον ἐγώ, ὅτι ἤδη γνωρίζομεν καὶ τὴν πρόθεσιν τοῦ Βασιλέως συμφωνοῦσαν μετὰ τῆς ἡμετέρας.

Ἀλλὰ τὴν ἐπαύριον τὸ ἑσπέρας ἔλαβον ἀφορμὴν νὰ γνωρίσω ὅτι ὁ κ. Βούλγαρης, ὅστις διεκρίνετο ἐπὶ ὀξυδερκείᾳ, ἐνόει ἢ κἂν ὑπώπτευε περισσότερον ἀφ' ὅ,τι μᾶς ἔλεγε, πόθεν προέκυψε τοῦ Βασιλέως ἡ πρὸς τὸ ὑπουργεῖον ῥητὴ ἐντολή.

Τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον συνήρχετο τότε, τὸ ἑσπέρας, παρὰ τῷ πρωθυπουργῷ, κατοικοῦντι κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀρχιεπισκόπου Μισαὴλ Ἀποστολίδου ἐπὶ τῆς πλατείας τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐκεῖ ἐπορεύθην καὶ τὴν ἑσπέραν ἐκείνην, καὶ ἤμην ὁ πρῶτος ἀφιχθείς, ὡς σχεδὸν πάντοτε μοὶ συνέβαινε, διότι δι' ὅλου μου τοῦ βίου ἐθεώρησα πάντοτε τὴν ἀκρίβειαν τῆς ὥρας εἰς τὰς συνεντεύξεις ὡς καθῆκον κοινωνικόν.

Ἡ κλίμαξ, κατὰ τὸ τότε εἰωθός, ἦν ἀφώτιστος· κατὰ τὴν κεφαλὴν δὲ αὐτῆς, ἀπέναντι μὲν ἦν ἡ θύρα τῆς αἰθούσης, ὅπου συνηρχόμεθα, δεξιῶς δὲ ἄλλη μικροτέρα, ἄγουσα εἰς τὸν κοιτῶνα τοῦ κ. Βούλγαρη. Μέχρις αὐτῆς εἶχον φθάσει, ὅτε ἤκουσά τινα ἐν τῷ δωματίῳ μεγαλοφώνως ἀναγινώσκοντα, καὶ ἐν ἄλλοις ἤκουσα αὐτὸ τὸ ὄνομά μου, συνοδευόμενον ὑπὸ προπηλακισμῶν ὡς Φαναριώτου κτλ. καὶ ἀνεγνώρισα συγχρόνως καὶ τὴν φωνήν, ὡς τὴν τοῦ Σακελλαριάδου, δημοσιογράφου τινὸς ἀκολάστου καὶ ὑβριστοῦ, ἐκδίδοντος τότε, προστασίᾳ, ὡς ἠγνόουν καὶ ταύτην τὴν στιγμὴν ἐμάνθανον, τοῦ κ. πρωθυπουργοῦ, τὴν «Συνταγματικήν», ἀληθῶς ῥυπαρογραφίαν. Τὸ δ' εἰς ἐπήκοον τοῦ κ. συναδέλφου μου καὶ προέδρου τοῦ ὑπουργείου ἀναγινωσκόμενον ἦν λίβελλος κατ' ἐμοῦ, διότι, ὡς ἦν πεπεισμένος ὁ κ. Βούλγαρης, εἶχον προτρέψει τὸν Βασιλέα εἰς τὸ μέτρον ἐκεῖνο τὸ περὶ τῶν ἐκλογῶν.

Τὴν θέσιν μου ᾐσθάνθην τὴν στιγμὴν ἐκείνην οὐκ ὀλίγον δυσκο-

λον, ἂν ὁ κ. πρωθυπουργὸς ἀνεκάλυπτεν ὅτι ἤκουσα ὅ,τι ἐτεχνάζετο κατ' ἐμοῦ. Διὰ τοῦτο κατέβην πάλιν ἀψοφητὶ ὅλην τὴν κλίμακα, καὶ ἤρχισα ἐκ δευτέρου νὰ τὴν ἀναβαίνω ἰσχυρῶς κροτῶν διὰ τῶν ποδῶν. Καὶ τῷ ὄντι, ὡς προέβλεπον, ἡ φωνὴ ἐσίγησε διὰ μιᾶς, καὶ ἀφ' οὗ εἰσῆλθον εἰς τὴν αἴθουσαν τῶν συνεδριάσεων, μετ' ὀλίγον προσῆλθε διὰ τῆς πλαγίας θύρας καὶ ὁ πρωθυπουργὸς καὶ περιχαρὴς μὲ ὑπεδέχθη, ἐν ᾧ συγχρόνως ἤκουόν τινα (τὸν Σακελλαριάδην) τὴν κλίμακα καταβαίνοντα.

Κατὰ πᾶσαν τὴν ἑσπέραν ἐκείνην οὐδεμία ὑπόνοια ἐδόθη ὅτι εἶχον ἀκούσει τι τῶν ἀναγνωσθέντων· τὴν δ' ἐπαύριον ἡ «Συνταγματικὴ» ἐδημοσίευεν ἄρθρον ὑβριστικόν. Τοῦτο δὲ λαβὼν μετ' ἐμοῦ ὅτε ἐπῆγον εἰς τ' Ἀνάκτορα, ἔδειξα αὐτὸ εἰς τοὺς Βασιλεῖς καὶ τοῖς διηγήθην γελῶν τὴν σκηνὴν τῆς προτεραίας, ἥτις καὶ προαπεδείκνυε πόσον δίκαιον εἶχον εἰς τὴν περὶ ἐπεμβάσεως γνώμην μου. Ἡ Βασίλισσα ὠργίσθη μεγάλως, καὶ ἤθελεν, ἅμα ἔβλεπε τὸν κ. Βούλγαρην, αὐστηρὰς ἐπιπλήξεις νὰ τῷ ἀποτείνῃ· ἀλλὰ τὴν παρεκάλεσα νὰ μὴ τὸ πράξῃ, οὐδὲ ν' ἀποδείξῃ ὅτι γνωρίζει τι περὶ τῆς ὑποθέσεως, ἵνα μὴ ἐπέλθῃ ματαίως διχόνοια καὶ σχίσμα ἐν τῷ ὑπουργείῳ. Οὕτω καὶ ἔγεινε, καὶ οὐδέποτε ἔμαθεν ὁ κ. Βούλγαρης ὅτι ἐγνώριζον τὴν συνεργασίαν του μετὰ τοῦ Σακελλαριάδου.

Ἀλλ' αἱ ἡμέραι παρήρχοντο, αἱ ἐκλογαὶ ἐπλησίαζον, καὶ αἱ ὑπὸ τοῦ Βασιλέως ἀπαιτηθεῖσαι ἐγκύκλιοι πάντοτε δὲν ἐξεδίδοντο, εἰ καὶ ἐγώ, ἀνὰ πᾶσαν ἑσπέραν σχεδόν, εἰς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον, ἀνεπόλουν καὶ ἀπήτουν αὐτάς, ὡς ἐκτέλεσιν καθήκοντος ἐπιβληθέντος ἡμῖν ὑπὸ τοῦ Βασιλέως. Ὁ πρῶτος ἐκδοὺς τὴν ἑαυτοῦ ἦν ὁ ὑπουργὸς τῶν Στρατιωτικῶν, συνταγματάρχης Σμολένσκης, ἀνὴρ ἄδολος καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν ἀφωσιωμένος. Μετ' αὐτὸν ἐπῆλθεν ὁ τῆς Ἐκπαιδεύσεως κ. Χριστόπουλος, ὅστις συνετάττετο μετὰ τῶν ἀρχῶν μου. Παρηκολούθησεν ἔπειτα ὁ τῶν Οἰκονομικῶν κ. Κουμουνδοῦρος. Ἀλλ' ὁ τῆς Δικαιοσύνης, οὗ οἱ ὑπάλληλοι ἰσχυρὰν ἐξήσκουν ἐπιῤῥοὴν ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν, μοὶ ἀπήντα πάντοτε δι' ὑπεκφυγῶν. Ἦν δ' οὗτος ὁ κ. Σκαλιστήρης, εἰσαγγελεὺς δευτε-

ρευούσης ἀξίας, ὀφείλων τῷ κ. Βούλγαρη τὴν ἀναβίβασίν του εἰς βαθμὸν ὑπουργοῦ, καὶ ἐξ εὐγνωμοσύνης καὶ ἐλλείψεως πρωτοβουλίας παρ' αὐτοῦ λαμβάνων πᾶσαν ὦσιν καὶ πᾶσαν διεύθυνσιν. Ἀλλὰ καὶ αὐτός, κατ' ἐπανειλημμένην βασιλικὴν ἀπαίτησιν, ἣν καὶ αὖθις προύκαλεσα, ἐξέδωκε τέλος καὶ μᾶς ἀνέγνω τὴν ἐγκύκλιόν του, οὐχὶ μὲν λίαν ἔντονον, ἀλλ' ὅμως ἐπαρκῆ.

Ἔμενε τέλος ὁ πρωθυπουργός, ὅστις ἀνέβαλλε πάντοτε ὑπὸ διαφόρους προφάσεις. Ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνος τέλος, εἰς τὴν ἐπιμονήν μου ἐνδοὺς καὶ εἰς τὰς ῥητὰς Βασιλικὰς διαταγάς, καὶ μὴ φρονῶν συμφέρον νὰ ἐλεγχθῇ ὡς ἐπεμβάσεις διανοούμενος, ἐξέδωκε τέλος ἐπίσης τὴν ἐγκύκλιόν του, τὴν πασῶν σπουδαιοτάτην, διότι πρὸς τὰς διοικητικὰς ἀρχὰς ἀπηυθύνετο, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ τὴν πασῶν χλιαρωτάτην, ὡς συνετάχθη.

Ἐχρησίμευσε δὲ καὶ τοιαύτη ὡς ἦτον· διότι πλεῖστοι τῶν διοικητῶν, συναισθανόμενοι ὅτι τὸ ἠθικὸν αὐτῶν καθῆκον ἦν νὰ σέβωνται ἐν ταῖς ἐκλογαῖς τὴν θέλησιν τοῦ λαοῦ, καὶ οὐδὲν ἴδιον συμφέρον ἔχοντες διὰ τὸ ἐναντίον, ἐδύναντο ἐπ' αὐτῆς στηριζόμενοι ν' ἀντιτάττωνται εἰς πλαγίας εἰσηγήσεις καὶ ἀπαιτήσεις παραβάσεως τῶν οὕτως ἐπισήμως αὐτοῖς διαταχθέντων.

Εἰς ἀπόδειξιν δ' ὅτι ὁ κ. Πρωθυπουργὸς δὲν ἐπείθετο ν' ἀποστῇ ἐντελῶς τοῦ συστήματος εἰς ὃ εἶχε πολιτικῶς ἀνατραφῆ, ἀναφέρω ὅτι προκειμένου περὶ τῆς ἐκλογῆς Ἄνδρου, ὅτε ὁ ἐκεῖ διοικητὴς ἔγραφεν ὅτι ὁ ἔχων τὴν μεγίστην πιθανότητα ἐπιτυχίας ἦν ὁ κ. Καίρης, ὁ κ. Βούλγαρης, εὐνοῶν μᾶλλον τὸν ἐξάδελφον τοῦ ὑποψηφίου, Καίρην ἐπίσης καλούμενον, ἐπεθύμει νὰ γίνῃ τις πλαγία ἐνέργεια ὑπὲρ αὐτοῦ· ὅτε δ' ἐγὼ ἀντιπαρετήρουν ὅτι ἡμεῖς ὀφείλομεν καὶ ὑπεσχέθημεν ν' ἀπέχωμεν πάσης πλαγίας ἐνεργείας, ἀπεκρίνετο ὁ κ. Βούλγαρης, τρίβων ὡς συνήθως τὰς χεῖρας, «ὅτι καλὸς εἶναι ὁ κ. Καίρης» (ὁ ἰδικός του), ὥστε ἠναγκάσθην νὰ τῷ εἰπῶ, ὅτι καλὸς εἶναι ἀναμφιβόλως δι' ἡμᾶς, διὰ τοὺς ἐκλογεῖς ὅμως φαίνεται ὅτι καλήτερος εἶναι ὁ ἐξάδελφος. Οὐχ ἧττον ἰδιαιτέρας σχέσεις ἔχων μετὰ τοῦ ῥηθέντος διοικητοῦ, κατώρθωσε δι'

ἰδιωτικῶν ἐπιστολῶν καὶ διὰ πλαγίων μέσων τὴν ὑπερίσχυσιν τοῦ ἐξαδέλφου ὃν ἐπροτίμα, ὅπερ ἦν βεβαίως ἐπέμβασις παρὰ τὸ ἡμέτερον πρόγραμμα, ἀλλὰ σχεδὸν ἡ μόνη κατὰ πάσας τὰς ἐκλογάς.

Ἐξ ἐναντίας δ' ὁ Νομάρχης Λακωνίας κ. Δημ. Χαραλάμπης, ἀνὴρ χαρακτῆρος ἀνεξαρτήτου, λαβὼν ἰδιαιτέρας ἐπιστολὰς τοῦ κ. πρωθυπουργοῦ ὑπέρ τινος ὑποψηφίου ἐν τῷ νομῷ του, τὸν εἰδοποίησεν ὅτι οὗτος δὲν εἶχε πιθανότητας ἐκλογῆς, διότι ὁ ἀντίπαλος αὐτοῦ ἐξασκεῖ ἀνωτέραν ἐπιῤῥοήν. Ἐπιμένοντος ὅμως τοῦ κ. ὑπουργοῦ, ὁ κ. Νομάρχης ἀπήντησεν ὅτι οὐδὲν δύναται νὰ ἐνεργήσῃ χωρὶς νὰ προσκρούσῃ εἰς τὰ καθήκοντα τῆς ἀμεροληψίας, ἃ καὶ ἡ ὑπουργικὴ ἐγκύκλιος τῷ ἐπιβάλλει· ἐπειδὴ δ' ἐπεπλήχθη ὑπὸ τοῦ ὑπουργοῦ, καὶ λόγος ἐγίνετο ὡς καὶ περὶ ἀντικαταστάσεως αὐτοῦ, ἦλθεν ὁ ἴδιος εἰς Ἀθήνας νὰ προσφέρῃ τὴν παραίτησιν του, καὶ παρουσιάσθη εἰς τὴν Βασίλισσαν, ἥτις ἐνέκρινε τὴν διαγωγήν του καὶ τὸν διετήρησε πρὸς οὐ μικρὰν μυστικὴν δυσαρέσκειαν τοῦ πρωθυπουργοῦ.

Ἐν γένει δὲ τὸ ἀποτέλεσμα τῶν ἐπιμόνων ἐνεργειῶν μου, ἐντόνως ὑποστηριζομένων καὶ ὑπὸ τῆς Αὐλῆς, ὑπῆρξεν ὅτι ποτὲ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης, καὶ ποτε ἔκτοτε μέχρι τοῦδε, εἰλικρινέστερον ἐκλογαὶ δὲν διεξήχθησαν.

Ἐξελέγην δὲ καὶ ἐγὼ τότε ὑπὸ τοῦ Πανεπιστημίου, χωρίς, ἐννοεῖται, νὰ τεθῶ ὡς ὑποψήφιος, καὶ παμψηφεί, ὡς ἦτον ἑπόμενον, καθ' ὃ ὢν συγχρόνως ὑπουργὸς καὶ καθηγητής, διότι εἶχε τότε εἰσέτι τὸ Πανεπιστήμιον τὸ ὑπὸ τῆς συνελεύσεως τοῦ 1843 χορηγηθὲν αὐτῷ δικαίωμα τοῦ ἐκλέγειν ἕνα βουλευτήν, οὗ ἐστέρησεν αὐτὸ μετὰ ταῦτα ἡ Ἐθνοσυνέλευσις τοῦ 1862, τιμωρήσασα αὐτὸ διότι πληρεξούσιόν του εἶχεν ἐκλέξει τὸν δυσαρεστήσαντα αὐτὴν καθηγητὴν Σαρίπολον. Πρόεδρος δὲ τῆς Βουλῆς ἀνεδείχθη ὁ κ. Δ. Βουδούρης, εἰς ὃ καὶ ἐγὼ κατὰ δύναμιν συνετέλεσα, πρός τε ἐκπλήρωσιν τῆς ὑποσχέσεώς μου, καὶ διότι ἱκανὸν τὸν ἐθεώρουν, καὶ δυνάμενον νὰ κατανοήσῃ καὶ ὑποστηρίξῃ τὰς ὑγιεῖς ἰδέας, ὧν ἐπεθύμουν τὴν ἐπικράτησιν.

Ἂν δ' οὐδεμία ποτὲ βουλὴ ἐλευθερώτερον ἐν Ἑλλάδι δὲν ἐξελέγη, οὐδεμιᾶς ἐπίσης ποτὲ ἡ ἐκλογὴ ὀλιγώτερα παρέσχε πράγματα εἰς τὴν κυβέρνησιν, καὶ οὐδεμία ποτὲ ὑπῆρξε νομιμοφρονεστέρα καὶ κυβερνητικωτέρα. Ἀνὰ πᾶσαν τὴν Ἑλλάδα ἐπεκράτει κατὰ τὸ διάστημα τῶν ἐκλογῶν πρωτοφανὴς ἡσυχία, καὶ εὐχαρίστησις διὰ τὴν γενικὴν ἀναγνώρισιν τῆς μὴ ἀναμίξεως τῆς κυβερνήσεως. Αἱ ἐξελέγξεις ἐγένοντο τάχιστα καὶ ἄνευ συγκρούσεων, διότι περιωρίζοντο εἰς τὴν τῶν τύπων ἐκτέλεσιν, ἄνευ διαστροφῶν ἄνωθεν προκαλουμένων· ἡ δ' οὕτως ἐκ τῶν σπλάγχνων τοῦ λαοῦ γνησίως πηγάσασα ἀντιπροσωπεία ὑπεστήριξε κατὰ πᾶν τὸ διάστημα τῆς λειτουργίας αὐτῆς πολὺ πιστότερον τὴν κυβέρνησιν παρ' ἂν εἶχε διὰ παρανόμων ἐπεμβάσεων ὑπ' αὐτῆς ἐκλεχθῇ, ἀποδείξασα ὀρθὴν τὴν συμβουλὴν ἣν εἶχον δώσει εἰς τοὺς Βασιλεῖς. Ὅταν ἡ Κυβέρνησις ἐπὶ μιᾶς φατρίας στηρίζεται, φυσικῷ τῷ λόγῳ θέλει ἔχει τὴν ἀντίθετον πολεμίαν. Ἔλαβον δὲ καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἀτομικὴν ἀφορμὴν τοῦ νὰ ἐκτιμήσω τῶν Βουλευτῶν τὰ φρονήματα, καὶ πόσον καὶ τῶν παρεκτροπῶν αὐτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον φέρει ἡ κυβέρνησις τὴν εὐθύνην.

Εἷς αὐτῶν, ἐκ Μεσολογγίου νομίζω, ὁ κ. Καραβίας, μοὶ ἐζήτησε νὰ διορίσω τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ εἰς τὴν μικρὰν καὶ ἥκιστα σπουδαίαν θέσιν προξενικοῦ πράκτορος εἰς Παξούς, ἂν δὲν ἀπατῶμαι. Ἐρευνήσας ὅμως, ἔμαθον ὅτι ὁ τὴν θέσιν ἐκείνην κατέχων ἦν ἀνὴρ ἔντιμος, τὰ καθήκοντά του πιστῶς ἐκτελῶν καὶ οὐδεμίαν ἀφορμὴν αἰτιάσεως ἐναντίον του δώσας. Ὁ δ' ὑπὲρ οὗ παρεκαλούμην οὐδὲν εἶχε προσὸν ἐκείνου ἀνώτερον. Εἰς τὸν κ. Καραβίαν ἑπομένως, ὅστις συνεχῶς ἐπανελάμβανε τὴν αἴτησίν του, ἐπιμένων ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ τῷ ἀρνηθῶ χάριν τόσῳ μηδαμινήν, εἶπον ὅτι πρῶτον μέν, κατὰ τοὺς κανονισμοὺς οἱ πράκτορες διορίζονται προτάσει τῶν προξένων, ὥστε πρὸ παντὸς ἀπῃτεῖτο νὰ μοὶ ὑποβληθῇ ἡ πρότασις διὰ ταύτης τῆς ὁδοῦ. Ἀλλὰ καὶ πρότασις ἂν ἤρχετο τοῦ Προξένου (ὅστις ὅμως ἐγνώριζον ὅτι τὰ ἐναντία ἐφρόνει), πάλιν καθῆκον θὰ εἶχον νὰ ἐρευνήσω, πρὶν ἢ παύσω τὸν ὑπηρετοῦντα

ὑπάλληλον, ἂν ἀληθῶς ὑπάρχῃ δικαία τις ἀφορμὴ κατ' αὐτοῦ, διότι ἵνα ὑπάρξῃ ὑπηρεσία τακτικὴ καὶ καλῶς ὠργανισμένη πρέπει πᾶς δημόσιος λειτουργός, καλῶς ἐκτελῶν τὰ καθήκοντά του, νὰ μένῃ ἀμετακίνητος, πλεῖον δικαίωμα εἰς τὴν θέσιν του ἔχων ἢ ὁ ὑπουργός, ὅστις ἐστὶ μόνον πρόσκαιρος.

Ὁ κ. Βουλευτὴς ὅμως εἰς τὴν τοιαύτην γλῶσσαν, καὶ εἰς τὴν ἐπίμονον ἄρνησιν ὑπουργοῦ μὴ ὢν εἰθισμένος, ἐνόμιζεν ὅτι ἐπροσποιούμην πρὶν ἐνδώσω, καὶ ἐπανήρχετο πάλιν καὶ πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν παράκλησιν, χωρὶς ν' ἀποτρέπηται ἐκ τῶν σχεδὸν πάντοτε ὁμοιομόρφων μου ἀπαντήσεων.

Τέλος δὲ μίαν Κυριακήν, κατὰ τὴν ὥραν τῶν ἐπισκέψεων, εἰς τὴν μεγάλην αἴθουσαν τῆς οἰκίας ἡμῶν, ὅπου ἐκαθήμην μετὰ τῆς συζύγου μου, ἐνεφανίσθη ὁ κ. Καραβίας μετὰ δέκα ἄλλων κυρίων, καὶ μετὰ τὰς πρώτας δεξιώσεις μοὶ ἀνέφερεν αὖθις περὶ τοῦ διορισμοῦ τοῦ ἀδελφοῦ του, εἰπών μοι ὅτι οἱ συνοδεύοντές τον ἦσαν πάντες Βουλευταί, φίλοι του καὶ ὁμόψηφοι ἐν ταῖς περιστάσεσι, καὶ τότε διὰ τὴν μικρὰν ταύτην ὑπόθεσιν τὰς παρακλήσεις των εἰς τὰς ἰδικάς του προστιθέντες. Ὁ κ. Καραβίας ἐκ πείρας ἐγνώριζε τὴν ἐντύπωσιν ἣν τοιαύτη δήλωσις ἦν ἐπόμενον ν' ἀποτελέσῃ εἰς ὦτα ὑπουργοῦ. Ἀλλ' ἐγώ, — Εἶσθε ἕνδεκα, Κύριοι, εἶπον καὶ ψηφίζετε πάντες ἐκ συμφώνου! Σᾶς συγχαίρω. Ἀποτελεῖτε ἀληθῆ δύναμιν ἐν τῇ Βουλῇ. Ἐπιτρέψατέ μοι δὲ μίαν συμβουλήν, ἥτις παρακαλῶ νὰ μείνῃ μεταξὺ ἡμῶν· αὕτη δὲ εἶνε, ὁσάκις εἰς τὰς βουλευτικὰς συζητήσεις ἀκούσετε πρότασίν τινα, ἥτις σᾶς φαίνεται ἐπωφελὴς εἰς τὸ ἔθνος, ἀδιαφοροῦντες ἐκ τίνος προέρχεται, ἔστω καὶ παρ' ἀντιπολιτευομένου, νὰ δίδητε τὴν ψῆφόν σας ὑπὲρ αὐτῆς, ὅταν δ' ἐξ ἐναντίας τὴν θεωρῆτε κακοῦ παραίτιον, νὰ τὴν ἀποκρούητε ἔστω καὶ ὅταν ἡμεῖς οἱ ὑπουργοὶ ἐσμὲν οἱ προτείνοντες, διότι οὐχὶ τὸ ἡμέτερον, ἀλλὰ τὸ τῆς πατρίδος συμφέρον ἐξελέγητε νὰ ἐξυπηρετήσητε.

— Ἂν δέ, ἐξηκολούθησα ἀποτεινόμενος πρὸς τὸν κ. Καραβίαν, εἴπετε τὸ περὶ ὁμοψηφίας ὑμῶν σχετικῶς πρὸς τὴν σύστασιν τοῦ κ.

ἀδελφοῦ σας, εὐαρεστηθῆτε νὰ ὑπάγητε ὡς ἐκείνην ἐκεῖ τὴν πλαγίαν θύραν τῆς αἰθούσης καὶ νὰ τὴν ἀνοίξητε.

Ὁ κ. Βουλευτὴς διεμαρτυρήθη ὡς πρὸς ἣν τῷ ἀπέδιδον πρόθεσιν, καὶ δὲν ἤξευρε τί ἤθελον λέγων αὐτῷ ν' ἀνοίξῃ τὴν θύραν.

— Κάμετέ μοι οὐχ ἧττον τὴν χάριν ν' ἀνοίξητε τὴν θύραν. Δύσκολον δὲν σᾶς εἶναι καὶ θὰ σᾶς εἶμαι εὐγνώμων.

Τότε ἠγέρθη, καὶ λίαν εὔσωμος ὡς ἦν, ἐκυλίσθη μετὰ διστάζοντος βήματος μέχρι τοῦ ἑτέρου πέρατος τῆς μεγάλης αἰθούσης, ἠνέῳξε τὴν θύραν, καὶ ἔρριψε βλέμμα εἰς τὸ παρακείμενον δωμάτιον, τὸ τῆς βιβλιοθήκης μου.

— Εἴδατε, τῷ εἶπον, τὰ πολλὰ ἐκεῖνα βιβλία εἰς τοὺς τοίχους, καὶ τὴν τράπεζαν εἰς τὸ μέσον τοῦ δωματίου; Εἰς ἐκείνην ἐκαθήμην τὴν τράπεζαν καὶ μετὰ τῶν βιβλίων ἐκείνων εἰργαζόμην μίαν ἑσπέραν ὅτε ἐμηνύθην παρὰ τοῦ Βασιλέως ν' ἀναλάβω τὸ Ὑπουργεῖον τῶν Ἐξωτερικῶν. Σᾶς βεβαιῶ ὅτι ἤμην λίαν εὐχαριστημένος ἐκεῖ, καὶ ἄν ποτε μοὶ ἐλλείψῃ ἡ ἐμπιστοσύνη ἢ τῆς Α. Μ. ἢ ὑμῶν, τῶν Κυρίων Βουλευτῶν, καὶ ἐξέλθω τοῦ ὑπουργείου, ἐκεῖ θὰ ἐπιστρέψω πάλιν μετὰ χαρᾶς ἐν μέσῳ τῶν βιβλίων μου, μένων λίαν εὐχαριστημένος· ἐὰν δὲ διατηρήσω τὴν θέσιν τοῦ Ὑπουργοῦ οὐδέποτε οὐδὲ τὸ ἐλάχιστον θέλω πράξει ὃ νὰ θεωρῶ ἐναντίον τῆς συνειδήσεώς μου καὶ τῶν καθηκόντων τῆς ὑπηρεσίας.

Ὁ Κ. Καραβίας μοὶ ἐπανέλαβε καὶ αὖθις ὅτι εἰς τοῦτο δὲν ἀπέβλεπεν ὁμιλήσας μοι περὶ τῆς ψήφου τῶν συναδέλφων του, καὶ ἔκτοτε ποτὲ πλέον δὲν μοὶ ἀνέφερε λέξιν περὶ τοῦ ἀδελφοῦ του· ἀλλά, τὸ περίεργον, καὶ ποτὲ δὲν ἐψήφισεν οὔτε μόνος οὔτε μετὰ τῶν ὁμοψήφων του ἐναντίον μου, εἰ καὶ ἀφορμαὶ δὲν τῷ ἔλλειψαν, οἵα ἡ τοῦ ὑπομνήματος περὶ οὗ κατωτέρω. Ἡ διαγωγή του δ' αὕτη ἐστὶν εὐκατανόητος, προερχομένη ἐκ τῆς πεποιθήσεως ὅτι, ἂν τῷ ἠρνούμην τὴν μικρὰν χάριν ἣν μοὶ ἐζήτει, ἔπραττον τοῦτο ἐξ ἐκτιμήσεως τοῦ καθήκοντος καὶ οὐχὶ ἐκ κομματισμοῦ, οὐδ' ἤθελον δειχθῆ ἐπιεικέστερος πρὸς τοὺς ἀντιπάλους του. Βουλευταὶ οἵτινες

θὰ μ' ἔβλεπον φατριάζοντα, δὲν ἦτον παράδοξον, ἑπόμενον μάλιστα, καὶ ἴσως δύναμαι νὰ εἰπῶ δίκαιον ν' ἀντιφατριάζωσι καὶ αὐτοί.

12.

Ζάππας.

Οὐ πολὺν χρόνον ἀφ' οὗ ἐγκατέστην εἰς τὸ ὑπουργεῖον, ἔλαβον παρὰ τοῦ ἐν Βουκουρεστίῳ Γεν. Προξένου Κ. Σπ. Σκούφου ἐπιστολὴν περιέχουσαν ἄλλην διὰ πολλῶν σφραγίδων κεκλεισμένην διὰ τὴν Α. Μ., ἣν καὶ ἔπεμψα. Τὴν ἐπαύριον μοὶ ἐπέστρεψεν αὐτὴν ὁ Βασιλεύς, μηνύσας μοι νὰ σκεφθῶ περὶ τῶν περιεχομένων καὶ τῷ ἀναφέρω. Ἦν δ' ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Εὐαγγέλη Ζάππα, Ἠπειρώτου, ὅστις ἀφ' οὗ ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως παρηκολούθησε τὰ στρατεύματα τοῦ Καραϊσκάκη ὡς πρακτικὸς ἰατροχειροῦργος, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν πραγμάτων ἀπεσύρθη εἰς Δακίαν, καὶ ἐκεῖ εἰς ἐνοικίασιν κτημάτων ἐπιδοθείς, δι' ἐκτάκτου δραστηριότητος καὶ νοημοσύνης συνεκόμισεν ἔκτακτον πλοῦτον, καὶ ὑπὸ πολλῶν κυβερνήσεων ἐτιμήθη διὰ παρασήμων.

Οὗτος, ἀγωγῆς μὲν καὶ παιδείας ἐστερημένος, ἀλλὰ θερμὴν πατριώτου τρέφων καρδίαν, εἶχεν ἀναγνώσει εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Παναγιώτου Σούτσου μετὰ ποιητικοῦ στόμφου μᾶλλον ἢ μετὰ πολιτικῆς ποιήσεως ἐκδιδομένην ἐφημερίδα, τὴν ***Συνταγματικὴν*** ἢ τὸν ***Ἥλιον*** (δὲν ἐνθυμοῦμαι), ἄρθρον περὶ τῶν ἀρχαίων Ὀλυμπιακῶν ἀγώνων, μετὰ προτάσεως ἥκιστα πρακτικῆς περὶ ἐπαναλήψεως αὐτῶν ἐν Ἑλλάδι. Τὸν ἀγαθὸν πατριώτην ἐθάμβωσε τὸ πομπῶδες ὕφος, καὶ ἐνθουσιῶν ὑπὲρ τοῦ σχεδίου ὃ ἐνόμιζεν ὅτι θὰ ἐπανέφερε τὴν λαμπρότητα τῶν ἀρχαίων ἡμερῶν, ἀνέφερε πρὸς τὸν Βασιλέα ὅτι ἀνελάμβανεν αὐτῶν τῶν Ὀλυμπίων τὴν ἐκ νέου σύστασιν, καὶ ἀφιέρου εἰς τὴν τέλεσιν αὐτῶν κατὰ τριετίαν μέγα μέρος τῆς περιουσίας του, ὁρίζων ἀκριβῶς καὶ τὰ χρηματικὰ ἆθλα διὰ τοὺς νικητὰς εἰς ἕκαστον εἶδος τῶν γυμνικῶν ἀγώνων.

Ὅτι ἡ πρότασις προήρχετο ἐκ τῆς καρδίας μᾶλλον ἢ ἐκ τοῦ νοός, ὅτι ἦτον ἥκιστα πρακτικὴ καὶ οὐχὶ αὐτοῦ τοῦ γελοίου ἀπέχουσα, μοὶ ἦν εὔκολον νὰ τὸ ἰδῶ ἐκ πρώτου βλέμματος, καὶ ὡς τοιαύτην ἐξέλαβεν εὐθὺς καὶ ὁ Βασιλεύς, ὅστις τὴν ἐπαύριον, ὅτε μὲ εἶδε, μὲ ἠρώτησε τί παραδοξολογίαι ἦσαν ἐκεῖναι τῆς ἐπιστολῆς ἣν μοὶ εἶχε πέμψει· ἀλλ' ἐγὼ παρέστησα εἰς τὴν Α. Μ. ὅτι δὲν ἔπρεπε νὰ ψυχράνωμεν τὸν ζῆλον τοιούτου εὐγενοῦς πατριώτου, καὶ ὅτι, ἂν μοὶ ἐδίδετο ἡ ἄδεια, θὰ ἐπροσπάθουν νὰ διαμορφώσω τὴν πρότασίν του κατὰ τρόπον δι' οὗ ἐλπίζω ἀγαθοὺς νὰ δρέψῃ καρποὺς ἡ Ἑλλάς.

Δοθείσης μοι ἑπομένως πληρεξουσιότητος παρὰ τοῦ Βασιλέως, ἔγραψα ἀνυπερθέτως τῷ Κ. Ζάππᾳ, διὰ θερμῶν ἐκφράσεων ἀναγνωρίζων τὰ αἰσθήματά του, καὶ τὴν πρόθεσιν αὐτοῦ ἐπαινῶν· τῷ ἐζήτησα ὅμως τὴν ἄδειαν μικράς τινας μεταρρυθμίσεις νὰ ὑποβάλω εἰς παραδοχήν του, αἵτινες, κατ' ἐμέ, ἐδύναντο ν' ἀναδείξωσι τὸ ἔργον του πρακτικώτερον. Καὶ δὴ τῷ παρέστησα ὅτι ἐν τοῖς ἐνεστῶσι καιροῖς τὰ ἔθνη καὶ τὰ ἄτομα διακρίνει οὐχί, εἰς ὅσον βαθμὸν ἄλλοτε, ἡ ὑπεροχὴ τῆς σωματικῆς ῥώμης καὶ δεξιότητος, ἀλλὰ πολὺ μᾶλλον ἡ τῆς διανοητικῆς ἐνεργείας καὶ ἀναπτύξεως, ὅτι σήμερον τιμᾶται μάλιστα οὐχὶ τὸ ἔθνος τὸ εὐρωστοτέρους παλαιστὰς ἢ ταχυτέρους δρομεῖς, ἀλλὰ τὸ ἄνδρας τοὺς μᾶλλον διαπρέποντας ἐν τοῖς ὠφελίμοις ἢ καλοῖς κλάδοις τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἀναδεικνύον. Δι' ὃ τῷ ἐπρότεινον ν' ἀναβιώσωσι μὲν τὰ Ὀλύμπια κατὰ τὴν μεγαλεπήβολον πρόθεσιν τοῦ δωρητοῦ, ἀλλὰ σκοπὸς πρώτιστος αὐτῶν νὰ ᾖ ἡ διάκρισις τῶν ἐν τῇ βιομηχανίᾳ, τῇ γεωργίᾳ, τῇ καλλιτεχνίᾳ διαπρεπόντων, καὶ νὰ τελῶνται διὰ περιοδικῶν ἐκθέσεων τὸ πρῶτον μὲν προϊόντων τῆς ἐλευθέρας Ἑλλάδος, ἔπειτα δὲ τῶν πανταχοῦ Ἑλλήνων, καὶ μέχρι τέλους παντὸς τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου· καὶ τοῦτο οὐχὶ κατὰ τριετίαν, ἀλλὰ κατὰ τετραετίαν, ἵνα πλείων χρόνος δίδοται εἰς τὴν παρασκευὴν καὶ τὴν τῆς προόδου ἀνάπτυξιν, καὶ προσέτι ἵνα τὰς ἀρχαίας Ὀλυμπιάδας καὶ κατὰ τὴν χρονικὴν ἀναστήσωμεν σημα-

σίαν, καὶ ταύταις ἐν μέτρῳ τῆς ἐθνικῆς προόδου του λοιπου χρώμεθα. Καὶ τὴν ἀρχικὴν δὲ τοῦ δωρητοῦ ἰδέαν μὴ θέλων ἐντελῶς ν' ἀποκρούσω, συνεπρότεινα νὰ διαρκῇ ἑκάστη Ὀλυμπιακὴ ἔκθεσις τέσσαρας ἑβδομάδας, καὶ αἱ τέσσαρες μεταξὺ Κυριακαὶ ν' ἀφιερῶνται εἰς διασκεδάσεις τοῦ λαοῦ, συνισταμένας κατὰ τὰς μὲν τρεῖς πρώτας εἰς ἀγῶνας γυμνικούς, δρόμον, πάλην, ἅλμα, δίσκον, ὁπλασκίαν, ἱπποδρόμιον, τὴν δὲ τετάρτην εἰς διαγωνισμοὺς μουσικούς, ποιητικοὺς καὶ δραματικούς.

Τὸ δύσκολον ὅμως καὶ δαπανηρὸν εἰς τοῦτο τὸ σχέδιον, ἀνεγνώριζον ὅτι ἦν ἡ ἀνάγκη οἰκοδομήματος διὰ τὰς ἐκθέσεις, ὃ σκοπιμώτατον θὰ ἐθεώρουν ἂν ἀνηγείρετο ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Σταδίου, τὸ δὲ Στάδιον ὑπ' αὐτὸ ἂν διεκοσμεῖτο διὰ τοὺς ἀγῶνας.

Ἵνα μὴ μένῃ δὲ τὸ οἰκοδόμημα, μετὰ τὴν ἑκάστοτε μηνιαίαν τέλεσιν τῶν Ὀλυμπίων ἐπὶ τέσσαρα ἔτη κεκλεισμένον καὶ ἄχρηστον, ἐπρότεινα κατὰ πᾶν τὸ μεταξὺ διάστημα νὰ χρησιμεύῃ εἰς ἰδιαίτερον βιομηχανικὸν σχολεῖον, εἰδικὸν σκοπὸν ἔχον τὴν τελειοποίησιν ἐκείνων τῶν κλάδων τῆς ἐγχωρίου βιομηχανίας, οἵτινες ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῶν ἐκθέσεων θ' ἀπεδείκνυντο ὡς ἀσκούμενοι ἢ δυνάμενοι ν' ἀσκῶνται πολλαχοῦ ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ, ὡς ἀπαιτοῦντες ὅμως ἐντελεστέραν ἐκμάθησιν ἵνα καταστῶσι παραγωγικώτεροι.

Τοῦτο δὲ ὀλίγας θὰ παρεῖχε τὰς δυσχερείας, διότι διδάσκαλοι μὲν ἢ πρακτικοὶ καθοδηγοὶ εἰς τὴν τέχνην εὐκόλως θὰ μετεκαλοῦντο ἐξ Εὐρώπης, οἱ δὲ μαθηταὶ θὰ ἦσαν ἔμπειροι ἤδη ἐν μέρει, οἱ κατὰ τὴν ἔκθεσιν διακριθέντες, καὶ ἑπομένως μόνον μικρᾶς καὶ βραχυχρονίου χειραγωγίας δεόμενοι ἵνα τελειοποιῶνται εἰς ἣν τέχνην ἀσκοῦσιν.

Ὅτε ἔπεμψα ταύτην τὴν ἐπιστολὴν ἐφοβούμην μὴ φανῇ εἰς τὸν Κον Ζάππαν ὡς ἀντιστοιχοῦσα πρὸς ἀπόρριψιν τῶν προτάσεών του ἕνεκα τῆς ὑπερβολῆς τῶν θυσιῶν ἃς ἀπῄτει. Ἀλλ' ὁ εὐγενὴς πατριώτης τάχιστα μοὶ ἀπήντησεν, ἐνθουσιωδῶς παραδεχόμενος πάσας μου τὰς προτάσεις, καὶ δίδων μοι ἀπόλυτον πληρεξουσιό-

τητα, ὡς πρὸς αὐτῶν τὴν ἐκτέλεσιν. Καὶ τὴν ἀνέγερσιν δὲ τοῦ οἰκοδομήματος μοὶ ἔγραψεν ὅτι ἀναδέχεται, παρακαλέσας με νὰ τῷ ὑποβάλω σχέδιον καὶ προϋπολογισμόν, θέλων αὐτὸ σκόπιμον, ἐπαρκὲς καὶ εὐπρεπές, ἀλλ' οὐχὶ δὲ καὶ ὑπὲρ ἀνάγκην πολυτελὲς καὶ δαπανηρόν.

Τοιαύτην ἔχων ἐντολήν, ἐκάλεσα παρ' ἐμοὶ τὸν τότε ἐν Ἀθήναις ἐγκατεστημένον Γάλλον ἀρχιτέκτονα Κ. Boulanger, καὶ τῷ ἀνέθηκα τὴν σύνταξιν τοῦ σχεδίου, ἀναπτύξας αὐτῷ ὡς ὁδηγίαν καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ γνώμην μου. Ἦν δ' αὕτη νὰ λάβῃ τὸ οἰκοδόμημα σχῆμα ἡμικυκλικόν, καὶ ἡ μὲν διάμετρος νὰ ὑπερτείνῃ τὸ στάδιον, ἔχουσα καὶ μέγαν ἐξώστην κατὰ τὸ κέντρον διὰ τὴν αὐλὴν κατὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἀγώνων· ἀπὸ τοῦ κέντρου δὲ νὰ χωρῶσιν ἀκτῖνες πρὸς τὴν περιφέρειαν, ἵνα ἑκάστη αὐτῶν, ὡς καὶ τῶν τμημάτων τῆς περιφερείας προσδιορίζηται εἰς μίαν κατηγορίαν καὶ διαίρεσιν τῶν ἐκτιθεμένων εἴτε καθ' ὕλην εἴτε γεωγραφικήν. Οὕτως ὁ κατ' ἀρχὰς εἰσερχόμενος καὶ εἰς τὸ κέντρον τοῦ κτιρίου ἱστάμενος θὰ εἶχε σχεδὸν πᾶσαν τὴν ἔκθεσιν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του· αὐξομένης δὲ τῆς βιομηχανικῆς ἐνεργείας τῆς Ἑλλάδος, ὅτε δὲν θ' ἀνταπεκρίνετο πλέον εἰς αὐτὴν τὸ κατάστημα, θὰ ἐδύνατο εἰς τὸ πρῶτον ἡμικύκλιον νὰ προστίθηται παράλληλον δεύτερον, καὶ μετ' αὐτὸ ἔπειτα ἄλλα ἐπίσης συγκεντρικά, ἐκτεινομένων ἀναλόγως τῶν ἀκτίνων, τῆς διαμέτρου καὶ τοῦ μετώπου κατὰ τὰς ἀνάγκας, χωρὶς αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ ἀναλογίαι νὰ καταστρέφωνται.

Ὁ Κ. Boulanger, ἐγκρίνας ἐντελῶς τὸ πρόγραμμά μου, μοὶ ἐκόμισε μετ' οὐ πολὺ τὸ σχέδιον καὶ τὸν προϋπολογισμόν του, καὶ μετά τινα ἔτη μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ χαρά του ὅτε εἶδεν εἰς τὴν ἐν Παρισίοις πρώτην ἔκθεσιν κατὰ παράδοξον σύμπτωσιν παραδεχθὲν καὶ ἐφαρμοσθὲν τὸ σχέδιον ἐντελῶς ὅμοιον πρὸς ὃ τῷ διέγραψα καὶ ὃ ἐξετέλεσεν.

Ὁ προϋπολογισμὸς ὅμως ὃν μοὶ παρουσίασεν περιλαμβάνων καὶ τὴν διὰ μαρμαρίνων ἑδωλίων ἐπίστρωσιν τοῦ Σταδίου ἀνήρχετο εἰς 1,200,000 δραχμῶν, ὃ εἶδον μετὰ πολλῆς ἀνησυχίας καὶ μετὰ

δισταγμοῦ διεβίβασα αὐτὸν εἰς τὸν Κον Ζάππαν. Οὐχ ἧττον ὁ μεγαλόφρων πατριώτης διὰ τοῦ πρώτου ταχυδρομείου μοὶ ἀπήντησεν ὅτι ἀναδέχεται τὴν δαπάνην ἂν εἶνε ἀναγκαία, καὶ ἀνατίθησιν εἰς ἐμὲ τὴν ἐκτέλεσιν, μόνον ἀποφυγὴν περιττῆς πολυτελείας συνιστῶν.

Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἐφρόντισα νὰ γίνῃ διὰ τῶν ἀναγκαίων διαταγμάτων δεκτὴ ἡ δωρεά, καὶ ν' ἀπονεμηθῇ τῷ Κῳ Ζάππᾳ ἐπίσημος τῆς γενναιοδωρίας του ἀναγνώρισις, ἐφρόντισα πρὸ παντὸς περὶ τῆς ἀγορᾶς τοῦ γηπέδου ἐφ' οὗ ἔμελλε ν' ἀνεγερθῇ τὸ νέον Ὀλυμπεῖον, καὶ ἐπισκεφθεὶς αὐτό, ἀπετάθην διὰ τρίτου πρὸς τὸν ἰδιοκτήτην, ὅστις ἀπήτησε διὰ τὴν παραχώρησιν αὐτοῦ ἐννέα χιλιάδας δραχμῶν.

Ἡ ποσότης μοὶ ἐφάνη μεγάλη διὰ τὴν ἔρημον ἐκείνην θέσιν καὶ δὲν ἤθελον νὰ ἐπιβαρυνθῇ δι' αὐτῆς τὸ κληροδότημα. Ἤλπισα λοιπὸν ὅτι, ἂν ἀνέβαλλον τὴν ἀγοράν, ὁ ἰδιοκτήτης μέχρι τέλους θὰ συγκατένευεν εἰς ἣν τῷ ἐπρότεινον δισχιλίων δραχμῶν, καὶ τῆς μικρᾶς ταύτης δαπάνης προὐτιθέμην νὰ προτείνω τὴν ὑπὸ τοῦ δημοσίου καταβολήν, ὥστε νὰ δοθῇ τῷ Κῳ Ζάππᾳ ἡ ἱκανοποίησις ὅτι τὸ δημόσιον, ἐνδιαφερόμενον εἰς τὴν ἐπιχείρησίν του, προσέφερεν αὐτῷ δωρεὰν τῷ ἔδαφος διὰ τὴν οἰκοδομήν.

Ἀλλ' ἡ πρόνοιά μου αὕτη εἰς κακὸν ἀπέβη, διότι τὸ οἰκόπεδον τότε δὲν ἠγοράσθη, καὶ τὰ περὶ τοῦ σχεδίου τοῦ Ζάππα μετὰ ταῦτα ἄλλην, ὡς κατωτέρω, ἔλαβον τὴν τροπήν. Ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενον ἀπέβλεπε τὴν βιομηχανίαν, παρέπεμψα αὐτὸ κατὰ τὴν τάξιν εἰς τὸ ἐπὶ τῶν ἐσωτερικῶν ὑπουργεῖον, καὶ ἀντελήφθη αὐτοῦ μετέπειτα τὸ κατ' Ἀπρίλιον τοῦ 1859 ὀργανισθὲν γραφεῖον τῆς Δημοσίας Οἰκονομίας, εἰς ὃ οὐ καλῶς ἔπραξα ἐπαφεὶς πᾶσαν τὴν ἐπ' αὐτοῦ ἐνέργειαν, ἀντὶ νὰ διατηρήσω μέρος κἂν τῆς πληρεξουσιότητος ἣν μοὶ παρεῖχεν ὁ Κ. Ζάππας, διότι ἔκτοτε ἡ ὅλη ὑπόθεσις παρεξετράπη βαθμηδὸν τῆς πρώτης αὐτῆς διευθύνσεως, καὶ λυπηρῶς ἠλλοιώθη. Ἔπεμψα δ' εἰς τὸ γραφεῖον ἐκεῖνο τότε καὶ πάσας τὰς ἐπιστολὰς τοῦ δωρητοῦ, αἵτινες περιεῖχον καὶ

τὴν εἰς ἐμὲ πληρεξουσιότητα καὶ τὰς κατὰ καιροὺς δοθείσας μοι, ἢ κατὰ τὰς ἐμὰς προτάσεις ἐγκριθείσας ὁδηγίας, καὶ ἐξώρας μόνον ἀνεγνώρισα ὅτι αὐτὸ οὔτε μετὰ δραστηριότητος ἱκανῆς, οὔτε ἐν δεούσῃ ἐπιγνώσει τῆς προθέσεως τοῦ δωρητοῦ ἐνήργει, καὶ ἐπὶ πολὺ μὲν ἐματαιώθη, εἶτα δὲ διεστράφη τοῦ μεγάλου σκοποῦ ἡ ἐκτέλεσις, ὡς κατωτέρω θέλω ἀφηγηθῆ.

13.

Δωροδοκίαι.

Ὅτε δ᾿ ἐπέμφθη τῷ Κῳ Ζάππᾳ τὸ παράσημον, ὁ Γενικὸς Πρόξενος Κ. Σκοῦφος μοὶ ἔγραψεν ὅτι ἄμετρος ἦν αὐτοῦ ἡ εὐγνωμοσύνη, καὶ ὅτι, ἵνα ἀποδείξῃ αὐτὴν καὶ ἐμπράκτως, ἔθετεν εἰς τὴν ἀπόλυτον διάθεσίν μου δὲν ἐνθυμοῦμαι πόσας χιλιάδας δραχμῶν. Εἰς ταῦτα ἔσπευσα ν᾿ ἀπαντήσω ὅτι ὁ Κ. Ζάππας δίδει νέον δεῖγμα πατριωτισμοῦ, ἄξιον πάσης ἀναγνωρίσεως, ἀλλ᾿ ὅτι σκοπιμώτερον ἦν ν᾿ ἀφιερώσῃ καὶ τὴν ποσότητα ταύτην εἰς ῥητόν τινα σκοπὸν ὃν νὰ ὁρίζῃ ἐν τῷ ἀφιερωτηρίῳ του. Ὁ κ. Σκοῦφος μοὶ ἀπήντησε τότε ὅτι δὲν τὸν ἐνόησα, ὅτι ὁ Κ. Ζάππας ἐννοεῖ νὰ ἐπαφήσῃ τὴν ποσότητα ταύτην ἐντελῶς εἰς τὴν διάθεσίν μου, καὶ ὅτι δὲν μελετᾷ νὰ πέμψῃ αὐτῆς ἀφιερωτήριον. Ἀνταπήντησα δ᾿ ἐγὼ ὅτι καλῶς τὸν ἐννοῶ, εὐχαριστῶν τὸν Κ. Ζάππαν διὰ τὴν ἐμπιστοσύνην του, ἀπαιτεῖται ὅμως τοὐλάχιστον ἐν ἐπισήμῳ ἐγγράφῳ νὰ εἰπῇ αὐτὸ τοῦτο, ὅτι ἀνατίθησιν εἰς ἐμὲ τῆς ποσότητος τὴν διάθεσιν.

Ἀντὶ πάσης δ᾿ ἀπαντήσεως ἔλαβον διὰ τοῦ ἑπομένου ταχυδρομείου φάκελλον τοῦ Κ. Ζάππα περιέχοντα οὐδὲν ἕτερον ἢ μόνον συνάλλαγμα εἰς ὄνομά μου διὰ τὴν ῥηθεῖσαν ποσότητα.

Ἅμα λαβὼν δ᾿ αὐτό, συνέταξα σχέδιον διατάγματος λέγον ὅτι ἡ Κυβέρνησις δέχεται τὴν ὑπὸ τοῦ Κ. Ζάππα γενομένην νέαν προσφορὰν τόσων χιλιάδων δραχμῶν πρὸς ἐξακολούθησιν τῶν ἀνα-

σκαφῶν τοῦ ἀρχαίου Διονυσιακοῦ θεάτρου, καὶ διατάττει νὰ τῷ ἐκφρασθῇ ἡ εὐγνωμοσύνη της, καὶ εὐθὺς τὴν ἐπαύριον πορευθεὶς εἰς τ' Ἀνάκτορα, ὑπέβαλλα αὐτὸ εἰς ὑπογραφήν.

Καὶ ἐπεδοκίμασαν μὲν οἱ Βασιλεῖς τὴν τοιαύτην ἐνέργειάν μου, ἧς τὴν σημασίαν ἐνόησαν, ἀλλ' ἡ Βασίλισσα ὠργίζετο διατί, ἐν ᾧ ἤξευρον ὅτι ἡ ἰδία ἀνέλαβε τὴν ἵδρυσιν τοῦ Ἀμαλείου λεγομένου καταστήματος δι' ἀπόρους νεάνιδας, καὶ ἐζήτει πόρους δι' αὐτό, τὴν δωρεὰν τοῦ Ζάππα, ἢ μᾶλλον τὴν ἐδικήν μου, ὡς μοὶ εἶπεν, εἰς ἄλλον σκοπὸν προσδιώρισα.

— Διότι, τῇ εἶπον, ἡ Ὑμετέρα Μεγαλειότης εἶσθε Βασίλισσα καὶ πολλὰ ἔχετε μέσα νὰ εὕρητε πόρους, οὐδεὶς ὅμως οὐδαμόθεν εὑρίσκεται ὑπὲρ τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ θεάτρου, ἣν ἀπαιτοῦσιν ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἐθνικὴ φιλοτιμία.

Εἶχε δὲ τὸ περὶ τοῦ Διονυσιακοῦ θεάτρου οὕτως. Ἄλλοτε ἡ ἀρχαιολογικὴ ἑταιρία εἶχεν ἀποφασίσει αὐτὴ τὴν ἀνασκαφήν, καὶ τὸ ἔργον ἀνετέθη τῷ ἐφόρῳ τῶν ἀρχαιοτήτων Κ. Πιττάκῃ, ὅστις ἀπὸ τοῦ ὑπερκειμένου σπηλαίου ἀνέσκαψε γραμμὴν κάθετον πρὸς τὰ κάτω, καὶ εἰς ἐλάχιστον βάθος εὗρε βράχον κατεστραμμένον, καὶ οὐδὲν τέχνης ἴχνος παριστῶντα, ὥστε ἐγκατέλιπε τὴν ἐργασίαν ἐπὶ τῇ πεποιθήσει ὅτι τοῦ ἀρχαίου θεάτρου πᾶν λείψανον εἶχεν ὑπὸ τοῦ χρόνου καταστραφῇ. Ἀλλὰ μετά τινα ἔτη ἐλθὼν ὁ ἀρχιτέκτων καὶ ἀρχαιολόγος Στρὰκ ἐκ Βερολίνου, ἠθέλησε ν' ἀναλάβῃ αὖθις τὴν διακοπεῖσαν ἐργασίαν, καὶ δὴ μετὰ πλείονος εὐθυκρισίας ἀνασκάψας τάφρον ἐγκαρσίαν εὗρεν ἴχνη ἐν τῷ βράχῳ λελαξευμένων καὶ τὸ πλεῖστον κατεστραμμένων ἑδωλίων, καὶ ἔκλινε καὶ αὐτὸς εἰς τὸ νὰ ἀποστῇ τῆς περαιτέρω ἐργασίας. Πρὸ τούτου ὅμως ἠθέλησε ν' ἀποπειραθῇ καὶ τοῦ κατωτέρω ἐπιπέδου ἐδάφους, τοῦ ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὴν ὀρχήστραν, καὶ ἐκεῖ εὗρε χῶμα παχύ. Ἀφ' οὗ δὲ κατῆλθεν ὑπὲρ τοὺς 20 πόδας, ἀπήντησεν ὡραίας καὶ ἀκεραίας μαρμαροκτίστους βαθμίδας, καί τινα ἄριστα διατετηρημένα θρανία, ἀποδείξεις ὅτι ἀξιόλογον μέρος τοῦ θεάτρου ἐσώζετο.

Ἀλλ' ὁ Κύριος Στράκ, ἐπειδὴ εἶχεν ἐξαντληθῆ καὶ ἡ ἄδεια καὶ ἡ πίστωσίς του, ἀνεχώρησε, μὴ δυνηθεὶς περαιτέρω νὰ ἐπιδιώξῃ τὸ ἔργον, καὶ ἀπῆλθεν εἰς Σάμον ἔνθα τὸν συνώδευσα διὰ συστατικῆς ἐπιστολῆς πρὸς τὸν ἡγεμόνα Κον Ἀριστάρχην. Θεωρῶν δ' ὅτι τὴν διακοπεῖσαν ἐκείνου ἐργασίαν ἡ Ἑλλὰς καθῆκον εἶχε νὰ συμπληρώσῃ, ἀλλ' ὅτι πρὸς τοῦτο δὲν ὑπῆρχε πίστωσις εἰς τὸν προϋπολογισμόν, ἐχορήγησα τὴν πεμφθεῖσάν μοι ποσότητα καὶ δι' αὐτῆς ἀνεσκάφη τὸ θέατρον ὡς νῦν ἔχει. Ἔπεμψα δὲ τὰ χρήματα εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῆς ἐκπαιδεύσεως, εἰπὼν ὅτι προέρχονται ἐκ δωρεᾶς τοῦ Ζάππα, καὶ παρακαλέσας νὰ ἐκφρασθῇ αὐτῷ ἡ δι' αὐτὴν εὐαρέσκεια. Μετά τινα χρόνον ὅμως ἔλαβον φάκελλον τοῦ Ζάππα πέμποντός μοι τὴν εὐχαριστήριον τοῦ ὑπουργείου τῆς Ἐκπαιδεύσεως, καὶ λέγοντός μοι μεθ' ὕφους ἐν ᾧ διεφαίνετο ἡ ὀργή του, ὅτι αἱ εὐχαριστήσεις ἐκεῖναι εἰς αὐτὸν δὲν ἀνήκουσι, διότι τὰ δοθέντα χρήματα ἦσαν ἐδικά μου καὶ οὐχὶ ἐδικά του. Ἡ ἐπιστολὴ αὕτη σώζεται ἐν τοῖς ἐγγράφοις μου.

Ἔδωκα δέ, ὡς εἶπον, τὰ χρήματα εἰς τὸ ὑπουργεῖον καὶ οὐχὶ εἰς τὴν ἀρχαιολογικὴν ἑταιρίαν, πρῶτον διότι ἡ ἑταιρία ἦν μόνον βοηθητικὸν σῶμα ἐξ ἰδίων ὀφεῖλον νὰ ἔρχηται εἰς συμπλήρωσιν τῶν πόρων τοῦ ὑπουργείου, ὥστε οὐδεὶς ὑπῆρχε λόγος νὰ πέμπωνται δι' αὐτοῦ αἱ ἀρχαιολογικαὶ χορηγίαι, καὶ δεύτερον διότι ἀφ' ὅτου εἶχον ἀποσυρθῆ ἀπὸ τῆς ἑταιρίας, οἱ τὰ αὐτῆς διέποντες, μὴ ἐννοοῦντες τὸν σκοπὸν τοῦ νέου ὀργανισμοῦ, καὶ μὴ εἰξεύροντες νὰ τὸν ἐφαρμόσωσιν, ἔφερον τὴν ἑταιρίαν εἰς παντελῆ παραλυσίαν, ὥστε ἔπαυσεν ἐντελῶς ἐνεργοῦσα, μέχρις οὗ, συμβουλευθείς με ὁ συνάδελφός μου ὑπουργὸς τῆς Ἐκπαιδεύσεως Κ. Χριστόπουλος, κατ' ἰδίαν ἐμοῦ προτροπὴν ἠκύρωσε τὸν νέον ὀργανισμὸν ὃν ἐγὼ εἶχον συντάξει ἐπ' ἐλπίδι τοῦ νὰ καταστήσω αὐτὴν πυρῆνα ἀκαδημίας, καὶ ἔθηκε πάλιν εἰς ἐνέργειαν τὸν ἀρχαῖον.

Αὕτη ἦν ἡ πρώτη ἀπόπειρα δωροδοκίας ἥτις ἐγένετο πρὸς ἐμέ. Ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἡ μόνη.

Ὁ ἐν Γαλατσίῳ πρόξενος Κ. Γκιώνης εἶχε γράψει εἰς τὸ ὑπουρ-

γεῖον στενῶς συνιστῶν Ἕλληνά τινα τῆς πόλεως ἐκείνης, οὗ δὲν ἐνθυμοῦμαι τὸ ὄνομα, ὡς συνεχεῖς καὶ μεγάλας παρέχοντα ὑπηρεσίας εἴς τινας ἐκεῖ ὁμογενεῖς καὶ εἰς τῆς Ἑλλάδος τὴν ναυτιλίαν καὶ τὸ ἐμπόριον,. καὶ τὸν συνίστα διὰ παράσημον ὃ καὶ ὁ Βασιλεὺς ἐνέκρινεν. Ἐν τούτοις ὁ Κύριος οὗτος ἀφιχθεὶς εἰς Ἀθήνας καὶ ἐλθὼν κατ' οἶκον εἰς ἐπίσκεψίν μου, μοὶ ἔφερε ποσότητά τινα χρημάτων, δὲν ἠξεύρω πλέον πόσων, ἀλλ' οὐχὶ εὐκαταφρόνητον, διότι ἦτο μανδύλιον πλῆρες χρυσῶν νομισμάτων, χιλιάδας τινὰς δραχμῶν ἀποτελούντων, καὶ ἤθελεν οὕτω νὰ μοὶ τὴν δώσῃ. Ἐγὼ τῷ εἶπον ὅτι ἡ τοιαύτη παράδοσις δὲν ἦν ἐν τάξει, ὅτι ἔπρεπε νὰ τὴν συνοδεύσῃ δι' ἐπισήμου ἐγγράφου, καὶ ἢ νὰ μοὶ μετρήσῃ τὰ χρήματα δι' ἃ νὰ τῷ δώσω ἀπόδειξιν, ἢ νὰ μοὶ τὰ παραδώσῃ ἐσφραγισμένα. Ἀλλ' αὐτὸς ἠρνήθη καὶ ἔγγραφον νὰ μοὶ ἀποτείνῃ, καὶ τὰ χρήματα νὰ μετρήσῃ, καὶ ἐπέμεινεν ὅτι τ' ἀφίνει οὕτως ὡς ἔχουσιν εἰς χεῖράς μου. Μὴ θελήσας λοιπὸν νὰ προσενεχθῶ πρὸς αὐτὸν ἀποτόμως, τὰ ἔλαβον, καὶ ἅμα ὡς ἀπῆλθεν, ἐμήνυσα πρὸς τὸν οὐ μακράν μου οἰκοῦντα Κον Τυπάλδον Κοζάκην νὰ ἔλθῃ πρὸς ἐμέ· ἅμα δ' ἔφθασε, τῷ εἶπον ὅτι ἔλαβον σπουδαίαν δωρεὰν διὰ τὸ Ἀμαλιεῖον ὀρφανοτροφεῖον, οὗ ὁ Κ. Τυπάλδος ἦν πρόεδρος, τῷ ἐμέτρησα τὰ χρήματα, καὶ λαβὼν ἀπόδειξιν παρ' αὐτοῦ, περιέμεινα τὴν ἀναχώρησιν τοῦ δόντος μοι αὐτά, καὶ εὐθὺς μετ' αὐτὴν ἔπεμψα τὴν ἀπόδειξιν εἰς τὸν ἀκούσιον καὶ οὐκ ὀλίγον ἐκπλαγέντα δωρητήν. Ἡ δὲ βασίλισσα μοὶ ἐξέφρασε τὴν χαράν της διότι τὴν δευτέραν ταύτην φορὰν δὲν παρημέλησα τὸ κατάστημά της· ἀλλὰ τῇ ἀπήντησα ὅτι ἔπραξα τοῦτο ἐκ καθήκοντος μᾶλλον ἢ ἐκ πεποιθήσεως, διότι πολλὴν ἐπιτυχίαν δὲν προσδοκῶ ἐκ καταστήματος, φιλανθρωπικωτάτου βεβαίως, διότι προὐτίθετο τὴν εἰς ὑπηρετρίας μόρφωσιν ἀπόρων καὶ ἐγκαταλελειμμένων ὀρφανῶν κορασίων, ἀλλ' ἐξ οὗ ἐφοβούμην ὅτι ὀλίγισται θὰ ἐξήρχοντο ὑπηρέτριαι ἐκ τῶν νεανίδων ἐκείνων, ἃς ἐτίμα συνεχῶς ἡ Α. Μ. διὰ τῶν ἐπισκέψεών της, μεθ' ὧν συνδιελέγετο, εἰς ὧν τὰς ἐξετάσεις παρευρίσκετο, καὶ ἅς, ὡς παιδία ἐλάμβανε πολλάκις καὶ

εἰς τὰ γόνατά της. Καὶ ὠργίζετο μὲν ἡ Βασίλισσα ταῦτα ἀκούουσα, ἀλλ' ἦσαν ἀληθῆ, καὶ τῷ ὄντι οὐδεμία ἐκ τῶν τροφίμων τοῦ Ἀμαλιείου ἐν ὅσῳ ἡ Βασίλισσα ἦν ἄμεσος προστάτις αὐτοῦ, καὶ πολὺ μετὰ ταῦτα ἔτι, ἔστερξεν εἰς τὸν ὑπηρετικὸν βίον, ἀλλ' αἱ πλεῖσται ἐγίνοντο, καὶ εἶχον τὴν ἀξίωσιν νὰ γίνωσι, διδασκάλισσαι ἢ παιδαγωγοί, καίτοι μὴ πρὸς τοῦτο εἰδικῶς παρασκευασθεῖσαι.

Δωροδοκία δὲ καὶ μοὶ προσήφθη ἅπαξ, ἀφ' οὗ ἐξῆλθον τοῦ ὑπουργείου. Εἰς τοὺς ὑπουργοὺς ἐδίδετο τότε μηνιαῖος μισθὸς ἐκ δραχμῶν ὀκτακοσίων, ὅστις βεβαίως ὑπερβολικὸς καὶ ἐπίφθονος δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ, καὶ εἰς τὴν ὑπόνοιαν ἐδύνατο ἀφορμὴν νὰ παρέξῃ ὅτι τινὲς ἐπεδίωκον τὴν ὑπουργικὴν θέσιν οὐχὶ δι' αὐτόν, ἀλλὰ δι' ἄλλα ἐξ αὐτῆς ἧττον νόμιμα ὠφελήματα. Ἀναλόγως δὲ μικροὶ ἦσαν καὶ οἱ τῶν λοιπῶν ὑπαλλήλων μισθοί, οὐχὶ μὲν δικαιολογοῦντες ἀλλὰ τοὐλάχιστον ἐξηγοῦντες καταχρήσεις τῶν ἄλλως ἀδυνατούντων νὰ ζήσωσιν. Εἰς τοῦτο δ' ἀποβλέψαν, καὶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν θελῆσαν τάξιν καὶ τιμιότητα νὰ ῥιζώσῃ, ἐπρότεινε τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον καὶ ἐπέτυχε τὴν αὔξησιν πάντων τῶν μισθῶν κατὰ 10 %.

Πλὴν ὅμως τοῦ μισθοῦ, εἶχε, πρὸ τῆς εἰσόδου μου εἰς τὸ ὑπουργεῖον, χορηγηθῇ τοῖς ὑπουργοῖς καὶ ἐπιχορήγησις 300 δρ. δι' ἐνοικίασιν ἁμάξης, ἧς οὐδεὶς εἶχεν, ὡς εὐνόητον, ὅσην ἀνάγκην ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν. Νομίσας δὲ καὶ σκοπιμώτερον καὶ ἀξιοπρεπέστερον, ἀντὶ νὰ ἐνοικιάζω, ν' ἀγοράσω ἅμαξαν, ἔγραψα πρὸς τὸν ἐν Τεργέστῃ ἡμέτερον πρόξενον Κ. Γιαννικέσην νὰ μοὶ προμηθεύσῃ ἐκεῖθεν τοιαύτην, εὐπρεπῆ μὲν ὁπωσοῦν ἀλλὰ μεταχειρισμένην, καὶ ζεῦγος ἵππων εὐπαρουσιάστων μετὰ τῶν ἀναγκαίων φαλάρων.

Ὅτε δὲ μετὰ τριετίαν ἐξῆλθον τοῦ ὑπουργείου, καὶ ἐκ τῆς πεσούσης δρυὸς οἱ ἀναιδέστεροι ἐξυλεύοντο, μία ῥυπαρογράφος ἐφημερὶς ἔγραψε καὶ ὅτι ἅμαξαν καὶ ἵππους ἔλαβον δωρεὰν παρὰ τοῦ Κ. Γιαννικέση, διότι τὸν εἶχον διορίσει πρόξενον. Κατ' εὐτυχῆ ὅμως σύμπτωσιν τὴν τιμὴν τῆς ἀγορᾶς κατ' ἐντολὴν τοῦ Κ. Γιαννικέση, εἶχον πληρώσει εἰς τὸν Κ. Θρασύβουλον Ζαίμην, ὄντα

τότε ἐν τοῖς ἐπισήμοις τῆς ἀντιπολιτεύσεως, καὶ τούτου γνωσθέντος, ἐφιμώθη κατῃσχυμένη ἡ συκοφαντία.

Τὸν Κ. Γιαννικέσην δὲν ἐγνώριζον, ἀλλὰ τὸν διώρισα ὅμως τῷ ὄντι ἀντὶ τοῦ ἐπὶ τῆς εἰσόδου μου εἰς τὸ ὑπουργεῖον ἀποβιώσαντος προξένου ἐν Τεργέστῃ, διότι μοὶ εἶχε συστηθῇ ὡς ὢν εἷς τῶν ἐπισημοτέρων καὶ πατριωτικωτέρων ὁμογενῶν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ. Καὶ τῷ ὄντι δ' ἅμα διορισθεὶς ἔδωκε δεῖγμα τῶν αἰσθημάτων του, γράψας μοι ὅτι μὴ ἔχων ἀνάγκην τοῦ μισθοῦ του, θέτει αὐτὸν εἰς τὴν ἀπόλυτον διάθεσίν μου, ἵνα ποιήσωμαι ὁποίαν θέλω χρῆσιν αὐτοῦ. Ἦν δέ, διὰ τὸ πολυάσχολον τῆς θέσεως, ὁ μισθὸς οὗτος οὐχὶ εὐκαταφρόνητος.

Ἀπεμνημόνευσα ἀνωτέρω (σελ. 91) ὅτι ὅτε διετέλουν ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῆς Δημ. Ἐκπαιδεύσεως εἶχον ἐνεργήσει νὰ πεμφθῇ εἰς Παρισίους ὁ τότε ἐν τῷ ὑπουργείῳ τῶν Ἐσωτερικῶν ὑπηρετῶν Κ. Χαρ. Χρηστόπουλος ἵνα παραλάβῃ καὶ φέρῃ εἰς τὴν πόλιν τῆς γεννήσεώς του Ἀνδρίτσαιναν τὴν ὑπὸ τοῦ συμπολίτου του Νικολοπούλου δωρηθεῖσαν αὐτῇ Βιβλιοθήκην. Καὶ ἐγὼ μὲν ἤθελον, ἀφ' οὗ ἦλθον τὰ βιβλία, ὡς ὄντα ὅλως φιλολογικὰ καὶ ἐπιστημονικά, νὰ κατατεθῶσιν εἰς τὴν ἐθνικὴν βιβλιοθήκην τῶν Ἀθηνῶν, εἰς δὲ τὴν Ἀνδρίτσαιναν νὰ δοθῶσιν εἰς ἀντάλλαγμα βιβλία διδακτικά, ὑποτροφίαι τινὲς καὶ ἴσως καὶ πίστωσις γυμνασίου. Ἀλλ' ὁ Κύριος Χρηστόπουλος καὶ αἱ συμπολῖταί του δὲν ἦσαν τῆς αὐτῆς γνώμης, καὶ ἡ βιβλιοθήκη κατετέθη εἰς Ἀνδρίτσαιναν ὅπου ἔμεινεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἄχρηστος καὶ κατάκλειστος.

Τέλος ἐν ἔτει 1854, ἢ 1855 ὁ Κ. Χρηστόπουλος, θελήσας νὰ ἐπιμεληθῇ τοῦ συμφέροντος τούτου τῆς πατρίδος του, προὐκάλεσε τὴν ὑπὸ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου Ἀνδριτσαίνης ἐγκατάστασιν ἐπιτροπῆς, ἧς πρόεδρος διωρίσθη ὁ Βασιλικὸς ἰατρὸς Κ. Κωστῆς, μέλη δὲ ὁ ἴδιος, καὶ ἐγώ, κατὰ παράκλησίν του, πρὸς σύναξιν συνδρομῶν δι' οἰκοδομὴν καταστήματος Βιβλιοθήκης ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ.

Δεχθεὶς δὲ τὴν ἐντολὴν ταύτην, ἐπεμελήθην νὰ προκαλέσω τὰς συνεισφορᾶς τινων ἐκ τῶν εὐπορωτέρων γνωρίμων μου, ἀλλ' ἀπέ-

τυχον παρὰ πᾶσι· ὡς καὶ εἷς πλούσιος γερουσιαστής, ἐκ τῆς πόλεως ἐκείνης καταγόμενος, εἰ καὶ μοὶ ὑπεσχέθη συνδρομήν, ἐπελάθετο τούτου, ὥστε ἡ ἐπιτροπή, εἰ καὶ μὴ κατηργημένη, ὑφίστατο ὅμως κατ᾽ ὄνομα.

Ὅτε λοιπὸν ὁ Κ. Γιαννικέσης μοὶ ἀφιέρωσε τὸν μισθόν του, ἐμνήσθην αὐτῆς, καὶ διέταξα νὰ κατατίθεται αὐτὸς εἰς τὴν Τράπεζαν ἐπὶ τόκῳ, ἵνα ὅτε ποτὲ συναχθῇ ἐπαρκὴς ποσότης, χρησιμεύσῃ εἰς ἀνέγερσιν τοῦ καταστήματος. Οὕτως ἐξηκολούθησεν ἡ κατάθεσις μέχρι τοῦ θανάτου τοῦ δωρητοῦ. Προσέθηκα δὲ μετέπειτα καὶ ἄλλα τινὰ ἐξ ἑτέρας δωρεᾶς ἣν δὲν ἐνθυμοῦμαι, καὶ ταῦτα ἦσαν τὰ μόνα διὰ τὴν Βιβλιοθήκην τῆς Ἀνδριτσαίνης προμηθευθέντα κεφάλαια, δι᾽ ἃ οἱ Ἀνδριτσαινῖται τοσοῦτον ηὐγνωμόνουν, ὥστε καὶ μοὶ ἐμήνυσαν ὅτι ἤθελον νὰ μοὶ δώσωσι τὴν πολιτογράφησιν εἰς τὸν δῆμόν των. Ὅτε δ᾽ ὁ Κ. Χρηστόπουλος, ὅστις ἦν τότε ὑπουργὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως, εἶδεν ὅτι ἄλλα χρήματα οὐδαμόθεν προσέρχωνται, μοὶ ἐπρότεινε ν᾽ ἀρχήσωμεν τὴν οἰκοδομήν, διότι αὐτῆς ἐκτελουμένης, πιθανώτερον ἦν νὰ προσενεχθῶσι συνεισφοραί.

Τοῦτο μοὶ ἐφάνη ὀρθόν, καὶ ἐγκριθὲν καὶ ὑπ᾽ ἐμοῦ, ἀπεφασίσθη, διότι ὁ Κ. Κωστῆς εἶχεν ἀποβιώσει ἀπό τινος, καὶ οὐδεμία εἶχε γίνει φροντὶς περὶ ἐκλογῆς ἄλλου προέδρου ἢ καὶ μέλους ἐπιτροπῆς, καθ᾽ ὃ οὔσης πρὸ χρόνων ἐν ἀπραξίᾳ καὶ μόνον σχεδὸν κατ᾽ ὄνομα ὑπαρχούσης. Προσκαλέσαντες λοιπὸν ἡμεῖς οἱ δύο τὸν Κ. Boulanger, τῷ ἀνεθέσαμεν σύνταξιν σχεδίου καταστήματος, μέλλοντος νὰ περιλάβῃ τὴν Βιβλιοθήκην, ἀλλὰ καί τινα δωμάτια δι᾽ ἐγκατάστασιν Γυμνασίου, οὗ ἤλπιζεν ὁ Κ. Χρηστόπουλος νὰ κατορθώσῃ ἐν καιρῷ τὴν ἵδρυσιν. Μετά τινα δὲ χρόνον συντελέσας μᾶς ἔφερεν ὁ ἀρχιτέκτων τὸ σχέδιον, ἀφελὲς μὲν καὶ ὀλιγοδάπανον, ἀλλ᾽ ἐντελῶς εἰς τὰς ἀνάγκας ἀνταποκρινόμενον, ὁ δὲ Κ. Χρηστόπουλος ἀνέλαβε νὰ τὸ ὑποβάλῃ εἰς τὴν ἔγκρισιν καὶ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου τῆς πατρίδος του, οὗ καθ᾽ ὅσον, ἐνθυμοῦμαι, πρόεδρος ἦν ὁ ἀδελφός του.

Τὰ περὶ τῆς μετέπειτα ἀνελίξεως τῆς ὑποθέσεως ταύτης θέλω ἀφηγηθῇ κατωτέρω.

14.

Ἀκαδημία.

Καὶ εἰς ἑτέραν δὲ σπουδαίαν χορηγίαν ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος, εἰ οὐχὶ ἀμέσως, ἐμμέσως κἂν δικαιοῦμαι νὰ καυχηθῶ ὅτι συνετέλεσα κατὰ μέρος ἐπὶ τῆς ὑπουργείας μου, εὐθὺς κατὰ τὴν ἀρχὴν αὐτῆς. Ὁ ἐν Βιέννῃ πρέσβυς ἡμῶν Κ. Σχινᾶς, ὁ πάντοτε στενὸς φίλος μου, καὶ γνωρίζων ὅτι τὴν σύστασιν Ἑλληνικῆς Ἀκαδημίας ἐθεώρουν ὡς συντελεστικωτάτην εἰς τὴν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, εἰς τὴν πρόοδον καὶ εἰς τὴν ὑπόληψιν τῆς Ἑλλάδος, πολλάκις δ᾽ ἄλλοτε περὶ τοῦ ἀντικειμένου τούτου πολλὰ διαλεχθεὶς μετ᾽ ἐμοῦ, μοὶ ἀνήγγειλε πρὸς μεγάλην χαράν μου, ὅτι ἅμα ἦλθον εἰς τὰ πράγματα ἀνέπτυξε τὰς περὶ τούτου ἰδέας καὶ πεποιθήσεις μου εἰς τὸν ἐν Βιέννῃ βαθύπλουτον ὁμογενῆ τραπεζίτην Σ. Σίναν, ὅστις ἀπεφάσισε ν᾽ ἀφιερώσῃ ἓν ἑκατομμύριον σφάντσικα, προσδιορίζων ἐξ αὐτῶν τὰς μὲν 600,000 εἰς οἰκοδομήν, τὰς δὲ 400,000 εἰς προικοδότησιν Ἀκαδημίας ἐν Ἀθήναις.

Καὶ ὑπῆρξαν μὲν καί τινες μικρόνοες, οἵτινες εἰς τὸ ἄκουσμα ὕψωσαν τοὺς ὤμους, θαυμάζοντες τί παθὼν ὁ ἀγαθὸς πατριώτης δὲν διέθετε πρὸς χρησιμώτερόν τι τὸν πλοῦτόν του, ἀλλ᾽ ἐγώ, περιχαρής, ἀνήγγειλα τὸ μέγα δώρημα εἰς τὸν Βασιλέα, καὶ κατ᾽ ἐντολήν Του ἀπεδέχθην αὐτό, μεγάλους ἐπαίνους ἀποδοὺς εἰς τοῦ ἀνδρὸς τὴν εὐγενῆ καὶ μεγαλόφρονα ἐλευθεριότητα, συγχρόνως ὅμως ἔγραψα τῷ φίλῳ μου καὶ πρέσβει ἡμῶν, ὑποδείξας αὐτῷ ὅτι καλὸν θὰ ἦν ἂν ἐπιτηδείως προέτρεπε τὸν δωρητὴν οὐ μόνον τὰ σφάντσικα νὰ μεταβάλῃ εἰς φράγκα, ἀλλὰ πρὸ πάντων νὰ προσδιορίσῃ εἰς τὴν οἰκοδομὴν μὲν τὰς 400,000, εἰς τὴν προικοδότησιν δὲ τὰς 600,000, διότι ἡ λαμπρότης τῶν ἔργων καὶ οὐχὶ τοῦ οἰκο-

δομήματος ἡ πολυτέλεια θὰ συνετέλει εἰς τῆς Ἑλλάδος τὸ ὄφελος καὶ τὴν δόξαν. Μοὶ ἀπήντησεν ὅμως ὁ Κ. Σχινᾶς ὅτι οὐδεμίαν ἐποιήσατο νύξιν πρὸς τὸν Κ. Σίναν τῶν παρατηρήσεών μου, εἰ καὶ ἐκτιμᾷ αὐτὰς ὡς ὀρθάς, διότι ἐφοβεῖτο ὅτι καὶ ἡ ἐλαχίστη ἀντίῤῥησις, ὅσον ἁβρῶς καὶ ἂν τῷ ἐγίνετο, ἐδύνατο, καθ' ὃν τῷ ἐγνώριζε χαρακτῆρα νὰ τὸν δυσαρεστήσῃ, ἐναντίον βεβαίως τῆς ἡμετέρας προθέσεως.

Οὕτως ἐγένετο ἡ προσφορὰ δεκτὴ ἄνευ μεταῤῥυθμίσεως. Συγχρόνως δὲ παρετήρησα εἰς τὸν Βασιλέα ὅτι ἔπρεπε νὰ δοθῇ ἐπίσημον δεῖγμα ὑψηλῆς εὐαρεσκείας εἰς τὸν πατριωτικώτατον δωρητήν· ἡ Α. Μ. ὅμως μοὶ εἶπεν ὅτι ἐπειδὴ προὐτίθετο νὰ μεταβῇ προσεχῶς ὁ ἴδιος εἰς Βιέννην, ἐπεθύμει νὰ τῷ ὁμιλήσω περὶ τούτου μετὰ τὴν ἐπιστροφήν Του, ἀφ' οὗ γνωρίσῃ αὐτοπροσώπως τὸν Σίναν, καὶ δυνηθῇ νὰ κρίνῃ περὶ αὐτοῦ.

Τῷ ὄντι δ' ἀφ' οὗ κατ' Ἰούνιον μετέβη εἰς Μόναχον, ἐπισκεφθεὶς καὶ τὴν Βιέννην, εἰς τὴν ἐπιστροφήν του κατὰ τὸν Νοέμβριον, ὁ Βασιλεὺς μοὶ ὡμίλησε πρῶτος περὶ τοῦ Σίνα, εἰπών μοι ὅτι εὗρεν ἐν αὐτῷ πατριώτην Ἑλληνικώτατα αἰσθανόμενον καὶ πάσης ἀμοιβῆς ἄξιον, καὶ μὲ ἠρώτησε τίνα ἤθελα προτείνει εἰς τὴν Βασιλικὴν ἔγκρισιν· ἀπήντησα δ' ὅτι, εἰς ἄνδρα προικίσαντα τὴν Ἑλλάδα διὰ δύο ἐπισημοτάτων καταστημάτων, ἅτινα ἐγκατέταττον αὐτὴν εἰς τὴν σειρὰν τῶν μᾶλλον πεφωτισμένων χωρῶν, τοῦ Ἀστεροσκοπείου καὶ τῆς Ἀκαδημίας, προθύμου δὲ καὶ εἰς πλεῖστα ἄλλα, ὡς ἡ Α. Μ. ἐπείσθη, νὰ συντελέσῃ, ἐδύνατο κατ' ἐκλογὴν τοῦ Βασιλέως νὰ δοθῇ μία τῶν δύο τούτων ἀμοιβῶν, ἢ ὁ Μεγαλόσταυρος τοῦ Σωτῆρος ἢ ἡ διὰ τῆς Βουλῆς μεγάλη πολιτογράφησις. — Διατί ὄχι ἀμφότεραι ; μὲ ἠρώτησεν ὁ Βασιλεύς. — Οὐδεμίαν ἔχω εἰς τοῦτο ἔνστασιν, ἀπεκρίθην. Καὶ οὕτως ὁ μὲν Μεγαλόσταυρος τῷ ἐστάλη ἀμέσως, μετ' ὀλίγον δὲ κατ' ἀρχὰς Μαρτίου ἐπιψηφίσει τῆς Βουλῆς τῷ ἐδόθη ἡ μεγάλη πολιτογράφησις εἰς αὐτόν, εἰς τὸν Δ. Βερναρδάκην καὶ εἰς τὸν Ἀρσάκην. Ὅτε δὲ μετὰ ταῦτα ἀπεβίωσεν ὁ Σχινᾶς, εἷς τῶν ἐντιμοτέ-

ρων καὶ λογιωτέρων ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, ἡ θέσις αὐτοῦ ὡς πρέσβεως ἐν Βιέννῃ ἀπενεμήθη, κατ᾽ ἐπιθυμίαν τοῦ Βασιλέως, εἰς τὸν Σίναν ἄμισθος. Μετά τινα δ᾽ ἔτη, ἐφ᾽ ἑνὸς τῶν διαδόχων μου, κατὰ παράκλησιν τοῦ Σίνα ἐδόθη εἰς τὸν γαμβρόν του Γρ. Ὑψηλάντην, ἄμισθος κατ᾽ ἀρχάς, ἔμμισθος μετὰ ταῦτα. Οὕτως ἀντήμειψε τότε ἡ Ἑλλὰς τὴν μεγαλεπήβολον ἐκείνην δωρεάν, ἥτις ἐν ἑπομένοις χρόνοις δυστυχῶς παρημελήθη ὑπὸ ὑπουργῶν ἀνικάνων νὰ ἐννοήσωσι τὴν παντοίαν καὶ μεγάλην αὐτῆς σπουδαιότητα.

Καὶ ἡ μὲν οἰκοδομὴ τοῦ ἐπισήμου καταστήματος, ἀνατεθεῖσα ὑπὸ τοῦ ἰδίου Κ. Σίνα τῷ ἀρχιτέκτονι Κφ Ἄνσεν, ἀπέβη μία τῶν πολυτελεστάτων τῆς νέας πόλεως τῶν Ἀθηνῶν, ἀπαιτήσασα δαπάνην οὐχὶ 400 ἢ 600 χιλιάδων, ἀλλά τινων ἑκατομμυρίων, ἃ ἐν γενναίᾳ ἐλευθεριότητι ἀπέτισεν ὁ δωρητής, χωρὶς ὅμως νὰ ληφθῇ φροντὶς ὑπὸ τῶν ἐνδιαφερομένων, ἤτοι ὑπὸ τοῦ ὑπουργείου τῆς Δημ. παιδείας, περὶ τῆς κατὰ μέρος ἐξασφαλίσεως τῆς προικοδοτήσεως, ἤτοι περὶ τῆς μὴ συμπαραλαβῆς αὐτῆς εἰς τὴν δαπάνην τῆς οἰκοδομῆς. Διήρκεσε δὲ ἡ ἀνέγερσις καὶ ἡ ἀρχιτεκτονικὴ διακόσμησις τοῦ οἰκοδομήματος ἔτη πολλά, εἰκοσαετίαν ὅλην περίπου, καὶ ἀφ᾽ οὗ τέλος ἐπερατώθη, ἐκλείσθη, καὶ ἔτι μένῃ κεκλεισμένη ἡ θύρα αὐτοῦ, καὶ ὁ σκοπός του παρωράθη. Ἐγὼ ὅμως δενέπαυσα ὑπὲρ αὐτοῦ ἀγωνιζόμενος, συνηγορῶν καὶ γράψας ἴσως ἑκατοντάκις, χωρὶς ὅμως οὐδεμία προσοχὴ νὰ δοθῇ εἰς τοὺς λόγους μου, ἢ τὸ ἐλάχιστον νὰ δειχθῇ ἐνδιαφέρον ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως.

Μετὰ τὴν ἔκδοσιν τῆς ἐμῆς συλλογῆς τῶν ἐπιγραφῶν (Antiquités Helléniques), ἐτιμήθην ὑπὸ διαφόρων ἀκαδημιῶν καὶ ἄλλων σοφῶν ἑταιριῶν καταταχθεὶς μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτῶν, ὥστε σήμερον εἰς 46 τοιαύτας ἀνήκω. Πολλῶν λοιπὸν ἐξ αὐτῶν τοὺς ὀργανισμοὺς κατὰ διαφόρους χρόνους μελετήσας, συνέταξα ὃν ἐνόμισα καταλληλότερον διὰ τὴν Ἑλλάδα, καὶ ἤδη τὸν ἀρχαιότερον ὃν κατήρτισα ἔδωκα εἰς τὸν ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως συνάδελφόν μου ἐν τῷ ὑπουργείῳ, τὸν Κ. Χρηστόπουλον, ἵνα ὑποβάλῃ αὐτὸν εἰς τὸν Βασιλέα καὶ τὸ μὲν νομοθετικὸν μέρος αὐτοῦ κυρώσῃ

διὰ τῶν Βουλῶν, τὸ δ' ἐπίλοιπον ἐκδώσῃ ἔπειτα ἐν διατάγματι ὡς κανονισμόν· ἀλλὰ περὶ ἄλλα μεριμνῶν, ἀνέβαλε τὸ πρᾶγμα ἐκεῖνος. Μετὰ δὲ τὴν ἔξοδόν μου ἐκ τοῦ ὑπουργείου, πολλάκις ἐπανέλαβον τὴν αὐτὴν πρότασιν καὶ διὰ τῆς δημοσιογραφίας καὶ πρὸς τοὺς ἐν τοῖς πράγμασιν ἀποταθείς, κατά τινα διορθώσας τὸ πρῶτον σχέδιον, ἀφ' οὗ μάλιστα ἔλαβον γνῶσιν τῶν ἐπενεχθεισῶν μεταῤῥυθμίσεων εἰς τὴν Πρωσσικὴν Ἀκαδημίαν. Ἐπροσπάθουν δὲ νὰ καταστήσω καταληπτὸν τοῖς ἡμετέροις πολιτευομένοις, πόσον οἰκτρὸν ἦτον καὶ ἐπονείδιστον διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἀκαδημίας νὰ ἐγείρωμεν πολυτελέστατα ἀνάκτορα, καὶ ν' ἀνεχώμεθα αὐτὰ κενὰ ἀκαδημαϊκῶν, ὡς ἀνομολογοῦντες ἔλλειψιν παντελῆ λογίων, ἐν ᾧ ἐξ ἐναντίας οἱ λόγιοι Ἕλληνες εἰς Ἀκαδημίαν ὀργανωθέντες, δὲν εἶχον ἀνάγκην νὰ περιμένωσι τὴν περάτωσιν τῆς πολυτελοῦς οἰκοδομῆς ἵνα ἐπιδοθῶσιν εἰς τὰ δόξαν καὶ ὄφελος τῇ Ἑλλάδι ἐπαγγελλόμενα ἔργα των. Ἀλλ' ἐβόων ἐν τῇ ἐρήμῳ, διότι οἱ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κοινοβουλευτικοῦ συστήματος τὰ τῆς Ἑλλάδος διέποντες ἔκτοτε ἦσαν σπανίως οἱ ἐπὶ παιδείᾳ καὶ ἁπλῶς ἐπὶ ἱκανότητι ἔξοχοι, κυρίως δὲ μᾶλλον οἱ τὰς ἐκλογικὰς μηχανοῤῥαφίας εἰξεύροντες νὰ ἐκμεταλλεύωνται· οἱ δὲ γενναῖόν τι καὶ κοινωφελὲς τῆς ὑποτιθεμένης πολιτικῆς ἀνεξαρτήτως προτείνοντες ἐκρίνοντο ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ὡς ληροῦντές τινες καὶ φαντασιόπληκτοι.

Καὶ ἀφ' οὗ δὲ ὁ διπλωματικὸς βίος μὲ ἀπέσπασεν ἀπὸ τῶν κόλπων τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἔπαυσα περὶ τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἐπιστέλλων, καὶ ἀντίγραφα καὶ περιλήψεις τοῦ ὀργανισμοῦ πέμπων τοῖς δυναμένοις, καὶ ἐπαγγελλόμενος ὅτι ἡ Ἑλλάς, τότε μόνον ἐδύνατο νὰ ἐλπίσῃ μέγα μέλλον, ὅτε ἐκ τῶν ἔργων της θὰ ἐξετιμᾶτο ὡς ἀξία τοῦ μέλλοντος τούτου. Ἀλλ' αἱ προσπάθειαί μου ἔμειναν, ὡς καὶ πρίν, ἄκαρποι πάντοτε. Ἐν ἄλλοις ἔγραψα καὶ πρὸς τὸν ἐν Βιέννῃ συνάδελφόν μου Κ. Ὑψηλάντην, πέμψας καὶ εἰς ἐκεῖνον καὶ ἐξηγήσας τὰς προτάσεις μου, ἵνα τὰς ὑποβάλῃ εἰς τὸν πενθερόν του, καὶ τῷ προτείνῃ, ἀφ' οὗ τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα ἐθυσίασεν ὑπὲρ τῆς Ἀκαδημίας, νὰ ἐπιστέψῃ ἤδη τὸ φιλόπατρι ἔρ-

γον του καὶ νὰ τῷ δώσῃ ζωήν, ἐξασφαλίζων αὐτῇ καὶ προικοδότησιν, ἀλλ' ἐπὶ τῷ ῥητῷ ὅρῳ, τῆς ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως παραδοχῆς καὶ ἀμέσου ἐφαρμογῆς τοῦ κανονισμοῦ ὃν μετὰ τοῦ δωρητηρίου θὰ τῇ ὑπέβαλε, προσέτι δὲ καὶ τῆς ἰδίας αὐτοῦ μετοχῆς εἰς τὴν ἐκλογὴν τῶν πρώτων τεσσάρων μελῶν ἑκάστου τῶν τμημάτων τῆς Ἀκαδημίας.

Ὅτε δὲ μετέπειτα ἐπληροφορήθην ὅτι ἠσθένει ὁ Κ. Σίνας, καὶ τόσον σπουδαίως ὥστε πιθανὸν ἦν νὰ διέθετε τὰ τῆς μεγίστης περιουσίας του ἐν προβλέψει θανάτου, ἐνόμισα κατάλληλον τὴν στιγμὴν ἵνα τῷ προταθῇ καὶ ἐσχάτη θυσία πατριωτική, συμπληροῦσα καὶ σώζουσα τὸ μέγα του ἔργον, ὃ ἕως τότε εἶχε μείνει νεκρόν. Διὰ τοῦτο, βλέπων ὅτι ἡ πρὸς τὸν Ὑψηλάντην ἐπίκλησίς μου δὲν εἶχε φέρει καρπούς, ἀπεφάσισα νὰ μεταβῶ ὁ ἴδιος εἰς Βιέννην, ἵνα ἐνεργήσω αὐτοπροσώπως.

Καὶ ἦν μὲν ὁ ὀργανισμὸς ὃν ἐπρότεινον τοιοῦτος, ὥστε ἡ Ἀκαδημία, ἅμα καταρτισθεῖσα, ἐδύνατο, καὶ ἄνευ τῆς ἐλαχίστης δαπάνης σχεδὸν (πλὴν τοῦ μισθοῦ ἑνὸς κλητῆρος), ν' ἀρχίσῃ ἐργαζομένη, μέχρις οὗ τῇ ἐπέλθωσιν γενναῖαι πατριωτικαὶ συνδρομαί, αἵτινες βεβαίως δὲν θὰ τῇ ἐπέλειπον ὡς δὲν ἔλειψαν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Ἀλλ' ἡ προίκισις, ἣν ἐπρότεινον, ἤθελεν ἀμέσως ἀπ' ἀρχῆς τὴν καταστήσει ἱκανὴν ν' ἀναπτύξῃ πᾶσαν αὐτῆς τὴν δραστηριότητα.

Κατὰ τὸ σχέδιον ἑκάστου τμήματος τῆς Ἀκαδημίας τὰ τέσσαρα πρῶτα μέλη ἔπρεπε νὰ ἐκλεχθῶσιν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐκ τῶν ἐν Ἀθήναις σταθερῶς οἰκούντων, ταῦτα δὲ συνελθόντα, νὰ προσεκλέξωσιν ἕτερα, καὶ πάντα ὁμοῦ μετ' ἔτους παρέλευσιν νὰ ἐξακολουθήσωσι τὴν ἐκλογήν, καὶ οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἑξῆς, μέχρι συμπληρώσεως τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ ὃν ἀπῄτει ὁ κανονισμὸς ὥστε, μετὰ τὴν πρώτην ἐκείνην ἀφετηρίαν, ἥτις ἔπρεπεν ἀναγκαίως ἔξωθεν νὰ δοθῇ, ἡ ἀκαδημία θὰ ὑφίστατο δι' αὐτεκλογῆς.

Ἀλλ' ἡ πεῖρα τῶν διατρεχόντων ἐν Ἑλλάδι μὲ παρεκίνησεν νὰ προσπαθήσω νὰ ἐξασφαλίσω τὴν Ἀκαδημίαν κατὰ τοῦ σκοπέ-

λου εἰς ὃν συνετρίβη τὸ σχέδιον τοῦ συλλόγου τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας, τοῦ κινδύνου δηλαδὴ μὴ προσωποληψία ἀμέσως κατὰ τὴν πρώτην ἐκλογὴν δηλητηριάσῃ αὐτὴν ἐκ ῥίζης καὶ καταστήσῃ αὐτὴν διὰ παντὸς ἄγονον. Διὰ τοῦτο προέτεινα τὴν πρώτην ἐκλογὴν ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως, συμπράξει καὶ τοῦ Κου Σίνα, καὶ εἶτα, μετ' αὐτοῦ τὸν θάνατον, ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Βασιλέως, ὡς μόνου ἀληθῶς ἀμεροληπτου. Τότε δὲ συνέταξα ἵνα ὑποβάλω τῷ Κ. Σίνᾳ κατάλογον ὀνομαστικὸν τῶν κυριωτέρων παρ' ἡμῖν ἐπὶ παιδείᾳ διαπρεπόντων ἀνδρῶν, προτείνας αὐτῷ ν' ἀπαιτήσῃ εἰς ἀντάλλαγμα τῆς νέας δωρεᾶς του, ἵνα ἐκ τοῦ καταλόγου τούτου, τετραπλοῦ ὄντως, ἡ κυβέρνησις ἐκλέξῃ τὰ τέσσαρα μέλη ἑκάστου τμήματος.

Εἰς καταρτισμὸν δὲ τοῦ καταλόγου ἀπέβλεψα εἰς οὐδὲν ἕτερον ἢ μόνον τὴν ἐπιστημονικὴν ἱκανότητα τῶν ὑποψηφίων. Οὕτως ἐν αὐτοῖς περιέλαβον τὸν Κ. Κόντον, ὃν οὐδέποτε εἶχον ἰδεῖ, καὶ μόνον ἐγνώρισα ἀναγνοὺς βιαίας τινὰς καὶ ὑβριστικὰς ἐνίοτε κατ' ἐμοῦ προσβολάς, ἐν αἷς ὅμως διεῖδον, ἂν οὐχὶ τὸν ἐπιεικῆ, ἀλλὰ τὸν πεπαιδευμένον καὶ ἐντριβῆ γραμματικόν. Ἀφ' ἑτέρου δέ, οὐ μόνον, ὡς ἐννοεῖται, δὲν περιέλαβον τὸ ὄνομά μου εἰς τὸν κατάλογον, ἀλλὰ καὶ ἐπέμεινα νὰ μείνῃ ἀποκεκλεισμένον διότι, ἂν οὐχὶ ἄλλο, τοὐλάχιστον θὰ ἐξησθένει τὴν πρότασιν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ συνειδήσει τοῦ δωρητοῦ, ὅτι ἴσως οὕτω διετύπωσα αὐτὸν ἵνα χαράξω εἰς ἐμαυτὸν τὴν ὁδὸν εἰς τὴν Ἀκαδημίαν. Ἐν μετέπειτα χρόνοις μοὶ ἐῤῥέθη ὅτι τὴν ἐπιμονήν μου ὑπὲρ ἱδρύσεως τῆς Ἀκαδημίας, ἀπέδωκάν τινες εἰς κενόδοξον ἐλπίδα τοῦ νὰ ἐμπεριληφθῶ εἰς αὐτήν. Ἀλλ' οἱ τοιοῦτοι, καὶ ἂν δὲν ἐθεώρουν ὡς ἱκανοποιούσας με ὅσας τοιαύτας τιμὰς ὑπὲρ ἀξίαν ἔλαβον παρὰ ξένων ἀκαδημιῶν, ἐδύναντο νὰ παρατηρήσωσιν ὅτι εἰς πάντα τὰ σχέδιά μου ἐπρότεινον ὡς ἄφευκτον προσὸν τῶν ἐκλεκτέων μελῶν τὴν μόνιμον αὐτῶν διατριβὴν ἐν Ἀθήναις, ἐνῷ ἐγὼ διέμενον ἐπὶ πολλὰ ἔτη μακρὰν αὐτῶν.

Ἡ πρόθεσίς μου ἦν νὰ προτρέψω τὸν Σίναν ν' ἀναδειχθῇ οὐ

μόνον ὁ ὑλικὸς ἀλλὰ καὶ ὁ διανοητικὸς οἰκοδόμος τῆς Ἀκαδημίας καὶ εἰς τοῦτο ὡρμήθην τόσῳ μᾶλλον, καθ' ὅσον ἤξευρον ὅτι πολλάκις εἶχεν ἐκφράσει τὴν ἐπιθυμίαν του νὰ μὲ γνωρίσῃ, ἐνθυμούμενος ὅτι εἰς ἐμὲ ὤφειλε, τοὐλάχιστον παρ' ἐμοῦ ἔλαβε τὰς πρώτας διακρίσεις αἵτινες τῷ ἐχορηγήθησαν ὑπὸ τῆς Ἑλλάδος.

Ἀλλ' ὅτε ἔφθασα εἰς Βιέννην, μοὶ ἐῤῥέθη ὅτι βαρέως νοσῶν δὲν ἠδύνατο νὰ μὲ δεχθῇ, ἀλλ' ὅτι καὶ ἄνευ τούτου ἡ ὑπόθεσις θέλει εὐοδωθῇ καὶ ἑπομένως ἀπῆλθον χωρὶς νὰ τὸν ἰδῶ, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀπεβίωσεν. Ἡ δ' ὑπόθεσις ἔκτοτε διόλου ἐματαιώθη, κατά τινας, ὧν ὅμως τὴν ἀπαισιόδοξον γνώμην δὲν παραδέχομαι, ἀπὸ σκοποῦ, ἵνα μὴ διὰ νέας δωρεᾶς ἐλαττωθῇ ἡ κληρονομία.

Καὶ μετὰ τὸν θάνατον δ' αὐτοῦ, ἐπανελθὼν πάλιν εἰς Βιέννην, ἐπροσπάθησα νὰ ἰδῶ τὴν χήραν του καὶ νὰ τῇ συστήσω νὰ ἐκτελέσῃ αὐτὴ ὅτι προὐτίθετο ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασεν ὁ φιλόπατρις σύζυγός της. Συγγενεῖς της ὅμως μοὶ εἶπον ὅτι δυνατὸν δὲν τῇ ἦτον νὰ μὲ δεχθῇ, ὑποσχεθέντες αὐτοὶ νὰ τῇ ὁμιλήσωσιν. Ἔκτοτε δ' ἤξευρον ὅτι ἡ τοιαύτη ἔμμεσος ἐνέργεια ἦν ματαία, ὡς καὶ ἀπεδείχθη.

15.

Βρεφοκομεῖον. Μουσεῖον.

Ἐν ᾧ διετέλουν ὑπουργός, ὁ μετὰ τὸν θάνατον τοῦ ἐν Πετρουπόλει πρέσβεως ἡμῶν Κ. Ζωγράφου ὡς ἐπιτετραμμένος ἐκεῖ διαμείνας γραμματεὺς τῆς πρεσβείας, καὶ γυναικάδελφος ἐκείνου Κ. Ἰωάννης Μ. Σοῦτσος, ζητήσας ἄδειαν ἦλθεν εἰς Ἀθήνας, πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ πατρός του τοῦ πρῴην ἡγεμόνος Μιχαὴλ Σούτσου, ἴσως δὲ καὶ ἵνα βολιδοσκοπήσῃ ἂν δὲν ἦν δυνατὸς ὁ εἰς τὴν κενωθεῖσαν θέσιν προβιβασμός του. Ἡ περὶ τούτου πρότασις μοὶ ἐγένετο ὑπὸ τῶν γονέων του μετὰ τὴν ἀναχώρησίν του, πιθανῶς μὴ θέλοντος νὰ μοὶ γίνῃ ἐν ᾧ οὗτος ἦτο παρών. Ἀλλ' ἐγὼ ἄντικρυς τὴν

ἀπέκρουσα, διότι ὅσον καὶ ἂν εἶχον σεβασμὸν πρὸς αὐτοὺς ὄντας καὶ συγγενεῖς μου ἐθεώρουν ἐναντίον τοῦ καθήκοντός μου καὶ τοῦ δημοσίου συμφέροντος, καὶ δυνάμενον καὶ ἀξιώσεις νὰ ἐξεγείρῃ πολλὰς καὶ παράπονα, ἂν διωρίζετο πρέσβυς νεανίας εὐγενὴς μὲν καὶ διακεκριμένος τοὺς τρόπους, οὐδὲ κἂν ἐπὶ πολὺ διατελέσας γραμματεὺς πρεσβείας, καὶ οὐδεμίαν λαβὼν ἀφορμὴν τοῦ νὰ δείξῃ ἔκτακτόν τινα ἱκανότητα.

Ὅτε δ' ἀνεχώρει, ἐκπνεούσης τῆς ἀδείας του, ἐλθὼν νὰ μ' ἀποχαιρετίσῃ, μὲ ἠρώτησεν ἂν δύναταί τι νὰ πράξῃ ἐν Πετρουπόλει πρὸς εὐχαρίστησίν μου· καὶ τῷ ἀπεκρίθην ὅτι δύναται βεβαίως, καὶ ἂν τὸ ἐπιτύχῃ, θέλω τῷ εἶσθαι λίαν εὐγνώμων. Ἐκεῖ, τῷ εἶπον, εἰσὶ βαθύπλουτοι ὁμογενεῖς, οἵτινες ἂν παρακινηθῇ αὐτῶν ὁ πατριωτισμὸς δύνανται εἰς καλὰ καὶ ἐθνωφελῆ νὰ συντελέσωσιν. Τοιαῦτα δὲ δύο τινὰ τῷ ἐσύστησα.

Τὸ ἓν ἦτον ἡ ἵδρυσις βρεφοκομείου. Εἰς τὰς ὁδοὺς τῶν Ἀθηνῶν παρίστατο τότε θλιβερὸν θέαμα ἀθλίων ῥακενδύτων γυναίων εἰς τὰς γωνίας κατακειμένων καὶ τεινουσῶν τὰς χεῖρας εἰς τοὺς διαβάτας, ἐνῷ εἰς τὰ γόνατα καὶ τὰ ἐξηντλημένα των στήθη ἔφερον βρέφη εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν μαρασμοῦ, ἢ ἕλκεσι βρίθοντα, καὶ ἡμιθανῆ. Ταῦτα ἦσαν τὰ ἔκθετα ἃ συνέλεγεν ἡ ἀστυνομία καὶ παρέδιδεν ἀντὶ μηδαμινῆς ἀμοιβῆς εἰς τὰς ἐπαίτιδας ἐκείνας, ἵνα, ἀφ' οὗ ἐπί τινα χρόνον ἐβασανίζοντο παρ' αὐταῖς, ἀποθάνωσι. Τὸ ἀποτρόπαιον θέαμα τοῦτο μὲ κατελύπει βαθέως, καὶ τὸ ἐθεώρουν ὡς καταισχύνον τὴν Ἑλλάδα, προσβάλλον τὰς στοιχειωδεστέρας ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ, καὶ διαφθεῖρον τὸ αἴσθημα τοῦ λαοῦ, ὥστε ἀπεσκληρύνετο πρὸς τὴν οἰκτρὰν κατάστασιν τῶν ταλαιπώρων ἐκείνων θυμάτων τῆς δημοσίου ἀκηδείας. Διὰ τοῦτο ἤθελον φιλόπατρις καὶ φιλάδελφός τις ὁμογενὴς νὰ δωρήσῃ τὴν ἀναγκαίαν ποσότητα πρὸς σύστασιν βρεφοκομείου, ἠξεύρων ὅτι ἂν ἐζήτουν αὐτὴν παρὰ τοῦ δημοσίου, πρῶτον δὲν ἤμην ὁ πρὸς τοῦτο ἁρμόδιος καὶ δεύτερον θὰ μοὶ ἀνθίστατο ἡ ἀνέχεια τοῦ ταμείου καὶ ἡ πιστώσεως ἔλλειψις.

Ὑπῆρχε δέ, τῷ προσέθηκα καὶ ἑτέρα κατηγορία ἐκθέτων, ὡς εἶπον τῷ Κῳ Σούτσῳ, εἰς ὧν τὴν περισύναξιν καὶ τὴν θεραπείαν ἤθελον ἐπίσης νὰ χορηγηθῶσι πόροι ἐκ πατριωτικῆς ἐλευθεριότητος· καὶ ταῦτα ἦσαν τὰ ἔνδοξα προϊόντα τῆς ἀρχαίας τέχνης, αἱ δι' ἀνασκαφῶν ἢ ἄλλως ἀνευρισκόμεναι ἀρχαιότητες αἵτινες, ἀπροφύλακτοι καὶ ἐκτεθειμέναι, κατεστρέφοντο ἢ ἐκλέπτοντο. Μουσείου ἀνέγερσις ἦν ἐπίσης μία τῶν εὐχῶν μου, δι' ἣν οὐδεμίαν ἐδυνάμην νὰ ἔχω ἐλπίδα ὅτι ἤθελε τότε καταβληθῇ ἡ δαπάνη ἐκ τοῦ δημοσίου προϋπολογισμοῦ.

Διὰ ταῦτα λοιπὸν τὰ δύω καταστήματα, ἢ τοὐλάχιστον διὰ τὸ ἕτερον ἐξ αὐτῶν, ἐσύστησα τῷ Κ. Σούτσῳ νὰ ἐπικαλεσθῇ τὴν μεγαλοδωρίαν τινὸς τῶν ἐν Πετρουπόλει ὁμογενῶν, ἂν ἀπήντα τινὰ πρόθυμον.

Μόλις μὴν παρῆλθεν ἀφ' ὅτου ὁ Κ. Σοῦτσος ἐπέστρεψεν εἰς τὴν θέσιν του, καὶ μοὶ ἔγραψεν ὅτι ἐπέτυχεν εἰς ἀμφοτέρας τὰς ἐντολάς μου. Κατὰ προτροπήν του, ὁ μὲν Κ. Κοντογιαννάκης προσέφερε 80,000 ῥούβλια (χάρτινα) δι' ἵδρυσιν βρεφοκομείου, ὁ δὲ Κ. Δ. Βερναρδάκης 200,000 δι' οἰκοδομὴν μουσείου, προσθεὶς ὅτι ἀφ' οὗ ἡ ἀνέγερσις αὐτοῦ ἀρχίσῃ, ἂν ἡ ποσότης φανῇ ἀνεπαρκής, ἔσται ἕτοιμος καὶ νὰ διπλασιάσῃ καὶ νὰ τριπλασιάσῃ αὐτήν !

Ἔξαλλος ἐκ χαρᾶς, προὐκάλεσα παρασήμων ἀμοιβὴν καὶ εἰς τοὺς δωρητὰς καὶ εἰς τὸν Κ. Σοῦτσον· ἀλλ' εἰς πρέσβυν δὲν τὸν προὐβίβασα, ὅπερ ἐπέτυχε μόνον παρὰ τοῦ διαδόχου μου.

Ἅμα δ' ἔφθασαν τὰ χρήματα τοῦ Κ. Κοντογιαννάκη, διωρίσθη δι' ἐνεργείας μου ὑπὸ τοῦ δημοτικοῦ συμβουλίου ἐπιτροπὴ ἐπὶ τοῦ Βρεφοκομείου, ἧς καὶ ἐγὼ αὐτὸς ἐξελέγην, καὶ ἐξηκολούθησα διατελῶν μέλος καὶ μετὰ τὴν ἔξοδόν μου ἀπὸ τοῦ ὑπουργείου, καὶ μέχρι τῆς ἀναχωρήσεώς μου ἀπὸ τῆς Ἑλλάδος. Καταγράψασα δ' αὕτη πάντα τὰ ἔκθετα, ἀφήρεσεν αὐτὰ ἀπὸ τῶν ἐπαιτίδων ὅσαι δὲν παρεῖχον ὑλικὰς καὶ ἠθικὰς ἐγγυήσεις, καὶ τὰ ἐνεπιστεύθη εἰς τακτικὰς τροφούς, ὑποχρεωθείσας κατὰ ῥητὴν ἡμέραν

εἰς ὡρισμένας προθεσμίας νὰ τὰ παρουσιάζωσιν εἰς τὴν ἐπιτροπήν, καὶ αἱ ἐμφανίζουσαι αὐτὰ ὑγιῆ ἢ καλῆς ἐπιμελείας τυγχάνοντα, ἐλάμβανον ὁρισθεῖσαν τινὰ χρηματικὴν ἀμοιβήν. Προσέτι δ᾽ ἐγένετο δεκτὴ κατὰ πρότασίν μου ἡ ἐγκατάστασις ἐπιτροπῆς κυριῶν, ὧν ἑκάστη εἶχε τὴν ὑποχρέωσιν, ἅπαξ κἂν τῆς ἑβδομάδος νὰ ἐπισκέπτηται κατ᾽ οἶκον τὰς ἐν τῇ συνοικίᾳ της τροφούς, εἰς ἃς παρεδόθησαν βρέφη. Συγχρόνως δ᾽ ἐξελέγη καὶ ἐμισθώθη καὶ ἰατρὸς ἱκανὸς καὶ φιλάνθρωπος, εἰς ὃν ἀνετέθη ἡ ἐπιμέλεια τῆς ὑγείας τῶν τροφίμων τούτων τοῦ ἐλέους.

Μετ᾽ ὀλίγον δὲ ἐνῳκιάσθη οἰκία εἰς ἣν ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν κυρίας τινὸς (τὸ πρῶτον τῆς Ἑλένης Λάμπρου, ἀδελφῆς τῶν Σκούφων) κατῳκίσθησαν αἱ τροφοὶ μετὰ τῶν νηπίων, ὅσας ἐχώρει, αἱ δὲ λοιπαὶ ἔμενον ἔτι ἐν τῇ πόλει διεσπαρμέναι, μέχρις οὗ ᾠκοδομήθη κατάστημα διὰ πάσας. Τὸ δ᾽ ἄμεσον ἀποτέλεσμα ἦν ὅτι ἐν ᾧ μέχρις ἐκείνου τὰ ἄθλια ταῦτα ὄντα ἀπέθνησκον πάντα μέχρις ἑνός, ἐν μέσῳ ἀξιοθρηνήτων βασάνων, βαθμηδὸν ἐπὶ τοσοῦτον ἐβελτιώθη ἡ κατάστασις αὐτῶν, ὥστε μετ᾽ οὐ πολὺ μετ᾽ ἀγαλλιάσεως ὁ ἰατρὸς τοῦ βρεφοκομείου Κ. Ζίννης ἐξέθετεν εἰς τὴν ἐφορείαν, ὅτι ἡ θνησιμότης ἐν τῷ καταστήματι ἠλαττοῦτο τῆς τῶν βρεφοκομείων τῶν Παρισίων καὶ ἄλλων μεγαλοπόλεων. Καὶ τοσοῦτον ἐπεκροτήθη ἡ τοιαύτη ἐπιτυχία τοῦ φιλανθρωπικοῦ καταστήματος, ὥστε οὐδεὶς εὑρέθη νὰ ἐπαναλάβῃ τὴν πολλαχοῦ ἐπικρατοῦσαν, ἀλλὰ πανταχοῦ ψευδῆ ἀποδειχθεῖσαν πρόληψιν, ὅτι ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ συντελεῖ εἰς τῶν ἠθῶν τὴν χαλάρωσιν· ὁ δὲ Κ. Κοντογιαννάκης πρέπει ἐνδόμυχον νὰ ᾐσθάνετο χαρὰν διὰ τὴν ἀγαθοεργίαν, ἥτις γενικὰς τῷ ἐπέσυρεν εὐλογίας.

Εἰς δὲ τοῦ Μουσείου τὴν ἀνέγερσιν ἄλλως προέβην. Πρὸ παντὸς συνέταξα ἐγὼ αὐτὸς πρόγραμμα τῆς οἰκοδομῆς, καθ᾽ ὃ τὸ ὅλον κατάστημα θὰ συνίστατο ἐξ αἰθουσῶν ἀνταποκρινομένων εἰς τὰς διαφόρους ἐποχὰς τῆς Ἑλληνικῆς τέχνης, διὰ τὴν γλυπτικήν, τ᾽ ἀρχιτεκτονικὰ τεμάχια καὶ τὰς ἐπιγραφάς. Πᾶσα δὲ αἴθουσα ὤφειλε νὰ ἔχῃ πλάγιον δωμάτιον διὰ τὰς συγχρόνους ἑκάστῃ

ἐποχῇ μικρᾶς ἀρχαιότητας, ἤτοι ἀγγεῖα, γλυπτοὺς λίθους, κτλ. καὶ προσέτι δεύτερον ἀντίστοιχον ὄροφον, μεθ' οὗ νὰ κοινωνῇ διὰ κοχλιώδους κλίμακος, περιέχοντα τὰ γύψινα ἐκμαγεῖα τῶν ἐπισημοτέρων ἀρχαιοτήτων τῆς αὐτῆς ἐποχῆς ἐκ τῶν ξένων Μουσείων. Ἐπειδὴ εἰς ἡμᾶς ἐδίδοτο οὐχί, ὡς εἰς τὰ πλεῖστα μέρη τῆς Εὐρώπης, νὰ χρησιμοποιήσωμεν ὡς Μουσεῖον ἀρχαῖόν τι οἰκοδόμημα, ὁποῖον τὸ εὑρίσκομεν, ἀλλὰ ν' ἀνεγείρωμεν τοῦτο κατ' ἴδιον σχέδιον, ἐσκέφθην ὅτι ἐδυνάμεθα νὰ καταστήσωμεν αὐτὸ πρωτότυπον, καὶ ὑπόδειγμα ἀξιομίμητον, διότι δι' αὐτῆς ἤδη τῆς διαθέσεώς του θ' ἀπέβαινεν ὡς πρὸς τὴν τέχνην διδακτικόν.

Ὑπὸ τοιαύτης διὰ τὴν Ἑλλάδα ὑπερηφάνου πεποιθήσεως ἐμφορούμενος, ὑπέβαλον τὸ πρόγραμμά μου εἰς τὸ ὑπουργικὸν συμβούλιον, παραδεχθὲν αὐτὸ ἀσυζητητί, ὡς ἤμην πεπεισμένος ὅτι θὰ ἔπραττεν, εἶτα δὲ δημοσιεύσας αὐτό, προὐκάλεσα δι' ὑπουργικῆς προκηρύξεως γενικὸν διαγωνισμὸν διὰ τὴν σύνταξιν συμφώνου πρὸς αὐτὸ ἀρχιτεκτονικοῦ σχεδίου, ἐπὶ διετεῖ προθεσμίᾳ, τῆς κρίσεως ἀνατιθεμένης εἰς τεχνικὴν ἐπιτροπὴν Ἀκαδημιῶν. Εἰς δὲ τὸν συντάκτην τοῦ ἐκλεχθησομένου σχεδίου ἐχορηγεῖτο τὸ δικαίωμα αὐτὸς ν' ἀναλάβῃ τὴν οἰκοδομήν. Προὐτιθέμην δὲ διὰ τὴν κρίσιν τοῦ διαγωνισμοῦ νὰ παρακαλέσω τὴν ἐν Παρισίοις Ἀκαδημίαν τῆς Καλλιτεχνίας νὰ μᾶς πέμψῃ ἓν τῶν ἐπισημοτάτων αὐτῆς μελῶν, ὃ νὰ προεδρεύσῃ τῆς ἐπιτροπῆς, καὶ ἰδιαιτέρως περὶ τούτου ἐπιστείλας, ἔλαβον τὴν διαβεβαίωσιν ὅτι προθυμότατα θ' ἀνελάμβανε τὴν τοιαύτην ἐντολὴν πᾶς τις εἰς ὃν ἡ ἀκαδημία θὰ τὴν ἀνέθετεν. Ἔμελλον δ' ἔπειτα ν' ἀνταμείψω αὐτὸν διὰ παρασήμου.

Τίνα δ' ἔκβασιν ἔλαβεν ἡ ὑπόθεσις, κατωτέρω θ' ἀφηγηθῶ.

Προκειμένου δὲ περὶ δωρεῶν εἰς τὸ δημόσιον, πρέπει ἐνταῦθα νὰ κατατάξω καὶ ἄλλην τινὰ ἐκ τεσσαράκοντα χιλιάδων ῥουβλίων, ἣν ἐλθὼν πρὸς ἐμὲ ὁ ἔμπορος Κ. Παπουλάκης, ἀδελφὸς τοῦ ποτὲ ἐν προξενικῇ ὑπηρεσίᾳ διατελέσαντος, μοὶ ἀνήγγειλεν ὡς ὑπὸ τοῦ ἐν Ὀδησσῷ πλουσίου ὁμογενοῦς Κ. Τοσίτσα γενομένην. Τὸν παρε-

κάλεσα δὲ νὰ ἐκφράσῃ εἰς τὸν δωρητὴν τὴν μεγάλην χαρὰν καὶ τὸν ἔπαινόν μου, ὡς καὶ τὴν ἐθνικὴν εὐγνωμοσύνην, τὴν δὲ ποσότητα, ὅταν ἔλθῃ, νὰ καταθέσῃ εἰς τὴν ἐθνικὴν τράπεζαν, καὶ φέρῃ τὰς ἀποδείξεις εἰς τὸ ὑπουργεῖον. Χρόνος δὲ πολὺς δὲν παρῆλθε, καὶ ὁ Γεν. Γραμματεὺς Κ. Ι. Δεληγιάννης μοὶ ἀνήγγειλεν ὅτι τὰ χρήματα ἔφθασαν, ἀλλ' ὅτι ὁ Κ. Παπουλάκης δὲν θέλει, ἢ δὲν δύναται, καθ' ἣν ἔχει ἐντολήν, νὰ τὰ παραδώσῃ, πρὶν ἢ ἐκδοθῇ τὸ διάταγμα τὸ χορηγοῦν τῷ δωρητῇ τὸ διὰ τὴν προσφορὰν τοσούτων ποσοτήτων συνήθως διδόμενον παράσημον τῶν Ταξιαρχῶν. Ταῦτα ἀκούσας, παρεκάλεσα τὸν Κ. Δεληγιάννην, ὅταν τὴν ἐπαύριον ἔλθῃ ὁ Κ. Παπουλάκης, νὰ τὸν πέμψῃ εἰς ἐμέ.

Τοῦτο καὶ ἔγινεν. Ἅμα δ' εἰσελθόντος,

— Λοιπὸν τὰ χρήματα ἔφθασαν ; Τὸν ἠρώτησα.

— Μάλιστα, κύριε ὑπουργέ ;

— Τὰ κατεθέσατε εἰς τὴν τράπεζαν ; Ἐφέρατε τὰς ἀποδείξεις ;

— Ἀλλὰ χθὲς εἶπον εἰς τὸν Κ. Γενικὸν Γραμματέα . . . Τὸ διάταγμα περὶ ἀπονομῆς παρασήμου . . .

— Παρασήμου ! ἀνέκραξα. Τίνος παρασήμου ; Ἂν ὁ Κ. Τοσίτσας δὲν ἐδώρησεν ἐκ ζήλου πατριωτικοῦ, ἀλλ' ἐπεθύμησε ν' ἀγοράσῃ παράσημον ἀντὶ 40,000 ῥουβλίων, ἠπατήθη ὡς πρὸς τὴν διεύθυνσιν. Πέμψατέ τῳ τὰ χρήματά του ὀπίσω. Ἐδῶ παράσημα δὲν πωλοῦμεν.

Καὶ τῷ ἔστρεψα τὰ νῶτα. Ὁ δὲ ὠχριάσας, καί τινα τραυλίσας, ἐξῆλθε καὶ ταχὺ βήματι πορευθείς, κατέθεσε τὰ χρήματα εἰς τὴν τράπεζαν, καὶ ἔφερε τὴν ἐπαύριον ἀμέσως τὰς ἀποδείξεις. Ἐγὼ δὲ καὶ αὖθις τὸν παρεκάλεσα νὰ ἐκφράσῃ τῷ δωρητῇ τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς κυβερνήσεως διὰ τὴν πατριωτικήν του μεγαλοδωρίαν· ἀλλὰ περὶ παρασήμου οὔτε τότε λέξιν εἶπεν, οὔτε πολλάκις ὅτε ἐπανήρχετο εἰς τὸ ὑπουργεῖον, καὶ περὶ ἄλλων ὡμιλοῦμεν. Μόνον δὲ μετὰ τρεῖς μῆνας, ὅτε ἥκιστα τὸ περιέμενεν, ἔλαβεν ὁ Κ. Τοσίτσας ἀπροσδοκήτως τὸ παράσημον τῶν Ταξιαρχῶν.

16.

Ὑπόμνημα.

Ἐνταῦθα ἐπανέρχομαι εἰς ἣν ἀφήγησιν ἀνωτέρω διέκοψα, τὴν περὶ τοῦ ὑπομνήματος ὅ, συλλέξας πληροφορίας ἐκ τῶν διαφόρων ὑπουργείων περὶ τῶν προσόδων καὶ τῆς τότε καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος, συνέταξα καὶ ἔπεμψα τῷ Κ. Τρικούπη, καὶ ἐκοινοποίησα ἐν ἀντιγράφοις καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς πρέσβεις, διατάξας νὰ μείνῃ ἀπόῤῥητον, ἵνα αἱ ἃς ἔδιδον πληροφορίαι μὴ φαίνωνται αὐτοῖς ὑπαγορευθεῖσαι.

Ἀλλὰ μεγάλως ἐξεπλάγην ἰδὼν τὸ πολύφυλλον τοῦτο ἔγγραφον ὁλόκληρον δεδημοσιευμένον εἰς τὴν «Βελγικὴν Ἀνεξαρτησίαν», ὅθεν, ὡς μετὰ ταῦτα ἔμαθον, ἐξ ἀκατανοήτου λήθης τῆς ἣν εἶχε λάβει ἐντολῆς ὑπὸ τοῦ μακαρίτου Φ. Ῥώκ, τοῦ τότε γραμματέως καὶ ἐπιτετραμμένου τῆς ἐν Παρισίοις ἡμετέρας πρεσβείας. Ὡς πολύτιμον δ' εὕρημα ἠρύσθη ἐκεῖθεν αὐτὸ καὶ τὸ ἀνεδημοσίευσεν ἑλληνιστί, χωρὶς νὰ ζητήσῃ ἄδειαν, ὁ νέος Παππαδόπουλος Βρεττὸς εἰς ἣν ἐξέδιδε τότε ἡμιεπίσημον ἐφημερίδα.

Ταῦτα ἤρκεσαν ὅπως ἀρθῇ καταιγὶς ἐκεῖθεν ὅθεν οὐδαμῶς τὴν ἐπρόσμενον.

Τὸ ἡμέτερον ὑπουργεῖον ἐχώρει κανονικῶς· αἱ ἐκλογαὶ εἶχον ἑλκύσει ὑπὲρ αὐτοῦ τὴν κοινὴν συμπάθειαν· διότι παρανόμως δὲν ἐπεδίωξε ψήφους εἰς τὴν Βουλήν, τὴν εἶχε σχεδὸν ὁμόψηφον· σχετικὴ εὐημερία καὶ γενικὴ εὐχαρίστησις ἐπεκράτει, καὶ ἡ ἀντιπολίτευσις περιωρίζετο μόνον εἴς τινας τῶν πολιτευομένων καὶ θεσιθηρῶν, κυρίως ἐν τῇ Γερουσίᾳ, ἀλλὰ τροφὴν μὴ εὑρίσκουσα. Εἰς ἓν δὲ τῶν ὑπουργικῶν συμβουλίων ἡμῶν ἤκουσα μετ' ἐκπλήξεως μίαν ἑσπέραν, ὅτι οἱ ἐν τῇ Γερουσίᾳ ἀντιπολιτευόμενοι, ἐλλείψει ἄλλου θέματος, τὸ ὑπόμνημα τοῦτο ἐμελέτων νὰ λάβωσιν ὡς ἀφορμὴν δεινῆς ἐπιθέσεως κατὰ τοῦ ὑπουργείου. Ἀπορῶν, δὲν ἐδυνάμην νὰ κατανοήσω πῶς ἔγγραφον ἐκθέτον τὰς προσόδους τῆς

Ἑλλάδος ἀπὸ τῆς ἀπελευθερώσεως αὐτῆς, καὶ οὐδὲν ἕτερον ὂν ἢ μακρὰ συνηγορία ὑπὲρ αὐτῆς, ἐδύνατο νὰ δώσῃ ὅπλα κατὰ τοῦ ἐκδόντος αὐτὸ ὑπουργείου. Μοὶ εἶπε δὲ τότε εἷς τῶν συναδέλφων μου, ὅτι ἐν ὅλῳ τῷ ἐγγράφῳ μία ἦν ἡ προσβαλλομένη παράγραφος, ἡ ἀφορῶσα τὰ ἐξωτερικὰ κόμματα, καὶ ταύτην οἱ ἀντιπολιτευόμενοι ἤθελον νὰ παραστήσωσιν ὡς προσβάλλουσαν καὶ συκοφαντοῦσαν τὸν Ἑλληνικὸν ἀγῶνα καὶ τοὺς ἀγωνιστάς.

Ἀλλ' ἡ παράγραφος ἐκείνη ἀφηγεῖτο τὴν ἐξάλειψιν τῶν ξένων κομμάτων, οὖσαν κατ' ἐμὲ ἓν τῶν εὐτυχημάτων τῆς Ἑλλάδος, εἰς ὃ ἐγκαύχημά μου ἐθεώρουν ἂν κατά τι συνετέλεσα, ἀπ' ἀρχῆς κηρύξας, καὶ εἰς τοὺς πρέσβεις καταστήσας γνωστὸν καὶ αἰσθητόν, ὅτι ἡ κυβέρνησις ἡμῶν μετ' οὐδενὸς ἐξωτερικοῦ κόμματος ἐτάττετο καὶ μετ' οὐδενὸς ἀποκλειστικῶς συνετάσσετο, ἀξιοῦσα νὰ μένῃ καθαρῶς Ἑλληνική. Ἀπετάσσετο δὲ οὕτω τῇ προγενεστέρᾳ πολιτικῇ πορείᾳ, ὅτε ὁ Γάλλος πρέσβυς Πισκατόρης ἀπηγόρευεν εἰς τὸν γραμματέα του Θουνεβὲλ νὰ φοιτᾷ εἰς τὰς συναναστροφὰς οἰκογενειῶν τινων, θεωρουμένων ὡς Ῥωσσοφρόνων, ὅτε δέ, κατὰ μίαν ἑορτὴν τοῦ Πάσχα ἔμαθεν ὅτι ὁ ὑπηρέτης τῆς πρεσβείας, διανέμων τὰ ἐπισκεπτήριά του, ἀφῆκεν ἐξ αὐτῶν κατὰ λάθος καὶ εἰς τοῦ ἡγεμόνος Μιχαὴλ Σούτσου, πέμψας, τὰ ἐζήτησεν ὀπίσω !

Καθ' ἑκάστην δ' ηὔξανον αἱ προσπάθειαι τῶν ἀντιπολιτευομένων, ἵνα ἐκμεταλλευθῶσιν ἐν τῇ Γερουσίᾳ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς ἣν εὗρον ἀφορμὴν τοῦ νὰ δηλητηριάσωσι τὴν κοινὴν γνώμην καὶ ῥίψαντες ἐμέ, ν' ἀνοίξωσι πρῶτον ῥῆγμα εἰς τὸ ὑπουργεῖον, δι' οὗ εὐκολώτερον αὐτὸ ν' ἀνατρέψωσιν. Ὑπῆρχε δὲ τότε καὶ ἡ εἴτε ὀρθῶς εἴτε μὴ διαδεδομένη γνώμη, ὅτι ἤμην ἓν τῶν στερεωτέρων τοῦ ὑπουργείου ἐλατηρίων, καὶ ὅτι συνετέλουν εἰς τὸ νὰ διατηρῶ αὐτὸ ἐν τῇ γραμμῇ, ἐν ᾗ διετέλει ἀπρόσβλητον, διότι ἡ γραμμὴ ἐκείνη ἦτον ἡ εὐθεῖα. Ἐν ἄλλῳ δὲ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ, μετ' ὀλίγον συνελθόντι, εἶδον τοὺς συναδέλφους τοσοῦτον τεταραγμένους καὶ ἀνησύχους περὶ τοῦ ἀποτελέσματος τῆς συζητήσεως δι' ἣν

εἶχεν ἡ ἐπαύριον προσδιορισθῇ, ὥστε τοὺς παρεκάλεσα, ἂν προέβλεπον κίνδυνον διὰ τὸ ὑπουργεῖον νὰ δεχθῶσι τὴν παραίτησίν μου, διότι δὲν ἐσύμφερεν ἐπὶ τοιούτῳ λόγῳ νὰ θριαμβεύσῃ ἡ ἀντιπολίτευσις καὶ ν' ἀνατραπῇ ἡ κυβέρνησις, ἥτις ἔφερεν ἀγαθοὺς καρποὺς διὰ τὴν πατρίδα, καὶ ὑπέσχετο ἔτι καλητέρους. Ἀλλ' οὐδεὶς ἠθέλησε νὰ παραδεχθῇ αὐτήν μου τὴν πρότασιν.

Τὴν δ' ἐπαύριον πολλοὶ ἦλθον ἀπὸ πρωίας εἰς ἐμέ, λέγοντές μοι ὅτι σφοδροτάτη ἔσται ἡ ἐν τῇ Γερουσίᾳ προσβολή, ὅτι ἡ πλειονοψηφία ἐστὶν ἤδη κεκηρυγμένη καθ' ἡμῶν, καὶ ὅτι καὶ τὸν λαὸν ἐξηρέθισαν κρύφιαι ῥαδιουργίαι. Καὶ ἡ μὲν συνεδρίασις τῆς Γερουσίας ἔμελλε ν' ἀρχίσῃ περὶ τὴν μεσημβρίαν· ἀπὸ δὲ τῆς 11 μέχρι τῆς 12 εἶχον κατ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν παράδοσιν εἰς τὸ Πανεπιστήμιον, διότι, ὡς ἀνωτέρω εἶπον, ἐν ὅσῳ διετέλεσα ὑπουργός, οὐδέποτε διέκοψα τὴν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίαν μου, πρὸς παράδειγμα, ὃ ὅμως οὐδεὶς ἠκολούθησεν.

Ὡμίλησα λοιπὸν καὶ ἐκείνην τὴν ἡμέραν ἀπὸ καθέδρας, καί, νομίζω, μετὰ πάσης ἡσυχίας, ὥστε οὐδεὶς ἐδυνήθη νὰ διίδῃ ὅτι ἅμα καταβὰς ἀπὸ τῆς καθέδρας, θ' ἀνέβαινον εἰς τὴν ἕδραν τοῦ δικαζομένου καὶ προδεδικασμένου, ὅπου θὰ εἶχον νὰ ὑπερασπίσω ἐμαυτὸν ἐναντίον τῶν βιαιοτέρων καὶ ἐκ συστήματος παρεσκευασμένων προσβολῶν.

Ὅτε δ' ἀνέβην εἰς τὴν Γερουσίαν, εὗρον αὐτὴν πλήρη· οὐδεὶς τῶν Γερουσιαστῶν ἀπῆν, καὶ πυκνὰ ἦσαν ἐπίσης τ' ἀκροατήρια. Πρῶτος λαβὼν τὸν λόγον, μὲ κατήγγειλεν ὁ Ῥήγας Παλαμήδης ὡς ὑβρίσαντα τὸν ἀγῶνα καὶ τοὺς ἀγωνιστάς, διότι εἶπον ὅτι κόμματα ἐξωτερικὰ ὑπῆρχον ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος, καὶ ἐπεκαλέσθη ἐπὶ τὸ θεατρικώτερον θεοὺς καὶ ἀνθρώπους καὶ τὰς σκιὰς τῶν ἀποθανόντων. Μετ' αὐτὸν δὲ ῥαγδαῖος ἐπέπεσε κατ' ἐμοῦ ὁ Χρηστίδης, ὁ ποτὲ οἰκοδιδάσκαλός μου, τότε ὅμως εἰς τὴν θέσιν τοῦ ὑπουργοῦ ἐποφθαλμιῶν, καὶ δι' ἀπεραντολογίας καὶ εὐφυολογίας ἀνουσίου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀλλ' ἐμπνεούσης τοὺς κοινοτέρους τῶν ἀκροατῶν, ἠθέλησε νὰ μὲ παραστήσῃ ὡς τὸν κατὰ ξένας δῆθεν εἰση-

γήσεις (αἰνιττόμενος τὸν πρέσβυν τῆς Γερμανίας Κ. Γόλτζ) βεβηλώσαντα τὸν ἀγῶνα, ἵνα ἐλαττώσω τὴν ἐθνικὴν δόξαν πρὸς χάριν τῶν . . . Γερμανῶν !

Τοιούτων ληρημάτων δύσκολος δὲν ἦτον ἡ ἀνασκευή, καὶ θὰ ἤρκει πέντε λέξεις νὰ ἔλεγεν ὁ πρωθυπουργὸς ἡμῶν Κ. Βούλγαρης, πρῶτον ἵνα καταδείξῃ τὴν ἀτοπίαν τῆς κατηγορίας, ὅτι ὑπουργεῖον οὗ ἀπετέλει μέρος καὶ προήδρευεν αὐτός, εἷς τῶν ἀγωνιστῶν, θὰ προὐτίθετο νὰ ὑβρίσῃ τὸν ἀγῶνα καὶ τοὺς ἀγωνιστάς, δεύτερον ἵνα δώσῃ σύνθημα εἰς τοὺς ἐν τῇ Γερουσίᾳ φίλους του, μὴ ὄντας ὀλίγους, νὰ ὑπερψηφίσωσιν. Ἀλλ᾽ ὁ Κ. Βούλγαρης, πρὸς ἔκπληξιν τῶν εἰλικρινεστέρων, ἐσιώπησε, πιθανῶς διότι, κατὰ νοῦν ἔχων τὰ ἐπὶ τῶν ἐκλογῶν, ὅτε τὴν προτεραίαν ἠρνεῖτο ἣν προσέφερον παραίτησιν, προὐτίμα νὰ μὲ ἴδῃ πίπτοντα μᾶλλον ἢ παραιτούμενον. Μὲ παρεκίνησε δὲ μάλιστα ὁ Κ. πρωθυπουργὸς νὰ περιορισθῶ εἰς ὀλίγιστα ἐν τῇ ἀπαντήσει μου ἵνα μὴ ἡ ὑπόθεσις λάβῃ μείζονας διαστάσεις, οὐχ ἧττον ὅμως, μὴ θέλων νὰ δυσπιστήσω πρὸς τὴν εἰλικρίνειάν του, ἔπραξα κατὰ τὴν προτροπήν του, καὶ ὅσον ἐνεδέχετο ἐπιτομώτερον καὶ ἀφελέστερον κατέδειξα ὅτι τὸ ἔγγραφον τοῦτο ἐγράφη διὰ μόνον τὸν Κ. Τρικούπην, ὥστε καὶ ἂν τὴν ἐπίβουλον πρόθεσιν εἶχον νὰ διαβάλω ἢ νὰ ὑβρίσω τὸν ἀγῶνα, ἐντελῶς τοῦ σκοποῦ θ᾽ ἀπετύγχανον ἀπευθυνόμενος πρὸς ἕνα καὶ μόνον, καὶ τοῦτον οὐδένα ἄλλον, ἢ ἕνα τῶν πρώτων ἀγωνιστῶν. Δεύτερον δ᾽ ἐξέθηκα ὅτι οὐδὲν ἢ τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀλήθειαν τιμῶσαν τὴν Ἑλλάδα, εἶπον ὑπομνήσας ὅτι ἐπὶ τῆς ἐπαναστάσεως ὑπῆρχον ξενικὰ κόμματα, διότι τότε, προκειμένου περὶ σωτηρίας καὶ ἀπελευθερώσεως τῆς πατρίδος, ἑπόμενον καὶ πατριωτικὸν ἦν, ἕκαστος τῶν πολιτευομένων ν᾽ ἀποκλίνῃ πρὸς ἐκείνην τὴν δύναμιν εἰς ἧς τὰς συμπαθείας ὑπὲρ τοῦ ἡμετέρου ἀγῶνος μᾶλλον ἐπίστευε, καὶ παρ᾽ ἧς προσεδόκα ὑποστήριξιν ὑπὲρ τοῦ ἀγῶνος. Ἀλλ᾽ ἤδη ὅτε ἐν κινδύνοις πλέον δὲν διατελοῦμεν, καὶ ἡ ἀνεξαρτησία ἡμῶν ἐστὶν ἀσφαλῶς ἱδρυμένη καὶ ἔλαβε τὴν ὑπερτάτην ἐγγύησιν τῆς εἰς βασίλειον ἀνιδρύσεως τῆς Ἑλλάδος,

ξένα κόμματα εἰσὶ περιττὰ καὶ ἐπιβλαβῆ, ἀτομικὰ μόνον συμφέροντα καὶ ἰδιαιτέρας φιλοδοξίας ὑπηρετοῦντα, πάντες δ' οἱ ἀγαθοὶ πατριῶται καθῆκον ἔχουσι νὰ περιστοιχίσωσι τὸν θρόνον, καὶ τὰς ἐσωτερικὰς τῆς πατρίδος ὑποθέσεις ἐν ἑαυτοῖς καὶ δι' ἑαυτῶν νὰ διαῤῥυθμίζωσιν.

Μετά τινα δ' ἔτι λογομαχίαν, ἧς μετέσχε καὶ ὁ στρατηγὸς Γενναῖος Κολοκοτρώνης, εἰπὼν ὅτι, ὅταν τότε ἐκράτουν τὸν ὄφιν (ὁ ὄφις ἤμην ἐγώ, ἢ μᾶλλον ὁ ὑπουργὸς τῶν Ἐξωτερικῶν) ἀπὸ τοῦ τραχήλου, ἔπρεπε νὰ σφίγξουν, καὶ νὰ μὴ ἀφήσουν νὰ τοῖς διαφύγῃ, ἀναστὰς ὁ γερουσιαστὴς Κ. Γ. Χρυσόγελως, ἄλλοτε, καὶ ἐπὶ Κυβερνήτου ἤδη, ὑπουργός, εἶπεν ὅτι οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν θεωρεῖ ἀμφισβητήσιμα τὰ πατριωτικά μου αἰσθήματα· ἐπειδὴ ὅμως ἡ ὑπὸ συζήτησιν περικοπὴ τοῦ ὑπομνήματος ἐξελήφθη ὡς τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀγῶνος προσβλητική, τὸν πατριωτισμόν μου ἐπικαλεῖται ἵνα ἀνακαλέσω αὐτήν.

Εἰς τὴν πρότασιν ὅμως ταύτην ἀπήντησα ὅτι δὲν ἐννοῶ πῶς καὶ ἀπέναντι τίνος ν' ἀνακαλέσω φράσιν, ἥτις ἐγράφη δι' οὐδένα ἄλλον ἢ διὰ τὸν ἐν Παρισίοις πρέσβυν ἡμῶν· ἀφ' οὗ δ' αὕτη διὰ δημοσιεύσεως μὴ παρ' ἐμοῦ προκληθείσης ἐγένετο γνωστὴ καὶ παρεξηγήθη, ὅτι πληρέστατα ἀρκεῖ νὰ κηρύξω αὐτὴν μὴ ἔχουσαν τὴν ἀποδοθεῖσαν αὐτῇ ἔννοιαν, καὶ δημοσίως ν' ἀποφανθῶ ὅτι σεμνύνομαι καὶ ὑπερήφανος εἰμὶ ἐπὶ τῷ Ἑλληνικῷ ἀγῶνι, καὶ οὐδὲν βλάσφημον κατ' αὐτοῦ ἐνόησα νὰ γράψω ποτέ· ἀλλ' ὁ Κ. Χρυσόγελως, καὶ μετ' ἄλλων συνεννοηθείς, ἐπέμενε προτρέπων καὶ παρακαλῶν με ν' ἀνακαλέσω τὴν φράσιν· τότε ἀπέναντι τῆς τοιαύτης ἐπιμονῆς, εἶπον ὅτι βαθέως θλιβόμενος βλέπω ὅτι οἱ Κύριοι Γερουσιασταὶ δὲν ἀρκοῦνται εἰς τὰς διαβεβαιώσεις μου, καὶ ὅτι παρὰ ποτὲ νὰ μείνῃ εἴς τινος τὴν ὑπόνοιαν ὅτι ἠθέλησα ἀσεβῶς νὰ ἐκφρασθῶ κατὰ τοῦ ἀγῶνος, ἤμην πρόθυμος ν' ἀνακαλέσω, καὶ πρὸς ἱκανοποίησίν των ἀνεκάλουν τὴν ἴσως ἀδεξίως γεγραμμένην φράσιν μου, καὶ διὰ τοῦτο παρεννοηθεῖσαν.

Καὶ οὕτω μὲν ἔληξεν ἐκείνη ἡ συνεδρίασις· ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ ἐφη-

μερίδες τῆς ἀντιπολιτεύσεως ἔσπευσαν νὰ διαδώσωσιν ὅτι οἱ φιλοπάτριδες καὶ ἐθνικῶς φρονοῦντες τῶν Γερουσιαστῶν ἐβίασαν τὸν ὑβριστὴν τοῦ ἀγῶνος Φαναριώτην ν' ἀνακαλέσῃ τοὺς βλασφήμους του λόγους, οὓς οἱ ξένοι ἐχθροὶ τῆς Ἑλλάδος τῷ ὑπηγόρευσαν κτλ., διὰ τοῦτο ἡ ἡμιεπίσημος ἐφημερὶς ἀφηγήθη τὰ διατρέξαντα συμφώνως πρὸς τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἶπεν ὅτι ἀνεκάλεσα τὴν περικοπὴν ἐκείνην μόνον διότι παρεξηγήθη, ἂν καὶ ἡ ἀνάκλησις ἦτον ἐντελῶς περιττή.

Τοῦτο ἀνεῤῥίπισεν αὖθις τὴν φλόγα, ἢ μᾶλλον ἐχρησίμευσεν ὡς νέα εὐπρόσδεκτος ἀφορμὴ ἀνανεώσεως τῆς πάλης εἰς τοὺς δυσαρεστηθέντας διὰ τὴν πρώτην λύσιν, μὴ ἐπαγαγοῦσαν ὃ προσεδόκων ῥῆγμα ἐν τῷ ὑπουργείῳ. Ἐπομένως εἰς τὴν προσεχῆ συνεδρίασιν τῆς Γερουσίας ἀνεκίνησαν τὸ ζήτημα ἐπὶ τοῦ ἄρθρου τῆς ἐφημερίδος, καὶ ἐπιμείναντός μου ὅτι ἡ ὑπ' αὐτῆς δοθεῖσα ἑρμηνεία ἦν ἡ ὀρθή, προὐκάλεσαν ψηφοφορίαν μομφῆς.

Μετὰ πλείστου ἐνδιαφέροντος ἠριθμοῦντο ὑπὸ τῶν γερουσιαστῶν καὶ ὑπὸ τοῦ πολυπληθεστάτου ἀκροατηρίου αἱ ἀπολλῦσαι καὶ αἱ ἀπολύουσαι ψῆφοι, καὶ μέχρι τῆς προτελευταίας ψήφου ὑπῆρχεν ἰσοψηφία· τέλος δ' ἡ τελευταία οὖσα ἡ τοῦ γερουσιαστοῦ, τοῦ μακαρίτου Παπαπολίτου, ἐῤῥίφθη . . . λευκή! Οὕτω ἐδικαιώθην διὰ μιᾶς ψήφου, ὡς τοῦτο μετά τινα ἔτη εἶδον γενόμενον ἐπὶ παρουσίᾳ μου ὑπὲρ τοῦ προέδρου τῆς Ἀμερικῆς.

Εἰς τὴν ἐπίθεσιν ταύτην κατὰ τοῦ ὑπουργείου οὐδαμῶς μετέσχεν ἡ Βουλή, διότι ἐλευθέρως ἐκλεγεῖσα, δὲν ἦν ὄργανον ἀρχολιπάρων κομματαρχῶν. Οὔτε δὲ κἂν ὁ Κος Καραβίας, οὗ δὲν ἐξεπλήρωσα τὴν παράκλησιν, οὐδ' οἱ φίλοι του, ἐπετέθησαν κατ' ἐμοῦ, ὡς θὰ εἶχον πρόχειρον ἀφορμήν, διότι ἤξευρον ὅτι ἐκ καθήκοντος καὶ ὄχι ἐκ φατριασμοῦ προήρχετο ἡ ἄρνησίς μου.

Μετὰ τὴν ἔξοδόν μου ἐκ τοῦ Ὑπουργείου ἐφημερίς τις τῶν Πατρῶν ἐδημοσίευσεν ἄρθρον καθαπτόμενον αὖθις ἐμοῦ, «τοῦ ὑβριστοῦ τοῦ ἀγῶνος» κτλ. Ἐγὼ δέ, ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως, περιωρίσθην εἰς τὸ νὰ τῇ πέμψω ἓν ἀντίτυπον τοῦ **ὑπομνήματος**, καὶ

ἀμέσως εἰς τὸ ἑπόμενον φύλλον, ἔσπευσε ν' ἀνακαλέσῃ τὸ πρῶτόν της ἄρθρον, ὁμολογήσασα ὅτι ὅτε ἔγραψε δὲν ἐγνώριζε τὸ ὑπόμνημα.

17.

Ὑπουργικὴ μεταῤῥύθμισις.

Ὁ Βασιλεὺς τότε διέτριβεν ἔτι ἐν Γερμανίᾳ· ὅτε δ' ἐπέστρεψε μὲ ἠρώτησε τί ἦν ἡ ὑπόθεσις περὶ τίνος ὑπομνήματος, περὶ ἧς ἀμυδρά τινα εἶχεν ἀναγνώσει εἰς τῆς Εὐρώπης τὰς ἐφημερίδας· τῷ ἐξήγησα δὲ ὅτι τὸ ἀμυδρῶς ἀντηχῆσαν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἐν αὐτῇ ἐβρόντησεν ὡς κεραυνὸς ἀπὸ πέρατος εἰς πέρας, καὶ ἐγὼ μὲν ἀπηλλάγην διὰ μιᾶς ψήφου, ἀλλ' εἰς τὴν κοινὴν γνώμην εἰσέφρησε καὶ διατηρεῖται ἡ ἰδέα ὅτι ὕβρισα τὸν ἀγῶνα. Καὶ τότε μὲν κατεσιγάσθη ἡ κατηγορία καὶ ἐν ὅσῳ διέμεινα ἐν τῷ ὑπουργείῳ δὲν ἠνωχλήθην ὑπ' αὐτῆς τὸ παράπαν· ἀλλ' ἅμα πεσὼν τὴν εἶδον μεθ' ὁρμῆς εὐθὺς κατ' ἐμοῦ ἀναφλεχθεῖσαν ἐκ τῆς τέφρας ὑφ' ἣν ἐπὶ τρία ἔτη ἐχώνευεν.

Τὸ δυσάρεστον ὅμως τοῦτο ἐπεισόδιον δὲν μ' ἀπέτρεψε τῆς ἐκπληρώσεως τῶν τακτικῶν καθηκόντων μου, ἐν οἷς κυριώτατον ἐφρόνουν ὃ οἰκειοθελῶς ἀνέλαβον, τὸ νὰ διαπαιδαγωγήσω, οὕτως εἰπεῖν, τὸ ἐπ' ἐμοί, τὸν ἡμέτερον πρωθυπουργὸν Κ. Βούλγαρην. Τυχὼν μόνον τῆς κοινῆς τῶν σχολείων παιδείας, στερούμενος δ' ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ ἀδίδακτος ξένων γλωσσῶν δι' ὧν νὰ διδάσκηταί τινα τῶν ὅσα ἠγνόει, εἶχεν ἀφ' ἑτέρου πολλὴν ὀξύνοιαν, ὥστε μεγάλως ὠφελήθη ἐκ τῆς μακρᾶς του πείρας ἐν τῇ ὑπηρεσίᾳ, καὶ εὐκόλως ἀντελαμβάνετο τῶν ὑπ' εἰδημόνων ἐκτιθεμένων αὐτῷ, ὥστε ἐνόμιζον ὅτι ὑπῆρχεν ἐν αὐτῷ ὕλη, ἥτις, καλλιεργουμένη, νὰ καταρτίσῃ ἄνδρα πολύτιμον διὰ τὴν πατρίδα. Ἀλλ' ἵνα φθάσῃ εἰς ἀκμὴν ὥστε νὰ ἐγκαινιάσῃ τὴν ἐποχὴν ἣν ὠνειρευόμην, ἀναγκαῖον ἐθεώρουν ν' ἀρθῇ ἡ διάνοια αὐτοῦ εἰς ὕψος

ἀξιώτερον τῆς ἐντολῆς του, καὶ εἰς ἐκτίμησιν εὐγενεστέραν τῆς φιλοδοξίας καὶ τῶν ὑλικῶν συμφερόντων ἃ προτίθενται συνήθως ὡς σκοπὸς καὶ ὡς ἀμοιβὴ τῆς πολιτικῆς πάλης. Λησμονῶν ὅτι λίαν εἰλικρινῶς πρὸς ἐμὲ δὲν διέκειτο, φρονῶν ὅμως ὅτι ἠδύνατο νὰ διαμορφωθῇ εἰς ἄνδρα λίαν χρήσιμον διὰ τὴν πατρίδα, ἔμενον πολλάκις ἐπὶ μακρὸν μόνος πλησίον του, συνήθως πρὸ τῶν ὑπουργικῶν συμβουλίων, εἰς ἃ κατὰ τὴν συνήθειάν μου ἀκριβῶς εἰς τὴν ὁρισθεῖσαν στιγμὴν ἢ καὶ πρὸ αὐτῆς ἀφικνούμην, ἐν ᾧ πάντες οἱ λοιποὶ καθυστέρουν, καὶ τότε συνδιελεγόμην μετ' αὐτοῦ.

— Εἶσθε εὔπορος, τῷ ἔλεγον, Κύριε πρωθυπουργέ. Ν' αὐξήσητε τὴν περιουσίαν σας διὰ τῆς θέσεώς σας καὶ ἀνάξιον τοῦ χαρακτῆρος ὑμῶν βεβαίως τὸ θεωρεῖτε, καὶ ἀνάγκην δὲν ἔχετε. Εἰς τὸ ἀνώτατον ἀξίωμα τῆς πολιτείας πολλάκις ἀνήλθετε καὶ ἤδη προΐστασθε τῆς κυβερνήσεως καὶ οὐδεὶς σπουδαίως σᾶς ἀμφισβητεῖ τὴν θέσιν ταύτην. Ἡ φιλοδοξία ὑμῶν, καὶ ἂν ὑποθέσω ὅτι εἰς τοιαῦτα περιστρέφεται, ἐστὶν ἐντελῶς ἱκανοποιημένη. Διατηρούμενος εἰς τὴν ἀρχήν, οὐδὲν τοῦ λοιποῦ πλέον ἔχετε, καὶ ἓν μόνον σᾶς μένει εἰλικρινῶς νὰ ἐπιδιώκητε, πῶς νὰ διαπράττητε ὅ,τι ὠφέλιμον εἰς τὴν πατρίδα, νὰ ἐξευγενίσητε τὸ στάδιον τῶν πολιτικῶν ἀγώνων, καὶ ν' ἀφήσητε ἀναμφισβήτητον μνήμην εἰλικρινοῦς καὶ εὐγενοῦς πατριώτου. Διὰ τούτου καὶ μόνου δύνασθε νὰ προσθέσητε εἰς τὸ ὄνομα ὑμῶν νέαν δόξαν, λάμπουσαν πολὺ ἀληθέστερον ἐκείνης ἣν σᾶς δίδει καὶ πολλάκις σᾶς ἔδωκεν ὁ τίτλος τοῦ Πρωθυπουργοῦ. Ἂν παραδεχθῆτε ὅτι ἀτομικὸν συμφέρον δὲν ἔχετε νὰ διαμένητε εἰς τὴν ἐξουσίαν ὅταν ἐν αὐτῇ δὲν δύνασθε νὰ πράξητε τὸ καλόν, τότε καὶ οὐδὲ κόμμα ἀναγκάζεσθε νὰ ἔχητε, οὐδ' εἰς κομματικὰς παραχωρήσεις πρὸς ἄτομα νὰ ὑποβάλλεσθε. Προτείνατε ὅ,τι φρονεῖτε καλόν· ἂν οἱ Βουλευταί, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ, μάλιστα ὅταν ἀληθῶς ὡς τοιοῦτοι ἐκλέγωνται, δὲν τὸ ἐννοῶσι μεθ' ὅλας τὰς ἐξηγήσεις σας, ἢ δὲν τὸ θέλωσι φατριαστικῶς ἢ ἄλλως, ἄφετέ τους νὰ ἔλθωσιν οἱ ἴδιοι νὰ ἐφαρμόσωσιν ὅ,τι φρονοῦσιν ἢ φαίνονται φρονοῦντες καλήτερον. Ἀλλὰ πιστεύσατε ὅτι ἡ εἰλι-

κρινής ὑμῶν διάθεσις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον θὰ ἐκτιμᾶται, καὶ ὅση μέραι θ' αὐξάνῃ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀναγνωριζόντων τὸ καλὸν καὶ ὠφέλιμον, ὃ θὰ προτείνητε δι' αὐτὸ καὶ μόνον, καὶ οὐχὶ πρὸς ἴδιον ὑμῶν ὄφελος. Τὸ ὄφελος ὑμῶν ἔσται ὅτι θ' αὐξήσητε τὴν ἀληθῆ ὑμῶν εὔκλειαν καὶ τοῦ ἔθνους τὴν ἀναγνώρισιν, καὶ τοῦτο ἔσται ἡ ἀρίστη κληρονομία ἣν θὰ καταλίπητε εἰς τὰ τέκνα σας.

Τρίβων τὰς χεῖρας, καθ' ὃ εἶχεν ἔθος, καὶ μειδιῶν διὰ τῶν σπινθηροβόλων του ὀφθαλμῶν, ὁ Κ. Βούλγαρης μοὶ ἀπήντα συνήθως ὅτι εἶχον δίκαιον· ἐγὼ δ' ἐνόμιζον ὅτι τῷ ὄντι καὶ βαθμηδὸν αἱ ἀρχαὶ ἃς παντοιοτρόπως τῷ ἀνέλυον, ἐῤῥιζοβόλουν εἰς τὴν διάνοιάν του, οὐδ' ἀπηλπιζόμην νὰ τὸν ἰδῶ ἐντελῶς εἰς αὐτὰς συνταχθέντα, ἂν ἐξηκολούθει ἐπὶ μακρὸν ἡ τοιαύτη σχέσις μεταξὺ ἡμῶν.

Ἐπὶ πάσης τῆς διαρκείας τῆς ὑπουργείας μου ἐνήργουν, ὡς πρὸς τὰ καθέκαστα τῆς ὑπηρεσίας, ἐντελῶς ἀνεξαρτήτως πάσης ἐπεμβάσεως ἄλλων συναδέλφων μου ἢ τοῦ πρωθυπουργοῦ, ὡς καὶ ἐγὼ εἰς αὐτῶν τὰ ἔργα δὲν ἐπενέβαινον, πλὴν τῶν ἐχόντων γενικὸν χαρακτῆρα, ἅτινα συνεζητοῦντο ἐν τῷ ὑπουργικῷ συμβουλίῳ. Ἐκεῖ δ' ἐδικαιοῦτο ἕκαστος ἐξ ἡμῶν νὰ ἐκθέσῃ καὶ εἴ τι ἐνόμιζε κοινωφελές, ἢ νὰ καταδείξῃ ἄν τινα διέβλεπεν ἔλλειψιν, ὡς τοῦτο οὐ σπανίως μοὶ συνέβαινε· διότι ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μου ὅλον ἐμαυτὸν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν δημοσίων συμφερόντων ἀφιερωμένον θεωρῶν, οὐδέποτε σχεδὸν τὴν νύκτα ἀπεκοιμώμην, χωρὶς πρὶν νὰ σκεφθῶ τί ἐδύνατο κακῶς ἔχον νὰ διορθωθῇ ἢ ἐλλεῖπον νὰ διενεργηθῇ πρὸς ἀνάπτυξιν καὶ πρόοδον τῆς Ἑλλάδος. Τοσοῦτο δ' ἡ ἐμὴ ἄποψις ὅτι τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος ἐξηρτᾶτο ἐκ τῆς ὑπολήψεως ἣν αὕτη ἤθελεν ἐμπνέει εἰς τὴν Εὐρώπην ἀνεγνωρίζετο ὡς ἡ μόνη ἐθνικὴ πολιτική, ὥστε οἱ ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος φίλα φρονοῦντες ξένοι πρέσβεις ἤρξαντο πρεσβεύοντες ὅτι τοῦ Ὑπουργείου ἡ προεδρεία ἔπρεπεν εἰς ἐμὲ ν' ἀνατεθῇ, ὡς ὑπουργὸν τῶν ἐξωτερικῶν.

Μία τῶν ὑποθέσεων ἐφ' ἧς, καίτοι ξένης εἰς τὴν εἰδικὴν δικαιοδοσίαν μου, προὐκάλεσα τὴν προσοχὴν τοῦ ὑπουργικοῦ συμ-

βουλίου ὀλίγον ἀφ' οὗ εἰς αὐτὸ κατετάχθην, ἦν ἡ τῶν ὑδάτων τῶν Ἀθηνῶν. Ὁσημέραι αὐξομένου τοῦ πληθυσμοῦ τῆς πρωτευούσης, ὃν εἶχον ἰδεῖ ὀλίγον τὰς ἑπτὰ χιλιάδας κατοίκων ὑπερβαίνοντα ὅτε κατέλαβον τὴν πόλιν οἱ Ἕλληνες, ἡ λειψυδρία ἐγίνετο ἤδη ἐπαισθητή. Ὁμιλήσας ἑπομένως περὶ τούτου εἰς τὸ Συμβούλιον, εἶπον ὅτι πολλάκις ἄλλοτε, ὅτε σχεδὸν καθ' ἑκάστην μετέβαινον εἰς Ἀμαρούσιον ἔφιππος, παρετήρησα ἐπὶ τῶν λόφων στόμιά τινα ὡς φρεάτων, καὶ παρακολουθήσας πολλάκις αὐτά, ἐπείσθην ὅτ ἀνῆκον εἰς ὑδραγωγεῖον ὑπόγειον διακλαδευόμενον πρὸς τὸν Ὑμηττὸν καὶ τὸ Πεντελικόν. Ἐγνωμοδότησα ἑπομένως ὑπὲρ τῆς ἐξερευνήσεως αὐτοῦ διὰ πραγματογνωμόνων, μὴ ἀμφιβάλλων ὅτι, ἂν δεόντως ἐκαθαρίζετο, θὰ ἔφερεν ὡς τὸ πάλαι, οὕτω καὶ νῦν, τὸ ὕδωρ τῶν ὀρέων εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἡ πρότασίς μου αὕτη ἐνεκρίθη, καὶ παρὰ τῆς Βουλῆς ζητηθεῖσα ἐδόθη πίστωσις 60,000 δραχμῶν δι' ὧν ἐγένοντο ἐργασίαι, ἀτελεῖς μὲν ἔτι, ἀλλ' ἐν βραχεῖ διπλασιάσασαι τὴν ποσότητα τοῦ ποτίμου ὕδατος ἐν Ἀθήναις.

Ἐδῶ ἂς μνημονεύσω καὶ ὅτι μετά τινα χρόνον, ἀγοράσας οἰκόπεδόν τι παρὰ τὴν ἐκκλησίαν τοῦ Νικοδήμου, εὗρον ἐν αὐτῷ ἐπὶ ἡμικυκλικοῦ ἐπιστυλίου μεγάλην λατινικὴν ἐπιγραφήν, ἀφιερωματικὴν τοῦ ὑδραγωγείου τοῦ Ἀδριανοῦ εἰς τὰς *νέας Ἀθήνας*, ὡς ἐκφράζεται. Ὅτε δέ, μετὰ ταῦτα ἐγνώσθησαν, ὑπὸ τὸν Ἄγχεσμον, δύο ἀρχαῖαι ἀψῖδες, ὡς εἰς τὸ ὑδραγωγεῖον ἐκεῖνο ἀνήκουσαι, καὶ ἡ ἐπιγραφὴ αὕτη εἰς μέρος μιᾶς αὐτῶν ἀποτελοῦσα, ἐζήτησα πολλάκις καὶ προφορικῶς καὶ ἐγγράφως ν' ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἀρχαίαν της θέσιν, ἀλλὰ τοῦτο μέχρι τοῦδε ποτὲ δὲν ἐγένετο· μόνον δέ, ἐπὶ τῆς ἀπουσίας μου, ἐλήφθη, χωρὶς νὰ ἐρωτηθῶ, ἀπὸ τοῦ οἰκοπέδου μου, καὶ κατεχώσθη μετὰ χιλιάδων ἄλλων λίθων, εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ Μουσείου.

Ὁ συνάδελφός μου ἐπὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως Κ. Χρηστόπουλος μ' ἐσυμβουλεύθη μίαν ἡμέραν περὶ τῆς ἀρχαιολογικῆς ἑταιρίας, εἰπών μοι ὅτι ἐφθισία, καὶ σχεδὸν οὐδόλως εἰργάζετο. Τοῦτο οὐδόλως μ' ἐξέπληξε, διότι ἱδρυθεῖσα ἵνα διὰ τῶν συνδρομῶν ἃς συνῆγε

βοηθῇ τὰς ἀρχαιολογικὰς ἐργασίας τῆς κυβερνήσεως, συνδρομῶν δὲ στερουμένη, καὶ διὰ τοῦτο εἰς ἐπιστημονικὸν σωματεῖον μετοργανισθεῖσα ἵνα ἐπιστημονικῶς κἄν τι πράττῃ ὅτε ὑλικῶς ἠδυνάτει, καὶ ὑπὸ ταύτην τὴν ἔποψιν ἐναυάγησε, ἐκλέξασα τοῦ συλλόγου τὰ μέλη οὐχὶ ἀριστίνδην, ἀλλὰ κατὰ λόγους κομματικούς, ὥστε τὰ πλεῖστα αὐτῶν δὲν εἶχον τὴν ἱκανότητα νὰ ἐπιδίδωνται εἰς τὰ ὑπ' αὐτῶν προσδοκώμενα ἔργα.

Ταῦτα ἐξηγήσας πρὸς τὸν Κον Χρηστόπουλον, τῷ προσέθηκα ὅτι ἂν θέλῃ νὰ σώσῃ τὴν ἑταιρίαν, πρέπει πρὸ παντὸς νὰ καταργήσῃ τὸν νέον κανονισμὸν ὃν ἐγὼ τῇ εἶχον δώσει, ἀλλ' ἐκείνη ἐντελῶς παρενόησε, καὶ νὰ ἐπαναφέρῃ αὐτὴν εἰς τὴν πρώτην της ἁπλότητα, πρὸς ὃ καὶ τῷ συνέταξα τὸ διάταγμα, ὅ, κυρωθέν, καθίστα αὐτὴν αὖθις σῶμα ἐκ μελῶν ἄλλην ἀξίωσιν μὴ ἐχόντων ἢ νὰ παρέχωσι τὴν μικρὰν αὐτῶν ἐτησίαν χρηματικὴν συμβολήν.

Ἐν τούτοις ἀπό τινος παρετήρουν ὅτι ὑπῆρχέ τις δυσαρέσκεια καὶ διάστασις μεταξὺ τοῦ πρωθυπουργοῦ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν, Κ. Σμόλεντς, ὅστις ἦτο (καὶ ἴσως δι' αὐτὸ τοῦτο), ἀνὴρ τοῦ καθήκοντος μόνου, καὶ ἄνευ πάσης ὑστεροβουλίας. Ἡμέραν δέ τινα, ἐπὶ τῇ προφάσει δὲν ἐνθυμοῦμαι τίνος μηδαμινῆς παραβάσεως τῶν κανόνων τῆς ἐθιμοταξίας ὡς πρὸς τὴν τάξιν τῶν ἁμαξῶν, ὅτε ἀνηρχόμεθα ἐκ Πειραιῶς κατὰ τὴν ὑποδοχὴν τοῦ ἐπιστρέψαντος Βασιλέως, ὁ Κ. Βούλγαρης χωρὶς οὐδένα ἡμῶν νὰ συμβουλευθῇ, ἔδωκε τὴν παραίτησίν του.

Ἐγὼ συνέπεσε νὰ πυρέσσω κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Ἀλλ' ἅμα τοῦτο ἀκούσας, ἐνεδύθην καὶ ἔσπευσα πρὸς τοῦ πρωθυπουργοῦ. Εὑρὼν δ' αὐτὸν μόνον τῷ ἐξέφρασα τὴν μεγάλην μου ἔκπληξιν διὰ τὸ διάβημά του. Μοὶ ἀπήντησεν ὅμως ὅτι, ὡς ὢν πρωθυπουργὸς καὶ ἔχων τὴν ἀνωτάτην εὐθύνην, δὲν δύναται ν' ἀνέχητε βλέπων ἄλλον ὑπουργὸν ἔχοντα εἰς ἀνώτερον βαθμὸν τῶν Βασιλέων τὴν ἐμπιστοσύνην καὶ ἀντιπράττοντα εἰς αὐτόν.

Κατ' ἀρχὰς ἀπεπειράθην νὰ τῷ ἀποδείξω ὅτι ἀδίκως, καὶ ἐκ παραγνωρίσεως τῆς μὴ πάντοτε ἐπιτηδείου συμπεριφορᾶς τῆς Βα-

σιλίσσης, ὑπολαμβάνει τὸν Κ. Σμόλεντς μείζονος ἢ αὐτὸς εὐνοίας ἀπολαμβάνοντα, καὶ ἔτι ὀλιγώτερον ὀρθῶς ἐκτιμᾷ αὐτὸν τὸν Κ. Σμόλεντς, εἰς ὃν ἴσως τι ἄξεστον δύναται νὰ προσάψῃ ἐν τῇ συμπεριφορᾷ, οὐχὶ ὅμως καὶ ὕπουλον ἢ ῥᾳδιοῦργον ἐν τῇ διαθέσει.

Ἀλλὰ πρὸ πάντων τῷ παρέστησα ὅτι ἡ παραίτησίς του ἦν ἐντελῶς ἄκαιρος. Ἀνελάβομεν, τῷ εἶπον, τὸν ἀγῶνα νὰ ἐπανορθώσωμεν τὴν ὑπηρεσίαν, ν' ἀναστηλώσωμεν τὴν ὑπόληψιν τῆς Ἑλλάδος, νὰ παρασκευάσωμεν αὐτῇ μέλλον αὐτῆς ἄξιον. Ἠρχίσαμεν ἤδη τὸ ἔργον ἡμῶν, καὶ ἐν ὁμοφωνίᾳ τὸ ἀκολουθοῦμεν. Νομίζετε ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς τὸ τέρμα; Πολὺ ἀπέχομεν. Ἂν ἀποσυρθῆτε, τὸ ἔργον θὰ μείνῃ ἀτελές, καὶ ἡ Ἑλλὰς θ' ἀπολέσῃ τοὺς καρποὺς τῶν μέχρι τοῦδε προσπαθειῶν ἡμῶν, διότι δὲν ἠξεύρομεν ἂν θὰ δυνηθῶμεν νὰ ἐξακολουθήσωμεν ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς οἰωνούς, καὶ ὑμεῖς θ' ἀπολέσητε τὴν εὐχαρίστησιν τῆς συνειδήσεως καὶ τὴν εὔκλειαν ὅτι συνετελέσατε εἰς αὐτό.

Καὶ ἄλλα πολλὰ τῷ ὡμίλησα κατὰ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν, τόσον πειστικῶς, ὥστε ᾐσθάνθη ὅτι συνηγόρουν ὑπὲρ τοῦ ἰδίου αὐτοῦ συμφέροντος, ὃ ἐθεώρουν τότε συναφὲς μετὰ τοῦ τῆς Ἑλλάδος. Ὅτε δ' ὑπεσχέθην νὰ ὁμιλήσω καὶ πρὸς τὸν Βασιλέα καὶ πρὸς τὴν Βασίλισσαν, καὶ νὰ συντελέσω εἰς τὴν διάλυσιν τοῦ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ ὑπουργοῦ τῶν στρατιωτικῶν ἀρθέντος νέφους, ἐνέδωκε, καὶ ἠγέρθη ἵνα μεταβῇ εἰς τὸν κοιτῶνά του καὶ γράψῃ πρὸς τὸν Βασιλέα ἀνακαλῶν τὴν παραίτησίν του.

Δυστυχῶς τὴν αὐτὴν ἐκείνην στιγμὴν εἰσῆλθε χωροφύλαξ καὶ τῷ ἐνεχείρισεν ἐπιστολήν, τῆς παραιτήσεώς του τὴν ἀποδοχήν!

Ἡ ἡμέρα ἐκείνη ἦν ἡ 13 τοῦ Νοεμβρίου.

Καὶ ἔκτοτε δὲ δὲν ἔπαυσα βλέπων τὸν Κ. Βούλγαρην, εἰ καὶ οὐχὶ συνεχῶς καὶ προσεπάθουν νὰ τὸν ἀναχαιτίζω ἵνα μὴ ῥιφθῇ εἰς τὴν ἄκραν ἀντιπολίτευσιν, καθιστῶν τὴν ἐπάνοδόν του ἀδύνατον, καὶ παρὰ τοῖς βασιλεῦσι τὸν ὑπερήσπιζον τὸ κατὰ δύναμιν, μὴ ἐπιτρέπων νὰ ξυλεύηται ἕκαστος, ὡς φιλεῖ συμβαίνειν, ἐκ τῆς πεσούσης δρυός.

Διεδέχθη δ' εἰς τὴν πρωθυπουργίαν τὸν Κον Βούλγαρην ὁ ὑπουργὸς τῶν Ναυτικῶν Κ. Ἀθ. Μιαούλης, πολὺ λειπόμενος ἐκείνου, οὐχὶ κατὰ τὴν χρηστότητα, ἀλλὰ πάντως κατὰ τὴν ὀξύνοιαν. Μετὰ τοῦ Κ. Βούλγαρη δὲ συμπαρητήθη καὶ ὁ δι' ἐκείνου μόνον ἐν τῷ ὑπουργείῳ διατελῶν καὶ μετ' ἐκείνου πάντοτε καὶ ἐν πᾶσι μίαν γνώμην ἔχων καὶ μίαν ψῆφον, ὑπουργὸς τῆς Δικαιοσύνης Κ. Σκαλιστήρης, καὶ διεδέχθη αὐτὸν ὁ πρόεδρος τοῦ Ἀρείου Πάγου Κ. Γ. Ῥάλλης. Εἰς δὲ τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἐσωτερικῶν διεδέχθη τὸν Κ. Βούλγαρην ὁ ἄλλοτε συμμαθητὴς καὶ φίλος μου Πρεβελέγγιος, ἀνὴρ διακεκριμένης παιδείας, ἀλλ' ὑπὲρ τὸ δέον ἀναβράζοντος χαρακτῆρος.

ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ Β' ΤΟΜΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΤΟΥ Β΄ ΤΟΜΟΥ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΡΙΤΗ

ΜΕΤΑΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΠΡΩΤΕΥΟΥΣΗΣ ΕΙΣ ΑΘΗΝΑΣ

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΣΥΝΤΑΓΜΑ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

Εκ του Τυπογραφειου της Εστιας

1895—665